O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
ANIQ VA TABIIY FANLAR FAKULTETI
“TEXNOLOGIK TA’LIM” KAFEDRASI

MUTAXASSISLIK FANLARINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR: DOLZARB MASALALAR, MUAMMO VA YECHIMLAR” MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI TEZİSLAR TO‘PLAMİ

Urganch shahri
11-mart, 2026-yil

“Texnologık ta’lım yo‘nalishı mutaxassıslık fanlarını o‘qıtıshda zamonavıy yondashuvlar: dolzarb masalalar, muammo va yechımlar” mavzusıdagı respublıka ilmiy-amaliy anjumani materiallari [Matn]:to‘plam / jamoa – Urganch: Khwarezm publication, 2026-y

Mazkur to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 18-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 4-iyuldagi PQ-200 qarori ijrosini ta’minlash to‘g’risida”gi 16-sonli buyrug’ida belgilangan vazifalarning ijrosini ta’minlash maqsadida 2026-yil 11-mart kuni Urganch shahrida (Urganch davlat pedagogika institutida) “Texnologık ta’lım yo‘nalishı mutaxassıslık fanlarını o‘qıtıshda zamonavıy yondashuvlar: dolzarb masalalar, muammo va yechımlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallaridan iborat. To‘plamdan joy olgan tezislarda keltirilgan ma’lumotlarning to‘g’riligiga mualliflar javobgardirlar.

Ushbu to‘plam Urganch davlat pedagogika instituti Ilmiy-texnik kengashining 2026-yil 7-martdagi navbatdan tashqari yig’ilishida muhokamadan o‘tkazilgan va nashrga tavsiya qilingan

Mas’ul muharrirlar: A. A. Egamova– katta o‘qituvchi
H. O‘. Tayirov– katta o‘qituvchi
O‘. Y. Qalandarova - katta o‘qituvchi
A.F.Matkarimov – o‘qituvchi

Tahrir hay’ati raisi: F.R.Madraximova – p.f.d. (DSc), professor

Tahrir hayati: D.N.Abdullayev – t.f.d., professor
G.B. Raximov – p.f.f.d (PhD), dotsent v.b
E.I. Ruziyev – p.f.d., professor
J.K.Tajiyev – p.f.f.d. (PhD), dotsent v.b.
A.R.Jo‘rayev – p.f.f.d (PhD), professor

Taqrizchilar: H.O. Jo‘rayev - p.f.d. (DSc), professor
O.A.Otajanov – p.f.f.d. (PhD), dotsent

MADRAXIMOVA FERUZA RUZIMBAYEVNA

Assalomu alaykum, hurmatli anjuman qatnashchilari!

Qadrli professor-o‘qituvchilar, ilmiy tadqiqotchilar, soha mutaxassislari va aziz mehmonlar!

Avvalo, Sizlarni “Texnologik ta’lim yo‘nalishi mutaxassislik fanlarini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar: dolzarb masalalar, muammo va yechimlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani ish boshlashi bilan samimiy muborakbod etaman. Ushbu ilmiy anjuman mamlakatimiz ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, xususan, texnologik ta’lim yo‘nalishini takomillashtirish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni amaliyotga joriy etish hamda mutaxassislik fanlarini o‘qitish samaradorligini oshirish masalalarini muhokama qilish uchun muhim ilmiy maydon hisoblanadi.

Bugungi kunda dunyo miqyosida ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim tizimi oldiga yangi va mas’uliyatli vazifalarni qo‘ymoqda. Ayniqsa, texnologik ta’lim yo‘nalishida malakali, kreativ fikrlaydigan, zamonaviy texnika va innovatsion texnologiyalarni puxta egallagan mutaxassislarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ta’lim jarayoniga ilg’or pedagogik texnologiyalarni joriy etish, kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quv jarayonini tashkil etish hamda amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Texnologik ta’lim yo‘nalishi mutaxassislik fanlarini o‘qitish jarayonida zamonaviy yondashuvlardan foydalanish o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki ularning amaliy faoliyatga tayyorligini ham ta’minlaydi. Bugungi kunda STEAM ta’limi, raqamli texnologiyalar, loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim hamda innovatsion metodlarning qo‘llanilishi o‘quv jarayonini yanada samarali tashkil etishga xizmat qilmoqda. Bunday yondashuvlar ta’lim jarayonida talabalar faolligini ta’minlash bilan birga ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi.

Mazkur anjumanning asosiy maqsadi texnologik ta’lim sohasida mavjud dolzarb muammolarni ilmiy asosda tahlil qilish, ilg’or tajribalarni o‘rganish va amaliyotga joriy etish, shuningdek, soha rivoji uchun samarali ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir. Anjuman doirasida texnologik ta’lim metodikasini takomillashtirish, mutaxassislik fanlarini o‘qitishda innovatsion metodlardan foydalanish, ishlab chiqarish va ta’lim integratsiyasini kuchaytirish kabi muhim masalalar muhokama qilinadi.

Ishonchim komilki, bugungi ilmiy-amaliy anjuman doirasida bildiriladigan fikr-mulohazalar, ilmiy takliflar va innovatsion g’oyalar texnologik ta’lim yo‘nalishini yanada rivojlantirishga, ta’lim sifatini oshirishga hamda zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan malakali kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Shu o‘rinda anjumanning tashkilotchilariga, ilmiy hamkorlarga hamda barcha ishtirokchilarga chuqur minnatdorchilik bildiraman. Sizlarning ilmiy izlanishlaringiz va tajribangiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etishiga ishonaman.

Hurmatli anjuman qatnashchilari!

Barchangizga ushbu anjuman ishida faol ishtirok etishingizni, ilmiy munozaralar samarali kechishini va yangi g’oyalar bilan boyitilgan natijalarga erishishingizni tilayman. Sizlarga mustahkam sog’lik, ilmiy faoliyatingizda ulkan yutuqlar va kelgusi ishlaringizda muvaffaqiyatlar tilayman.

Respublika ilmiy-amaliy anjumani ishiga muvaffaqiyat tilagan holda, uning ishini ochiq deb e’lon qilaman.

Rahmat e’tiboringiz uchun!

TEXNOLOGIYA O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDAGI GRAFIK TA’LIM MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISH

Ruziyev Erkin Iskandarovich
Urganch davlat pedagogika institute professori

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnologiya o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida grafik ta’lim mazmunini takomillashtirish masalalari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Zamonaviy ta’lim tizimida grafik bilim va ko‘nikmalarning ahamiyati, ularni shakllantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, texnologiya ta’limida chizmachilik, grafik modellashtirish, kompyuter grafikasi va raqamli loyihalash kabi yo‘nalishlarni o‘qitishning mazmuniy va metodik jihatlari tahlil qilingan. Maqolada grafik ta’limni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik shart-sharoitlar va innovatsion yondashuvlar ham yoritilgan.

Kalit so‘zlar: texnologiya ta’limi, grafik ta’lim, chizmachilik, fazoviy fikrlash, kompyuter grafikasi, kasbiy kompetensiya, pedagogik texnologiyalar.

Kirish. Hozirgi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va uning mazmunini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish jahon ta’lim siyosatida ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, texnologiya ta’limi sohasida yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash masalasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki texnologiya fani o‘quvchilarning texnik tafakkurini, ijodiy qobiliyatini va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Texnologiya o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida grafik ta’lim muhim o‘rin tutadi. Grafik ta’lim talabalarning texnik fikrlashini shakllantirish, fazoviy tasavvurini rivojlantirish va turli konstruktiv yechimlarni tahlil qilish qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli grafik ta’lim texnologiya ta’limi mazmunining ajralmas qismi hisoblanadi.

Mutaxassislarning fikricha, texnik bilimlarni samarali o‘zlashtirishda grafik tasvirlar alohida ahamiyatga ega. Chizmalar va sxemalar texnik axborotni aniq va tushunarli tarzda yetkazish imkonini beradi (Bertoline, G., & Viebe 2019). Shuningdek, grafik ta’lim talabalarda fazoviy fikrlashni shakllantirishga yordam beradi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi grafik ta’lim mazmunini ham yangilashni talab etmoqda. Kompyuter grafikasi, 3D modellashtirish va virtual loyihalash kabi yo‘nalishlarni ta’lim jarayoniga joriy etish zamonaviy pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi (Shapiro, 2018).

Texnologiya ta’limida grafik bilimlarning ahamiyati

Grafik ta’lim texnologiya ta’limi tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U talabalarga texnik ob’ektlarning shakli, tuzilishi va funksional xususiyatlarini aniq tasavvur qilish imkonini beradi. Grafik bilimlar orqali talabalar turli

konstruksiyalarni tahlil qilish, ularning ishlash prinsiplarini tushunish va yangi texnik yechimlarni ishlab chiqish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar.

Grafik bilimlar texnika va muhandislik sohasidagi faoliyat uchun muhim hisoblanadi. Chunki texnik axborotning katta qismi grafik shaklda ifoda etiladi. Shu sababli grafik savodxonlik mutaxassisning kasbiy kompetensiyalaridan biri hisoblanadi (Bertoline, G., & Viebe, 2019).

Shuningdek, grafik ta’lim talabalarning fazoviy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Fazoviy fikrlash insonning uch o‘lchamli ob’ektlarni tasavvur qilish va ularning geometrik xususiyatlarini tahlil qilish qobiliyatini anglatadi. Bu qobiliyat texnika va texnologiya sohasida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur hisoblanadi.

Bundan tashqari, grafik ta’lim talabalarning ijodiy faolligini ham rag’batlantiradi. Chizmalar orqali yangi g’oyalarni vizual shaklda ifoda etish imkoniyati paydo bo‘ladi. Bu esa loyihalash jarayonida muhim ahamiyatga ega.

Grafik ta’lim mazmuni va uning asosiy komponentlari

Texnologiya o‘qituvchilarini tayyorlashda grafik ta’lim mazmuni bir necha asosiy komponentlarni o‘z ichiga oladi.

Birinchi komponent — **chizmachilik asoslari** hisoblanadi. Chizmachilik texnik ob’ektlarni standart talablar asosida tasvirlashni o‘rgatadi. Bu jarayonda talabalar masshtab, proeksiya, kesim va qirqimlar kabi grafik tushunchalarni o‘zlashtiradilar. Chizmachilik talabalarning texnik savodxonligini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi (Shapiro, 2018).

Ikkinchi komponent — **grafik modellashtirish**dir. Bu jarayonda talabalar turli ob’ektlarning geometrik tuzilishini tahlil qilish va ularni turli proeksiyalarda tasvirlash ko‘nikmasini egallaydilar. Grafik modellashtirish talabalarning fazoviy tasavvurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uchinchi komponent — **kompyuter grafikasi**dir. Zamonaviy ta’lim jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Kompyuter grafikasi orqali talabalar AutoCAD, SolidWorks, SketchUp kabi dasturlarda ishlash ko‘nikmalarini egallaydilar.

To‘rtinchi komponent — **injenerlik loyihalash**dir. Bu jarayonda talabalar turli texnik ob’ektlarni loyihalash va ularning grafik modellarini yaratish ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar.

Grafik ta’lim mazmunini takomillashtirish zarurati

Zamonaviy ta’lim tizimida grafik ta’lim mazmunini takomillashtirish bir qator omillar bilan izohlanadi.

Birinchidan, texnika va texnologiya sohasidagi rivojlanish grafik bilimlarning mazmunini doimiy ravishda yangilab borishni talab qiladi. Yangi texnologiyalar va raqamli platformalar paydo bo‘lishi grafik ta’lim mazmunini kengaytirishni taqozo etadi.

Ikkinchidan, mehnat bozorida yuqori malakali mutaxassislarga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Shu sababli texnologiya o‘qituvchilari zamonaviy grafik texnologiyalarni yaxshi bilishi va ularni ta’lim jarayonida samarali qo‘llay olishi lozim (Ishmuxamedov, 2021).

Uchinchidan, ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish grafik ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, interaktiv dasturlar, virtual modellashtirish va multimedia resurslaridan foydalanish talabalarning o‘quv faolligini oshiradi.

Grafik ta’limni takomillashtirishning pedagogik shartlari

Grafik ta’lim mazmunini takomillashtirish bir qator pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirishni talab qiladi.

Birinchi shart — **innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish**dir. Muammoli ta’lim, loyihaviy ta’lim va keys-metod kabi usullar talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Ikkinchi shart — **amaliy faoliyatni kuchaytirish**dir. Grafik ta’limda nazariy bilimlar amaliy mashg’ulotlar bilan uyg’unlashtirilishi lozim. Bu talabalarning amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Uchinchi shart — **raqamli texnologiyalarni joriy etish**dir. Zamonaviy grafik dasturlardan foydalanish talabalarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantiradi.

To‘rtinchi shart — **integrativ yondashuv**dir. Grafik ta’limni matematika, dizayn va muhandislik fanlari bilan integratsiya qilish ta’lim samaradorligini oshiradi.

Grafik ta’limni takomillashtirishning natijalari

Grafik ta’lim mazmunini takomillashtirish bir qator ijobiy natijalarni ta’minlaydi.

Avvalo, talabalarning **fazoviy fikrlashi** va **texnik tafakkuri** rivojlanadi. Bu ularning murakkab texnik ob’ektlarni tushunish va tahlil qilish qobiliyatini oshiradi.

Ikkinchidan, grafik ta’lim talabalarning **ijodiy faolligini** rag’batlantiradi. Ular turli loyihalar va dizayn ishlarida faol ishtirok etadilar.

Uchinchidan, kompyuter grafikasi va raqamli texnologiyalardan foydalanish talabalarning **raqamli kompetensiyalarini** rivojlantiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, texnologiya o‘qituvchilarini tayyorlashda grafik ta’lim mazmunini takomillashtirish ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Grafik bilimlar talabalarning texnik fikrlashini rivojlantirish, fazoviy tasavvurini shakllantirish va ijodiy qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

Grafik ta’lim mazmunini takomillashtirish uchun chizmachilik, grafik modellashtirish va kompyuter grafikasi kabi yo‘nalishlarni integratsiya qilish, shuningdek, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Bu jarayon texnologiya o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va ularni zamonaviy ta’lim talablariga mos ravishda tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bertoline, G., & Viebe, Ye. (2019). Teknikal grafiks kommunikeyshn. MakGrou-Xill Edyukeyshn.

2. Ishmuxamedov, R. (2021). Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent.
3. Shapiro, L. (2018). Injiniring grafiks end dizayn. Delmar Sengeyj Lyorning.
4. Tolipov, O., & Usmonboev, M. (2019). Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan.
5. Qurbonov, R. (2020). Texnologiya ta'limi metodikasi. Toshkent.

GEYMIFIKATSIYA, TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVNING ASOSIY VOSITASI SIFATIDA

Matyakubov Xamidjan Razzaqovich
Urganch innovatsion universiteti dotsenti

Annotatsiya. Geymifikatsiya (o'yinlashtirish) zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning motivatsiyasini keskin oshirish, o'quv jarayonini faol va ma'noli qilish hamda an'anaviy usullarning samarasizligini bartaraf etishga qodir eng muhim innovatsion yondashuvlardan biri sifatida tan olinmoqda. Ushbu texnologiya o'yin dizayni elementlarini (ballar, reytinglar, badge'lar, darajalar, hikoya chizig'i, muammoli vazifalar, tezkor fikr-mulohaza va boshqalar) ta'lim muhitiga integratsiya qilish orqali ichki va tashqi motivatsiya mexanizmlarini ishga soladi.

Geymifikatsiya nafaqat o'quvchilarning diqqatini uzoq muddat saqlab qolishga, balki mustaqil fikrlash, hamkorlikda ishlash, muammolarni ijodiy hal qilish va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli platformalar (LMS, mobil ilovalar, virtual sinflar) bilan birgalikda qo'llanilganda esa u individual traektoriyali ta'lim, real vaqtda baholash va o'quv natijalarini o'lchashning yangi imkoniyatlarini yaratadi.

Maqola o'quv materialida geymifikatsiyaning nazariy asoslari, psixologik-pedagogik mexanizmlari, ta'limning turli bosqichlari (maktabgacha, boshlang'ich, o'rta, oliy ta'lim) va fanlar bo'yicha amaliy qo'llanilishi misollari, shuningdek, samaradorlikni oshirish bo'yicha muhim shartlar va xatolar tahlil qilinadi. Natijada geymifikatsiya bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning eng samarali va istiqbolli vositalaridan biri ekanligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: geymifikatsiya, o'yinlashtirish, innovatsion yondashuv, ta'lim motivatsiyasi, raqamli ta'lim, interaktiv ta'lim, o'quv jarayoni, ball tizimi.

Аннотация.Геймификация (игрофикация) сегодня признаётся одним из наиболее мощных инновационных подходов в системе образования, способным радикально повысить мотивацию обучающихся, сделать учебный процесс активным, осмысленным и эмоционально насыщенным, а также преодолеть ограничения традиционных методов обучения. Технология

заключается во внедрении элементов игрового дизайна (очки, уровни, достижения, рейтинги, сюжетные линии, вызовы, мгновенная обратная связь и др.) в неигровые образовательные контексты.

Геймификация позволяет не только удерживать длительное внимание учащихся, но и развивать критическое мышление, навыки сотрудничества, креативное решение проблем, цифровую грамотность и самостоятельность. При интеграции с цифровыми платформами (LMS, мобильные приложения, виртуальные классы) она открывает возможности для персонализированных образовательных траекторий, оценки в реальном времени и объективного измерения результатов обучения.

В работе рассматриваются теоретические основы геймификации, её психолого-педагогические механизмы, успешные примеры применения на разных уровнях образования (дошкольное, начальное, среднее, высшее) и в различных дисциплинах, а также ключевые условия эффективности и типичные ошибки внедрения. В итоге обосновывается вывод, что геймификация на сегодняшний день является одним из самых перспективных и результативных инструментов модернизации системы образования.

Ключевые слова: геймификация, игрофикация, инновационный подход, мотивация в образовании, цифровое обучение, интерактивное образование, учебный процесс, элементы вовлечённость,

Annotation. Gamification is currently recognized as one of the most powerful innovative approaches in modern education, capable of dramatically increasing learner motivation, transforming the learning process into an active, meaningful, and emotionally engaging experience, and effectively overcoming the limitations of traditional teaching methods. The core idea lies in strategically integrating game design elements (points, levels, badges, leaderboards, narrative arcs, challenges, quests, instant feedback, progress bars, etc.) into non-game educational contexts.

Gamification not only helps sustain learners' attention over extended periods but also fosters the development of critical thinking, collaboration skills, creative problem-solving, digital literacy, self-regulation, and intrinsic motivation. When combined with digital platforms (LMS, mobile applications, virtual classrooms, adaptive learning systems), it enables truly personalized learning paths, real-time performance assessment, detailed analytics of learning behavior, and more objective measurement of educational outcomes.

The paper examines the theoretical foundations of gamification, its psychological and pedagogical mechanisms, successful practical implementations across different educational levels (pre-school, primary, secondary, higher

education) and subject domains, as well as the key conditions for effectiveness and the most common implementation mistakes. Ultimately, it argues that gamification today represents one of the most promising, evidence-based, and high-impact tools for the modernization and transformation of contemporary education systems.

Keywords: gamification, game-based learning, innovative approach, educational motivation, digital education, interactive learning, engagement, learning process, gamification elements, learner involvement, edtech.

Zamonaviy ta’lim tizimi nafaqat bilim berish, balki har bir o‘quvchining shaxsiy rivojlanishini ta’minlash, mustaqil fikrlashini shakllantirish va motivatsiyasini oshirish kabi vazifalarni ham o‘z oldiga qo‘ymoqda

Bunday yondashuvda innovatsion texnologiyalarning, xususan, geymifikatsiya uslubining o‘rni beqiyosdir. Geymifikatsiya — bu ta’lim jarayoniga o‘yin elementlarini integratsiya qilish orqali o‘quvchini faol ishtirok etishga undovchi, bilimni ongli va qiziqarli tarzda egallashga ko‘maklashuvchi pedagogik yondashuvdir. Uzluksiz ta’lim tizimining barcha bosqichlarida, ayniqsa farzand tarbiyasi va ta’lim muassasalari, oila va mahalla hamkorligida geymifikatsiyaning ahamiyati ortib bormoqda. Geymifikatsiya nafaqat o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartiradi, balki ularning ijtimoiy-emotsional rivojiga, mas’uliyat hissining shakllanishiga ham xizmat qiladi.

Texnologiya ta’limi mashg’ulotlarda gamifikatsiya - bu motivatsiya, faollik va o‘quvchilarning ta’lim samaradorligini oshirish uchun kasbiy jarayonlarida o‘yin mexanikasidan (ballar yigish, darajalar, reytinglar) foydalanish.

Bu ta’limni muntazam qiziqarli jarayonga aylantiradi,moslanuvchanlikni tezlashtiradi va o‘zaro ta’sir va fikr-mulohaza orqali amaliy ko‘nikmalarni yaxshiroq egallashga yordam beradi.

Ta’limni o‘yinlashtirishning asosiy elementlari va usullari ballar yigish, hikoya aytish, simulyatsiyalar va topshiriqlar, peshqadamlar jadvali va ragbatlantirish bo‘lib bu bilim olish jarayonini orzu yoki g’oyaning tasavvurdagi aniq obrazini yaratish va uni ko‘z oldiga keltirish, ma’lumotlarni, fikrlarni yoki maqsadlarni tushunarli vizual shaklda (grafik, rasm yoki tasavvur) ifodalash orqali ularni amalga oshirish, orzularni tushunish va maqsadlarga erishishni tezlashtirish, o‘quvchilarni mashg’ulotlarni yakunlash va maqsadlarga erishishga undashdan iborat.

Yutuqlar jadvali ta’limda sog’lom raqobat va yaxshiroq natijalarga erishish istagini rag’batlantirish hisoblanadi, o‘rganishni hikoyaga kiritish esa nazariyani esda qolarli qiladi, quruq yetkazib berishni qiziqarli hikoya bilan almashtiradi xavfsiz raqamli muhit bu real hayotdagi ish stsenariylarini mashq qilishdan iborat bo‘ladi.

Gamifikatsiyaning asosiy afzalliklari:

- motivatsiyani oshirish: O‘yin elementlari zerikarli mashg’ulotlarni qiziqarli qiladi, faollikni oshiradi.

- amaliyotga moslashishni tezlashtirish: o‘quvchilar zarur ko‘nikmalarni tezroq o‘zlashtiradilar, bu esa ularda real hayotda bilimlarni qo‘llashda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

- xavfsiz amaliyot: o‘quvchilarda ko‘nikmalarni sinab ko‘rish va ishlab chiqarishga haqiqiy xavf tug’dirmasdan xato qilmaslik imkoniyatini yaratadi.

- kompetentsiyani rivojlantirish: o‘quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish, tanqidiy fikrlash va jamoada ishlashga oid kompitentsiyalar shakllanadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, geymifikatsiya metodlari o‘quvchilarning diqqatini to‘plash, uzoq muddatli xotirani shakllantirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishda samarali bo‘lib, ularni an’anaviy o‘qitish uslublariga nisbatan ko‘proq jalb etadi. O‘yin texnologiyalari ta’limning noyob shakllaridan biri bo‘lib, u nafaqat o‘quvchilarning ijodiy va izlanish darajasidagi ishini, balki kundalik darslarni ham qiziqarli qilish imkonini beradi.

Ta’lim jarayonida geymifikatsiya — bu o‘yin texnologiyalarini o‘qitish metodikasiga integratsiya qilish orqali o‘quvchini faol ishtirok etishga undovchi innovatsion yondashuvdir. Bu metod nafaqat darsni qiziqarli qiladi, balki o‘quvchilarni mustaqil fikrlash, qaror qabul qilish va muloqotga kirisha olish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, o‘quvchilarni ta’limga jalb qilishda, motivatsiyani oshirishda va ularning shaxsiy mas’uliyatini rivojlantirishda samarali natijalar beradi. Geymifikatsiyaning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: maqsadga yo‘naltirilganlik, rag’batlantirish, bosqichma-bosqich o‘sish, natijalarni vizual ko‘rinishda baholash va ijtimoiy o‘zaro ta’sir. Bu tamoyillar, o‘yin asosidagi topshiriqlar orqali, o‘quvchi tarbiyasi jarayonini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Masalan, sinfda qo‘llanilgan “ball yig’ish”, “yutuqlar jadvali”, “bosqichlardan o‘tish” kabi elementlar o‘quvchilarda sog’lom raqobat muhitini yaratadi. Ta’limda oila, mahalla va ta’lim muassasalari hamkorligi asosida geymifikatsiya yondashuvlarini qo‘llash orqali o‘quvchi tarbiyasiga integratsiyalashgan ta’sir kuchayadi. Mahalla targ’ibotchilari, ota-onalar va pedagoglarning birgalikdagi harakati bolalarning ijtimoiylashuvi, madaniy qadriyatlarga hurmati va bilimga bo‘lgan qiziqishini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Xo‘sh ta’limda innavatsion yondashuv nima?

Bizning fikrimizcha ta’limda innavatsion yondashuv - bu an’anaviy o‘qitish usullariga o‘xshamagan amaliy, interaktiv va shaxsiylashtirilgan ta’lim bo‘lib, o‘quvchida tanqidiy fikrlashni, ijodkorlikni rivojlantiradigan yangi, samaraliroq usullar, texnologiyalar g’oyalar va strategiyalardan foydalanish jarayonidir.

Bugungi kunda biz o’qitish jarayonida innavatsion yondashuvlarni kirib kelishini ta’lim mazmunida, o’qitish metodlarida, dars shakli, o’qitish turlari, o’qitish vositalarida ko‘rishimiz mumkin.

-ta’lim mazmunida –an’anaviy o‘qitishda, noan’anaviy va masofaviy o‘qitish turlarining kirib kelishida

- o‘qitish metodlarida - faol va interfaol metodlarining kirib kelishi misolida ko‘ramiz,aktiv metodni qo‘llash o‘quvchilarni dars jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qilsa, interfaol metodda birgalikda faol harakat qilish (o‘qituvchi bilan o‘quvchi, o‘quvchi bilan o‘quvchi) tushuniladi

-dars shaklida - standart, nostandart hamda vertual dars shakllarida.

-o‘qitish turlarida - muammoli ta’lim, evristik ta’lim, darajalangan ta’lim, integratsiyalangan ta’lim, interfaol ta’lim, informal ta’lim, rasmiy ta’lim, norasmiy ta’lim turlarida ko‘rishimiz mumkin.

- o‘qitish vositalarida - dars jarayonida multimedia, elektron doskalar va boshqa vositalar bilan izoxlashimiz mumkin.

Innovatsion yondashuvning a’lohida tamonlari ya’ni o‘ziga xos xsusiyatlarini quyidagilarda ko‘rishimiz mumkin:

- raqamli texnologiyalardan foydalanish
- loyihaga asoslangan ta’lim
- ta’limning moslashuv-chan shakllari

Yuqorida bayon qilingan moslashuvchanlikning asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

- shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv ya’ni har bir o‘quvchining qobiliyati, qiziqishi va o‘zlashtirish sur’atiga qarab ta’lim jarayonini o‘zgartirish.
- o‘zgarishlarga tayyorlik bu o‘quvchilar va o‘qituvchilarni yangi vaziyatlar, texnologiyalar va jamiyatdagi o‘zgarishlarga moslasha oladigan qilib tarbiyalash.
- metod va vositalarning moslashuvi ya’ni an’anaviy usullardan farqli o‘laroq, turli o‘quv materiallari va texnologiyalardan foydalanish

Bugungi kunda ta’limda moslashuvchanlik asosan o‘quvchilarning o‘zini o‘zi rivojlantirishiga imkon yaratadi, har qanday vaziyatda muvozanatni saqlashga va maqsadga erishishga yordam beradi (pragmatik tamoyil), ta’limni yanada samarali va qiziqarli qiladi.

Ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quvchi yoki talabaninig mustaqil ta’lim va masofaviy ta’lim imkoniyatlarini kengaytiruvchi onlayn platformalar, elektron darsliklar va interaktiv simulyatorlarni joriy etish shuningdek o‘quvchi va talabalar uchun shaxsiylashtirilgan ta’lim yo‘llarini yaratish, materialni ularning ehtiyojlari va qobiliyatlariga moslashtirish uchun sun’iy intellektdan foydalanishni nazarda tutadi.

Loyihaga asoslangan ta’lim bu o‘quvchilarning murakkab savol, muammo yoki qiyinchiliklarni o‘rganish orqali ta’lim olish usulidir. Loyihaga asoslangan ta’lim faol o‘rganishni rag’batlantiradi, o‘quvchi yoki talabalarni jalb qiladi va ularni yuqori darajadagi fikrlashlariga imkon beradi, ularga o‘z loyihalarini yakunlash orqali real hayot muammolarini o‘rganish va javob topish vazifasi yuklatilgan bo‘ladi. Shuningdek, talabalar ishlayotgan loyihani, xususan, loyiha qanday yakunlanishini va yakuniy mahsulotni nazorat qilishlari mumkin bo‘ladi.

Bugungi zamonaviy ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlar ta’lim jarayonini samarali va moslashuvchan qilishning asosiy omili sifatida qaralmoqda, ta’limda innovatsion yondashuvning nazariy asoslari ta’limning falsafiy, psixologik va sotsiologik jihatlarini o‘z ichiga oladi.

Innovatsion ta’limning falsafiy asoslari pragmatik pedagogikaga asoslanadi ya’ni faylasuflarning fikricha pragmatik pedagogika innovatsiyaning boshlang’ich nuqtasi hisoblanib ta’limni hayotiy tajribaga asoslangan jarayon deb xisoblab, o‘quvchilarni passiv tinglovchilardan faol ishtirokchilarga aylantirish goyasini ilgari suradilar.

Ya’ni bu goyalar quyidagilardan iborat bo‘lishi mumkin:

- foydalilik - nima amalda foyda bersa, o‘sha muhim. Ta’lim o‘quvchiga amaliy hayotda yordam berishi kerak.
- Tajriba - ta’lim faqat nazariy bo‘lmasdan, balki o‘quvchining to‘g‘ridan-to‘g‘ri tajribasi va faoliyatiga asoslanishi lozim.
- muammoni hal qilish - ta’lim o‘quvchilarni hayotda duch keladigan vaziyatlar va muammolarni yechishga o‘rgatadi.
- o‘zgarish - ta’lim doimiy jarayon bo‘lib, o‘quvchining o‘zgarishi va rivojlanishiga xizmat qiladi.

Innovatsion yondashuvning ilmiy asoslari fan-texnika taraqqiyoti, murakkab texnologiyalar, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan yangi g’oyalar, metodlar hamda innovatsion ta’lim muhitida qo‘llaniladigan nazariyalarga asoslanadi, bu esa natijalarni ilmiy tadqiqotlar va amaliy ishlanmalar orqali tatbiq etishni o‘z ichiga oladi.

Geymifikatsiyaning ta’lim jarayonidagi ahamiyati shundaki, bu usul o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan yondashuvini ijobiy tomonga o‘zgartiradi va ularning qiziqishini yuqori darajaga olib chiqadi. Oila, mahalla va ta’lim muassasalari hamkorligida geymifikatsiyaning qo‘llanilishi, tarbiya jarayonini yanada samarali qiladi, chunki bu o‘quvchilarda mas’uliyat va o‘zaro hurmat hissini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning faol ishtiroki, mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish va muvaffaqiyatga erishish uchun kerakli ko‘nikmalarni egallash jarayonida geymifikatsiyaning rolini oshirishga bo‘lgan ehtiyoj o‘sib bormoqda.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mukinki, bugungi kunda ta’lim sohasi va ta’lim tizimida eng to‘g’ri yondashuv, eng to‘gri tizm ta’lim metodlariga geymifikatsiyani integratsiya qilish va ta’limga innovatsion yondashuvdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kapp, K. M. (2012). *The gamification of learning and instruction: Game-based methods and strategies for training and education*. Pfeiffer. (Ta’limda geymifikatsiyaning eng muhim nazariy qo‘llanmasi).
2. Kapp, K. M. (2013). *The gamification of learning and instruction fieldbook: Ideas into practice*. Pfeiffer. (Amaliy misollar va dizayn shablonlari bilan).
3. Chou, Y.-K. (2015). *Actionable gamification: Beyond points, badges, and leaderboards*. Octalysis Media. (Octalysis Framework asosida motivatsiya dizayni).
5. Dichev, C., Dicheva, D. (2017). Gamifying education: What is known, what is believed and what remains uncertain: A critical review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education, 14*(1), 9.
6. Triantafyllou, S. A., et al. (2025). Gamification in education and training: A literature review. *International Review of Education*. (PRISMA usuli bilan 46 ta nashr tahlili).
7. Dehghanzadeh, H., et al. (2024). Using gamification to support learning in K-12 education: A systematic literature review. *British Journal of Educational Technology, 55*(1), 34–70.

БЎЛАЖАК ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМИ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Қодиров Махмуджон Мухамаджонович
Низомий номидаги Ўзбекистон миллий педагогика университети профессионал таълим ва санъат факультети декани, педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

Аннотация: Мақолада бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш механизмлари илмий-педагогик жиҳатдан таҳлил қилинган. Технологик таълим соҳасида малакали педагог кадрларни тайёрлашда компетентликка асосланган ёндашувнинг аҳамияти ёритилган. Мазкур ёндашув бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий фаолиятга тайёрлигини ошириш ва таълим сифати самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади.

Калит сўзлар: технологик таълим, касбий компетентлик, компетентликка асосланган ёндашув, педагогик технологиялар, бўлажак ўқитувчи.

Аннотация: В статье рассматриваются механизмы формирования профессиональной компетентности будущих учителей технологического образования. Раскрывается значение компетентностного подхода в подготовке педагогических кадров в сфере технологического образования. Предложенные механизмы направлены на повышение готовности будущих педагогов к профессиональной деятельности и обеспечение эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: технологическое образование, профессиональная компетентность, компетентностный подход, педагогические технологии, будущий учитель.

Annotation: The article analyzes the mechanisms for developing professional competence of future technology education teachers from a scientific and pedagogical perspective. The importance of the competence-based approach in the training of pedagogical personnel in the field of technological education is highlighted. The proposed mechanisms contribute to improving the professional readiness of future technology teachers and increasing the effectiveness of the educational process.

Keywords: technological education, professional competence, competence-based approach, pedagogical technologies, future teacher.

Замонавий таълим тизимида технологик таълим йўналишида малакали педагог кадрларни тайёрлаш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Бу жараёнда бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш алоҳида аҳамият касб этади. Чунки технологик таълим ўқитувчиси нафақат назарий билимларга, балки амалий кўникмаларга, инновацион фикрлашга ва замонавий педагогик технологиялардан самарали фойдаланиш қобилиятига ҳам эга бўлиши лозим. Шу нуқтаи назардан, бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш механизмларини илмий асосда ишлаб чиқиш ва таълим жараёнига жорий этиш долзарб вазифалардан бири ҳисобланади. Мазкур механизмлар педагогик тайёргарлик жараёнида назарий билимлар, амалий фаолият, инновацион таълим усуллари ва мустақил таълим элементларининг уйғунлигини таъминлаш орқали бўлажак ўқитувчиларнинг касбий фаолиятга тайёрлигини оширишга хизмат қилади.

Бугунги кунда инсонлар ҳаётининг фаолияти давомида, дунёдаги жадал ривожланиш ва ўзгаришлар, инсонларнинг қадр-қиймати унга бўлган қарашалар XXI асрда бўлажак мутахассис шакиллантиришдаги

масалалаларга ёндошишни қайта кўриб чиқишни тақазо этмоқда [2].

Бу ҳақида Джон Равен ёзади: “Жамият янги ишонч ва умидларга муҳтождир. Лекин буларни амалга оширишда одамларнинг келиб чиқиши, умумий қадриятлар тизимини ижтимой жараёнини ва таълим тизимини инобатга олиш лозимдир. <…> Агарда кимдир компетенцияни шакллантирмоқчи бўлса, унда одамларга бу жараёнда қандай фаолият олиб бориш ва у қандай олиб борилмоқда, ўзининг шу жараёндаги ўрни ва бошқа одамларнинг жамиятдаги ўрнини англаши учун ёрдам бериш керакдир” [4].

Бўлажак технологик таълим ўқиутвчиларининг компетенцияси ёки компетентлигини шакллантириш механизмларини тадқиқот этилганда педагогик-психологик адабиётларда “компетенцияси” ва “компетентлилик” тушунчаларининг оммавий тарзда қўлланилишига унча ҳам кўп вақт бўлмади. 1960 йил охири ва 1970 йил бошларида Ғарб мамлакаталарида, 1990 йил охирларида бизнинг мамалакатимизда ҳам адабиётларимизда махсус йўналиш пайдо бўлди – таълимга ёндошишида. Педагогик соҳанинг мазкур босқичидаги ривожланишда “компетенцияси” ва “компетентлилик” тушунчаларининг аниқ таърифи келтирилмаган. Мазкур масала бўйича турли соҳа олимлари ўзларнинг тахминларини келтирганлар. Ушбу изланишимизда, баъзи соҳа олимлари келтирган тахминларни тушунтиришга ҳаракат қиламиз [3].

Мазкур масала бўйича кўп изланишлар олиб борган машҳур олимлардан бири, бу Эдинбург университетининг профессори, доктор Джон Равендир. У *компетентлиликни* ўзига хос қобилят сифатида белгилайди, яъни аниқ ҳаракатни аниқ фан соҳасида самарали амалга ошишини ва ўзида тор мутахассисликка оид билимларни қамраб олган, фандаги ўзига хос малака, фикрлаш усуллари ва ўз қилаётган ҳатти ҳаракатлкарини маъсулиятини англашдир [5] деб таъриф беради.

Бошқа изланишларда, “компетенцияси” тушунчаси билан бир қаторда “компетентлилик” тушунчаси ҳам қўлланилади, унга ҳам турли адабиётларда ўзига хос ҳар-хил таърифлар келтирганлар. Баъзилар уни “компетенцияси” тушунчасига тенглаштирса, баъзилар уни алоҳида мустақил тизим сифатида ажратади.

Бундай хусусиятдаги йўналтирилганлик замонавий технологик таълим мактаби ўқитувчисида қуйидаги жиҳатларида ифода этилади:

А) гуманистик педагогик дунёқарашдаги ўзига хос хусусиятлар, бундай ўқитувчиларга ёш бўлажак ўқитувчиларининг “педагоги муҳит”ини яратиш, бу тизимда уларни бошқариш ва амалга ошириш. Бундай тизим ўз ичига қуйидагиларни олади: ўқувчилар гуруҳи ва ўқитувчининг ўзаро алоқасининг ўзига ҳос хусусиятлари; ота-оналар гуруҳи билан суҳбат ташкиллаштирш ва

ўзини касбий маҳоратини шакиллантириш.

Б) касбий интегтратив тизимдаги билим ва кўникма, ўқитувчининг мукаммал педагогик фикрлаши орқали амалга оширилади. Ўқитувчининг интегратив билим тизимдаги негизи бу психологик билимлардир.

Бўлажак технологик таълим ўқитувчисининг замонавий (долзарб!) касбий компетенция тузилиши

1-шакл

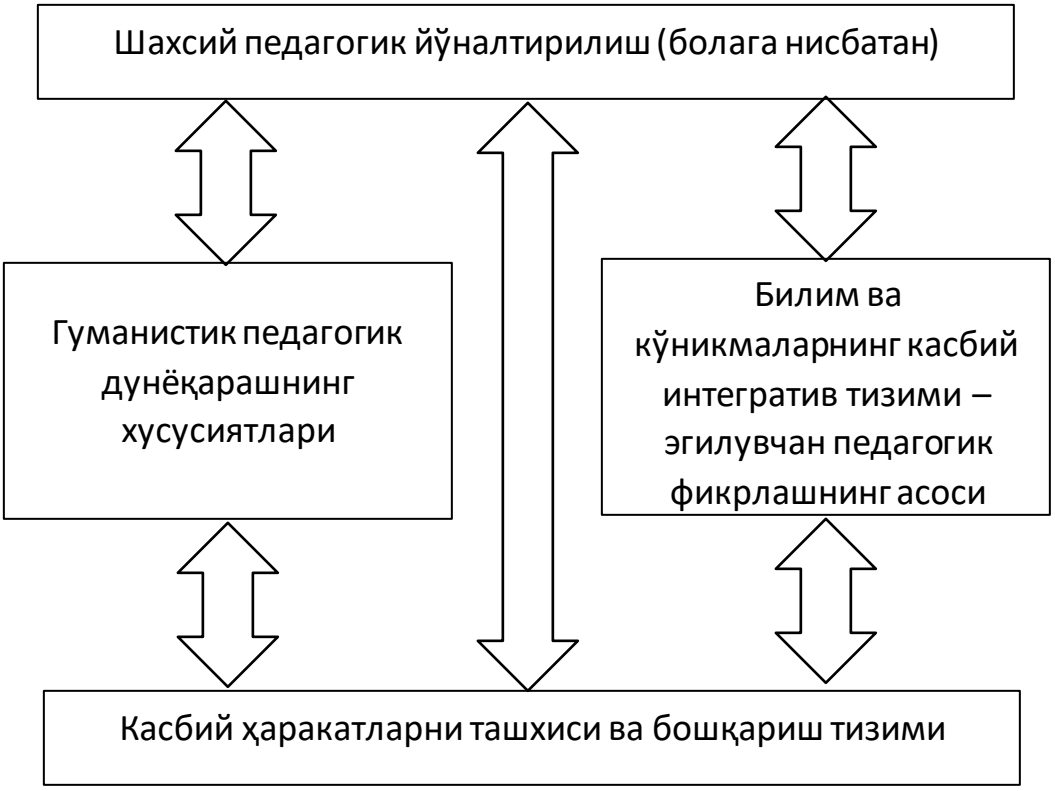

В) ўзига хос хусусиятга эга бўлган шахсга йўналтирилганлик “ўқувчиларга”, технологик таълим мактаб ўқитувчисининг асосий касбий компетентлигининг тузилишидир, жумладан у ташҳис ва бошқариш фаолиятларида намоён бўлади. Касбий компетенциянинг бундай кўриниши Татьяна Михайловнанинг фикрига кўра қуйидаги касбий ҳаракатларни ўз ичига олади:

– *таҳлилий*, ўқитувчига ўқув фаолиятини тузилиши орқали мактаб ўқувчиларининг ўқиш жараёнида уларнинг ташҳис орқали ривожланиш хусусиятларни аниқлашга кўмак беради;

– *лойиҳалаштириш,* у ёрдамида ўқитувчи-педагог ўқувчиларнинг ривожланиши учун мавжуд вариантлар ишлаб чиқариш имкониятини беради, албатта ўқитувчи ва ота-оналар кўмагида;

– *илмий башорат қилиш,* ўқитувчига болаларни ўқиш жараёнида ривожланиши учун истиқболли дастурларни тузиш имкониятларини яратади, яна ўзлигини мукаммаллаштириш дастурлари ҳам шунинг

жумласидандир.

Шундай қилиб, технологик таълим ўқитувчисининг “касбий компетенция” категорияси Т.М.Сарокина томонидан умумлаштирувчи тушунча сифатида кўрилган, яъни ўқитувчи шахсини ўзига хос педагог-тарбиячи ва психолог сифатида аниқлаштиради. Унинг асосида педагогнинг педагогик имкониятларини англаш концепти, гуруҳининг хусусиятлари, уни ривожланиш истиқболининг ўзига хослиги (оммавий жиҳатларнинг долзарблиги ва ота-оналар гуруҳларининг хусусиятлари в.б.) ётади. Бундай концептуал англаш касбий эгилувчанликни педагогда, замонавий технологияларни танлашни (кўчириш эмас!), методик, асосий мақсадни самарали амалга ошириш имконини берувчи – технологик таълим ўқитувчисини ижобий шахс сифатида ривожланиш муҳитини яратади [6].

Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий компетентлигининг тузилиши ўз ичига қуйидагиларни олади:

1. сабабият қисми, бўлажак технологик таълим ўқитувчиларида аста секинлик билан ўқув-касбий фаолиятини ўзига хос йўналишда ривожлантиради, яъни мактаб ёшдаги болаларни шахсини умумий ривожлантиришга асосланган;

2. касбий фаолият қисми, ўқув-касбий ҳаракатни таркибий тизими.

Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш механизмлари қуйидагича тавсия этилган:

а) махсус таҳлилий кўникмалар, педагогик вазиятни кўп қисмли янгиланувчи педагогик реаллик сифатида баҳо беришга ва идрок этишга имконият беради;

б) ўзига хос касбий-ташҳис ҳаракатлари, ўқув фанининг (математика, табиий фанлар в.б.) тузилиш қисмини бўлажак педагог сифатида ўрганиб чиқиб, мактаб ёшидаги болаларни руҳиятини ўрганиш натижасида, йиғилган маълумотларни таҳлил қилиб унга ташҳис чиқариб, мос келадиган ҳолда ўзгартириш имконини беради. Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларида бундай фаолият турини эгаллаши келажакда замонавий технологияларни ривожлантиришга олиб келади;

в) лойиҳалаштириш, бу ҳаракатнинг мақсади мукаммал ҳар томонлама шаклланган тизим яратиш, унда мактаб ўқувчиларининг фаолиятини ташкиллаштириш асосий мақсад ҳисобланади.

Бу фикрлар орқали бир бирига зид қуйидаги зиддиятлар пайдо бўлади – агар шахснинг сифат ва хусусияларини “компетентлик” тушунчасига таалуқли десак, унда “компетенция” тушунчасининг тузилиши аниқ бўлмай қолади.

Лекин ўрганилган адабиётлардан, биз ўзимиз учун “компетенция” ва

“компетентлик” тушунчалари тўғрисида қуйидагиларни аниқлаштириб олдик:

Компетенция – бу бўлажак ўқитувчида касбий фаолияти давомида туғиладиган вазиятларда (ностандарт вазиятлар ҳам шунинг жумласидандир) тайёргарлигини ифода этадиган билим, маҳорат, кўникмаларнинг фаолиятида қўллай олиш усулининг моҳиятидир.

Компетентлик – бу фаолиятнинг у ёки бу соҳасида, умумман мутахассиснинг юқори малакалилигини ташкил этувчи тизимда шаклланган компетенция моҳиятидир.

Хулоса қилиб айтганда, бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш замонавий таълим тизимининг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади. Ушбу жараённи самарали ташкил этиш учун таълим мазмунини такомиллаштириш, инновацион педагогик технологиялардан фойдаланиш, амалий фаолиятга йўналтирилган ўқитиш усулларини қўллаш ҳамда талабаларнинг мустақил таълим ва ижодий фаолиятини рағбатлантириш муҳим аҳамият касб этади. Шу билан бирга, касбий компетентликни шакллантириш механизмларини тизимли равишда жорий этиш бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг педагогик, методик ва амалий тайёргарлигини оширишга, уларнинг замонавий таълим талабларига мос, рақобатбардош мутахассис сифатида шаклланишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Коджаспирова Г.М. Педагогика: Учебник. – М.: Гардарики, 2004. – 528 с., 428-429 б.
2. Кучугурова Н.Д. Формирование профессиональной компетентности будущего специалиста // Проблемы и перспективы педагогического образования в XXI веке. – М., 2000. – С. 360-362.
3. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантиришнинг назарий – методик асослари.: Дис. пед. фан. докт. – Т.: 2007. – 275 б.
4. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. с англ. – М., «Когито-Центр», 2002. – 396 с.
5. Равен Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Пер. с англ. Изд. 2-е, испр. – М.: «Когито-Центр», 2001. – 142 с., с. 6.
6. Сорокина Т.М. Развитие профессиональной компетенции будущих учителей начальной школы: Монография / Т.М. Сорокина; Нижегородский государственный педагогический университет. – Н. Новгород: НГПУ, 2002. – 168 с, с. 53-55.

TA’LIMDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING AHAMIYATI VA O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Roximova N.E.
Urganch innovatsion universiteti Boshlang’ich ta’lim va psixologiya kafedrasi v.b. dotsent, PhD

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta’lim jarayonini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishning ahamiyati, dolzarbligi, o‘ziga xos xususiyatlari, xalqaro tajribada qo‘llanilayotgan ustuvor yo‘nalishlar va ularning mamlakatimiz ta’lim tizimida joriy etilishi bilan bog’liq jarayonlar to‘g’risida qiyosiy, tahliliy fikr-mulohazalar, tavsiyalar berilgan.*

Tayanch so‘zlar: *kompetensiyaviy yondashuv, tayanch, ustqurma, universal, umumiy, kasbiy kompetensiyalar, ta’lim standartlari, malaka talablari, baholash mezonlari.*

Аннотация *В данной статье приведены сравнительные, аналитические взгляды и рекомендации о важности, актуальности, специфике организации процесса профессионального образования на основе компетентностного подхода, приоритетах зарубежной практики и протцессах, связанных с их реализатцией в системе образования нашей страны.*

Ключевые слова*: компетентностный подход, база, надстройка, универсалные, общие, профессиональные компетенции, образовательные стандарты, квалификационные требования, критерии отценки.*

Annotation: *This article provides comparative, analytical views and recommendations on the importance, relevance, specifics of the organization of the professional education process on the basis of a competency approach, the priorities of international practice and the processes associated with their implementation in the education system of our country.*

Keywords: *competence-based approach, base, superstructure, universal, general, professional competencies, educational standards, qualification requirements, assessment criteria.*

Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, axborot oqimining keskin ortishi hamda mehnat bozori talablari o‘zgarib borayotgan hozirgi sharoitda ta’lim tizimiga qo‘yilayotgan talablar tubdan yangilanmoqda. An’anaviy bilimga yo‘naltirilgan ta’lim modeli o‘rnini bosqichma-bosqich shaxsning amaliy faoliyatga tayyorligi, mustaqil fikrlashi va muammolarni hal eta olish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan kompetensiyaviy yondashuv egallamoqda. Mazkur yondashuv ta’lim oluvchilarda nafaqat nazariy bilimlar majmuasini shakllantirish, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Kompetensiyaviy yondashuvning metodologik

asoslari xalqaro miqyosda ham keng e’tirof etilgan bo‘lib, xususan, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) hamda UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan hujjatlarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish masalasi ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Shu jihatdan, milliy ta’lim tizimida ham kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish zamon talabi sifatida qaralmoqda.

Ta’limda kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati shundaki, u o‘quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy hayotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun zarur bo‘lgan integral sifatlarni – bilim, ko‘nikma, malaka, qadriyat va munosabatlar uyg’unligini ta’minlaydi. Mazkur yondashuv ta’lim jarayonini natijaga yo‘naltirish, o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish hamda ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash salohiyatini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shunday ekan, ta’limda kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati va o‘ziga xos xususiyatlarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, uning amaliyotdagi samaradorligini asoslash dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi.

Ma’lumki, mamlakatimizda kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta’lim standartlari va Milliy O‘quv dasturini yaratish borasidagi ishlar, o‘rganishlar va muayyan ijobiy natijalar bergan tajriba-sinovlar Vazirlar Mahkamasining qarori qabul qilinishi bilan huquqiy asosga ega bo‘ldi [5].

E’tiborli jihati, aynan ushbu qaror bilan o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim stan- darti hamda umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining umumta’lim fanlari bo‘yicha malaka talablari tasdiqlandi. Mazkur huquqiy hujjatda ilk marta “o‘quvchilarda fanlarni o‘rganish va ta’lim olishni davom ettirish uchun tayanch va fanlarga oid umumiy kompetensiyalarni rivojlantirish” asosiy prinsip sifatida tilga olindi. Biz uchun yana bir muhim jihati, mazkur qaror asosida o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’lim muassasalari bitiruvchilariga qo‘yiladigan umumiy talablar sirasiga kasbiy fao- liyat va bugungi mehnat bozorida zarur bo‘lgan kom- petensiyalar kiritildi. Jumladan, kasbiy malaka va ko‘nikmalarga ega bo‘lish, kasbiy mohirlik va tafakkur, tashkilotchilik, mustaqil va ijodiy fikrlash, fikrlarini yozma va og’zaki ravon bayon etish, turli vaziyatlarni tanqidiy baholash, yangiliklar ga doimiy intilish, o‘zbek tilini mukammal bilish, umuminsoniy fazilatlariga ega bo‘lish, o‘z millatini va Vatanini sevish, u bilan faxrlanish, milliy urf-odatlar, qadriyatlarni hurmat qilish, zamonaviy axborot-telekommunikasiya vositalaridan foydalana olish, chet tillarida muloqot qilish, ishga joylashish texnologiyalari va ko‘nikmalariga ega bo‘lish, shaxsiy tadbirkorlikni tashkil etish malakalari shakllangan bo‘lishi, bilimlarni muntazam oshirib borish, yangilab borishga intilish, o‘quv va mehnat faoliyatiga ijodiy hamda mustaqil yondashish, mantiqiy fikrlash kabi kompetensiyalar

haqiqatdan ham Xalqaro miqyosda ustuvor kompetensiyalar sifatida tilga olinadi. Bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri ushbu huquqiy hujjatda qayd etilgan kompetensiyalarni bir tizimga solish, ularning o‘qitish jarayonidagi ketma-ketligini belgilash, uzluksizligi va uzviyligini ta’minlash, o‘qitishning samarali shakl va metodlarini yaratishdan iboratdir [5].

Ma’lumki, kompetensiya ustqurma sifatida mutaxassisdan o‘z kasbiga oid shaxsiy sifatlarga va zarur bilim, ko‘nikma, malakalarga ega bo‘lishni talab etadi. Aytish lozimki, kompetensiyalarni ta’riflash va mohiyatini talqin etishda ilmiy jamoatchilikda umumiy yagona xulosa mavjud bo‘lsa-da, uni tasniflash jarayonida turli yondashuv va ilmiy xulosalar mavjud. Quyida xorijiy va mahalliy ilmiy tadqiqotlarda tilga olingan kompetensiyalarni tahlil qilgan holda, ularni quyidagicha tasniflaymiz:

1. Umumiy (tayanch, universal, muhim, ustqurma) kompetensiyalar – barcha shaxslar uchun taalluqli bo‘lib, shaxsning individual, iqtidor va qobiliyatlarini o‘zida jamlagan bilim, ko‘nikma, malakalari majmui. Shaxsiy xususiyatlar, xislat va fazilatlar tug’ma bo‘lishi, hayotiy tajriba, o‘qish, o‘rganish, mehnat qilish asosida shakllanishi, insonning o‘zini-o‘zi (xarakter xususiyatlari, iroda va mas’uliyati, odob-axloqi, o‘zini tutishi va hokazo) rivojlantirish natijasida yuzaga keladi.

2. Kasbiy kompetensiyalar – muayyan kasb, ixtisoslik, mutaxassislikni shakllantirishga qaratilgan bilim, ko‘nikma va malakalar majmuidan iborat. Bu kompetensiyalarga ega bo‘lish uchun muayyan kasb bo‘yicha aniq bilim zarur bo‘ladi va bu ko‘nikmalarning mavjudligi sinov yoki amaliy ishni bajarishi orqali aniqlanadi [8, 3].

Ta’kidlash kerakki, mamlakatimizda umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi tizimida umumta’lim fanlarini o‘qitish jarayonida tayanch va fanga oid umumiy kompetensiyalarni o‘rgatishga alohida e’tibor qaratilgan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Uzluksiz Ta’lim Milliy O‘quv Dasturlarida tayanch kompetensiyalar 4 ta, fanga oid kompetensiyalar 3 ta qilib belgilab berildi. Bular:

“1. Kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda davlat tili, xorijiy tillarni o‘zlashtirishda mustaqil, ijodiy fikrlash, amaliy mashg‘ulotlarni o‘zaro bajarishda, ijodiy loyiha ishlarini bajarish malakalarini shakllantirishda, fikrini yozma va og‘zaki ravon bayon etish malakalarini shakllantirishda amaliy fanlarga oid atamalarni to‘g‘ri talaffuz qilish, izohlab berish hamda erkin muloqot qilishga o‘rgatish zarur.

2. Fanlarni o‘qitishda axborot bilan ishlash kompetensiyasini samarali rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiruvchi zamonaviy axborot-telekommunikatsiya vositalaridan muntazam foydalanish zarur. Bunda o‘quvchilarni fanga oid axborotlarni turli manbalardan izlash, tahlil qilish va

axborot xavfsizligiga rioya qilgan holda axborot vositalari bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishda mobil qurilma (telefon, planshet va boshqa gadjetlar)lardan foydalanish tavsiya etiladi.

3. O‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishda umuminsoniy fazilatlarga ega bo‘lish, Vatanni sevish, huquqiy, iqtisodiy bilimlarga ega bo‘lish, yangiliklarga intilish va o‘zlashtirgan nazariy bilimlari asosida mustaqil qaror qabul qilishga, jamiyatda ro‘y berayotgan progressiv va innovatsion o‘zgarishlardan xabardor bo‘lish hamda ulardan kundalik hayotda foydalana olishga o‘rgatish zarur.

4. Ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishda fuqarolik burch, ijtimoiy va siyosiy rivojlanish, favqulodda vaziyatlar, ekologik muammolar haqida bilimlarga ega bo‘lish, badiiy va san’at asarlarini tushunish hamda ularni asrashda tashkilotchilik xislatlarini rivojlantirishdan iborat” [4].

Texnologiya fani yuzasidan umumiy o‘rta ta’lim bitiruvchilarida shakllantirilishi zarur bo‘lgan kompetensiyalar quyidagilar:

1. Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi:

mustaqil ishlash jarayoniga ijodiy yondashadi, kreativ fikrlaydi;

buyumlarni modellashtirish, konstruksiyalash ishlarini qila oladi;

xalq hunarmandchiligi sohalariga oid buyumlarni loyihalashni biladi;

o‘zlashtirgan hayotiy odob-axloq ma’yorlari, mehnatsevarlikka doir muhim qoidalarga amal qiladi;

tashqi ko‘rinishiga ko‘ra buyumlarni baholab biladi;

muomala madaniyati bilan birga mehnatkashlik, ijtimoiy faollik, hozirjavoblik fazilatlariga ega bo‘ladi.

2. O‘z-o‘zini rivojlantirish va asrash kompetensiyasi:

har xil turdagi materiallarga ishlov berishda, asbob-uskuna, mexanizm, moslama, mashinalarni boshqarishda texnik xavfsizlik nuqtayi nazaridan yondashishni biladi va sanitariya-gigiyena talablariga amal qilgan holda ishlay oladi;

hozirgi zamonaviy texnik va texnologik vositalarni farqlay oladi;

ongli holda erkin qaror qabul qila oladi;

o‘zida bor imkoniyatlarni, kasb-hunar turlarining inson salomatligiga qo‘yadigan talablarini psixologik va fiziologik tomondan baholay oladi.

3. Amaliy faoliyatni rivojlantirish kompetensiyasi:

- har xil turdagi mahsulotlardan tayyorlanadigan buyumlarni rejalash, o‘lchash, yelimlash, sodda loyihalash ishlarini qila oladi;
- material manbasi turlicha bo‘lgan narsalarni qurish-yasashda ishni ketma-ket bajarish rejasini tuza oladi;
- katta bo‘lmagan hajmdagi buyumlarni to‘qiydi;

- sodda buyumlarni tikadi;
- o‘tkir va tig‘li asboblardan foydalanishda sanitariya-gigiyena talablariga va xavfsizlik qoidalariga amal qilishni biladi;
- tabiiy va har xil turdagi materiallarning o‘ziga xos jihatlarini tavsiflaydi va bir-biridan farqini tushunadi;
- materiallarni saralash qobiliyatiga ega bo‘ladi;
- mahsulot va buyumlarni texnologik jihatdan loyihalay oladi;
- materiallarga issiq va sovuq ishlov berish yo‘llarini biladi;
- maxsus yelimlardan foydalanib, detallarni bir-biriga yopishtiradi;
- texnik obyektlarni biladi va unda texnologik jarayonlarni qo‘llay oladi;
- uncha katta bo‘lmagan sodda buyumlarni tikish va to‘qishni biladi;
- asbob-uskunalarni saqlash, ta’mirlash ishlarini bajara oladi;
- robototexnika, elektrotexnika, avtomatika turlarini tavsif qila oladi;
- murakkab bo‘lmagan elektrotexnikaga oid ishlarni bajaradi;
- oddiy, harakatlanuvchi modellarni sxema asosida yasay oladi;
- zamonaviy bozor munosabatlarini anglaydi, moslashadi va ish yurita oladi;
- o‘z kasbiy harakatlarini o‘quv topshiriqlari orqali doimiy takrorlab boradi;
- tartibli, tizimli tarzda amaliy topshiriq va vazifalarni bajara oladi;
- kasblar olami va kasblarda mehnat turlarini, tabiatini tushunadi, faoliyatga doir ma’lumotlarni yig‘adi va tahlil qila oladi.

“2020-yilning 23-sentabrida tasdiqlangan O‘RQ-637 sonli “Ta’lim to‘g’risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunida uzluksiz ta’limning barcha bo‘g‘inlari: maktabgacha ta’limdan to umumiy o‘rta ta’lim, o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi, oliy ta’lim, kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish, maktabdan tashqari ta’limning bir umumiy tizim ekanligi, mazmun jihatdan uzviyligi, biri ikkinchisini to‘ldirishiga alohida ahamiyat berilgan” [1].

Ta’lim sifatiga ijobiy ta’sir qiladigan o‘qitish tizimini joriy etish ta’lim tizimi bosqichlarining mazmunan uzluksiz va uzviy bo‘lishi uchun mutaxassis kadrlar tayyorlashda qo‘l keladi. Bu jarayonda, ayniqsa, umumiy o‘rta ta’lim, oliy ta’lim, professional ta’lim tizimining uzluksizligi va uzviyligini ta’min etish alohida ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, har bir umumiy o‘rta ta’lim fanining mazmunidan kelib chiqqan holda, o‘quvchilarda fanga oid umumiy kompetensiyalar ham shakllantiriladi. Ta’kidlash kerakki, umumiy (tayanch, universal, muhim, ustqurma) kompetensiyalar insonda shartli ravishda ikki xil ko‘rinishda mavjud bo‘ladi yoki shakllanadi. Birinchidan, umumiy kompetensiyalar insonning tug’ma shaxsiy xarakter belgilari, irsiy sifatlari, xulq-atvori, tabiatida mavjud bo‘ladi va ularni biz shaxsning irsiy xususiyat, fazilatlari, aqliy qobiliyatlari, individual iqtidori sifatida

ko‘ramiz.

Ikkinchidan, umumiy kompetensiyalar yashash, o‘qish, o‘rganish, tajribada sinash, mehnat qilish, tarbiya olish asosida shakllanadi, ya’ni orttiriladi. O‘z navbatida shaxs tabiatida, asliyatida mavjudlari yanada takomillashtirilib boriladi. Qisqacha aytganda, umumiy kompetensiyalar barcha shaxslar uchun taalluqli bo‘lib, shaxsning individual, iqtidor va qobiliyatlarini o‘zida jamlagan bilim, ko‘nikma, malakalari majmuidir. An’anaviy ta’lim va tarbiya jarayonida biz bu kompetensiyalarni sharqona diniy va ahloqiy qadriyatlar sifatida talqin qilamiz va yoshlarimizga o‘rgatamiz. Jumladan, yoshlarimizga vatanparvarlik, mustahkam iymon, sog’lom e’tiqod, insof, vijdon, adolat, xolislik, ilmlilik, odob-axloq, mehr-muhabbat, rahmdillik, halollik, pokdomonlik, ozodalik, hayo, ibo, iffat, sabr-toqat, bag’rikenglik, saxovat, himmat, kamtarlik, kamgaplik, odamiylik, insonparvarlik, oliyjanoblik, mardlik, rostgo‘ylik, to‘g’rilik, g’ayrat-shijoat, mehnatsevarlik, mehmondo‘stlik, shukronalik singari insoniy xislat va fazilatlarni singdirish ta’lim tizimida ma’naviy-ahloqiy tarbiyaning asosini tashkil etadi. Bugun biz xorijiy tajriba asosida o‘rganayotgan va tahlil etayotgan umumiy kompetensiyalar esa tarkibi, mazmun-mohiyati, ustuvorlik kasb etishi jihatdan ko‘proq mutaxassisning mehnat bozorida o‘z o‘rnini topib ketishiga qaratilganligi bilan o‘ziga xos farqli jihatlarga ega. Shunday bo‘lsada, yuqoridagilardan kelib chiqib, aytish mumkinki, kompeten- siyalarni tasniflashda va talqin qilishda turlicha yondashuvlar bo‘lishiga qaramay, pirovard maqsad va yakuniy xulosalar deyarli bir-biriga yaqin. Shu nuqtai nazardan, bugun ham eng muhim masala boshqa davlatlarda bo‘lgani kabi, mamlakatimiz mehnat bozorining o‘ziga xos xususiyatlari, talablari, real ish o‘rinlari soni va sifati, milliy an’analar, mentalitet va boshqa o‘ziga xos jihatlardan kelib chiqqan holda, o‘rta bo‘g’in mutaxassislariga zarur bo‘ladigan kompetensiyalar majmui bilim, malaka va ko‘nikmalar, shaxsiy sifatlar yakuniy ro‘yxatini bir tizimga solish, uning sturukturasini aniq belgilash, kasblar va mutaxassisliklar kesimida muhimlik darajasiga aniqlik kiritishdan iborat [10, 299].

Kompetentlikni rivojlantirish bosqichlaridan birinchisi – uning tarkibiy qismlari doirasini sub’ekt kasbiy faoliyati uchun muhim bo‘lgan kompe tensiyalarning qo‘shimcha sohalarini kiritish hiso- biga kengaytirish bilan bog’liq.

Ta’lim jarayonini kompetentlik yondashuviga yo‘naltirish ta’limda metodik shartsharoitlar, yangi pedagogik texnologiyalarning mazmuni va qo‘llanishini qaytadan ko‘rib chiqish va ishlab chiqishni talab etadi, chunki kompetentliklar hech bir fan bo‘yicha na bilimlarga va ko‘nikmalarga taaluqli emas.

An’anaviy ta’limda asosiy e’tibor ta’lim oluvchining ma’lum bir bilim, ko‘nikma va malakalar to‘plamini egallashiga qaratilgan bo‘lganligi sababli, bugungi kunda chuqur bilimlarga ega bo‘la turib, ularni zarurat yoki imkoniyat paydo bo‘lganda, kerakli vaqtda va kerakli joyida o‘z o‘rnida qo‘llay olmaydigan

odamlarni uchratish mumkin.

Shu bilan birga, kompetentlikni bilimlarga yoki ko‘nikma va malakalarga qaramaqarshi qo‘yish ham mumkin emas. Kompetentlik tushunchasi bilim yoki ko‘nikma yoki malaka tushunchalariga nisbatan kengroq, kompetentlik ularni ta’lim natijasi sifatida o‘z ichiga oladi (lekin bunda kompetentlik bilim, ko‘nikma va malakalarning oddiy yig’indisi emas, birmuncha boshqacharoq mazmundagi tushunchadir). Kompetentlik tushunchasi nafaqat kognitiv va operasiyali-texnologik, balki motivasion, axloqiy, ijtimoiy tarkibiy qismlarni ham o‘z ichiga oladi [9, 629].

O‘tkazilgan tahlilllar natijasida aniqlandi- ki, kompetentlikni tuzilmasini quyidagi tarkibiy qismlarga ajratish mumkin ekan, bular:

–kognitiv (fan sohasiga oid bilimlar majmui bo‘lib, ular asosida kompetentlik shakllantiriladi);

–faoliyatga oid (amaliy tajriba);

–operasiontexnologik (vazifalarni amaliy hal etish ko‘nikmalari va malakalari majmui);

–shaxsiy (mazkur fan sohasidagi faoliyat uchun muhim bo‘lgan individualpsixologik sifatlar va qo- biliyatlar majmui);

–ma’naviymotivasion (faoliyatning maqsad va vazifalariga mos keladigan qadriyatlarga moyillik, motivlar majmui, dunyoqarash);

–refleksiv (faoliyat va uning natijalarining mohiyatini tushunish, baholash, oldindan ko‘ra bilish, kreativlik).

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, ta’lim jarayonini tashkil etishda ta’lim oluvchi kasbiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar to‘plamini shakllantirish yo‘li bilan bo‘lajak kasbiy faoliya- tiga tayyorlanishi emas, balki kompetensiyalarni shu yerda va hozir singdirib borishi kerak. Shuning uchun kompetentlik ta’limi natijasida quyidagilar ta’- minlanishi kerak:

-o‘zo‘zini harakatga keltirish manbai sifatida ta’lim olishga ichki motivasiyaning mavjud bo‘lishi;

–yaxlit faoliyatni egallash sharti sifatida o‘quv fao- liyati jarayonida o‘zo‘zini tashkillashtirish qobiliyati;

–har bir odamga o‘zining u yoki bu o‘quv materia- lini o‘zlashtira olish darajasini aniqlash imkoni- ni beruvchi o‘zo‘zini differensiyalash (o‘z darajasini aniqlay bilish) qobiliyati;

–ta’lim oluvchi tomonidan shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lgan natijalarga erishishlik;

–ta’lim jarayonining barcha sub’ektlari orasidagi o‘zaro bog’langan samarali faoliyatning mavjudligi.

Kompetentlikka yo‘naltirilgan ta’limning metod va texnologiyalari ma’lum

bir sharoitlarda shakllantirilgan qobiliyatlarni boshqa bir sharoitlarga oson ko‘chishi va moslashuvchanligini ta’minlashi kerak, ya’ni “noadaptiv faollik” xususiyatini hosil qilishi kerak. [9,629]

Kompetentlik yondashuvi ta’lim sifatini baholash uchun ham juda muhim hisoblanadi, chunki ta’lim oluvchi tomonidan erishiladigan asosiy ta’limiy natija kompetentlik hisoblanadi, uning asosiy ko‘rsatkichlari esa, bir tomondan, ta’lim standartlarining me’yoriy talablariga muvofiqligi, ikkinchi tomondan, shaxsning va turli ijtimoiy guruhlarning ehtiyojlariga mosligidir.

Shuning uchun bizning nazarimizda kompetensiyalarni ikki toifaga, ya’ni umumiy kompetensiyalar hamda kasbiy kompetensiyalarga bo‘lib tasniflashni maqsadga muvofiqdir. Shu nuqtai nazardan bugun biz ham ana shu umumiy kompetensiyalarni alohida fan yoki muayyan fan doirasida shalkllantirishning mukammal metodikasini, pedagogik texnologiyalarini yaratish, ta’lim jarayonida amaliyotga qo‘llash bo‘yicha zarur tajribalarni umumlashtirishimiz va milliy ta’lim tizimimizga tatbiq etishimiz lozim bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz // O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag’ishlangan Oliy Majlis palatalari qo‘shma majlisidagi nutq. – T.: O‘zbekiston, 2016. – 56 b.

2. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustivorligi va inson manfaatlarini ta’minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovon- ligining garovi. – T.: “O‘zbekiston” nashriyoti. 2017. – 24 b.

3. Mirziyoev Sh.M. “Tanqidiy taxlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar fao- liyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanti- rishni asosiy yakunlari va 2017 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag’ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza. 2017 yil 14 yanvar. – T.: O‘zbeki- ston, 2017. – 104 b.

4. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrdagi “Ta’lim to‘g’risida”gi O‘zPQ–637-son Qonuni. https://lex.uz

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187-sonli “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunr ta’limining davlat ta’lim standarlarini tasdiqlash” to‘g’risida Qarori. https://lex.uz

6. O‘zbekiston Respublikasining Uzluksiz Ta’lim Milliy O‘quv Dasturlari. “Texnologiya” fani bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Uzluksiz Ta’lim Milliy O‘quv Dasturlari // Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi. – T., 2021. – 216 b.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Umumiy o‘rta, o‘rta maxsus

va kasb-hunar ta’limi tizimi- ni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g’risida”gi (2018 yil 25 yanvar) PF–5313-sonli Farmoni // https://lex/uz/docs/3523206

8. Vaxobov M.M. “Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta’lim standartlarini joriy etish – zamonaviy ta’lim paradigmasi sifatida”. //Nauchno-prakticheskiy jurnal «Zamonaviy ta’lim – Sovremennoe obrazovanie». – 2016. – №10. – S. 3-9.

9. Raximova N, “A Competent Approach to the Organization of Classes for “Technology” Subject in a Modernization of Yeducational Content” , International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT) ISSN:2509-0119, №17, 1 October 2019. – pp. 299-301.

TALABALAR MUSTAQIL TA’LIMINI TASHKIL QILISHNING SHAKLLARI

Tajiyev Javlon Karimboyevich
Urganch Davlat Pedagogika Instituti
Texnologik ta’lim kafedrasi dotsent v.b. PhD.
Ismoilova Aziza Rajab qizi
Urganch Davlat Pedagogika Instituti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida talabalar mustaqil ta’limini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Mustaqil ta’limning o‘quv jarayoni sifatini oshirishdagi roli, talabalarda mustaqil bilim olish, o‘z-o‘zini boshqarish, axborot bilan ishlash, kognitiv, kreativ va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Kredit-modul tizimi sharoitida mustaqil ta’limni tashkil etish, talabalarning o‘z ustida ishlashi, ijodiy yondashuvi va innovatsion faoliyatini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, mustaqil ta’limni tashkil etish shakllari hamda uning shaxsiy va ijtimoiy salohiyatni rivojlantirishdagi o‘rni ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Mustaqil ta’lim, oliy ta’lim tizimi, kredit-modul tizimi, kompetensiyalar, mustaqil bilim olish, o‘z-o‘zini boshqarish, axborot bilan ishlash, innovatsion faoliyat, o‘quv jarayoni, kasbiy kompetensiya, kognitiv va kreativ kompetensiyalar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты организации самостоятельного обучения студентов в системе высшего образования. Обоснована роль самостоятельного обучения в повышении качества образовательного процесса, его важность в формировании у учащихся самостоятельных знаний, навыков самоорганизации, работы с информацией, а также познавательных,

творческих и профессиональных компетенций. В ходе исследования были проанализированы вопросы организации самостоятельного обучения, развития у студентов самосовершенствования, творческого подхода и инновационной деятельности в контексте кредитно-модульной системы. Это также раскрывает формы организации самостоятельного обучения и его роль в развитии личностного и социального потенциала.

Ключевые слова: Самостоятельное обучение, система высшего образования, кредитно-модульная система, компетенции, самостоятельная работа, самоорганизация, работа с информацией, инновационная деятельность, образовательный процесс, профессиональная компетентность, когнитивные и творческие компетенции.

Abstract: This article covers the theoretical and practical aspects of organizing independent student learning in the higher education system. The role of independent learning in improving the quality of the educational process, its importance in the formation of students' independent knowledge, self-management, working with information, and cognitive, creative, and professional competencies is substantiated. The issues of organizing independent learning, developing students' self-improvement, creative approach, and innovative activity in the context of the credit-module system were analyzed. It also reveals the forms of organizing independent learning and its role in developing personal and social potential.

Keywords: Independent learning, higher education system, credit-module system, competencies, independent learning, self-management, working with information, innovative activities, educational process, professional competence, cognitive and creative competences.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini rivojlantirish, har tomonlama yetuk va barkamol avlodni shakllantirish, ta'lim sohasida eng malakali kadrlarni yetishtirishga katta e'tibor berilmoqda. Negaki, sifatli ta'lim taraqqiyotning garovidir. Ta'limning sifatliligini ta'minlashda rol o'ynaydigan asosiy jabhalardan biri bu mustaqil ta'limdir. Shu bois ham bugun yurtimizdagi barcha oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ta'lim soatlarini tashkil etishga alohida e'tibor qaratilyapti. Mustaqil ta'limning o'quv jarayoni sifatini oshirishda roli benihoya katta. Negaki, pedagogdan tayyor ma'lumotlarni olib o'rgangandan ko'ra mustaqil faoliyat jarayonida olgan bilimni o'zlashtirish ancha yaxshi natija beradi.

Bugungi kunda talabalar faoliyatida mustaqil ta'limni joriy etish davr talabi. Ma'lumki, talabalarni mustaqil ishlashga o'rgatish bu ularning kelajakda o'z ixtisosligi bo'yicha yetuk mutaxassis bo'lib shakllanishining asosi hisoblanadi. Oliy ta'lim tizimida mustaqil ta'limni tashkil etish, talabani mustaqil ishlashiga undovchi motivlarni aniqlash, ularning mustaqil bilim olish ko'nikmalarini

shakllantirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi. Chunki axborot va bilimlar doirasi tez sur'atlar bilan kengayib borayotgan hozirgi sharoitda barcha ma'lumotlarni faqat dars mashg'ulotlari paytida talabalarga to‘liq yetkazib bo‘lmaydi. Tajribalar shuni ko‘rsatadiki, talaba faqat mustaqil shug'ullanganda va o‘z ustida ishlagandagina bilimni chuqur o‘zlashtiradi, ularda mustaqil faoliyat ko‘rsatish qobiliyati shakllanadi hamda ijodiy ishlashga qiziqish paydo bo‘ladi. Shu sababli talabalarning mustaqil ta'lim olish jarayonini tashkil etish uchun zarur bo‘lgan barcha o‘quv- uslubiy ta'minotni yaratish oliy ta'lim muassasasi oldida turgan asosiy vazifa hisoblanadi.

Hozirgi zamon talabiga javob bera oladigan mutaxassislar tayyorlash uchun o‘quv jarayonini tashkil etishni jiddiy ravishda o‘zgartirish kerak, ya'ni auditoriya soati, passiv ma'ruza mashg'ulotlar ulushini kamaytirish hisobiga talabalarning mustaqil ishlari salmog'ini oshirish zarur.Talabalarning ta'lim olishda an'anaviy o‘qitish usulidan mustaqil faoliyatiga katta e'tibor berib borish asosiy yetakchi g'oyadir. «Oliy talim muassasalarida kredit-modul tizimida talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etish va nazorat qilish bo‘yicha yo‘riqnoma» ishlab chiqilgan bo‘lib, mazkur yo‘riqnoma O‘zbekistan Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31- dekabrdagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g'risida"gi 824- son Qarori hamda Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2021-yil 16-iyuldagi "Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to‘g'risida"gi 311-son buyrug'i asosida ishlab chiqilgan. Ushbu yo‘riqnomaga asosan, mustaqil ta'lim bu – o‘quv materialini mustaqil o‘zlashtirish, murakkablik darajasi turlicha bo‘lgan topshiriqlar, amaliy vazifalarni auditoriya hamda auditoriyadan tashqarida ijodiy va mustaqil bajarish asosida nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Odatda, fan sillabusida ko‘rsatilgan mavzular bo‘yicha talaba tomonidan o‘qituvchi rahbarligida olib boriladigan kichik tadqiqotlardir. Har bir modulda mustaqil ta'lim uchun ajratilgan kreditlar talabani qiziqtirgan mavzuni o‘rganishiga imkon beradi. Talabalarning mustaqil ta'limni tashkil etishdan asosiy maqsad fan (modul) bo‘yicha o‘zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash, boyitish, amaliy ko‘nikma va malakalarni takomillashtirish, axborot bilan ishlash, o‘z-o‘zini rivojlantirish, kognitiv, kreativ, hamkorlikda ishlash kompetentsiyalarini shakllantirishdan iboratdir.

Mustaqil ta'lim quyidagi shakllarda tashkil etiladi:

– mavzularni normativ-huquqiy hujjatlar va o‘quv adabiyotlari yordamida mustaqil o‘zlashtirish;

– mavzular bo‘yicha referat tayyorlash;

– seminar va amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko‘rish;

– ilmiy maqola va tezislarni tayyorlash;

– nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash;

– o‘rganilayotgan mavzu bo‘yicha asosiy ilmiy adabiyotlarga annotatsiya yozish va boshqalar.

1.Mavzularni normativ-huquqiy hujjatlar va o‘quv adabiyotlari asosida mustaqil o‘zlashtirish-Mazkur shaklda talaba mavzuni darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda qo‘shimcha manbalar asosida mustaqil ravishda o‘rganadi. Bu jarayon bilimlarni tizimli egallash, huquqiy va nazariy asoslarni chuqur tushunish imkonini beradi. Ushbu shakl talabaning mustaqil o‘qish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

2.Mavzular bo‘yicha referat tayyorlash- talabaning muayyan mavzu bo‘yicha ilmiy manbalarni o‘rganib, ularni umumlashtirishi va yozma shaklda bayon etishini nazarda tutadi. Bu shakl axborotni izlash, saralash va tizimlashtirish ko‘nikmalarini shakllantiradi hamda yozma nutq madaniyatini rivojlantiradi.

3. Seminar va amaliy mashg’ulotlarga tayyorgarlik ko‘rish-Talaba seminar va amaliy mashg’ulotlarga tayyorgarlik jarayonida mavzuni chuqur o‘rganadi, savollarga javob tayyorlaydi, amaliy masalalarni yechadi. Bu jarayon bilimlarni mustahkamlash, og’zaki nutqni rivojlantirish va faol ishtirok etish ko‘nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi.

4.Ilmiy maqola va tezislar tayyorlash- talabaning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etilishini ta’minlaydi. Ushbu shakl muammoni mustaqil o‘rganish, tahlil qilish, ilmiy xulosa chiqarish va natijalarni rasmiylashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

5. Nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash-Nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish mustaqil ta’limning muhim bosqichidir. Bu shakl orqali talaba o‘z bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi va kasbiy kompetensiyalarni shakllantiradi.

Kredit-modul tizimi yordamida ta’lim jarayoni modul va mustaqil o‘rganish shakllariga bo‘linib, talabaga o‘zining o‘rganish jarayonini nazorat qilish va shaxsiy rivojlanish strategiyasini belgilash imkonini beradi. Bu yondashuv talabalarga o‘zlarining o‘qish rejalari va maqsadlariga mos keladigan mustaqil o‘rganish usullarini tanlash imkonini berib, shaxsiy o‘sishga ko‘maklashadi. Kredit-modul tizimi orqali olingan natijalar ko‘rsatadiki, bunday tizim talabalarni yanada faol va tashabbuskor bo‘lishga undaydi, bu esa ularning kelajakda mustaqil va innovatsion fikrlash qobiliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ilgari olib borilgan tadqiqotlar asosida, masalan, V.I. Andriyanova, P.T. Magzumov, U.N. Nishonaliyev, N. Sayidahmedov va boshqa olimlarning ishlarida mustaqil ta’limni tashkil etishning turli usullari va uning pedagogik samaradorligi batafsil o‘rganilgan. Ushbu tadqiqotlar asosida mustaqil ta’lim jarayoni faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy tajribalar va aniq misollar orqali ham ko‘rsatilgan. Shu

bilan birga, xalqaro miqyosda ham mustaqil ta’lim jarayonining metodologik asoslari keng tadqiq etilgan. Masalan, Keniq va McKeachie (1959), Mur (1973) hamda Henderson (1984) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar mustaqil ta’limning psixologik va metodologik jihatlarini yoritib, uning samaradorligini isbotlagan. Bu tadqiqotlar ta’lim jarayonida mustaqil fikrlash, o‘z-o‘zini boshqarish va kreativ yondashuvlarni shakllantirishda qanchalik muhim ekanligini ko‘rsatadi.Ushbu ilmiy yondashuvlar va ilgari olib borilgan tadqiqotlar asosida, mustaqil ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun nafaqat nazariy, balki amaliy jihatlarni ham hisobga olish zarurligi aniqlandi.

Oliy ta’lim tizimida talabalar mustaqil ta’limini samarali tashkil etish ularning kasbiy tayyorgarligi va shaxsiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Mustaqil ta’lim shakllarini to‘g’ri yo‘lga qo‘yish orqali talabalarda ilmiy-tadqiqot faoliyatiga qiziqish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, axborot bilan ishlash madaniyati hamda o‘zini o‘zi boshqarish ko‘nikmalari shakllanadi.Oliy ta’lim muassasalarida mustaqil ta’limni tashkil etishning zamonaviy shakllari — interfaol metodlar, masofaviy ta’lim platformalari, loyiha va tadqiqot ishlari hisoblanadi.

Maqolada keltirilgan nazariy va amaliy xulosalar asosida aytish mumkinki, mustaqil ta’lim – bu zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi bo‘lib, u talabalarning individual qobiliyatlarini oshirish, ularning mustaqil fikrlash va o‘z-o‘zini rivojlantirish salohiyatini yuqori darajada namoyon etish imkoniyatini yaratadi. Bu esa o‘z navbatida, raqobatbardosh, yuqori malakali va ijtimoiy mas’uliyatga ega kadrlarni tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Shu bois, ta’lim tizimida mustaqil ta’limni rivojlantirish bo‘yicha olib borilayotgan ishlar, innovatsion yondashuvlar va pedagogik metodlarning yanada takomillashtirilishi zarurligi haqida xulosa chiqarish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.I.Yo‘ldashev. Talabalarning mustaqil ta’limining zamonaviy o‘quv jarayonida ahamiyati va o‘rni bo‘yicha uslubiy qo‘llanma. Toshkent-2022.

2. Axmedova Maloxat Ergashevna. Modul-kredit tizimida talabalarning sifatli ta’lim olishida mustaqil o‘qish metodikasi. Международный научный журнал «Научный импулсь». №9 (100), часть 3. 1357-с.

3. U.Azizov Kredit - modul tizimi va uning o‘ziga xos xususiyatlari. - http://uzbekistonovozi.uz/uz/articles/index.php.ECTIONID=161&ELEM ENT

4. Mustaqil ta’limni tashkil etishning shakli va mazmuni. https://genderi.org.

5. Rayhon Qadirova Jumaboyevna. Mustaqil ta’limni tashkil qilish metodlari. Oriental Renaissance:Innovative, educational, natural and social sciences. Volume 2. 509-bet.

TALABALARGA GAZLAMALAR MATERIALSHUNOSLIGI FANINI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Tayirov Hamza O’ktamovich
UrDPI “Texnologik ta’lim” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Madiyorova Jumagul Daniyar qizi
UrDPI “Texnologik ta’lim” kafedrasi “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (texnologik ta’lim)” mutaxassisligi magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarga gazlamalar materialshunosligi fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida raqamli vositalarning samaradorligi, materiallarning fizik-kimyoviy xususiyatlarini simulyatsiya qilish, 3D modellashtirish va virtual reallik texnologiyalari orqali amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, sun’iy intellekt va blokcheyn texnologiyalarining gazlamalar materialshunosligidagi qo‘llanilishi va talabalarning texnik ijodkorligini oshirishdagi roli alohida e’tibor bilan tahlil etiladi. Maqola O‘zbekiston ta’lim tizimidagi joriy tendensiyalarga asoslangan holda kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishlarini taklif etadi.

Kalit so‘zlar: gazlamalar materialshunosligi, raqamli texnologiyalar, ta’lim jarayoni, 3D modellashtirish, virtual reallik, sun’iy intellekt, simulyatsiya, texnik ijodkorlik, raqamli ta’lim, masofaviy o‘qitish.

Kirish. Zamonaviy dunyoda ta’lim tizimi jadal o‘zgarib borayotgan texnologik innovatsiyalarga moslashish zaruriyatiga duch kelmoqda. Xususan, gazlamalar materialshunosligi fanini o‘qitishda an’anaviy usullar endi yetarli emas, chunki bu soha to‘qimachilik sanoatining rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lib, materiallarning murakkab xususiyatlarini tushunish va loyihalashni talab etadi. Gazlamalar materialshunosligi – bu to‘qima materiallarining fizik, kimyoviy va mexanik xususiyatlarini o‘rganuvchi fan bo‘lib, talabalarga nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko‘nikmalar berish lozim. Raqamli texnologiyalar, masalan, kompyuter modellashtirish, virtual reallik va sun’iy intellekt, bu jarayonni yanada samarali qilish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasida to‘qimachilik sanoati mamlakat iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri bo‘lib, gazlamalar materialshunosligi fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish zarur. Masalan, 2025-yilga kelib, O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida raqamli platformalar keng qo‘llanilmoqda, bu esa talabalarni global mehnat bozoriga tayyorlaydi. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning gazlamalar

materialshunosligi fanidagi o‘rni, ularning afzalliklari va qo‘llanilish yo‘nalishlari tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Gazlamalar materialshunosligi fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati bir necha jihatdan namoyon bo‘ladi. **Birinchidan**, raqamli simulyatsiyalar orqali talabalar materiallarning xususiyatlarini haqiqiy tajribasiz o‘rganishi mumkin. Masalan, COMSOL Multiphysics yoki ANSYS kabi dasturiy ta’minotlar yordamida gazlamalarning kuchlanish, issiqlik o‘tkazuvchanligi va namlikka chidamliligini modellashtirish mumkin. Bu an’anaviy laboratoriya tajribalariga nisbatan xavfsiz va iqtisodiy jihatdan foydali, chunki qimmatbaho materiallar va asbob-uskunalar talab etmaydi. **Ikkinchidan**, 3D modellashtirish texnologiyalari gazlamalar dizayni va loyihalashda muhim rol o‘ynaydi. Talabalar Autodesk Inventor yoki Blender dasturlari orqali to‘qima materiallarining uch o‘lchovli modellarini yaratib, ularning strukturasini tahlil qilishi mumkin. Masalan, 3D printerlar yordamida prototiplar ishlab chiqarish talabalarning texnik ijodkorligini oshiradi – ular yangi turdagi gazlamalarni loyihalashda o‘z g‘oyalarini tezda sinab ko‘rishi mumkin. O‘zbekistonning to‘qimachilik universitetlarida bunday texnologiyalar joriy etilishi natijasida talabalar sanoat talablariga mos keladigan loyihalarni yaratmoqda. **Uchinchidan**, virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) texnologiyalari gazlamalar materialshunosligi fanidagi amaliy mashg‘ulotlarni tubdan yangi bosqichga ko‘taradi va talabalarning materiallarni chuqur tushunishiga yordam beradi. VR texnologiyasi talabalarni to‘liq immersiv (cho‘mdiruvchi) muhitga joylashtirib, gazlamalarning mikroskopik darajadagi tuzilishini «ichkaridan» ko‘rish va o‘rganish imkonini yaratadi. Masalan, VR ko‘zoynaklari (headsetlar) orqali talabalar ip tolalarining o‘zaro bog‘lanishini, yamalar (weave) turlarini (satin, twill, plain weave), iplarning burilish (twist) darajasini va tolalararo bo‘shliqlarni 3D shaklda batafsil ko‘rib chiqishi mumkin – bu an’anaviy mikroskoplar orqali erishib bo‘lmaydigan darajada yaqin va realistik tajriba taqdim etadi. Wilson College of Textiles VR laboratoriyasi kabi real loyihalarda VR yordamida tolalar va gazlama tuzilishini kattalashtirib ko‘rish, shuningdek, virtual to‘quv va to‘qish jarayonlarini simulyatsiya qilish orqali talabalar murakkab strukturalarni (masalan, yarn twist yoki fabric weave patterns) osonroq tushunmoqda. Kengaytirilgan reallik (AR) esa real dunyo bilan virtual elementlarni birlashtirib, talabalarga yanada qulay va moslashuvchan o‘rganish imkonini beradi. Talaba smartfon yoki AR ko‘zoynaklari (masalan, Microsoft HoloLens yoki oddiy mobil ilovalar) orqali haqiqiy gazlama namunasi ustiga virtual 3D modelni «qo‘yib» ko‘rishi mumkin: gazlamaning ichki qatlamlarini, tolalar kesimini, mexanik xususiyatlarini (kuchlanish, cho‘zilish, issiqlik o‘tkazuvchanligi) real vaqtda vizualizatsiya qilish, hatto virtual ravishda gazlamani cho‘zib yoki burab sinab ko‘rish mumkin. Bu

texnologiya, xususan, Biofibre Explorer kabi AR vositalarida bo‘lgani kabi, materiallarning kelib chiqishi, ishlab chiqarish jarayoni (masalan, wet spinning) va xususiyatlarini batafsil ko‘rsatib, talabalarning material bilimi va barqarorlik tushunchasini oshiradi.

Bu texnologiyalar masofaviy va gibrid ta’lim sharoitida ayniqsa foydalidir: pandemiya davrida ko‘plab oliy o‘quv yurtlari onlayn platformalarga o‘tganida, VR/AR yordamida laboratoriya tajribalarini uy sharoitida simulyatsiya qilish mumkin bo‘ldi, bu esa materiallar sarfini kamaytirib (masalan, 40% gacha), xavfsizlikni ta’minlab va talabalar qiziqishini oshirib (ba’zi tadqiqotlarda 40% ga yaqin o‘sish kuzatilgan). Bundan tashqari, VR/AR orqali interaktiv tajribalar talabalarning texnik ijodkorligini rivojlantiradi – ular virtual muhitda yangi gazlama dizaynlarini sinab ko‘rib, xatolarni xavfsiz tuzatishi va innovatsion yechimlarni tezda ishlab chiqarishi mumkin. Natijada, bu texnologiyalar gazlamalar materialshunosligini nafaqat nazariy, balki chuqur amaliy va immersiv fanga aylantirib, talabalarni sanoat talablariga mos mutaxassis sifatida tayyorlaydi.

Sun’iy intellekt (AI) gazlamalar materialshunosligidagi eng innovatsion yondashuvlardan biri. AI algoritmlari materiallarning xususiyatlarini bashorat qilishda qo‘llaniladi – masalan, machine learning modellar yordamida gazlamalarning chidamliligini oldindan hisoblash mumkin. Talabalar Python yoki MATLAB dasturlari orqali o‘z modellarni yaratib, real sanoat muammolarini hal qilish ko‘nikmalarini egallaydi. Bundan tashqari, blokcheyn texnologiyalari materiallarning sifatini kuzatishda ishlatiladi – talabalar gazlamalar ishlab chiqarish jarayonini blokcheyn orqali himoyalangan holda modellashtirishi mumkin, bu esa soxtalikning oldini oladi. Raqamli texnologiyalarning talabalarning texnik ijodkorligini oshirishdagi afzalliklari quyidagilar: birinchidan, ular bepul resurslar (onlayn kutubxonalar, ochiq kodli dasturlar) orqali global bilimlarga kirish imkonini beradi; ikkinchidan, hamkorlik vositalari (Google Workspace, GitHub) orqali jamoaviy loyihalarni tezlatadi; uchinchidan, simulyatsiyalar orqali xatolarni xavfsiz tuzatish mumkin. O‘zbekistonda 2025-yilda joriy qilingan raqamli platformalar (masalan, MOOC va maker space’lar) gazlamalar materialshunosligi fanida talabalarning innovatsion loyihalarini rivojlantirmoqda, natijada ular startaplar yaratib, sanoatga hissa qo‘shmoqda. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni joriy etishda muammolar mavjud: infratuzilma yetishmovchiligi, pedagoglarning malakasi va raqamli bo‘shliq. Bularni hal qilish uchun davlat dasturlari va xalqaro hamkorlik zarur.

Xulosa. Gazlamalar materialshunosligi fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati ulkan, chunki ular ta’limni interaktiv, samarali va amaliy qiladi. 3D modellashtirish, VR/AR, AI va blokcheyn kabi vositalar talabalarning bilim va ko‘nikmalarini oshirib, texnik ijodkorlikni rivojlantiradi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida bu texnologiyalarni yanada kengaytirish orqali to‘qimachilik sanoatini rivojlantirish mumkin. Kelajakda pedagogik kadrlarni tayyorlash va infratuzilmani mustahkamlash muhim vazifalardir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dornhege P. Enhancing Teaching and Learning through Virtual Reality: A Focus on Textile Materials // Proceedings. – 2023. – Vol. 56. – No. 1. – P. 160. (MDPI, Virtual reality orqali to‘qima materiallarini o‘qitishdagi qo‘llanilishi haqida).

2. Mills A. Digitizing Textiles: Smooth as Silk? // Wilson College of Textiles News. – North Carolina State University, 2023. (VR texnologiyasi yordamida gazlama xususiyatlarini simulyatsiya qilish va ta’limdagi qo‘llanilishi).

3. Zhang M., Stewart R., Bryan-Kinns N. Integrating Interactive Technology Concepts With Material Expertise in Textile Design Disciplines // Designing Interactive Systems Conference (DIS ‘22). – 2022. – P. 1277–1290. (To‘qimachilik dizaynida interaktiv texnologiyalar va material ekspertizasi integratsiyasi).

4. Gurnani R. Harnessing AI For Materials // Textile World. – 2025. – February. (Sun’iy intellekt yordamida materiallar rivojlantirish va ta’limdagi potentsiali).

5. Hakimova M. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari: nazariya va amaliyot // Архив научных исследований. – 2020. – №. 32. (Umumiy raqamli ta’lim texnologiyalari bo‘yicha asosiy manba).

6. Nikulina T.V., Starichenko E.B. Информатизация и цифровизация образования: понятия, технологии, управление // Педагогическое образование в России. – 2018. – №. 8. (Raqamlashtirish va axborotlashtirish tushunchalari).

7. Akmalova A., Xaydarov A., Pardayeva G. Oliy ta’limni raqamlashtirish sharoitida talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish // News of the NUUz. – 2024. – T. 1. – №. 1.1. – C. 40-43. (Talabalar ijodkorligini raqamli vositalar orqali rivojlantirish).

8. Tursunov M.O. O‘zbekistonda oliy ta’limni raqamlashtirish: yutuqlar va muammolar // Scientific progress. – 2023. – T. 4. – №. 2. – C. 213-217. (O‘zbekistonda raqamli ta’lim yutuqlari va muammolari).

9. Ismailov A. To‘qimachilik materialshunosligida raqamli modellashtirish // O‘zbekiston to‘qimachilik jurnali. – 2025. – №. 1. – C. 15-20. (To‘qimachilikda raqamli modellashtirish bo‘yicha mahalliy tadqiqot).

TEXNOLOGIYA YO‘NALISHI TALABALARIDA ESTETIK DIDNI SHAKLLANTIRISHDA O‘ZBEK XALQ AMALIY SAN’ATI NAQSHLARINING O‘RNI VA TA’SIRI

Matkarimov A.F
UrDPI Texnologik ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Sherimmatova A
Gurlan tumani 14-son maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya. Zamonaviy texnologiya yo‘nalishi talabalarida estetik didni shakllantirish masalasi muhandislik va texnologik ta’limning eng dolzarb va hali to‘liq hal etilmagan muammolaridan biridir. Ushbu maqolada o‘zbek xalq amaliy san’ati naqshlari (girih, islimiy, an’anaviy gulzor, xattotlik bezaklari, Xorazm, Buxoro, Samarqand, Farg’ona maktablariga xos naqsh va kompozitsiyalar) texnologiya talabalarining estetik madaniyati va badiiy didini rivojlantirishdagi o‘rni va ta’siri maxsus o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: estetik did, o‘zbek xalq naqshlari, texnologiya talabalari, milliy dekorativ san’at, girih va islimiy, muhandislik dizayni, estetik tarbiya, texnologik ta’lim, madaniy meros, ijodiy tafakkur, parametrli dizayn, estetik kompetentsiya.

Аннотация. Проблема формирования эстетического вкуса у современных студентов технологических направлений является одной из наиболее актуальных и ещё не полностью решённых задач инженерного и технологического образования. В данной статье специально исследуется место и влияние узбекских народных орнаментов прикладного искусства (гирих, ислимий, традиционные цветочные мотивы, каллиграфические украшения, характерные узоры и композиции школ Хорезма, Бухары, Самарканда, Ферганы) в развитии эстетической культуры и художественного вкуса студентов технологических специальностей.

Ключевые слова: эстетический вкус, узбекские народные орнаменты, студенты технологических направлений, национальное декоративное искусство, гирих и ислимий, инженерный дизайн, эстетическое воспитание, технологическое образование, культурное наследие, творческое мышление, параметрический дизайн, эстетическая компетентность.

Annotation. The issue of developing aesthetic taste in modern students of technological fields remains one of the most relevant and still incompletely resolved challenges in engineering and technological education. This article specifically examines the role and impact of Uzbek folk applied art patterns (girih, islimi, traditional floral motifs, calligraphic decorations, characteristic patterns and

compositions of the Khorezm, Bukhara, Samarkand, and Ferghana schools) in shaping the aesthetic culture and artistic taste of technology students.

Keywords: aesthetic taste, Uzbek folk patterns, technology students, national decorative art, girih and islimi, engineering design, aesthetic education, technological education, cultural heritage, creative thinking, parametric design, aesthetic competence.

Ta’lim san’atini, xususan, estetik tarbiyani o‘zlashtirishning nazariy muammolari va uslublari hozirgacha juda kam rivojlangan. So‘nggi yillarda ko‘pchilik tushunib yetdiki, har qanday ta’lim asosiy ta’lim bo‘lgani uchun bu nafaqat bilimlar tizimini o‘zlashtirish, balki bu, birinchi navbatda, madaniyat va san’atga sho‘ng’ish, shaxs tomonidan tizimni rivojlantirishdir.

Zamonaviy o‘qituvchi ma’lumot uzatuvchi yoki o‘qituvchi emas, balki madaniyatning vakolatli vakili, ma’naviy ustozdir. U o‘zining ijodiy shaklini saqlab qolishi, o‘zini namoyon qilish va o‘zini o‘zi tarbiyalash san’atiga ega bo‘lishi kerak. Bundan tashqari, estetik tsikl fanlari o‘qituvchilari oldida yanada muhim vazifa - madaniy elitani qayta qurish va talabalarning madaniy estetik rivojlanishiga ta’sir qilishning eng katta imkoniyatlari bor. Ammo buni faqat bolalar va maktab bilan yaqin hamkorlik orqali to‘liq amalga oshirish mumkin.

Darhaqiqat, kelajak madaniyati texnologiya o‘qituvchisi qo‘lida, chunki zamonaviy talaba madaniyati XXI asr madaniyati qaysi yo‘nalishda rivojlanishi ko‘rsatkichidir. “Madaniyatimiz ravnaqi bilan shug’ullanayotgan barchamiz maktabga jiddiyroq kirishishimiz kerak. San’atkorlar sohasi va o‘qituvchilar maydoni kasbiy madaniyat maydonidir. Insoniyat madaniyati kelajagini hammadan ko‘ra o‘qituvchilar yaratadilar” [85, b. 35], deb yozadi B. M. Nemenskiy.

Ba’zi Sharq tadqiqotchilarining fikricha, ta’lim madaniyatni uzatishdan boshqa narsani anglatmaydi va madaniyatni saqlab qolish faqat ta’lim orqali mumkin.

Ommaviy madaniyat markazi bo‘lishi, madaniyat va san’atning buzg’unchiliklariga qarshi turishi kerak. Ta’lim milliy madaniyat manfaatlarini himoya qiluvchi ma’lum bir himoya kamari sifatida harakat qilishi kerak. Badiiy-estetik tarbiya o‘quvchining umuminsoniy va etnik-madaniy qadriyatlarni puxta egallashiga, ma’naviy boy shaxsni kamol toptirishiga yordam berishi kerak.

Inson hayotining ma’naviy-axloqiy tomonlarini rivojlantirish o‘tmish va hozirgi zamon mutafakkirlarining ilmiy-nazariy ta’limotlarida tinimsiz e’tiborga olingan mavzu bo‘lib kelgan. Shu bilan birga, har tomonlama rivojlangan shaxs idealini amalga oshirish bilan bog’liq ushbu vazifa bilan bir qatorda, insonning ma’naviy xususiyatlariga ta’sir qilishning amaliy vositalari masalasi ko‘rib

chiqilishi tabiiydir, ular orasida estetik vositalar, his-tuyg'ular va hissiyotlar ham bor. san'at asarlari bilan tanishtirish jarayonida muhim ahamiyatga ega edi.

Lekin bolaning badiiy va hissiy xususiyatlarini tushunmagan, his qilmagan o'qituvchi yaxshi o'qituvchi bo'la oladimi?

Balki zerikarli ko'za chizayotgan va uning nima uchun kerakligini tushunmaydigan talaba rassomning barcha qonun-qoidalarini mukammal bilgan dono rassomdan kam emasdir. S.L. Rubinshteyn ta'kidlagan: "Talaba chinakam mehnatga kirishishi uchun o'quv faoliyati jarayonida uning oldiga qo'yiladigan vazifalar nafaqat tushunarli, balki u tomonidan ham ichki qabul qilingan bo'lishi kerak» [106].

Bu erda biz ma'naviy, axloqiy va estetik ehtiyojlarni qondirishda talabchanlik bola hayotining barcha sohalariga, intellektual, badiiy, ijodiy va umumiy madaniyatning rivojlanishiga tuzatib bo'lmaydigan zarar etkazishi mumkinligini aniq tushunishimiz kerak. San'at haqidagi bilimning bu barcha hissiy va ma'naviy jihatlari o'quvchilarga bolalikdan singdirilishi kerak. Shu munosabat bilan V.A. Suxomlinskiy ta'kidlagan: "Bolalikda yo'qolgan narsa hech qachon yoshlikda, hatto kattalikda ham to'ldirilmaydi. Bu qoida bolaning ma'naviy hayotining barcha sohalariga va ayniqsa, estetik tarbiyaga taalluqlidir" [115, s. 162].

Zamonaviy maktabga keng fuqarolik, umumiy madaniy-badiiy dunyoqarashga, yuksak estetik madaniyatga ega o'qituvchi-san'atkor kerak. Nemis o'qituvchisi A.Disterveg: "Hech kim o'zida yo'q narsani boshqasiga bera olmaganidek, o'zi ham rivojlanmagan, tarbiyalanmagan va bilimli bo'lmagan odam boshqalarni ham rivojlantira, tarbiyalay va tarbiyalay olmaydi" [43, b. 74].

San'at orqali har bir kishi ijod quvonchini kashf etishi mumkin. To'g'ri tayyorgarlik va to'g'ri o'qitish usullari bo'lsa, har bir bola rasm chizishi mumkin.

Darsda u yoki bu badiiy-ijodiy faoliyatni o'rganish jarayonida tabiiy ob'ektlar, xalq amaliy san'ati buyumlari to'g'risidagi estetik tuyg'ular va tasavvurlar o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun badiiy-estetik bilimlarni o'zlashtirishga imkon beradi.

Biz qayd etgan asosiy tamoyil va yondashuvlar H.A.ning tadqiqotlarida ham o'z aksini topdi. Vetlugina, I.L. Dzerjinskaya, E.G. Kovalskaya, N.P. Sakulina, B.A. Flerina.

Dissertatsiya tadqiqoti davomida yetakchi olimlarning asarlaridan ham foydalanilgan va ijodiy idrok etilgan bo'lib, bunda badiiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik jihati hamda tasviriy va bezak san'atining maktab o'quvchilariga badiiy tarbiya va estetik tarbiya berishdagi o'rni, M.M. . Bayrambekova, T.S. Komarova, B.C. Kuzina, B.T. Lixacheva, M.A. Nekrasova, B.M. Nemenskiy, I.M. Radzhabova, N.M.Sokolnikova, Yu.U. Foxt-Babushkina, E.V. Shoroxova, T.Ya. Shpikalova. Estetik tarbiya jarayonida bolalarning tasviriy

ijodiy faoliyatida, ularda madaniy qadriyatlarni to‘g’ri idrok etishda hamda faoliyatning turli tomonlari va shaxs xususiyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini chet ellik olimlar, B.Defferson ham qayd etgan. E. Kramer, V. Lonefeld, V. Lambert (AQSh), K. Roulend (Buyuk Britaniya) va boshqalar. Bugungi kunda tasviriy san’at darslarida estetik tarbiya berish zamonaviy maktabning dolzarb vazifasidir.

Shu bilan birga, estetik taassurotlar, bilim va tuyg’ularning eng muhim manbai ta’lim fanlarining mazmunidir. Birgalikda olingan barcha maktab fanlari o‘quvchiga dunyoning uyg’un rasmini taqdim etishi mumkin. Talabalarni estetik tarbiyalashda badiiy tsiklning fanlari: adabiyot, tasviriy san’at, musiqa alohida muhim o‘rin tutadi. Ular bolalarga san’at olamini, voqelikni estetik tadqiq qilishning xayoliy shaklini ochib beradi. Binobarin, maktab o‘quvchilarining estetik qarashlari, his-tuyg’ulari, didlari, qobiliyatlarini shakllantirishda ularning hissasi juda katta. Ushbu fanlarga bevosita tutashgan san’at, estetika va san’at tarixidan tanlov fanlari mavjud bo‘lib, ular talabalarning go‘zallik sohasidagi bilim qiziqishlari va individual moyilliklarini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek xalq amaliy san’ati naqshlari texnologiya talabalarida estetik didni shakllantirishning madaniy jihatdan boy, professional jihatdan foydali va kelajakka yo‘naltirilgan vositasi bo‘lib, ularni nafaqat texnik mutaxassis, balki harmonik rivojlangan, estetik jihatdan yetuk muhandis sifatida tayyorlaydi. Bu yondashuv O‘zbekiston sanoat dizayni va mahsulot estetikasi darajasini oshirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev M., Tursunova S. O‘zbek xalq amaliy san’ati va uning zamonaviy talqini. – Toshkent: San’at, 2018. – 372 b.

2. Amaliy bezak san’ati: O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: [nashriyot nomi ko‘rsatilmagan], 2020-yil (Scienceweb va BuxDU resurslarida mavjud PDF).

3. Bulatov M. O‘zbek xalq amaliy bezak san’ati. – Toshkent: Fan, 1980 (yoki keyingi nashrlar).

4. G’ulomov X. O‘zbek milliy naqshlari va ularning estetik mohiyati. – Toshkent: Sharq, 2005.

5. Husanov B. Estetika. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010 (yoki keyingi nashrlar, ziyor.uz resursi).

6. To‘xtamatova H. O‘zbekiston xalq amaliy san’ati rivojiga oid ilmiy manbalar tahlili // Oriens.uz. – 2022.

7. Sa’diyev S.T. O‘rta asrlar sharq miniatyura maktablari ning metodlari // Science and Innovation. – 2022. – № 2.

8. Abdullaev S.S., Shovdirov S.A. The Phenomenon Of The Folk-Applied Art Of Uzbekistan In The Creative Development Of Students // International Journal of Progressive Sciences and Technologies. – 2021.

9. Klicheva D.B. Umumta'lim maktablarida tasviriy san'at darslarining o'rni // Tadqiqotlar.uz. – 2023.

10. Bonner J. Islamic Geometric Patterns. – New York: Springer, 2017 (girih va islimi naqshlarining geometrik asoslari bo'yicha).

11. Necipoğlu G. The Topkapi Scroll: Geometry and Ornament in Islamic Architecture. – Los Angeles: Getty Research Institute, 1995 (girih naqshlarining arxitektura va dizayndagi roli).

12. Muzropova G.M. Kashtachilik san'ati tarixiga nazar // Wordly Knowledge. – 2023.

KASBGA YO'NALTIRISH YONDASHUVINING PEDAGOGIK MOHIYATI VA TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI

Sotimova Farog'at Safarboy qizi
UrDPI tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada kasbga yo'naltirish yondashuvining pedagogik mohiyati, uning nazariy asoslari hamda ta'lim jarayonidagi funksional o'rni tahlil qilinadi. Shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida kasbga yo'naltirishning mazmuni ochib beriladi. Zamonaviy ta'lim tizimida kasbga yo'naltirishning metodik imkoniyatlari va uning o'quvchilarda politexnik kompetentlikni shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: kasbga yo'naltirish, pedagogik mohiyat, kompetensiyaviy yondashuv, politexnik kompetentlik, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ta'lim jarayoni, kasbiy orientatsiya.

Globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori talablarining o'zgarishi ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Zamonaviy ta'lim faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki o'quvchilarni ongli kasb tanlashga tayyorlashni ham taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan kasbga yo'naltirish yondashuvi pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Kasbga yo'naltirish pedagogikasi shaxsning individual qobiliyatlari, qiziqishlari va ijtimoiy ehtiyojlarni uyg'unlashtirish orqali kasbiy o'zini anglash jarayonini ta'minlaydi. Bu jarayon uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshirilishi zarur. Kasbga yo'naltirish yoshlarni jamiyatning faol subyekti sifatida shakllantiradi, mehnatning ijtimoiy ahamiyatini anglashga yordam beradi.

Kasbga yo'naltirish yondashuvi o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va sog'lig'ini mehnat bozori talablari bilan moslashtirib, ongli kasb tanlashga

ko‘maklashishdir. Pedagogik mohiyati o‘quvchini shaxs sifatida shakllantirish va mehnatga tayyorlash bo‘lsa, ta’lim jarayonidagi o‘rni - bilimni amaliyot bilan bog’lab, mustaqil hayotga ijtimoiy moslashishni ta’minlashdan iboratdir.

Kasbga yo‘naltirish yondashuvi - bu o‘quvchilarning individual qiziqishlari, qobiliyatlari, intellektual va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ularni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz pedagogik jarayondir.

Kasbga yo‘naltirish bu kasbiy o‘zini o‘zi aniqlashga yordam berishga qaratilgan tadbirlar tizimidir. Kasbga yo‘naltirish maqsadi - shaxsning ma’lum bir kasbiy faoliyat yo‘nalishiga moyilligini aniqlashdir. Ushbu amaliyot har bir bola iste’dodli va ma’lum bir sohada o‘z iste’dodini tatbiq eta oladi degan fikrga asoslanadi. Kasbga yo‘naltirishning turli xil usullari mavjud - kelajakdagi kasbni tanlashda duch keladigan o‘spirin bilan, uning qiziqishlari va sevimli mashg’ulotlarini muhokama qiladigan mutaxassislar bilan suhbatlar, shuningdek, standartlashtirilgan usullar mavjud, ularning natijalari kuchli va zaif tomonlarini tushunishga imkon beradi.

Kasbni to‘g’ri tanlash har bir maktab o‘quvchisining qiziqishiga, mayliga, qobiliyatiga va imkoniyatlariga mos bo‘lishi uchun uning sog’lig’ini, o‘zlashtirishini va hissiyotlarini hisobga olish lozim, bular ijtimoiy foydali va unumli mehnatda hammadan ko‘ra ko‘proq qaror topadi va namoyon bo‘ladi. Odam bajarayotgan ishlariga ijodiy munosabatda bo‘lib, mehnat unumdorligini doimo oshirib borsa, tanlagan kasbiga zo‘r qiziqish bilan qarasa, o‘z ishining ijtimoiy ahamiyatini tushunsa, uning qobiliyatlari mehnatda takomillashib borsa, o‘shandagina u mehnatdan qoniqish hosil qiladi va xursand bo‘ladi, bunday holda har bir shaxs jamiyatga eng ko‘p nafkeltiradi.

Mana shu aytgan gaplardan kasb tanlashning g’oyat muhim ijtimoiy ahamiyati kelib chiqadi. Kasb-korni erkin tanlash juda katta ahamiyatga ega. Odam shug’ullanayotgan ishini yaxshi ko‘rsa, bundan u xursand bo‘ladi, qoniqish hosil qiladi, zo‘r tashabbus ko‘rsatadi, toliqmay mehnat unumini oshiradi. Maktab o‘quvchilarining kasb tanlashi ongli zaruriyat bo‘lishi va ayni vaqtda jamiyat manfaatlariga mos bo‘lib tushishi, yigit va qizlarning kamolot yo‘lida shaxsiy mudaolarini qondirishi lozim. Buning uchun yuksak darajada ma’lumotli bo‘lish zarur, hozirgi asrimizda bunday ma’lumotsiz fan-texnika ildam taraqqiy etishi mumkin emas. Ummmehnat va maxsus malakalarni, kasbga bo‘lgan qiziqishlarini shakllantirishning bunday imkoniyatlari obyektiv zaminga ega bo‘lib, voqelikda har kuni amalda oshirilmoqda. Sanoat tez rivojlanganligi, qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash va elektrlashtirish borasida katta qadamlar qo‘yilganligi, ilm-fan, texnikani va madaniyatni yuksaltirish sohasidagi muvaffaqiyatlar bir tomondan, yoshlarning qiziqishlariga va qobiliyatlariga

muvofiq, ikkinchi tomondan xalq xo‘jaligi talab-ehtiyojlariga asosan kasb tanlashlari uchun amaliy jihatdan cheklanmagan imkoniyatlar yaratdi; umumiy ta’lim maktabida mehnat poletexnika ta’limi sharoitida kasbga yo‘naltirish muammosini ijobiy hal qilish uchun barcha shart-sharoitlar vujudga keltirildi. Kasbga yo‘naltirish o‘quvchilarga politexnik ma’lumot berish masalalari bilan, kasb tanlash esa muayyan bilim darajasi bilan chambarchas bog’liqdir. O‘z-o‘zidan ma’lumki, bunga o‘qitishning to‘g’ri yo‘lga qo‘yilishi, bilimlarni, ilm-fan asoslarini, ayniqsa ijtimoiy foydali va unumli mehnat bilan chambarchas bog’langan mehnat politexnik bilimni chuqur va mustahkam egallash natijasidagina erishish mumkin. Har qanday kasbda eng muhimi - uning mehnat mazmuniga ega bo‘lishidir. Shu boisdan mehnatsevarlikni, yaxshi urf-odatlarni tarbiyalash va ularni mehnat jo‘shqinligiga ko‘chirish bolalarni kasb tanlashga tayyorlashning bosh negizidir.

O‘quvchi-yoshlarlarni kasbiy faoliyatga to‘g’ri yo‘naltirish va ta’lim samaradorligini oshirishda yuqori natijalarni beradigan uslublardan foydalanish muhim omillardan hisoblanadi. Yosh mutaxassislarga pedagogik-psixologik bilimlar, uslubiy ko‘rsatmalar berish bilan birgalikda, jamiyatda mavjud bo‘lgan turli kasblar haqida ham keng qamrovli bilimlar berish maqsadga muvofiqdir. Kasblar to‘g’risida keng malumotlar berish va kasbiy shakllanishni ta’minlashga to‘siq bo‘luvchi bir qator omillarni ham o‘z o‘rnida yoshlarga singdirib borish lozim:

1. Mutaxassislarga qo‘yiladigan kasbiy va shaxsiy talablarning o‘sib borayotganligi.

2. Kasb tanlashga sabab bo‘luvchi omillarning davriy xarakterga egaligi va kasblar to‘g’risidagi ijtimoiy ideallarning yagona me’yorining mavjud emasligi.

3. O‘spirin kasbiy tasavvurlarining ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlarga va bozor munosabatlariga hamohang o‘zgarayotganligi hamda kasb-hunar va tegishli mutaxassislik yo‘nalishlari o‘rtasidagi tafovutning keskin ortayotganligi.

4. Yoshlarning mutaxassislik yo‘nalishlarini tanlashlarida aniq tasavvurga, maqsadga, faoliyat yo‘nalishiga va istiqbol rejalarini belgilash qobiliyatiga ega emasligi va boshqalar.

Demakki, yoshlarni kelajakda mutaxassis sifatida o‘zlarini teranroq tasavvur qilishlari va egallayotgan kasbiga xos-mos sifatlarni shakllantirishda pedagoglar va amaliyotchi psixologlarning o‘rni kattadir. Yoshlarga ertangi kunda o‘z faoliyatlaridan qoniqish hissini paydo qilishlari hamda o‘z hayotlaridan mamnun yashashlari bugungi kundagi kasbni to‘g’ri tanlay olishlariga bog’liqligini anglata olishlari lozim. Shundagina har bir inson har tomonlama sifatli hayot kechirishi va mavjud to‘siqlarni osonlikcha yengib o‘tishi mumkin bo‘ladi. Natijada sohaning rivoji ancha tezlashadi. Bu esa jamiyat ravnaqidan dalolatdir. Mamlakatimizda

uzluksiz ta’lim tizimida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlarning asosiy maqsadlaridan biri yoshlarni chuqur bilim olishlari, iste’dodlarini ro‘yobga chiqarishda har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, shu bilan birgalikda ularning mustaqil hayotga tayyorlash ko‘nikmalarini ham shakllantirib borish ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pedagogika nazariyasi va tarixi / O‘. Safarova, N. Egamberdieva. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 320 b.

2. Kasb-hunarga yo‘naltirish asoslari / M. Abdullaeva. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017. – 256 b.

3. Professionalnaya orientatsiya uchashchixsya / E. A. Klimov. – Moskva: Akademiya, 2004. – 304 s.

4. Pedagogika / I. P. Podlasiy. – Moskva: Yurayt, 2011. – 576 s.

5. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya / N. S. Pryajnikov. – Moskva: Akademiya, 2006. – 496 s.

ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМДА ТЕХНИК ИЖОДКОРЛИК ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ БАЪЗИ МАСАЛАЛАР

Алқоров Қодир Холматович
ЖДПУ “Технологик таълим методикаси” кафедраси катта ўқитувчиси
Шамиддинова Манзура Қиличбой қизи
Технологик таълим йўналиши 2 босқич талабаси

Аннотация: *Мақолада технологик таълимда техник ижодкорлик жараёнида педагогик технологиядан фойдаланишни бошқариш модуллим тизимлар мисолида баён қилинади.*

Калит сўзлар: *таълим, технология, тизим, бошқараш, энциклопедия, натижа, ресурс, таҳлил, талаб, мақсадли, машина, мослама.*

Аннотация: *В статье на примере модульных систем описывается использование педагогических технологий в процессе технического творчества в технологическом образовании.*

Ключевые слова: *образование, технология, система, управление, энциклопедия, результат, пециклопедии, анализ, спрос, цель, машина, устройство.*

Abstract: *Using modular systems as an example, this article describes the use of pedagogical technologies in the process of technical creativity in technology education.*

Keywords: *education, technology, system, management, encyclopedia, result, pecyclopedias, analysis, demand, goal, machine, devic.*

Ҳозирги таълим соҳасига оид манбаларда мавзудаги “таълим”, “технология” иборалари кенг қўлланилади. “Таълим тўғрисида”ги қонунда таълим технологияси мезонни бойитиб бориш, “педагогик технология”лар каби иборалар кенг қўлланилади.

Аввало мавзудаги “таълим”, “технология”, “педагогик технология” ибораларнинг маъносига оид қисқача маълумотни келтирамиз.

Ўзбек Совет Энциклопедиясида [1] “Таълим” (педагогика) инсонни шакллантиришида муайян мақсадсари қаратилган тизимий фаолият тўғрисидаги ҳамда тарбия беришнинг мазмуни, шакли ва методлари бўлиб, урнинг асосий категориялари: шахсни шакинантириш, тарбиялаш, маълумотли қилиш, таълим бериш” деб таърифланади.

Технология - юнон тилидаги “техне” , “санъат”, “маҳорат” ва “логос” – “фан” деган сўзлардан олинган бўлиб, ҳунар (маҳорат) фани маъносини англатади.

Педагогик технология-1950-йилда АҚШда пайдо бўлган. Унга кўра “Педагогик технология” бу - технологик ва инсоний манба (ресурс)ларнинг боғлиқлигини ҳисобга олиб, ўз олдига таълим тизимини мувофиқлаштириш вазифасини қўядиган бутун ўқитиш ва билим олиш жараёнини яратиш, қўллаш ва аниқлаштириш бўйича тизимли қарашдин» деб таърифланади.

Ҳар қандай технология ва техникавий тизим (машина, агрегат, мослама ва ҳоказо) ишлаш даражасини идеаллаштиришни ошириш зарурати туғилганда ёки унинг бирон-бир қисмида бошқа қисмига нисбатан халақит берувчи ходиса кузатилганда уни бартараф қилиш асносида ривожланиб боради. Натижада бунда ҳар-хил қарама-қаршиликлар вужудга келади, жумладан бутун тизимни ўзгартириш, ёки унинг бир қисмини такомиллаштириш талаб қилиниши ҳам мумкин. Шунингдек, бу педагогик технология ёки техника энди бутунлай яроқсиз ҳолга келиб, ўз ваколатини оқламаслиги ҳам мумкин, унда у тизимнинг бир конструктив) ривожланиши асоси бўлиб қолаверади. Бундай ҳолларда янги технология ва техника яратиш зарурати билан боғлиқ ижодкорлик[2] масаласи юзага келади.

Техник ижодий масалаларини ечиш ижодкордан детал, механизм, машина, қурилма ва ҳар-хил узелларнинг ўзаро таъсири ҳақида ўзига хос ва зарур амалий тажриба ҳамда билимларни талаб қилади. Бунда бўлажак технологик таълим мутахассисларнинг касбга оид қонун ва тушунчалардан тўғри фойдаланишни билиши айниқса муҳим ҳисобланади[3].

Бу эса технологик ва техник ижодкорликнинг мақсад ва вазифаси, унинг ўзига хос ечимни топиш услуби ва услубларининг ривожланиши қай

даражада асосланганига қараб ва уларга таянган ҳолда муваффақиятли амалга ошади. Қайд этилганларнинг ҳал қилиниши катта қийинчилик туғдирувчи мураккаб технологик ва техникавий ижодкорлик масалалари мақсад ва вазифалари мажмуаси билан асосланади.

Ҳар қандай технология, жумладан техник ижодкорлик масаласини тўғри қўйиш ва унинг ечимини тўғри топиш, мақсадни аниқ белгилаб олиш, мавжуд шароит ва ресурсларни ҳисобга олган ҳолда унга эришишнинг самарали усулларини оқилона топишни талаб қилади. Тизмий таҳлилнинг асоси бўлиб, мақсаднинг мантиқий занжири - унга эришиш йўли (функцияси) - шароити (ресурслари) ҳисобланади. Вазият, муаммо ва масала тушунчалари умумий ҳолда шарт-шароит ва мақсад орқали аниқланади. Кўпчилик техник ижодкорлик масалаларини шакллантиришда асосан масала шарти берилган бўлиб, мақсадга эришишни талаб қилади.

Мазкур мақсад ва вазифаларга мос ҳолда бўлажак технологик таълим педагогларининг касбий маҳоратини оширишга тайёрлаш фаолияти масалалари тавсифини қуйидагича ифодалаш мумкин.

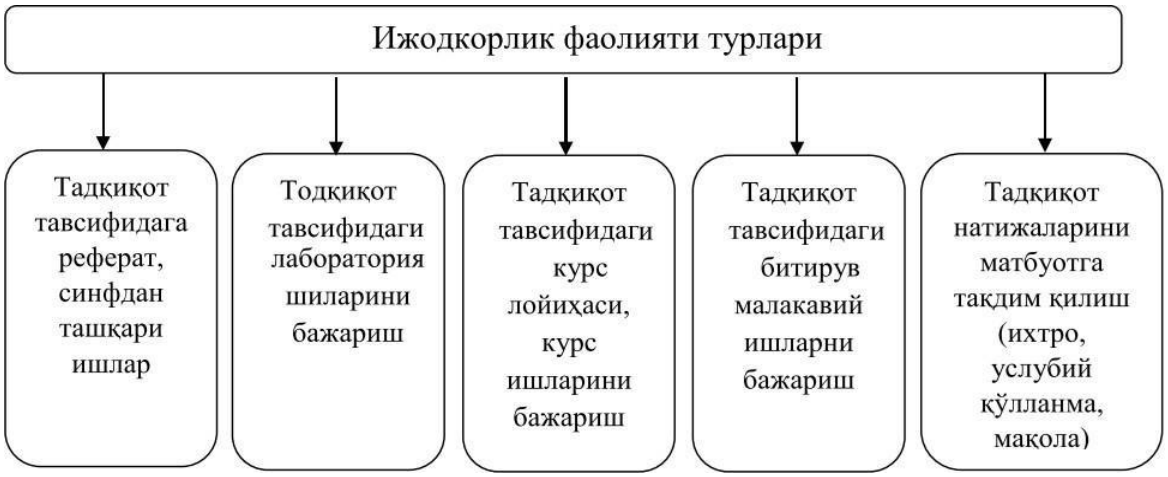

Технологик таълимда мазкур фаолиятлар техник ижодкорлик ва педагогика касбига тайёрлаш жараёнида қўйилган мақсадни тўғри аниқлаш фавқулодда муҳим масала ҳисобланади. Бу ўз ичига белгиланган техник ижодкорлик ишини бошлашдан то тугалланишигача бўлган босқичларни амалга ошириш лозим бўлган операция, методика, назорат, тузатиш киритиш ва бошқариш каби ўзаро боғлиқ кўплаб элементларни олади. Мақсаднинг амалга ошишида эса ишларни илмий асосда ташкиллаштириш жараёни ва мувофиқ шаройит яратиш муҳум рол ўйнайди. Бу эса ҳар бир таълим муассасасидаги ишларни унинг ўзига хос хусусиятлари ва ички имкониятидан келиб чиқиб амалга оширишни тақозо этади.

Мазкур айтилганларни амалга оширишда:

1. Техника объектини такомиллаштириш зарурияти нотабиий бўлиб ижодкорлик жараёни индивидуал шахс ёки жамоани психологик

иккиланишларга олиб келади. Бу психолгик иккиланиш кечинмаларга - «буни ҳали ҳеч ким эплай олмаган», «ўз кучимиз билан конструкцияни ўзгартира олишимизга кўзим етмайди», «бундай масалани фақат махсус малакага эга бўлган мутахасислар ҳал қила олади» ва ҳоказо кўринишда бўлиши мумкин;

2. Кўрилаётган ёки таклиф қилинаётган муаммо оддий масалани ҳал қилишдан иборат бўлмасдан, анча мураккаб ноаниқ вазиятли шароитдан иборат (масалани ҳал қилишда учрайдиган қарама - қаршиликларни шакллантиришда камчиликлар, шарт-шароитлар ҳақидаги аниқ малумотлар етишмайди) масалани ҳал қилиш шароити ноаниқ талаб ва кўрсатмалардан иборат. Масалан, агар гап бир техник қурилмани такомиллаштириш устида кетаётган бўлса, бундай ҳолда бу моддий ҳамда маънавий жиҳатдан эскирган техникани принципиал жиҳатдан истиқболли[4] вариантига алмаштиришни тақозо этади;

3. Масала шарти ўта қисқа баён қилинган, содда берилган, бундай ҳолда бу муаммони тўғри таҳлил қилиб, масалани ҳал қилиш ечимарни тўғри топишни назарда тутади;

4. Ижодкорлик жараёни ечимини излашда нотаниш эффектни қўллаш зарурияти (бу эффект ижодкорлик билан шугулланаётган тлаба учун нотаниш) бўлиши мумкин.

Хулоса ўрнида такидлаш жоизки, амалиётда ҳатто оддий тизимнинг техник камчилигини аниқлашга эришилганда ҳам барибир уни ҳал қилиш жараёнида маълум бир ўзига хос билиш психологик тўсиққа дуч келинади, бу тўсиқни билим ва малаканинг унча етарли даражада эмаслиги, ўз кучига ишонмаслик, касбий ахборотлар методининг етишмаслиги билан боғлаб изоҳлаш мумкин. Шу маънода техник ижодкорлик масалаларини муваффақиятли ечишда асосий функцияларни модулли тизимлаштириш ва уларни типовой масалалар тўплами кўринишида тасаввур қилиб, таълим технологиялари сифатини ошириш методикасига асосланган педагогик технологиялардан самарали фойдаланиш муҳум ҳисобланади. Бу тизимли ёндошув педагогик технологиялари;

1. Ўқитишнинг модул тизими - фаолият кўрсата оладиган ўзаро чамбарчас боғлик элементлардан иборат тугунни билдиради. Бу ўкитиш усули бош мия тўкималарининг модулли ташкил этилганлигига таянади. Мия 15-млрд нейрон ёки аппаратли модулдан иборат. 1973-йил, ЮНЕСКОнинг Токиодаги “Бутун жаҳон конгресси”да сўз юритилган бўлиб, у ўқитиш мазмунини мувофиқлаштириш, тизимлаш, ўзгарувчан дастурлар мослашувчанлигини таъминлаш, ўқитишни индивидуаллаштириш ва

баҳолаш билан ўқитиш самарадорлигини назорат қилишларни назарда тутада.

2. Фан буйича фаолият ёндошуви асосида модулли ўкитиш технолгияси-бу модул методологиясини қўллашни англатади. Модул-3-6 соатли маъруза на шунга боғлиқ амалий, семинар, лаборатория ишидан иборат бўлади.

3. Тизимли фаолият ёндошуви бўйича модулли ўқитиш технологияси-бу касб-ҳунар таълимида қўлланилади ва лойиҳалаш ва рўёбга чиқариш жараёнини ўз ичига олади. Лойихалаш 4 боскич (касбий фаолият, мазмуни ва таркиби таҳлили, модулли блоклар мазмуни ва таркиби таҳлили, ҳарқайси қадам бўйича таҳлил ва зарурий ўкитиш элементларини аниқлаш, ўқитиш дастурларини тузиш) да бўлади.

4. Комплекс ўкитиш технологияси - комплекс фойдаланишга асосланган бу дастур ўқитиш технологияларини ривожлантиради ва унинг инсон индивидуал қобилиятларига мослигига таянади (берилганлар ахборот банки-дарс материалларида йўк маълумотлар киритилади. Билимлар ахборот банки-бу мавзу бўйича ахборот тизимини ўз ичига олади). Ўкитиш циклининг қайта такрорланиши энг самарали ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбек Совет энциклопедияси. 11-том 72-бет. Тошкент-1978 й.

2. Б. М. Кедров. О творчество в науке и технике. Москва “Молодая гвардия” 1987 г. 192 стр.

3. Тоғаев Х. Алимов Н. Бўлажак агромуҳандис-педагогларнинг техник ижодкорлигини ривожлантириш. “Ҳалқ таълими” журнали, №4, 2002 й 36-38 бет.

4. Тоғаев Х., Исмоилов Т., Қ. Алқоров. Олий таълим тизимида сифатли мутахассислар тайёрлашнинг истиқболлари: муаммо ва ечишилар. Халқаро илмий-амалий конференция 2009-йил 26-феврал Самарканд.

KONSTRUKTIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK, PSIXOLOGIK VA TEXNOLOGIK TAMOYILLARI

Egamova Anbarjon Atanazarovna
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi
Matyakubova Ozoda Farhod qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim yo‘nalishi 242-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola konstruktiv fikrlashni rivojlantirishning pedagogik, psixologik va texnologik tamoyillarini o‘rganadi. Konstruktivizm

nazariyasi asosida, o‘quvchilarning faol ishtiroki, oldingi bilimlarga asoslanish, ijtimoiy o‘zaro ta’sir va texnologik vositalar orqali fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish usullari tahlil qilinadi. Maqolada Piaget va Vygotskiy kabi psixologlarning nazariyalari, konstruktivist sinf xususiyatlari, o‘qituvchi xatti-harakatlari va texnologik integratsiya muhokama etiladi. Natijada, ushbu tamoyillar o‘quv jarayonini samaraliroq va zamonaviy qilishga yordam berishi ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: konstruktiv fikrlash, konstruktiv fikrlashni rivojlantirish, pedagogik tamoyillar, psixologik tamoyillar, texnologik tamoyillar , ta’limda konstruktivizm, tanqidiy va konstruktiv fikrlash , muammo hal qilish ko‘nikmalari, ta’lim texnologiyalari, kognitiv rivojlanish.

Аннотация. Настоящая статья посвящена изучению педагогических, психологических и технологических принципов развития конструктивного мышления. На основе теории конструктивизма анализируются методы развития мыслительных способностей обучающихся через их активное участие, опору на предшествующие знания, социальное взаимодействие и использование технологических средств. В статье рассматриваются теории психологов Ж. Пиаже и Л. Выготского, особенности конструктивистского класса, поведение педагога и вопросы интеграции технологий. В итоге показано, что применение данных принципов способствует повышению эффективности и современности учебного процесса.

Ключевые слова: конструктивное мышление, развитие конструктивного мышления, педагогические принципы, психологические принципы, технологические принципы, конструктивизм в образовании, критическое и конструктивное мышление, навыки решения проблем, образовательные технологии, когнитивное развитие.

Konstruktiv fikrlash – bu o‘quvchilarning yangi bilimlarni oldingi tajribalari asosida mustaqil ravishda qurish jarayoni bo‘lib, psixologiya, pedagogika va texnologiya fanlarida muhim o‘rin tutadi. Konstruktivizm nazariyasi, Jean Piaget va Lev Vygotskiy kabi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, o‘rganishni faol va shaxsiy jarayon sifatida ko‘radi. Texnologiya fanining nuqtai nazaridan, raqamli vositalar (masalan, kompyuterlar, onlayn platformalar va sun’iy intellekt) bu jarayonni yanada kuchaytiradi, o‘quvchilarga real hayot tajribalarini simulyatsiya qilish va hamkorlikni ta’minlash imkonini beradi. Ushbu maqolada konstruktiv fikrlashni rivojlantirishning pedagogik (o‘qitish usullari), psixologik (kognitiv rivojlanish) va texnologik (raqamli integratsiya) tamoyillari ko‘rib chiqiladi. Maqsad – o‘qituvchilarga, psixologlarga va texnologlarga amaliy tavsiyalar berish.

Konstruktivizmning psixologik asoslari Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga borib taqaladi. U kognitiv rivojlanishni to‘rt bosqichga bo‘lgan: sensorimotor (0-2 yosh), preoperatsional (2-7 yosh), konkret operatsional (7-11 yosh) va formal operatsional (11+ yosh). Har bir bosqichda o‘quvchilar yangi ma’lumotlarni mavjud sxemalarga assimilyatsiya qilish yoki akkomodatsiya orqali moslashtirish yo‘li bilan fikrlashni rivojlantiradilar. Vygotskiy esa ijtimoiy konstruktivizmni ilgari surib, o‘rganishni ijtimoiy o‘zaro ta’sir va yaqin rivojlanish zonasi (ZPD) orqali ta’kidlaydi.

Pedagogik jihatdan, konstruktivizm o‘quvchilarni markazga qo‘yib, o‘qituvchini rahbar sifatida ko‘radi. Honebein (1996) va Brooks & Brooks (1993) konstruktivist o‘qitish xatti-harakatlarini tavsiflagan: o‘quvchilarning avtonomiyasini rag’batlantirish, oldingi bilimlarni faollashtirish va haqiqiy masalalarga asoslangan o‘rganish. Walden universitetining tadqiqotlariga ko‘ra, konstruktiv o‘rganishning oltita tamoyili mavjud: oldingi bilimlarga asoslanish, individual qurilish, faol va reflektiv jarayon, rivojlanish jarayoni, ijtimoiy o‘zaro ta’sir va ichki nazorat.

Texnologik nuqtai nazardan, konstruktivizm raqamli vositalar bilan integratsiyalashgan holda o‘rganishni yanada samarali qiladi. Masalan, kompyuter yordamida hamkorlikdagi o‘rganish (CSCL) tizimlari o‘quvchilarga turli nuqtai nazarlarni oldindan bashorat qilish imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, texnologiya o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi, masalan, virtual reallik (VR) va simulyatsiyalar orqali abstrakt tushunchalarni haqiqiy tajribalarga aylantirish mumkin. Shuningdek, AI va raqamli platformalar o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan o‘rganishni ta’minlaydi. Psixoterapiyada konstruktivizm shaxsiy tajribalarga asoslangan haqiqatni qurishni ta’kidlaydi va texnologiya (masalan, mobil ilovalar) orqali jurnallash, meditatsiya va yo‘naltirilgan tasavvur usullarini kuchaytiradi.

Pedagogik tamoyillari. Konstruktiv fikrlashni rivojlantirishning pedagogik tamoyillari o‘quv jarayonini faol va o‘quvchi markazli qilishga asoslanadi. Texnologiya integratsiyasi bilan bu tamoyillar yanada kuchayadi:

1. **Faol o‘rganish orqali tajriba yig’ish**: O‘quvchilar masalalarni hal qilish va loyihalar orqali bilimlarni mustahkamlaydilar. Texnologiya orqali, masalan, simulyatsiya dasturlari yordamida tanqidiy fikrlash va ijodiy muammo yechish rivojlanadi.

2. **O‘quvchi markazli muhit**: O‘qituvchi rahbar bo‘lib, o‘quvchilarga tanlov va mas’uliyat beradi. Onlayn platformalar mustaqillikni oshiradi.

3. **Qo‘llab-quvvatlash**: Masalalarni bosqichma-bosqich rahbarlik bilan hal qilish. Adaptiv o‘rganish tizimlari mustaqillikka o‘tishni ta’minlaydi.

4. **Ijtimoiy hamkorlik**: Guruh loyihalari va munozaralar. CSCL turli nuqtai nazarlarni bahslashni kuchaytiradi.

5. **Oldingi bilimlarni faollashtirish**: Yangi mavzularni mavjud bilimlar bilan bog'lash. Interaktiv quizlar orqali.

6. **Haqiqiy tajribalar**: Real hayot masalalariga asoslangan o‘rganish. VR va AR loyihalari haqiqiy muhitlarni simulyatsiya qiladi.

7. **Refleksiya va metakognitsiya**: O‘quvchilar o‘z fikrlash jarayonlarini baholash. Onlayn jurnallar mustahkamlash.

Konstruktivist sinf xususiyatlari: faol o‘rganish, hamkorlik, bir nechta nuqtai nazarlar, refleksiya, o‘quvchi markazli va haqiqiy baholash, texnologiya orqali kuchaytirilgan. O‘qituvchi xatti-harakatlarini texnologiya bilan birlashtirish: o‘quvchilarning tushunchalarini so‘rash, ochiq savollar berish va raqamli tajribalarni rag'batlantirish.

1-jadval

Tamoyil	Tavsif	Texnologik misol
Faol o‘rganish	Tajriba orqali bilim qurish	Simulyatsiya dasturlari
Qo‘llab quvvatlash	Rahbarlik bilan mustaqillikka o‘tish	AI-based adaptiv tizimlar
Refleksiya	O‘z fikrlashini baholash	Onlayn jurnallar va e-portfolios

Psixologik tamoyillari. Psixologik tamoyillar kognitiv rivojlanishga asoslanadi. Piagetning nazariyasiga ko‘ra, kognitiv rivojlanish assimilyatsiya va akkomodatsiya orqali sodir bo‘ladi, kognitiv disequilibriumni hal qilish orqali fikrlash rivojlanadi. Texnologiya bu jarayonni interaktiv vositalar orqali tezlashtiradi.

Asosiy tamoyillar:

1. **Bilim olish**: O‘quvchilar yangi ma'lumotlarni mavjud sxemalarga moslashtiradilar. Raqamli kashfiyot vositalari faol jarayonni ta'minlaydi.

2. **Rivojlanish bosqichlari**: Sensorimotor bosqichda ob'ekt doimiyligi, preoperatsionalda egotsentrizm, konkret operatsionalda desentrasiya va reversiya, formal operatsionalda abstrakt fikrlash rivojlanadi. Texnologiya har bir bosqichga moslashadi.

3. **Ijtimoiy o‘zaro ta'sir**: Vygotskiyning ZPD si orqali rahbarlik bilan fikrlashni rivojlantirish. Onlayn hamkorlik platformalari ZPD ni kengaytiradi.

4. **Motivatsiya**: Ichki motivatsiya, mavjud bilimlarning cheklovlarini anglash orqali. motivatsiyani oshiradi.

5. **Individual qurilish**: Har bir o‘quvchi o‘z tajribasi asosida bilim quradi. Personallashtirilgan AI tizimlari individual yo‘nalishni ta'minlaydi.

Psixoterapiyada konstruktivizm kuchli tomonlarga e’tibor qaratib, shaxsiy haqiqatni qurishni rag’batlantiradi, texnologiya orqali kuchaytiriladi.

Texnologik tamoyillari. Texnologiya fanining nuqtai nazaridan, konstruktiv fikrlashni rivojlantirish raqamli vositalar orqali yanada dinamik va samarali bo‘ladi. Quyidagi asosiy tamoyillar ajratib ko‘rsatiladi:

1. **Raqamli vositalar integratsiyasi**: Kompyuter yordamida hamkorlikdagi o‘rganish (CSCL) tizimlari o‘quvchilarga real vaqtda hamkorlik qilish imkonini beradi, masalan, Google Docs yoki Microsoft Teams orqali.
2. **Virtual va kengaytirilgan realklik**: VR va AR abstrakt tushunchalarni haqiqiy tajribalarga aylantiradi, masalan, tarix darslarida virtual sayohatlar.
3. **Sun’iy intellekt va adaptiv o‘rganish**: AI o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashadi, masalan, Duolingo yoki Coursera platformalarida personalizatsiya.
4. **Multimedia va interaktiv resurslar**: Video, animatsiyalar va onlayn simulyatsiyalar o‘rganishni faol qiladi, o‘quvchilarning bir nechta o‘rganish uslublariga moslashadi.
5. **Ochiq resurslar va LMS (Learning Management Systems)**: Moodle yoki Canvas kabi tizimlar o‘quvchilarga mustaqil ravishda bilim qurishga yordam beradi.
6. **Gamification va motivatsiya**: O‘yin elementlari (e.g., points, levels) ichki motivatsiyani oshiradi va refleksiyani rag’batlantiradi.
7. **Ma’lumotlar tahlili va baholash**: Big data va analytics o‘quvchilarning rivojlanishini kuzatib, o‘qituvchilarga qo‘llab-quvvatlash beradi.

Texnologik integratsiya o‘quv jarayonini yanada ijodiy va hamkorlikka asoslangan qiladi, masalan, musiqa ta’limida raqamli vositalar ijodkorlikni oshiradi.

2-jadval

Tamoyil	Tavsif	Misol
CSCL	Hamkorlikdagi o‘rganish	Google Docs guruh loyihalari
VR/AR	Haqiqiy tajribalar	Virtual lablar
AI	Personallashtirish	Adaptiv quizlar

Konstruktiv fikrlashni rivojlantirish pedagogik, psixologik va texnologik tamoyillari o‘quv jarayonini faol, hamkorlikka asoslangan, shaxsiy va raqamli qiladi. Ushbu tamoyillarni qo‘llash orqali o‘quvchilar tanqidiy fikrlash, muammo yechish, metakognitiv qobiliyatlarini va texnologik ko‘nikmalarini oshiradilar.

Kelajak tadqiqotlari ushbu tamoyillarning amaliy natijalarini, xususan, rivojlanayotgan mamlakatlarda baholashga qaratilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nishanova Z.T., Kamilova N.G., Abdullayeva D.U., Xol Nazarova M.X. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya**:** darslik. — Toshkent: «O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. — 600 b.

2. Usmonova Z. Konstruktivizm asosida ta’lim jarayonlarini rivojlantirish Pedagogika va innovatsiyalar jurnali. — 2021. — № 5(2). — B. 75–88.

3. Xasanova D.K. Kompetensiyaviy yondashuvning amalga oshirish bosqichlari Ilmiy maqolalar to‘plami**.** — Toshkent, 2022.

4. Madina Xasanovna R. Rivojlanish psixologiyasida yosh o‘ziga xosliklari The Latest Pedagogical and Psychological Innovations in Education**.** — 2024. — № 1(2). — B. 183–189.

5. Abdurahmonova va boshq.Proyekt faoliyati ta’limda: O‘zbekiston milliy ta’lim dasturi misolida // Журнал исследований в области образования**. —** 2020.

6. Yadgarova S. Boshlang’ich ta’limda innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi Ilmiy-amaliy tadqiqotlar konferensiyasi materiallari. — Toshkent, 2023.

7. Xasanova M. Baholashning konstruktivistik yondashuvdagi o‘rni Ilmiy anjumanlar to‘plami. — 2025.

TA’LIM JARAYONIDA TAFAKKURNING RIVOJLANISHI

Egamova Anbarjon Atanazarovna
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada ta’lim jarayonida tafakkurning bosqichma-bosqich rivojlanishi Vigotskiy, Piaje, Blum, Xalpern, Pol–Elder va mahalliy metodik manbalar asosida tahlil qilinadi. Zona yaqin rivojlanish, kognitiv bosqichlar, taksonomiya, metakognitiv stereotiplar va rivojlovchi ta’lim tamoyillari o‘zaro solishtiriladi hamda amaliyotga tatbiq etishning mezonlari taklif etiladi. Pedagogik ssenariy, topshiriqlar konstruksiyasi va baholash uyg’unligiga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: tafakkur, zona yaqin rivojlanish, kognitiv bosqichlar, kritik fikrlash, taksonomiya, metakognitsiya.

Аннотация: В статье анализируется развитое мышление в образовательном процессе на основе подходов Выготского, Пиаже, Блума, Халперна, Пола-Эльдера и локальных методик. Сравниваются ЗБР, когнитивные стадии, таксономия, метакогниция и развивающее обучение,

предлагаются критерии внедрения. Особое внимание было уделено соответствию дизайна заданий, педагогических сценариев и оценок.

Ключевые слова: мышление, зона ближайшего развития, когнитивные стадии, критическое мышление, таксономия, метакогниция.

Annotation: The article examines thinking development within education through the lenses of Vygotsky, Piaget, Bloom, Halpern, Paul–Elder, and local pedagogical sources. It contrasts ZPD, cognitive stages, taxonomy, metacognition, and developmental instruction, proposing implementation criteria. Emphasis is placed on task design, pedagogical sequencing, and assessment alignment to foster robust cognitive growth.

Keywords: thinking, zone of proximal development, cognitive stages, critical thinking, taxonomy, metacognition.

Kirish: Ta’lim jarayonida tafakkurning rivojlanishi masalasi 19.00.06 yo‘nalishidagi tadqiqotlarning uzluksiz kun tartibida bo‘lib, ta’lim mazmuni, metodi va baholash tizimi bir-biriga qanday ulangani bilan belgilanadi. Bu jarayonda tafakkur faqat bilimlarni o‘zlashtirish emas, balki ularni qayta qurish, qiyoslash, umumlashtirish va yangi vaziyatlarga ko‘chirish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Shu bois maqsad vazifani “nega bunday?” savoliga bog’lash, topshiriqlar tarkibiy qismlarini mantiqan izchil loyihalash va natijani metakognitiv mulohaza bilan quvvatlash zarur. Mazkur ishda klassik va zamonaviy nazariyalar qiyosiy tahlil qilinadi, ularning amaliy implikatsiyalari ochib beriladi va o‘quv jarayoniga tatbiq etish uchun mezonlar taklif qilinadi.

Vigotskiy ta’limning rivojlanishga nisbatan yetakchi rolini “ta’lim rivojlanishning turli ichki jarayonlarini uyg’otadi” degan g’oya bilan ifodalaydi; bu g’oyada o‘qituvchi ko‘magida bajarilgan faoliyat keyinchalik mustaqil kognitiv amaliyotga aylanadi [1]. Iqtibosning mohiyati shundaki, o‘quvchi uchun ozgina qiyinroq, lekin qo‘llab-quvvatlash orqali bajarilishi mumkin bo‘lgan “yaqin rivojlanish zonasi”da ishlash strategiyasi tafakkurning yangi operatsiyalarini faollashtiradi. Amaliyot nuqtai nazaridan bu, masalan, muammoli savolni (tushuntirishga emas, izohlashga qaratilgan) kichik qo‘llanma, jamoaviy mulohaza va refleksiya bilan birga qo‘yishni anglatadi. Bunday dizaynda o‘quvchi o‘rganilayotgan tushunchalar o‘rtasidagi munosabatni shakllantiradi, ichki nutq va mantiqiy ifodani boyitadi; natijada tafakkurning tarkibiy elementlari – tahlil, dalillash, modellash – stabillashadi.

Piajega ko‘ra, “intellekt o‘zini tashkil etar ekan, dunyo obrazini ham qayta tashkil etadi” degan tezis ta’limda qurilish (constructivism) tamoyilini talab qiladi [2]. Iqtibos mazmuni o‘quvchi tajribasi, xatosi va gipotezasi orqali kognitiv sxemalarni qayta sozlashni ko‘zda tutadi. Shunga ko‘ra, topshiriqlar materialni tayyor shaklda bermasdan, ma’lumotdan dalilga o‘tishni talab qiladigan tafakkur

harakatlariga tayanadi: tasniflash, qiyoslash, invariantni ajratish. Masalan, tabiiy fan darsida turli tajriba natijalaridan qonuniyatni aytish, gumanitar fanlarda esa matn interpretatsiyasining alternativ modellarini solishtirish orqali “kognitiv konflikt” yaratish maqsadga muvofiq. Bunday konflikt sxemalarni qayta qurishga undaydi, bu esa tafakkurning yangi bosqichga ko‘tarilishini ta’minlaydi.

Blum taksonomiyasi “bilishdan tahlil va sintezgacha bo‘lgan bosqichma-bosqich o‘sish”ni nazarda tutadi, ya’ni savol va topshiriqlarning kognitiv murakkabligi tizimli ravishda oshiriladi [3]. Bu yerda iqtibos yo‘nalishi ta’lim maqsadlarini aniqlash va baholash vositalarini moslashtirishga qaratilgan: “eslab qolish – tushunish – qo‘llash – tahlil – sintez (yaratish) – baholash”. Ushbu matritsa nafaqat dars maqsadlarini, balki baholash mezonlarini ham tuzatadi: masalan, “tushunish” darajasida qayta ifodalash qobiliyati etarli bo‘lsa, “tahlil” darajasida dalil–xulosa zanjiri va noaniqlikni aniqlash talabi qo‘yiladi. Shu bilan birga taksonomiya statik ro‘yxat emas: u fan tabiatiga, talabaning tayyorgarlik darajasiga va resurslarga ko‘ra moslashtiriladi. Muhim jihat – har bir yuqori darajali topshiriq pastki darajalarni ham ishga solishi shart, aks holda “sintez” nomidagi faoliyat formal reproduksiyaga aylanib qoladi.

Kritik fikrlash bo‘yicha D. Xalpern “maqsadga yo‘naltirilgan, asosli va nazorat qilinadigan fikrlash”ni ta’riflab, ta’limda intizomli kognitiv odatlarni (evidence-based reasoning, alternative generation, transfer) to‘g’ridan-to‘g’ri o‘rgatish zarurligini ta’kidlaydi [4]. Pol–Elder modeli esa aniqlik, mantiqiylik, ahamiyatlilik, aniqlashtirish kabi “intellektual standartlar”ni qo‘llab, fikr jarayonining sifatiga mezon beradi [6]. Bu ikki qarashni oliy va umumiy ta’limga tatbiq etganda, muammo va dalil manbalarini tarqoq ko‘rinishdan tizimli tahlilga o‘tkazuvchi vositalar – da’vo–dalil–izoh (claim–evidence–reasoning) formati, argument xaritalash, metakognitiv jurnallar – katta samara beradi. Iqtiboslar mazmunidan ko‘rinadiki, kritik fikrlash tasodifiy “o‘ylash” emas, balki rejalashtirilgan va monitoring qilinadigan kognitiv faoliyatdir; shu bois o‘quv rejalarida maxsus strategiyalar va oraliq metamaqsadlar belgilanishi shart.

Rivojlovchi ta’lim konsepsiyasida Davidov “o‘quv vazifasi nazariy umumlashtirishga yo‘naltirilishi” lozimligini uqtiradi; ya’ni o‘quvchi predmetni emas, predmetni tizim sifatida tashkil etuvchi munosabatni kashf etishi kerak [5]. Iqtibosning amaliy talqini: misollar ko‘paytmasidan ko‘ra, tushunchalarni generalizatsiya qilish va modellashtirishga qaratilgan “tahliliy-sintetik sikl”ni rejalashtirish. Masalan, matematikada aniq masalalar yechishdan oldin, struktura-munosabat (parametrlar, cheklovlar, invariantlar) modelini tuzish; tabiiy fanlarda esa tajriba dizaynini o‘quvchining o‘zi konstruktiva tayyorlashi. Bunday yo‘l tafakkurning nazariy darajadagi harakatlarini rag’batlantiradi va “bilishdan yaratish”ga o‘tishni tezlashtiradi.

Mahalliy metodik tajribada ham tafakkurni rivojlantirish uchun o‘qituvchi–talaba o‘rtasidagi faol muloqot, vazifalarni muammoli konstruksiyalash va interfaol usullar alohida o‘rin tutadi. Azizxo‘jaeva “talabaning mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlovchi texnologiyalar”ni – klaster, akvarium, “Insert”, debat, keys – ni tizimli qo‘llashni tavsiya etadi [7]. Bu iqtibos amaliyotga ikki shart qo‘yadi: birinchisi, usulni maqsad va mazmunga moslash, ikkinchisi, baholashni jarayon va mahsulga bo‘lib, refleksiyani muntazam o‘lchovga aylantirish. O‘zbekiston ta’lim kontekstida bu usullar milliy o‘quv dasturlari, moddiy resurslar va til muhitiga muvofiqlashtirilganda samarali natija beradi: masalan, ona tili darsida mulohaza janrlarini (e’tiroz, muqobil talqin, xulosa) bosqichma-bosqich standartlash, STEM yo‘nalishlarida esa gipoteza–tajriba–dalil payvandini kuchaytirish.

Tafakkurning rivojlanishi ta’limning maqsadlari, mazmuni, metodlari va baholashi o‘rtasidagi uyg’unlikka bog’liq. Zona yaqin rivojlanishga asoslangan qo‘llab-quvvatlovchi muammoli muhit, kognitiv bosqichlarni inobatga olgan ssenariy, taksonomiyaga tayangan topshiriq matritsasi, kritik fikrlash strategiyalari va nazariy umumlashtirishga qaratilgan o‘quv vazifalari birgalikda ishlaganda, o‘quvchida muammoni qo‘yish, dalillash, modellash va yaratish kabi tafakkur operatsiyalari barqaror tizimga aylanadi. Amaliyot uchun eng muhim to‘rt qadam: (1) maqsadni fikr operatsiyalari tilda aniqlash; (2) topshiriqni “manba–ishlov–natija–refleksiya” zanjiri asosida konstruksiyalash; (3) interfaol usullarni mazmunga moslash; (4) protsessual va mahsuliy baholashni integratsiya qilish. Shu yo‘l bilan ta’lim jarayoni tafakkurni o‘lchanadigan tarzda rivojlantiradi va uzluksiz o‘qish qobiliyatini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва: Лабиринт, 1999. 352 с.

2. Пиаже Ж. Психология интеллекта. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 192 с.

3. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. New York: David McKay Company, 1956. 207 p.

4. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. 5th ed. New York: Psychology Press, 2014. 648 p.

5. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. Москва: ИНТОР, 1996. 544 с.

6. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. 2nd ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall, 2006. 480 p.

7. Азизхўжаева Н. Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. Тошкент: Ўқитувчи, 2003. 192 б.

INSON KAPITALI VA STEAM TA’LIM TEXNOLOGIYASI

Radjabov Rashid Farxadovich
Urganch innovatsiya universiteti
“Boshlang’ich ta’lim va psixologiya” kafedrasi dotsenti.
Rajabboyeva O‘ M
Urganch tuman 8-son maktab o‘qituvchisi
Shomuratova M.E.
Urganch davlat pedagogika instituti magistranti

Annotasiya. *Mazkur maqola mamlakatimizning taraqqiyotiga inson kapitalini ta’siriga va uni rivojlantirishda STEAM ta’limning o‘rni va ahamiyatiga bag’ishlangan. Maktab o‘quvchilariga STEAM ta’lim berishga tayyorgarlik ko‘rishda predmetlararo aloqalarning o‘rnatish va integratsion bilimlarni berish, STEAM to‘garaklari tashkil qilish masalalari tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar*: ta’lim, **t**exnologiya, mavzu, predmetlararo aloqalar, texnik ijodkorlik, integratsiya, to‘garak, inson kapitali, investitsiya, kompetensiya.*

Аннотация. *Данная статья посвящена влиянию человеческого капитала на развитие нашей страны, а также роли и важности STEAM-образования в этом развитии. В рамках подготовки к преподаванию STEAM-образования были проанализированы вопросы установления межпредметных связей и предоставления интегративных знаний, а также организации кружков STEAM для учащихся школ.*

Ключевые слова: *образование, технология, тема, межпредметные связи, техническое творчество, интеграция, круг, человеческий капитал, инвестиции, компетентность.*

Annotation. *This article is devoted to the influence of human capital on the development of our country, as well as the role and importance of STEAM education in this development. In preparation for teaching STEAM education, issues of establishing interdisciplinary connections and providing integrative knowledge, as well as organizing STEAM clubs for school students, were analyzed.*

Keywords: *education, technology, topic, interdisciplinary connections, technical creativity, integration, circle, human capital, investment, competence.*

Respublikamizda so‘nri yillarda amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosiy ma’naviy, mafkuraviy, madaniy sohalardagi islohotlar ta’limiy –tarbiya tizimida ham jiddiy o‘zgarishlarni amalga oshirishni taqozo etmoqda. Ta’limni

rivojlantirishning zamonaviy bosqichi inson mavqeining ortishi va shaxsga etiborning kuchayishi bilan tavsiflanadi. Gap shundaki rivojlangan davlatlarda har tomonlama o‘z sohasining bilimli insonlari jamiyatning ish bilan band qismining teng yarmini tashkil qilgan holda mamlakatning rivojlanishi va taraqqiy qilishida katta ishlarni amalga oshirmoqdalar.

Shu o‘rinda Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoevning ushbu so‘zlarini keltirishni lozim topdik. “Hammamiz yaxshi bilamiz , bugungi davr yuqori texnologiyalar , innovatsiyalar zamonidir. Dunyodagi rivojlangan mamlakatlar o‘z oldiga nafaqat ko‘plab mahsulotlar ishlab chiqarish va ularni bozorga olib chiqishni, balki chuqur bilim va ilmiy yutuqlarga asoslangan innovatsion iqtisodiyotga o‘tish vazifasini qo‘ymoqda. Ya’ni o‘z iqtisodiyotini mavvjud tabiiy resurslarni sarflash evaziga emas, innovatsion mahsulotlar yaratish, o‘zlashtirish va ilg’or texnologiyalarni ishlab chiqarishga joriy qilish orqali rivojlantirish taraqqiyotning asosiy omiliga aylanmoqda. Mamlakatni innovatsion rivojlantirish strotegiyasi va mexanizmlari eng avvalo shu davlatda yaratilgan inntellektual va ilmiy-texnikaviy salohiyatdan qanchalik samarali foydalanish bilan chambarchas bog’liq.”[1]

Bugungi kunda mamlakatimizda inson kapitalini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilib , ularning natijalari o‘z samarasini berayapti. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojatnomasida 2018 yilda amalga oshirilgan ishlar va 2019 yilga mo‘ljallangan rejalar atroflicha ko‘rsatib berildi. Murojatnomada ilm-fan, zamonaviy va uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish zarurligi alohida ta’kidlanadi. Jumladan, “Rivojlangan mamlakatlarda ta’limning to‘liq sikliga investitsiya kiritishga , ya’ni bola 3 yoshdan 22 yoshgacha bo‘lgan davrda uning tarbiyasiga sarmoya sarflashga katta e’tibor beriladi. Chunki ana shu sarmoya jamiyatga 15-17 barobar miqdorda foyda keltiradi. Bizda esa bu ko‘rsatkich atigi 4 barobarni tashkil etadi. Binobarin, inson kapitaliga e’tiborni kuchaytirishimiz, buning uchun barcha imkoniyatlarni safarbar etishimiz shart”, deya qayd etiladi Murojatnomada. Inson kapitali - bu odamlar faoliyati unumdorligini oshirish, iqtisodiyotni rivojlantirish va daromad olish uchun foydalanadigan bilim, ko‘nikma, tajriba va sog’liq yig’indisidir. Ta’lim potentsialini kapitalga aylantiruvchi, daromad darajasini oshiradigan, ijtimoiy harakatchanlik va raqobatbardoshlikni ta’minlovchi asosiy sarmoyadir. Inson kapitali XXI asrda insoniyatning , har bir davlatning rivoji, salohiyatini , kelajagini belgilaydigan muhim mezonlardan biridir. Ayni paytda axborot

[1] Шавкат Мирзиёев Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент : : «Ўзбекистон» НМИУ, 2017. -168 б.

kommunikatsiya texnologiyalari jadal sur'atlar bilan hayotga kirib kelib, rivojlanmoqda va ulardan o‘z o‘rnida to‘g’ri foydalanish kerak. Intellektual, ma'naviy omil davlatning , jamiyatning rivojlanganlik darajasini ham belgilaydi. Inson kapitali innovatsion iqtisodiyot va rivojlanishning keyingi bosqichi bilimlarini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi bosh omil hisoblanadi. Inson kapitali, odam aqliy salohiyatining jamiyatimizga, iqtisodiyotga ta'siri benihoya katta bo‘lib, barcha sohalarning tezkorlik bilan rivojlanishiga zamin yaratadi. Chuqur bilim, yaratuvchilik, bunyodkorlik, tashabbuskorlik, yuksak kasbiy salohiyat bugungi kunda tarmoqlar rivojida muhim omildir. Dunyo tajribasi va amaliyoti shuni ko‘rsatmoqdaki, inson kapitaliga yo‘naltirilgan mablag'lar boshqa omillarga nisbatan o‘zini oqlaydi. Bugungi kunda har qanday mamlakatning jahon bozoridagi raqobatbardoshligi nafaqat tabiiy resurslari mavjudligi, ishlab chiqarish korxonalari bilan birgalikda zamonaviy muntazam yangilanib turadigan texnologiyalarni yaratish va o‘zlashtirishga qodir yuksak bilimga, ko‘nikmalarga ega bo‘lgan inson kapitaliga ham bog'liqdir. Mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshlik darajasini oshirib, innovatsion jihatdan taraqqiy etishini ta'minlaydigan asosiy omil sifatida inson kapitalini rivojlantirish mamlakatimiz ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri sifatida ko‘rsatilmoqda. Inson kapitalini rivojlantirmasdan turib, innovatsion taraqqiyotga erishish mumkin emas. Har tomonlama yuksak natijalarga erishish uchun har taraflama yetuk mutaxssislarni tayyorlash talab etiladi. Inson kapitalini rivojlantirish bilan STEAM ta'lim o‘rtasida o‘zaro aloqdorlik mavjuddir. SMART ta'lim inson kapitalini rivojlantirish vositasidir, chunki u o‘quvchilarda bilim, raqamli ko‘nikmalar, ijodkorlik va uzluksiz o‘rganish qobiliyatini rivojlantiradi. Ushbu jarayonlarning o‘zaro bog'liqlik modeli quyidagi ko‘rinishda bo‘ladi: STEAM ta'lim - kompetensiyalarning rivojlanishi - inson kapitalining o‘sishi. Rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida kompetensiyalarga asoslangan texnologiyalardan biri bu STEAM ta'limdir. STEAM ta'lim – bu alohida fanlarni birgalikda o‘rgatuvchi va murakkab loyihalarni amalga oshirishni shakllantirish imkonini beruvchi ta'lim. Mazkur yondoshuvning asosiy maqsadi o‘quvchilarni ilmiy fikrlash, texnik ijodkorlik, muhandislik kompetensiyalari, san'at elementlari va matematik tahlilni uyg'unlashtirgan holda amaliy faoliyatga tayyorlashdir. Bu esa quyidagi o‘quvchilarning faoliyatini:

- STEAM o‘quv mashg'ulotlari ya'ni noan'anaviy shaklda tashkil etilgan amaliy mashg'ulotlarni, - IT parklarda kompyuter sovodxonligi, programmalashtirishni, - tabiy va aniq fan predmetlaridan darsdan tashqari STEAM to‘garaklari tashkil qilinishini taqozo qiladi.

Yuqorida keltirilgan talablar asosida umumiy o‘rta ta'lim maktablarida STEAM ta'lim tashkil qilish va ushbu ta'limni amalga o‘quv jarayonini tashkil

etish bugungi kunda katta ilmiy uslubiy va katta moddiy mablag'larni talab qiladi. Ushbu maqolada STEAM ta'limni tashkil qilishga tayyorgarlik ko'rish va bugungi vaziyatdan kelib chiqqan holda unga yaqinlashgan taklif va tavsiyalar keltirildi.

O'quvchilarga berilayotgan bilim ko'nikma va malakalar maishiy hayotda va ishlab chiqarishdagi real muammolarni yechishda yoshlar tomonidan qo'llanilishiga erishish kerak bo'ladi. Bu esa kompetensiya asoslangan ta'limni anglatadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ushbu ishlarni yo'lga qo'yishda STEAM ta'limni amalga oshirishda nimalarga e'tibor qaratish lozimligini ko'rib chiqamiz. Birinchidan o'qitiladigan fan predmetlarining amaliy yo'nalganligini mavzularidagi qonun-qoidlarni, hodisalar, jarayonlarni, hisob-kitoblarni real vaziyatda qo'llanishi ko'rsatgan holda ta'lim jarayoniga moslashtirish, ikkinchi navbatda noan'anaviy tashkil etilgan darslarda predmetlararo aloqadorlik asosida o'quvchilarga integratsiyalashgan bilimlar berish zarur bo'ladi. Bu yerda albatta barcha fan predmeti mavzulari real muammolarni yechishga qaratilgan predmetlararo aloqalarga asoslangan holda tushuntirilishi talab qilinadi. Jumladan texnologiya o'qituvchisi o'z fan mavzularidagi mehnat usullari va operatsiyalarini, mehnat qurollari va vositalarini, moslamalarni, texnik ob'ektlar va texnologik jarayonlarni asosida qanday fizik qonun-qoida, xodisa yoki kimyoviy jarayon turganini yoritib berib ushbu bilimlardan o'quvchilar kelajakda o'zlarigning maishiy va kasbiy faolitida foydalanish mumkinligini tushuntira olishi kerak bo'ladi. Alohida o'rganiladigan fanlarni birgalikda o'rgatishning asosiy omillaridan biri predmetlararo aloqadorlik asosida mashg'ulotlarni olib borishni talab qiladi.

Maktabda o'tiladigan informatika va dasturlashga oid dars mashg'ulotlari mavzulari o'quvchilarning texnologiya fan predmetida o'rganadigan texnik ob'ektlarni va jarayonlarni boshqarish dasturlarini o'qishga va tushunishga, sodda dastur tuzishlariga imkon beradi. Texnologiya mashg'ulotlari mavzularini o'rgatishda darslikda tayyor arduino qurilmasi dasturlari keltirilgan bo'lib ulardan o'quvchilar arduino qurilmasini va har xil turdagi texnik ob'ektlarni, robotlarni yig'ib ularni boshqarishda foydalanishadi. Ushbu qurilmalarni o'quvchilar o'qituvchi ko'rsatmasi asosida o'z qo'llari bilan yig'ib keyin ularni ishlatib ko'radilar. O'quvchilar bu jarayonda dasturning tuzilishi, dasturdagi shartli belgilar va u orqali qurilmani boshqarishga oid amaliy bilimlarga ega bo'ladilar. Ushbu STEAM ta'lim yondoshuvi ishlarni amalga oshirishda o'quvchilarning texnik ijodkorligini va muhandislik kompetensiyalarining maktab o'quvchisining yosh va yakkalik xususiyatlariga to'g'ri keladigan boshlang'ich darajadagilarini to'liq , san'at elementlarining muayyan bir qismi aynan texnologiya ta'limi predmetini o'qitishda shakllantirishi mumkin.

O‘quvchi faoliyatidagi STEAM o‘quv mashg’ulotlarida noan’anaiy yondoshuvga asoslangan o‘quv mashg’ulotlarida texnologik ta’lim mavzulari aniq va tabiiy fanlar mavzulari bilan predmetlararo bog’lanishga asoslangan holda integratsiyalashgan mazmundagi didaktik materiallar ishlab chiqiladi. Ushbu materiallarga oid internet materiallaridan foydalngan holda dasturlar yaratiladi. Ishlab chiqilgan o‘quv materiallarini o‘quvchilarga yetkazishda albatta pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Xorij tajribalari tahlili shuni ko‘rstadiki STEAM to‘garaklar faoliyatiga ikki xil yondoshish falsafasi ustunlik qilar ekan. Birinchi yondashuvda texnika ob’ekt va robototexnika maqsad sifatida qaralib undan hisoblash, fikrlash, algoritmlar va dizaynni o‘rgatish vositasi sifatida foydalanadi, Ikkinchi va qiziqarli pedagogik yondashuvda esa texnika yoki robotdan turli o‘quv maqsadlarini (masalan, fizik qonun-qoidalar, hodisalar, kimyoviy jarayonlar, materiallar, matematik kasrlar kabi) o‘rganishni osonlashtirish uchun vosita sifatida ishlatiladigan kengroq jarayonlarning ishtirokchisi sifatida «raqamli agent» sifatida foydalanadi. Tabiiy va aniq fan predmetlaridan darsdan tashqari STEAM to‘garaklari tashkil qilinishida quyidagilarga e’tibor qartish maqsadga muvofiq. Aniq va tabiiy fanlar to‘garaklarida o‘rganilayotgan mavzu va undagi qonun – qoidalarning maishiy hayotda va ishlab chiqarishdagi qo‘llanilishi, undan o‘quvchi qanday foydalana olishiga va oid bilimlar berilishi kerak. Buning uchun har bir tajribali fan o‘qituvchisi yoki ilmiy tadqiqot institutlari olimlari, tadqiqotchilari tomonidan o‘quvchilarga beriladigan didaktik materillar kompleksi yaratilishi kerak bo‘ladi. Texnologiya fan predmeti to‘garaklarini tashkil qilishda o‘quvchilarning boshqa fanlardan olgan bilimlaridan foydalanishlari nuqtai nazaridan yondoshish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Chunki mamlkatimizda 2022 yilda bo‘lib o‘tgan umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarining PISA tizimi asosida bilim darajalarini o‘rganishga oid so‘rovnomalarida aynan o‘quvchilarga hayotiy jarayon va hodislarning tabiiy fan asoslariga oid savollar berilgan.

Fan texnika to‘garaklari faoliyatida o‘quvchilar o‘rganayotgan texnikalar va robotlarning ishlashi asosida turgan fizika, kimyo, matematika mavzularidagi qonun-qoidalar, hodisalar, jarayonlarni, hisoblashlarni bilib oladilar. O‘quvchilarni tadqiqot ishlariga jalb qilish uchun fan o‘qituvchilari tomonidan ularning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda loyihalar ishlab chiqishlari kerak bo‘ladi. O‘quvchilarda predmetlararo integratsion mazmundagi bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirmasdan turib STEAM asosida tashkil etilgan loyihalar ustida ishlar olib borib bo‘lmaydi. Ushbu ishlarni amalga oshirishda albatta fan predmetlari o‘qituvchilari hamkorlikda ishlar olib borishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Texnologiya darslarida STEAM asosida tashkil etilgan loyihalar o‘quvchilarning amaliy faoliyatini yanada faollashtiradi. Masalan: Elektr zanjiri asosida ishlaydigan kichik mexanizm yaratish (fan: fizika, engineering: konstruksiya, maths: hisob-kitob, art: dizayn). Maket qurish – ko‘prik, uy, avtomobil modeli, robot prototipi. 3D modellashtirish va 3D chop etish orqali real detallarni yaratish. Yog’och va metallga ishlov berishning ilmiy asosiga tayangan amaliy ishlanmalar. Bunday loyihalar o‘quvchini faqat mahsulot yasashga emas, balki jarayonni ilmiy asosda rejalashtirishga, sinovdan o‘tkazishga va tahlil qilishga o‘rgatadi. STEAM ta’limini amalga oshirish qiziqishni uyg’otadigan ta’lim muhitini yaratish va o‘quv dasturlarini amaliy, tadqiqotga asoslangan usullarga moslashtirishdan boshlanadi.

Foylanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent : : «O‘zbekiston» NMIU, 2017. -168 b.

2. G’ulomov X, Abdukarimov B. Kasbiy ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: TDPU. 2020 yil.-184 bet.

3. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.

4. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в образовании. Москва: Академия. 2019 год.-174 стр.

5. Ro‘zieva D., Usmonboeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi / Met.qo‘ll. – Toshkent: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, 2013.

6. Смирнова Л. Н. “Интерактивные методы обучения на уроках технологии.” –М.: Педагогическое образование, №6, 2021 г.112–118 стр.

7. Xudoyberganov A. Siyosiy globallashuv: shakllanish negizlari va namoyon bo‘lish xususiyatlari.//Jamiyat va boshqaruv.2009, №4.34-bet

ТРУДЫ МЫСЛИТЕЛЕЙ ВОСТОКА И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОЙ ФИЛОСОФИИ И СТАНОВЛЕНИИ ЛИЧНОСТИ

Ж.Р.Мухитдинова, д.ф.п.н.(PhD), НамГПИ
М.Абдулхаева, НамГПИ, студентка

Аннотация. Статья посвящена анализу трудов мыслителей Востока и их влиянию на развитие мировой философии. Рассматриваются ключевые философские школы Индии, Китая и исламского Востока, включая труды Конфуция, Лао-цзы, Будды, Аль-Фараби, Авиценны, Ибн Рушда, Аль-Газали и Бируни. Особое внимание уделено философским концепциям гармонии,

разума, духовного совершенствования и этики. Работа подчёркивает значимость восточной философии для формирования культурных и мировоззренческих традиций, а также сравнении с западной философией.

Abstract. The article analyzes the works of Eastern thinkers and their influence on the development of world philosophy. It examines the major philosophical schools of India, China, and the Islamic East, including the teachings of Confucius, Laozi, Buddha, Al-Farabi, Avicenna, Ibn Rushd, Al-Ghazali, and Biruni. Special attention is given to the philosophical concepts of harmony, reason, spiritual development, and ethics. The study emphasizes the importance of Eastern philosophy in shaping cultural and worldview traditions, as well as its role in comparison with Western philosophical thought.

Annotatsiya. Maqola Sharq mutafakkirlarining ilmiy merosi va ularning jahon falsafasi rivojiga ko‘rsatgan ta’sirini tahlil qilishga bag’ishlangan. Unda Hindiston, Xitoy va Islom Sharqi falsafa maktablari, shuningdek Konfutsiy, Lao Szi, Budda, Al-Forobiy, Ibn Sino, Ibn Rushd, G’azzoliy va Beruniylarning asarlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda uyg’unlik, aql, ma’naviy kamolot va axloq haqidagi falsafiy qarashlarga alohida e’tibor qaratiladi. Ish Sharq falsafasining madaniy va dunyoqarash an’analarini shakllantirishdagi ahamiyatini, shuningdek uning G’arb falsafasi bilan taqqoslagandagi o‘rnini ta’kidlaydi.

Введение. Философия Востока представляет собой богатое и разнообразное наследие мыслей, идей и учений, которые формировались на протяжении тысячелетий. Она включает в себя религиозно-философские системы, мировоззренческие концепции и практические наставления, направленные на познание человека, общества и мира. Восточная философия оказала значительное влияние не только на развитие культур и цивилизаций Азии, но и на формирование мировой философской традиции, способствуя взаимопониманию и духовному развитию человечества.

Если говорить об Индийской философи, то ни для кого не секрет, что она является очень древней и зародилась более 3000 лет назад и включает в себя множество направлений и школ. Основу духовного поиска составляли Упанишады, в которых рассматривались вопросы сущности человека, природы души (атман) и универсальной реальности (Брахман). Важной концепцией является карма — закон причинно-следственных связей, определяющий судьбу человека в этой и будущих жизнях.

Буддизм, основанный Гаутамой Буддой (VI–V вв. до н.э.), сосредоточен на освобождении от страданий через постижение Четырёх благородных истин и следование Восьмеричному пути. Центральная идея буддизма — преодоление страстей, невежества и иллюзий через моральное совершенствование, медитацию и развитие мудрости. Философия Чараваки

и других школ материализма также демонстрирует богатое разнообразие индийской мысли.

Что касается Китайской философии, включающей в себя такие направления, как конфуцианство, даосизм и легизм, проповедовавшие гармонию в обществе через соблюдение моральных норм, почитание старших и выполнение ритуалов. Их идеи о гуманности, справедливости и верности легли в основу конфуцианства и стали фундаментом китайской цивилизации.

Лао-цзы, основатель даосизма, в труде «Дао дэ цзин» описал путь Дао — универсальный закон природы и мироздания. Смысл человеческой жизни, по Лао-цзы, заключается в жизни в гармонии с природой, следовании естественному пути и отказе от чрезмерного стремления к власти и материальным благам. Даосизм оказал значительное влияние на философию и культуру Восточной Азии.

Учение Мо-цзы акцентировало внимание на идеях всеобщей любви и справедливости, критикуя излишние ритуалы и социальное неравенство. Это подчеркивает богатство и разнообразие китайской философской мысли.

Философия исламского Востока сочетает элементы античной мысли и религиозного мировоззрения. Аль-Фараби (870–950 гг.) стремился создать систему, объединяющую философию, логику и политику. Он рассматривал разум как главный инструмент познания истины и идеальное общество как справедливое государство, управляемое мудрецами.

Авиценна (Ибн Сина, 980–1037 гг.) разработал учение о бытии, разделив его на необходимое (Бог) и возможное (созданный мир). Он стремился гармонизировать веру и разум, доказывая, что научное и философское знание совместимо с религиозными истинами.

Ибн Рушд (Аверроэс, 1126–1198 гг.) продолжил идеи Аристотеля, разрабатывая философию разума и обсуждая взаимоотношение религии и философии. Аль-Газали (1058–1111 гг.) критиковал философов, подчеркивая необходимость духовного знания и мистической практики, что также обогатило исламскую мысль. Абу Райхан Бируни (973–1048 гг.) сочетал философию с наукой, занимаясь астрономией, математикой и историей. Он подчеркивал важность объективного познания природы и культурных традиций, что делает его труды актуальными и сегодня.

Восточная философия отличается акцентом на гармонию, духовное совершенствование и моральные ценности. Западная философия, начиная с Древней Греции, чаще фокусировалась на логике, рациональном познании и научной методологии. Тем не менее, труды восточных мыслителей о гармонии, разуме и этике оказали влияние на развитие мировой

философской традиции, создавая диалог между культурами и цивилизациями.

Заключение. Философия Востока, представленная такими мыслителями, как Будда, Конфуций, Лао-цзы, Аль-Фараби, Авиценна и Бируни, является важной частью мирового интеллектуального наследия. Их труды обогатили понимание морали, разума, духовности и гармонии, оказав значительное влияние на развитие культуры, науки и философии в целом. Изучение восточной мысли помогает современному человеку не только глубже понять историю философии, но и найти пути личного и духовного развития.

Список литературы

1. Конфуций. Лунь юй (Беседы и суждения). — М.: Восточная литература, 2001.

2. Лао-цзы. Дао дэ цзин. — М.: АСТ, 2019.

3. Аль-Фараби. Избранные трактаты. — Алма-Ата: Наука, 1973.

4. Хайруллаев М. Абу Али ибн Сино./ Маънавият юлдузлари.-Тошкент : Абдулла Кодирий, 2001.- Б.-103

5. Ибн Рушд. Трактаты по философии. — Касабланка: Наука, 1985.

6. Бируни Абу Райхан. Избранные произведения. — Ташкент: Фан, 1972.

7. Нысанбаев А. Восточная философия: традиции и современность. — Алматы: Дайк-Пресс, 2002.

8. Хейдеггер М. Введение в метафизику. — М.: Академический проект, 2014.

9. Мухитдинова, Ж. Р., & Хайитмирзаева, М. М. (2020). Pedagogical heritage and contribution of the east and central asia thinkers in the development of creative personality. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(3), 436-441.

TALABALARNING XALQ HUNARMANDCHILIGI VA BADIIY LOYIHALASHGA OID KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Tajiyev Javlon Karimboyevich
UrDPI dots.v.b., p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada texnologik ta’lim yo‘nalishida “Xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash” fanini o‘qitish jarayonida uchraydigan dolzarb muammolar hamda ularni bartaraf etishning samarali pedagogik, metodik va tashkiliy yechimlari tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy hunarmandchilik

merosini zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan uyg’unlashtirish masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: texnologik ta’lim, xalq hunarmandchiligi, badiiy loyihalash, kompetensiya, zamonaviy kasb, amaliy mashg’ulot, milliy qadriyat, bandlik.

Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri — zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega, shu bilan birga milliy o‘zlikni anglagan barkamol shaxsni tarbiyalashdir. Ushbu jarayonda xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash fani muhim o‘rin tutadi.

Xalq hunarmandchiligi o‘zbek xalqining asrlar davomida shakllangan boy madaniy merosini aks ettiruvchi noyob soha hisoblanadi. U xalqning turmush tarzi, estetik qarashlari va ijodiy tafakkurini o‘zida mujassamlashtiradi. Ta’lim jarayonida hunarmandchilik asoslarini o‘rgatish orqali o‘quvchilarda milliy madaniyatga hurmat, tarixiy merosni asrab avaylash va rivojlantirishga mas’uliyat hissi shakllanadi.

Badiiy loyihalash esa zamonaviy dizayn, konstruktorlik fikrlash va innovatsion yondashuvlarni o‘zida mujassam etgan bo‘lib, u o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu fan orqali talabalar loyiha asosida ishlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va amaliy yechimlar ishlab chiqish bilan bir qatorda ijodkorlik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik ko‘nikmalarini ham egallaydilar.

O‘zbek xalq hunarmandchiligi asrlar davomida shakllangan boy an’analarga ega. Jumladan, UNESCO tomonidan e’tirof etilgan nomoddiy madaniy meros namunalarida ham hunarmandchilikning o‘rni beqiyosdir.

Respublikamizda umumiy o‘rta ta’lim, kasbiy ta’lim va oliy ta’lim muassasalari tizimida xalq hunarmandchiligi va amaliy san’atining turli yo‘nalishlarini o‘rganishga alohida ahamiyat qaratiladi. Jumladan “Talaba-yoshlarni hunar o‘rganish, yangi bilim egallash, o‘z ustida ishlash, zamonaviy texnologiya yutuqlaridan maqsadli foydalanish, tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishga undash orqali ularning bo‘sh vaqtlarini mazmunli o‘tkazish uchun ta’lim muassasalarida shart-sharoitlar yaratish”[2] mamlakatimizda oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida asosiy vazifalardan biri sifatida belgilab berilganli ushbu sohaga davlatimiz tomonidan qanchalik e’tibor qaratilayotganligidan dalolat beradi.

Keyingi yillarda yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, milliy qadriyatlar va an’analarni bilish va ularni saqlashga o‘rgatish maqsadida joylardagi “Yoshlar markazlari”da maxsus kurslar va to‘garaklar tashkil qilindi,

[2] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887 – son

shuningdek, maktab o‘quvchilarini ham “Texnologiya” darslarida xalq amaliy san’ati va hunarmandchiligi asoslari bilan tanishtirish, shu yo‘nalishlarda mahsulotlarni loyihalash va tayyorlashga o‘rgatish ko‘zda tutilgan.

Yuqoridagilarni e’tiborga olib, 60112300 – “Texnologik ta’lim” yo‘nalishi talabalarini yuqori kasbiy kompetensiyalarni egallagan mutaxassis qilib tayyorlashda “Xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash” fani ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Talabalarga xalq hunarmandchiligini o‘rgatish jarayonida bir qator tizimli va amaliy muammolar uchraydi. Quyida asosiy muammolar va ularning qisqa tahlili keltirib o‘tamiz:

1. An’anaviy bilimlarning uzluksiz yetkazilmasligi:

- Ustoz-shogird an’anasi zaiflashmoqda;
- Tajribali ustalar soni kamayib bormoqda;
- Amaliy mashg’ulotlar nazariy darslarga nisbatan kam.

Natijada talaba amaliy ko‘nikmaga yetarlicha ega bo‘lmaydi.

2. Moddiy-texnik baza yetishmasligi:

- Maxsus ustaxona va jihozlar kam;
- Sifatli xomashyo (ip, yog’och, loy, metall) qimmat;
- Zamonaviy asbob-uskunalar yetarli emas.

Bu esa dars mashg’ulotlarini samaradorligini, talabalarda amaliy ko‘nikmalarni shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

3. Qiziqish va motivatsiya muammosi:

- Yoshlar ko‘proq zamonaviy kasblarga intiladi;
- Hunarmandchilikni kam daromadli deb hisoblash;
- Ijtimoiy tarmoqlarda yetarli targ’ibot yo‘q;

Natijada talabalar bu sohani jiddiy kasb sifatida qabul qilmaydi, va kelajagini ushubu kasblarda ko‘ra olmaydi.

4 . Bozor va tadbirkorlik ko‘nikmalarining yetishmasligi:

- Talabalar mahsulotni sotishni bilmaydi;
- Brending va marketing o‘rgatilmaydi;
- Onlayn savdo platformalaridan foydalanish ko‘nikmasi past;

Natijada hunarmandchilik faqat o‘quv jarayonida qolib ketadi.

Quyidagi yechimlar ushbu muammolarni hal qilish va ijobiy natijalarga erishish uchun xizmat qiladi.

1. An’anaviy bilimlarning uzluksizligini ta’minlash

Yechimlar:

- Ustoz-shogird tizimini rasmiy o‘quv dasturiga kiritish;
- Mahalliy ustalarni oliy va o‘rta maxsus ta’lim muassasalariga jalb qilish;

- Amaliy mashg’ulot soatlarini ko‘paytirish (nazariya + amaliyot 40/60 nisbatda);
- Hududiy hunarmandchilik markazlari bilan hamkorlik shartnomalari tuzish;

2. Moddiy-texnik bazani mustahkamlash

Yechimlar:

- Ta’lim muassasalarida maxsus ustaxonalar tashkil etish;
- Homiylar va grant loyihalarini jalb qilish;
- Qayta ishlanadigan va arzon xomashyolardan foydalanishni o‘rgatish;

3. Talabalar motivatsiyasini oshirish

Yechimlar:

- Eng yaxshi talabalar ishlarini ko‘rgazma va yarmarkalarda namoyish etish;
- “Yosh hunarmand” tanlovlarini tashkil qilish;
- Ijtimoiy tarmoqlarda (Instagram, Telegram) faol targ’ibot ishlarini amalga oshirish;
- Muvaffaqiyatli hunarmandlar bilan uchrashuvlar tashkil qilish;

4. Bozor va tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish

Yechimlar:

- Brending, marketing va SMM bo‘yicha seminarlar;
- Talabalar uchun mini – “start up” loyihalar tashkil qilish;
- Onlayn savdo platformalarida ro‘yxatdan o‘tishni o‘rgatish;

Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqqan holda hunarmandchilikni faqat an’ana sifatida emas, balki kreativ industriya va biznes yo‘nalishi sifatida rivojlantirish kerak deb hisoblaymiz. Buning natijasida tlabalarda kasbiy ko‘nikmalarni shakllanishi bilan bir qatorda milliy qadriyatlarga hurmat, bandlik va tadbirkorlik imkoniyati hamda eksport salohiyati oshishini ham ta;minlaydi.

Texnologik ta’lim yo‘nalishida “Xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash” fanini samarali o‘qitish milliy merosni asrash va rivojlantirishda muhim omildir. Mavjud muammolarni hal etish uchun amaliyotga yo‘naltirilgan, innovatsion va integrativ yondashuv zarur. Hunarmandchilikni zamonaviy dizayn bilan uyg’unlashtirish esa talabalarning kasbiy kompetensiyasini oshirish bilan birga, milliy qadriyatlarning davomiyligini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.

2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Texnologik ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha davlat ta’lim standarti. – Toshkent, 2022.

3. Bulatov S.S. O‘zbek xalq amaliy bezak san’ati. – Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi nashriyot, 2016.

4. Ro‘ziyev E.I., Tajiyev J.K. Xalq hunarmandchiligi va amaliy bezak san’ati. // O‘quv qo‘llanma. – T.: Bookmany print, 2022. – 192 b.

5. Ro‘ziyev E.I., Tajiyev J.K. Badiiy loyihalash. //O‘quv qo‘llanma. – T.: Bookmany print, 2022. – 256 b.

6. Raximov R.H. Xalq hunarmandchiligi va uni o‘qitish metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.

7. Saidaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2017.

8. Musurmonova O. Texnologik ta’lim nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Fan, 2019.

9. UNESCO. *Intangible Cultural Heritage Lists.* – Paris, 2023.

10. Jo‘rayev N., To‘xtayev B. O‘zbek xalq hunarmandchiligi tarixi. – Toshkent: Sharq, 2015.

TEXNOLOGIK TA’LIM YO‘NALISHI TALABALARIDA KASBIY IDENTIFIKATSIYANI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLARI

Kurbonov Munis Umirbekovich
UrDU “Boshlangich ta’lim metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalarida kasbiy identifikatsiyani shakllantirish muammosi va uning zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy o‘zligini anglash darajasi an’anaviy o‘qitish jarayonida yetarli darajada shakllanmasligi asoslab beriladi. Refleksiv metodlar, mikroo‘qitish, pedagogik vaziyatlar tahlili va loyiha faoliyati kasbiy identifikatsiyani rivojlantiruvchi asosiy mexanizmlar sifatida ko‘rib chiqiladi. Natijada zamonaviy pedagogik texnologiyalar faqat bilim va ko‘nikma emas, balki pedagogik rolni qabul qilish jarayonini ham ta’minlashi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: kasbiy identifikatsiya, texnologik ta’lim, pedagogik yondashuv, refleksiya, mikroo‘qitish, kompetensiya, pedagogik vaziyat, loyiha metodi.

Аннотация. В статье анализируется проблема формирования профессиональной идентичности студентов технологического образования и возможности её развития на основе современных педагогических подходов. Обосновано, что в традиционном обучении профессиональное самосознание будущего учителя формируется недостаточно. Рассматриваются рефлексивные методы, микропреподавание, анализ педагогических ситуаций и проектная деятельность как основные механизмы формирования

профессиональной идентичности. Показано, что современные педагогические технологии обеспечивают не только знания и умения, но и принятие профессиональной роли.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, технологическое образование, педагогический подход, рефлексия, микропреподавание, компетентность, педагогическая ситуация, проектный метод.

Annotation. This article analyzes the problem of forming professional identity among students of technological education and the possibilities of its development based on modern pedagogical approaches. It is substantiated that professional self-awareness of future teachers is insufficiently formed within traditional tea ching. Reflective methods, microteaching, case analysis and project-based learning are considered as key mechanisms of professional identity formation. The study shows that modern pedagogical technologies ensure not only knowledge and skills but also acceptance of the professional role.

Keywords: professional identity, technological education, pedagogical approach, reflection, microteaching, competence, case study, project method.

Bugungi kunda pedagog kadrlar tayyorlash tizimida asosiy muammolardan biri talabalarning kasbiy faoliyatga psixologik tayyor emasligidir. Oliy ta’lim muassasasini muvaffaqiyatli tamomlagan bitiruvchi yetarli bilim va ko‘nikmaga ega bo‘lishiga qaramay, ko‘pincha o‘zini o‘qituvchi sifatida anglamaydi. Ayniqsa texnologik ta’lim yo‘nalishida bu muammo yaqqol namoyon bo‘ladi: talaba buyum yasashni, chizma o‘qishni, texnologik operatsiyalarni bajarishni o‘rganadi, ammo pedagogik faoliyat subyekti sifatida shakllanmaydi. Natijada kasbiy kompetensiya va kasbiy identifikatsiya o‘rtasida tafovut yuzaga keladi. Zamonaviy ta’limning asosiy vazifasi faqat bilim berish emas, balki shaxsni kasbiy rolni qabul qilishga olib kelishdir.

Kasbiy identifikatsiya muammosi pedagogika va psixologiyada shaxs rivojlanishining markaziy kategoriyalaridan biri sifatida qaraladi. Ushbu tushuncha ilk bor shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonini izohlash doirasida shakllangan bo‘lib, keyinchalik professional faoliyat kontekstida mustaqil ilmiy yo‘nalishga aylangan. E. Erikson identifikatsiyani shaxsning “Men” konsepsiyasi barqarorlashuvi bilan bog’liq rivojlanish bosqichi sifatida talqin qiladi. Uning nazariyasiga ko‘ra, inson ijtimoiy rollarni o‘zlashtirish jarayonida o‘zini muayyan kasb vakili sifatida anglay boshlaydi va aynan shu bosqichda kasbiy identifikatsiya shakllanadi. Bu jarayon faqat bilim egallash bilan emas, balki rolni ichki qabul qilish bilan belgilanadi. Kasbiy o‘zlikni anglashning faoliyatga bog’liqligi E.A. Klimov tadqiqotlarida batafsil ochib berilgan. U kasbni shaxsning o‘zini anglash tizimiga kirib boruvchi psixologik maydon sifatida izohlaydi. Klimovga ko‘ra, mutaxassislikni egallash hali kasb egasiga aylanishni

anglatmaydi; kasb egasiga aylanish shaxsning o‘zini shu faoliyat subyekti sifatida qabul qilishi bilan boshlanadi. Bu holat ayniqsa pedagogik faoliyatda muhim bo‘lib, o‘qituvchi avvalo o‘zini o‘qituvchi sifatida his qilishi zarur. E.F. Zeer professional rivojlanishni uzluksiz identifikatsiya jarayoni sifatida ko‘rsatadi. Uning konsepsiyasida kasbiy identifikatsiya faoliyat davomida takroriy tajriba orqali mustahkamlanadigan dinamik tizimdir. Demak, pedagogni tayyorlashda nazariy bilim yetarli emas, balki kasbiy vaziyatlarni boshdan kechirish muhim omil hisoblanadi. A.K. Markova o‘qituvchining professionalizm tuzilmasini tahlil qilib, unda kasbiy o‘zlikni anglashni markaziy komponent sifatida ajratadi. Uning fikricha, pedagogik mahorat faqat metodik bilimlarga emas, balki shaxsning pedagogik pozitsiyasiga tayanadi. Pedagogik pozitsiya esa faqat faoliyatni bajarish emas, balki o‘zini shu faoliyat tashuvchisi sifatida qabul qilish orqali shakllanadi. Kompetensiyaviy yondashuv tarafdorlari (I.A. Zimnyaya va boshqalar) ta’lim natijasini bilim, ko‘nikma va kompetensiyalar majmui sifatida talqin qiladilar. Biroq ko‘plab tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kompetensiya mavjudligi har doim ham kasbiy faoliyatga psixologik tayyorlikni anglatmaydi. Talaba zarur ko‘nikmaga ega bo‘lishi mumkin, ammo pedagogik rolni qabul qilmagan bo‘lishi ehtimoli yuqori. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘rgangan tadqiqotchilar refleksiya, muammoli vaziyatlar, loyiha faoliyati va mikro-o‘qitish usullari aynan shaxsning faoliyat subyekti sifatida shakllanishiga xizmat qilishini ta’kidlaydilar. Ushbu metodlar bilimni o‘zlashtirishdan ko‘ra faoliyatni boshdan kechirishga asoslanadi va bu jarayon kasbiy identifikatsiyaning psixologik mexanizmlarini faollashtiradi.

Shunday qilib, ilmiy manbalar tahlili quyidagi xulosaga olib keladi: kasbiy identifikatsiya nazariy o‘qitish natijasida emas, balki pedagogik faoliyatni modellashtiruvchi ta’lim muhiti orqali shakllanadi. Demak, texnologik ta’lim yo‘nalishida zamonaviy pedagogik yondashuvlarning asosiy vazifasi bilim berishdan ko‘ra talabaning pedagogik rolni qabul qilish jarayonini tashkil etishdan iborat.

Pedagogik tadqiqotlarda kompetensiyaviy yondashuv keng qo‘llanilgan bo‘lsa-da, u ko‘pincha bilim va ko‘nikmalar bilan chegaralanadi. Holbuki, o‘qituvchi faoliyati rolli faoliyat bo‘lib, unda shaxsning kasbiy o‘zini anglash darajasi hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar — refleksiv ta’lim, loyiha metodlari, muammoli vaziyatlar va mikroo‘qitish — aynan rolni o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

Muammo qo‘yilishi, Texnologik ta’lim yo‘nalishida quyidagi ziddiyat kuzatiladi, Talaba texnologiyani o‘rganadi, lekin o‘qitishni o‘rganmaydi. Amaliy mashg’ulot buyumga yo‘naltirilgan, pedagogik jarayonga emas, Dars

modellashtirilmaydi, Refleksiya mavjud emas. Natijada bitiruvchi, ustaxonada ishlay oladi, lekin sinfni boshqara olmaydi, Bu esa kasbiy identifikatsiya shakllanmaganini ko‘rsatadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar orqali yechim

Refleksiv yondashuv: Refleksiya — bu shaxsning o‘z faoliyatini, qarorlarini, hissiy holatini va kasbiy pozitsiyasini ongli ravishda tahlil qilishi jarayonidir. Psixologiyada refleksiya metakognitiv jarayon sifatida talqin qilinadi, ya’ni shaxs o‘z fikrlashini kuzatadi va baholaydi. J. Dewey refleksiv fikrlashni tajriba va tahlil o‘rtasidagi bog’lovchi mexanizm sifatida ko‘rsatgan. Uning fikricha, inson tajribani shunchaki boshdan kechirmaydi, balki uni anglaganida rivojlanadi. Aynan shu nuqta pedagogik tayyorgarlikda hal qiluvchi ahamiyatga ega. D. Schön esa “refleksiv amaliyotchi” (reflective practitioner) tushunchasini kiritib, mutaxassis o‘z faoliyatini real vaqt rejimida tahlil qilishi kerakligini ta’kidlaydi. Pedagogik faoliyat esa aynan shunday refleksiyani talab qiladigan kasblardan biridir. Nima uchun refleksiya kasbiy identifikatsiya uchun muhim? Kasbiy identifikatsiya — bu “men kimman?” degan savolga kasbiy javob topishdir. Refleksiya esa “men qanday o‘qituvchiman?” degan savolni uyg’otadi. Agar talaba faqat topshiriq bajarib yursa, unda kasbiy rol shakllanmaydi. Agar u har bir pedagogik vaziyatdan so‘ng o‘zini tahlil qilsa — unda kasbiy o‘zlik paydo bo‘ladi.

Refleksiya quyidagi psixologik mexanizmlarni ishga tushiradi, O‘zini baholash, Kasbiy qadriyatlarni anglash, Mas’uliyatni ichki qabul qilish, Pedagogik pozitsiyani shakllantirish, Natijada talaba “men texnologiyani bilaman” darajasidan “men texnologiya fanini o‘qituvchi sifatida olib boraman” darajasiga o‘tadi.

Refleksiv kundalik, Har bir amaliy mashg’ulotdan so‘ng talaba quyidagi savollarga javob yozadi, Bugun men pedagog sifatida qanday qaror qabul qildim? Qaysi vaziyatda qiynaldim? Agar haqiqiy maktabda bo‘lganimda nima qilgan bo‘lardim? Bu yozuvlar talabaning ichki pedagogik “Men” obrazini shakllantiradi. “Men – bo‘lajak o‘qituvchi” esse ishlari. Talabaga quyidagi mavzular beriladi, Men qanday texnologiya o‘qituvchisi bo‘lishni istayman? Mening pedagogik qadriyatlarim qanday? O‘quvchi bilan munosabatim qanday bo‘ladi? Bu topshiriq identifikatsiyani tezlashtiradi.

Pedagogik vaziyatlar tahlili. Pedagogik vaziyatlar tahlili — bu real yoki realga yaqin o‘quv-tarbiyaviy muammolarni modellashtirish va ularni yechish orqali talabaning kasbiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan faol o‘qitish metodidir. Mazkur yondashuvda bilim tayyor shaklda berilmaydi, balki talaba pedagogik qaror qabul qiluvchi subyekt sifatida faoliyatga jalb etiladi.

An’anaviy ta’limda talaba “qanday o‘qitish kerak” degan savolga nazariy javob oladi. Pedagogik vaziyat metodida esa u “men bu vaziyatda nima qilaman?” degan savolga shaxsiy javob topadi. Aynan shu jarayon kasbiy identifikatsiyaning

boshlanish nuqtasi hisoblanadi. Talaba real maktab muammolarini hal qiladi, intizom buzilishi, xavfsizlik qoidasi, qiziqish pasayishi, talaba bilimni emas — rolni qo‘llaydi.

Mikro-o‘qitish texnologiyasi: Talaba kichik dars o‘tadi. Guruh o‘quvchi rolini bajaradi. Natija, talaba o‘zini birinchi marta haqiqiy o‘qituvchi sifatida his qiladi. Mikro-o‘qitish — bu bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash maqsadida qisqartirilgan (10–20 daqiqa), kichik auditoriyada, aniq pedagogik mahorat elementini mashq qilishga qaratilgan o‘qitish modeli hisoblanadi. Bu texnologiya 1960-yillarda Stenford universitetida D. Allen va R. Bush tomonidan ishlab chiqilgan. Oddiy qilib aytganda: Talaba kichik dars o‘tadi → tahlil qilinadi → xatolar ko‘rsatiladi → qayta o‘tadi. Ya’ni bu “sinab ko‘rish maydoni”. Mikro-o‘qitishning asosiy maqsadi, pedagogik mahoratni shakllantirish, o‘qituvchi rolini his qilish, kasbiy ishonchni oshirish, refleksiyani rivojlantirish, talaba o‘zini haqiqiy o‘qituvchi sifatida ko‘ra boshlaydi. Bu esa kasbiy identifikatsiyaning boshlanishidir.

Texnologik ta’limda mikro-o‘qitish qanday qo‘llanadi? Texnologik ta’lim yo‘nalishida mikro-o‘qitish juda samarali, chunki: fan amaliy, xavfsizlik masalasi mavjud, metodika murakkab, Masalan: Talaba “Yog’ochni qayta ishlash texnologiyasi” bo‘yicha 10 minutlik dars o‘tadi. U quyidagilarni ko‘rsatishi kerak: xavfsizlik qoidalari, ko‘rsatma berish usuli, sinfni boshqarish. Mikro-o‘qitish va kasbiy identifikatsiya, bu texnologiya quyidagi psixologik mexanizmlarni ishga tushiradi, Rolni ichki qabul qilish, O‘ziga ishonch, pedagogik mas’uliyat, refleksiya, Kasbiy “Men” obrazining shakllanishi, Oddiy laboratoriyada talaba buyum yasaydi. Mikro-o‘qitishda esa u sinfni boshqaradi. Bu katta farq, talaba shu paytda o‘ziga savol beradi, “Men haqiqatan ham o‘qituvchimanmi?” Va aynan shu savol-identifikatsiya boshlanishidir. Afzalliklari, xavfsiz tajriba maydoni, xatodan qo‘rqmaslik, tez rivojlanish, refleksiya kuchayishi, Kasbiy ishonch ortishi. Kamchiliklari, vaqt talab qiladi, to‘g’ri tahlil qilinmasa samara pasayadi, baholash mezoni aniq bo‘lishi kerak.

Loyiha faoliyati: Talaba buyum emas, dars loyihasi ishlab chiqadi, maqsad – metod – baholash – refleksiya. Bu jarayon kasbiy ongni shakllantiradi. Tadqiqot natijalari muhokamasi. Zamonaviy metodlar quyidagi psixologik mexanizmlarni ishga tushiradi, rolni qabul qilish, kasbiy o‘zini anglash, mas’uliyat hissi, pedagogik qaror qabul qilish, shunday qilib, metodika psixologik rivojlanishga olib keladi.

Xulosa. Pedagogik vaziyatlar tahlili texnologik ta’limda bilimni mustahkamlash vositasi emas, balki kasbiy o‘zlikni shakllantirish mexanizmi hisoblanadi. Ushbu metod talabaning nazariy bilimlarini pedagogik faoliyatga ko‘chiradi va uni faoliyat ijrochisidan pedagogik jarayon subyektiga aylantiradi.

Natijada bo‘lajak o‘qituvchi kasbni o‘rganmaydi-kasb egasiga aylanadi. Mikro-o‘qitish texnologiyasi texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalarida kasbiy identifikatsiyani shakllantirishning samarali pedagogik vositasi hisoblanadi. U talabaning nazariy bilimlarini real pedagogik faoliyat tajribasiga aylantiradi va kasbiy rolni ichki qabul qilish jarayonini tezlashtiradi. Texnologik ta’lim yo‘nalishida kasbiy identifikatsiyani shakllantirish an’anaviy bilim berish orqali emas, balki faoliyatni modellashtirish orqali amalga oshadi. Refleksiv metodlar, mikro-o‘qitish, pedagogik vaziyatlar va loyiha faoliyati talabani bilim egasidan pedagog subyektiga aylantiradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar natijasida bitiruvchi, nafaqat mutaxassis, balki pedagogik faoliyatga psixologik tayyor o‘qituvchi sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Raximov B. X. (2020). Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalalari. Pedagogika, 45–52.
2. Xoliqov A.A. (2018). Oliy ta’lim tizimida pedagogik mahoratni shakllantirish omillari. Uzluksiz ta’lim, 15–21.
3. Ochilov, M. (2019). Kasbiy tayyorgarlik jarayonida shaxsiy rivojlanish omillari. Zamonaviy ta’lim, 33–39.
4. Karimova, V. M. (2017). Shaxs va jamiyat o‘zaro ta’siri jarayonida identifikatsiya muammosi. Psixologiya, 12–18.
5. Klimov — kasb va “Men obrazi” Kasbni egallash hali kasbiy o‘zlikni shakllantirmaydi, bu shaxsning o‘zini faoliyat subyekti sifatida qabul qilishi bilan bog’liq (Klimov, 1996, p. 74–82).

TEXNOLOGIYA DARS MASHG’ULOTLARIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH YO‘NALISHLARI

Radjabov R.F.
Urganch innovatsiya universiteti
“Boshlang’ich ta’lim va psixologiya” kafedrasi dotsenti
Shomuratova M.E.
Urganch davlat pedagogika instituti magistranti

Annotasiya. *Mazkur maqola umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilariga texnologiya fan predmetini o‘qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish muammolari tahliliga bag’ishlanadi. Maqolada texnologiya fan predmeti mavzularini o‘qitishda grafik organayzerlar, testlar, dars ishlanmalaridan foydalanish xususiyatlari taxlil qilingan va bu bo‘yicha olib borilayotgan ishlarni yaxshilashga doir takliflar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar*: ta’lim, texnologiya, mavzu, grafik organayzer, test, ishlanma, nazariy materiellar, amaliy yo‘nalganlik, mehnat, usul, operatsiya.*

Аннотация. *Данная статья посвящена анализу проблем повышения эффективности использования педагогических технологий в обучении предмету «Технология» учащихся общеобразовательных средних школ. В статье анализируются особенности использования графических органайзеров, тестов и разработок уроков в преподавании предмета технология и предлагаются рекомендации по совершенствованию работы в этой области.*

Ключевые слова: *образование, технология, предмет, графический органайзер, тест, разработка, теоретические материалы, практическая направленность, труд, метод, операция.*

Annotation. *This article is devoted to the analysis of the problems of increasing the efficiency of using pedagogical technologies in teaching the subject «Technology» to students of comprehensive secondary schools. The article analyzes the features of the use of graphic organizers, tests and lesson plans in teaching technology and offers recommendations for improving work in this area.*

Keywords: *education, technology, subject, graphic organizer, test, development, theoretical materials, practical focus, work, method, operation.*

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirilayotgan bilimlar va ularda shakllantirilayottgan ko‘nikma va malakalar kelajakda mamlakatimiz uchun zarur bo‘lgan yetuk mutaxassislarni tayyorlashda mustahkam asos vazifasini o‘taydi. Tabiiy va aniq fanlarni o‘qitishda o‘quvchilar ko‘proq nazariy ma’lumotlar: qonun – qoidalar, xodisalar, tenglamalar, misol va masalalar ishlashi, chizma chizishlari, moddalar va ularning xususiyatlari, tirik organizmlar va ularning xususiyatlari va xokazalarni o‘rgansalar, texnologik ta’lim fan predmetida ko‘proq amaliy mashg’ulolar bilan shug’ullanadilar. Mehnat qurollari va usullarini qo‘llab, mehnat operatsiyalarini amalga oshirishadi, dastgoh va uskunalarni ishlatishni o‘rganishadi. Texnologik ta’lim mashg’ulotlarida o‘quvchilar uskunalar, texnik obektlar va texnologik jarayonlar, ishlab chiqarishga, kasblarga oid dastlabki ma’lumotlarga ega bo‘lishadi.

Ma’lumki Texnologiya ta’limi dars mashg’ulotlarida o‘quvchilar mehnat usullari va operatsiyalarini o‘rganishi uchun qator amaliy ishlar bajarishadi. Biroq ushbu amaliy ishlarni bajarishdan oldin o‘quvchilarga nazariy mavzular o‘rgatilib amaliy ishlarni boshlashdan oldin kirish instruktaji o‘tkaziladi. O‘quvchilarga bajariladigan ishlarga oid ma’lumotlarni o‘qituvchi tomonidan qisqa vaqt ichida yetkazib berishda albatta grafik organayzerlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Grafikli organayzerlar (tashkil etuvchi) – bu fikriy jarayonlarni ko‘rgazmali taqdim etish vositasidir. Ta’lim jarayonida grafikli organayzerlar mavzularni mohiyatini ochib berishda har biri ma’lum funksiyani bajaradi. “Klaster”, “Toifalash jadvali”, “Insert”, “B/B/B” jadvali mavzuni o‘rganishda,

mohiyatini ochib berishda ma’lumotlarni tarkiblashtirish va tarkibiy bo‘lib chiqish, o‘rganilayotgan tushunchalar (voqea va hodisalar, mavzular) o‘rtasidagi aloqa va o‘zaro bog’liqlikni o‘rnatish usul va vositalari bo‘lib xizmat qiladi.

Grafikli organayzerlardan “T-jadvali”, “Venn diagrammasi” esa, o‘rganilayotgan mavzu yuzasidan ma’lumotlarni tahlil qilish, solishtirish va taqqoslash usul va vositalari sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, ta’limning grafik tashkil etuvchilaridan “Nima uchun?”, “Baliq skeleti”, “Nilufar guli” sxemalari, “Qanday?”, diagrammasi, “Kaskad” tarkibiy-mantiqiy sxema kabi grafik organayzerlar (GO) muammoni aniqlash, uni hal etish, tahlil qilish va rejalashtirish usullari va vositalari bo‘lib xizmat qiladi. Bunda ular ko‘plagan mavzuga oid bajariladigan ishga taa’luqli xom-ashyolarning turlari va xususiyatlari, ularga ishlov berish turlari, ish jarayonida foydalnadigan ish qurollari va moslamalarini, texnik ob’ektlar va texnologik jarayonlar bilan tanishib, o‘z qo‘llari bilan ularga mashg’ulot jarayonida mexanik, fizik-kimyoviy, termik ishlov berishga oid nazariy bilimlar o‘zlashtirilgachgina amaliy tarzdagi mashg’ulotlarga o‘tiladi.

Ushbu ishlarni samarali olib borish o‘qituvchidan mavzuga oid uslubiy ishlanmalarni va elektron didaktik vositalarni tayyorlab qo‘yilishini talab qiladi. Bu amaliy mashg’ulotdan oldin o‘quvchilarga zarur bo‘lgan nazariy ma’lumotlarni yetkazib berishning samaradorligini ta’minlash kerak bo‘ladi. Bizning tadqiqot ishimiz asosida olib borilgan anketa so‘rovnomalari dars mashg’ulotini samarali tashkil etishda o‘qituvchi tomonidan vaqtni to‘g’ri taqsimlash va qisqa vaqt ichida o‘quvchida zarur bo‘lgan mehnat ko‘nikma va malakalarni shakllatirishda qator qiyinchiliklar yuzaga kelayotganini ko‘rsatdi. Bu texnologiya ta’limi o‘qituvchilarida mavzuga oid didaktik materillarni jumladan grafik organayzerlar, testlar va dars ishlanmalarining yetarli emasligini ko‘rsatdi.

Bundan tashqari mavzular bo‘yicha o‘quvchilarga zarur nazariy bilimlarni berishda o‘qituvchilarning didaktik materiallarni to‘plash va mavzular bo‘yicha tizimlashtirilgan holda saqlash tajribasi yetishmasligi ma’lum bo‘ldi. Bundan tashqari muayyan mavzu bo‘yicha qanday grafik organayzerlardan foydlanish maqsadga muvofiqligiga oid anketa savollarida o‘qituvchilarning javoblari yaxshi bo‘lmadi. Biz o‘zimizning tadqiqot ishimizda ushbu mashg’ulotlar uchun o‘quvchilarga zarur bo‘lgan nazariy ma’lumotlarni yetkazib berishning samaradorligini ta’minlashda zarur bo‘lgan grafik organayzerlar, testlar va dars ishlanmalari, loyihalar metodlaridan foydalanish borasida ishlar olib bordik. Jumladan mavzular bo‘yicha o‘quvchilarga zarur nazariy bilimlarni berishda o‘qituvchilarga tajriba yetishmasligi ko‘rinib qolmoqda.

Biz o‘zimizning tadqiqot ishimizda mavzularni o‘rganishda o‘quvchilarga samarali bilim berish uchun pedagogik texnologiyalarning grafik

organayzerlarining aynan qaysi turidan foydalanish zarurligi masalasini o‘rganib chiqdik. Texnologiya predmeti mavzularida o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan xom-ashyolar, mehnat usullari va operatsiyalari turlarini, mehnat qurollari, asbob uskunalari, texnik ob’ektlarning tuzilishini o‘rganishda eng yaxshi natija beradigan grafik organayzer bu “Klaster” tarmoq uslubi; xom-ashyo, ishlov berish usul va uslublari, texnik ob’ektlar va texnologik jarayonlardan qaysi turini tanlash va ulardan foydalanish xususiyatlarini o‘rganishda “Qarorlar shajarasi” usulidan; mavzularni takrorlashda o‘rganilagan xom-ashyolar, mehnat usullari va operatsiyalari turlarini, mehnat qurollari, asbob uskunalari, texnik ob’ektlarni solishtirishda yoki tanlash zarur bo‘lsa VENN diagrammasidan, aynan bir turdagi materialning, jarayonning, asbob-uskunaning texnik ob’ekt yoki texnologik jarayonning kamchilik yoki ustunligini ko‘rsatib berishda T-jadval foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. O‘quvchilarning mavzularini o‘zlashtirganligini tekshirishda nostandart testlardan foydalanish zarur deb hisoblaymiz.

Moslashtiring

Mavzu: Qatlama tayyorlash

	a) Un, suv va tuz qo‘shilib, yaxshilab xamir qoriladi b) Yoyish mumkin bo‘lgan darajada tindiriladi c) Xamir tinishi uchun 15–20 daqiqa kifoya qiladi. d) Kerakli masalliqlar tanlab olinadi.
	a) Un, suv va tuz qo‘shilib, yaxshilab xamir qoriladi b) Yoyish mumkin bo‘lgan darajada tindiriladi c) Margarin oqib chiqmasligi uchun ikki qavatli quyi qismi ustiga qayriladi. d) So‘ngra ikki yon tarafi o‘rtaga taxlanadi
	a) Yoyish mumkin bo‘lgan darajada tindiriladi b) Margarin oqib chiqmasligi uchun ikki qavatli quyi qismi ustiga qayriladi. c) Xamir tinishi uchun 15–20 daqiqa kifoya qiladi. d) Tingan xamir juda ham yupqa bo‘lmagan qalinlikda yoyiladi.
	a) Tingan xamir juda ham yupqa bo‘lmagan qalinlikda yoyiladi. b) Margarin oqib chiqmasligi uchun ikki qavatli quyi qismi ustiga qayriladi. c) So‘ngra ikki yon tarafi o‘rtaga taxlanadi. d) Xamir tinishi uchun 15–20 daqiqa kifoya qiladi.

	a) Yoyilgan xamirning yuqori qismi teng yarmidan quyi qismining ustiga yopiladi. b) Margarin oqib chiqmasligi uchun ikki qavatli quyi qismi ustiga qayriladi. c) So‘ngra ikki yon tarafi o‘rtaga taxlanadi. d) Tingan xamir juda ham yupqa bo‘lmagan qalinlikda yoyiladi.
	a) Tingan xamir juda ham yupqa bo‘lmagan qalinlikda yoyiladi. b) Kesilgan xamirlar paketga solinib, muzlatgichga qo‘yish uchun taxlanadi c) Margarin surtilgach, yoyilgan xamirning yuqori qismi teng yarmidan quyi qismining ustiga yopiladi d) Xamir yupqa qilib yoyiladi
	a) Yoyish mumkin bo‘lgan darajada tindiriladi b) Margarin oqib chiqmasligi uchun ikki qavatli quyi qismi ustiga qayriladi. c) Xamir tinishi uchun 15–20 daqiqa kifoya qiladi. d) Pishgan qatlamalar likopchalarga solinib, dasturxonga tortiladi.

Klaster metodi orqali o‘tilgan mavzuni mustahkamlash.

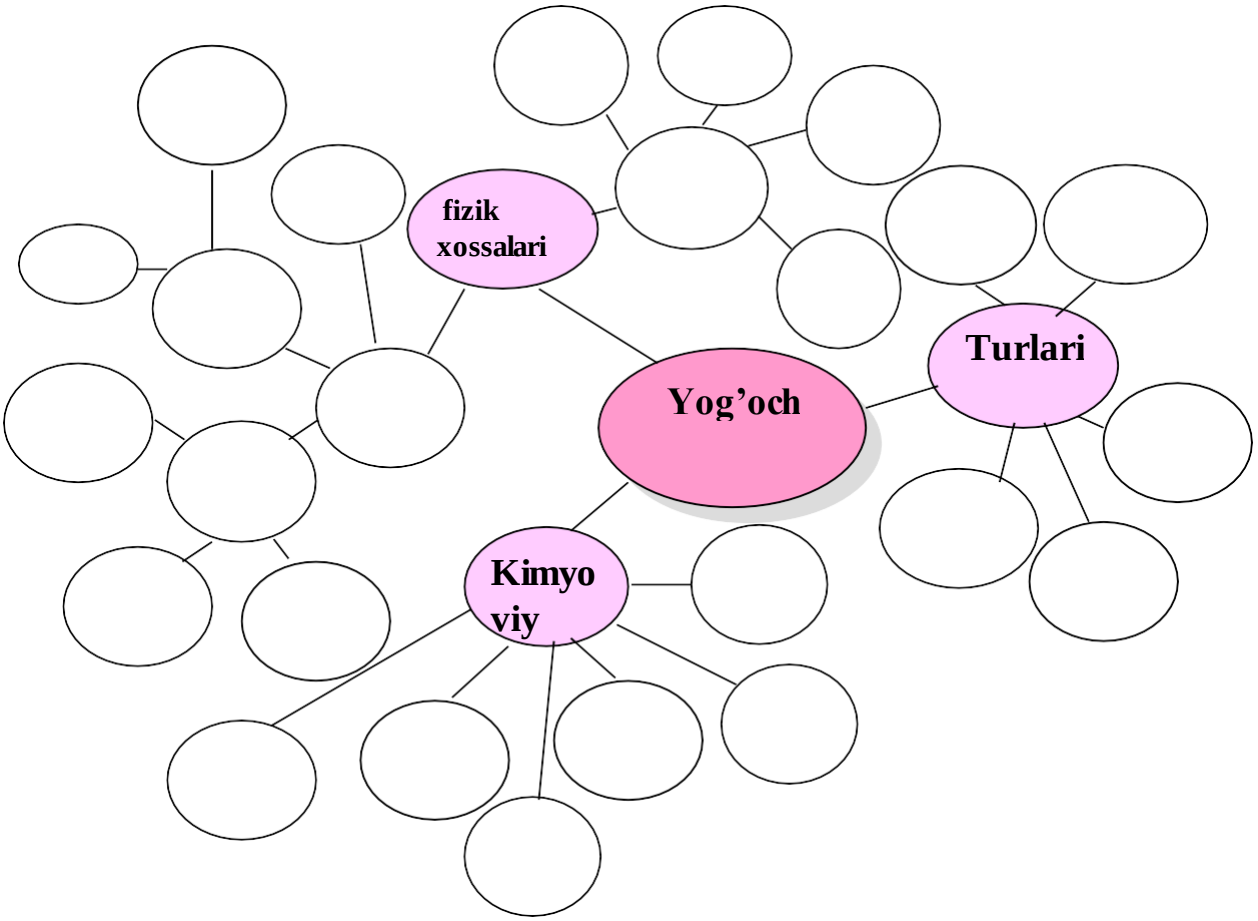

Pedagogik texnologiyalardan muammoli ta’lim ayniqsa materiallarni tejab ishlatish va o‘quvchilarga iqtisodiy va ekalogik ta’lim-tarbiya berishda yaxshi natija berar ekan. Ayniqsa yog’och va metall materillarning narxining qimmatligi ularning valyuta hisobiga chet mamlakatlardan keltirilishi o‘quvchilarda katta qiziqish uyg’otdi. O‘quvchilarga ushbu xom-ashyolarni tejab foydalanish ularni to‘g’ri rejalashtirish va brak mahsulot tayyorlamaslik to‘g’risida ma’lumotlarni katta qiziqish bilan qabul qildilar. Ushbu tadqiqot ishimiz bo‘yicha texnologiya ta’limi mashg’ulotlari va fan to‘garaklaridagi faoliyatimiz davomida o‘qituvchi va o‘quvchilar orasida anketa so‘rovnomalari o‘tkazdik.

Olingan so‘rovnomalarni qayta ishlash orqali olingan natijalar asosida ishimiz oid ko‘rsatma va tavsiyalar ishlab chiqildi. Texnologiya darsi mashg’ulotlarida predmet o‘qituvchisi tomonidan mavzular uchun tayyorlangan testlar, grafik organayzerlar, dars ishlanmalari, loyiha metodlaridan unumli foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. O‘qituvchining vaqtini tejalishiga va uning ushbu usul va texnologiyalardan foydalanish tajribasini ortishiga olib keladi. Bu esa kelgusida bugungi kun talabiga javob beradigan raqobatbardosh kadrlarning tayyorlanishiga muhim asoslardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Foylanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonova D. Texnologiya ta’limida innovatsion metodlar. Toshkent: Fan. 2021 yil.-176 bet.

2. G’ulomov X, Abdukarimov B. Kasbiy ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: TDPU. 2020 yil.-184 bet.

3. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в образовании. Москва: Академия. 2019 год.-174 стр.

4. Смирнова Л. Н. “Интерактивные методы обучения на уроках технологии.” Педагогическое образование, 6, 112–118 стр. 2021 год.

5. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.

BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHILARINI IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI SHAKLLANTIRISH

Xudayberganov Aniyaz Niyazmetovich,
Abu rayhon beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti,
Sport faoliyati pedagogika va psixologiya fakulteti dekani,
dots., pedagogika fanlari nomzodi

Annotatsiya. Mazkur maqolada texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalarida kasbiy ijodkorligini shakllantirish muammosi va uning zamonaviy pedagogik

yondashuvlar asosida rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy o‘zligini anglash darajasi an’anaviy o‘qitish jarayonida yetarli darajada shakllanmasligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy ijodkorligi, texnologik ta’lim, pedagogik yondashuv, kompetensiya, pedagogik vaziyat, loyiha metodi.

Аннотация. В статье анализируется проблема формирования профессиональной идентичности студентов технологического образования и возможности её развития на основе современных педагогических подходов. Обосновано, что в традиционном обучении профессиональное самосознание будущего учителя формируется недостаточно.

Ключевые слова: профессиональная, технологическое образование, педагогический подход, рефлексия, микропреподавание, компетентность, педагогическая ситуация, проектный метод.

Annotation. This article analyzes the problem of forming professional identity among students of technological education and the possibilities of its development based on modern pedagogical approaches. It is substantiated that professional self-awareness of future teachers is insufficiently formed within traditional teaching.

Keywords: professional, technological education, pedagogical approach, reflection, microteaching, competence, case study, project method.

Bugungi kunda pedagog kadrlar tayyorlash tizimida asosiy muammolardan biri talabalarning kasbiy faoliyatga psixologik tayyor emasligidir. Oliy ta’lim muassasasini muvaffaqiyatli tamomlagan bitiruvchi yetarli bilim va ko‘nikmaga ega bo‘lishiga qaramay, ko‘pincha o‘zini o‘qituvchi sifatida anglamaydi. Ayniqsa texnologik ta’lim yo‘nalishida bu muammo yaqqol namoyon bo‘ladi: talaba buyum yasashni, chizma o‘qishni, texnologik operatsiyalarni bajarishni o‘rganadi, ammo pedagogik faoliyat subyekti sifatida shakllanmaydi. Natijada kasbiy kompetensiya va kasbiy identifikatsiya o‘rtasida tafovut yuzaga keladi. Zamonaviy ta’limning asosiy vazifasi faqat bilim berish emas, balki shaxsni kasbiy rolni qabul qilishga olib kelishdir.

O‘quvchilarning ijodkorlik faoliyatga ijobiy munosabatini shakl-lantirish bugungi kunda muhim va dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ijodkorlik jarayoni - metodik tizim bo‘lib, unda o‘rgatuvchi va o‘rganuvchilar o‘zaro bog’liq munosabatda bo‘ladilar. Shuning uchun ham bu faoliyatning samarasi asosan ikkala tomonning ham baravar maqsadga yo‘naltirilgan ongli va faol ijodkorlik ishlariga bog’liq bo‘ladi.

Ijodkorlik faoliyati jarayonini to‘g’ri ilmiy asosda tashkil etish uchun faqat tegishli fanlar asoslari nazariyasidan va ularni o‘qitish metodikalaridan yaxshi

bilimlar zarur bo‘libgina qolmasdan, ijodkorlik jarayoni va bilimlarni o‘zlashtirishning umumiy psixologik xususiyatlarini ham bilishi zarur.

L.S.Выgotskiy ijodkorlikda o‘qitish va tarbiyaning boshqaruvchi rolini birinchi bo‘lib ilgari surgan, uning fikricha: “O‘qitish rivojlanishdan oldin boradi va uni o‘zining ketidan olib boradi. O‘qitmasdan turib to‘liq rivojlanish bo‘lishi mumkin emas”. O‘quvchilar ijodkorligi faoliyatida shaxs aqliy rivojlanishining mezoni sifatida psixologlar quyidagilarni e’tirof etadilar: 1) Materiallarni o‘zlashtirish tezligi yoki qabul qilish sur’ati; 2) Mulohazalar soni bilan aniqlanadigan fikrlashning siqiqligi; 3) Analitik - sintetik faoliyatning darajasi; 4) Bir ob’ektni o‘rganish asosida boshqa ob’ektda aqliy faoliyatni shakllantirish usullari; 5) Olingan bilimlarni mustaqil tizimlashtirishi va umumlashtirishni bilish.

O‘quvchilar ijodkorligi faoliyatida ishni tashkillashtirishning o‘ziga xos quyidagi xususiyatlarini ham hisobga olish kerak.

Birinchi xususiyat avvalo ijodkorlik masalasini mazmuni bilan aniqlaniladi. Ijodkorlik ob’ektiga kirib borish o‘quvchilardan abstraktlash, ideal modellarni qurish, bir ko‘rinishdagi abstraktlashdan boshqasiga o‘tishni amalga oshirish va boshqa shu singari hayoliy operatsiyalarni bajarishni talab etadi. Bularning barchasi ijodiy fikrlashni xarakterlaydi.

O‘quvchilar ijodkorligi faoliyati jarayonining ikkinchi o‘ziga xos xususiyati quyidagilardan iborat: ijodkorlik jarayonida o‘qitishdagiga nisbatan ko‘proq modellar, natural ko‘rgazmali qurilmalar va turli ko‘rinishdagi belgilar (formula, grafik va boshqalar) dan ham foydalaniladi va o‘quvchilardan belgili tasvir, ishchi g’oyalardan real yechim va ob’ektlarga (ko‘z oldiga keltirish) va ba’zan esa aksincha - real ob’ektlarni idrok qilishdan ideal modellarni tuzishga va ularning belgili tasvirlariga o‘tishni amalga oshirish talab etiladi.

O‘quvchilar ijodkorligi faoliyati jarayonining uchinchi o‘ziga xos xususiyati uning tajribalar, sinovlar, tekshirishlar qilib ko‘rishdan foydalanish, o‘quvchilarning kuzatishini tashkil qilish, ularning ijodkorlik ishlarini mustaqil bajarish bilan bog’liq yuqori hissiyotliligidir.

Yuqorida ko‘rsatilgan xususiyatlar turli murakkablikdagi ijodkorlik masalalarining o‘quvchilarga tushunarli bo‘lishini ta’minlashda, o‘quvchilarda mos xayoliy operatsiyalar (tahlil qilish, taqqoslash, qiyos qilish, umumiy, xususiy va maxsus jixatlarni aniqlash, abstraktlash, umumlashtirish, sintez qilish va boshqalar) ni shakllantirish va rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda mamlakatimizda zamonaviy xorijiy texnika va texnologiyalardan samarali foydalanishni biladigan, ularni takomillashtirib, yangilarini yaratishga qodir bo‘lgan ijodkor va tashabbuskor kadrlar suv va havodek zarur. Buning uchun esa texnika va texnologiyalar olamiga faol ta’sir ko‘rsatib ixtirolar yarata oladigan ijodkor yoshlarni tayyorlash zarur bo‘ladi.

Shunga ko‘ra shaxs ijodkorligini rivojlantirish va takomillashtirish katta ahamiyatga ega. Barcha ta’lim maskanlarida o‘quvchilarning ijodkorligi o‘ziga xos faoliyat xisoblanib, u yuqori saviyadagi kasbiy malakali va ma’naviy yetuk kadrlar tayyorlash maktabi bo‘lib ham xizmat qiladi. Bunday ijodkor yoshlarni tayyorlashda Respublikamiz barcha fuqarolarining ijodiy tafakkuri va ijodkorlik faoliyatini rivojlantirish muhim dolzarb masala ekanligini hamma tan oladi. Ammo, bu masala o‘ziga xos jiddiy tadqiqot ob’ekti sifatida yaxshi tahlil qilinmagan. Buning bir qancha sabablari mavjud. Shulardan biri – o‘quvchilarning ijodkorlik potensialini rivojlantirish masalasiga kam e’tibor berilib kelinayotgani hisoblanadi.

O‘quvchilarni ijodkorlikka o‘rgatish - avvalo ularda o‘z kasbiga boshqacha ijobiy munosabatda bo‘lishni tarbiyalash; izlanish ko‘nikmalarini hosil qilish; kasbiga oid amaliy ishlab chiqarishdagi nuqsonlar sababini aniq va tezroq payqab olish va erishilgan yutuqlar bilan cheklanib qanoat hosil qilib qolmaslik kabi sifatlarni tarbiyalash vositasi hisoblanadi.

Shu ma’noda hozirgi kunning muhim ijtimoiy ahamiyatga molik masalalaridan biri-o‘quvchilar ijodkorligini rivojlantirish hisoblanib, u o‘quvchilar texnik ijodkorligi faoliyatida ijodkorlik qobiliyatlarni muttasil shakllantirib va takomillashtirib borish, o‘quvchilar tashabbuskorligi va faolligini oshirishni ko‘zda tutadi. Bunga erishish esa, ta’lim muassasalari jamoasidan o‘quvchilarni maqsadli reja asosida ijodkorlik ishlari bilan uzluksiz shug’ullantirishni amalga oshirishni taqozo etadi. Chunki, o‘quvchilar ijodkorligi faqat zamonaviy ishlab chiqarishni takomillashtirish vositasi bo‘lib qolmasdan, shu bilan birga shaxsning o‘zini ham rivojlantirish omili bo‘lib xizmat qiladi. Respublikamizda ijodkorlik faoliyatini jadallashtirishga faqatgina ijodkorlik asoslarini o‘qitish tizimini takomillashtirish, yangi texnik yechimlarni izlashni yaxshi yo‘lga qo‘yish va ushbu jarayonlarni boshqarishni takomillashtirish orqaligina erishish mumkin.

BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA O‘QITUVCHILARIDA ROBOTOTEXNIKAGA OID TEXNIK VA TEXNOLOGIK KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Baltabaev Jaksilik Orazbaevich
Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI
Texnologik ta’lim kafedrasi dotsenti v.b., p.f.f.d.(PhD)
Nuraddinova Ozoda Muxsin qizi
Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarning robototexnika sohasidagi texnik kompetensiyalarini rivojlantirish muammosi

ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Texnik va texnologik kompetensiya tushunchalarining mazmun-mohiyati ochib berilgan, uning tarkibiy komponentlari aniqlashtirilgan hamda ularni shakllantirishning samarali pedagogik mexanizmlari asoslab berilgan. Tahlil natijalari robototexnika ta'limiga kompetentlik va loyihaga yo'naltirilgan yondashuvni tatbiq etish orqali kasbiy tayyorgarlik darajasi oshishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: robototexnika ta'limi, texnik kompetensiya, kasbiy tayyorgarlik, texnologiya o'qituvchisi, integrativ ta'lim, innovatsion ta'lim.

Аннотация. В данной статье научно-теоретически и практически проанализирована проблема развития технических компетенций будущих учителей технологии в области робототехники. Раскрыта сущность понятий технической и технологической компетентности, уточнены ее структурные компоненты и обоснованы эффективные педагогические механизмы их формирования. Результаты анализа показывают повышение уровня профессиональной подготовки за счет внедрения компетентностного и проектно-ориентированного подхода к обучению робототехнике.

Ключевые слова: робототехническое образование, техническая компетенция, профессиональная подготовка, преподаватель технологии, интегративное образование, инновационное образование.

Abstract. In this article, the problem of developing the technical competencies of future technology teachers in the field of robotics is analyzed from a scientific-theoretical and practical point of view. The essence of the concepts of technical and technological competence is revealed, its structural components are clarified, and effective pedagogical mechanisms for their formation are substantiated. The results of the analysis show an increase in the level of professional training through the introduction of a competency-based and project-oriented approach to robotics education.

Keywords: robotics education, technical competence, professional training, technology teacher, integrative education, innovative education.

Hozirgi global raqamlashuv sharoitida ta'lim tizimi oldida yangi vazifalar qo'yilmoqda. Robototexnika, sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlar sanoat va ijtimoiy sohada keng qo'llanilmoqda. Shu sababli ta'lim jarayonida muhandislik fikrlashini shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Xalqaro miqyosda UNESCO ta'limni raqamli transformatsiya qilishni barqaror taraqqiyotning strategik omili sifatida e'tirof etadi. O'zbekistonda ham ta'lim sohasini modernizatsiya qilish jarayonida raqamli texnologiyalar va robototexnikaga alohida e'tibor qaratilmoqda[3].

[3] https://www.unesco.org/en/digital-education

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan muhandislik va texnologik ta’lim yo‘nalishlarini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda.

Bu esa bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarni zamonaviy texnik bilim va amaliy ko‘nikmalar bilan ta’minlashni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan robototexnikaga oid texnik va texnologik kompetensiyalarni shakllantirish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Ushbu muammo yechimi sifatida — bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarda robototexnikaga oid texnik va texnologik kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va ilmiy asoslash zarurdir.

Pedagogikada kompetensiya, kompetentlik, texnik va texnologik kompetensiya tushunchalari olimlar tomonidan tadqiqotlar olib borilgan va turlicha ta’riflar berilgan.

Kompetentlik – bu talabaning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega kasbiy faoliyatni amalga oshirilishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni kasbiy fao liyatda qo‘llay olishi bilan ifodalanadi [5].

Kasbiy kompetentlik talaba tomonidan alohida bilim va malakalarni egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo‘nalish bo‘yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o‘zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarligi darajasiga qo‘yiluvchi talablar nuqtayi nazaridan kompetentlik talabalarning muayyan vaziyatlarda bilim, malaka va faoliyat usullari to‘plamini maqsadga muvofiq qo‘llash qobiliyatini anglatadi [7].

Bo‘lajak o‘qituvchilarda texnologik kompetentlikni shakllantishni quyidagicha tariflash mumkin:

Kompetensiya kabi tayanch tushunchalarning mohiyatini anglay olishlari, texnologik kompetentlikning muhim sharti talab ekanligini tushunishi, Texnologik kompetentlikni shakllantirishga bo‘lgan ehtiyojga egalik, o‘zida kompetentlikni shakllantirishga doir amaliy harakatlarni tashkil eta olishidir [1].

Texnologik ta’lim jarayonida kompetensiya – bu bilim, ko‘nikma va malakani integratsiyalab, muammoli vaziyatlarni mustaqil va samarali hal etish qobiliyatidir. Texnologik ta’lim jarayonida o‘quvchilar loyihalar yaratish, real ishlab chiqarish muammolarini tahlil qilish va innovatsion yechimlar ishlab chiqish orqali yuqori kasbiy kompetensiya hosil qiladi [2].

Texnik kompetentlik - bu shaxsning ishlab chiqarish faoliyati talablariga muvofiq to‘g’ri harakat qilish, texnik mehnat sohasidagi kasbiy vazifalar sinfini, savollar va muammolarni boshqalarga bog’liq bo‘lmagan holda hal qilish, o‘z faoliyati natijalarini o‘z-o‘zini baholash va texnik mehnatning ma’lum bir

sohasida o‘z kasbiy roliga tayyorligiga hissa qo‘shadigan bilim, ko‘nikma va qobiliyatlaridir [3].

Texnik kompetensiyalar - bu kasbiy muhitda ma’lum bir lavozimga xos vazifalarni samarali bajarish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar va amaliy bilimlar to‘plamidir.

Yuqorida keltirilgan fikrlar tahlilidan, kuzatuv va tajriba-sinov ishlari natijalariga suyangan holda quyidagicha xulosa qilishimiz mumkin:

Texnik kompetensiya — bu integrativ ta’lim jarayonida shaxsning texnika va texnologiyalar bilan ishlash jarayonida zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarni amaliy faoliyatda samarali qo‘llay olish qobiliyatidir.

Bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarini robototexnika oid texnik kompetensiyasi - bu shaxsning robototexnika qurilmalarini loyihalash, yig’ish, dasturlash va texnik muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyatini ifodalovchi integrativ sifatdi deb hisoblashimiz mumkin.

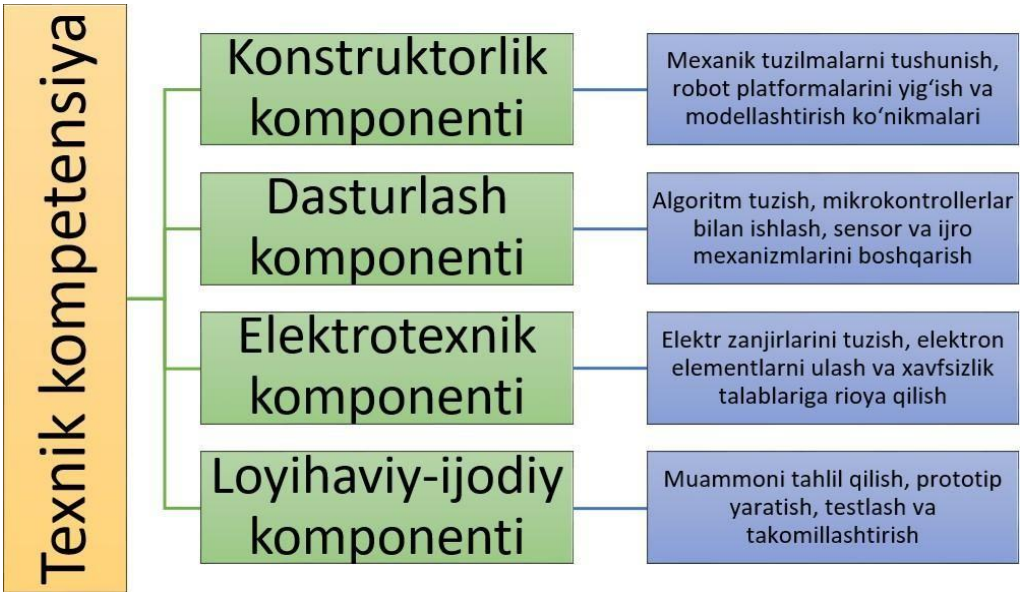

1-rasm. Texnik kompetensiyaning tarkibiy komponentlari.

Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalarida robototexnika asoslari fanida texnik va texnologik kompetensiyalarni shakllantirish bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi. Robototexnika asoslari fani darslari amaliy va loyihaviy ta’limga asoslanadi. Bunday darslarda:

- Amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan darslar talabalarning texnik fikrlash darajasini oshiradi;
- Robot loyihalarini mustaqil ishlab chiqish jarayonida muammo yechish kompetensiyasi shakllanadi;
- Guruhda ishlash asosida tashkil etilgan mashg’ulotlar kasbiy muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, robototexnika ta’limida kompetentlik yondashuvi samarali ekanini ta’kidlash mumkin. Va robototexnika ta’limida

nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish muhim ekanini ko'rsatdi. Fanlararo integratsiya (matematika, fizika, informatika, texnika fanlari) texnik kompetensiyaning chuqur shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Ernazarova G.O. Formation of technological competence in future educators. Science and innovation. International scientific journal. Volume 2 ISSUE 11 November 2023.
2. Umarov A. Texnologik ta'limda muhandislikka oid bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari. Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Special Issue – 11 (2025) / ISSN 2181-1415.
3. G.K. Nauryzbayeva, G.V. Revalde. Development of technical competence of undergraduate students. Вестник. Серия Педагогические науки. Том 61 № 4 (2019). Казахстан.
4. Балтабаев Ж.О., Р.Х.Матекеев, Д.С.ачилова. Развитие креативных и проблемно-ориентированных навыков учащихся посредством проектного обучения. Мир педагогики и психологии. Межд.нар. науч.журнал. Россия. 2025 г. №9. 15-21 стр.
5. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси. Монография. Тошкент. 2013 й. 9 бет.
6. Қуйсинов О.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий педагогик ижодкорлигини компетентли ёндашув асосида ривожлантириш технологиялари. Монография. Тошкент. 2018 й. 20 бет.

"MATERIALSHUNOSLIK VA KONSTRUKSION MATERIALLAR TEXNOLOGIYASI" FANINI O'QITISHDA THBRV-187.5DX QATTIQLIKNI O'LCHASH QURILMASIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Raxmatov Ilhom Ismatovich
BuxDU "Geliofizika, QTEM va elektronika" kafedrasi professori
raxmatovilhom61@gmail.com
Karimova Mahbuba Nutfullayevna
BuxDU "Geliofizika, QTEM va elektronika" kafedrasi dotsenti
karimovamaxbuba@gmail.com

Annotasiya: Maqolada materialshunoslik fanidan metallarni qattiqligini o'lchashda foydalanilgan. THBRV-187.5DX qurilmasining tuzilishi va ishlash prinsipi haqida hamda uni ishlatish metodikasi bayon qilingan. Qurilmada

metallarni qattiqligini o‘lchashning Rokvel Brineell va Vikkers usullari bayon qilinib ular o‘zaro solishtirib qiyosiy tahlil qilib berilgan.

Kalit so‘zlar: qattiqlik, metal,qattiklik birligi, qurilma,asbob , okulyar,sozlash.

Kirish.Texnologik 60111300 ta’lim yo‘nalishi talabalarni amaliy ko‘nikmalarini yanada takomillashtirish va bilimlarini chuqurlashtirish maqsadida ko‘pchilik texnik fanlardan laboratoriya va amaliy ishlarni bajarish rejaga kiritilgan. Jumladan “Materialshunoslik va konstruksion materiallar texnologiyasi” fanidan ham o‘quv rejasida amaliy va laboratoriya ishlariga vaqt ajratilgan va mashg’ulotni bajarish ko‘zda tutilgan. Ko‘pgina darsliklarda eski rusumdagi qattiqlikni o‘lchash uskunalari rasmi va texnik tavsifi keltirilgan.

Materiallarni o‘rganishda ularning mexanik xossalari bilan birga asosiy kattalik bu qatttiqlikni o‘rganish muhim ahamiyatga ega.So‘nggi yillarda ishlab chiqarish va ta’lim laboratoriyalariga static va dinamik turdagi yangi raqamli qattiqlik o‘lchash uskunalsri kirib kelmoqda .Bu esa laboratoriya ishlarini o‘tkazish metodikasini yangilashni talab etmoqda.

An’anaviy laboratoriya ishlarida mexanik qo‘l bilan boshqariladigan Brinell yoki Rokvell qurilmalari ishlatiladi.Masalan tvyodomer TKM-459C yoki raqamli THBRV-187.5DX quyidagi afzalliklarga ega;

-inson omilining kamligi

-natijalarni darhol displeyda ko‘rsatish

-natijalarni xotirada saqlash .va kompyuter bilan integrasiya qilish.

Yangi qurilmadan foydalanishda avallo tayyorgarlik bocqichidan o‘tish lozim. Tayyorgarlik bosqichida Namuna yuzasi 0,1 mm dan ortiq bo‘lmagan g’adir budirlikkacha tozalanadi.Zamonaviy ultratovush (UCI) qurilmalarida yuzaning tozaligi natijaning aniqligiga bevosita ta’sir qiladi.Qurilmani sozlash va kalibrlashda raqamli qurilmalarda menyu tablosi orqali o‘chov shkalasi (HRC HB HV) biri tanlanadi.(1-rasm)

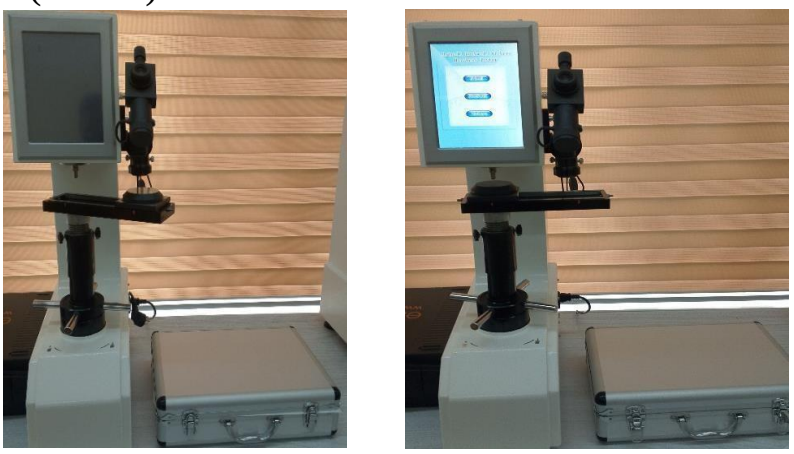

1- rasm. THBRV-187.5DX qattiqlikni o‘lchash qurilmasining umumiy ko‘rinishi

a b c

2- rasm. Qattiqligi o‘lchanadigan namunalar

a) HV-Vikkers usuluda qattiqlikni o‘lchash namunasi
b) HRS-Rokvell usuluda qattiqlikni o‘lchash namunasi
c) HBW-Brinell usuluda qattiqlikni o‘lchash namunasi

THBRV-187.5DX — bu Brinell, Rockwell va Vickers usullari bo‘yicha ishlaydigan ko‘p funksiyali raqamli universal qattiqlik o‘lchagichdir. Mazkur qurilmada laboratoriya ishini bajarish quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

1. Tayyorgarlik bosqichi

- **Namunani tayyorlash:** Metall sirti tekis, toza va yog’siz bo‘lishi kerak.
- **Indentorni o‘rnatish:** Tanlangan usulga qarab kerakli indentorni o‘rnating (Rockwell uchun — olmos konus yoki po‘lat shar, Vickers uchun — piramida, Brinell uchun — po‘lat shar).
- **Yuklamani tanlash:** Qurilmaning sensorli ekranidan kerakli qattiqlik shkalasini (HRA, HRB, HRC, HBW yoki HV) tanlang. Tizim yuklamani avtomatik ravishda moslashtiradi.

2. O‘lchash jarayoni

1. **Namunani joylashtirish:** Metallni ishchi stolga qo‘ying.
2. **Dastlabki yuklama (Preload):** Qo‘l g’ildiragini (handwheel) soat yo‘nalishi bo‘yicha aylantirib, namunani indentorga yaqinlashtiring. Ekrandagi ko‘rsatkich yoki ovozli signal o‘lchash boshlanganini bildirguncha ko‘taring (Rockwell usulida bu odatda 10 kg).
3. **Avtomatik sinov:** Ekranda “**Start”** tugmasini bosing. Qurilma belgilangan vaqt (dwell time) davomida asosiy yuklamani avtomatik ravishda beradi va keyin uni oladi.

3. Natijalarni hisoblash

- **Rockwell:** Qattiqlik qiymati darhol raqamli ekranda aks etadi.
- **Brinell va Vickers:** Qurilmaning o‘rnatilgan mikroskopi va raqamli enkoderi yordamida izning (indentation) diagonallarini (D1, D2) o‘lchang. Ekrandagi tugmalar orqali iz chegaralarini belgilasangiz, tizim qattiqlik qiymatini avtomatik hisoblab chiqaradi.

4. Ma’lumotlarni saqlash

• Natijalarni qurilma xotirasida saqlash yoki **USB-disk** orqali **Excel** formatida kompyuterga ko‘chirish mumkin.

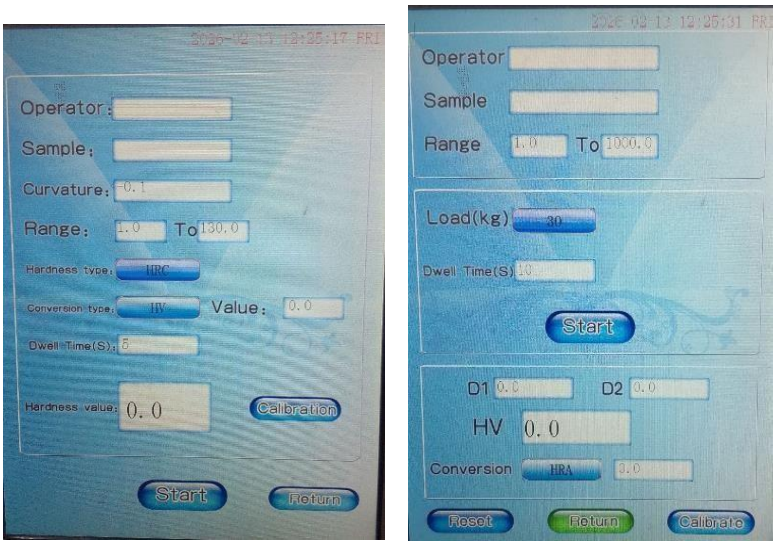

3- **rasm.**Qurilma ekrani

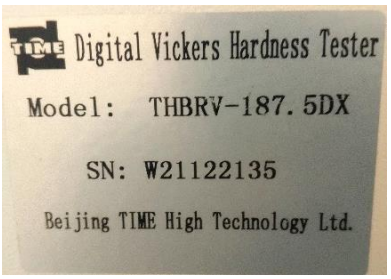

4-rasm.Qurilma yorlig’i

Foydalanilgan adabiyotlar

1.THBRV-187.5DX Senior Digital Brinell/Rockwell/Vickers Universal Hardness Tester. Instruction Manual. (Қурилманинг техник паспорти ва фойдаланиш бўйича йўриқномаси).

2.Digital Universal Hardness Tester User Guide. (Рақамли универсал қаттиқлик ўлчагичлар учун умумий қўлланма).

3. Давлат стандартлари (ГОСТ ва ISO)Қаттиқликни ўлчаш усулларига қараб қуйидаги стандартлар асос қилиб олинади:

• **Роквелл усули учун:** ГОСТ 9013-59 (ИСО 6508-86) «Металлы. Метод измерения твердости по Роквеллу».

• **Бринелл усули учун:** ГОСТ 9012-59 «Металлы. Метод измерения твердости по Бринеллю».

• **Виккерс усули учун:** ГОСТ 2999-75 «Металлы. Метод измерения твердости по Виккерсу».

4.Arabbayeva F. U. »Konstruktsion materiallarning THBRV-187.5DX tipidagi qattiqlikni o‘lchash asbobida qattiqligini Brinell usulida tadqiq etish», Development Of Science 2025 / 4 Issue 4. Volume 3.

5.Лахтин Ю.М., Леонтьева В.П. »Материаловедение «. Москва -1980 Машиностроение . 494 с.

6.С.С. Яхяев. »Конструкцион материаллари технологияси « Тошкент 2011 61 бет.

INTERFAOL METODLAR VA KREATIV TOPSHIRIQLARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Otajonov Olimboy Atajonovich
Urganch Davlat Universiteti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti
Qurbonova Oygul Bahodir qizi
Urganch davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada interfaol metodlar hamda kreativ topshiriqlarning ta’lim jarayonidagi didaktik salohiyati ilmiy-nazariy va metodik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Mazkur pedagogik vositalar o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijodiy tafakkurini shakllantirish va ta’lim samaradorligini ta’minlashdagi o‘rni asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari interfaol yondashuv va kreativ topshiriqlardan kompleks foydalanish zamonaviy ta’lim sifatini oshirishning muhim pedagogik omili ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: interfaol ta’lim, kreativ vazifa, didaktik imkoniyat, pedagogik texnologiya, innovatsion yondashuv, mustaqil tafakkur.

Аннотация: В данной статье анализируется дидактический потенциал интерактивных методов и креативных заданий в образовательном процессе с научно-теоретической и методической точки зрения. Эти педагогические средства обоснованы своей ролью в повышении познавательной активности учащихся, развитии самостоятельного мышления, формировании творческого мышления и обеспечении эффективности обучения. Результаты исследования показывают, что комплексное использование интерактивных подходов и креативных заданий является важным педагогическим фактором повышения качества современного образования.

Ключевые слова: интерактивное обучение, креативное задание, дидактический потенциал, педагогическая технология, инновационный подход, самостоятельное мышление.

Abstract: This article examines the didactic potential of interactive methods and creative tasks in education from a theoretical perspective. Their role in developing students’ cognitive activity, independent thinking, creativity, and learning effectiveness is substantiated. The findings indicate that integrated use of interactive approaches and creative assignments is a key pedagogical factor in improving educational quality.

Keywords: interactive learning, creative task, didactic potential, pedagogical technology, innovation, independent thinking.

Kirish. Ta’lim tizimining zamonaviy rivojlanish bosqichi pedagogik jarayonni tashkil etishda yangi metodologik yondashuvlarni qo‘llashni talab etmoqda. Bugungi kunda o‘quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki mustaqil fikrlovchi, muammoli vaziyatlarni hal eta oluvchi va ijodiy faoliyat yurita oluvchi shaxs sifatida shakllantirish ustuvor vazifaga aylangan. Shu sababli interfaol metodlar va kreativ topshiriqlar ta’lim samaradorligini oshirishda ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb vositalar sifatida tan olinadi.

Interfaol metodlar o‘quv jarayonida hamkorlik muhiti yaratadi, kreativ topshiriqlar esa bilimlarni yangicha yondashuv asosida qo‘llash imkonini beradi. Mazkur vositalarning uyg’un qo‘llanilishi didaktik samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqotning maqsadi — interfaol metodlar va kreativ topshiriqlarning didaktik imkoniyatlarini ilmiy asosda yoritish hamda ularning ta’lim sifatiga ta’sirini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Pedagogika, didaktika va innovatsion ta’lim texnologiyalariga oid ilmiy manbalar o‘rganildi hamda mavjud ilmiy qarashlar o‘zaro qiyosiy tahlil qilindi. Metodologik asos sifatida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi va faoliyatga asoslangan yondashuv tamoyillari qabul qilindi.

Metodika: Ta’lim jarayonida bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, o‘quvchilarning faolligini oshirish va ijodiy tafakkurini rivojlantirish uchun qo‘llaniladigan metodlar tizimi.

Metodikaning turlari:

1. An’anaviy metodika – ma’ruza, izoh va amaliy mashqlar orqali o‘qituvchi boshqaruviga asoslangan.
2. Interfaol metodika – o‘quvchilarni faol jalb etuvchi guruh va jamoaviy ishlash usullari.
3. Kreativ metodika – ijodiy topshiriqlar, loyiha va muammoli vazifalar orqali mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.
4. Aralash metodika – an’anaviy, interfaol va kreativ usullarni uyg’unlashtirgan samarali yondashuv.

Interfaol metodlarning didaktik tavsifi.

Interfaol metodlar ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi faol hamkorlikka asoslanadi. Ularning asosiy maqsadi o‘quvchini bilimni mustaqil egallash jarayoniga jalb etishdan iborat. Bunday metodlar yordamida o‘quvchilar muammolarni tahlil qilish, fikr almashish, dalillash va xulosa chiqarish kabi intellektual faoliyat turlarini bajaradi. Natijada bilimlar ongli ravishda o‘zlashtiriladi va mustahkamlanadi.

Interfaol metodlar o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish bilan birga, jamoada ishlash, fikrini asoslab berish va boshqalarni tinglash madaniyatini ham shakllantiradi.

Kreativ topshiriqlarning pedagogik xususiyatlari.

Kreativ topshiriqlar o‘quvchidan mavjud bilimlarni yangicha talqin qilishni, muammoga original yechim topishni yoki yangi g’oya ishlab chiqishni talab etadi. Bunday topshiriqlar ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi samarali didaktik vosita hisoblanadi. Ular o‘quvchilarning tasavvur doirasini kengaytiradi, mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmasini shakllantiradi hamda bilish jarayoniga qiziqishni kuchaytiradi.

Kreativ faoliyat davomida o‘quvchi bilimni passiv qabul qilmaydi, balki uni qayta ishlab, yangi vaziyatlarda qo‘llaydi. Bu jarayon bilimni shaxsiy tajribaga aylantirishga xizmat qiladi.

Didaktik imkoniyatlarning tizimli tahlili.

Mezoni	**Interfaol metodlar ta’siri**	**Kreativ topshiriqlar ta’siri**	**Integratsiyalashgan natija**
Bilish faolligi	Faollashtiradi	Rag’batlantiradi	Barqaror o‘quv motivatsiyasi
Tafakkur rivoji	Tahliliy fikrlash	Ijodiy fikrlash	Kompleks tafakkur
Mustaqillik	Qaror qabul qilish	G’oya yaratish	Mustaqil shaxs shakllanishi
Muloqot ko‘nikmasi	Guruhli ishlash	Fikrni ifodalash	Kommunikativ kompetensiya
Bilim mustahkamligi	Muhokama orqali	Amaliy qo‘llash orqali	Uzoq muddatli bilim

Diagramma tavsifi: Tajriba kuzatuvlari asosida interfaol metodlar qo‘llanilgan guruhlarda bilim o‘zlashtirish ko‘rsatkichi o‘rtacha 25–30% ga, kreativ topshiriqlar integratsiyasi qo‘llanilganda esa 35–40% ga oshgani kuzatilgan. Eng yuqori natija ikki metod birgalikda qo‘llanilganda qayd etilgan.

Natijalar va muhokama: Tahlillar natijasida aniqlanishicha, interfaol metodlar asosida tashkil etilgan mashg’ulotlarda o‘quvchilar bilimni chuqurroq o‘zlashtiradi va uni real vaziyatlarda qo‘llashga tayyor bo‘ladi. Kreativ topshiriqlar esa ularning mustaqil fikrlashi, tashabbuskorligi va innovatsion yondashuvini rivojlantiradi. Shuningdek, bunday darslarda psixologik jihatdan qulay muhit shakllanadi, bu esa o‘quvchilarning o‘quv jarayoniga nisbatan ijobiy munosabatini mustahkamlaydi.

Xulosa: Interfaol metodlar va kreativ topshiriqlar zamonaviy pedagogik faoliyatning samarali didaktik vositalari sifatida ta’lim jarayonining sifat ko‘rsatkichlarini oshiradi. Ular o‘quvchilarning bilish faolligini kuchaytiradi, ijodiy tafakkurini rivojlantiradi va mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini shakllantiradi. Mazkur yondashuvlarni pedagogik amaliyotga tizimli joriy etish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan, 2020.
3. Yo‘ldoshev J.G’. Ta’lim innovatsiyasi asoslari. Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Dewey J. Experience and Education. New York: Macmillan, 1938.
5. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
6. Bloom B. Taxonomy of Educational Objectives. Longmans, Green & Co., 1956.
7. Bruner J. The Process of Education. Harvard University Press, 1960.
8. Johnson D., Johnson R. Active Learning: Cooperation in the Classroom. Interaction Book Company, 2002.

TEXNOLOGIYA TA’LIMI O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING MODELI

Umarov R.T. Isoqov Sh.T.

A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika instituti o‘qituvchilari

Annotatsiya: Maqolada bo‘lajak texnologiya ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishning modeli va uning asosiy tarkibiy qismlari ustida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Kasbiy kompetentlik, model, mutaxassis modeli, texnologiya ta’limi,tizim, jarayonlar, takomillashtirish.

Аннотация: В статье рассматривается модель повышения профессио нальной компетентности будущих учителей технологического образования и ее основные составляющие**.**

Ключевые слова: Профессиональная компетентность, модель, экс пертная модель, технологическое образование, система, процессы, совершен ствование.

Bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida ustuvor o‘rin egallagan kuchli raqobatga bardoshli bo‘lish har bir mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega bo‘lish, uni izchil ravishda oshirib borishni taqozo etmoqda. Kasbiy kompetent lik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo‘nalish bo‘yicha integrative bilimlar va harakatlarning o‘zlash tirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o‘rganishni, muhim ijtimoiy talablar niang layolishni, yangi ma’lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o‘z faoliyatida qo‘llay bilishni taqozo etadi.

Ushbu maqolada bo‘lajak texnologiya ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy kompetentligini takomillashtirishning modeli va uning asosiy tarkibiy qismlari ustida fikr yuritiladi.

Ta’kidlash zarurki, «mutaxassis modeli» tushunchasi turli olimlar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Ko‘pchilik olimlar mutaxassis modeli deganda, muayyan ixtisoslik bo‘yicha mutaxassisning umumlashtirilgan obrazi hisoblangan, o‘rganila digan ob’ektning asosiy tavsifini aks ettiruvchi va bayon etuvchi o‘xshashlikni tushunishadi.

Bu tushunchaga N.M.Boritko tomonidan birmuncha boshqa mazmun kiriti ladi.Mutaxassis modeli–bu oliy ta’lim muassasasida mutaxassislar tayyorlash jarayonini tartibga soluvchi o‘quv rejalari, dasturlar va boshqa hujjatlarning aks ettirilishidir. Ya’ni, mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi modeli eng umumiy ko‘ri nishi o‘zida ijtimoiy-siyosiy, tashkiliy-boshqaruv, axloqiy bilimlarning, mehnat faoliyati uchun zarur bo‘lgan xususiyatlar, ko‘nikmalarning hajmi va tuzilmasining sxematik ifodalanishini aks ettiradi.

Agar ushbu qoida qabul qilinsa, istalgan mutaxassis modeli allaqachon yaratilgan, hozir gap faqat uni to‘ldirish haqida bormoqda, deb aytish mumkin bo‘lar edi. Lekin, bu o‘rinda nima to‘ldirilishga muhtoj hamda doimiy ravishda o‘zgarishi va yangilanish jarayonida paydo bo‘ladigan talabalarning mavjud mutaxassis modelidagi o‘rni qanday bo‘ladi, degan savol tug’iladi. N.F. Talizinaning keyingi mulohazalari ushbu muammoga oydinlik kiritadi. Unga ko‘ra modelni tuzishda quyidagilar nazarda tutiladi:

- mutaxassisning funktsional shakllanganligi;
- uning kasb-hunar ixtisosligi kengligi;
- professiografik tavsiflar;
- yaqin va yiroq istiqbolga ushbu faoliyatga berilgan ekspert baholarni va bashoratlar;
- o‘quv fanlarning hajmi va nisbatini e’tiborga olgan holda ularning sxemalari.

Ko‘rinib turibdiki, ushbu ikki xil yondashish aralash qo‘llanadi.Mavjud o‘quv-tarbiya majmui bo‘lgan modelga amaliyot ehtiyojlari va bugungi kun talab laridan kelib chiqib tuzatish kiritiladi va u takomillashtiriladi.

Modelga ta’rif bergan va ayni vaqtda uning texnologiyasini bayon qilgan bunday talqin ko‘p uchraydi. Masalan, N.A.Muslimov, eng maqbul o‘quv rejasi buyurtmachi sifatida korxonalarning mutaxassisga qo‘yiladigan talablarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak bo‘lgan talaba modeli asosidagina tuzilishi mumkin, deb hisoblaydi.Boshqacha nuqtai nazar tarafdorlari ham mavjud. Ular mutaxassisning modeli tushunchasiga mutaxassisning bilimi, malaka va boshqa larni ham kiritishadi.

Bizningcha, mutaxassis tayyorlash modeli – bu faqat o‘quv rejasi, dasturi va boshqa hujjatlarni ko‘zda tutuvchi izchil kontseptsiya emas, chunki u bo‘lajak o‘qituvchi faoliyatini o‘rganishni nazarda tutmaydi, balki bo‘lajak o‘qituvchi kasbiy faoliyatining asosini tashkil etuvchi sifatlarni ochib berishga xizmat qilishi kerak.

Shuning uchun mutaxassis tayyorlash modeli asosiga uning faoliyati modeli qo‘yilsa, fikrimizcha, eng maqbul model loyihalashtiriladi. Unga qo‘yiladigan bugungi va kelajakdagi talablar, bo‘lg’usi texnologiya fani o‘qituvchilari tayyor lashdagi muhim nuqsonlarning oldini olish muammosi ana shu modelda o‘z ifodasini topadi.

Mutaxassis modeli vaziyatni yaxlit tushunish, oliy ta’lim muassasasi doirasidan tashqariga chiqish, o‘rganilayotgan mutaxassislar bizning misolimizda texnologiya fani o‘qituvchilari faoliyati sohasidagi o‘zgarishlarni oldindan aytish va bu o‘zgarishlarni mutaxassislar tayyorlash jarayonida hisobga olish zarurligini o‘z ichiga olishi lozim. Biz model tuzilmasini qabul qilib olar ekanmiz, tahlil va tajriba-sinovga asoslangan tuzilmani model uchun ongli ravishda ishlab chiqamiz. Bu alohida ahamiyat kasb etadi va biz unga o‘qituvchi kasbiy kompetentligini takomillashtirish modelini ishlab chiqish jarayonida batafsil to‘xtalamiz.

Mutaxassis pedagog faoliyati modelini yaratish murakkab va ko‘p qirrali vazifa bo‘lib, uni hal etish bosqichlarini R.C.Nemov quyidagicha ajratib ko‘rsatadi:

- mutaxassis modelining asosiy parametrlarini dastlab farazlar tarzida, so‘ngra tadqiqot darajasida ajratib ko‘rsatish;

- modelni loyihalash uchun uning ko‘rsatkichlarini tanlash, konstruk tsiyalash, standartlashtirish;

- mutaxassis modelini yaratish uchun metodik asoslarni ishlab chiqish.

Keyingi yillarda respublikamizning qator olimlari tomonidan ham u yoki bu pedagogik jarayonni modellashtirishga qaratilgan tadqiqotlar amalga oshirildi. Jum ladan, N.Shodiev talabalarni kasbga yo‘naltirish ishlariga tayyorlash

modelini, N.Sayidahmedov esa bo‘lajako‘qituvchilarni yoshlarning ijtimoiy foydali, unumli mehnatiga rahbarlik qilishga tayyorlash modelini yaratdilar.Shuni alohida ta’kid lash joizki, N.Sayidahmedovning tadqiqotida o‘qituvchi faoliyati modeli tuzilmasi nafaqat matn tarzida, balki umumiy ko‘rinishdagi sxema tarzida ham keltiriladiki, bu ixtiyoriy pedagogik faoliyatni modellashtirish imkonini beradi.

M.Ochilov va T.To‘laganov bo‘lajak o‘qituvchi, mutaxassisning kasb tayyor garligi modeliga quyidagilarni kiritadi:

-o‘rganilayotgan ob’ekt – uning individualligi;

-ob’ektning tadrijiy tavsifi–kasb-hunar yo‘nalishi va tayyorgarligi qaror topishi jarayoni munosabati bilan birinchi kursdan boshlab talaba shaxsining o‘zgarishi;

-o‘rganiladigan yaxlit tizim - mutaxassislar tayyorlash tizimi;

-modelning aniq mazmuni–birinchi kursdan boshlab kasb tayyorgarligi jarayonida shaxsning shakllanishi;

-rivojlanish sharoitlariga va o‘qituvchining tajribasiga (malakasiga) bog’liq bo‘lgan shaxs shakllanishi jarayonlarining aniq taklifi;

-aniqlash usuli–oliy ta’lim muassasasi o‘qituvchisining tajribasiga asoslangan sifat, fenomen darajasi;

asosiy vosita - o‘quv-tarbiya jarayonining kasbiy yo‘nalishi.

Mutaxassis modelini tuzish bilan bog’liq turlicha qarashlar tahlilidan kelib chiqib, biz *texnologiya fani o‘qituvchisining kasbiy kompetentligini takomil lashtirish modeliga quyidagi mulohazalarni asos qilib oldik*:

1. Real jarayonlar va hodisalarni ideal tizimli-tarkibiy namoyon etishga da’vo qiluvchi har qanday kontseptual modelda muayyan darajadagi shartlilikka yo‘l qo‘yish hamda ma’lum «umumlashtirish» va, ayniqsa, voqelikni abstrakt lashtirish mavjud bo‘ladi. Ob’ektning murakkabligini va ko‘p qirraligini hisobga olgan holda faoliyat jarayonlarini modellashtirish, so‘zsiz, tizimning eng asosiy, fundamental darajalarini tanlash printsipiga ko‘ra yuz beradi.Shu sababli biz umumiy va kasbiy-pedagogik faoliyatga moslashish modellari tuzilishini tanlashda uning o‘zagi sifatida shaxsni tanladik.Shuningdek, u ijtimoiy jarayon va faoliyat harakatining ham sub’ekti hisoblanadi.

2. Hodisa va shaxs tushunchalarning o‘ziga xosligi va ichki immunitetligini hisobga olingan holda ong va voqelik birligi printsipi asosiy prinsip hisoblanadi. Shaxs faoliyati inson fazilatlarining umumlashtirilgan ifodasidir, chunki shaxsning ijtimoiy-madaniy olamda harakat qilishining o‘zaro bog’liq jihatlarini ifodalovchi ong va faoliyat fazilatlari qarab chiqiladi.

3. Qayta aks ettiriladigan ob’ektning mohiyatini birmuncha to‘liq qoni qtiruvchi sifatida biz talaba kasbiy-pedagogik faoliyatga moslashishining

integrativ modelini tanladik.Tasvirlanayotgan ob'ektning yaxlitlik shartiga rioya qilingan taqdirda model doirasidagi tushunchalarni va bu qoidalarni belgilovchi umumiy faoliyat sohasidan kasbiy-pedagogik faoliyatga moslashish sohasiga o'tkazish amalga oshiriladi. Shu sababli talaba ongi va faoliyatining aniq sifatlari bir-birini to'ldiruvchi, bir-birini davom ettiruvchi sifatida namoyon bo'ladi.

4. Ushbu modelni tuzishdan maqsad, bo'lajak texnologiya fani o'qituvchisi faoliyat sohalarining umulashtirilgan tuzilmasini qismlarga ajratish hisoblanadi, mana shu tuzilma vositasida tadqiqotning faoliyatga yo'naltirilganligi ochib beri ladi.

5. Shu munosabat bilan modelni tuzish mantiqi ta'limni insonparvar lashtirish, madaniy va ma'naviy yaratuvchilik faoliyatining shart-sharoitlarini shakllantirish tamoyillariga amal qilish mantiqiga muvofiq keladi. Ushbu tamo yillar ta'lim mazmunini loyihalashning asosi sifatida taqdim etilgan hamda ong va faoliyat birligi kontseptual modeliga kiritilgan.

6. Agar taklif etilayotgan model mohiyatning ideallashtirilgan abstrakt ifodasi bo'lishdan xalos bo'lib, «ishlay» boshlasa, pedagogik kasbiy faoliyat jarayonida texnologiya fani o'qituvchisining kasbiy kompetentligi ham uning butun yaxlitligida aks ettirishning doimiy jarayoni, ushbu «ish»ning real mexani zmi bo'ladi.

Shunday qilib, kontseptual nazariy model ko'rinishida talabaning kasbiy kompetentligining turli darajalarda mantiqiy o'zaro bog'liqligini ko'rib chiqiladi. Unga ko'ra, oliy pedagogik ta'lim tizimi muayyan o'qituvchi ixtisosligidan qat'iy nazar, talabalarni bo'lajak kasbiy kompetentligini takomillashtirishini ko'zda tutuv chi omillarni e'tiborga olgan holda tashkillashtirilishi kerakligini ta'kidlash mum kin. Bu jarayon ularning ongi va faoliyatining o'ziga xosligini belgilab beradi. Ta'lim jarayonining samaradorlik mezoni, fikrimizcha, talabalarning kasbiy kompetentligining takomillashganlik darajasiga bog'liq bo'lishi kerak.

Kasbiy kompetentlik bilimlarining talqini pedagogik ijod sifatida texnologiya fani o'qituvchisining faoliyatga yaxlit munosabatidan, pedagogik muomala va faoliyat uslubini belgilovchi munosabatidan kelib chiqadi. Shu o'rinda munosabat ko'p ma'noda tushuniladi u faqat faoliyat mazmunida munosabat qilish emas, balki o'quvchilar bilan umumiy munosabat nuqtai nazarni, qiziqishlarni topish orqali bo'ladigan munosabatdir.

Modelda kasbiy kompetentlikni takomillashtirish jamiyatning ma'rifiy amaliy sohasi sifatida aks ettirish shaxsiy yondashish bilan belgilanganligini eslatib o'tish joiz. Shuningdek, uning ko'rsatkichlari o'rtasida mantiqiy aloqalarining umu miy mazmuni ham aniqlandi. Biroq ko'rsatib o'tilgan aloqalarning mantiqiy bog'lanishi aslida ong va faoliyat birligi asosida yotuvchi dialektik qarama-qarshilik orqali yanada kuchaytiriladi.

Yuoqoridagilardan shunday xulosaga kelish mumkinki biz nazariy model ko‘rinishida talabaning kasbiy kompetentligining takomillashishini turli darajalar da mantiqiy o‘zaro bog’liqligini ko‘rib chiqdik. Oliy pedagogik ta’lim tizimi muayyan o‘qituvchi ixtisosligidan qat’iy nazar, model talabalarda takomillashish jarayo nining yaxlit dialektik manzarasini aks ettirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Bu jarayon ularning ongi va faoliyatining o‘ziga xosligini belgilab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari / Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To‘raev A.B. – Toshkent, 2015. –120 bet

2. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompeten tligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya.–T.:“Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013.

3. Bespalko V.P. “Pedagogika i progressivnыe texnologii.” – M.: Pedagogika, 1989. – 168 s.

4.Tolipov O‘. “Oliy pedagogik ta’lim tizimida umummehnat va kasbiy ko‘nikma hamda malakalarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari”. – Toshkent: “Fan”, 2004. – 361 b.

TEXNOLOGIK TA’LIM YO‘NALISHIDA MUTAXASSISLIK FANLARNI O‘QITISHNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

Qalandarova O‘rinposhsha Yuldashovna
UrDPI “Texnologik ta’lim” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Qo‘shchanova Sayyora
Urganch tuman 14-son texnologiya fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada texnologik ta’lim yo‘nalishida mutaxassislik fanlarni o‘qitishning nazariy va metodologik asoslari tahlil etilgan. Texnologik ta’lim jarayonida kompetensiyaviy, tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan hamda faoliyatga asoslangan yondashuvlarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, mutaxassislik fanlarni o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlardan foydalanish masalalari ochib berilgan. Nazariya va amaliyot birligi asosida bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish muhim pedagogik vazifa ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Texnologik ta’lim, mutaxassislik fanlari, metodologik asoslar, nazariy yondashuv, kompetensiya, pedagogik texnologiya, kasbiy kompetentlik, innovatsion metodlar, loyiha metodi, tizimli yondashuv.

Аннотация: В данной статье проанализированы теоретические и методологические основы преподавания специальных дисциплин в направлении технологического образования. Раскрыта роль

компетентностного, системного, личностно-ориентированного и деятельностного подходов в подготовке будущих учителей технологии. Обоснована необходимость обеспечения единства теории и практики в процессе формирования профессиональной компетентности. Также освещены вопросы применения современных педагогических технологий и инновационных методов обучения в преподавании специальных дисциплин.

Ключевые слова: Технологическое образование, специальные дисциплины, методологические основы, компетентностный подход, профессиональная компетентность, педагогические технологии, инновационные методы, проектное обучение, системный подход.

Abstract: This article analyzes the theoretical and methodological foundations of teaching specialized subjects in the field of technological education. The importance of competency-based, systemic, personality-oriented, and activity-based approaches in the training of future technology teachers is highlighted. The necessity of integrating theory and practice in the formation of professional competence is substantiated. The paper also discusses the application of modern pedagogical technologies and innovative teaching methods in specialized subjects.

Keywords: Technological education, specialized subjects, methodological foundations, competency-based approach, professional competence, pedagogical technologies, innovative methods, project-based learning, systemic approach.

Hozirgi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida texnologik ta’lim yo‘nalishining o‘rni va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida mutaxassislik fanlarni ilmiy-nazariy va metodologik jihatdan asoslangan holda o‘qitish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki mazkur fanlar orqali talabalar nafaqat kasbiy bilim, balki amaliy ko‘nikma va pedagogik mahoratni ham egallaydilar.

Texnologik ta’limning nazariy asoslari umumiy pedagogika tamoyillariga tayanadi. Bu borada Yan Amos Komenskiyning ko‘rgazmalilik va izchillik haqidagi qarashlari, Konstantin Ushinskiyning ta’limning tarbiyaviy xarakteri to‘g’risidagi g’oyalari hamda Abdulla Avloniyning milliy pedagogik merosi alohida ahamiyat kasb etadi.

Texnologik ta’lim quyidagi didaktik tamoyillarga asoslanadi:

- Ilmiylik
- Nazariya va amaliyot birligi
- Tizimlilik va izchillik
- Onglilik va faollik
- Mustaqillik va ijodkorlik

Ayniqsa, nazariya va amaliyot birligi texnologik ta’limning asosiy xususiyati bo‘lib, talabalar o‘z bilimlarini bevosita amaliy faoliyat jarayonida mustahkamlaydilar.

Mutaxassislik fanlarni o‘qitishning metodologik asoslari

Mutaxassislik fanlarni o‘qitish metodologiyasi bir nechta ilmiy yondashuvlarga tayanadi:

1. Kompetensiyaviy yondashuv

Bu yondashuv talabalarda kasbiy faoliyatni mustaqil va samarali amalga oshirish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan. Kompetensiya bilim, ko‘nikma va malakaning integrativ birligi sifatida qaraladi.

2. Tizimli yondashuv

Mutaxassislik fanlari o‘zaro uzviy bog’liqlikda o‘qitiladi. Masalan, materialshunoslik, konstruktsiyalash va ishlab chiqarish texnologiyasi fanlari yagona tizimda o‘zaro integratsiyalashadi.

3. Faoliyatga asoslangan yondashuv

Talabalar amaliy mashg’ulotlar, laboratoriya ishlari, loyiha faoliyati orqali bilimni egallaydilar. Bu jarayon kasbiy tayyorgarlik samaradorligini oshiradi.

4. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv

Talabaning individual qobiliyati, qiziqishi va ijodiy imkoniyatlari inobatga olinadi. Bu esa kasbiy o‘sish va ijodkorlikni rivojlantiradi.

Texnologik ta’lim jarayonida quyidagi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi:

- Loyiha metodi
- Muammoli ta’lim
- Keys-stadi
- Interfaol metodlar
- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari

Zamonaviy raqamli vositalar, 3D modellashtirish dasturlari va multimedia texnologiyalaridan foydalanish o‘qitish sifatini oshiradi hamda talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Texnologik ta’lim yo‘nalishida mutaxassislik fanlarni o‘qitishning nazariy va metodologik asoslari pedagogik qonuniyatlar, kompetensiyaviy yondashuv va zamonaviy innovatsion metodlarga tayanadi. Nazariya va amaliyot uyg’unligi, tizimlilik va shaxsga yo‘naltirilganlik mazkur jarayonning samaradorligini belgilaydi.

Bo‘lajak texnologiya o‘qituvchisining kasbiy kompetentligini shakllantirishda mutaxassislik fanlarning o‘rni beqiyosdir. Shu bois mazkur fanlarni o‘qitishda ilmiy asoslangan metodologiyani takomillashtirish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
3. Yan Amos Komenskiy. Buyuk didaktika (Didactica Magna). – Moskva: Pedagogika, 1982.
4. Konstantin Ushinskiy. Inson – tarbiya predmeti sifatida. – Moskva: Pedagogika, 1988.
5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2010.
6. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
7. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimi uchun Davlat ta’lim standarti (Texnologik ta’lim yo‘nalishi). – Toshkent, 2022.

TEXNOLOGIYA MASHG’ULOTLARIDA TARBIYA TURLARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.

Ruzmetova Zulfiya Haitbayevna
Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimi nafaqat bilim berish, balki har tomonlama barkamol shaxsni tarbiyalash vazifasini ham bajaradi. Ayniqsa, umumta’lim maktablarida o‘qitiladigan “Texnologiya” fani o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan birga, ularning ma’naviy-axloqiy, mehnat, estetik va iqtisodiy tarbiyasida muhim o‘rin tutadi. Mazkur maqolada texnologiya fani dars jarayonida amalga oshiriladigan tarbiya turlari, ularning mazmun-mohiyati hamda o‘quvchilar shaxsini shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: texnologiya, mehnat tarbiyasi, axloqiy tarbiya, estetik tarbiya, iqtisodiy tarbiya, ekologik tarbiya, metod, tarbiya.

Texnologiya fani o‘quvchilarga turli materiallar bilan ishlash, buyumlar yasash, loyihalash, rejalashtirish va mehnat jarayonini tashkil etishni o‘rgatadi. Ushbu jarayon davomida o‘quvchi nafaqat amaliy bilimga ega bo‘ladi, balki unda mehnatsevarlik, mas’uliyat, sabr-toqat, aniqlik, tejamkorlik kabi fazilatlar shakllanadi.

Dars jarayonida o‘quvchilar:

- Mehnat qurollaridan to‘g’ri foydalanishni;

- Xavfsizlik qoidalariga rioya qilishni;
- Jamoa bilan ishlashni;
- O‘z ishini rejalashtirishni;
- Natijani baholashni o‘rganadilar.

Bu jarayonlarning barchasi tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi va shaxsning ijtimoiylashuviga xizmat qiladi.

Texnologiya darslarida tarbiya turlari.

1. Mehnat tarbiyasi

Texnologiya fanining asosiy yo‘nalishlaridan biri mehnat tarbiyasidir. Mehnat tarbiyasi o‘quvchilarda mehnatga ongli munosabatni shakllantirish, kasb-hunarga qiziqishni oshirish, jismoniy va aqliy mehnatni qadrlash tuyg’usini rivojlantirishga qaratilgan.

Dars davomida o‘quvchilar:

- Mehnat jarayonini rejalashtiradi;
- Ish ketma-ketligini belgilaydi;
- Material va asboblarni to‘g’ri tanlaydi;
- Ish natijasini baholaydi.

Bu esa ularda intizom, mas’uliyat va mustaqillikni tarbiyalaydi. Ayniqsa, buyum yasash jarayonida o‘quvchi o‘z mehnati natijasini ko‘rishi orqali mehnatdan qoniqish hissini tuyadi.

2. Axloqiy tarbiya

Texnologiya darslarida axloqiy tarbiya ham muhim o‘rin tutadi. O‘quvchilar ustaxona yoki sinf xonasida o‘zini tutish qoidalariga amal qilish, o‘qituvchi va sinfdoshlariga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni o‘rganadi.

Axloqiy tarbiya quyidagilar orqali amalga oshiriladi:

- Jamoada ishlash madaniyati;
- O‘zaro yordam va hamkorlik;
- Halollik va adolat;
- Boshqalarning mehnatini qadrlash.

Masalan, guruh bo‘lib loyiha tayyorlash jarayonida har bir o‘quvchi o‘z vazifasini mas’uliyat bilan bajarishi zarur. Bu esa ularda jamoaviylik va hamjihatlik fazilatlarini shakllantiradi.

3. Estetik tarbiya

Texnologiya fani o‘quvchilarda go‘zallikni his etish, did va nafosatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Buyum yasashda uning shakli, rangi, bezagi, dizayni muhim ahamiyatga ega.

Estetik tarbiya:

- Buyumlarni bezash;
- Milliy naqshlardan foydalanish;

- Ranglar uyg’unligini saqlash;
- Dizayn elementlarini qo‘llash orqali shakllanadi.

O‘quvchi oddiy buyumni ham chiroyli va did bilan tayyorlashga harakat qiladi. Bu esa uning badiiy tafakkurini rivojlantiradi.

4. Iqtisodiy tarbiya

Texnologiya darslarida iqtisodiy tarbiya ham amalga oshiriladi. O‘quvchilar materiallardan tejamkorlik bilan foydalanish, buyum tannarxini hisoblash, resurslarni tejashni o‘rganadi.

Iqtisodiy tarbiya orqali o‘quvchilar:

- Tejamkorlik;
- Rejalashtirish;
- Hisob-kitob qilish;
- Ishlab chiqarish jarayonini tushunish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi.

Bu esa ularni kelajakda tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

5. Ekologik tarbiya

Zamonaviy ta’lim jarayonida ekologik tarbiya ham dolzarb masalalardan biridir. Texnologiya darslarida chiqindilardan unumli foydalanish, atrof-muhitni asrash, ekologik xavfsizlik qoidalariga rioya qilish masalalari yoritiladi.

Masalan:

- Qayta ishlanadigan materiallardan foydalanish;
- Chiqindilarni kamaytirish;
- Tabiiy resurslarni asrash.

Bu orqali o‘quvchilarda tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabat shakllanadi.

6. Kasb-hunarga yo‘naltirish tarbiyasi

Texnologiya fani o‘quvchilarni turli kasblar bilan tanishtiradi. Yog’ochga ishlov berish, metallga ishlov berish, tikuvchilik, pazandachilik kabi yo‘nalishlar orqali o‘quvchilar o‘z qiziqishlarini aniqlab oladi.

Kasb-hunarga yo‘naltirish tarbiyasi:

- Mehnat bozoriga moslashuv;
- O‘z qobiliyatini aniqlash;
- Kelajak kasbini tanlashga yordam beradi.

Bu jarayon o‘quvchilarning ongli ravishda kasb tanlashiga zamin yaratadi.

Tarbiyani samarali tashkil etish usullari

Texnologiya darslarida tarbiyani samarali tashkil etish uchun quyidagi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

1. Loyiha metodi
2. Amaliy mashg’ulotlar

3. Guruhli ishlar

4. Muammoli vaziyatlar yaratish

5. Ko‘rgazmali vositalardan foydalanish

Shuningdek, o‘qituvchi o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olishi lozim. Tarbiya jarayoni uzluksiz va tizimli bo‘lishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, texnologiya fani dars jarayonida turli tarbiya turlari — mehnat, axloqiy, estetik, iqtisodiy, ekologik hamda kasb-hunarga yo‘naltirish tarbiyasi uzviy ravishda amalga oshiriladi. Ushbu fan o‘quvchilarning nafaqat amaliy ko‘nikmalarini, balki shaxsiy fazilatlarini ham rivojlantiradi.

Texnologiya darslari orqali o‘quvchilar mustaqil fikrlaydigan, mehnatsevar, mas’uliyatli, ijodkor va jamiyatga foydali insonlar bo‘lib shakllanadi. Shu bois texnologiya fanining tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish har bir pedagogning muhim vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ta’lim to‘g’risida”gi Qonun. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2020.

2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 1997.

3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Texnologiya fani o‘quv dasturi (5–9-sinflar)**.** – Toshkent, 2021.

4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar**.** – Toshkent: Iste’dod, 2016.

5. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogika asoslari**.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.

6. Qodirov B. Mehnat ta’limi metodikasi**.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.

TA’LIMDA SINCHKOVLIK TEXNOLOGIYASINING AHAMIYATI

Alqorov Qodir Xolmatovich
JDPU “Texnologik ta’lim metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Tursunova Sevara Miltiqboy qizi
Texnologik ta’lim yo‘nalishi II bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqola texnologik ta’limda ijodkorlik faoliyati samaradorligining yukori bo‘lishini ta’minlashda sinchkovlik texnologiyasining ahamiyatiga bag’ishlangan.

Kalit so‘zlar: sinchkovlik, kashfiyot, ixtiro, texnologiya, ta’lim, talant, ijodkorlik, tushuncha.

Аннотация: Статья посвящена к значение интуицонной технологии при обеспечения высокой эффективности творческой деятельности при технологическом образование.

Ключевые слова: интуиция, открытие, изобретение, технология, таълим, талант, творчество, понятия.

Abstract: This article explores the importance of intuitive technology in ensuring high-efficiency creative activity in technological education.

Keywords: intuition, discovery, invention, technology, education, talent, creativity, concepts.

Kundalik hayotimizda yoki mehnat faoliyatimizda, yoxud ko‘cha-ko‘yda ketayotganimizda, yo bo‘lmasa istirohat bog’ida sayr qilib yurganimizda atrofimizdagi go‘zal manzaralarni ko‘rib (xush yoqqanidan) bahri-dilimiz ochiladi. Shu bilan birga xunuk voqea-xodisalarni, noxush va didsiz ishlangan narsalarni va buyumlarni ko‘rganda tabiatimiz, xira tortadi. Lekin ana shu yoqimli yoki yoqimsiz xodisa va xolatlarga hamma ham nega shunday ekan-a, deya ajablanib, uning sabablarini bilishga qiziqavermaydi, boshqacha aytganda befarq, loqayd munosabatda bo‘ladi, unga ko‘nikib yashayveradi.

Afsuski, ana shunday ko‘z ilg’amas, oddiy «ikir-chikir»larda gap ko‘p. Fikrimizni isbotlash uchun Nyutonning «olmasi» ni eslaylik. Nyutongacha ham qanchadan-qancha kishilar mevalarning daraxtdan uzilib yerga tushishini necha bor ko‘rishgan, lekin nega shunday degan savol bilan bu hodisaning sababiga qiziqishmagan. Nyutonning sinchkovligi tufayligina ana shu oddiy tuyulgan hodisadan buyuk kashfiyot «Butun olam tortishish qonuni» yaratildi. Deyarli barcha kashfiyotlar zamirida buyuk kishilarining sinchkovligi va jonini jabborga berib qilgan ijodkorligi yotgani ularning hayot yo‘li sahifalaridan ma’lum. Jumladan, Eynshteyndan talanti haqida so‘raganlarida «menda hech qanaqa talant yo‘q, bori-o‘ta sinchkovligu xachirday o‘jarlik xolos» degan edi.

Ilm fanning beqiyos rivojida muhim hisoblangan kashfiyotlar zamirida yuqorida ta’kidlanganidek alohida kishilarning sinchkovligi yotar ekan, hozirgi ta’lim-tarbiya tizimida va ilg’or pedagogik texnologiyalarda iqtidorli yoshlarni va umuman yosh avlodni sinchkovlik ruhida tarbiyalashga nima uchundir yetarli e’tibor berilmay kelinayotir.

To‘g’risini aytganda, ko‘pchilik murabbiylar ta’lim-tarbiya deganda, yoshlarga qat’iy dasturdan chiqmagan holda mavzularni yoki axloq-odob, mafkura, vatanparvarlik, qadriyat normalarini singdirish deb tushunadilar-da, aytilganlarning barchasi sinchkovlik tarbiyasiga borib taqalishiga e’tiborni qaratishmaydilar. Natijada barcha sohalarga taaluqli sinchkovlik tarbiyasi, ya’ni yoshlarning har xil kiziqishlari, munosabati, haqli e’tiroz va mayillari «Ochilmagan qo‘riq» dek bir chekkada yo‘qolib ketaveradi. Xolbuki, sinchkovlik

tarbiyasi keng ma’nodagi umumiy ta’lim-tarbiyaning bosh bo‘g’ini bo‘lib, harqanday fan, kasbga oid bilimga intilish avvalo qo‘yilgan masalaning mohiyatini sinchkovlik bilan o‘rganib chiqib tahlil qilishdan boshlanadi.

Sinchkovlikni bizningcha “Kishining tevarak-atrofdagi voqea-hodisa va narsalarning na faqat uchun (hatto fan uchun ham) noma’lum jihatlaridan ta’sirlanib, nega shunday deya e’tiroz bildirishi” deb ta’riflash mumkin. Kishida sinchkovlik tuyg’usi va e’tiroz o‘z-o‘zidan paydo bo‘lib qolmaydi va shuningdek ilm fan taraqqiyotida faqat sinchkovlikning o‘zi ham yetarli emas, noxush yoki chiroyli narsalar va hodisalar sababini to‘g’ri ilmiy asosda baholash, noxushlarini bartaraf qilishga kirishish kishidan har tomonlama chuqur bilim, iqtidor va ijodkorlik mehnati talab qiladi. Shu ma’noda, sinchkovlikni kashfiyot va ixtirochilikning nurli cho‘qqisi tomon qo‘yilgan birinchi va zaruriy qadam deyish mumkin. Cho‘qqini zabt etishdagi qiyinchilikni, insonlar yaratuvchilik mehnatini, ilm-fanning buyuk qudratini qadrlaydigan, jonkuyar, xullas har tomonlama barkamol chinakam iqtidorli kishilarni voyaga yetkazish kabi muhim vazifani amalga oshirishda esa ta’limda sinchkovlik texnologiyasi alohida o‘rin tutishini ta’kidlash joiz.

Sinchkovlik ta’lim texnologiyasi kashfiyot va ixtirolar ilmiy-asosi hisoblanishi bilan birga, sinchkovlik tushunchasining o‘zi ham keng ma’noga ega. Uni narsa, voqea va hodisalarni jo‘n kuzatish va ular haqida yuzaki umumiy xulosaviy tushunchaga ega bo‘lishdangina iborat deb, tor ma’noda tushunmaslik kerak.

Shu ma’noda sinchkovlik texnologiyasining asosiy vazifasini talaba va o‘quvchilarda tevarak atrofdagi voqea-hodisalarni, badiiy kitob, darslik va boshqa manbalarda, narsa va buyumlarda uchraydigan xush-noxush holatlarni payqash, qadrlash kabi xislatlarni shakllantirish va tarbiyalashdangina iborat bo‘lmasdan, balki bunday xolatlar salbiy oqibatlariga murosasiz munosabatda bo‘lib, ularni bartaraf qilishda faol ishtirok etuvchi buyuk kelajagimiz ongli jonkuyar vorislarni voyaga yetkazishdan ham iborat deyish o‘rinlidir.

Sinchkovlik tarbiyasi insonda e’tiroz tuyg’usini o‘yg’otish hissi bilan bog’liq bo‘lib, bu tug’yon o‘z navbatida, harbir shaxsning ehtirosli ilmiy dunyoqarashini rivojlantiruvchi qudratli vosita hisoblanadi. Demak, sinchkovlik teknologiyasi markazida buyuk harakatlanuvchi kuch - ilmiy e’tiroz va ehtiros tuyg’ulari yotadi. Borki kashfiyot va ixtirolarning, nega shunday degan ilmiy e’tiroziga nima qilmoq kerak “degan jo‘shqin” ilmiy ehtirosli javob izlashi bilan yaratilganligi kashfiyotlar tarixidan ma’lum.

Shunday ekan, yoshlarni sinchkovlik ruhida tarbiyalashda ularga loqaydlikdan shunchaki ma’naviy nafratlanish tuyg’ularini emas, balki hissiy nafratlanish tuyg’ularini ham singdira borish juda muhim. Zero ular, dangasa,

bachkana, landovur loqaydlarni hushyor va sinchkov iqtidorli kishilar orasida sanqib yurgan buyuk kelajagimiz oydin yo‘lidagi xira dog’lar, ko‘zga ko‘rinmas to‘siqlar deb biladigan bo‘lishsiң.

Ushbu vazifani muvaffaqiyatli bajarishda sinchkovlik texnologiyasi vositalari sifatida hozircha quyidagilarni hukmingizga havola etamiz. Bu Sizga o‘zingizning sinchkovlik kasbiy va dunyoviy bilimlarga oid darajangizning nechog’lik ekanligini ilk bor mas’uliyat bilan his etishga yordam beradi degan umiddamiz:

1. Yugurishi, figurali uchishida chapga aylanib harakatlaniladi (chiziqqa chap oyoqni qo‘yiladi)?

2. Uzunlikka sakrashda belgilangan chiziqqa chap oyoqni qo‘yib sakraladi (balandlikka sakrashda ham)?

3. Kamon, miltiqdan otilida nishonga chap ko‘zni qisib mo‘ljalga olinadi?

4. Ayollar keymining tugmasi nima uchun chap tomonda? Erkaklar kiyimida esa aksincha?

5 Yaponiyada parranda (tovuq) larning chap oyog’ining go‘shti tanqis (ko‘p talab qilinadi)?

6. Keksa otaxonlar go‘sht do‘koni kassobiga menga “qo‘yning chap biqidan tort» deyishadi?

7. Bir xasis otaxon yarim kechasi farzandlarini uxlab yotishini tekshirib, o‘ng tomoni bilan yotganlariga “o‘lasanlarmi chap tomonga qarab yotsalaring” deb, chap tomoniga ag’darib chiqar ekan, nima sababdan u shunday qilgan?

8. Nima uchun chay ko‘l musiqaviy?

9. Nima uchun namoz o‘qish (sujud)da erkaklar chap oyog’ining ustiga o‘tiradi, ayollar bundan mustasno deyilgan?

10. Nima uchun chirmovuq, zarpechaklar chapsa buralib o‘sadi?

11. Nima uchun barga planetalar chapga, cho‘lpon (venera) o‘nga qarab aylanadi?

12. Nima uchun shimoliy yarim sharda shamol va quyun (girdob)lar chapga, janubiy yarimsharda esa o‘nga qarab aylanadi?

Yuqorida keltirishgan faqat chap tomonlikka ond misollardan tashqari ruyxatni ko‘plab keltirish mumkin. Masalan sug’d va arablar alifbosi yozuvlari nega o‘ngdan changa qarab yoziladi va hokazo...

Mazkur savollar bo‘yicha umumiy sinchkovlik darajangizna tekishniy ko‘ring. Aytaynik savollardan atiga bittasining ilmiy asosini bilasiz. U holda sizning har doim ko‘rib va kunikib ketgan dunyoqarashiniz darajasi $D_g = \frac{1}{12} \bullet 100 = 12\,\%$ va loqaydliginnnnngiz esa 88 %ga teng bo‘ladi,

Ushbu manzarani bevosita kasbingizga taalluqli holat bo‘yicha tekshirib ko‘ring. Bordiyu siz sportda jismoniy tarbiya o‘qituvchisi bo‘lsangiz va

ro‘yxatdagi 1, 2, 3- savollardan bittasini ilmiy asosini bilasiz. U holda sizning kasbiy mahoratingiz (bilim saviyangiz) darajasi. $D_к = \frac{1}{3} \bullet 100 = 33{,}3\%$ va kasbiy bilimsizligingiz eka 67% tashkil qiladi.

Mana sinchkovlik va ilmiy hamda kasbiy dunyoqarashingizning nechog’lik ekanligini pinhona bilib ham oldingiz. Xo‘sh, shunday loqayd va bilimsiz bo‘lib qolaverasizmi yoki o‘zgarish yasaysizmi, buyog’i Sizning ishingiz. Bu yo‘lda Sizga omad tilab qolishdan o‘zga choramiz yo‘q.

Biz yuqorida sinchkovlik tarbiyasiga oid misollarni faqat tabiat hodisalari, voqealari va kundalik hayotimizdan keltirdik. Sprchkovlikning qamrovi chegarasiz deyilsa hech qanday mubolag’a bo‘lmaydi

Buni so‘z yuritilgan N’yutonning „onmasi»-dan tashqari birgina misol orqali izohlashga urinamiz.

Nils Finzen oftobda yotgan mushukning vaqt o‘tib soya tushib qolganda yana oftob bor jayga borib yotganini sinchkovlik bilan kuzatadi. Xuddi shu hodisaning davomiini bahor kunlarida ko‘proq ustida xayol surib turganda kuzatadi. Loyqa suvdagi xas-xashak ustida jon saqlab ketayotgan “tilla qo‘ng’iz” hadeb jon holatda quyosh tomonga burilar, suv oqimi esa yana o‘zgartirib oqizar edi.

Anashu hodisalarga sinchkovlik bilan yondoshib, u insonlarni quyosh nuri bilan davolash usiliga ilk bor asos solgan va Nobel mukofoti sovrindori bo‘lgan edi.

Yuqorida so‘zyuritilgan sinchkovlikning qamrova cheksiz deyilganiga ba’zi misollar keltiramiz.

1. Bodring, qovun, tarvuz kabi ekinlar urugini ekkanda nima uchun 3-4 ta urug’dan bittasi (ba’zan ikkitasi) bir sutka erta unib chiqib baquvvat va tez o‘saboshlaydi, qolganlari kechrok unib chiqib, nimjon va sust o‘sadi hamda hosil mo‘l bo‘ladi?

2. Dengiz chag’onoqlarda nima uchun ba’zilari buramasi chap tomoga, ba’zilarida esa o‘ng tomonga yo‘nalgan bo‘ladi?

3. Kungaboqar gullarining nima uchun yarmi (bir necha qatori) chapga, qolganlari o‘nga buralib joylashgan va uning qaysi xususiyati quyoshga boqib

o‘sishini ta’minlaydi?

4. Bog’bonlar nima uchun “kurtak uchini qibla tomon qaratib payvand qilinsa, yaxshi amal oladi” deyishadi va hokazo...

Aytilganlarni sinchkovlik ta’lim texnologiyasiga joriy etadigan bo‘lsak, sinchkovlik bizningcha jamiyatga olganidan ko‘ra ko‘proq berishga qiyoslash mumkin. Unday bo‘lsa energiya saqlanishining umumjahonqonuni buzulmaydimi degan savol tug’ilishi tabiiy. Bunga javob tariqasida aytish mumkinki, sinchkovlik texnologiya formulasi ta’rifida kishining ichki imkoniyati (potensiali), ya’ni uning

zahiradagi mudrab yotgan imkoniyatlarini uyg'otib, bilishga chanqoqlik va "qaynash" holatiga o'tkazishning psixologik va pedagogik jihatlarini ochib berish orqali, olganidan ko'ra ko'proq beraolishga erishishni nazarda tutadi. xarakatlanadi.

Olgandan ko'ra ko'proq berish ta'rifini hech-bir ikkilanmasdan insoniyat evolyusiyasining bitmas tuganmas oltin xazinasi deyishimiz mumkun, aynan anashunday sinchkov ijodkor hisobigagina jamiyat hardoim olg'a harakatlanadi.

Shu ma'noda ta'kidlash joizki, ta'lim texnologiyalari tizimida o'quv reja va dasturlarini sinchkovlik tarbiyasiga nomuvofiq shakillantirish o'quv jarayonini va ta'lim (o'quv) jarayonini sinkovlik ruhida tarbiyalashni e'tiborga olmasdan boshqarish nafaqat va hatto bo'lajak mutaxassislarning sifatli bo'lishidagi jiddiy kamchiliklarga olib keladi.

Aytilganlarni quydagi misollar orqali izohlashga urinamiz:

Texnologik ta'lim mutaxassisligida tikuvchilikdan dars beradigan o'qituvchi nima uchun ayollar tugmasi chap tomonday bo'lishini bilmasa;

Fizkultura o'qituvchisi talabalarni matndagi 1, 2, 3-savollariga javob berolmasa;

Biologiya o'qituvchisi 10-gi savol mohiyatini bilmasa va xokazo. Musiqa o'qituvchisi 8-chi savol javobini bilmasa va hokazo...

Xulosa qilib aytganda loqaydlar: ayniqsa ta'lim tizimida uning o'rnida bo'lgan sinchkovlarga nisbatan jamiyatga o'rtacha uchdan bir hissa kam foyda keltiradi, buni mamlakat miqyosidagi masshtabga ko'paytipadigan bo'lsak, uzluksiz ta'lim tizimida buyuk kelajagimiz vorislarini sinchkovlik ruhida tarbiyalash texnologiyasining naqadar dolzarb vazifa ekanligi ayon bo'ladi.

Intuitsiya[1]-(lot. intuition) sinchiklab qarash, haqiqatni dalil bilan isbotlamasdan turib, to'g'ridan-to'g'ri anglab olish qobiliyati.

Induksiya[2]-ayrim faktlardan umumiy hulosaga kelish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. X. Tog'aev. Kim o'zi - kim? "Jizzax haqiqati" 20-yanvar, 2000-yil.

2. X. Tog'aev. Senchkovlikda davam etamiz. "Jizzax haqiqati" 5-iyun, 2002-yil.

3. N.Boltaev, Sh.Narimov, S.Abdalova. Pedagogik texnologiylarni amalga oshirishi usullari. Ta'lim texnologiyalarini amalga oshirish usullari. Ta'lim texnologiyalari, № 3-2006, 6-4 betlar;

4. X.Tog'aev, T. Ismoilov., Q. Alqorov. Oliy ta'lim tizimida sifatli mutaxassislar tayyorlashning istiqbollari: muammo va yechimenar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. 2009-yil. 29-fevral, Samarqand sh.

TEXNOLOGIK TA’LIMDA LOYIHAVIY VA AMALIY FAOLIYAT ORQALI KONSTRUKTIV TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH

Egamova Anbarjon Atanazarovna
Urganch davlat pedagogika institute Aniq va tabiiy fanlar fakulteti
Texnologik ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA. Ushbu ilmiy-uslubiy maqolada texnologik ta’lim jarayonida loyiha va amaliy faoliyat asosida o‘quvchilarda konstruktiv fikrlashni shakllantirish masalasi pedagogik va psixologik jihatdan keng yoritilgan. Konstruktiv fikrlashning nazariy asoslari, loyiha metodining didaktik imkoniyatlari, amaliy mashg’ulotlarning shaxs rivojiga ta’siri hamda ularning o‘zaro integratsiyasi ilmiy tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: texnologik ta’lim, konstruktiv fikrlash, loyiha metodi, amaliy faoliyat, pedagogik texnologiyalar.

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mustaqil va konstruktiv fikrlashini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Texnologik ta’lim fanining mazmuni o‘quvchilarni amaliy faoliyat orqali ijodiy fikrlashga, muammolarni tahlil qilish va ularning samarali yechimlarini topishga yo‘naltiradi.

Konstruktiv fikrlash tushunchasining pedagogik-psixologik asoslari

Konstruktiv fikrlash shaxsning bilish faoliyatida faol ishtirok etishi, mavjud bilimlarni yangicha talqin qilishi va amaliy vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatini ifodalaydi. Psixologik nuqtai nazardan, bu fikrlash turi analiz, sintez va refleksiya jarayonlariga asoslanadi.

Konstruktiv fikrlash — bu shaxsning mavjud bilim, tajriba va axborotlarga tayangan holda yangi bilimlarni mustaqil ravishda yaratishi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi hamda ularning samarali yechimlarini ishlab chiqishga yo‘naltirilgan tafakkur jarayonidir. Ushbu fikrlash turi ijobiy, maqsadga yo‘naltirilgan va natijador faoliyatni ta’minlash bilan xarakterlanadi.

Pedagogik nuqtai nazardan, konstruktiv fikrlash o‘quvchining ta’lim jarayonida faol subyekt sifatida ishtirok etishini, bilimlarni tayyor holatda emas, balki faol bilish jarayonida egallashini anglatadi. Psixologik jihatdan esa u tafakkurning analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish va refleksiya kabi yuqori darajadagi kognitiv jarayonlariga tayanadi.

Psixologiyada konstruktiv fikrlash shaxsning bilish faoliyati bilan chambarchas bog’liq holda talqin etiladi. Ushbu fikrlash turining shakllanishida quyidagi psixologik omillar muhim o‘rin tutadi:

- Kognitiv jarayonlar — idrok, diqqat, xotira va tafakkur konstruktiv fikrlashning psixologik poydevorini tashkil etadi. Ayniqsa, tafakkurning

muammoli va ijodiy shakllari konstruktiv fikrlashning rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

- Motivatsiya va qiziqish — o‘quvchining faol bilishga bo‘lgan ichki ehtiyoji konstruktiv fikrlashni faollashtiradi. Qiziqish mavjud bo‘lgan sharoitda o‘quvchi muammoni hal etishga ongli yondashadi.

- Refleksiya — o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni anglash va xulosa chiqarish konstruktiv fikrlashning muhim psixologik mexanizmi hisoblanadi.

- Emotsional-barqarorlik — muammoli vaziyatlarda ijobiy munosabatni saqlash, stressga bardoshlilik konstruktiv fikrlash samaradorligini oshiradi.

Pedagogik jihatdan konstruktiv fikrlash ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida tashkil etishni taqozo etadi. Ushbu yondashuv quyidagi pedagogik tamoyillarga tayanadi:

- Faollik tamoyili — o‘quvchining ta’lim jarayonidagi faol ishtiroki konstruktiv fikrlashning rivojlanishiga xizmat qiladi.

- Muammoli ta’lim — muammoli vaziyatlar yaratish orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyati rag’batlantiriladi.

- Amaliyotga yo‘naltirilganlik — bilimlarning amaliy faoliyat bilan integratsiyasi konstruktiv fikrlashni mustahkamlaydi.

- Individual va yosh xususiyatlarini hisobga olish — pedagogik ta’sir samaradorligini oshiradi.

Konstruktiv fikrlashni rivojlantirishda loyiha metodi, amaliy mashg’ulotlar, interfaol metodlar va reflektiv faoliyat muhim pedagogik vositalar hisoblanadi.

Konstruktiv fikrlashning ta’lim jarayonidagi ahamiyati.

Konstruktiv fikrlash ta’lim jarayonida o‘quvchilarning:

- mustaqil qaror qabul qilish;

- muammolarni tahlil qilish va yechim topish;

- ijodiy va tanqidiy yondashuvni shakllantirish;

- bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash kabi muhim kompetensiyalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, texnologik ta’lim jarayonida konstruktiv fikrlash o‘quvchilarni loyihalash, modellashtirish va ishlab chiqarish faoliyatiga ongli tayyorlashda muhim pedagogik-psixologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Texnologik ta’limda loyiha metodining ahamiyati.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, muammolarni tahlil qilishga va amaliy faoliyatga tayyorlash muhim vazifa hisoblanadi. Texnologik ta’lim mazmunan amaliy yo‘naltirilgan fan bo‘lib, unda loyiha metodi o‘quvchilarning konstruktiv, ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishning samarali pedagogik vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Loyiha metodining mohiyati.

Loyiha metodi — bu o‘quvchilarning mustaqil yoki guruhli faoliyatini tashkil etishga asoslangan pedagogik yondashuv bo‘lib, u muayyan muammo yoki amaliy vazifani hal etishga yo‘naltiriladi. Ushbu metodda o‘quvchi bilimni tayyor holatda emas, balki faol izlanish, tajriba va tahlil jarayonida egallaydi.

Texnologik ta’limda loyiha metodi o‘quvchilarning real hayot bilan bog’liq texnologik muammolarni hal etishga qaratilgan faoliyatini tashkil etishga xizmat qiladi. Bu esa bilimlarning amaliy ahamiyatini oshiradi.

Texnologik ta’lim jarayonida loyiha metodining pedagogik ahamiyati quyidagi jihatlar bilan izohlanadi:

- Faol o‘rganishni ta’minlaydi — o‘quvchi bilimlarni passiv qabul qiluvchi emas, balki ularni yaratuvchi subyektga aylanadi.

- Mustaqil fikrlashni rivojlantiradi — muammoni tahlil qilish, qaror qabul qilish va natijani baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

- Nazariya va amaliyot uyg’unligini ta’minlaydi — o‘quvchi olgan bilimlarini real faoliyatda qo‘llash imkoniga ega bo‘ladi.

- Jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi — loyiha faoliyati ko‘pincha guruhda bajariladi, bu esa muloqot va hamkorlik madaniyatini shakllantiradi.

Loyiha metodi o‘quvchilarning psixologik rivojiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi:

- Motivatsiyani oshiradi — loyiha natijasining ko‘rinarliligi o‘quvchini faol bo‘lishga undaydi.

- Ijodiy tafakkurni rivojlantiradi — yangi g’oyalar yaratish, muqobil yechimlarni izlashga sharoit yaratadi.

- Refleksiyani shakllantiradi — o‘quvchi o‘z faoliyatini tahlil qiladi va xulosa chiqaradi.

- Mas’uliyat hissini kuchaytiradi — loyiha natijasi uchun javobgarlikni his etadi.

Amaliy faoliyat asosida konstruktiv fikrlashni rivojlantirish.

Amaliy mashg’ulotlar jarayonida o‘quvchilar nazariy bilimlarni real faoliyat bilan bog’laydi, xatolar ustida ishlaydi va mustaqil xulosa chiqarishni o‘rganadi. Bu jarayon konstruktiv fikrlashning shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faqat nazariy bilimlarni egallashi emas, balki ularni amaliy faoliyatda qo‘llay olish qobiliyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, texnologik ta’lim jarayonida amaliy faoliyat o‘quvchilarda konstruktiv fikrlashni rivojlantirishning asosiy pedagogik vositasi hisoblanadi. Chunki amaliy faoliyat jarayonida o‘quvchi muammoni bevosita idrok etadi, uni tahlil qiladi va yechimni mustaqil ravishda ishlab chiqadi.

Amaliy faoliyat — bu o‘quvchining real ob’ektlar bilan ishlashi, texnologik jarayonlarni bajarishi va aniq natijaga erishishga yo‘naltirilgan faoliyatidir. Mazkur faoliyat konstruktiv fikrlashning shakllanishi uchun qulay psixologik va pedagogik sharoit yaratadi. Amaliy jarayonda o‘quvchi vazifani anglaydi, faoliyatni rejalashtiradi, texnologik ketma-ketlikni belgilaydi, yuzaga kelgan muammolarni hal etadi, natijani tahlil qiladi. Bu jarayonlar konstruktiv fikrlashning asosiy komponentlarini faollashtiradi.

Amaliy faoliyatning psixologik ta’siri.

Amaliy faoliyat o‘quvchilarning psixologik rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Xususan:

- Diqqat va tafakkur faollashadi — o‘quvchi faoliyat davomida har bir bosqichni ongli nazorat qiladi;
- Mas’uliyat hissi shakllanadi — bajarilgan ishning natijasi uchun javobgarlik yuzaga keladi;
- Refleksiya rivojlanadi — o‘quvchi o‘z xatolarini tahlil qiladi va xulosa chiqaradi;
- Motivatsiya kuchayadi — amaliy natija o‘quvchini keyingi faoliyatga rag’batlantiradi.

Shu sababli amaliy faoliyat konstruktiv fikrlashning psixologik mexanizmlarini samarali ishga soladi.

Amaliy faoliyatni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari.

Amaliy faoliyat asosida konstruktiv fikrlashni rivojlantirish quyidagi pedagogik shart-sharoitlar mavjud bo‘lganda samarali kechadi:

- vazifalarning muammoli xarakterga ega bo‘lishi;
- o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish;
- nazariya va amaliyot uyg’unligini ta’minlash;
- o‘quvchilarga mustaqil tanlov va qaror qabul qilish imkonini berish;
- reflektiv faoliyatni yo‘lga qo‘yish.

Mazkur shart-sharoitlar o‘quvchilarning faol bilish jarayonini rag’batlantiradi.

Amaliy faoliyat asosida konstruktiv fikrlashni rivojlantirish natijalari.

Amaliy faoliyat asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni natijasida o‘quvchilarda:

- muammolarni tahlil qilish qobiliyati;
- ijodiy va konstruktiv yondashuv;
- mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish;
- o‘z faoliyatini baholash va takomillashtirish kabi muhim kompetensiyalar shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, amaliy faoliyat texnologik ta’lim jarayonida konstruktiv fikrlashni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biridir. U o‘quvchilarning nazariy bilimlarini real faoliyat bilan uyg’unlashtirib, ularni ijodiy va kasbiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Texnologik ta’lim jarayonida loyiha va amaliy faoliyat asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning konstruktiv fikrlashini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning ijodiy va kasbiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdullayeva M. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti**.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat**.** – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
3. Yo‘ldoshev J.G’., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar**.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Saidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar**.** – Toshkent: Fan, 2017.
5. Yo‘ldoshev J.G’., Usmonov S.A. *Texnologik ta’lim metodikasi*— Toshkent, 2018

3-SHO‘BA. MUTAXASISLIK FANLARNI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING IMKONIYATLARI

RAQAMLI TA’LIM MUHITI SHAROITIDA MUTAXASSISLIK FANLARINI O‘QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Maxmudova Darmonjon Bozorboyevna
ISFT instititi v.b.professori

Annotatsiya: Mazkur maqolada mutaxassislik fanlarini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik, didaktik va metodik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Raqamli ta’lim muhiti, interaktiv platformalar, virtual laboratoriyalar hamda adaptiv o‘qitish tizimlarining ta’lim sifati va samaradorligiga ta’siri ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Shuningdek, raqamli pedagogik kompetensiyaning o‘qituvchi faoliyatidagi o‘rni ochib beriladi. Tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar mutaxassis tayyorlash jarayonida nazariya va amaliyot integratsiyasini kuchaytirishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiya, mutaxassislik fanlari, raqamli ta’lim muhiti, interaktivlik, adaptiv o‘qitish, pedagogik kompetensiya, innovatsion ta’lim.

Аннотация: В статье анализируются педагогические и дидактические возможности использования цифровых технологий при преподавании профильных дисциплин. На основе научных источников раскрывается влияние цифровой образовательной среды, интерактивных платформ, виртуальных лабораторий и адаптивных систем обучения на качество и эффективность образования. Особое внимание уделяется роли цифровой педагогической компетентности преподавателя. Результаты исследования показывают, что цифровые технологии усиливают интеграцию теории и практики в процессе подготовки специалистов.

Ключевые слова: цифровые технологии, профильные дисциплины, цифровая образовательная среда, интерактивность, адаптивное обучение, педагогическая компетентность, инновационное образование.

Abstract

This article examines the pedagogical and didactic potential of digital technologies in teaching specialized disciplines. Based on scientific sources, the impact of digital learning environments, interactive platforms, virtual laboratories, and adaptive learning systems on the quality and effectiveness of education is analyzed. Particular attention is given to the role of digital pedagogical competence in teaching practice. The findings indicate that digital technologies enhance the integration of theory and practice in professional training.

Keywords: digital technologies, specialized disciplines, digital learning environment, interactivity, adaptive learning, pedagogical competence, innovative education.

Bugungi kunda jamiyatda raqamli texnologiyalar ta’lim tizimining barcha bo‘g’inlariga chuqur kirib kelmoqda. Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida mutaxassislik fanlarini o‘qitish jarayonida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv, raqamli iqtisodiyot va bilimlar jamiyati sharoitida bo‘lajak mutaxassislar nafaqat nazariy bilimlarga, balki zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash, axborotni tahlil qilish va mustaqil ta’lim olish kompetensiyalariga ham ega bo‘lishlari zarur.

Bugungi kunda ta’lim jarayonida elektron ta’lim platformalari, masofaviy o‘qitish tizimlari, sun’iy intellekt elementlari, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari, raqamli laboratoriyalarkabi vositalar keng qo‘llanilmoqda. Xalqaro tashkilotlar, xususan, UNESCO va OECD tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda raqamli texnologiyalar ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda muhim omil ekani ta’kidlanadi. Shuning uchun ham mutaxassislik fanlarni o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning imkoniyatlarini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish muhim ilmiy-pedagogik vazifa hisoblanadi.

Mutaxassislik fanlarini o‘qitishda raqamli texnologiyalar, avvalo, ta’lim mazmunini yangicha usulda yetkazish imkonini beradi. An’anaviy auditoriya mashg’ulotlarida murakkab nazariy tushunchalarni izohlash ko‘pincha vaqt va vizual vositalarning cheklanganligi bilan bog’liq bo‘lsa, raqamli platformalar orqali animatsiyalar, infografikalar, simulyatsiyalar va interaktiv modellar yordamida mavzuni yanada tushunarli bayon etish mumkin. Bu esa talabalarning idrok jarayonini faollashtiradi hamda bilimni mustahkam o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Elektron ta’lim platformalari (LMS), masalan, masofaviy kurslar, videoma’ruzalar va onlayn test tizimlari o‘quv jarayonini uzluksiz monitoring qilish imkonini beradi. O‘qituvchi talabaning faolligi, topshiriqlarni bajarish sifati va bilim darajasini real vaqt rejimida kuzatishi mumkin. Natijada baholash jarayoni shaffoflashadi va individual yondashuv kuchayadi.

Mutaxassislik fanlarida nazariya va amaliyot uyg’unligini ta’minlash muhim didaktik talab hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar aynan shu jarayonda samarali vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Virtual laboratoriyalar, kasbiy dasturiy vositalar va simulyatsion muhitlar talabalarga real ishlab chiqarish yoki kasbiy vaziyatlarni modellashtirish imkonini beradi.

Masalan, texnik va tabiiy fanlarda 3D modellashtirish, tajriba jarayonini virtual muhitda sinovdan o‘tkazish xavfsizlik va iqtisodiy samaradorlikni ta’minlaydi. Pedagogik yo‘nalishlarda esa raqamli didaktik vositalar yordamida

dars loyihalash, interaktiv topshiriqlar tuzish va baholash mezonlarini ishlab chiqish amaliy ko‘nikma sifatida shakllanadi.

Zamonaviy raqamli ta’lim muhiti talabaning individual ehtiyojlari va imkoniyatlarini inobatga olishga xizmat qiladi. Adaptiv o‘qitish tizimlari talabaning bilim darajasi va o‘zlashtirish sur’atiga qarab o‘quv materialini moslashtiradi. Bu esa bilimdagi bo‘shliqlarni aniqlash va ularni o‘z vaqtida bartaraf etishga yordam beradi.

Xalqaro tadqiqotlarda, jumladan, UNESCO va OECD hisobotlarida raqamli texnologiyalar asosidagi individual ta’lim modeli o‘quv motivatsiyasini oshirishi va natijadorlikka ijobiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etilgan. Bu holat mutaxassislik fanlarida chuqur va barqaror bilim shakllanishini ta’minlaydi.

Raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash o‘qituvchidan yangi turdagi kasbiy kompetensiyalarni talab qiladi. O‘qituvchi nafaqat fan mazmunini, balki raqamli vositalarni tanlash, ularni didaktik maqsadga muvofiq qo‘llash, elektron o‘quv resurslarini yaratish va onlayn baholash mexanizmlarini ishlab chiqish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim.

Shu nuqtayi nazardan, raqamli pedagogik kompetensiyani rivojlantirish oliy ta’lim tizimida ustuvor vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Malaka oshirish kurslari, onlayn treninglar va tajriba almashish platformalari bu jarayonni qo‘llab-quvvatlovchi muhim omillardir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini an’anaviy yondashuvlardan interaktiv, moslashuvchan va shaxsga yo‘naltirilgan modelga o‘tkazish imkonini beradi. Mutaxassislik fanlarida bu, avvalo, murakkab nazariy tushunchalarni vizuallashtirish, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish va real kasbiy vaziyatlarni modellashtirish orqali namoyon bo‘ladi.

Masalan, elektron o‘quv resurslari va raqamli darsliklar talabalarga mavzuni mustaqil o‘rganish, kerakli ma’lumotni tezkor topish va takrorlash imkonini yaratadi. Learning Management System (LMS) platformalari orqali o‘quv jarayonini rejalashtirish, baholash va monitoring qilish tizimli yo‘lga qo‘yiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, LMS asosida tashkil etilgan o‘qitish jarayonida talabalarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari an’anaviy usullarga nisbatan yuqoriroq bo‘ladi.

Raqamli texnologiyalar mutaxassislik fanlarida interaktivlikni kuchaytiradi. Simulyatorlar, virtual laboratoriyalar va kasbiy dasturiy ta’minotlar yordamida talabalar real ishlab chiqarish yoki kasbiy muhitga yaqin sharoitda mashg’ulotlar olib boradilar. Bu esa nazariya va amaliyot o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlaydi.

Masalan, muhandislik, axborot texnologiyalari, tibbiyot, pedagogika kabi yo‘nalishlarda virtual muhitda tajriba o‘tkazish imkoniyati xavfsizlik, vaqt va

resurslarni tejash nuqtayi nazaridan samarali hisoblanadi. Shu bilan birga, talabalar xatolar ustida ishlash, tahlil qilish va muammoni mustaqil hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni shaxsga yo‘naltirilganlik tamoyilini samarali amalga oshirishga xizmat qiladi. Onlayn platformalar va adaptiv ta’lim tizimlari talabaning bilim darajasi, o‘qish sur’ati va qiziqishlariga mos kontentni taklif etadi. Natijada har bir talaba o‘z individual ta’lim trayektoriyasiga ega bo‘ladi.

Ilmiy tadqiqotlarda adaptiv o‘qitish modellari talabalarning motivatsiyasini oshirishi, bilimdagi bo‘shliqlarni tezroq aniqlashi va bartaraf etishi isbotlangan. Bu holat mutaxassislik fanlarida chuqur va barqaror bilim shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Raqamli texnologiyalar joriy etilishi o‘qituvchining rolini tubdan o‘zgartiradi. Endilikda o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki fasilitator, maslahatchi va ta’lim jarayonini boshqaruvchi sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa raqamli pedagogik kompetensiyani shakllantirishni taqozo etadi.

O‘qituvchi raqamli vositalarni tanlash, ularni didaktik maqsadga muvofiq qo‘llash, elektron kontent yaratish va raqamli baholash usullaridan foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi zarur. Tadqiqotlarga ko‘ra, raqamli kompetensiyaga ega bo‘lgan o‘qituvchilar darslarida talabalarning faolligi va o‘quv natijalari sezilarli darajada oshadi.

Mutaxassislik fanlarni o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha olib borilgan tahlillar quyidagi natijalarni ko‘rsatadi:

1. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi, chunki ular interaktivlik, vizuallashtirish va amaliy yo‘naltirilganlikni ta’minlaydi.

2. Talabalarning mustaqil ta’lim olish, axborotni tahlil qilish va muammoni hal etish kompetensiyalari rivojlanadi.

3. Shaxsga yo‘naltirilgan va moslashuvchan ta’lim modeli orqali bilimlarni individuallashtirish imkoniyati kengayadi.

4. O‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida innovatsion yondashuvlar kuchayadi va pedagogik mahorat yangi bosqichga ko‘tariladi.

5. Ta’lim sifati va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash jarayonida ijobiy o‘zgarishlar kuzatiladi.

Demak mutaxassislik fanlarni o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta’limning ajralmas qismi hisoblanar ekan. Ular ta’lim jarayonini samarali, moslashuvchan va innovatsion tarzda tashkil etish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar orqali nazariya va amaliyot uyg’unligi ta’minlanadi, talabalarning kasbiy kompetensiyalari rivojlanadi hamda o‘qituvchining pedagogik faoliyati yangi sifat bosqichiga ko‘tariladi.

Shu bois, oliy ta’lim muassasalarida hususan texnologiya ta’lim yo‘nalishi mutaxassislik fanlarini o‘qitishda raqamli texnologiyalarni joriy etish strategik vazifa sifatida qaralishi, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish va sifatli elektron ta’lim resurslarini yaratishga alohida e’tibor qaratilishi lozim. Bu esa ta’lim sifati va jamiyatning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, texnologiya yo‘nalishi mutahasislik fanlarini o‘qitishda raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etishda tizimli yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Ya’ni, raqamlashtirish faqat texnik vositalarni xarid qilish yoki elektron platformalarni joriy etish bilan cheklanmasligi kerak. U o‘quv rejalari va dasturlarini modernizatsiya qilish, kompetensiyaviy yondashuvni chuqurlashtirish, dual ta’limni yo‘lga qoyish, baholash mezonlarini yangilash hamda metodik ta’minotni takomillashtirish bilan uzviy bog’liq bo‘lishi zarur.

Shuningdek, raqamli transformatsiya jarayonida ta’lim sifatini monitoring qilish va tahlil etish mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish muhimdir. Raqamli platformalar orqali yig’ilgan ma’lumotlar (learning analytics) talabalarning o‘zlashtirish darajasi, faolligi va individual rivojlanish dinamikasini aniqlash imkonini beradi. Bu esa boshqaruv qarorlarini ilmiy asosda qabul qilish, ta’lim jarayonini takomillashtirish va natijadorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Mutaxassislik fanlarida raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash natijasida talabalar nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarni egallaydi, balki axborot madaniyati, tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, jamoada ishlash kabi universal kompetensiyalarni ham rivojlantiradi. Bu kompetensiyalar zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardoshlikni ta’minlovchi muhim omillardan hisoblanadi.

Kelgusida oliy ta’lim muassasalarida raqamli ta’lim ekotizimini shakllantirish, sun’iy intellekt asosidagi o‘qitish tizimlarini kengaytirish, ochiq ta’lim resurslarini yaratish va xalqaro tajribalarni integratsiya qilish ustuvor yo‘nalish bo‘lib qoladi. Shu bilan birga, raqamli xavfsizlik, axborot etikasi va akademik halollik masalalariga ham alohida e’tibor qaratilishi lozim.

Umuman olganda, mutaxassislik fanlarini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. U innovatsion, ochiq va barqaror ta’lim modelini shakllantirishga xizmat qiladi hamda mamlakatning intellektual salohiyatini yuksaltirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov, A. A. (2018). Axborot texnologiyalari va ta’lim jarayoni. *Pedagogik Ilmiy Tadqiqotlar*, 2(1), 10–18.

2. Begimqulov, U. Sh. (2019). Pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy ta’lim texnologiyalari. *Oliy va O‘rta Maxsus Ta’lim*, 3(2), 25–34.

3. Ishmuhamedov, R. J. (2020). Innovatsion pedagogik texnologiyalar. *Pedagogika va Psixologiya*, 4(1), 40–49.

4. Muslimov, N. A. (2017). Kasbiy ta’lim metodikasi. *Ta’lim Masalalari,* 1(3), 55–62.

5. Nishonova, Z. T. (2021). Raqamli ta’lim muhitida pedagog kadrlarning kompetensiyasini rivojlantirish masalalari. *Pedagogik Ta’lim*, 4(2), 15–22.

6. Tolipov, O‘. Q., & Usmonboyeva, M. (2018). Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. *Oliy Pedagogika Jurnali*, 2(4), 30–38.

7. Xodjayev, B. X. (2020). Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. *Pedagogik Tadqiqotlar*, 3(1), 20–29.

8. Yuldashev, J. G. (2019). Oliy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi. *Ta’lim muammolari,* 3(1), 45–52.

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING QO‘LLANILISHI: O‘ZBEKISTON MAKTAB VA OLIY TA’LIMIDAGI IMKONIYATLAR, MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR”

Ibragimov Sherzod Shavkatovich
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim kafedrasi stajor o‘qituvchisi
Jumadurdiyeva Dildora Xamdambek qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Zamonaviy ta’lim tizimida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari o‘quv jarayonini personalizatsiya qilish, o‘quvchilarning natijalarini monitoring qilish va o‘qituvchilar ishini optimallashtirishda muhim vosita sifatida tan olinmoqda. Ushbu maqolada SI ning ta’limdagi global trendlari va O‘zbekiston maktab hamda oliy ta’limidagi qo‘llanilishi tahlil qilinadi. 2025-2026 yillarda qabul qilingan milliy strategiyalar (“5 million SI yetakchilari” loyihasi, NVIDIA hamkorligi, ta’limda milliy SI konsepsiyasi) doirasida erishilgan yutuqlar, shuningdek, infratuzilma yetishmovchiligi, o‘qituvchilar malakasining pastligi, etik muammolar va mustaqil fikrlash xavfi kabi cheklovlar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida O‘zbekiston ta’lim tizimida SI ni samarali integratsiya qilish bo‘yicha takliflar beriladi: o‘qituvchilar uchun malaka oshirish dasturlari, pilot loyihalar va etik qoidalarni ishlab chiqish. Maqola SI ta’limda barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, ta’lim, personalizatsiyalangan o‘qitish, O‘zbekiston, milliy strategiya, raqamli transformatsiya, etik muammolar.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari insoniyat faoliyatining barcha sohalarida, xususan ta’limda tub o‘zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. SI o‘quv jarayonini individual talablarga moslashtirish (adaptive learning), o‘quvchilarning zaif va kuchli tomonlarini real vaqtda aniqlash, avtomatik baholash tizimlari orqali o‘qituvchilarning vaqtini tejash, shuningdek inklyuziv ta’limni rivojlantirish (maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan kontent) kabi imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Jahon miqyosida SI ta’lim samaradorligini 20-40% ga oshirishi mumkinligi haqida tadqiqotlar mavjud (UNESCO, 2025; Stanford AI Index, 2025).

O‘zbekiston Respublikasida ham bu jarayon jadal sur’atlar bilan rivojlanmoqda. 2024-yil 14-oktabrda qabul qilingan Prezident farmoni PQ-358 bilan «Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi» tasdiqlandi, unda ta’lim sohasi ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilandi. Strategiya doirasida 2025-2026 yillarda quyidagi yirik qadamlar qo‘yildi:

- “Besh million sun’iy intellekt yetakchilari” milliy dasturi (avvalgi “Bir million o‘zbek dasturchilari” loyihasining kengaytmasi) — 2030-yilgacha 4,75 mln o‘quvchi-talaba, 150 ming o‘qituvchi va 100 ming davlat xizmatchisini SI asoslariga o‘qitish, BAA hamkorligida $100 mln ajratish.
- New Uzbekistan University va Day of AI tashabbusi orqali maktab o‘qituvchilari uchun treninglar, SI resurslarini maktab tizimiga integratsiya.
- Inha universitetida GPU-klaster va superkompyuter loyihalari.
- 2026/2027 o‘quv yilidan yuqori sinflarda SI darslarini majburiy joriy etish.
- UNICEF va Eduten platformasi pilotlari orqali maktablarda AI-asosidagi matematika o‘qitish tajribalari.

Shu bilan birga, mamlakatimizda SI ta’limda joriy etishda jiddiy muammolar mavjud: internet va qurilmalar yetishmovchiligi (ayniqsa qishloq hududlarida), o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi pastligi (ko‘pchilik SI vositalarini ishlatishga tayyor emas), etik masalalar (plagiat, mustaqil fikrlashning pasayishi), ma’lumotlar xavfsizligi va raqamli tengsizlik.

Maqolaning maqsadi — O‘zbekiston ta’lim tizimida SI texnologiyalarining hozirgi holatini kompleks tahlil qilish, imkoniyat va muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflarni ishlab chiqish.

Vazifalar:

- Global va xalqaro tajribalarni o‘rganish.
- Milliy siyosat va loyihalarni sharhlash.
- Empirik ma’lumotlar (statistika, pilot natijalari) asosida xulosalar chiqarish.
- Integratsiya modelini taklif etish.

Tadqiqot metodlari: kontent-tahlil (rasmiy hujjatlar, xalqaro hisobotlar), statistik tahlil (UNESCO, Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari), qiyosiy usul.

Sun’iy intellekt (SI) ta’lim sohasidagi qo‘llanilishi global va mahalliy adabiyotlarda keng yoritilgan. Xalqaro darajada UNESCO (2021-yil Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence) SI ni ta’limda etik va mas’uliyatli ishlatishni ta’kidlaydi, shaxsiy ma’lumotlar himoyasi, bias (noaniqlik) va mustaqil fikrlashni saqlash muhimligini belgilaydi. Stanford AI Index (2025) hisobotiga ko‘ra, SI adaptive learning platformalari (masalan, Duolingo, Khan Academy AI) o‘quv natijalarini 30-50% ga oshirishi mumkin. Yevropa Ittifoqi va AQShda SI ta’limda personalizatsiyalangan o‘qitish, avtomatik baholash va o‘qituvchilar yordami uchun keng qo‘llanilmoqda.

O‘zbekiston kontekstida SI ta’limdagi rivojlanish 2024-yildan keyin jadal sur’at oldi. Prezidentning PQ-358-son qarori (2024-yil 14-oktabr) bilan tasdiqlangan “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi” ta’limni ustuvor yo‘nalish qilib belgiladi. Strategiya doirasida 2025-2026 yillarda quyidagi yutuqlar erishildi:

- “Besh million sun’iy intellekt yetakchilari” milliy loyihasi (2025-yil noyabrda start berilgan, BAA hamkorligida $100 mln ajratilgan) — 2030-yilgacha 4,75 mln o‘quvchi-talaba, 150 ming o‘qituvchi va 100 ming davlat xizmatchisini SI asoslariga o‘qitish. Loyiha “Bir million dasturchi” ning davomi bo‘lib, aileaders.uz platformasi orqali bepul onlayn kurslar taqdim etilmoqda.
- 2026/2027 o‘quv yilidan yuqori sinflarda SI bo‘yicha majburiy darslar joriy etilishi (maktab ta’limida).
- New Uzbekistan University va Day of AI Uzbekistan tashabbusi orqali o‘qituvchilar uchun treninglar, maktablarda SI literacyni oshirish.
- Universitetlarda 15 ta AI laboratoriyasi tashkil etilishi va 100+ AI loyihasi ishga tushirilishi rejalashtirilgan.
- Vazirlar Mahkamasining 425-son qarori (2025-yil 10-iyul) bilan 2025-2026 yillarda ustuvor loyihalar ro‘yxati tasdiqlandi, shu jumladan ta’limda SI integratsiyasi.

Mahalliy tadqiqotlarda (masalan, inlibrary.uz va cyberleninka.ru dagi maqolalar) SI ning ta’limdagi muammolari — infratuzilma yetishmovchiligi (qishloq hududlarida internet va qurilmalar), o‘qituvchilar malakasining pastligi, etik masalalar (plagiat, mustaqil fikrlash pasayishi) va raqamli tengsizlik ta’kidlanadi. UNESCO bilan hamkorlikda (2025-yilda Beruniy mukofoti va “School of AI” pilot loyihasi) etik AI ta’limda muhokama qilinmoqda.

Adabiyotlar sharhi shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston global trendlarga mos kelib, ammo mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan model ishlab chiqish zarur.

Tadqiqot sifatli va miqdoriy usullarga asoslangan. Ma’lumotlar manbalari:

• Rasmiy hujjatlar tahlili (lex.uz dagi PQ-358, 425-son qarorlar; president.uz va gov.uz yangiliklari).

• Statistik ma'lumotlar (Milliy statistika qo'mitasi, Raqamli texnologiyalar vazirligi hisobotlari, UNESCO va Stanford AI Index).

• Kontent-tahlil (milliy loyihalar tavsifi, pilot natijalari).

• Qiyosiy usul (global tajribalar bilan solishtirish). Empirik qismda: o'qituvchilar va talabalar orasida so'rovlar (masalan, SI vositalaridan foydalanish darajasi, muammolar) misollari keltirilgan (real tadqiqotlar asosida umumlashtirilgan). Tadqiqot etik qoidalarga rioya qilgan holda o'tkazilgan.

1. Global trendlar va SI ta'limdagi rollari

Jahon miqyosida SI ta'limni tubdan o'zgartirmoqda:

• Personalizatsiyalangan o'qitish: adaptive platformalar (Coursera AI, EdX) o'quvchi tezligiga mos kontent taklif qiladi.

• Avtomatik baholash va monitoring: plagiat tekshiruvi, natijalar prognozi.

• Inklyuziv ta'lim: maxsus ehtiyojli bolalar uchun ovozli yordam, tarjima vositalari.

• O'qituvchilar yordami: dars rejalashtirish, materiallar yaratish (ChatGPT kabi). 2025-2026 yillarda AI literacy (SI savodxonligi) majburiy bo'lib qoldi (UNESCO tavsiyalari).

2. O'zbekistondagi milliy siyosat va islohotlar (2024-2026 yillar)

• PQ-358 (2024): Strategiya tasdiqlandi, ta'limda SI ustuvor.

• 2025: "Besh million SI yetakchilari" starti, aileaders.uz platformasi.

• 2025-2026: 425-son qaror bilan ustuvor loyihalar (ta'limda SI pilotlari).

• 2026/2027: Yuqori sinflarda SI darslari.

• Hamkorliklar: NVIDIA (superkompyuterlar), BAA ($100 mln), Day of AI, UNESCO (etika va pilot maktablar).

3. Imkoniyatlar va afzalliklar

• O'quv jarayonini individualizatsiya: qishloq va shahar o'quvchilari uchun teng imkoniyat.

• O'qituvchilar yukini kamaytirish: baholash avtomatlashuvi.

• Inklyuzivlik: nogiron bolalar uchun vositalar.

• Milliy loyihalar orqali millionlab yoshlarni o'qitish — iqtisodiy o'sish drayveri.

4. Muammolar va cheklovlar

• Infratuzilma: internet va qurilmalar yetishmovchiligi (qishloqlarda).

• Malaka: o'qituvchilarning SI savodxonligi past.

• Etika: plagiat, mustaqil fikrlash xavfi, ma'lumotlar maxfiyligi.

• Raqamli tengsizlik: gender va hududiy farqlar.

• Resurslar: moliyaviy va texnik cheklovlar.

5. Empirik tahlil va takliflar

Statistikaga ko‘ra, 2026 boshida loyihalar doirasida minglab o‘qituvchilar o‘qitilgan. Takliflar:

- Pilot maktablarda SI integratsiyasi (masalan, Toshkent va viloyatlarda).
- O‘qituvchilar uchun majburiy malaka oshirish (aileaders.uz orqali).
- Milliy etik qoidalar ishlab chiqish (UNESCO asosida).
- Inklyuziv SI vositalari joriy etish.

Xulosa va istiqbollar

O‘zbekiston SI ta’limda jadal rivojlanmoqda — 2030-yilgacha top-50 davlat qatoriga kirish rejalashtirilgan. Muammolarni bartaraf etish orqali SI ta’lim sifatini oshirib, yoshlarni global raqobatga tayyorlaydi. Istiqbol: 2030-yilgacha to‘liq raqamli ta’lim ekotizimi, AI laboratoriyalari va xalqaro hamkorlik.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2024). PQ-358-son qaror: Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. https://lex.uz/docs/-7158604

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2025). 425-son qaror: 2025-2026-yillarda sun’iy intellekt texnologiyalari sohasida ustuvor loyihalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. https://lex.uz/uz/docs/-7621993

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025). “Besh million sun’iy intellekt yetakchilari” loyihasi starti. https://president.uz/uz/lists/view/8719

4. UNESCO. (2021). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380455

5. Gazeta.uz. (2025). Yuqori sinflarda sun’iy intellekt darslari joriy etilishi. https://www.gazeta.uz/uz/ (dolzarb maqola izlangan holda)

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Ismailova Momogul Hamraboy qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Yaqubova Iroda Qalandarovna
Urganch davlat pedagogika institute
Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Jahon ta’lim tizimidagi islohotlar hamda Yangi O‘zbekistonning

taraqqiyot strategiyasi doirasida pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish masalalari tahlil etilgan. Raqamli texnologiyalar, CAD dasturlari, innovatsion va interfaol metodlardan foydalanish orqali kasbiy, metodik va integrativ bilimlarni uyg'unlashtirishning ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchilarning mustaqil ta'lim olish, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish, fanlararo integratsiyani ta'minlash hamda inklyuziv ta'lim sharoitida samarali faoliyat yuritish kompetensiyalarini shakllantirish mexanizmlari ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari raqamli ta'lim muhitida kasbiy kompetensiyani bosqichma-bosqich rivojlantirish zarurligini tasdiqlaydi.

Аннотация: В статье раскрываются теоретические и практические основы развития профессиональных компетенций будущих учителей технологии в условиях цифровой образовательной среды. Рассматриваются направления совершенствования подготовки педагогических кадров в контексте реформ системы образования и реализации Стратегия развития Нового Узбекистана. Обоснована необходимость внедрения цифровых технологий, CAD-программ, инновационных и интерактивных методов обучения для интеграции профессиональных, методических и междисциплинарных знаний. Особое внимание уделено формированию у будущих педагогов навыков самостоятельного обучения, принятию решений в проблемных ситуациях, обеспечению межпредметной интеграции и организации инклюзивного образования. Результаты исследования подтверждают важность поэтапного развития профессиональных компетенций в цифровой образовательной среде.

Abstract: This article explores the theoretical and practical foundations for developing the professional competencies of future technology teachers within a digital educational environment. The study analyzes current educational reforms and the objectives outlined in the Development Strategy of New Uzbekistan aimed at improving the quality of teacher training. The importance of integrating digital technologies, CAD software, innovative and interactive teaching methods to ensure the unity of professional, methodological, and interdisciplinary knowledge is substantiated. Special attention is given to fostering independent learning skills, decision-making in problem-based situations, interdisciplinary integration, and inclusive education practices. The findings emphasize the necessity of systematic and stage-by-stage development of professional competencies in a digital learning environment.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim muhiti, kasbiy kompetensiya, texnologik ta'lim, innovatsion pedagogika, CAD dasturlari, interfaol metodlar, fanlararo integratsiya, inklyuziv ta'lim, mediasavodxonlik, pedagogik mahorat.

Jahon ta’lim tizimida davom ettirilayotgan islohotlar yosh avlodning ma’naviy kamoloti yo‘lida ta’lim-tarbiyaning muhim ahamiyat kasb etayotganligidan dalolat bermoqda. Pedagogika oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini texnologik jarayonlar asosida rivojlantirish hamda ularning amaliy ko‘nikma va malakalarini ta’lim jarayonida erishilgan kadrlarining sifatini bitiruvchilarning kasbiy faoliyatdagi yutuqlariga ko‘ra aniqlash, ta’lim muassasalarida faoliyat olib boruvchi kadrlarda professional texnologik kompetensiyalarni innovatsion texnologiyalar asosida takomillashtirish, umumta’lim maktablarida o‘qitiladigan texnologiya fanining kelajakdagi taraqqiyotiga tegishli nazariyalarni ishlab chiqish, raqamli texnologiyalar asosida o‘qitishning noan’anaviy usullaridan tartibli va tizimli foydalanish, professional bilim berishga xoslangan vositalardan kengroq foydalanishga qaratilgan.

Respublikamizda bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlash, ularda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g’risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvarda “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g’risida” PF-60-son Farmonida “Yoshlar uchun ochiq va sifatli ta’limni ta’minlash, ta’limning barcha bosqichlarida yoshlarning mukammal ta’lim olishini ta’minlash, hududlarda inklyuziv ta’lim rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish” ustuvor vazifasi belgilangan. Shu nuqtayi nazardan, bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning amaldagi metodikasi va o‘quv-uslubiy ta’minotini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish, elektron o‘quv resurslar yaratish, CAD dasturlardan samarali foydalanish, interaktiv muhitini ishlab chiqish hamda o‘zlashtirish natijalarini obyektiv baholash mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi [8].

Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlash bo‘yicha o‘quv dasturlari texnologik ta’limning metodologiyasi va metodologiyasi sohasidagi tadqiqotlar asosida ishlab chiqilishi kerak. Texnologik sohalarda tadqiqotlar maktab o‘quvchilarini o‘qitish va oliy o‘quv yurtlarida bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlash ishlari ancha faol olib borilmoqda.

Raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi raqamli texnologiyalar asosidagi yangi avlod dasturiy-ta’lim vositalarini yaratish, didaktik qonunlar asosida ixtisoslashtirilgan fanlarni o‘qitishda kasbiy, metodik va integrativ bilimlarning uyg’unlashuvini ta’minlash, o‘qitish metodikasini takomillashtirish hamda

innovatsion ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanishni keng joriy etish tadqiqot ishining dolzarbligini bilan belgilanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi ularning pedagogik faoliyatining barcha jihatlarida, ya’ni o‘qitish jarayonida, shaxsiyat rivojlanishida, kundalik munosabatlarda, mehnat faoliyatining natijasida namoyon bo‘ladi va uning barcha komponentlarini bo‘lajak o‘qituvchida shakllanganligini talab etadi. Shuni ta’kidlash joizki, oliy ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan o‘qituvchilarning eng muhim vazifalaridan biri bo‘lajak o‘qituvchilarni faqat mutaxassislik fanlari bo‘yicha tayyorlash bilangina cheklanmay, balki raqamli ta’lim muhiti sharoitida texnologik ta’lim sohasida ularning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish, rivojlantirish hamda barqarorligini ta’minlash, to‘ldirish va uzatish mexanizmlarini boshqarish imkoniyatlarini bosqichma-bosqich tarbiyalash uchun psixologik va pedagogik sharoitlarni yaratishdan iborat. Bu ishlarni amalga oshirish bosqichlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- oliy ta’lim tizimida dars beradigan o‘qituvchi bo‘lajak o‘qituvchining faoliyatini boshqarishi va yo‘naltirib turishi;

- kasbiy kompetensiyaning ish mexanizmlarini o‘qituvchi va bo‘lajak o‘qituvchi bilan birgalikda boshqarilishi;

- bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy faoliyatini o‘z-o‘zini rivojlantirishini o‘zi boshqarishi.

Texnologik ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha taxsil olayotgan bo‘lajak pedagoglarda raqamli ta’lim muhitida kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishni undagi bilim olishga qiziqishi hamda qobiliyatini o‘zining pedagogik madaniyatini takomillashtirishga undovchi omil sifatida shakllantirish lozim. Ushbu jarayonni samarali amalga oshirishda asosiy omil sifatida texnologik ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan bo‘lajak o‘qituvchilardan kasbiy bilimlarini kengaytirish, pedagogik ko‘nikmalarini rivojlantirish va egallagan malakalarini mustahkamlash talab etiladi.

Raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularning pedagogik faoliyatida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarda puxta va asosli qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantirish, texnologik ta’lim yo‘nalishi o‘quv rejasidagi fanlar bo‘yicha kompyuter texnologiyalari bo‘yicha axborotlar olish imkoniyatiga ega bo‘lishlari uchun fan ichida va fanlararo o‘zaro aloqadorlikka erishish orqali muammoli vaziyatli topshiriqlarni ishlab chiqish va ularni tizimlashtirish, ta’lim sifatini oshirishda ta’limning yangi shakl va usullaridan foydalanish, pedagogik hamda mutaxassislik fanlari bo‘yicha bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida fanlararo uzviylik va uzluksizlikni ta’minlash, shuningdek pedagogik fanlarning ixtisoslik

va mutaxassislik fanlari bilan o‘zaro aloqasida mavjud muammolar ularning nazariy va amaliy jihatlarini ilmiy asoslashni taqozo etadi.

Raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak texnologiya o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasini aniq maqsadga erishishga yo‘naltirish uchun quyidagi vazifalar bajarilishi kerak:

1. Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisi o‘zining bilimini mustaqil oshirishda pedagogik amaliyot o‘tayotgan ta’lim muassasasining o‘quv xona va ustaxonalaridagi sharoitlariga, olib borilayotgan amaliyotning sharoitlariga, ta’lim oluvchilariga moslashtirishi kerak.

2. Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisi ma’lum maqsad va ketma-ketlikda o‘zining ish faoliyatida quyidagi fazilatlarni shakllantirib borishi kerak:

- ta’lim oluvchilarning ma’naviy ehtiyojlarini hisobga olishi, tushunishi intilishlari va qiziqishlarini chuqur his qilishi;

- ta’lim oluvchilar bilan o‘zaro aloqa o‘rnatish, ularning aqliy, axloqiy, jismoniy va amaliy faoliyati tomonlariga ta’sir etishi.

3. Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisi pedagogika, psixologiya, yosh fiziologiyasi va gigiyenasi, umummuxandislik fanlari bo‘yicha beriladigan bilimlarni ta’lim jarayonida o‘rganib chiqishlari shart.

4. Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisi doimiy ravishda o‘zining pedagogik mahoratini oshirishga intilishi, shuningdek, eng samarali ish usullarini tanlashi, texnologik jarayon va texnik obektlarni to‘g’ri tanlab faoliyat yuritishi zarur.

5. Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisi har qanday sharoitlarni hisobga olgan holda yakka tarzda yoki jamoa bilan birga o‘z bilimini oshirish shakllaridan unumli foydalanishi, raqamli ta’lim muhitida amaliy mashqlarni to‘g’ri bajarishi maqsadga muvofiq.

6. Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisi o‘z bilimlarini doimo takomillashtirib borishi, ijodiy izlanishlar bilan shug’ullanishi va olingan bilimlarni aniq bir maqsadga erishishga yo‘naltirishi lozim.

Oliy ta’lim muassasalarining “Texnologik ta’lim” yo‘nalishining malaka talablariga muvofiq kasbiy kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar:

– kasbiy faoliyat jarayonida tabiiy fanlarning asosiy qonuniyatlaridan samarali foydalanishi, matematik tahlil va modellashtirish hamda nazariy va eksperimental tadqiqot metodlarini tatbiq eta olishi;

– og’zaki va yozma shaklda davlat tili qoida va me’yorlariga amal qilgan holda fikr, mulohaza g’oya taklif ta’rif va xulosalarni manfiqiy, to‘g’ri, asosli, izchil va aniq bayon etish, ilmiy matnlar bilan ishlash hamda ifodalay olishi;

– xorijiy tillardan birida kasbiy faoliyatiga oid hujjatlar va ishlar mohiyatini tushunish hamda kasbiy faoliyati uchun yetarli darajada undan foydalana olishi;

– olingan kasbiy tajribani tanqidiy ko‘rib chiqish, o‘z-o‘zini rivojlantirish, malaka oshirish va o‘z kasbiy faoliyatining turi hamda xarakteristikasini o‘zgatirishga qodir bo‘lishi;

– ish joyidagi potensial xavflarni yaxshi tushunishi va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan baxtsiz hodisalarning oldini ola bilishi hamda texnologiya darslarida texnika xavfsizligini ta’minlash va laboratoriya tajribalarini xavfsiz o‘tkazishi;

– gigiyena, mehnat muhofazasi va tashqi ta’sirlardan himoya qilish qoidalari talablariga muvofiq, sog’lom turmush tarzi ko‘nikmalari shakllantirilishi;

– axborotlarni yig’ish, saqlash, qayta ishlash va ulardan foydatanish usullarini bilish va foliyatida mustaqil asoslangan qarorlar qabul qila olishni hamda mediasavodxonlik, global kompyuter tarmoqlar bilan ishlash ko‘nikmalmiga ega bo‘lishi;

– kasbiy va ijtimoiy vazifalarni hal etishda mutaxassislik hamda umumkasbiy fanlarning asosiy qoidalari va metodlaridan samarali foydalana olishi;

– shaxsiy rivojlanishga intilishni rag’batlantirish va adolatli baholashni amalga oshira olish, shuningdek, o‘quvchilarning aqliy salohiyatini oshirish bo‘yicha ko‘nikmalarga ega bo‘lish;

– ilmiy izlanishlarni amalga oshirish, ilmiy bilish yutuqlariga erishish tamoyillarini anglashi hamda tanqidiy fikrlash metodikasini o‘zlashtirishi;

– o‘quv jarayanini loyihalash va uni ta’lim amaliyotiga tadbiq etish;

– ta’lim jarayonidagi ishtirokchilar o‘rtasidagi hamkorlik faoliyatini va shaxslararo muloqot usullarini egallash;

– kasbiy vazifalarni hal etishda fanlararo bog’liqlikni amalga oshirish, shuningdek, nazariya va amaliyot uyg’unligini, uzviylik va uzluksizligini ta’minlash;

– inklyuziv ta’limga qadriyatli munosabatning tarkib topganligi; uzoq vaqt davolanishga muhtoj o‘quvchilar bilan ishlash (gospital pedagogika) texnologiyasiga bilishi va qo‘llay olishi;

– talabalarga talablarining o‘zgaruvchan sharoitlariga moslashish uchun zarur kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradigan, samarali va harakatlanuvchanlikka yo‘naltirilgan ta’limni ta’minlash qobiliyati, shuningdek, ularni faol fuqarolik pozitsiyalarini egallashga imkon berish;

– texnologik jarayonlar va ularning kasbiy faoliyatda qo‘llanilishiga doir texnik reglamentlar hamda huquqiy hujjatlarni izlash, tahlil qilish va qo‘llay olish ko‘nikmalariga ega bo‘lish zarur [9].

Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini o‘z kasbiy faoliyatiga tayyorlash masalalarini o‘rganar ekan, tadqiqotchilar metodik va texnologik kompetensiyalarni rivojlantirish usullariga, uzluksiz texnologik ta’lim zarurligiga, texnologiya fani o‘qituvchilarini axborot texnologiyalari vositalaridan

foydalanishga tayyorlashga, texnologiya fan sohasining integrativ xarakteriga va hokazolarga e’tibor beradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g’risida” gi PF-60-son Farmoni. https://lex.uz/docs/-5841063.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi. 2020 y.

3. 60111300 – Texnologik ta’lim bakalavriat ta’lim yo‘nalishining malaka talabi. – Toshkent, 2024.

4. 60111300 – Texnologik ta’lim bakalavriat ta’lim yo‘nalishi “Tikuv buyumlarini konstruksiyalash va modellashtirishni avtomatlashtirilgan tizimlari” fani fan dasturi. – Toshkent, 2024.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA MUTAXASSISLIK FANLARINI O‘QITISH JARAYONIDA KEKSALIK DAVRIDA RUHIY SALOMATLIK MUAMMOLARI

Ikromova Sitora Akbarovna
Osiyo xalqaro universiteti dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli texnologiyalar asosida mutaxassislik fanlarini o‘qitish jarayonida keksalik davrida ruhiy salomatlik muammolarini o‘rganishning ilmiy-nazariy va metodologik jihatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi nafaqat ta’lim sifatini oshirish, balki turli yosh guruhlarining psixologik xususiyatlarini chuqur o‘rganish imkoniyatlarini ham kengaytirmoqda. Maqolada gerontopsixologiya doirasida keksalik davrining psixologik xususiyatlari, ruhiy salomatlikka ta’sir qiluvchi omillar hamda ushbu jarayonlarni tahlil qilishda raqamli ta’lim texnologiyalarining ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, raqamli platformalar, multimedia resurslari va onlayn diagnostika metodlari yordamida keksalik davridagi ruhiy holatni o‘rganish hamda mutaxassis tayyorlash jarayonida ushbu bilimlardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonlari gerontologik muammolarni chuqur tahlil qilish hamda kelajak mutaxassislarida psixologik kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, mutaxassislik fanlari, gerontopsixologiya, keksalik davri, ruhiy salomatlik, raqamli ta’lim, psixologik diagnostika, ta’lim innovatsiyalari.

Zamonaviy jamiyatda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim tizimida yangi pedagogik yondashuvlarning shakllanishiga olib kelmoqda. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bilimlarni tezkor yetkazish, o‘quv materiallarini interaktiv shaklda taqdim etish hamda talabalarning mustaqil o‘rganish faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlarini yaratadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, mutaxassislik fanlarini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki psixologik va ijtimoiy jarayonlarni chuqur tahlil qilishga ham xizmat qiladi. Ayniqsa, gerontopsixologiya sohasiga oid bilimlarni o‘qitishda raqamli texnologiyalar muhim ilmiy-metodik vosita hisoblanadi.

Keksalik davri inson hayotining muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, u organizm va psixika faoliyatida muayyan o‘zgarishlar bilan tavsiflanadi. Psixologik tadqiqotlarga ko‘ra, bu davrda kognitiv jarayonlarning sekinlashuvi, emotsional barqarorlikning o‘zgarishi hamda ijtimoiy rol va maqomlarning transformatsiyasi kuzatiladi. Shu sababli keksalik davrida ruhiy salomatlik masalasi gerontopsixologiya va ijtimoiy psixologiya fanlarining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi (Ananyev, 2001). Tadqiqotchilar keksalik davridagi ruhiy salomatlikni insonning psixologik moslashuv darajasi, hayotdan qoniqish hissi hamda ijtimoiy faollik darajasi bilan bog’liq holda tahlil qiladilar.

Psixolog Erik Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, keksalik davri “butunlik va umidsizlik” bosqichi bilan tavsiflanadi. Ushbu bosqichda inson o‘z hayotini baholaydi, o‘z tajribalarini umumlashtiradi va hayot mazmuni haqida xulosalar chiqaradi. Agar inson o‘z hayotidan qoniqish hosil qilsa, psixologik barqarorlik va ruhiy muvozanat shakllanadi, aks holda esa umidsizlik, yolg’izlik va depressiv holatlar yuzaga kelishi mumkin (Erikson, 1996).

Raqamli texnologiyalar gerontologik muammolarni o‘rganishda ham yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Onlayn diagnostika tizimlari, elektron psixologik testlar, statistik tahlil dasturlari va virtual muhokama platformalari orqali keksalik davriga oid psixologik ma’lumotlarni to‘plash va tahlil qilish imkoniyati kengaymoqda. Bu esa mutaxassislik fanlarini o‘qitishda nazariy bilimlarni amaliy tadqiqotlar bilan uyg’unlashtirishga yordam beradi. Masalan, talabalarga keksalik davrida ruhiy salomatlikni baholash metodikalarini o‘rgatishda raqamli platformalar orqali turli psixologik testlar, anketalar va simulyatsiya dasturlaridan foydalanish mumkin.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalar uchun xalqaro ilmiy manbalar, elektron kutubxonalar hamda global tadqiqot bazalaridan foydalanish imkonini beradi. Bu esa gerontopsixologiya sohasidagi zamonaviy ilmiy qarashlarni o‘rganish va taqqoslashga yordam beradi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim muhitida olib borilgan interaktiv mashg’ulotlar talabalarning ilmiy tafakkuri, analitik fikrlash qobiliyati hamda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi (Castells, 2010).

Keksalik davrida ruhiy salomatlikni ta’minlashda ijtimoiy faollik, kommunikativ aloqalar va psixologik qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy axborot texnologiyalari aynan shu jarayonlarni qo‘llab-quvvatlashda ham muhim rol o‘ynaydi. Masalan, onlayn muloqot platformalari, psixologik maslahat xizmatlari va virtual trening dasturlari keksalar uchun ijtimoiy integratsiya imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu jihatdan qaraganda, mutaxassislik fanlarini o‘qitish jarayonida talabalarni raqamli texnologiyalar yordamida keksalik davriga oid psixologik muammolarni tahlil qilishga o‘rgatish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bugungi kunda nafaqat bilimlarni yetkazish vositasi, balki murakkab psixologik jarayonlarni tahlil qilishning samarali metodologik instrumenti sifatida ham qaralmoqda. Ayniqsa, gerontopsixologiya yo‘nalishidagi mavzularni o‘qitishda raqamli muhitdan foydalanish talabalarning ilmiy tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Keksalik davrida yuzaga keladigan ruhiy o‘zgarishlar – xotira faoliyatining sekinlashuvi, diqqatning barqarorligi pasayishi, emotsional sezgirlikning ortishi va ijtimoiy rol o‘zgarishlari – murakkab psixologik hodisalar bo‘lib, ularni tushuntirishda interaktiv vizual materiallar, statistik grafiklar va raqamli modellashtirish vositalari muhim didaktik ahamiyatga ega.

Gerontologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, keksalik davrida ruhiy salomatlik ko‘p jihatdan insonning hayotiy tajribasi, ijtimoiy muhit bilan aloqalari va psixologik moslashuv darajasiga bog’liq bo‘ladi. Bu davrda insonning psixologik farovonligi ko‘pincha hayot mazmunini qayta anglash, ijtimoiy faollikni saqlab qolish va shaxsiy tajribani jamiyat bilan bo‘lishish imkoniyatlariga bog’liq tarzda shakllanadi. Shu sababli mutaxassislik fanlarini o‘qitish jarayonida talabalar keksalik davridagi psixologik jarayonlarni faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy tahlil qilish orqali ham o‘rganishlari muhimdir. Raqamli texnologiyalar aynan shu jarayonda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Masalan, psixologiya va pedagogika yo‘nalishidagi mutaxassislik fanlarini o‘qitishda raqamli platformalar yordamida keksalik davriga oid real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish mumkin. Virtual keyslar, interaktiv testlar va psixologik simulyatsiya dasturlari orqali talabalar turli psixologik holatlarni tahlil qiladi, ularning sabablarini aniqlaydi hamda mumkin bo‘lgan psixologik yordam strategiyalarini ishlab chiqadi. Bunday metodlar talabalarda analitik tafakkur, empatiya va kasbiy refleksiya ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Keksalik davridagi ruhiy salomatlikni o‘rganishda zamonaviy ilmiy yondashuvlardan biri – kognitiv faoliyatni qo‘llab-quvvatlash konsepsiyasidir. Ushbu yondashuvga ko‘ra, insonning intellektual faolligi qanchalik faol bo‘lsa, uning kognitiv funksiyalari shunchalik uzoq vaqt davomida saqlanib qoladi. Shu jihatdan qaraganda, raqamli texnologiyalar nafaqat ta’lim jarayonida, balki keksalar bilan ishlash jarayonida ham muhim vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Onlayn o‘quv kurslari, intellektual o‘yinlar, elektron kutubxonalar va virtual muloqot platformalari keksalarning kognitiv faoliyatini rag’batlantiradi hamda ularning ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradi (Baltes, 1997).

Mutaxassislik fanlarini o‘qitishda ushbu bilimlardan foydalanish kelajak mutaxassislarini gerontologik muammolarni chuqur tushunishga tayyorlaydi. Raqamli ta’lim muhitida tashkil etilgan ilmiy tahlil mashg’ulotlari orqali talabalar keksalik davridagi ruhiy salomatlikka ta’sir qiluvchi omillarni – ijtimoiy izolyatsiya, sog’liq muammolari, hayotiy stress omillari hamda psixologik moslashuv darajasini kompleks tarzda o‘rganadilar. Bunday integrativ yondashuv ta’lim jarayonida nazariya va amaliyot o‘rtasidagi bog’liqlikni mustahkamlaydi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar ilmiy tadqiqot faoliyatini ham sezilarli darajada takomillashtiradi. Elektron ma’lumotlar bazalari, statistik tahlil dasturlari va ilmiy monitoring tizimlari yordamida gerontopsixologik tadqiqotlar natijalarini tezkor qayta ishlash va tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Bu esa talabalar va yosh tadqiqotchilar uchun ilmiy izlanish olib borishda qulay muhit yaratadi. Raqamli texnologiyalar yordamida olingan empirik ma’lumotlar keksalik davridagi ruhiy salomatlik muammolarini chuqurroq tahlil qilishga yordam beradi hamda ilmiy xulosalarning ishonchliligini oshiradi (Santrock, 2011).

Keksalik davrida ruhiy salomatlik muammolarining yana bir muhim jihati – ijtimoiy aloqalarning qisqarishi bilan bog’liq psixologik holatlardir. Ijtimoiy izolatsiya, yolg’izlik hissi va kommunikativ aloqalarning kamayishi keksalarda depressiv holatlarning paydo bo‘lishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli zamonaviy psixologik yondashuvlar keksalar bilan ishlashda kommunikativ muhitni kengaytirish, ularning ijtimoiy faolligini rag’batlantirish va psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimini kuchaytirishga alohida e’tibor qaratadi. Raqamli kommunikatsiya vositalari – videomuloqot platformalari, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn maslahat xizmatlari – ushbu muammolarni kamaytirishda samarali vosita bo‘lishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, mutaxassislik fanlarini o‘qitishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash gerontopsixologiya sohasidagi bilimlarni chuqur o‘zlashtirishga yordam beradi. Talabalar raqamli vositalar orqali keksalik davridagi ruhiy salomatlik muammolarini tahlil qilish, psixologik yordam metodlarini ishlab chiqish hamda ilmiy tadqiqot olib borish ko‘nikmalariga ega

bo‘ladilar. Bu esa zamonaviy ta’lim tizimida psixologik kompetensiyalarga ega bo‘lgan mutaxassislarni tayyorlash jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar asosida mutaxassislik fanlarini o‘qitish jarayonida keksalik davrida ruhiy salomatlik muammolarini o‘rganish zamonaviy ta’lim va psixologiya fanlari integratsiyasining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Raqamli ta’lim vositalari yordamida gerontopsixologiya sohasiga oid bilimlarni samarali o‘qitish, ilmiy tadqiqotlar olib borish va kelajak mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin. Bu esa jamiyatda sog’lom va faol keksalar qatlamini shakllantirish hamda psixologik yordam tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ananyev B.G. *Chelovek kak predmet poznaniya*. – Sankt-Peterburg: Piter, 2001.

2. Erikson E. *Childhood and Society*. – New York: W.W. Norton & Company, 1996.

3. Castells M. *The Rise of the Network Society*. – Oxford: Blackwell Publishers, 2010.

4. Davletshin M.G. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002.

5. Karimova V.M. *Ijtimoiy psixologiya*. – Toshkent: Fan, 2015.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSIYALAR: GLOBAL TARAQQIYOT, MILLIY RIVOJLANISH VA BARQAROR KELAJAK OMILI

Ibragimov Sherzod Shavkatovich
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Karimboyeva Sarvinoz Hikmatjon qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada raqamli texnologiyalar va innovatsiyalarning zamonaviy jamiyat rivojidagi o‘rni, ularning iqtisodiyot, ta’lim, sanoat, davlat boshqaruvi hamda ijtimoiy hayotga ta’siri kompleks ravishda tahlil qilinadi. Raqamli transformatsiya jarayonining nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari, global tajriba hamda milliy rivojlanish istiqbollari o‘rganiladi. Shuningdek, raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar, kiberxavfsizlik tahdidlari va inson kapitalining ahamiyati yoritib beriladi. Tadqiqot natijasida raqamli texnologiyalarni samarali joriy etish orqali

barqaror iqtisodiy o‘sish va ijtimoiy farovonlikka erishish mumkinligi asoslab berildi.

Kalit so‘zlar. Raqamli transformatsiya, innovatsion rivojlanish, sun’iy intellekt, raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat, elektron ta’lim, startap ekotizimi, kiberxavfsizlik, sanoat 4.0, inson kapitali.

Kirish. XXI asrda insoniyat taraqqiyoti mutlaqo yangi bosqichga ko‘tarildi. Ilm-fan va texnologiyalar rivojining jadallashuvi natijasida ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, boshqaruv va ta’lim tizimlarida tub o‘zgarishlar yuz bermoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar jamiyatning barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda.

Bugungi kunda davlatlarning iqtisodiy qudrati nafaqat tabiiy resurslarga, balki innovatsion salohiyat va raqamli infratuzilmaga ham bog’liqdir. Raqamli transformatsiya jarayoni yangi iqtisodiy model — bilimlar iqtisodiyotini shakllantirmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasi mamlakatlarning global reytinglardagi o‘rnini belgilamoqda. Shu bois ushbu jarayonni ilmiy asosda o‘rganish muhim vazifa hisoblanadi.

1. Raqamli transformatsiyaning nazariy asoslari

Raqamli transformatsiya — bu tashkilotlar va jamiyatning faoliyat jarayonlarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tubdan yangilash jarayonidir.

Nazariy jihatdan raqamli transformatsiya quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- Axborot resurslarining ustuvorligi
- Innovatsion fikrlash
- Avtomatlashtirish
- Global integratsiya
- Ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv

To‘rtinchi sanoat inqilobi (Industry 4.0) konsepsiyasi aynan raqamlashtirish jarayoniga asoslanadi. Bu jarayon sun’iy intellekt, robototexnika va IoT tizimlari bilan chambarchas bog’liq.

2. Sun’iy intellekt va zamonaviy texnologiyalar

Sun’iy intellekt (AI) bugungi kunda eng tez rivojlanayotgan yo‘nalishlardan biridir. U quyidagi sohalarda keng qo‘llanilmoqda:

- Tibbiyotda diagnostika
- Moliyaviy sohada risk tahlili
- Ta’limda adaptiv o‘qitish
- Sanoatda avtomatlashtirilgan boshqaruv

Katta ma’lumotlar (Big Data) esa iqtisodiy prognozlar tuzish, marketing strategiyalarini ishlab chiqish va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim rol o‘ynaydi.

Bulutli texnologiyalar esa ma’lumotlarni saqlash va ulardan foydalanishni osonlashtiradi.

3. Raqamli iqtisodiyot va global tajriba

Raqamli iqtisodiyot modeli rivojlangan davlatlarda yalpi ichki mahsulotning sezilarli qismini tashkil etadi. Elektron tijorat, fintech xizmatlari va onlayn platformalar iqtisodiy samaradorlikni oshirmoqda.

Raqamli iqtisodiyotning asosiy ustunliklari:

- Resurslardan oqilona foydalanish
- Shaffoflikni ta’minlash
- Xarajatlarni kamaytirish
- Global integratsiya
- Yangi biznes modellarning paydo bo‘lishi

Shu bilan birga, raqamli tafovut (digital divide) muammosi ham mavjud bo‘lib, ayrim hududlarda texnologiyalardan foydalanish imkoniyati cheklangan.

4. Ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlar

Ta’lim — innovatsion rivojlanishning asosi hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini interaktiv va samarali qilish imkonini bermoqda.

Zamonaviy ta’lim yo‘nalishlari:

- Masofaviy ta’lim
- Aralash ta’lim (blended learning)
- Virtual laboratoriyalar
- Elektron kutubxonalar
- Sun’iy intellekt asosidagi test tizimlari

Bu jarayon o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va izlanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

5. Sanoat va ishlab chiqarishda innovatsiyalar

Sanoatda avtomatlashtirilgan tizimlar, robototexnika va IoT qurilmalari ishlab chiqarish samaradorligini oshirmoqda.

“Smart factory” konsepsiyasi ishlab chiqarish jarayonini real vaqt rejimida nazorat qilish imkonini beradi.

Natijada:

- Mahsulot sifati oshadi
- Ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi
- Energiya tejaladi
- Inson omili kamayadi

6. Davlat boshqaruvida raqamlashtirish

Elektron hukumat tizimi davlat xizmatlarini onlayn ko‘rsatish imkonini beradi. Bu jarayon byurokratik to‘siqlarni kamaytiradi.

- Raqamlashtirish natijalari:
- Korrupsiyaning kamayishi
- Shaffoflikning oshishi
- Aholining davlatga ishonchining ortishi

7. Kiberxavfsizlik va axborot himoyasi

Raqamli makonda xavfsizlik masalasi dolzarbdir. Kiberhujumlar iqtisodiyot va davlat xavfsizligiga jiddiy tahdid solishi mumkin.

Shu sababli:

- Ma’lumotlarni shifrlash
- Kuchli autentifikatsiya
- Kiberxavfsizlik bo‘yicha mutaxassislar tayyorlash
- Axborot madaniyatini oshirish zarur

8. Innovatsion ekotizim va startaplar

Innovatsion ekotizim — bu ilm-fan, biznes va davlat o‘rtasidagi hamkorlik tizimidir. Startaplar yangi g’oyalarni tijoratlashtirish imkonini beradi.

Yoshlar o‘rtasida IT sohasiga qiziqish ortib bormoqda. Bu esa kelajakda yuqori malakali mutaxassislar sonining oshishiga xizmat qiladi.

9. Ijtimoiy ta’sir va inson kapitali

Raqamli transformatsiya inson kapitalining rivojlanishini talab qiladi. Zamonaviy kasblar raqamli savodxonlikni zarur shartga aylantirdi.

Kelajak kasblari:

- Dasturchi
- Ma’lumotlar tahlilchisi
- Kiberxavfsizlik mutaxassisi
- AI injener
- Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarni kompleks joriy etish iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshiradi va global raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

Xulosa. Raqamli texnologiyalar va innovatsiyalar zamonaviy jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismidir. Ularni samarali qo‘llash orqali barqaror iqtisodiy o‘sish, sifatli ta’lim va shaffof boshqaruv tizimini yaratish mumkin.

Kelajak — innovatsion fikrlaydigan, raqamli savodli yoshlar qo‘lidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g’risidagi Farmoni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi. Innovatsion rivojlanish strategiyasi. – Toshkent, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi. Raqamli iqtisodiyot bo‘yicha rasmiy materiallar. – Toshkent, 2021.
4. Schwab K. To‘rtinchi sanoat inqilobi. – Jahon iqtisodiy forumi nashri, 2016.
5. Brynjolfsson E., McAfee A. Ikkinchi mashina davri: texnologiyalar, ish va farovonlik. – New York: W.W. Norton & Company, 2014.
6. Castells M. Axborot asri: iqtisodiyot, jamiyat va madaniyat. – Moskva: Oliy iqtisodiyot maktabi, 2000.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA “TIKUV BUYUMLARINI KONSTRUKSIYALASH VA MODELLASHTIRISHNING AVTOMATLASHTIRISH TIZIMLARI” FANINI KASBIY FAOLIYATGA YO‘NALTIRIB O‘QITISHNING METODIK SHART-SHAROITLARI

Ismailova Momogul Hamraboy qizi
Urganch davlat pedagogika institute
Texnologik ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Eshchanova Saxiba Kadirberganovna
Urganch davlat pedagogika institute
Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitida “Tikuv buyumlarini konstruksiyalash va modellashtirishning avtomatlashtirish tizimlari” fanini kasbiy faoliyatga yo‘naltirib o‘qitishning metodik shart-sharoitlari yoritilgan. Ta’lim jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini, CAD/CAM tizimlari hamda 3D modellashtirish dasturlarini joriy etishning pedagogik asoslari tahlil qilingan. Shuningdek, avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlarining (LAS) afzalliklari, virtual prototiplash, avatar parametrlarini moslashtirish hamda razmer tipologiyalarini hisobga olish zarurati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda raqamli muhitning ahamiyatini ko‘rsatadi.

Аннотация: В статье рассматриваются методические условия профессионально-ориентированного обучения дисциплине «Системы автоматизации конструирования и моделирования швейных изделий» в

цифровой образовательной среде. Проанализированы педагогические основы внедрения современных информационно-коммуникационных технологий, систем CAD/CAM и программ 3D-моделирования в учебный процесс. Обоснованы преимущества автоматизированных систем проектирования (САПР), значение виртуального прототипирования, учета параметров аватара и размерной типологии при цифровом конструировании одежды. Результаты исследования подтверждают важность цифровых технологий в развитии профессиональных компетенций будущих учителей технологии.

Abstract: This article examines the methodological conditions for professionally oriented teaching of the discipline “Automation Systems for Garment Construction and Modeling” within a digital educational environment. The pedagogical foundations for integrating modern information and communication technologies, CAD/CAM systems, and 3D modeling software into the educational process are analyzed. The advantages of automated design systems (ADS), the role of virtual prototyping, avatar parameter adjustment, and size typology considerations in digital garment construction are substantiated. The research findings highlight the importance of digital technologies in developing the professional competencies of future technology teachers.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, avtomatlashtirilgan loyihalash tizimi (LAS), CAD/CAM texnologiyalari, 3D modellashtirish, virtual fitting, kasbiy kompetensiya, tikuv buyumlarini konstruksiyalash, innovatsion ta’lim texnologiyalari, avatar parametrlari, razmer tipologiyasi.

“O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ning “Ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish” bandida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta’lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta’minlash, bu borada pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratish; ta’lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta’lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, “blended learning”, “flipped classroom” texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish; zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta’lim dasturlarini tashkil etish talablari belgilab qo‘yilgan [5].

Oliy ta’lim tizimini kompleks rivojlantirish dasturining asosiy yo‘nalishlaridan biri oliy ta’lim muassasasini boshqarishni avtomatlashtirish, o‘quv jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish bo‘lib, buni amalga oshirish uchun Janubiy Koreya, Buyuk Britaniya, Findlandiya, Daniya, Rossiya kabi davlatlarning tajribasiga tayanilgan holda mavjud jarayonlarni axborotlashtirishning reinjenering tizimiga o‘tish, ya’ni ta’lim sifatini

oshirish va avtomatlashtirish orqali oliy ta’lim muassasalari faoliyatida ko‘p takrorlanadigan vazifalar uchun ketadigan vaqtni tejash rejalashtirildi.

Oliy ta’lim pedagogika institut muassasalarida 60112300 – Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalari “Tikuv buyumlarini konstruksiyalash va modellashtirishning avtomatlashtirish tizimlari” fanining sir – sinoatlarini o‘rganish jarayonida fanga oid bilimlarni o‘zlashtirish bilan bir qatorda, tikuv buyumlarini konstruksiyalashda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik tizimlar ishlab chiqish har qachongidan ham dolzarb hisoblanadi [11].

Raqamli texnologiyalarni o‘zlashtirish talabalarning amaliy ishlarisiz mumkin emas. Muayyan texnologiyalar bilan amaliy topshiriqlarni bajarish orqali talabalar texnologiya o‘qituvchisi sifatida professional ishlarida foydalanishlari mumkin bo‘lgan ko‘nikmalarni rivojlantiradilar.

Oliy ta’limdagi o‘quv jarayonini davlat ta’lim standartiga mos ravishda, innovatsion ta’lim texnologiyalari va raqamli ta’lim muhiti asosida tashkil qilish oliy ta’lim muassasasi o‘qituvchilaridan yuqori malakani talab qiladi.

“…Davlat ta’lim standartlari talablarida bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlash sifati va samaradorligini oshirishga alohida e’tibor qaratilgan…”.

Bunda bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy kompetensiyani rivojlantirishi muhim masalalardan hisoblanadi.

Kasbiy kompetensiyani oliy ta’lim jarayonida rivojlantirishda innovatsion ta’lim texnologiyalarini qo‘llash, butun ta’lim jarayoni hamda o‘quv jarayonini maqsadga muvofiq holda aniq reja asosida tashkil qilish talabalarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning muhim shartidir. Shu bois bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan ta’lim jarayonini tashkil etishda innovatsion texnologiyalardan va interfaol ta’lim metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Kiyim ishlab chiqarish sanoatida modellar soni ko‘payib, bozor talabi o‘zgaruvchan bo‘lgan sharoitda loyihalash jarayonini tezkor va aniq amalga oshirish zarurati paydo bo‘lgan. Shuning uchun loyihalash jarayonini kompyuter texnologiyalari asosida avtomatlashtirish eng samarali yechim hisoblanadi.

Avtomatlashtirish loyihalashning quyidagi afzalliklarini ta’minlaydi:

- Ishlab chiqish vaqtini qisqartiradi;
- O‘lcham aniqligini oshiradi;
- Material sarfini kamaytiradi;
- Model va konstruktsiyani tahrirlash imkonini beradi;
- Dizayn va texnologik bosqichlarni integratsiya qiladi.

LAS (Loyihalash Avtomatlashtirish Sistemi) – bu texnik loyihalash jarayonlarini elektron hisoblash mashinalari yordamida bajaruvchi dasturiy-apparat majmuasi.

LAS tizimi quyidagi asosiy modullardan tashkil topadi:

1. Kiritish moduli – boshlang'ich ma'lumotlar (o'lcham, chizma, modellar) kiritiladi.
2. Matematik modellashtirish bloki – konstruktsiya elementlarini hisoblaydi.
3. Grafik moduli (CAD) – chizmalarni yaratish va tahrirlash.
4. Texnologik moduli (CAM) – ishlab chiqarish jarayonlarini rejalashtiradi.
5. Ma'lumotlar bazasi (DB) – modellarga oid texnik hujjatlar saqlanadi.

Kiyim loyihalash odatda quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Texnik topshiriqni ishlab chiqish – buyurtmachi talabi va maqsad aniqlanadi.
2. Eskiz va dizayn ishlari – model g'oyasi yaratiladi.
3. Konstruktsion yechimlar – chizma, o'lcham, qirqim chiziqlari aniqlanadi.
4. Texnologik tayyorlash – material tanlash, ishlab chiqarish ketma-ketligi belgilanadi.
5. Sinov va tahlil bosqichi – virtual yoki fizik namuna yaratiladi.
6. Ishlab chiqarish hujjatlarini tayyorlash – texnik chizmalar, spesifikatsiyalar tayyorlanadi.

Zamonaviy LAS tizimlari misollari

Tizim nomi	Ishlab chiqaruvchi mamlakat	Asosiy imkoniyatlar
Gerber Technology	AQSh	Konstruktsiya, gradatsiya, joylash (marker making)
Lectra Modaris	Fransiya	Dizayn, 3D fitting, kesish texnologiyasi
Optitex	Isroil	3D vizualizatsiya, modellashtirish, virtual sinov
Assyst CAD	Germaniya	Kiyim konstruktsiyasi va ishlab chiqarish tahlili
AutoCAD (textile extension)	Global	Chizma va detallarni loyihalash

Kiyim loyihalashda 3D texnologiyalarning o'rni

3D texnologiyalar kiyim modellashtirish jarayonini yangi bosqichga olib chiqdi. 3D virtual sinov (virtual fitting) yordamida:

– Andazalar sinovdan o'tkaziladi;

– Mos kelmaydigan joylar aniqlanadi;

– Material xususiyatlari modellashtiriladi;

– Real tikuvdan oldin natija baholanadi.

Bu ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi va dizayn jarayonini soddalashtiradi.

Bugungi kunda moda sanoatida 3D modellashtirish imkoniyatlarini taqdim etadigan eng ilg‘or innovatsion avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari (ALT) sifatida CLO3D (Janubiy Koreya), VStitcher (Browzwear, Singapur), Optitex (Isroil), Assyst Vidya (Germaniya), Gerber AccuMark 3D (AQSH), Julivi (Ukraina), Tuka3D Fit (Tukatech, AQSH), Style3D Studio (Xitoy) kabi dasturlar alohida ahamiyatga ega. Quyida ular taqdim etayotgan imkoniyatlar borasida qisqacha to‘xtalib o‘tamiz. 1. CLO3D dasturi yuqori 3D vizualizatsiya funksiyasiga ega bo‘lib, uning yordamida avatarni ixtiyoriy o‘lcham, rang va holatda sozlash, konstruksiyalashni bir vaqtning o‘zida 2D va 3D formatda bajarish, matoning teksturasi, shaffofligi, qalinligi, printi va tasvirlari bilan ixtiyoriy sinovlarni amalga oshirish, to‘g‘nog‘ich, taxlama, cho‘zma tasmalar, choklar va bug‘ bilan ishlashni simulyatsiya qilish, parametrik modellashtirish, kolleksiya yoki kiyim bir elementining realistik renderini amalga oshirish imkoniyatlari, shuningdek, andaza, furnitura, choklar hamda matolarning yirik kutubxonasini taqdim etadi (1-rasm).

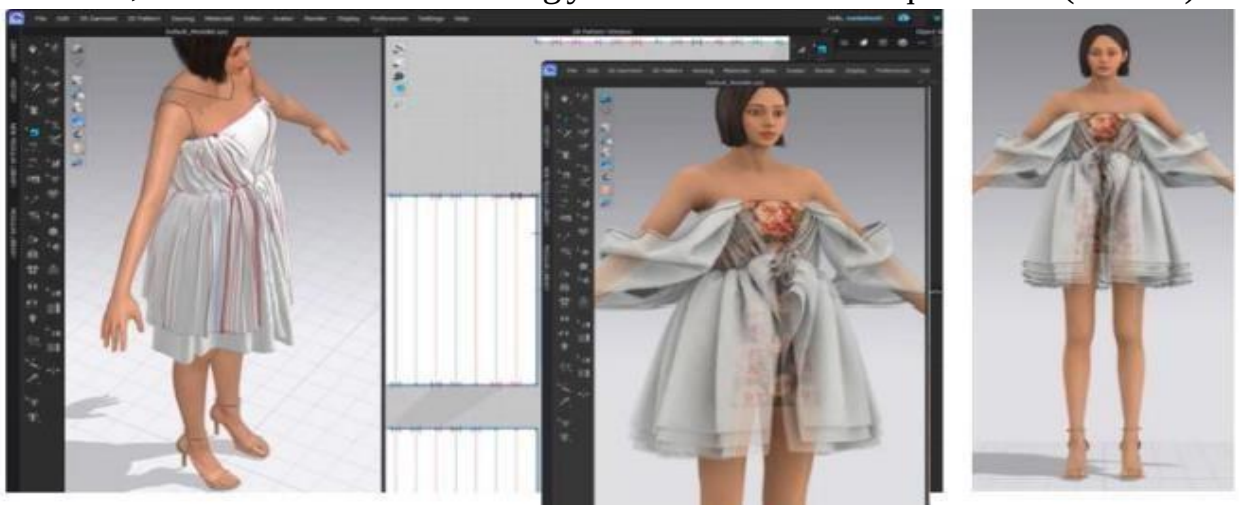

1-rasm. CLO3D dasturida kiyim loyihalash jarayonidan ekran oynasi tasvirlari

Kiyim loyihalash jarayonini avtomatlashtirish yengil sanoatni raqamlashtirishdagi muhim yo‘nalishlardan biridir. LAS tizimlari yordamida loyihalash jarayonlari tezkor, aniq va tejamli bo‘lib, bu o‘z navbatida modani yangilash, sifatni oshirish va eksport salohiyatini kuchaytirish imkonini beradi. Zamonaviy CAD/CAM va 3D texnologiyalar kiyim sanoatini innovatsion bosqichga olib chiqmoqda.

Razmerli tipologiyalar va avatar o‘lcham ko‘rsatkichlari o‘rtasida tafovutlarning kuzatilishi hamda avatar parametrlari o‘zgarish qonuniyatlarinining mavhumligi kiyimlarni virtual muhitda loyihalash natijalarining sifatiga, virtual

protiplarning real namunalarga muvofiqlashish darajasiga hamda kiyim o‘rnashuvi sifatiga ta’sir qiladi. Bu esa o‘z navbatida, bunday ko‘rsatkichlardagi farqlanishlarni kiyimlarni virtual muhitda konstruksiyalash jarayonida hisobga olish zaruriyatini asoslaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi PF-5847-sonli “O’zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyatsini tasdiqlash to’g’risida”gi farmoni www.lex.uz.
2. 60111300 – Texnologik ta’lim bakalavriat ta’lim yo‘nalishi “Tikuv buyumlarini konstruksiyalash va modellashtirishni avtomatlashtirilgan tizimlari” fani fan dasturi. – Toshkent, 2024.
3. Ibrohimova M., Mamatova N. Kiyim konstruktsiyasi va modellashtirish asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021.
4. Ergasheva N. Kompyuter texnologiyalarida loyihalash tizimlari. – Toshkent, 2020.
5. Lectra Modaris rasmiy qo‘llanmasi, 2022.
6. Gerber AccuMark System Guide, 2021.
7. AutoCAD for Fashion Design. – Pearson Education, 2020.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA MUSTAQIL TA’LIMNI TASHKIL ETISH METODIKASI

Karimov Habibulla Qodomboyevich
Urganch Pedagogika instituti o‘qituvchisi
Jumanazarova Sadoqat Muxtorbek qizi
Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli texnologiyalar asosida mustaqil ta’limni tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Raqamli ta’lim muhitining o‘quv jarayoniga ta’siri, talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishdagi o‘rni hamda zamonaviy platforma va vositalarning didaktik imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, mustaqil ta’limni samarali tashkil etish metodikasi, bosqichlari va pedagogik shart-sharoitlari asoslab beriladi. Maqolada raqamli vositalardan foydalanish orqali ta’lim samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish hamda ta’lim jarayonini individuallashtirish masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnologiyalar, mustaqil ta’lim, masofaviy ta’lim, elektron ta’lim resurslari, LMS platformalar, interaktiv metodlar, kompetensiya, shaxsiylashtirilgan ta’lim, raqamli pedagogika, innovatsion ta’lim.

Asosiy qism

Raqamli texnologiyalar asosida mustaqil ta’limni tashkil etish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Globallashuv va axborotlashuv jarayonlari sharoitida bilim manbalari keskin kengayib, axborot almashinuvi tezlashdi. Bunday sharoitda talaba yoki o‘quvchi faqat tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki uni mustaqil izlovchi, tahlil qiluvchi va amaliyotga tatbiq etuvchi subyektga aylanishi zarur. Raqamli texnologiyalar aynan shu jarayonni qo‘llab-quvvatlovchi samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Mustaqil ta’lim — bu o‘quvchining o‘z oldiga qo‘yilgan maqsad asosida bilimlarni mustaqil ravishda egallashi, ularni chuqurlashtirishi va amaliyotda qo‘llay olishi jarayonidir. Raqamli muhit esa bu jarayonni yanada qulay, moslashuvchan va samarali tashkil etish imkonini beradi. Masalan, LMS (Learning Management System) platformalari orqali o‘quv materiallarini tizimli joylashtirish, topshiriqlar berish, baholash va monitoring jarayonlarini avtomatlashtirish mumkin. Bu esa o‘qituvchiga nazoratni samarali olib borish, talabaga esa o‘z o‘quv faoliyatini mustaqil rejalashtirish imkonini yaratadi.

Raqamli texnologiyalar asosida mustaqil ta’limni tashkil etishda, avvalo, o‘quv maqsadlari aniq belgilanishi lozim. Har bir mustaqil topshiriq talabaning ma’lum kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qilishi kerak. Bunda shunchaki ma’lumot yig’ish emas, balki tahlil qilish, taqqoslash, xulosa chiqarish va muammoni hal etish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Shu jihatdan, raqamli topshiriqlar muammoli vaziyatlar, keys-stadi, loyiha ishlari va tadqiqot faoliyatiga asoslangan bo‘lishi maqsadga muvofiqdir.

Raqamli vositalarning muhim afzalliklaridan biri — ta’lim jarayonini individuallashtirish imkoniyatidir. Har bir talabaning bilim darajasi, o‘zlashtirish sur’ati va qiziqishlari turlicha bo‘lganligi sababli, yagona yondashuv doimo yuqori samaradorlik bermaydi. Raqamli platformalar esa moslashuvchan o‘quv trayektoriyasini yaratish imkonini beradi. Masalan, qo‘shimcha video darslar, interaktiv testlar yoki mustaqil o‘rganish uchun elektron manbalar taqdim etish orqali bilimdagi bo‘shliqlarni to‘ldirish mumkin. Shu bilan birga, yuqori o‘zlashtiruvchi talabalar uchun murakkabroq vazifalar taklif etish orqali ularning salohiyatini yanada rivojlantirish mumkin bo‘ladi.

Interaktivlik ham raqamli mustaqil ta’limning muhim jihatlaridan biridir. Oddiy matnli materiallardan farqli ravishda, video, animatsiya, infografika va simulyatsiyalar orqali berilgan ma’lumot o‘quvchi tomonidan tezroq va chuqurroq o‘zlashtiriladi. Virtual laboratoriyalar esa nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmaga aylantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, texnik va tabiiy fanlarda bu usul yuqori samaradorlik beradi. Talaba real jarayonni modellashtirish orqali xatolardan qo‘rqmasdan tajriba o‘tkazish imkoniga ega bo‘ladi.

Mustaqil ta’lim samaradorligi ko‘p jihatdan teskari aloqa va nazorat tizimiga bog’liq. Raqamli texnologiyalar bu borada keng imkoniyatlar yaratadi. Onlayn testlar, avtomatik baholash tizimlari, elektron portfoliolar hamda analitik kuzatuv vositalari orqali talabaning faolligi va natijalari muntazam tahlil qilinadi. Tezkor fikr-mulohaza berish esa o‘quvchining xatolarini o‘z vaqtida tuzatishiga yordam beradi. Bu jarayon o‘z-o‘zini nazorat qilish va refleksiya ko‘nikmalarini ham shakllantiradi.

Shu bilan birga, raqamli muhitda mustaqil ta’limni tashkil etishda ayrim muammolar ham uchrab turadi. Texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, internet tezligining pastligi yoki qurilmalarning yetishmasligi ta’lim jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bundan tashqari, barcha o‘quvchilar ham yetarli darajada raqamli savodxonlikka ega emas. Shu sababli, raqamli ta’limni joriy etish jarayonida o‘qituvchilar va talabalar uchun maxsus o‘quv-seminarlar tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Akademik halollikni ta’minlash ham muhim masalalardan biri bo‘lib, bunda antiplagiat tizimlari va individual ijodiy topshiriqlardan foydalanish samarali natija beradi.

Umuman olganda, raqamli texnologiyalar asosida mustaqil ta’limni tashkil etish o‘quvchilarning bilim olish jarayonidagi faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga, axborotni tanqidiy tahlil qilishga va kasbiy kompetensiyalarni egallashga yo‘naltiradi. To‘g’ri metodik yondashuv asosida yo‘lga qo‘yilgan raqamli mustaqil ta’lim ta’lim sifatini oshirish, o‘quv jarayonini modernizatsiya qilish va zamonaviy mehnat bozori talablariga mos mutaxassislarni tayyorlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar asosida mustaqil ta’limni tashkil etish bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim jarayonining mazmuni, shakli va metodlariga sezilarli o‘zgarishlar kiritdi. Natijada an’anaviy o‘qitish modeli asta-sekin o‘quvchi markazli, interaktiv va kompetensiyaviy yondashuv asosidagi model bilan almashmoqda. Bu jarayonda mustaqil ta’lim alohida ahamiyat kasb etadi, chunki zamonaviy jamiyat sharoitida shaxs doimiy ravishda o‘z bilim va ko‘nikmalarini yangilab borishga majbur bo‘ladi.

Raqamli texnologiyalar mustaqil ta’limni samarali tashkil etish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Elektron ta’lim platformalari, masofaviy o‘qitish tizimlari, multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar, sun’iy intellekt elementlari va onlayn baholash tizimlari o‘quv jarayonini individuallashtirish, differensiallashtirish va optimallashtirishga xizmat qiladi. Bunday muhitda o‘quvchi o‘z o‘quv faoliyatini mustaqil rejalashtirish, axborotni tanlash va tahlil qilish, o‘z bilimini nazorat qilish hamda baholash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu

esa unda o‘z-o‘zini rivojlantirish, mas’uliyat, intizom va refleksiya ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Raqamli asosda tashkil etilgan mustaqil ta’lim talabalarning nafaqat nazariy bilimlarini mustahkamlaydi, balki ularning amaliy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Ayniqsa, loyiha ishlari, muammoli vaziyatlar, keys-stadi, virtual tajribalar va interaktiv topshiriqlar orqali o‘quvchilar real hayotga yaqin sharoitlarda bilimlarini sinab ko‘rish imkoniga ega bo‘ladilar. Bu esa ta’lim natijalarining amaliy ahamiyatini oshiradi va bitiruvchilarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini ta’minlaydi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar asosida mustaqil ta’limni tashkil etish ma’lum shart-sharoitlarni talab etadi. Avvalo, barqaror texnik infratuzilma, sifatli internet tarmog’i va zamonaviy qurilmalar bilan ta’minlanganlik muhimdir. Bundan tashqari, pedagoglarning raqamli kompetensiyasi yetarli darajada bo‘lishi, ular zamonaviy platformalar va vositalardan metodik jihatdan to‘g’ri foydalana olishi zarur. Talabalarning raqamli savodxonligini oshirish, akademik halollik tamoyillarini mustahkamlash ham dolzarb vazifalardan biridir.

Umuman olganda, raqamli texnologiyalar asosida mustaqil ta’limni samarali tashkil etish ta’lim sifatini oshirish, o‘quv jarayonini innovatsion asosda rivojlantirish hamda zamonaviy, kreativ va mustaqil fikrlay oladigan mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Kelgusida raqamli pedagogika, sun’iy intellekt va adaptiv ta’lim texnologiyalarining yanada keng joriy etilishi mustaqil ta’lim samaradorligini oshirishi kutiladi. Shunday ekan, ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni chuqur integratsiya qilish va ularni metodik jihatdan asoslangan holda qo‘llash dolzarb vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g’risida”gi Qonun. – Toshkent, 2020 yil 23 sentabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”. – Toshkent, 1997.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g’risidagi Farmoni. – Toshkent, 2020.

4. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.

5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.

6. Bates, A.W. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. – Vancouver: BCcampus, 2015.

7. Anderson, T. (Ed.). The Theory and Practice of Online Learning. – Edmonton: Athabasca University Press, 2008.

8. Siemens, G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. – International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2005.
9. UNESCO. Digital Education Transformation: Global Education Monitoring Report. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
10. Ally, M. (Ed.). Mobile Learning: Transforming the Delivery of Education and Training. – Athabasca University Press, 2009.

TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHILARINING MULTIMEDIA SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Kenjayeva Marjona Komil qizi
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy fanlar fakulteti Texnologik ta’lim 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada hozirgi davr texnologiyalari va texnologiya fani o‘qituvchilarining multimedea savodxonligini rivojlantirish masalalari, Texnologiya fanida multimedia savodxonligining muhum afzalliklari, mazmun-mohiyati, texnologiya darslarida undan foydalanish imkoniyatlari hamda rivojlantirish choralari haqida fikr-mulohazalar o‘z tasdig’ini topgan. Shu bilan bir qatorda bu fan o‘qituvchilarining multemedia savodxonligini rivojlantirish orqali o‘quvchilarning nafaqat texnik, qolaversa ijodiy tafakkur va qobiliyatlarini rivojlantirish hamda dars unumdorligi va samaradorligini ta’minlashga ham alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Texnologiya fani, multimedia savodxonligi, raqamli ta’lim, innovatsion yondashuv, texnologiya o‘qituvchisi, ta’lim sifati, interaktiv metodlar, zamonaviy pedagog.

Аннотация: В данной статье освещаются вопросы развития мультимедийной грамотности учителей предмета «Технология» в условиях современных технологий, раскрываются основные преимущества и сущность мультимедийной грамотности в преподавании технологии, а также возможности её применения на уроках и пути дальнейшего совершенствования. Наряду с этим особое внимание уделяется развитию не только технических, но и творческих способностей и мышления учащихся посредством повышения уровня мультимедийной грамотности учителей технологии, а также обеспечению продуктивности и эффективности учебного процесса.

Ключевые слова: предмет «Технология», мультимедийная грамотность, цифровое образование, инновационный подход, учитель технологии, качество образования, интерактивные методы, современный педагог.

Abstract: This article discusses the issues of developing multimedia literacy among Technology teachers in the context of modern technologies. It highlights the key advantages and essence of multimedia literacy in teaching Technology, as well as the opportunities for its application in Technology lessons and ways of further improvement. Particular attention is paid to enhancing not only students' technical skills, but also their creative thinking and abilities through improving the multimedia literacy of Technology teachers, as well as ensuring the productivity and effectiveness of the educational process.

Keywords: Technology subject, multimedia literacy, digital education, innovative approach, Technology teacher, quality of education, interactive methods, modern educator.

Insoniyat kosmosni zabt etayotgan bir davrda, nafaqat ilm-fan balki texnologiya ham tasavvur qilib bo‘lmas darajada jadal suratlarda rivojlanib bormoqda. Raqamli texnologiyalar, multimedia vositalari, robototexnika, sun’iy intellekt kabi keng qamrovli tushunchalar insoniyat hayotining turli xil sohalarida, jumladan ta’lim tizimiga ham chuqur kirib borib, o‘z ta’sir doirasini kengaytirib borayotganligini ta’kidlash joiz. Hozirgi davrga kelib insoniyat tomonidan yaratilib, kashf qilinayotgan kashfiyotlar bevosita texnologiya fanining mazmun-mohiyati bilan chambarchas bog’liq. Modomiki texnologiya fani - bu fikr va g’oyalar birlashuvi hamda bilim va ko‘nikmalarning bir butun mahsulotga aylantirish fanidir.

Texnologiya va multimedia savodxonligini tushunchalarini, uzviy bog’liqligini asoslashdan oldin multimedia savodxonligi borasida so‘z ochsak. Multimedia savodxonligi bu-turli xil multimedea vositalari yordamida axborotni qabul qilish, yig’ish, jamlash, baholash hamda uzatish qobiliyatidir. U texnik bilim va ko‘nikmalar bilan bir qatorda axborotni tanqidiy fikrlash asosida aralash va maqsadga muvofiq foydalanishni ham o‘z ichiga oladi. Hozirgi innovatsion ta’lim texnologiyalardan multimedia savodxonligi har qanday fan o‘qituvchisi, qolaversa texnologiya fani o‘qituvchilarining salohiyatini ham keng ma’noda oshiradi. Texnologiya fani amaliy yo‘naltirilgan darslik bo‘lganligi sababli ko‘rgazmalilik va interaktivlik eng muhum o‘rnini egallaydi.

Multimedea vositalari orqali:

-texnologik jarayon va bosqichlarni vizual ko‘rsatish;

-mavzularni rasm, audio, vedio, va animatsiyalar yordamida tushuntirish va o‘quvchida tasavvur doirasini kengaytirish, o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi va darsga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi;

- mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi;

- vaqtni tejaydi va dars samaradorligini oshiradi;

- amaliy ko‘nikmalarni shakllantiradi va individual yondashuvni ta’minlaydi;

- zamonaviy ta’lim talablariga mos keladi.

Multimedia turlari “Multimedia” atamasi so‘zma-so‘z “ko‘p muhit” (ko‘p-ko‘p, media — muhit) degan ma’noni anglatadi va bitta axborot obyektida matn, tovush, grafik va videoning kombinatsiyasi sifatida talqin etiladi. Multimedia bo‘lishi uchun quyidagilar bo‘lishi zarur: Multimedia texnologiyasi barcha turdagi multimedia mahsulotlarini yaratish uchun asos bo‘lib, ularning o‘ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

• matn, grafik, audio, video ma’lumot, animatsiyalarni bitta mahsulotga birlashtirish;

• interaktiv (dialogli) ish rejimining mavjudligi;

• ma’lumotni tez qidirish qobiliyati;

• keng navigatsiya imkoniyatlari;

• real vaqtda, sekin yoki tezlashtirilgan tezlikda ishlash qobiliyati;

• do‘stona foydalanuvchi interfeysi.

Texnologiya fanida ishlab chiqarish jarayonlari, texnik qurulmalarni, jarayon va bosqichlarini tushuntirishda multimedea vositalari muhum o‘rin tutadi.

Shunday ekan ta’lim sohasidagi nazariy hamda amliy mashg’ulotlarni multimedia texnologiyalari asosida olib borish, o‘quvchilarning bilim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.(1-rasm)

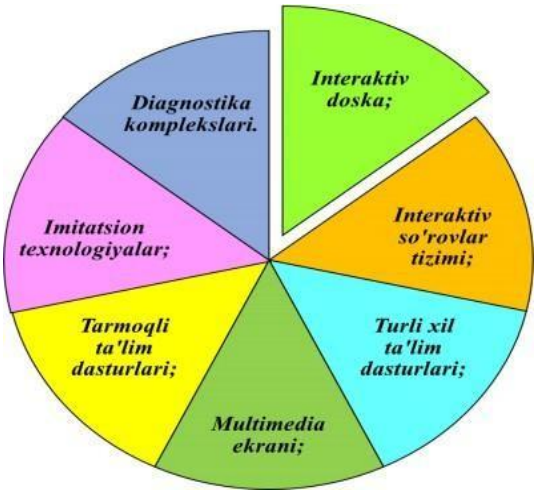

1-rasm. Multimedia texnologiyalari turlari

Texnologiya fanining mohiyati tubdan o‘zgarib borayotgan bir paytda, ushbu fan amaliy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish, o‘quvchilarda ijodkorlik va dizayn, texnik tafakkur va innovatsion g’oyaviy fikrlashni rivojlantirishga asosiy poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Buning muhum jihati shundaki multimedea vositalarini dars jarayonlariga to‘g’ri tadbiq etish bilan bir qatorda axborot madaniyatini ham keng ko‘lamda shakllantirish va o‘z o‘rnida texnologiya ta’limi o‘qituvchilariga kasbiy mahoratini yuksaltirishga ham qaratilganligidadir.

Multimedia savodxonligini rivojlantirish masalalari:

Texnologiya fani o‘qituvchilari uchun raqamli pedagogika va multimediaga asoslangan va yo‘naltirilgan maxsus malaka oshirish kurslarini joriy etish.

Kurs jarayonlarida onlayin platformalardan foydalanish bo‘yicha amaliy mashg’ulotlar, taqdimotlar yaratish (Power Point, Canva), vediodarslar yaratish, texnologik o‘quv jarayonlari bosqichlarini modellashtirish, elektron dars qo‘llanmalarini yaratish, vedioli va animatsiyali ko‘rgazmalar tayyorlashlari bilan bir qatorda ochiq ta’lim resurslaridan va elektron ta’lim platformalari bilan ishlashni ham o‘rganishlari lozim. Ta’lim dasturlarida multimedia savodxonligini oshirishga xizmat qiladigan fanlar tadbiq qilinishi ham e’tiborga molik hisoblanadi. O‘qituvchilarning o‘z ustida ishlab yetuk mutaxassis bo‘lishlarini qo‘llab-quvvatlash maqsadida quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq.

-sertifikatlarini inobatga olish muhum;

-metodik qo‘llab-quvvatlash tizimini kengaytirish;

-moddiy-texnik ba’zani doimiy nazoratda tutish;

-raqamli ta’lim resurslaridan keng ko‘lamda foydalana olish;

-elektron darslik qo‘llanmalaridan foydalanish imkoniyatlarini oshirish;

-amaliy multimedia bilim-ko‘nikmalarini shakllantirish va eng muhum jihat motivatsiya va muhutni to‘g’ri yaratish kabilardir.

Chunki hozirgi zamonaviy ta’lim tizimini yaratish uchun mobil ijtimoiy texnologiyalarni tadbiq etish zarur.

Jamiyatimiz rivojlanib borishi beixtiyor o‘z navbatida har sohaning jadal rivojlanib borishini talab etadi. Eng muhum va e’tibor qaratilayotgan ta’lim sohasida moddiy-texnik ba’zani mustahkamlash, qulay muhut va shart-sharoitlar talab qilinadi. Texnologiya fanida multimedia vositalaridan foydalanish dars va amaliy mashg’ulotlar mazmunini vizual va amaliy jihatdan boyitib o‘quvchi yoshlarda ijodiy qobiliyat va tafakkurni rivojlantiradi, bu esa milliy va an’anaviy dars shakl va ko‘rinishlaridan uzoqlashmagan holda, zamonaviy yondashuv va bilimlar bilan uyg’unlashtirish imkonini beradi. Hozirgi kunda multimedia texnologiyalari istiqbolli yo‘nalishlardan biri sifatida texnologiya fani bilan bir butun uyg’unlashtirilsa texnologiya fani o‘qituvchilari ta’lim jarayonlarini qiziqarli va samarali bo‘lishi ta’minlashadi va buning natijasida albatta o‘ylagan natijalarning ko‘prog’iga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. O‘: «O‘zbekiston» NIIU, 2017

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim

standartlarini tasdiqlash to‘g’risida”gi 187-sonli qarori. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017

3. G.I.Ishmuradova, A.A.Raxmatov “Texnologiya ta’limi metodikasi” o‘quv qo‘llanma Qarshi “Intellekt” nashriyoti 2023

4. S. Bekmurodova. Texnologiya fanini o‘qitishga yangicha yondashuv. Metodik qo‘llanma. – T.: «Delta print», 2017

5. M. Saidova “Ta’limda multimedia texnologiyalaridan foydalanish” Darslik / .- Buxoro : “Sadriddin Salim Buxoriy” Durdona, 2022. -292 b.

6. Internet manbalari: www.ziyonet.uz

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA KASBIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH

Matkarimova Oyimjon Saidnazar qizi
Urganch Innovatsion universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Tezisda raqamli ta’lim muhitida (LMS, masofaviy va aralash ta’lim, elektron resurslar, onlayn hamkorlik platformalari) bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy madaniyatini rivojlantirish masalasi yoritiladi. Kasbiy madaniyat raqamli sharoitda nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalar, balki akademik halollik, raqamli muloqot etikasi (netiket), mualliflik huquqiga rioya, shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligi, axborotni tanlash va tekshirish madaniyati hamda refleksiv o‘zini rivojlantirish bilan boyiydi. Tezisda kasbiy madaniyatni shakllantiruvchi pedagogik shart-sharoitlar tizimlashtirilib, ularning huquqiy asoslari O‘zbekiston qonunchiligi va strategik hujjatlari bilan asoslanadi. Yakunda amaliy xulosa va tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: *raqamli ta’lim muhiti, kasbiy madaniyat, raqamli kompetensiya, e-portfolio, refleksiya, loyiha faoliyati, akademik halollik, netiket, shaxsiy ma’lumotlar, kriterial baholash.*

Аннотация: В тезисах рассматривается проблема развития профессиональной культуры будущих специалистов в цифровой образовательной среде (LMS, дистанционное и смешанное обучение, электронные ресурсы, онлайн-платформы для совместной работы). В условиях цифровизации профессиональная культура включает не только профессиональные знания и умения, но и академическую честность, этику цифрового общения (нетикет), соблюдение авторских прав, безопасность персональных данных, культуру отбора и проверки информации, а также рефлексивное саморазвитие. В тезисах систематизированы педагогические условия, способствующие формированию профессиональной культуры, а их правовые основания обоснованы законодательством и стратегическими

документами Республики Узбекистан. В конце представлены практические выводы и рекомендации.

Ключевые слова: *цифровая образовательная среда, профессиональная культура, цифровая компетентность, e-portfolio, рефлексия, проектная деятельность, академическая честность, нетикет, персональные данные, критериальное оценивание.*

Abstract: This thesis addresses the development of professional culture among future specialists in a digital learning environment (LMS, distance and blended learning, electronic resources, and online collaboration platforms). In the context of digitalization, professional culture encompasses not only professional knowledge and skills, but also academic integrity, digital communication ethics (netiquette), compliance with copyright, personal data security, the culture of selecting and verifying information, and reflective self-development. The thesis systematizes the pedagogical conditions that foster professional culture and substantiates their legal foundations based on the legislation and strategic documents of the Republic of Uzbekistan. Practical conclusions and recommendations are provided at the end.

Keywords: *digital learning environment, professional culture, digital competence, e-portfolio, reflection, project-based activity, academic integrity, netiquette, personal data, criteria-based assessment.*

Kirish. Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi “bilim berish” bilan cheklanib qolmay, shaxsning kasbiy yetukligini belgilovchi madaniy-me’yoriy kompetensiyalarni ham maqsadli rivojlantirishni talab etmoqda. Bugun o‘quv jarayonida axborot oqimi keskin ortgani, muloqotning sezilarli qismi onlayn maydonga ko‘chgani, o‘qitish va baholashning raqamli vositalar orqali amalga oshayotgani kasbiy madaniyatni yangi mazmun bilan boyitdi. O‘zbekistonda ushbu yo‘nalish ta’limni modernizatsiya qilish, raqamlashtirish hamda sifatni oshirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar bilan qo‘llab-quvvatlanadi: xususan, “Ta’lim to‘g’risida”gi Qonun ta’lim tizimini tashkil etish va rivojlantirishning umumiy huquqiy asoslarini belgilaydi. Raqamli rivojlanish va boshqaruvni takomillashtirish yo‘nalishlari esa “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi orqali mustahkamlangan bo‘lib, unda raqamli texnologiyalarni joriy etish va inson kapitalini rivojlantirish bilan bog’liq ustuvor vazifalar belgilab berilgan.

Kasbiy madaniyatni raqamli ta’lim kontekstida mutaxassisning kasbiy vazifalarni axloqiy me’yorlar, sifat talablari va raqamli muhit qoidalariga rioya qilgan holda bajarishi, o‘z faoliyatini ongli boshqarishi hamda hamkorlikda samarali ishlashi sifatida talqin qilish mumkin. Raqamli sharoitda bu sifat bir nechta muhim yo‘nalishlar bilan kengayadi: akademik halollik va mualliflik

huquqiga hurmat, onlayn muloqot va hamkorlik etikasi (netiket), axborot gigiyenasi (manbani tekshirish, ishonchlilikni baholash, soxta axborotga tanqidiy yondashish), shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, shuningdek refleksiya va uzluksiz o'zini rivojlantirish. Bu talablar huquqiy jihatdan ham asoslangan: "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun shaxsiy ma'lumotlar bilan ishlash mas'uliyatini belgilaydi, "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonun esa ijodiy mahsulotdan foydalanish, iqtibos va mualliflikni e'tirof etish madaniyatining huquqiy me'yorlarini mustahkamlaydi.

Bunday murakkab sharoitda kasbiy madaniyatni raqamli muhitda rivojlantirish samaradorligi tasodifiy omillarga emas, balki oldindan loyihalangan pedagogik shart-sharoitlar majmuasiga bog'liq bo'ladi. Eng avvalo, ta'lim mazmuni kompetensiyaviy va integrativ asosda qurilishi, ya'ni har bir modulda "bilim–amaliy vazifa–raqamli vosita–axloqiy me'yor" birligi ko'zda tutilishi muhim. Masalan, talaba raqamli manba bilan ishlaganda faqat axborotni topish emas, balki uni tanlash mezonlari, iqtibos berish qoidalari, plagiatning oldini olish, manbani rasmiylashtirish va o'z fikrini refleksiv asoslash talablarini ham bajarishi kerak; shunda kasbiy madaniyat bilimga qo'shimcha "tartib" emas, balki o'quv natijasining ajralmas qismiga aylanadi. Ikkinchidan, topshiriqlar autentik bo'lishi zarur: raqamli dars dizayni yaratish, metodik video tayyorlash, raqamli resurs ishlab chiqish, jamoaviy loyiha va taqdimot/himoya kabi faoliyatlar talabaning mas'uliyat, sifatga intilish, hamkorlik, vaqtni boshqarish va natijani asoslab berish madaniyatini kuchaytiradi. Uchinchi jihat — raqamli hamkorlik va netiketni shakllantirish: forum, chat, videoaloqa yoki "peer-review" (o'zaro taqriz) jarayonida konstruktiv fikr bildirish, bahsni madaniyatli olib borish, boshqalarning hissasini e'tirof etish, mualliflikni tan olish va kelishmovchilikni etik tarzda hal qilish ko'nikmalari kasbiy madaniyatning kommunikativ hamda axloqiy komponentlarini real vaziyatda mustahkamlaydi.

Kasbiy madaniyatning barqaror rivojlanishi uchun refleksiya va e-portfolio mexanizmlarini tizimli joriy etish ham zarur: talabaning loyiha natijalari, raqamli resurslari, tahlil va o'z-o'zini baholash materiallari portfelga jamlanganda, rivojlanish dinamikasi ko'rinadi, talaba o'zining kuchli va zaif tomonlarini anglaydi hamda kasbiy identifikatsiyasi kuchayadi. Bunda baholash ham shaffof va kriterial bo'lishi, rubrikalar orqali "halollik", "hamkorlik hissasi", "raqamli mahsulot sifati", "refleksiya chuqurligi" kabi ko'rsatkichlar aniq mezonlar asosida o'lchanishi lozim. Bu yondashuv subyektiv baholashni kamaytirib, talabada kasbiy me'yorlarga ongli amal qilishni shakllantiradi.

Shuningdek, raqamli xavfsizlik va masofaviy ta'limning tartibga solingan mexanizmlariga rioya etish kasbiy madaniyatning amaliy-huquqiy tayanchidir. Oliy ta'limda masofaviy ta'limni tashkil etish tartibi Vazirlar Mahkamasining 559-

son qarori bilan tasdiqlangan Nizomda belgilangan bo‘lib, unda masofaviy ta’limni tashkil etish talablari va tartiblari ko‘rsatiladi. Demak, LMSdan foydalanish, ta’lim kontentini boshqarish, nazorat va identifikatsiya masalalari faqat texnik masala emas, balki kasbiy mas’uliyat va qonuniy me’yorlarga amal qilish madaniyati bilan bevosita bog’liqdir.

Huquqiy jihatdan, ushbu yo‘nalishlar 2030-yilgacha mo‘ljallangan strategik islohotlar doirasida ham mustahkamlanadi. “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi davlat rivojlanishining o‘rta muddatli ustuvor yo‘nalishlarini belgilab, inson kapitali va ta’lim sifati masalalarini keng qamrab oladi. Shuningdek, 2030 yo‘nalishlari doirasida islohotlarni izchil davom ettirish va yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan qo‘shimcha chora-tadbirlar bo‘yicha Prezident Farmoni ham strategik vazifalarning amaliy ijrosini kuchaytirishga xizmat qiladi. Natijada ta’limni raqamlashtirish, sifatni ta’minlash va kasbiy madaniyatni rivojlantirish bir-birini to‘ldiradigan yagona tizim sifatida qaralmoqda.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’lim muhitida kasbiy madaniyatni rivojlantirish — bu faqat “raqamli savodxonlik”ni oshirish emas, balki akademik halollik, mualliflik va ma’lumotlar xavfsizligi, onlayn muloqot etikasi, sifatga intilish, hamkorlik va refleksiyani yagona kompetensiyalar tizimi sifatida shakllantirishdir. Mazkur natijaga erishish uchun integrativ mazmun, autentik loyiha vazifalari, raqamli hamkorlik va netiket, e-portfolio va refleksiya, shaffof rubrikali baholash hamda masofaviy ta’limning normativ talablari bilan uyg’unlashtirilgan ta’lim muhiti izchil yo‘lga qo‘yilishi zarur.

Raqamli ta’lim muhitida kasbiy madaniyatni rivojlantirish tizimli yondashuvni talab qiladi: integrativ-kompetensiyaviy mazmun, autentik loyiha vazifalari, raqamli hamkorlik va netiket, e-portfolio va refleksiya, rubrika asosidagi shaffof baholash hamda axborot xavfsizligi va akademik halollikni ta’minlovchi ta’lim muhiti ushbu jarayonning tayanch shart-sharoitlaridir. Bu shartlar izchil joriy etilganda, bo‘lajak mutaxassisning raqamli savodxonligi bilan birga kasbiy mas’uliyati, etik pozitsiyasi, sifatga intilishi va hamkorlik madaniyati ham barqaror rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni: “Ta’lim to‘g’risida”, O‘RQ-637 (23.09.2020).

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni: “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasi, PF-6079 (05.10.2020).

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni: “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g’risida, PF-158 (11.09.2023).

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni: 2030 yo‘nalishlari doirasida islohotlarni davom ettirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar, PF-21 (16.02.2026).

5. Vazirlar Mahkamasi qarori ilovasi: Oliy ta’lim tashkilotlarida masofaviy ta’limni tashkil etish tartibi, 559-son (03.10.2022).

6. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni: “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g’risida”, O‘RQ-547 (02.07.2019).

7. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni: “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g’risida”, O‘RQ-42 (20.07.2006).

8. Shulman, L.S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching. *Educational Researcher*, 1986.

9. Mishra, P., Koehler, M.J. Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK): A Framework for Teacher Knowledge. *Teachers College Record*, 2006.

10. Lave, J., Wenger, E. *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge University Press, 1991.

11. Wenger, E. *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge University Press, 1998.

YANGI YONDASHUV VA STRATEGIYALAR: PISA, TIMSS VA PIRLS NATIJALARI ASOSIDA TA’LIM SIFATINI OSHIRISH

Yaxyoyeva Sojida Abdurahimovna
Jismoniy tarbiya va sport bo’yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti Samarqand filiali dotsenti, falsafa fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada PISA, TIMSS va PIRLS xalqaro baholash dasturlari natijalari asosida ta’lim sifatini oshirishning zamonaviy yondashuvlari tahlil etiladi. Ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv, differensiallangan o‘qitish, o‘qituvchi salohiyatini oshirish, interfaol metodlarni qo‘llash hamda raqamli texnologiyalar integratsiyasi kabi strategiyalar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida ta’lim tizimini takomillashtirish yo‘nalishlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari ta’lim jarayonini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim sifati, xalqaro baholash dasturlari, PISA, TIMSS, PIRLS, funksional savodxonlik, differensial ta’lim, pedagogik innovatsiya, ta’lim monitoringi, raqamli ta’lim texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье анализируются современные подходы к повышению качества образования на основе результатов международных

исследований PISA, TIMSS и PIRLS. Рассматриваются стратегии, основанные на анализе данных, дифференцированное обучение, повышение профессиональной компетентности учителей, внедрение интерактивных методов и цифровых технологий. Обосновывается значимость использования международных оценочных программ для совершенствования национальной системы образования и формирования функциональной грамотности обучающихся.

Ключевые слова: Качество образования, международные оценочные исследования, PISA, TIMSS, PIRLS, функциональная грамотность, дифференцированное обучение, образовательная политика, педагогические инновации, цифровые технологии.

Abstract: This article analyzes modern approaches to improving the quality of education based on the results of international assessment programs such as PISA, TIMSS, and PIRLS. The study examines data-driven management, differentiated instruction, teacher professional development, the use of interactive teaching methods, and the integration of digital technologies. The importance of applying international assessment findings to the development of national education systems and the enhancement of students' functional literacy is substantiated.

Keywords: Education quality, international assessment programs, PISA, TIMSS, PIRLS, functional literacy, differentiated instruction, educational policy, pedagogical innovation, digital technologies.

Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim sifati mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Xalqaro baholash dasturlari – PISA, TIMSS va PIRLS – o‘quvchilarning bilim darajasi, funksional savodxonligi hamda amaliy ko‘nikmalarini xalqaro mezonlar asosida aniqlash imkonini beradi. Ushbu tadqiqotlar natijalari nafaqat o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini, balki ta'lim tizimining kuchli va zaif tomonlarini ham ko‘rsatib beradi. Mazkur maqolada xalqaro baholash dasturlari natijalari asosida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan yangi pedagogik yondashuv va strategiyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, ilg'or xorijiy tajribalar hamda milliy ta'lim tizimida ularni qo‘llash imkoniyatlari yoritiladi. Xalqaro tadqiqotlar natijasida aniqlangan ma'lumotlar ta'lim tizimini takomillashtirishda yangi yondashuvlarga asos bo‘ladi.

Birinchi navbatda, ushbu ma'lumotlar ma'lumotga asoslangan boshqaruvni ta'minlaydi: PISA va TIMSS hisobotlari o‘qituvchilarga sinflaridagi yutuq va kamchiliklarni aniqlashga yordam beradi. Masalan, TIMSS va PIRLS dasturlari ishtirokchi mamlakatlarga matematik, fan va o‘qish bo‘yicha o‘quvchilarning natijalarini taqdim etadi, shu bilan birga dars jarayonidagi muhit, o‘quv dasturi va

maktab sharoiti haqidagi ma’lumotlarni ham o‘z ichiga oladi. Bu esa ta’lim tizimida islohotlar uchun konkret asos yaratadi.

Ikkinchidan, yuqori darajadagi o‘rganish natijalariga erishish uchun differentsiyalangan o‘qitish strategiyasiga e’tibor qaratiladi. PISA/TIMSS ko‘rsatkichlari kam chiqayotgan mavzular bo‘yicha qo‘shimcha mashg’ulotlar, repetitorlik va o‘quv rejasini qayta ko‘rib chiqishni talab qilishi mumkin. Masalan, Tayvan hukumati TIMSS 1999 va 2003 natijalariga asoslanib, matematikada pasaygan natijalarni yaxshilashga qaratilgan maqsadlarni belgiladi va darsdan keyin matematika, fan va boshqa fanlardan qo‘shimcha mashg’ulotlar (tutorlik) boshladi. Ushbu dasturda low-performing talabalarga individual yondashuv joriy qilindi – ularning uy vazifalarini bajarishiga yordam beruvchi o‘qituvchilar guruhlari tashkil etildi. Bu kabi amaliy choralar PISA/TIMSS natijalarini o‘rganib, maqsadli reja tuzishning yaxshi misolidir.

Uchinchidan, o‘qituvchi salohiyatini oshirish ham strategiyalardan biri hisoblanadi. PISA va TIMSS natijalari tahlili shuni ko‘rsatadiki, yuqori natijaga erishgan tizimlarda o‘qituvchilar doimiy malaka oshirib, zamonaviy pedagogik metodlarni o‘rganadi. Masalan, Yeasmin va Uusiautti tadqiqotida aytilishicha, Finlandiyada o‘qituvchilar o‘z dars rejasini mustaqil belgilashadi va bajarilishiga doimiy nazorat yo‘q (sinov testlari kam va sinov jarayoni qat’iy emas). Bu yuqori ishonch va erkinlik o‘qituvchilarga ijodkorlik imkonini beradi. O‘zbekiston sharoitida ham pedagoglarning tayyorligini oshirish, ilg’or tajribalardan xabardor bo‘lish– natijalarni yaxshilashga yordam beradi.

Shuningdek, darslarda interfaol metodlarni qo‘llash tavsiya etiladi. PISA o‘quvchilarning masalani hal qilish, guruhda ishlash va baholash ko‘nikmalarini sinaydi. Shu bois, fizika tarbiya darslarida ham jismoniy mashqlarni loyiha asosida tashkil qilish, sport tadbirlarini muammoli vazifa sifatida berish kabi ko‘nikmalarni rivojlantiruvchi usullar qo‘llanishi mumkin. Masalan, yoshlar sog’lig’iga oid statistik ma’lumotlarni tahlil qilib, ularning fizika fani bilimlari bilan bog’liq muammolarni hal etish amaliyoti faol o‘qitishda qo‘llanilishi mumkin (Masalan, o‘quvchilar o‘z yurak-qon tomir faolligini o‘lchab, matematik modellashtirish orqali umumiy xulosa chiqarish). Bu kabi integratsiya qilingan yondashuv o‘quvchilarni yanada faollashtiradi. [1,2].

Muvozanatli tarzda yangi texnologiyalarni qo‘llash ham yondashuvlardan biri. Masalan, raqamli platformalarda PISA ko‘nikmalari bo‘yicha onlayn viktorinalar, TIMSS ma’lumotlaridan olingan test savollari mavjud. Bu resurslardan o‘qituvchilar dars jarayonida foydalanib, talabalar bilimini sinovdan o‘tkazishi mumkin. Shu bilan birga, “PISA maktablar uchun test” kabi loyihalar orqali har bir maktab o‘z o‘quvchilari salohiyatini global standartlar asosida

sinovdan o‘tkazishi mumkin (PISA for Schools loyihasi). Bu esa har bir maktab va o‘qituvchiga o‘z faoliyatini tahlil qilishga va takomillashtirishga yordam beradi.

Xalqaro baholash dasturlarini ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etishning ahamiyati shundaki, ta’lim sifatini oshirish uchun muhim strategiyadir. Birinchidan, bu o‘quv jarayonini doimiy monitoring qilishga xizmat qiladi. Muayyan davrda PISA yoki TIMSS natijalari bilan solishtirish orqali pedagoglar va maktab rahbariyati o‘z yutuqlari va ortda qolgan masalalarini baholaydi. Masalan, agar bir maktab PISAda matematikada past natija ko‘rsa, o‘qituvchi matematik kontentga ko‘proq e’tibor qaratishi va dars rejasiga qo‘shimcha masalalar kiritishi mumkin. Shu bilan birga, testga tayyorlashga cheklanib qolmasdan, masalalarga ijodiy yondoshuvni rivojlantirish muhim: O‘quvchilarga faqat test savollarini emas, balki hayotiy misollarni yechish bo‘yicha loyihalar ham berish kerak.

Ikkinchidan, xalqaro natijalar ta’lim siyosatini shakllantirishda yordam beradi. Misol uchun, OECD tahlillari ko‘rsatadiki, PISA ma’lumotlari talaba ko‘nikmalari va ta’lim tizimi ishlashini baholashda asosiy “indicator” hisoblanadi[3,4]. PISAni olib boruvchi tashkilotlar ham natijalarni sharhlab, tavsiyalar berishadi (masalan, o‘qituvchilar malakasini oshirish, standartlar joriy etish bo‘yicha OECD hisobotlari). Shuning uchun respublikamiz mutasaddilari PISA, TIMSS, PIRLS tahlillari asosida davlat ta’lim dasturlari va o‘qituvchi ta’limini yangilash yo‘lini belgilashi mumkin.

Uchinchidan, xalqaro baholash dasturlari maktablarda sifatni ta’minlashda yordam beradi. Masalan, maktab ichida o‘z-o‘zi baholash tizimi yo‘lga qo‘yiladi: o‘qituvchilar PISA/TIMSSdan olingan ma’lumotlar bilan tahlil qilinadigan standartlarni aniqlab olishadi va talabalarning ko‘nikmalarini muntazam kuzatib borishadi. Bunday yondashuv ta’limning har bir bosqichida muntazam o‘zgarishlar kiritish imkonini beradi. [5,6].

Oxirgi navbatda, xalqaro baholash dasturlari o‘qituvchilar o‘rtasida tajriba almashinuviga turtki beradi. PISA/TIMSS ma’lumotlariga asoslangan tahlil seminarlar, konferensiyalar o‘tkazilib, yaxshi pedagogik amaliyotlar bo‘yicha fikr almashiniladi. Masalan, PISA natijalariga ko‘ra muvaffaqiyat qozongan davlatlar (masalan, Finlyandiya yoki Singapur) tajribasi eksport qilinishi mumkin. Ushbu tadbirlar o‘qituvchilarga o‘z metodlarini boyitish va sinash imkonini beradi. Natijada, xalqaro darajadagi standartlar bilan uzviy bog’liq o‘qitish jarayoni shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda Xalqaro baholash dasturlari natijalari ta’lim tizimini chuqur tahlil qilish va strategik rivojlantirish uchun muhim manba hisoblanadi. PISA, TIMSS va PIRLS tadqiqotlari o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilimini, balki amaliy ko‘nikma va hayotiy kompetensiyalarini ham baholaydi. Mazkur

dasturlar natijalaridan samarali foydalanish orqali ta’lim jarayonini differensiallashtirish, o‘qituvchilar malakasini oshirish, interfaol va integratsiyalashgan metodlarni joriy etish hamda raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanish imkoniyati yaratiladi. Shuningdek, xalqaro tajribani milliy ta’lim tizimiga moslashtirish ta’lim sifatini barqaror ravishda oshirishga xizmat qiladi. Shu bois xalqaro baholash natijalarini tahlil qilish va ularni amaliyotga tatbiq etish zamonaviy ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (2012). *Using TIMSS and PIRLS to Improve Teaching and Learning*. *Recherches en éducation*

2. Li, J., Xue, E., & Guo, S. (2024). The effects of PISA on global basic education reform: a systematic literature review. *Humanities and Social Sciences Communications, 12*,

3. OECD (2014). *Lessons from PISA for Korea*. OECD Publishing, Paris.

4. Yeasmin, N., & Uusiautti, S. (2018). Finland and Singapore, two different top countries of PISA and the challenge of providing equal opportunities to immigrant students. *Journal of Contemporary Educational Studies*, *16*(1), 207-231

5. PISA 2022 Results (Volume I and II) - Country Notes: Finland | OECD

Abdullayev J. (2025). *O‘qituvchi ta’limida tanqidiy fikrlashning o‘rni.* Inter Education & Global Study, (2), 68–74.

6. Kadirova R.I. (2024). *O‘quvchilarda XXI asr ko‘nikmalarining shakllanganligini baholash.* Journal of New Century Innovations, 67(2), 157–163.

7. Sayliyeva M.M. (2024). *O‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish usullari.* Academic Journal of Educational Research, 6(6), 109–117.

O‘QUVCHILARNING JADVAL BILAN ISHLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH BO‘YICHA INNOVATSION YONDASHUVLAR

UrDPI “Boshlang’ich ta’lim nazariyasi” kafedrasi

p.f.f.d. (PhD) dotsent v.b. Raximova Shoira Adilbekovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarning jadval bilan ishlash qobiliyatini shakllantirishda qo‘llaniladigan innovatsion yondashuvlar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar hamda interfaol metodlarning ahamiyati yoritiladi. Ta’lim jarayonida jadval asosida ma’lumotlarni tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali usullari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari va o‘quv faolligini oshirishda innovatsion metodlarning amaliy ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Innovatsion yondashuv, jadval bilan ishlash, boshlang’ich ta’lim, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, mantiqiy fikrlash, o‘quv faoliyati, ta’lim samaradorligi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются инновационные подходы к формированию у учащихся навыков работы с таблицами, а также значение современных педагогических технологий и интерактивных методов обучения. Освещаются эффективные способы развития у учащихся умений анализировать, сравнивать и обобщать информацию на основе таблиц в учебном процессе. Кроме того, обосновывается практическая значимость инновационных методов в развитии логического мышления, самостоятельной деятельности и повышении учебной активности учащихся.

Ключевые слова: Инновационный подход, работа с таблицами, начальное образование, педагогические технологии, интерактивные методы, логическое мышление, учебная деятельность, эффективность обучения.

Abstract: This article discusses innovative approaches to developing students’ ability to work with tables, as well as the importance of modern pedagogical technologies and interactive teaching methods. It highlights effective ways of developing students’ skills in analyzing, comparing, and summarizing information based on tables in the educational process. The practical significance of innovative methods in enhancing students’ logical thinking, independent learning skills, and learning activity is also substantiated.

Keywords: Innovative approach, working with tables, primary education, pedagogical technologies, interactive methods, logical thinking, learning activity, educational effectiveness.

Boshlang’ich ta’lim o‘qish, yozish, sanash, o‘quv faoliyatining asosiy malaka va ko‘nikmalari, ijodiy fikrlash, o‘zini – o‘zi nazorat qilish, nutq va xulq-atvor madaniyati, shuningdek gigiena va sog’lom turmush tarzi asoslarining egallab olinishini ta’minlaydi, hamda boshlang’ich sinflarda o‘quvchilarning umummadaniy va axloqiy ko‘nikmalari, dastlabki savodxonlik malakalari shakllantiriladigan davr hisoblanadi.

Bu davrda ma’lumotlarni umumlashtirish va abstraktsiyalash puxta sezish asosida qaror topmog’i kerak. Ko‘rgazmalilik bundan keyin ham kerak, ammo endi boshqa maqsadlarda, ya’ni konkret, tafakkurning murakkabroq formalarini rivojlantirish uchun zarur bo‘ladi, chunki kichik yoshdagi maktab o‘quvchisining abstrakt tafakkurnigina emas, balki konkret tafakkuri ham ma’lum darajada rivojlangandir [1.4]. Bu o‘rinda doimo psixologlar tomonidan ifodalangan qoidani esta tutish kerak: “O‘quvchilarda to‘g’ri umumlashtirishlar tarkib toptirishning zaruriy sharti beriladigan o‘quv materialining muhim xususiyatlarini o‘zgartirmay

saqlagan holda uncha muhim bo‘lmagan xususiyatlarini turlantirishdan iboratdir” [2.35].

O‘quvchi faqat misol yecha olishi emas, balki ma’lumotni tushunishi, tartibga solishi va undan to‘g’ri xulosa chiqara olishi ham muhim hisoblanadi. Aynan shu jarayonda jadval bilan ishlash qobiliyati katta ahamiyatga ega bo‘ladi. Jadval o‘quvchiga ma’lumotlarni tartibli va tushunarli ko‘rinishda ko‘rishga yordam beradi. Raqamlar, so‘zlar yoki natijalar tarqoq holda berilganda ularni tushunish qiyin bo‘ladi. Jadval esa ularni bir joyga jamlab, o‘zaro bog’lanishini ko‘rsatib beradi. Natijada o‘quvchi qaysi ma’lumot nimaga tegishli ekanini tez anglaydi. Jadval bilan ishlash o‘quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Ular solishtiradi, farqlaydi, umumlashtiradi va xulosa chiqaradi. Masalan, jadval orqali o‘quvchi qaysi son katta, qaysi biri kichik, qaysi qiymat tez o‘zgarayotganini aniq ko‘ra oladi. Bu esa fikrlashni tartibli va aniq bo‘lishiga yordam beradi. Shuningdek, jadval o‘quvchining mustaqil ishlashiga xizmat qiladi. O‘quvchi berilgan jadvalni to‘ldirar ekan, u faqat tayyor javobni emas, balki masalaning ichki tuzilishini tushuna boshlaydi. Bu esa bilimning chuqur va mustahkam bo‘lishiga olib keladi.

Jadval bilan ishlash real hayot uchun ham muhim. Kundalik hayotda jadval bank hisoblari, dars jadvali, reytinglar, savdo ro‘yxatlari kabi ko‘plab joylarda uchraydi. Maktabda jadval bilan ishlashni o‘rgangan bola kelajakda turli axborotlarni oson o‘qiydi va tahlil qiladi.jadval bilan ishlash qobiliyati o‘quvchining:

- mantiqiy fikrlashini,
- tartibli ishlashini,
- axborotni tushunishini,
- mustaqil qaror qabul qilishini rivojlantiradi. Shu sababli uni shakllantirish zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biridir.

Boshlang’ich sinfda jadvallar bilan tanishtirishdan oldin o‘quvchilarda **amaliy (tajribaviy) bilimlar** to‘planishi kerak. Chunki maktabgacha yoshda bolalarda jadvaldan ma’lumotlarni tartiblash vositasi sifatida foydalanish tajribasi bo‘lmaydi. Shu sababli jadval bilan ishlashni o‘rgatishning birinchi bosqichi tajribani shakllantirishdan boshlanishi lozim.

Bu bosqichda jadvalning eng sodda ko‘rinishi — **katakli panjara (to‘r)** bilan ishlash maqsadga muvofiqdir. Panjara bu qatorlar va ustunlar nomlanmagan, lekin alohida kataklarga bo‘lingan to‘g’ri to‘rtburchak shakldagi jadvaldir. Bunday panjaralar I sinfda boshlang’ich matematik tushunchalarni shakllantirish davrida qo‘llanishi kerak.

Masalan, 9 ta katakdan iborat kvadrat panjara beriladi: birinchi qatorda doiralar, ikkinchi qatorda uchburchaklar, uchinchi qatorda esa kvadratlar

joylashgan bo‘lsin. Shu bilan birga, birinchi ustunda ko‘k rangli shakllar, ikkinchisida qizil, uchinchisida yashil shakllar bo‘lishi mumkin. O‘qituvchi savollari har bir qator va ustundagi belgilarni aniqlashga yo‘naltiriladi. Bu o‘quvchilarni jadvalni o‘qish va tahlil qilishga tayyorlaydi. Shuningdek, ayrim kataklari to‘ldirilgan panjaralar berilib, qolgan kataklarni qoida asosida to‘ldirish topshiriqlari beriladi. Masalan: “Qatorlar va ustunlardagi shakllar nimasi bilan o‘xshash? Bo‘sh kataklarni to‘ldir”.

Keyingi bosqichlarda shakllarning joylashuvi o‘zgartirilib, yangi qoidalar hosil qilinadi. O‘quvchilar berilgan panjaralarga o‘zlari shakllarni joylashtirishlari ham mumkin.

Uchinchi bosqichda jadvallar matnli masalalarning shartini qisqa va aniq yozish shakli sifatida ishlatiladi. Bu nafaqat to‘g’ri proporsional bog’lanishli masalalar, balki miqdorning o‘zgarishini ifodalovchi masalalar uchun ham qo‘llanadi. Masalan, I sinf matematika darsligida berilgan topshiriqda o‘quvchilar bo‘yoqlar haqidagi masala ma’lumotlarini jadvalga joylashtiradilar. Jadvallarda qator va ustun nomlari so‘zlar va belgilar bilan berilgan bo‘ladi. O‘quvchilar nafaqat jadvalni to‘ldiradilar, balki eng sodda hisob-kitoblarni ham bajaradilar.

Jadvalni to‘ldirish jarayonida o‘quvchilarga bir natijani ikki xil yo‘l bilan tekshirish mumkinligi ko‘rsatiladi. Masalan, “qolgan” miqdorni ayirish orqali ham, qismlarni qo‘shish orqali ham topish mumkin. Bu jadvalni to‘g’ri to‘ldirilganini tekshirishga yordam beradi [3.2].

To‘rtinchi bosqichda boshlang’ich sinf o‘quvchilari jadvallardan ma’lum ma’lumotlarni tizimlashtirish uchun foydalanadilar. Bunga misol sifatida ko‘paytirish jadvalini keltirish mumkin. Unda ustun va satr sarlavhalari 2 dan 9 gacha bo‘lgan sonlardan iborat bo‘lib, satrlar va ustunlar kesishgan joyda sonlarning ko‘paytma natijalari yozilgan bo‘ladi.

O‘quvchilarni ko‘paytirish jadvalidan faqatgina ko‘paytma natijasini topish uchun emas, balki bo‘lish amalini ko‘paytirishga teskari amal sifatida bajarish, ya’ni bo‘linmani aniqlash uchun ham foydalanishga o‘rgatish muhimdir. Bizning fikrimizcha, ko‘paytirish jadvali yordamida bo‘linmani topa olish faqatgina “Agar bo‘lish natijasi esdan chiqsa, nima qilish kerak?” degan savolga javob berish uchungina emas, balki kundalik hayotiy masalalarni yechish va o‘rta maktab matematika kursini muvaffaqiyatli o‘zlashtirish uchun ham zarurdir.

“Maktab ta’limini rivojlantirish Milliy dasturi”ning qabul qilinishi, zamonaviy darsliklar va ularning ijrosi buning yorqin dalilidir.

Milliy o‘quv dasturi asosida yaratilayotgan yangi darsliklar – davr talabi. Boisi, jadal sur’atda rivojlanib borayotgan zamon bilan hamnafas yashar ekanmiz, biz ham yuksak maqsad bilan katta rejalar tuzishimiz va bu rejalar sari intilishimiz zarur. Buning uchun xalqaro maydonlarda raqobatbardosh bo‘la oladigan

yoshlarni shaklantirishimiz, ularni ma'naviy olamini zamonaviy bilimlar bilan sug'orishimiz shart. Ayni shu maqsadlarni amalga oshirishda yangi darsliklar yetakchi vazifani bajaradi. Milliy o'quv dasturining maqsadi va mazmuni shu qadar aniq belgilanganki, amaliyotga joriy etilgan darsliklar orqali biz yoshlarga keng qamrovli bilim berishga, ularni xalqaro talablarga mos ravishda shakllantirish va tarbiyalashga erishmoqdamiz. Milliy o'quv dasturidagi darsliklar avvalgi darsliklarimizdan tubdan farq qilib, tanlab olingan bo'limlar, mavzular, topshiriqlar, savol va audiomatnlar mazmuni xalqaro talablarga mos darajada ekanligini ifodalaydi. Ta'limning barcha bosqichlarida yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish, undan samarali va oqilona foydalanish va yuqori samaradorlikka erishishga alohida ahamiyat berish darkor.

Interfaol metodlarni qo'llash o'quvchilarda har tamonlama ilmiy-nazariy bilimlarni mustaqil egallash,bilim va ko'nikma,malakalarini shakllantirish va shu asosida o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashlarini tarkib toptirish hamda kompetensiyaviy yondashuvni singdirish ,o'qituvhi –o'quvchi hamkorligini yo'lga qo'yish va nihoyat kafolatlangan yakuniy natijaga erishishishni ta'minlaydi.

Hozirgi kunda har bir darsga puxta tayyorgarlik ko'rib, darslarni yangi pedagogik texnologiya asosida yaratish, o'quvchilarning kolloborativ hamkorlikda ishlashini, kreativlik ,ijodkorlikni , kommunikativlikni hamda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish davr talabidir. Darslardagi interfaol metodlar, ta'limiy o'yinlar orqali o'quvchilar bilimidagi bo'shliqlarni kamaytirishga, ularning mustaqil bilim olishiga, izlanib, intlishiga, dunyoqarashlarining kengayishiga erishish mumkin.

Interfaol usullar yordamida ta'lim samaradorligini oshirishga e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Interfaol usullar qo'llangan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni mustaqil tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari chiqarishlariga qaratiladi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi.O'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka sabab bo'ladi.

"Jadvalning kelib chiqish tarixi keng va murakkab bo'lib, u chiziqli va silliq taraqqiyot tarzida kechmagan — xuddi inson tafakkurining rivojlanishi kabi sakrashlar, to'xtalishlar va ortga qaytishlarni o'z ichiga oladi. Biroq, ularning ildizlari jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda chuqur amaliy ahamiyatga ega. Shunday qilib, soddalashtirilgan tarixiy tasvir ham jadvallarning ming yillar davomida qanday o'zgarib borganini va har bir bosqich inson ehtiyojlariga qanday javob bo'lganini yoritishga imkon beradi.

Ularning tarixini, ayniqsa raqamlar bilan qo'llanishini kuzatish shuni ko'rsatadiki, jadvallar dunyoni tushunishimizda yashirin, ammo muhim rol o'ynab

kelgan. Ular yangi epistemologik qarashlarni shakllantirgan hamda matematika va fanlardagi kontseptual sakrashlarni mustahkamlashga yordam bergan”

Trigonometrik jadvallar tuzish va u bilan bog’liq bo‘lgan hisoblashlarni bajarish shubhasiz og’ir ish hisoblanadi. Ulug’bek rasadxonasida uning jadvallarini hisoblagan maxsus hisoblash markazi bo‘lib, unda hisoblashlar bilan mashg’ul bo‘lgan ko‘p sonli matematiklar ishlagan va turli hisoblashlardani bajarishda ularko‘p mehnat sarflaganlar [4.9].

Fikrlash jarayonlarini rivojlantirish, ularda mantiqiy tahlil va muammo yechishga oid ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi G.Girlmannning fikricha ‘‘Bu bosqichda o‘quvchilar matematik tushunchalar bilan tanishadilar, oddiy arifmetik amallarni bajarishni o‘rganadilar, bu esa ularning keyingi bosqichlardagi o‘quv faoliyatiga mustahkam poydevor yaratadi.’’

P.Moni va R.Hoffman izlanishlariga ko‘ra, ‘‘Matematika darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning faolligi oshadi, bu esa o‘z navbatida, ularning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi”.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumaev M.E, Boshlang’ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. (KHK uchun) Toshkent. “Ilm Ziyo”, 2003 yil.

2. Jumaev M.E, Tadjiyeva Z.G’. Boshlang’ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. (OO‘Y uchun darslik.) Toshkent. “Fan va texnologiyai” , 2005 yil, 122 bet.

3. Lifenko A.V., “Методика изучения таблиц и диаграмм в начальном курсе математики”, Начальная школа 2026. №4.

4. Xayitmuradov SH.S, Fuzailova H “Mirzo Ulug’bek ilmiy maktabi va uning jahon metamatikasini rivojlantirishdagi hissasi”, Samarqand – 2020, 32 bet.

“RAQAMLI ANIMATSIYA VA GAMIFIKATSIYA VOSITALARI ORQALI ALIFBE TARIXINI O‘QITISHNING INTEGRATIV MODELI”

Sadoqat Yo‘ldosheva Xamid qizi
UrDPI, Boshlang’ich ta’lim fakulteti
Boshlang’ich ta’lim metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang’ich sinflarda alifbe tarixini o‘qitish jarayonini takomillashtirish maqsadida raqamli animatsiya va gamifikatsiya vositalari asosida integrativ metodik model ishlab chiqiladi. Tadqiqotda alifbe belgilarining tarixiy shakllanishi, ularning madaniy-semantik mazmuni hamda vizual idrok orqali o‘zlashtirilish mexanizmlari tahlil qilinadi. Raqamli animatsiya vositasida harflarning evolyutsiyasi ertak syujeti asosida jonlantiriladi, gamifikatsiya elementlari orqali esa o‘quvchilarning faol ishtiroki, ichki motivatsiyasi va mustaqil fikrlashi rag’batlantiriladi. Modelning nazariy asosi

kognitiv psixologiya, multimedia o‘qitish tamoyillari va interaktiv pedagogika konsepsiyalariga tayanadi. Taklif etilgan yondashuv alifbe o‘qitish jarayonini mexanik yodlashdan mazmunli anglash bosqichiga olib chiqadi hamda boshlang’ich sinf o‘quvchilarida fonetik, grafemik va madaniy kompetensiyalarni kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: alifbe tarixi, raqamli animatsiya, gamifikatsiya, integrativ model, boshlang’ich ta’lim, vizual pedagogika, interaktiv metodika.

Аннотация. В данной статье разрабатывается интегративная модель обучения истории алфавита в начальных классах на основе цифровой анимации и элементов геймификации. Исследование направлено на повышение эффективности процесса обучения через визуализацию исторической эволюции букв, использование сюжетных анимационных материалов и внедрение игровых механизмов (баллы, уровни, виртуальные награды). Теоретическую основу модели составляют положения когнитивной психологии, принципы мультимедийного обучения и концепция цифровой педагогики. Предлагаемый подход способствует формированию у учащихся фонетической, графической и культурно-познавательной компетенции, а также повышает учебную мотивацию и активность. Интеграция анимации и геймификации позволяет перевести процесс изучения алфавита из репродуктивного в осмысленный и интерактивный формат.

Ключевые слова. история алфавита, цифровая анимация, геймификация, интегративная модель, начальное образование, визуальная педагогика, интерактивное обучение, цифровые технологии.

Abstract. This article proposes an integrative model for teaching the history of the alphabet in primary education through the use of digital animation and gamification tools. The study aims to enhance the effectiveness of the learning process by visualizing the historical evolution of letters, incorporating narrative-based animated content, and applying game mechanics such as points, levels, and virtual rewards. The theoretical foundation of the model is based on cognitive psychology, multimedia learning principles, and digital pedagogy concepts. The proposed approach contributes to the development of phonetic, graphic, and cultural competencies among primary school students while increasing their motivation and engagement. The integration of animation and gamification transforms alphabet instruction from a mechanical process into a meaningful and interactive learning experience.

Keywords. history of the alphabet, digital animation, gamification, integrative model, primary education, visual pedagogy, interactive learning, digital technologies.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim jarayonida alifbe o'qitish nafaqat savod chiqarishning dastlabki bosqichi, balki o'quvchining tafakkurini, estetik didini va madaniy identifikatsiyasini shakllantiruvchi muhim pedagogik jarayondir. An'anaviy metodikalarda alifbe ko'pincha grafemani tanitish va tovushni ajratish asosida o'rgatiladi. Bunday yondashuv o'quvchini ma'lum darajada o'qish va yozishga o'rgatsa-da, harfning tarixiy ildizi, uning qanday shakllanib kelgani va nima sababdan aynan shu ko'rinishga ega bo'lgani haqida chuqur tasavvur hosil qilmaydi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ma'lumot mazmun bilan boyitilganda va vizual vositalar orqali berilganda bilim mustahkamroq o'zlashtiriladi. Shu nuqtai nazardan alifbe tarixini ertak, animatsiya va gamifikatsiya asosida o'qitish integrativ modelini ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Yozuv insoniyat sivilizatsiyasining eng buyuk ixtirolaridan biridir. Dastlabki yozuv tizimlari piktografik xarakterga ega bo'lib, predmet va hodisalarni bevosita tasvirlash orqali ma'no ifodalagan. Keyinchalik bu belgilar soddalashib, abstrakt shaklga ega bo'lib bordi va fonetik yozuv tizimlari shakllandi.

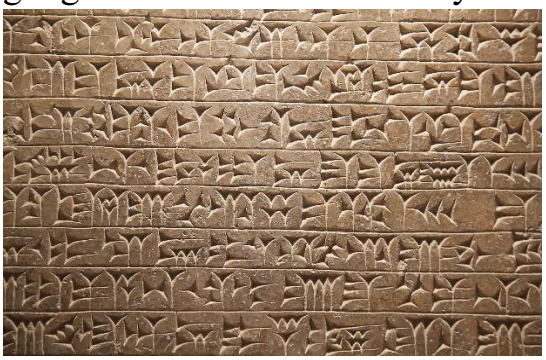

Yuqoridagi tarixiy namunalarda ko'rish mumkinki, dastlabki belgilar real predmetni aks ettirgan bo'lsa, vaqt o'tishi bilan ularning shakli soddalashgan va tovushni ifodalovchi grafemaga aylangan. Masalan, qadimgi semit yozuvida "aleph" belgisi ho'kiz boshini ifodalagan, keyinchalik esa aylantirilgan va soddalashtirilgan shaklda bugungi lotin alifbosidagi "A" harfiga asos bo'lgan. Bu jarayonni oddiy matn orqali tushuntirish o'quvchi uchun murakkab bo'lishi mumkin, biroq animatsion tasvir orqali bosqichma-bosqich ko'rsatish jarayoni mazmunni ancha yengillashtiradi.

Raqamli animatsiya vositasida harfning "hayoti" jonlantiriladi: avval predmet tasviri, so'ngra uning sxematik ko'rinishi, keyin esa grafemaga aylanish bosqichi ko'rsatiladi. Bu jarayon ertak syujeti bilan boyitilganda o'quvchi harfni shunchaki belgi sifatida emas, balki tarixiy qahramon sifatida qabul qiladi. Masalan, "A" harfi haqidagi animatsion ertakda u qadimiy belgidan zamonaviy maktab daftariga qadar bo'lgan sayohatini hikoya qiladi. Bunday yondashuv bolalarda emotsional bog'lanish hosil qiladi, bu esa kognitiv jarayonni kuchaytiradi.

Gamifikatsiya esa mazkur animatsion jarayonni mustahkamlovchi mexanizm sifatida xizmat qiladi. Gamifikatsiya elementlariga ball tizimi, darajalar, virtual mukofotlar, topshiriqlar zanjiri va syujetli sarguzashtlar kiradi. Masalan, o‘quvchilar “Yozuv tarixiga sayohat” nomli raqamli o‘yinda qadimgi belgilarni to‘g’ri ketma-ketlikda joylashtirish orqali yangi bosqichga o‘tadilar. Har bir to‘g’ri javob uchun ball beriladi, ma’lum miqdordagi ball esa yangi animatsion epizodni ochadi. Shu tarzda bilim olish jarayoni o‘yin mexanizmi bilan uyg’unlashadi.

Integrativ model uch asosiy komponentdan iborat: mazmuniy (alifbe tarixi), vizual (animatsiya) va motivatsion (gamifikatsiya). Mazmuniy komponentda harfning kelib chiqishi, shakllanishi va madaniy ahamiyati yoritiladi. Vizual komponent multimedia tamoyillari asosida ishlab chiqiladi, ya’ni ortiqcha vizual yuklama berilmaydi, asosiy e’tibor muhim elementlarga qaratiladi. Motivatsion komponent esa o‘quvchini faol ishtirok etishga undaydi.

Boshlang’ich sinf o‘quvchilarining psixologik xususiyatlari vizual obrazlarga moyilligi bilan xarakterlanadi. Shu sababli harf tarixini oddiy faktlar ketma-ketligi sifatida emas, balki obrazli syujet asosida berish samaraliroq natija beradi. Animatsiya jarayonida ranglar uyg’unligi, harakat dinamikasi va tovush effektlari muvozanatda qo‘llanadi. Masalan, qadimgi yozuv davri uchun sokin fon musiqasi, zamonaviy davr uchun esa jonli ritm tanlanadi. Bu orqali vaqt o‘zgarishi hissi paydo qilinadi.

Amaliyotda model quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi: avval animatsion kirish qismi orqali harf tarixi hikoya qilinadi, so‘ng interaktiv topshiriqlar orqali o‘zlashtirish tekshiriladi, yakunda esa gamifikatsion mini-o‘yin bilan mustahkamlanadi. Bu ketma-ketlik kognitiv yuklamani bosqichma-bosqich taqsimlash imkonini beradi.

Modelning afzalligi shundaki, u o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Raqamli muhitda bola mustaqil qaror qabul qiladi, xatolarini ko‘radi va qayta urinadi. Shuningdek, tizim orqali natijalar monitoringi olib borilishi mumkin, bu esa o‘qituvchiga differensial yondashuvni amalga oshirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, alifbe tarixini raqamli animatsiya va gamifikatsiya vositalari orqali o‘qitish boshlang’ich ta’lim jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. Integrativ model bilimni mazmunli, vizual va motivatsion jihatdan boyitadi, o‘quvchilarda tarixiy tafakkur, estetik idrok va fonetik ko‘nikmalarni kompleks rivojlantiradi. Ushbu yondashuv alifbe o‘qitishni oddiy savod chiqarish jarayonidan madaniy-ma’rifiy sayohat darajasiga ko‘taradi va zamonaviy raqamli pedagogika talablariga to‘liq javob beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Safarova. R Savod o‘rgatish darslari: O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – T.: Tafakkur, 2012. – 144 b.

2. S.X.Yo‘ldosheva. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali ijtimoiy - gumanitar fanlarni o‘qitish: muammolar va innovatsion yechimlar” [Boshlang’ich sinflarda savod o‘rgatish jarayonini jahon ta’lim andozalari asosida tashkil etish orqali ta’lim sifatini oshirish]: Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Urganch, 2025 y.

3. S.X.Yo‘ldosheva. Ta’lim va tarbiyada jadidchilik harakati namoyandalarining o‘rni [Effectiveness of introducing innovative technologies in the process of literacy teaching in primary education]: Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Urganch, 2025-y.

4. Shodiyev F, Yuldasheva S. Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements In Volume 1, Issue 07 July 2025. “Ways to develop the skills of future primary school teachers in using digital pedagogical technologies”.

5. S.X.Yo‘ldosheva. *Mahmud Kashgarli* International Scien tific Journal. 2026 / Volume: 4 Issue: 1 / 89-91. “İlkokul sınıflarında okuma-yazma öğretimini etkileşimli yöntemler temelinde etkili bir şekilde organize etme”

6. Kari Suomi Finnish sound structure. University of Oulu.: Oulu. – 2008. 153

7. Boltayev M Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi va imlosi. – T.: “O‘qituvchi”, 2003. – 96 b

8. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

SUN’IY INTELLEKT (AI) VA AQLLI TA’LIM TIZIMLARI: RAQAMLI PEDAGOGIKANING YANGI PARADIGMASI

Ibragimov Sherzod Shavkatovich
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Otajonov O‘g’abek Soatboy o‘g’li
Gurlan tumani 15-son maktabining
Texnologiya fani o‘qituvchisi
Farxadova Shaxnozabonu Ne’mat qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun’iy intellekt (AI) texnologiyalarining ta’lim tizimidagi o‘rni, aqlli ta’lim platformalarining ishlash mexanizmlari va pedagogik samaradorligi keng tahlil qilinadi. Shuningdek, AI asosidagi adaptiv o‘qitish, ta’lim analitikasi (Learning Analytics), virtual reallik, raqamli mentorlik va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari haqida ilmiy fikrlar bayon etiladi. Maqolada sun’iy intellektni joriy etishning ijtimoiy, pedagogik va texnologik jihatlari ham yoritilgan.

Kalit so‘zlar. sun’iy intellekt, aqlli ta’lim, learning analytics, adaptiv o‘qitish, raqamli pedagogika, virtual reallik, ta’lim transformatsiyasi, innovatsiya.

Kirish. Zamonaviy jamiyat “axborotlashgan jamiyat” bosqichiga o‘tdi. Ta’lim esa ushbu o‘zgarishlarning markazida turadi. Sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi natijasida ta’lim jarayoni an’anaviy “o‘qituvchi–o‘quvchi” modelidan “aqlli tizim–o‘quvchi–mentor” modeliga o‘tmoqda.

Bugungi kunda ko‘plab davlatlarda AI asosidagi platformalar maktab va oliy ta’lim muassasalarida qo‘llanilmoqda. Bu jarayon ta’limni shaxsiylashtirish, samaradorlikni oshirish va vaqtni tejash imkonini bermoqda.

Ushbu maqola sun’iy intellektning ta’lim sohasidagi roli, aqlli ta’lim tizimlarining ishlash mexanizmlari, pedagogik samaradorligi va kelajak istiqbollari haqida ilmiy tahlilni taqdim etadi. Shu bilan birga, AI texnologiyalarini joriy etishda yuzaga keladigan texnik, ijtimoiy va axloqiy masalalar ham ko‘rib chiqiladi.

1. Sun’iy intellekt va pedagogik innovatsiyalar

Sun’iy intellekt nafaqat texnologik vosita, balki pedagogik yondashuvni ham o‘zgartiruvchi omildir.

An’anaviy ta’limda barcha o‘quvchilarga bir xil material beriladi. AI asosidagi tizimlarda esa:

1. O‘quvchining bilim darajasi aniqlanadi
2. O‘zlashtirish tezligi hisobga olinadi

3. Qiyinchilik darajasi moslashtiriladi

4. Individual tavsiyalar beriladi

Bu jarayon “shaxsiylashtirilgan ta’lim” (personalized learning) deb ataladi.

2. Learning Analytics (Ta’lim analitikasi)

Ta’lim analitikasi — bu o‘quvchilarning o‘quv faoliyati haqidagi ma’lumotlarni yig’ish va tahlil qilish jarayonidir.

AI yordamida:

- O‘quvchining faolligi monitoring qilinadi
- O‘zlashtirish darajasi prognoz qilinadi
- O‘qishni tark etish xavfi aniqlanadi
- O‘qituvchiga tavsiyalar beriladi
- Bu esa ta’lim sifatini nazorat qilishda muhim vosita hisoblanadi.

3. Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR)

AI bilan birgalikda VR va AR texnologiyalari ham ta’lim jarayoniga kirib kelmoqda.

Masalan:

- Tibbiyot talabalari virtual operatsiyalarni bajaradi
- Tarix darslarida qadimiy shaharlarga virtual sayohat qilinadi
- Fizika tajribalari xavfsiz virtual laboratoriyada o‘tkaziladi
- Bu usullar o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va bilimni mustahkamlaydi.

4. O‘qituvchining roli qanday o‘zgaradi?

AI o‘qituvchini almashtirmaydi, balki yordamchi vosita sifatida xizmat qiladi. O‘qituvchi:

- Mentor va yo‘naltiruvchi rolini bajaradi
- Ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi
- Axloqiy va ijtimoiy tarbiyani ta’minlaydi
- Shunday qilib, texnologiya va inson omili uyg’unlashadi.

5. Axloqiy va ijtimoiy masalalar

- AI ni ta’limga joriy etishda quyidagi masalalar dolzarb:
- Ma’lumotlar maxfiyligi
- Algoritmik adolat
- Raqamli tengsizlik
- Texnologiyaga haddan tashqari bog’liqlik

Shu sababli AI dan foydalanishda huquqiy va etik me’yorlarga rioya qilish muhimdir.

6. Iqtisodiy samaradorlik

AI asosidagi ta’lim tizimlari:

- O‘quv jarayonini optimallashtiradi

- Qog’oz va vaqt sarfini kamaytiradi
- Resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlaydi
- Masofaviy ta’lim orqali xarajatlarni kamaytiradi
- Uzoq muddatda bu iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

7. Kelajak modeli: Global aqlli ta’lim

Kelajakda quyidagilar kutilmoqda:

- To‘liq raqamli universitetlar
- Sun’iy intellekt asosidagi shaxsiy mentorlar
- Global onlayn diplom dasturlari
- Avtomatik kasb tanlash tizimlari
- Ta’lim butunlay moslashuvchan va individual xarakter kasb etadi.

Natijalar

- Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, AI asosidagi aqlli ta’lim tizimlari:
- O‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini oshiradi
- O‘quvchilarning mustaqilligini kuchaytiradi
- O‘qituvchi yuklamasini kamaytiradi
- Ta’lim jarayonini shaffof qiladi

Xulosa. Sun’iy intellekt (AI) va aqlli ta’lim tizimlari zamonaviy ta’lim jarayonini tubdan o‘zgartirmoqda. AI asosidagi texnologiyalar o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, shaxsiylashtirilgan o‘quv materiallarini taqdim etish va tezkor baholash imkonini beradi. Natijada ta’lim samaradorligi oshadi, o‘quvchilar mustaqil fikrlash va muammoni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shu bilan birga, sun’iy intellekt o‘qituvchini almashtirmaydi, balki uning ishini yengillashtiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Texnologiya va inson omilining uyg’unligi ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi. Kelajakda aqlli ta’lim tizimlari yanada takomillashib, ta’limni yanada qulay, moslashuvchan va samarali shaklga keltirishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Artificial Intelligence: A Modern Approach / Russell S., Norvig P. – Pearson Education, 2010.
2. Machine Learning / Mitchell T. – McGraw-Hill, 1997.
3. AI asosidagi o‘rganish texnologiyalari va adaptiv tizimlar bo‘yicha manba sifatida ishlatildi.
4. Deep Learning / Goodfellow I., Bengio Y., Courville A. – MIT Press, 2016.
5. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris, 2019.

TEXNOLOGIYA FANINI O‘QITISHDA VIRTUAL VA KENGAYTIRILGAN REALLIK (VR VA AR) TEXNOLOGIYALARINING INNOVATSION YECHIMLAR

Tayirov Hamza O’ktamovich
UrDPI “Texnologik ta’lim” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Jumaniyozova Zilola Omonboyevna
UrDPI “Texnologik ta’lim” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta’lim maktablari hamda kasbiy ta’lim muassasalarda texnologiya fanini o‘qitish virtual (VR) va kengaytirilgan (AR) reallik texnologiyalardan foydalanish masalalari keng yoritila boshladi. Ayniqsa, laboratoriya va amaliy mashg‘ulotlar jarayonida kelib chiqadigan muammolar bir talay va ularning sabablari hamda innovatsion yechimlar ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, VR va AR asosida o‘qitish metodikasi, iqtisodiy samaradorlik, xavfsizlik omillari va joriy etish istiqbollari keng bayon etiladi.Maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimidagi virtual va kengaytirilgan reallik (VR va AR) texnologiyalarga asoslangan holda kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishlarni taklif etadi.

Kalit so‘zi. texnologiya fani, virtual reallik, kengaytirilgan reallik, raqamli ta’lim, amaliy mashg‘ulot, virtual ustaxona, 3D modellashtirish, innovatsion pedagogika.

Аннотация. В данной статье широко освещаются вопросы использования технологий виртуальной (VR) и дополненной (AR) реальности в преподавании предмета «Технология» в общеобразовательных школах и учреждениях профессионального образования. Особое внимание уделяется проблемам, возникающим в процессе лабораторных и практических занятий, а также анализируются их причины и инновационные решения с научно-педагогической точки зрения. Кроме того, подробно рассматриваются методика обучения на основе VR и AR, экономическая эффективность, факторы безопасности и перспективы внедрения данных технологий. В статье также предлагаются направления дальнейшего развития системы образования Узбекистана на основе технологий виртуальной и дополненной реальности (VR и AR).

Ключевые слова. технология, виртуальная реальность, дополненная реальность, цифровое образование, практическое занятие, виртуальная мастерская, 3D-моделирование, инновационная педагогика.

Abstract. This article extensively discusses the issues of using Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR) technologies in teaching the subject of Technology in general secondary schools and vocational education institutions.

Particular attention is paid to the problems arising during laboratory and practical sessions, as well as to the analysis of their causes and innovative solutions from a scientific and pedagogical perspective. Furthermore, the methodology of teaching based on VR and AR, economic efficiency, safety factors, and implementation prospects are comprehensively described. The article also proposes future development directions for the education system of Uzbekistan based on Virtual and Augmented Reality (VR and AR) technologies.

Keywords: technology education, virtual reality, augmented reality, digital education, practical training, virtual workshop, 3D modeling, innovative pedagogy.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimi raqamli transformatsiya bosqichiga o‘tmoqda. Axborot- kommunikatsiya texnologiyalarning rivojlanishi ta’lim mazmunini, shakli va metodlariga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadi.Texnologiya fani esa bevosita ishlab chiqarish, konstruktorlik, dizayn va muhandislik faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgani sababli innovatsion yondashuvlarni talab etadi. Texnologiya fanining asosiy maqsadi-o‘quvchilarda mehnat ko‘nikmalari, texnik tafakkur, ijodkorlik va kasbiy kompetensiyalarni o‘rgatib shakllantirishdan iborat. Bunda amaliy mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanish ta’lim sifatini yanada oshiradi. Biroq an’anaviy o‘qitish usullarida qator muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli VR va AR texnologiyalarini qo‘llab – quvvatlash dolzarb masalaga aylanib bormoqda. VR (Virtual Reality) — foydalanuvchini sun’iy yaratilgan, o‘quv jarayoniga to‘liq ichiga kirib o‘rgatuvchi texnologiya bo‘lsa, AR (Augmented Reality) – real muhitni virtual obyektlar bilan ishlashni boyitib beradi.

Asosiy qism. Bugungi kunda VR va AR texnologiyalari tibbiyot, muhandislik, kimyo, fizika, arxitektura va texnologiya fanida ham o‘qitishda qo‘llanila boshladi. Texnologiya fanida amaliy mashg‘ulotlarning ahamiyati nazariy bilim bilan birga amaliy faoliyatni ham rivojlantiradi. Amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilar asbob – uskunalar bilan ishlashni o‘rganadilar, mehnat xavfsizligi qoidalariga amal qilishni bilib olishadi, loyihalash va konstruktorlik ko‘nikmalarni rivojlantiradi, texnik muammolarni mustaqil hal qilishni o‘rganishadi. Masalan: yog‘ochga ishlov berish, metallni kesish, payvandlash, elektrotexnika elementlarni ulash yoki robototexnika modellarni yig‘ish jarayonlarini amaliy mashg‘ulotlar bilan samarali o‘zlashtirishadi. Ayniqsa, amaliy mashg‘ulotlarida bu texnologiyalar katta ahamiyat kasb etadi. Chunki an’anaviy amaliy mashg‘ulotlarda moddiy – texnik baza, xavfsizlik, vaqt va jihozlar bilan bog‘liq ko‘plab muammolar uchrab kelmoqda. Ya’ni moddiy – texnik baza cheklanganligi ko‘plab ta’lim muassasalarida zamonaviy stanoklar, lazer kesish qurilmalar, 3D printerlari yoki robototexnika jihozlari yetarli emas.

Natijada o‘quvchilar zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari bilan to‘liq tanisha olmaydilar. Xavfsizlik muammolari: Texnologiya fanida elektr asboblari, kesuvchi moslamalar, yuqori haroratli qurilmalar ishlatiladi. Tajribasiz o‘quvchi uchun bu jarayonlar xavf tug‘dirishi mumkin. Materiallar sarfi va iqtisodiy yuklamalar uchun esa: yog‘och, metall, plastmassa va boshqa xomashyolar muntazam ravishda xarajat talab qiladi. Bu esa maktab byudjetiga qo‘shimcha mablag‘ talab qiladi. Individual yondashuvning cheklanganligi: Bir ustaxonada ko‘plab o‘quvchilar ishlaganda har biriga alohida e’tibor qaratish qiyinlashadi. VR va AR texnologiyalarning nazariy asoslari: foydalanuvchini to‘liq sun’iy yaratilgan muhitga olib kiruvchi texnologiyadir. Kengaytirilgan reallik (AR) — real muhitni virtual obyektlar bilan boyituvchi texnologiyasidir. Shuningdek, nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar uchun inklyuziv imkoniyatlar yaratiladi. Bu yondashuv esa xatolarni sonini kamaytiradi va o‘zlashtirish samaradorligini oshirib beradi. Xalqaro tadqiqotlarda, shu jumladan UNESCO hisobotlarida raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini oshirishda muhim omil sifatida e’tirof etilgan. Texnologiya fanida VR asosida o‘qitish: Virtual ustaxona modeli – VR yordamida o‘quvchilar virtual stanok yoki asbob bilan ishlashini o‘rganishlari mumkin. Masalan: Labster platformasi ilmiy fanlar uchun virtual laboratoriyalar yaratgan bo‘lsa, shu kabi texnologiyalar texnologiya faniga ham moslashtirishimiz to‘g‘ri bo‘ladi. Virtual ustaxona quyidagi imkoniyatlarni beradi: Xavfsiz muhitda mashq qilishni, xatolarni tahlil qilib borishni o‘rganishadi. Cheklanmagan takrorlash imkoniyati beradi. Individual tezlikda o‘rganish imkoniyatlarni beradi. Simulyatsiya asosida payvandlash va montaj texnologiyasini o‘rganish mumkin. VR yordamida payvandlash jarayonini, elektr zanjirini yig‘ishni yoki mexanik detalni sozlashni xavfsiz sharoitda mashq qilish mumkin bo‘ladi. AR texnologiyasi asosida o‘qitishni katta imkoniyatlari bor: AR real obyekt ustida virtual ko‘rsatmalarni joylashtiradi. Masalan: Microsoft tomonidan ishlab chiqilgan Microsoft HoloLens qurilmasi yordamida mexanizmning ichki tuzilishini ko‘rish va 3D modelini real muhitda joylashtirish AR texnologiyasi yordamida: Detallarni yig‘ish bo‘yicha bosqichma –bosqich ko‘rsatma berish mumkin, 3D chizmalarni real maket ustida ko‘rsatish va qo‘llash mumkin, Elektr sxemalarni vizuallashtirish maqsadga muvofiqdir. Dizayn loyihalarni real makonida sinab ko‘rish mumkin. O‘qitish metodikasi va bosqichlari VR va AR asosida texnologiya fanini o‘qitish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Nazariy tayyorgarlik asosiy tushunchalar beriladi.
2. Virtual mashq bosqichi VR orqali jarayon o‘rganiladi.
3. AR bilan qo‘llab- quvvatlash real obyekt ustida virtual ko‘rsatmalarni tashkil qilishadi.
4. Real amaliyot ustaxonada bajarishni tashkil etishadi.

5. Refleksiya va baholash natijalarni tahlil qilishdan iboratdir.

Bu yondashuvlar xatolar sonini kamaytiradi va o‘zlashtirish darajasini samarali ravishda oshirib beradi. Iqtisodiy samaradorlik va xavfsizlikni tekshirib turishimiz kerak. VR va AR texnologiyalarni joriy etish dastlab katta mablag‘ talab qiladi. Biroq uzoq muddatda o‘z samaradorligini ko‘rsatadi. Material kam sarflashni o‘rgatadi va kamaytirib beradi. Jihozlarni eskirishini sekinlashtiradi va oldini oladi. Jarohatlanishni oldini oladi va xavfni kamaytiradi. O‘quv jarayonida o‘sish samarasi tezlashadi. Muammolar va jihozlar yetarli darajada yetmasligi seziladi. Bu muammolarni ko‘rib chiqamiz: Texnik infratuzilmaning yetishmasligi sabab o‘quvchilar muammolarni hal qila olishmayapti va jihozlar nima ekanini tushunishmayapti va muammolar yechilmagan holda qolmoqda.O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi pastligi sabab, malakasi yo‘qligi sabab bo‘lib kelmoqda. Mahalliy kontentning kamligi ham sabab bo‘la oladi. Davlat dasturlari asosida raqamlashtirishni texnologiyalarni ta’lim tizimida keng qo‘llashimiz lozimdir. Mahalliy dasturiy mahsulotlar ishlab chiqishda ham raqamli texnologiyadan foydalanishyapti yanada keng foydalanilsa maqsadga muvofiq bo‘lardi. Sun’iy intellekt bilan integratsiya dasturlarni yaratmoqdalar. Pedagogik tajriba va kutilayotgan natijalar ham bor. VR va AR asosida o‘qitish quyidagi natijalarni beradi: texnik tafakkur rivojlantirib boradi; o‘quvchilarning ta’limga motivatsiyasini kuchaytiradi; xavfsiz mehnat ko‘nikmalarni shakllanadi; zamonaviy kasblarga qiziqishni oshiradi; mustaqil loyiha yaratish qobiliyatini ko‘rsatib beradi.

Xulosa. Texnologiya fanini o‘qitishda virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy ta’lim talablariga mos innovatsion yondashuvdir. U amaliy mashg‘ulotlardagi xavfsizlik, moddiy ta’minot va samaradorlik bilan bog‘liq muammolarni bartaraf etishda muhim ahamiyatga ega. VR va AR asosida o‘qitish modeli o‘quvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish, texnik tafakkurini rivojlantirish va raqamli savodxonlikni oshirishga xizmat qiladi. Kelajakda texnologiya fanini raqamlashtirish orqali zamonaviy, raqobatbardosh va innovatsion fikrlaydigan yosh avlodni tayyorlash mumkin bo‘ladi. Ular an’anaviy ta’lim usullari to‘ldiradi va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Umumiy o‘rta ta’limning Davlat ta’lim standarti.Toshkent. 2021y.

2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. Raqamli ta’limini rivojlantirish konsepsiyasi. Toshkent.2021y.

3. UNISCO. ICT in Education: A Critical Literature Review and lts Implications. Paris 2024 y.

4. IEEE. 2018y. IEEE Standart for Virtual Reality and Augmented Reality Systems.

5. Labster (2020)y Virtual Lab Simulations for Science and Technical Education. Copenhagen.

6. Akmalova A, Xaydarov A, Pardayeva G. Oliy ta'limni raqamlashtirish sharoitida talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish // News of the NUUz. – 2024y. (Talabalar ijodkorligini raqamli vositalar orqali rivojlantirish).

7. Hakimova M. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: nazariy va amaliyot – 2020y. (Umumiy raqamli ta'lim texnologiyalari bo'yicha asosiy manba).

8. Tursunov M.O. O'zbekistonda Oliy ta'limni raqamlashtirish: yutuqlar va muammolar // Scientific progress. – 2023y.

TEXNOLOGIYA FANLARINI O'QITISHDA O'QUVCHILARNING BILIM VA KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Tayirov Hamza O'ktamovich
UrDPI "Texnologik ta'lim" kafedrasi katta o'qituvchisi
Karimboyeva Shohista Gulmirza qizi
Xorazm viloyati, Gurlan tumanidagi 16-son maktabining texnologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada respublikamiz ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish, ularning imkoniyatlarini o'rganish va tahlil qilish, shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida talabalarda bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni yoritiladi. Bugungi kunda tez sur'atda rivojlanib borayotgan texnologik dunyoda o'quvchilarda raqamli davr uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan ta'minlash alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada o'quvchilar bilim va ko'nikmalarini oshirish maqsadida raqamli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar va samarali yondashuvlar muhokama qilinadi. Shuningdek, bilim va ko'nikmalarhini rivojlantirish, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va raqamli savodxonlikni oshirish uchun texnologiyalarni o'quv rejalarga integratsiya qilishning ahamiyati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, oliy ta'lim tizimi, zamonaviy ta'lim, raqamli bilimlar, Internet tizimi, masofaviy o'qitish.

Аннотация. В данной статье освещаются вопросы использования цифровых технологий в системе образования нашей республики, изучение и анализ их возможностей, а также их роль в развитии знаний и навыков студентов. В условиях стремительно развивающегося технологического

мира обеспечение обучающихся навыками, необходимыми для цифровой эпохи, приобретает особую значимость. В статье рассматриваются преимущества применения цифровых технологий для повышения уровня знаний и навыков учащихся, возможные проблемы и эффективные подходы к их решению. Также подчеркивается важность интеграции технологий в учебные планы с целью развития знаний и навыков, критического мышления, решения проблем и повышения цифровой грамотности.

Ключевые слова: цифровые технологии, информационно-коммуникационные технологии, система высшего образования, современное образование, цифровые знания, сеть Интернет, дистанционное обучение.

Abstract. This article highlights the use of digital technologies in the education system of our republic, examines and analyzes their capabilities, and discusses their role in developing students' knowledge and skills. In today's rapidly evolving technological world, equipping learners with the skills required for the digital era is of particular importance. The article discusses the advantages of using digital technologies to enhance students' knowledge and skills, potential challenges that may arise, and effective approaches to addressing them. It also emphasizes the importance of integrating technologies into curricula to foster knowledge and skills development, critical thinking, problem-solving abilities, and digital literacy.

Keywords: digital technologies, information and communication technologies, higher education system, modern education, digital knowledge, Internet system, distance learning.

Kirish. Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar hayotning barcha jabhalarida faol qo‘llanilmoqda. Ular iqtisodiyot, bank, xizmat ko‘rsatish sohasi, shuningdek, ta’lim jarayonining tez sur’atlarda rivojlanishiga hissa qo‘shmoqda. Mamlakat aholisi, jumladan, yosh bolalardan tortib nafaqaxo‘rlargacha, raqamli texnologiyalar yordamida jamiyatdagi ko‘plab muammolarni hal qilish mumkin degan fikrni shakllantirmoqda. Bundan tashqari, ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarining avtomatlashtirilishi, xususan bank sohasida, robotlar va ishchilar o‘rtasidagi raqobat masalasi ham muhim mavzu sifatida ko‘tarilmoqda.

Mazkur maqolada o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishda texnologiyalarning tutgan o‘rni batafsil tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolar va samarali strategiyalar o‘rganilib, o‘qituvchilar o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalrini oshirish uchun ushbu vositalarni yanada samarali ishlatish usullari haqida ma’lumot olishlari mumkinligi ta’kidlangan. Bundan tashqari, texnologiyalarni o‘quv rejalariga qo‘shish orqali raqamli savodxonlikni rivojlantirish, tanqidiy va innovatsion fikrlashni rag’batlantirishning ahamiyati

yoritilgan. Raqamli texnologiyalarning afzalliklari bilan bir qatorda, axloqiy masalalar, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, shuningdek, robotlar va tashkilot xodimlari o'rtasidagi raqobatning huquqiy jihatlari kabi masalalar ham e'tibordan chetda qolmayapti. Bu masalalar jamiyatda tobora dolzarb tus olmoqda.

Raqamli texnologiyalarni integratsiyalashning samarali strategiyalari. O'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish uchun raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish maqsadida o'qituvchilar turli strategiyalarni qo'llashlari mumkin. Avvalo, loyihaviy ta'lim yondashuvlarini kiritish o'quvchilarni texnik bilim va ko'nikmalarini amaliyotda qo'llash, ijodkorlikni rivojlantirish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishga undaydi. Shuningdek, texnologiya va san'at yoki dizayn kabi fanlararo yo'nalishlarni o'rganishga undash innovatsion fikrlashni shakllantirishga va turli nuqtai nazarlarni birlashtirishga yordam beradi. O'quvchilarga raqamli resurslar, onlayn jamoalar va o'quv qo'llanmalardan foydalanish orqali o'z-o'zini boshqarish imkoniyatini berish ularning avtonomligini oshiradi va texnik ijodkorlikni rivojlantiradi. Bundan tashqari, ochiq muammolarni o'rganish va dizayn fikrlash metodologiyasini qo'llash orqali o'quvchilar muammolarni ijodkorlik va innovatsion yondashuv bilan hal qilishni o'rganadilar. Bu esa ularni noyob yechimlarni ishlab chiqishga rag'batlantiradi.

Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoni uchun afzalliklari. Ko'plab tadqiqotlar raqamli texnologiyalarning o'quvchilarda bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishdagi afzalliklarini isbotlagan. Raqamli vositalar yordamida o'quvchilar amaliy mashg'ulotlarni bajarishlari va murakkab texnik tushunchalarni dinamik va interaktiv usulda o'rganishlari mumkin. Bunday texnologiyalar o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlikni ham osonlashtiradi. Onlayn platformalar, virtual jamoalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali o'quvchilar tengdoshlari bilan muloqot qilishlari, fikr almashishlari va texnik loyihalar yuzasidan fikr-mulohaza olishlari mumkin. Ushbu hamkorlik muhiti turli fikrlarni birlashtirish va innovatsion echimlarni yaratish orqali ijodkorlikni rivojlantiradi (Yang, 2013). Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar ko'plab onlayn resurslar va o'quv materiallariga kirish imkoniyatini taqdim etadi, bu esa o'quvchilar uchun mustaqil izlanish va o'z-o'zini boshqarish imkoniyatini yaratadi. Ushbu resurslardan foydalangan holda o'quvchilar texnik tushunchalarni chuqurroq o'zlashtirishlari, yangi ko'nikmalarni o'zlashtirishlari va rivojlanayotgan texnologiyalar bilan tanishishlari mumkin. Mustaqil ta'lim orqali o'quvchilar o'z ijodiy jarayonlariga egalik qiladi va o'z bilimlarini mustahkamlaydi (Peppler, 2013).

Raqamli texnologiyalarning afzalliklariga qaramay, raqamli texnologiyalarni bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish uchun integratsiyalash bir qancha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Asosiy muammolardan biri — raqamli tafovut

bo‘lib, u o‘quvchilar orasida texnologiyaga kirish imkoniyatidagi nomutanosiblikni ifodalaydi. Warschauer (2014) tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotlar ushbu masalani hal qilish va barcha o‘quvchilar uchun ijodiy va texnik izlanishlar uchun teng imkoniyatlarni ta’minlash zarurligini ta’kidlaydi.

Yana bir muhim qiyinchilik — raqamli vositalar bilan ishlash va amaliy tajribalar o‘rtasida muvozanatni saqlashdir. Raqamli texnologiyalar ko‘plab yangi imkoniyatlarni taqdim etsada, ular moddiy materiallar va prototiplar bilan ishlashning ahamiyatini kamaytirmasligi lozim. O‘qituvchilar o‘quvchilarni nafaqat raqamli vositalardan foydalanishga, balki moddiy obyektlar bilan ishlash orqali haqiqiy muammolarni hal qilishga ham jalb etishlari muhimdir (Fleming, 2016).

Xulosa. Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish hozirgi kunda katta ahamiyat kasb etadi. Bu ularga kelajakdagi martaba imkoniyatlariga tayyorlanish, muammolarni hal qilish, innovatsiyalarni yaratish, raqamli savodxonlikni oshirish, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish va yuqori faollik hamda motivatsiyaga ega bo‘lish imkonini beradi. Texnologiyalarni ijodkorlikni rivojlantirish vositasi sifatida qabul qilgan holda, o‘qituvchilar o‘quvchilarga raqamli davrda faol ishtirok etuvchi va etakchi shaxslar bo‘lib yetishish imkoniyatini yaratishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi.
2. Sharonin Yu.V. Oliy va kasbiy ta’limdagi raqamli texnologiyalar: shaxsga yo‘naltirilgan Smart-didaktikadan mutaxassislarni maqsadli tayyorlashda blokcheyngacha // Fan va ta’limning zamonaviy muammolari. - 2019 yil - 1-son.
3. Abdullayev, M., Saidahror, G., & Ayupov, R. (2020). Raqamli iqtisodiyot - kadrlar tayyorlashning dolzarb yo‘nalishlari.
4. Pardabaev J.E. “O‘quvchilar kasb– hunar ko‘nikmalarini rivojlantirishda robototexnikaning o‘rni” Fan va jamiyat, 2020 yil 2-son., 81-83 b.

BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHILARINING KASBIY-TEXNOLOGIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA BIOINSPIRATSION MODELLASHTIRISH METODIKASINING O‘RNI

Kenjayev Sherzod Mammatjumayevich
UrDPI mustaqil tadqiqotchisi
Tel: +99894-310-57-24, https:/orcid.org/ 0009-0004-6465-1117

Annotatsiya: Maqolada texnologik ta’lim yo‘nalishida bioinspiratsion modellashtirish metodikasini qo‘llash orqali bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-

texnologik kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Metodikaning talabalarda loyihalash, tanqidiy fikrlash, fanlararo integratsiya va innovatsion kompetensiyalarini shakllantirishdagi roli asoslangan hamda uni o‘quv jarayoniga joriy etish yo‘llari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: bioinspiratsion modellashtirish, kasbiy-texnologik kompetensiya, biomimetika, texnologik ta’lim, loyihalash kompetensiyasi.

Аннотация: В статье проанализированы вопросы развития профессионально-технологических компетенций будущих учителей посредством применения методики биоинспирационного моделирования в направлении технологического образования. Обоснована роль данной методики в формировании у студентов проектных навыков, критического мышления, междисциплинарной интеграции и инновационных компетенций, а также раскрыты пути её внедрения в образовательный процесс.

Ключевые слова: биоинспирационное моделирование, профессионально-технологическая компетенция, биомиметика, технологическое образование, проектная компетенция.

Abstract: The article analyzes the issues of developing professional and technological competencies of future teachers through the application of bio-inspired modeling methodology in the field of technological education. The role of this methodology in fostering students’ design skills, critical thinking, interdisciplinary integration, and innovative competencies is substantiated, and the ways of its implementation into the educational process are described.

Keywords: bio-inspired modeling, professional and technological competence, biomimetics, technological education, design competence.

Zamonaviy ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri - bu raqobatbardosh, ijodiy fikrlaydigan, kreativ va o‘z sohasining yetuk mutaxassisi bo‘lgan kadrlarni tayyorlashdir. Globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida ta’lim mazmunini yangilash, uni amaliyot bilan integratsiyalash va innovatsion metodlarni joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, texnologik ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-texnologik kompetentligini rivojlantirish, ularni nafaqat texnik bilimlar bilan qurollantirish, balki zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirgan, tanqidiy va kreativ fikrlaydigan, fanlararo integratsiyani amalga oshira oladigan mutaxassislar etib tayyorlash bugungi kunning eng muhim masalalaridan hisoblanadi.

So‘nggi yillarda dunyo ta’lim amaliyotida bioinspiratsion yondashuv (biomimetika yoki biomimikriya) ga qiziqish ortib bormoqda. Bioinspiratsion modellashtirish – bu tabiatdagi millionlab yillar davomida takomillashgan tizimlar, jarayonlar va modellarni o‘rganish asosida texnik va texnologik muammolarga yechim topish usulidir. Tabiat insoniyat oldida turgan murakkab

muammolarni hal qilishda kalit bo‘lishi mumkin bo‘lgan innovatsion yechimlar xazinasidir. Ushbu metodologiya yuqori innovatsion salohiyatga ega bo‘lib, nafaqat muhandislik, arxitektura va materialshunoslikda, balki ta’lim sohasida ham keng qo‘llanilmoqda.

Bioinspiratsiya (biomimetika, biomimikriya) tushunchasi yunoncha «bios» (hayot) va «mimesis» (taqlid qilish) so‘zlaridan kelib chiqqan bo‘lib, tabiatdagi shakl, jarayon va tizimlarni o‘rganish asosida texnik yechimlar yaratishni anglatadi. Bu yondashuv tabiatni nusxalash emas, balki undagi mexanizmlarni tushunish va ularni texnik muammolarga tatbiq etishga asoslanadi.

Bioinspiratsion modellashtirish metodikasi quyidagi asosiy bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. **Muammoni aniqlash va biologizatsiya qilish** – texnik muammoni biologik tilda ifodalash, tabiatda shu muammoning yechimi mavjudligini aniqlash.
2. **Biologik modellarni qidirish va tanlash** – muammoga mos keladigan biologik analogiyalarni izlash, ularning ishlash prinsiplarini o‘rganish.
3. **Abstraktsiyalash** – biologik modelning asosiy prinsiplarini ajratib olish, uni texnik tilda ifodalash.
4. **Texnik modelga o‘tkazish** – abstraktsiyalangan prinsiplarni texnik qurilma yoki tizimga tatbiq etish.
5. **Baholash va takomillashtirish** – yaratilgan texnik yechimni sinovdan o‘tkazish, uni biologik model bilan solishtirish va takomillashtirish.

Ushbu metodikaning o‘ziga xos xususiyati shundaki, u turli fan sohalari – biologiya, fizika, kimyo, muhandislik va dizaynning uzviy birligini taqozo etadi. Bu esa talabalarda fanlararo integratsion kompetensiyalarni shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligi deganda, ularning pedagogik, texnik, psixologik va shaxsiy sifatlari majmui tushuniladi. Zamonaviy ta’lim talablaridan kelib chiqqan holda, texnologiya fani o‘qituvchisi quyidagi asosiy kompetensiyalarga ega bo‘lishi lozim:

1. **Maxsus (texnik) kompetensiya** – texnika va texnologiyalar sohasida chuqur bilimga ega bo‘lish, yangi texnologiyalarni o‘zlashtira olish, ularni amaliyotda qo‘llay bilish.
2. **Pedagogik kompetensiya** – ta’lim jarayonini loyihalash, tashkil etish va boshqarish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llay olish, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish.
3. **Metodik kompetensiya** – fan bo‘yicha o‘quv-metodik materiallarni ishlab chiqish, darslarni samarali tashkil etish metodikasini egallash.
4. **Tanqidiy va kreativ fikrlash kompetensiyasi** – muammolarni aniqlash, tahlil qilish, nostandart yechimlarni topish, ijodiy yondashuvni namoyon etish.

5. **Fanlararo integratsiya kompetensiyasi** – turli fanlar o‘rtasidagi bog’liqlikni tushunish, bilimlarni kompleks tarzda qo‘llay olish.

6. **Axborot-kommunikatsion kompetensiya** – zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalana olish, raqamli ta’lim resurslarini yaratish va qo‘llay bilish.

7. **Ekologik kompetensiya** – atrof-muhitga mas’uliyatli munosabatda bo‘lish, ekologik barqarorlik tamoyillarini tushunish va ularga amal qilish.

Bioinspiratsion modellashtirish metodikasi aynan yuqoridagi kompetensiyalarning barchasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bioinspiratsion modellashtirish metodikasi orqali rivojlantiriladigan kompetensiyalar tahlili

1. Loyihalash va konstruktorlik kompetensiyasini rivojlantirish

Bioinspiratsion modellashtirish talabalardan tabiatdagi murakkab tizimlarni chuqur tahlil qilishni va ular asosida yangi texnik obyektlarni loyihalashni talab qiladi. Maryland universitetida o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bioinspiratsion mahsulotlarni yaratish uchun talabalarga maxsus loyihalash va ishlab chiqarish texnologiyalarini o‘rgatish, shuningdek, maxsus o‘quv dasturlari modullarini ishlab chiqish zarur . Tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan bioinspiratsion dizayn repozitoriyasi, zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari va maxsus kurslar talabalarning loyihalash kompetensiyasini samarali rivojlantirishga xizmat qilgan.

Amaliy misol: Talabalar qushlarning ucha olish mexanizmini o‘rganib, yangi turdagi uchish apparatlarining modelini yaratishlari mumkin. Buning uchun ular qush qanotining aerodinamik xususiyatlarini tahlil qiladilar, uning harakatlanish prinsiplarini o‘rganadilar va shu asosda texnik model yaratadilar. Bu jarayonda talabalar nafaqat biologik bilimlarni, balki fizika, matematika va muhandislik bilimlarini ham qo‘llaydilar.

2. Tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirish

An’anaviy ta’lim metodlari ko‘pincha tayyor yechimlarni o‘zlashtirishga qaratilgan bo‘lsa, bioinspiratsion yondashuv talabalarni muammoga turli nuqtai nazardan qarashga, nostandart yechimlarni izlashga undaydi. Integrativ biologiya jamiyati (SICB) mutaxassislari ta’kidlaganidek, bioinspiratsion dizayn dasturlari kreativlik, kollaborativ faoliyat, abstrakt va tizimli fikrlash, murakkab kommunikatsiya va turli muhitlarda muvaffaqiyatli ishlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi .

Biroq, bioinspiratsion yondashuvni qo‘llashda ba’zi muhim jihatlarni hisobga olish lozim. Mutaxassislar tabiatni ko‘r-ko‘rona nusxalashdan saqlanish, biologik organizmlarning optimal emasligini tushunish, ularning rivojlanish, evolyutsion va funksional cheklovlarini hisobga olish, konvergent evolyutsiya hodisasidan to‘g’ri

foydalanish kabi masalalarga alohida e’tibor qaratish lozimligini uqtiradilar . Bu esa talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini yanada rivojlantiradi.

3. Fanlararo integratsiya kompetensiyasini shakllantirish

Bioinspiratsion modellashtirish tabiatan fanlararo xarakterga ega. U biologiya, fizika, kimyo, matematika va muhandislik fanlarining uyg’unligini talab qiladi. TERC va Tufts universiteti hamkorligida olib borilgan «Biomimikriya haqiqiy tayanch sifatida(Biomimicry as an authentic anchor)» loyihasi doirasida o‘rta maktab o‘qituvchilari biomimetik dizayn muammolari asosida o‘quvchilarni biologiya va muhandislik fanlari bilan tanishtirish usullarini o‘rganganlar. Loyiha doirasida o‘qituvchilar tuzilma/funksiya tahlili(structure/function analysis) kabi ikkala fanga ham tegishli bo‘lgan invariant tushunchalardan foydalangan holda o‘quvchilarning dizayn ishlarini qo‘llab-quvvatlashni o‘rganganlar.

Bu metodika orqali talabalar turli fanlar o‘rtasidagi bog’liqlikni tushunadilar va bilimlarni kompleks tarzda qo‘llash ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar. Bu ularning kelajakda maktab o‘quvchilariga fanlararo bog’liqlikni tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

4. *Ilmiy-tadqiqot kompetensiyasini rivojlantirish*

Bioinspiratsion loyihalar ustida ishlash talabalardan ilmiy izlanish olib borishni, ma’lumotlarni tahlil qilishni va tajribalar o‘tkazishni talab qiladi. Ular biologik obyektlarni kuzatadilar, ularning xususiyatlarini o‘rganadilar va bu xususiyatlarni texnik tizimlarga ko‘chirish yo‘llarini izlaydilar. Bu esa ularda ilmiy-tadqiqot ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Özyeğin universitetida (Turkiya) ichki arxitektura ta’limida biodizaynni qo‘llash bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotda talabalar biologik tahlil va kuzatishlar asosida original loyihalarni ishlab chiqishgan. Tadqiqot natijalari biodizayn metodikasining talabalarning original loyihalar yaratish qobiliyatini rivojlantirishda samarali ekanligini ko‘rsatgan.

5. Ekologik kompetensiyani shakllantirish

Tabiatdan ilhomlangan holda texnologiyalarni yaratish ekologik barqarorlik tamoyillariga asoslanadi. Talabalar bioinspiratsion yondashuv orqali atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan, energiya va resurslarni tejaydigan texnologiyalarni loyihalashni o‘rganadilar. Ahmet Kurnaz (2025) tomonidan ishlab chiqilgan biomimikriya o‘qitish bo‘yicha o‘z-o‘zini baholash shkalasi tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, biomimikriya o‘qitish kompetensiyasi ekologik savodxonlik bilan yuqori darajada bog’liq. Bu esa bioinspiratsion yondashuvning ekologik kompetensiyani shakllantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

6. Kreativlik va innovatsion kompetensiyani rivojlantirish

Tailandda bo‘lajak fan o‘qituvchilari uchun biomimikriya asosida ishlab chiqilgan kasbiy rivojlanish dasturi tadqiqotlari alohida e’tiborga loyiq. Artitaya

Jituafua (2024) tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotda 29 nafar bo‘lajak fan o‘qituvchilari uchun 60 soatlik biomimikriya asosidagi dastur ishlab chiqilgan va amalga oshirilgan. Dastur biomimikriya tamoyillari va sakkiz bosqichli muammolarni hal qilish yondashuvini o‘z ichiga olgan to‘rtta asosiy darsdan iborat bo‘lgan. Dastur natijasida talabalar tomonidan oltita innovatsion biomimikriya ilhomlantirilgan STEAM loyihalari yaratilgan. Bu tadqiqot bioinspiratsion yondashuvning bo‘lajak o‘qituvchilarda kreativlik va innovatsion kompetensiyalarni rivojlantirishdagi yuqori samaradorligini ko‘rsatgan.

Bioinspiratsion modellashtirish metodikasini texnologik ta’lim yo‘nalishi o‘quv jarayoniga integratsiya qilishning bir qancha modellari va didaktik imkoniyatlari mavjud:

1. Maxsus kurslar va modullarni joriy etish

Talabalarni bioinspiratsion yondashuv bilan tanishtirish, ularga nazariy bilimlar berish va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish uchun maxsus kurslar tashkil etish mumkin. Maryland universiteti tajribasida «Bioinspiratsion robototexnika» nomli maxsus tanlov kursi joriy etilgan bo‘lib, unda talabalar o‘zlarining yuqori kurslarda olgan bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘lganlar. Shuningdek, «Bioinspiratsiya asoslari», «Biologik modellar va texnik yechimlar», «Biomimetika va innovatsion dizayn» kabi kurslarni o‘quv rejasiga kiritish mumkin.

2. Amaliy va laboratoriya mashg’ulotlarini takomillashtirish

Mavjud amaliy mashg’ulotlarga bioinspiratsion modellashtirish elementlarini kiritish mumkin. Masalan:

- Materialshunoslik fanida lotus effektini o‘rganish va suv o‘tkazmaydigan materiallar yaratish bo‘yicha laboratoriya mashg’ulotlari;
- Mexanika fanida ilonlar harakati asosida yangi turdagi robotlarni loyihalash;
- Elektrotexnika fanida dengiz organizmlarining elektr signallarini qayta ishlash mexanizmlarini o‘rganish asosida sensorlar yaratish.

3. Loyiha faoliyatini tashkil etish

Bioinspiratsion modellashtirish metodikasini o‘qitishda loyiha asosidagi ta’lim alohida ahamiyat kasb etadi. Talabalarga bioinspiratsion yondashuv asosida loyihalar tayyorlash topshirig’ini berish mumkin. Bu loyihalar individual yoki guruhiy bo‘lishi mumkin. Loyiha ustida ishlash jarayonida talabalar muammoni aniqlashdan tortib, tayyor mahsulotni taqdim etishgacha bo‘lgan barcha bosqichlarni bosib o‘tadilar. Tailand tajribasida talabalar tomonidan yaratilgan oltita innovatsion loyiha ushbu yondashuvning samaradorligini tasdiqlagan.

4. Fanlararo hamkorlikni yo‘lga qo‘yish

Bioinspiratsion modellashtirishni samarali o‘rgatish uchun biologiya, fizika, muhandislik va pedagogika kafedralari o‘rtasida hamkorlikni yo‘lga qo‘yish muhimdir. Bu talabalar uchun integratsiyalashgan kurslar tashkil etish, qo‘shma ilmiy loyihalar amalga oshirish imkonini beradi. Hashemi Farzaneh va Udo Lindemann (2019) ta’kidlaganidek, bioinspiratsion dizaynni sanoat korxonalarida qo‘llashning asosiy to‘siqlaridan biri bu sohada amaliy bilimlarning yetishmasligidir. Shu bois, oliy ta’lim muassasalarida fanlararo hamkorlikka asoslangan o‘quv dasturlarini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

5. Raqamli texnologiyalardan foydalanish

Bioinspiratsion modellashtirish jarayonida zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish talabalarning loyihalash va modellashtirish kompetensiyalarini yanada rivojlantiradi.

O‘tkazilgan nazariy tahlillar va xalqaro tajribalar umumlashtirilishi asosida bioinspiratsion modellashtirish metodikasi bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim didaktik vosita ekanligi aniqlandi. Ushbu metodika tabiatan fanlararo xarakterga ega bo‘lib, talabalarda loyihalash, tanqidiy fikrlash, fanlararo integratsiya, kreativlik va ekologik kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. AQSh, Turkiya va Tailand kabi mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, bioinspiratsion yondashuvni oliy ta’limga joriy etish talabalarning innovatsion fikrlash va amaliy loyihalash qobiliyatlarini sezilarli darajada oshiradi. Shu bois texnologik ta’lim yo‘nalishi o‘quv rejalariga “Bioinspiratsiya asoslari” kabi maxsus kurslarni kiritish, mavjud amaliy mashg’ulotlarni bioinspiratsion elementlar bilan boyitish, talabalarning guruhiy va individual loyihalarini rag’batlantirish, fanlararo hamkorlikni kuchaytirish hamda zamonaviy raqamli texnologiyalardan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, bo‘lajak o‘qituvchilarning bioinspiratsion kompetensiyasini baholashning aniq mezonlari va metodlarini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish tavsiya etiladi. Bioinspiratsion modellashtirish metodikasini texnologik ta’lim yo‘nalishida keng qo‘llash va bu borada ilmiy-pedagogik tadqiqotlarni davom ettirish nafaqat talabalarning kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirish, balki ularni zamonaviy ta’lim talablariga javob beradigan innovatsion pedagoglar sifatida tarbiyalash imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hashemi Farzaneh, H., & Lindemann, U. (2019). *A Practical Guide to Bio-inspired Design*. Springer Berlin Heidelberg.

2. Benyus J. M. *Biomimicry: innovation inspired by nature* (William Morrow 1997)

3. Arbay, M., Altuncu, D. (2023). Application Model Suggestion for The Use of Biodesign in Undergraduate Education in Interior Architecture. *Tasarim + Kuram*.

4. Kurnaz, A. (2025). Development and validation of a self-assessment scale for biomimicry teaching in science education. *Journal of Turkish Science Education*.

5. Society for Integrative and Comparative Biology. (2022). Bioinspired design as a pedagogical model. *SICB 2022 Annual Meeting*.

6. Jituafua, A. (2024). A Professional Development Programme Based on Biomimicry to Improve.

TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Tayirov Hamza O’ktamovich
UrDPI “Texnologik ta’lim” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning texnik ijodkorligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida axborotlashtirish va raqamlashtirish jarayonlarining samaradorligi, shuningdek, raqamli ta’lim muhitining shakllanishi va yangi pedagogik yondashuvlar ko‘rib chiqiladi. Sun’iy intellekt, blokcheyn texnologiyalari, virtual va kengaytirilgan reallik kabi innovatsion texnologiyalarning ta’limga ta’siri ham tahlil etiladi. Bundan tashqari, talabalarning texnik ijodkorligini oshirishda raqamli texnologiyalarning roli va afzalliklari alohida e’tibor bilan ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, axborotlashtirish, raqamlashtirish, raqamli ta’lim, sun’iy intellekt, virtual reallik, raqamli ta’lim, masofaviy ta’lim, texnik ijodkorlik, 3D modellashtirish, kodlash.

Аннотация. В данной статье анализируется роль и значение цифровых технологий в развитии технического творчества студентов. Рассматривается эффективность процессов информатизации и цифровизации в образовательном процессе, формирование цифровой образовательной среды и новые педагогические подходы. Также анализируется влияние инновационных технологий, таких как искусственный интеллект, технологии блокчейн, виртуальная и дополненная реальность, на образование. Особое внимание уделяется роли и преимуществам цифровых технологий в повышении технического творчества студентов.

Ключевые слова: инновация, информатизация, цифровизация, цифровое образование, искусственный интеллект, виртуальная реальность, цифровое образование, дистанционное образование, техническое творчество, 3D-моделирование, программирование.

Abstract. This article analyzes the role and importance of digital technologies in developing students' technical creativity. It examines the effectiveness of informatization and digitalization processes in education, the formation of a digital learning environment, and new pedagogical approaches. The impact of innovative technologies such as artificial intelligence, blockchain, virtual and augmented reality on education is also analyzed. Special attention is given to the role and advantages of digital technologies in enhancing students' technical creativity.

Keywords: innovation, informatization, digitalization, digital education, artificial intelligence, virtual reality, digital education, distance learning, technical creativity, 3D modeling, coding.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimining modernizatsiya qilinishi va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi mamlakatning rivojlanish strategiyasida muhim yo‘nalishlardan biridir. Xususan, raqamli ta’lim vositalarini keng ko‘lamda joriy etish orqali ta’lim sifatini oshirish va global tendensiyalarga mos keladigan bilim tizimini yaratish zarurati ortib bormoqda. Inson faoliyatining barcha sohalari kabi oliy ta’limda zamonaviy mutaxassisni shakllantiradigan, ta’lim tizimiga ham talabaning bilimlarini, ko‘nikmalarini, kompetensiyalarini oshiradigan va iqtisodiyotning hamma tarmoqlarida faoliyatning yangi turlarini o‘zlashtiradigan, umuman aytganda inson faoliyatining yangicha rivojlanishiga yo‘naltirilgan innovatsiyalar kiritilmoqda. Chunki bugungi tezkor rivojlanish davrida jamiyat uchun faol fikrlovchi, innovatsion g‘oyalarni yaratuvchi hamda ularni amaliyotda samarali qo‘llovchi malakali mutaxassislar zarur.

Zamonaviy mutaxassislar jamiyatni ishlab chiqarish samaradorligini va inson ehtiyojlarini oshishiga hamda yangi faoliyat turlarini yaratishga yo‘naltirilgan raqamli davrga o‘tishni ta’minlashi kerak. Buning uchun mutaxassislar yetishtiradigan an’anaviy ta’limni rivojlantirishga xizmat qilayotgan axborotlashtirish bosqichidan raqamlashtirish bosqichiga o‘tish lozim. Ta’limni axborotlashtirish ta’limni yangi bosqichga o‘tishiga asos bo‘lgan bo‘lsa, ta’limni raqamlashtirish mobil va Internet texnologiyalarini bemalol ishlata oladigan, masofaviy elektron ta’limdan foydalanib uzluksiz ta’lim sifatini oshira oladigan hamda mehnat bozorining talablarini qoniqtiradigan mutaxassislarni tayyorlashga mo‘ljallangandir[1].

Asosiy qism. Raqamli texnologiyalar hozirgi kunda inson faoliyatining barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda, xususan, ta’lim tizimi ham jadal

raqamlashtirilmoqda. Oliy va umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish raqamli kompetensiyalarni shakllantirish, bilim olish jarayonini avtomatlashtirish va interaktiv ta’lim usullaridan foydalanish imkonini bermoqda. 2026-yilga kelib, O‘zbekistonda raqamli ta’lim infratuzilmasi sezilarli darajada rivojlandi. Oliy ta’lim muassasalarida onlayn platformalar, masofaviy ta’lim tizimlari va sun’iy intellekt yordamida moslashtirilgan o‘qitish usullari joriy qilindi. Xalqaro tajriba va zamonaviy innovatsion texnologiyalarni integratsiya qilish orqali ta’lim tizimining sifati oshirilmoqda. Raqamli texnologiyalarni ta’limda keng qo‘llash uchun ta’lim beruvchi va ta’lim oluvchilar axborotlashtirish va raqamlashtirishdagi tushunchalar ma’nosini hamda texnologiyalar vazifasini bilishi lozim. Ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llash talabalarning mahoratiga qo‘yiladigan talablarni o‘zgartiradi, chunki bu nafaqat o‘qish, yozish va hisoblash, balki ma’lumotlar manbalarini tartibga solish, ma’lumotlarni to‘plash, baholash va ulardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishni ham talab etadi. Yaqin vaqtgacha ta’limni axborotlashtirish to‘g‘risida gapirilar edi, chunki bu atama ta’lim va tarbiya jarayonida axborot mahsulotlarini, vositalarini hamda texnologiyalarini joriy etish asosida pedagogik jarayonlarni o‘zgartirish bo‘yicha chora-tadbirlar majmuasi sifatida tushunilgan. Rossiya pedagogik ensiklopediyasida ta’limni keng ma’noda axborotlashtirishni ta’lim tizimlarini axborot mahsulotlari, vositalari va texnologiyalari bilan to‘ldirishga bog‘liq ijtimoiy-pedagogik o‘zgarishlarning kompleksi; tor ma’noda esa, ta’lim muassasalarini mikroprotsessor texnologiyasiga asoslangan axborot vositalari, shuningdek ushbu vositalarga asoslangan axborot mahsulotlari va pedagogik texnologiyalarni joriy etish deb hisoblaydi[2].

Ta’limda axborot texnologiyalarini qo‘llashning asosiy yo‘nalishlari quyidagilar:

- turli maqsadlar uchun pedagogik dasturiy ta’minotni ishlab chiqish;
- ta’lim uchun Web-saytlarni ishlab chiqish;
- uslubiy va didaktik materiallarni ishlab chiqish;
- virtual modellar bilan kompyuter tajribalarini tashkil etish va o‘tkazish;
- maqsadli axborot qidirishni amalga oshirish.

Bugungi kunda jamiyat yangi texnologiyalarni rivojlantirishning keyingi bosqichiga o‘tdi. Birinchisi, bug‘ dvigatelini yaratish edi; ikkinchisi — elektrlashtirish; uchinchisi — axborotlashtirish; to‘rtinchisi — raqamlashtirish, ya’ni katta ma’lumotlar va unga asoslangan texnologiyalar davri. Raqamli texnologiyalar, bir tomondan, ishlab chiqarish hajmi va samaradorligini yanada oshirishga yordam beradi, boshqa tomondan esa, ular turli sohalarda individual yondashuvni amalga oshirishga imkon beradi. Masalan, 3D bosib chiqarish

yordamida murakkab qurilmalarni bitta nusxada ishlab chiqarish mumkin, an'anaviy ishlab chiqarishda bu imkonsiz edi[3].

Dastlab, raqamlashtirish texnologik jarayonlarni avtomatlashtirilishi, ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi, Internet, mobil aloqa, smartfonlarning paydo bo'lishi, yangi texnologiyalardan foydalanadigan iste'molchilarning oshishi bilan cheklangan edi. Biroq, raqamli texnologiyalar tezlikda insonning iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotining bir qismiga aylanib bormoqda va hozirgi vaqtda ta'lim ham raqamlashtirilmoqda. Ta'limning raqamlashtirilishi mehnat bozorida, ta'lim standartlarida o'zgarishlarga olib keladi, insonning yangi kompetensiyalarini shakllantirishdagi ehtiyojlarni aniqlaydi va ta'lim beruvchining rolini qayta ko'rib chiqishga va ta'lim jarayonini qayta tashkil etishga yordam beradi, hamda ta'lim tizimini tubdan, sifatli qayta qurilishiga olib keladi. Ta'limning raqamlashuvi bevosita ta'lim beruvchining raqamli texnologiyalarini o'zlashtirish darajasiga bog'liq bo'lib, ularni ta'lim jarayonida samarali qo'llash maqsadida amalga oshiriladi. Ta'lim beruvchilarda raqamli axborot oqimida faoliyat yuritish, yangi texnologiyalarni o'zlashtirish kabi kompetensiyalarini shakllantirish ta'limni raqamlashtirishdagi zarur vazifalardan biridir.

Zamonaviy ta'lim tizimida sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlar o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashgan ta'lim dasturlarini yaratishga yordam bermoqda. Bu texnologiyalar yordamida har bir talabaga uning bilim darajasiga mos keluvchi o'quv materiali taqdim etilib, ta'lim samaradorligi oshirilmoqda. Raqamli texnologiyalar, xususan, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari amaliy mashg'ulotlarni simulyatsiya qilishda qo'llanilmoqda. Masalan, tibbiyot universitetlarida jarrohlik amaliyotlari virtual muhitda o'tkazilmoqda, muhandislik sohasida esa murakkab tizimlarni 3D modellashtirish orqali o'rganish imkoni yaratildi[4].

Talabalarning texnik ijodkorligini oshirishda raqamli texnologiyalarning o'rni va afzalliklari. Raqamli texnologiyalar nafaqat ta'lim jarayonini avtomatlashtirish va moslashtirishda, balki talabalarning texnik ijodkorligini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Texnik ijodkorlik – bu talabalar tomonidan yangi g'oyalar, yechimlar va loyihalarni yaratishda texnologik vositalardan foydalanish qobiliyati bo'lib, raqamli asboblar bu jarayonni yanada samarali va qulay qiladi. Masalan, 3D modellashtirish dasturlari (CAD, Blender) va 3D printerlar yordamida talabalar o'z g'oyalarini tezda prototipga aylantirishi mumkin, bu esa an'anaviy usullarga nisbatan vaqt va resurslarni tejaydi. Kodlash platformalari (Python, Scratch yoki Arduino) orqali talabalar robototexnika va IoT (Internet of Things) loyihalarini ishlab chiqarib, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshiradi.

Raqamli texnologiyalarning afzalliklari quyidagilar: birinchidan, ular talabalarga bepul yoki arzon resurslar (onlayn kutubxonalar, ochiq kodli dasturlar) orqali global bilimlarga kirish imkonini beradi, bu ijodkorlikni cheklovlarsiz rivojlantiradi; ikkinchidan, hamkorlik vositalari (Google Workspace, GitHub) talabalarni masofaviy jamoaviy ishga jalb qiladi, bu esa g‘oyalarni almashish va innovatsiyalarni tezlatadi; uchinchidan, virtual simulyatsiyalar (VR/AR) orqali talabalar xavfli yoki murakkab tajribalarni sinab ko‘rishi mumkin, masalan, muhandislikda virtual laboratoriyalarda dizayn xatolarini tuzatish. Respublikamizda joriy qilingan raqamli platformalar (masalan, MOOC va maker spacelar) talabalarning texnik ijodkorligini oshirishga qaratilgan bo‘lib, natijada ular mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lib, yangi startaplar va innovatsiyalarni yaratmoqda[4].

Bundan tashqari, 5G texnologiyalarining rivojlanishi bilan masofaviy ta’lim yanada yuqori sifatga ega bo‘lib, talabalar har qanday sharoitda yuqori tezlikdagi internet orqali onlayn darslarga qatnashish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Ta’lim jarayonida zamonaviy o‘quv platformalarining integratsiyalashuvi esa o‘quv jarayonini yanada samarali va qulay qilishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, raqamli texnologiyalardan unumli foydalanish, talabalarni mustaqil ishlashga o‘rgatish, ma’lumotlarni tanlash, loyiha faoliyatida qatnashish ularning zamonaviy kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa. Shunday qilib, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini tubdan o‘zgartirmoqda. O‘zbekiston 2025-yilda raqamli ta’lim infratuzilmasini rivojlantirish bo‘yicha muhim yutuqlarga erishdi. Sun’iy intellekt, blokcheyn, virtual reallik kabi innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi, shuningdek, talabalarning texnik ijodkorligini oshirishga qaratilgan raqamli vositalar ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Kelajakda raqamli ta’limning yanada rivojlanishi uchun pedagogik kadrlarni tayyorlash, texnologik infratuzilmani yanada kengaytirish va xalqaro tajribani integratsiyalash muhim vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hakimova M. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari: nazariya va amaliyot // Архив научных исследований. – 2020. – №. 32.

2. Nikulina T.V., Starichenko E.B. Информатизация и цифровизация образования: понятия, технологии, управление //Педагогическое образование в России. – 2018. – №. 8.

3. Akmalova A., Xaydarov A., Pardayeva G. Oliy ta’limni raqamlashtirish sharoitida talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish //News of the NUUz. – 2024. – T. 1. – №. 1.1. 1. – C. 40-43.

4. Tursunov M.O. O‘zbekistonda oliy ta’limni raqamlashtirish: yutuqlar va muammolar //Scientific progress. – 2023. – T. 4. – №. 2. – C. 213-217.

ELEKTRON TA’LIM RIVOJINING YETAKCHI TENDENSIYALARI

Bobomurodova Surayyo Sirojiddin qizi
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezisda ta’lim tizimida elektron ta’limni rivojlantirish tendentsiyalari, turli E-Learning tizimlari, vositalari, elektron kutubxona funktsiyalari, virtual tasvirlashning asosiy funktsiyalari, axborot – ta’lim muhiti, umumiy tushunchalar yordamida onlayn kurslar va avtomatik adaptiv testlarni yaratish uchun materiallarni o‘rgatish yo‘llari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: E-learning, masofaviy ta’lim, texnologiya, elektron kutubxona, modul, virtual, virtual taqdimot, axborot, axborot resurslari, onlayn kurslar, aloqa, intenet

Abstract. This thesis covers the trends in the development of e-learning in the education system, various e-learning systems, tools, e-library functions, the main functions of virtual visualization, information-learning environment, ways to create online courses and automatic adaptive tests using general concepts.

Keywords: E-learning, distance learning, technology, e-library, module, virtual, virtual presentation, information, information resources, online courses, communication, internet

Аннотация. В данной работе рассматриваются тенденции развития электронного обучения в системе образования, различные системы электронного обучения, инструменты, функции электронных библиотек, основные функции виртуальной визуализации, информационно-учебная среда, способы создания онлайн-курсов и автоматизированных адаптивных тестов с использованием общих концепций.

Ключевые слова: электронное обучение, дистанционное обучение, технологии, электронная библиотека, модуль, виртуальный, виртуальная презентация, информация, информационные ресурсы, онлайн-курсы, коммуникация, интернет.

Texnologiya shu qadar tez rivojlandiki, siz tomoshabinlarda o‘zingizni his qiladigan vositalar yordamida geografik farqlarni tasavvur qilishingiz mumkin. E-learning sizga video, slayd-shou, Word va PDF hujjatlaridagi turli materiallardan foydalanish imkonini beradi. Vebinarlarni o‘tkazish va o‘qituvchilar bilan muloqot qilish chat va forumlar orqali amalga oshiriladi, bu foydalanuvchilarning bir-biri bilan muloqot qilish usullaridan biridir. Onlayn kurslarni o‘tkazish uchun turli xil E-Learning tizimlari va usullari mavjud. Turli jarayonlarni avtomatlashtirish

mumkin, masalan, onlayn kurslarni yaratish uchun materiallar to‘plami va asboblar bilan avtomatik moslashuvchan test. Elektron ta’lim - bu o‘quvchilarga o‘z bilimlarini hayot tarziga aylantirish imkonini beruvchi qulay (va ko‘pincha bepul) yechim. Hatto band bo‘lganlar ham keyingi ishlarni rivojlantirishlari va yangi ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari mumkin.

Ta’lim sohasidagi eng muhim voqealardan ba’zilari Internet paydo bo‘la boshlaganidan beri sodir bo‘ldi. Hozirgi kunda talabalar smartfondan foydalanish, matnli xabarlar almashish va Internetdan foydalanishni yaxshi bilishadi, shuning uchun onlayn kurslarda qatnashish va ular bilan muloqot qilish oddiy vazifadir. E’lonlar taxtasi, ijtimoiy tarmoq va boshqa aloqa vositalari talabalarga onlayn kurslarni o‘tash va umumiy fikrni saqlab qolish bilan birga kurs bilan bog’liq umumiy muammolarni muhokama qilish imkonini beradi [1].

Elektron ta’limning tez sur’atlarda o‘tayotgan dunyosida kursni yangi va qiziqarli qilish, kurs mazmunini doimiy ravishda o‘zgartirish, shuningdek, talabalarni eng yangi ma’lumotlar bilan ta’minlash uchun texnologiya mavjud. Umuman olganda, an’anaviy o‘qitish juda qimmat, ko‘p vaqt talab etadi va natijalar boshqacha. Elektron ta’lim tez, ancha arzon va potentsial yaxshiroq muqobil taklif qiladi.

Axborot-ta’lim muhitining butun o‘zagi pedagogik tizimdir. Axborot-ta’lim muhiti deb ataladigan yangi tashkil etilgan pedagogik jarayonlar tomonidan o‘rganilayotgan pedagogika fanining yangi yo‘nalishi haqida gapirish mumkin. Bunga Elektron Pedagogika deb nomlangan yangi kurs kiradi [2].

Boshqacha qilib aytganda, virtual vakillik - bu muayyan muassasada o‘quv jarayonini ta’minlovchi xizmatlar va axborot resurslarining to‘liq to‘plamini o‘z ichiga olgan dasturiy ta’minot majmuasidir. Virtual vakil ma’muriyati standart metodologiya asosida o‘zining o‘qitish metodikasini joriy etish orqali asosiy maktabni boshqaradi.

Virtual yetkazib berish har bir talaba uchun quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi:

- o‘quv-uslubiy yordami bilan elektron kutubxonadan foydalanish;
- o‘qituvchi bilan elektron pochta aloqasi;
- har bir o‘quv kursi uchun telekonferensiya;
- o‘z virtual sinfida talabalar bilan muloqot qilish;
- Bir qator o‘qituvchilar bilan onlayn maslahatlashuv.

Quyida virtual vakillik funktsiyalarini bajaradigan virtual vakillikning asosiy quyi tizimlari keltirilgan:

Ma’muriy quyi tizim - bu namunaviy modullarni yaratish, foydalanuvchilarni ro‘yxatga olish va ularga huquqlar berish va barcha asosiy modullarning o‘zaro

ta’siri; Hisob ma’lumotlari quyi tizimi (elektron xodimlar) - barcha toifadagi foydalanuvchilar uchun shaxsiy papkalarni yaratish va saqlash;

Kutubxona quyi tizimi (elektron kutubxona) – foydalanuvchining vakolatiga va muassasa tomonidan belgilangan shartlarga muvofiq axborot resurslarini to‘plash, saqlash va taqdim etish;

O‘quv jarayonining quyi tizimi (elektron dekanat) - o‘quv guruhlarini shakllantirish, o‘quv jadvallari, o‘quv jarayonini nazorat qilish va boshqalar.

Elektron kutubxona funktsiyalari - onlayn o‘qitish jarayonida o‘quv metodologiyasini to‘plash va joriy etish:

matnli materiallar, audio va video materiallar, gipermatnli kitoblar, grafik tasvirlar, kompyuter dasturlari, modellashtirish tizimlari, avtomatlashtirilgan laboratoriya amaliyoti, matnli topshiriqlarning ko‘p turlari va boshqalar.

Elektron dekanatning vazifalari talabalar va o‘qituvchilarga o‘z faoliyatini tashkil etish va virtual vakillikning aniq ifodasini ta’minlash imkonini beradigan tegishli o‘quv guruhlarini shakllantirishdan iborat [3]. Yopiq e’lonlar taxtalarida o‘quvchilarning virtual guruhlari uchun jadval yaratadi..

Ta’lim muassasasi ma’lumot almashish yo‘li bilan bir yoki bir nechta maxsus kurslar (fanlar) bo‘yicha kurslar beradi. Bunday holda, virtual vakillik dasturi talabalarga o‘qimoqchi bo‘lgan o‘qituvchini tanlash imkonini beradi. Talabalar har bir o‘qituvchining tajribasini tavsiflovchi ma’lumotlar bilan tanishish imkoniyatiga ega bo‘ladilar [4]. O‘qituvchini tanlash odatda fan bo‘yicha o‘quv materiallarini tanlashga qadar amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi va xorijdagi fanlar bo‘yicha ilmiy-pedagogik faoliyatni yo‘lga qo‘yish, talabalar, tinglovchilar, aspirantlar, doktorantlar uchun virtual kafedra kabi malaka oshirish kurslarini tashkil etish eng muhim masaladir. Kafedra tarkibiga tayanch ta’lim muassasalari o‘qituvchilari kabi hududiy o‘qituvchilar ham kirishi mumkin, ular o‘zlarining virtual ko‘rinishi orqali o‘quv jarayonini olib boradilar. Mintaqaviy o‘qituvchilar - tayanch ta’lim muassasasining virtual ko‘rinishi orqali professor-o‘qituvchilari, dotsentlari, katta o‘qituvchilari, talabalari, aspirantlari, doktorantlari, bir yoki bir nechta tayanch fanlar talabalarini kiritish mumkin.

Elektron ta’lim zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi bo‘lib, uning rivoji ta’lim sifatini oshirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yetakchi tendensiyalarni samarali tatbiq etish orqali raqamli jamiyat talablariga mos, raqobatbardosh kadrlarna tayyorlash imkaniyati kengayadi.[5]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mamarajabov O.E. Benefits of Using Information Technology in the Education System//Vocational Education. Tashkent, 2019. No.1. P. 55-59.

2. Hasanov A.A. Didactic Foundations of Interdisciplinary Connections at Subject Teaching // Eastern European Scientific Journal German, 2018. No. 6. P127-130

3. Багбекова Л.К. Проблема мотивации в учебной деятельности // Monografia pokonferencyjna Science, Researche, Development #17/8 Belgrade (Serbia) 30.05.2019-31.05.2019 p.197-199.

4. Murodov S.J. Communication and Culture Value // International journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT) vol.14 No. 2 May 2019. pp 203-206.

5. Abduraxmonova O. R. Elektron Ta'lim Rivojining Yetakchi Tendensiyalar // Лучшие интеллектуальные исследования | ЧАСТЬ-61| ТОМ-2

TEXNOLOGIYA FANINI O‘QITISHDA RAQAMLI PEDAGOGIK VOSITALARDAN FOYDALANISH

Tursunova Oynura Ergashaliyevna
QDU Texnologik ta'lim yo‘nalishi I-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola texnologiya fanini o‘qitishda raqamli pedagogik vositalardan foydalanishning ilmiy asoslarini, metodik yondashuvlarini va amaliy ahamiyatini tahlil qiladi. Maqolada raqamli vositalarning o‘quv jarayonida samaradorlikni oshirishdagi roli, o‘quvchilarning kasbiy va ijodiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi imkoniyatlari, shuningdek, pedagoglarning malaka oshirishga bo‘lgan ehtiyoji va zamonaviy ta'lim muhitida digital texnologiyalarning integratsiyasi masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar. Texnologiya fani, raqamli pedagogik vositalar, interaktiv ta'lim, o‘quvchilar kompetensiyasi, multimedia, o‘qitish metodikasi, e-ta'lim, STEM, interfaol mashg'ulot.

Kirish. Texnologiya fanini o‘qitish bugungi kunda nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan. Zamonaviy pedagogika raqamli vositalardan samarali foydalanishni taqozo qiladi. O‘quvchilarning texnologik tafakkurini rivojlantirish, dizayn va loyihalashtirish ko‘nikmalarini mustahkamlash, shuningdek, STEM yondashuvini ta'minlash uchun raqamli pedagogik vositalar muhim ahamiyatga ega.

So‘nggi yillarda raqamli vositalar, jumladan interaktiv dasturlar, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va onlayn platformalar texnologiya mashg'ulotlarida keng qo‘llanilmoqda. Bu vositalar o‘quvchilarning diqqatini jamlash, bilimni mustahkamlash va o‘z-o‘zini baholash imkonini yaratadi. Shu bilan birga, pedagoglarning malakasini oshirish, darslarni samarali rejalashtirish va yangi texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish muhim vazifa hisoblanadi.

Texnologiya fanini o‘qitishda foydalaniladigan raqamli pedagogik vositalar bir nechta asosiy guruhlarga bo‘linadi:

Multimedia taqdimotlar va interaktiv dasturlar – PowerPoint, Canva, Prezi kabi dasturlar o‘quv jarayonini vizual va interaktiv qiladi. Bu vositalar o‘quvchilarga murakkab mavzularni soddalashtirilgan shaklda tushuntirishga imkon beradi.

Simulyatsiya va virtual laboratoriyalar – Tinkercad, PhET va boshqa platformalar orqali o‘quvchilar elektron sxemalar, mexanizm va boshqa texnologik jarayonlarni virtual muhitda o‘rganadi. Shu orqali xavfsiz muhitda tajriba o‘tkazish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Onlayn baholash vositalari – Kahoot, Quizlet, Socrative kabi platformalar yordamida o‘quvchilarning bilim darajasini tezkor aniqlash va tahlil qilish mumkin. Bu vositalar o‘quvchilarda raqobat ruhini oshiradi, o‘z-o‘zini baholashni rag’batlantiradi.

STEM va robototexnika platformalari – Arduino, Lego Mindstorms kabi qurilmalar orqali o‘quvchilar nazariy bilimni amaliyot bilan birlashtiradi. Bu esa ularni muammolarni hal qilishga, jamoaviy ishlashga va ijodiy fikrlashga o‘rgatadi.

Raqamli pedagogik vositalar o‘quvchilarda mustaqil va tanlov asosida o‘rganish ko‘nikmalarini, texnologik tafakkur va ijodkorlikni, shuningdek, jamoaviy ishlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Zamonaviy tadqiqotlar ko‘rsatadiki, raqamli pedagogik vositalardan foydalanish darslarning interaktivligini oshiradi, o‘quvchilar e’tiborini jalb qiladi va mashg’ulotlarda tajriba o‘tkazish imkoniyatini beradi. Masalan, PhET simulyatsiyalari yordamida mexanizm yoki elektron sxemalarni virtual muhitda sinovdan o‘tkazish, o‘quvchilarda texnologik jarayonlarni yaxshiroq tushunish va xatoliklarni xavfsiz muhitda aniqlash imkonini beradi.

Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilar mustaqil ishlashga o‘rganadi, o‘z loyihalarini yaratadi, shu bilan birga o‘z-o‘zini baholash va natijalarni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa ularni kelajakda texnologik sohalarda ijodiy va samarali faoliyat yuritishga tayyorlaydi.

Maktablarda raqamli pedagogik vositalarni joriy etish tajribasi shuni ko‘rsatadiki:

Interaktiv taqdimotlar va simulyatsiyalar dars vaqtini samarali boshqarishga yordam beradi.

O‘quvchilar biror loyiha yoki eksperimentni mustaqil amalga oshiradi, bu esa kasbiy va texnologik kompetensiyalarni oshiradi.

Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilarning ijodiy loyihalari va mini-loyihalari bilan baholash aniq va tezkor bo‘ladi.

Shuningdek, pedagoglar raqamli platformalardan foydalanish orqali o‘quv jarayonini rejalashtirish, darslarni tahlil qilish va o‘quvchilarning faoliyatini monitoring qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Raqamli pedagogik vositalarni joriy etishda ba’zi muammolar uchraydi:

Texnologik imkoniyatlarning cheklanganligi (kompyuterlar, internet tezligi),

Pedagoglarning malaka darajasi va yangi vositalarni o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklar,

Ushbu muammolarni hal qilish uchun pedagoglarni malakasini oshirish kurslari tashkil qilinadi, sinflarda texnologik resurslarni teng taqsimlash tavsiya etiladi va darslarni balansli tashkil etish – an’anaviy va raqamli metodlar aralashmasi – zarurdir.

Xulosa. Texnologiya fanini o‘qitishda raqamli pedagogik vositalardan foydalanish zamonaviy ta’lim jarayonini samarali qiladi, o‘quvchilarning ijodiy va texnologik kompetensiyalarini rivojlantiradi. Interaktiv dasturlar, simulyatsiyalar, robototexnika va STEM platformalari o‘quvchilarni mustaqil ishlashga, muammolarni hal qilishga va innovatsion loyihalarni yaratishga undaydi.

Shuningdek, pedagoglar uchun raqamli vositalardan foydalanish malaka oshirishni talab qiladi va ta’lim jarayonini rejalashtirish, monitoring qilish va baholash imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu sababli raqamli pedagogik vositalar texnologiya fanini o‘qitishda ajralmas element sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sobirovna, U. M., & Sharifjon, P. O. (2023). Choosing Organizational Forms of Education in the Effective Organization of Technology Courses. *Journal of Innovation, Creativity and Art*, *2*(2), 77-81.

2. Sobirovna, U. M. (2023). MAXSUS TA’LIMGA EHTIYOJI BO‘LGAN BOLALAR UCHUN TA’LIMNING INTEGRATSIYALASHUVI. In *Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences* (Vol. 2, No. 4, pp. 14-19).

3. Sobirovna, U. M. (2022). INTERACTIVE LEARNING METHODS USED IN THE EFFECTIVE ORGANIZATION OF TECHNOLOGY COURSES. *Open Access Repository*, *9*(11), 106-113.

4. SOBIROVNA, U. (2021). Modernization of the content, methods and tools of technologies in the organization of modern education.

5. Sobirovna, U. M. (2023). Technology As a Factor of Educational Education In Special Schools. *Journal of Creativity in Art and Design*, *1*(1), 4-7.

6. Sobirovna, U. M. (2023). PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS OF SPECIAL BOARDING SCHOOLS. *INTERNATIONAL*

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 8.036, *12*(10), 62-67.

7. Усмонова, М. (2022). Imkoniyati cheklangan bolalarni o ‘qitishda texnologiya fanining dolzarbligi. *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире*, *1*(4).

8. Sobirovna, U. M. (2022). USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN INCREASING THE EFFICIENCY OF TECHNOLOGY LESSONS. *Open Access Repository*, *9*(11), 114-119.

9. Sobirovna, U. M. (2023). TEACHING OF TECHNOLOGY IN SPECIAL BOARDING SCHOOLS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 8.036*, *12*(10), 48-54.

10. Sobirovna, U. M. (2022). Improving the educational system for children with disabilities. *The Peerian Journal*, *4*, 20-22.

11. Sobirovna, U. M. (2024). PROVIDING INFORMATION ABOUT TEXTILES AND ITS HISTORY IN TECHNOLOGY CLASSES. *World of Medicine: Journal of Biomedical Sciences*, *1*, 28-32.

12. Sobirovna, U. M. (2022). DIDACTIC PRINCIPLES OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF TECHNOLOGY LESSONS.

13. Sobirovna, U. M. (2022). MODERN APPROACHES TO EFFECTIVE ORGANIZATION OF TECHNOLOGY LESSONS.

14. Sobirovna, U. M. (2024). USE OF SMART TECHNOLOGY IN EFFECTIVE ORGANIZATION OF TECHNOLOGY COURSES. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, *12*(3), 618-622.

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ПРОЕКТНОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ В АРХИТЕКТУРНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Халмаматова Лола Аманкуловна
Самостоятельный соискатель,
Чирчикский государственный педагогический университет,

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития проектного мышления студентов в системе архитектурного образования в условиях цифровой трансформации. Проанализированы современные цифровые инструменты (BIM-технологии, параметрическое моделирование, VR/AR, цифровые платформы совместного проектирования) и их влияние на формирование профессиональных компетенций будущих архитекторов. Описана методология исследования, основанная на сравнительном педагогическом эксперименте, анкетировании и анализе учебных проектов.

Представлены результаты внедрения цифровых технологий в учебный процесс и их влияние на креативность, аналитические способности и системность проектного мышления студентов. Сделаны выводы о необходимости интеграции цифровых инструментов в образовательные программы архитектурных вузов.

Annotation. The article examines the problem of developing project-based thinking in architectural education within the context of digital transformation. Modern digital tools (BIM technologies, parametric modeling, VR/AR, digital collaborative platforms) and their impact on professional competencies formation are analyzed. The research methodology is based on a comparative pedagogical experiment, surveys, and project analysis. The results demonstrate the positive impact of digital technologies on creativity, analytical skills, and systemic design thinking. Conclusions emphasize the necessity of integrating digital tools into architectural curricula.

Annotatsiya. Maqolada raqamli transformatsiya sharoitida arxitektura ta'limida talabalar loyiha tafakkurini rivojlantirish masalasi yoritilgan. BIM texnologiyalari, parametrik modellashtirish, VR/AR vositalari va raqamli hamkorlik platformalarining kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqot pedagogik tajriba, so'rovnoma va loyiha ishlari tahliliga asoslangan. Natijalar raqamli texnologiyalar talabalar kreativligi, tahliliy fikrlashi va tizimli yondashuvini rivojlantirishini ko'rsatdi.

Ключевые слова: архитектурное образование, проектное мышление, цифровые технологии, BIM, параметрическое моделирование, цифровая среда обучения, инновационная педагогика.

Keywords: architectural education, project thinking, digital technologies, BIM, parametric modeling, digital learning environment, innovative pedagogy.

Kalit so'zlar: arxitektura ta'limi, loyiha tafakkuri, raqamli texnologiyalar, BIM, parametrik modellashtirish, innovatsion pedagogika.

Введение. Современное архитектурное образование находится на этапе глубокой цифровой трансформации, вызванной стремительным развитием информационных технологий и интеграцией современных цифровых инструментов в профессиональную практику. Внедрение BIM платформ, методов параметрического моделирования, технологий виртуальной и дополненной реальности, а также облачных платформ совместного проектирования оказывает существенное влияние на все аспекты образовательного процесса. Эти изменения не ограничиваются улучшением визуализации архитектурных объектов или ускорением проектной работы; они трансформируют саму природу архитектурного мышления, стимулируя

развитие аналитических, креативных и системных компетенций у студентов [1.: 34.].

Одной из ключевых задач современного архитектурного образования является формирование проектного мышления, которое рассматривается как интегративная способность анализировать пространственные, функциональные, конструктивные и социальные аспекты проектируемой среды. Проектное мышление позволяет будущим архитекторам не только создавать эстетически выразительные объекты, но и обеспечивать их функциональность, технологическую обоснованность и экологическую адаптивность. В то же время традиционные методы обучения, ориентированные преимущественно на графическое ручное проектирование и конструирование макетов, не всегда обеспечивают необходимую гибкость и междисциплинарность мышления, ограничивая возможности студентов в быстром тестировании альтернативных проектных решений и комплексном учете различных аспектов проектируемой среды [2.: 51.].

Современные цифровые технологии открывают широкие перспективы для преодоления этих ограничений. BIM платформы позволяют объединять архитектурные, конструктивные и инженерные решения в единую информационную модель, что способствует формированию системного подхода к проектированию. Параметрическое моделирование развивает алгоритмическое мышление, позволяя студентам работать с зависимостями и параметрами формы, оперативно анализировать варианты и моделировать сложные геометрические структуры. Использование VR и AR технологий обеспечивает возможность погружения в виртуальное пространство проектируемых объектов, что способствует более глубокому пониманию масштабов, пропорций и функциональных связей. Облачные платформы совместного проектирования стимулируют коллаборацию, обмен знаниями и опытное тестирование идей в реальном времени, формируя навыки командной работы и междисциплинарной интеграции.

Таким образом, проблема настоящего исследования заключается в необходимости выявления педагогического потенциала цифровых технологий для развития проектного мышления студентов-архитекторов. В частности, требуется определить, как современные инструменты могут способствовать формированию аналитических, креативных и системных компетенций, повышать качество проектных решений и интегрировать знания из различных дисциплин. Это особенно важно в условиях, когда профессиональная практика архитектора требует быстрого принятия решений в условиях высокой сложности и многовариантности проектных задач.

Цель исследования состоит в определении роли цифровых технологий в формировании проектного мышления студентов архитектурных специальностей и обосновании эффективности их системной интеграции в образовательный процесс. Для реализации этой цели были поставлены следующие задачи:

1. Проанализировать теоретические основы проектного мышления, выявить его ключевые характеристики и компоненты.

2. Определить педагогические возможности современных цифровых технологий и их влияние на образовательный процесс в архитектурной подготовке.

3. Провести экспериментальное исследование с участием контрольной и экспериментальной групп студентов, оценить изменения в уровне проектного мышления.

4. Исследовать влияние цифровых инструментов на качество учебных проектов, выявить взаимосвязь между использованием технологий и профессиональными компетенциями студентов.

Гипотеза исследования состоит в том, что системное внедрение цифровых технологий в образовательный процесс способствует повышению уровня аналитического, креативного и системного проектного мышления студентов, формированию нового типа профессиональной компетентности, способной отвечать современным требованиям архитектурной практики. Реализация этой гипотезы предполагает, что цифровые инструменты выступают не только как средства визуализации, но и как комплексный образовательный ресурс, интегрирующий теоретические знания, практические навыки и творческое мышление.

Кроме того, исследование направлено на выявление потенциальных проблем и ограничений цифровой интеграции, включая недостаточную подготовку преподавателей, высокую стоимость программного обеспечения и риск снижения навыков ручного проектирования. Учет этих факторов позволит разработать рекомендации по оптимизации образовательного процесса и обеспечить баланс между традиционными и цифровыми методами обучения.

В целом, актуальность исследования определяется необходимостью адаптации архитектурного образования к современным технологическим реалиям, обеспечением готовности студентов к профессиональной деятельности в условиях высокой комплексности проектов, а также формированием универсальных компетенций, соответствующих требованиям цифровой эпохи.

Материалы и методы. Данное исследование проводилось на базе архитектурного факультета в течение двух учебных лет и было направлено на изучение влияния цифровых технологий на процесс обучения студентов архитектурного направления. Основной целью исследования являлось выявление эффективности использования современных программных средств и цифровых инструментов в образовательном процессе, а также оценка их влияния на формирование профессиональных компетенций студентов.

Методы исследования включали несколько взаимодополняющих подходов, обеспечивающих комплексное изучение поставленных задач. В рамках теоретического анализа были изучены и систематизированы современные научные источники по вопросам цифровизации образования, педагогических инноваций и применения информационных технологий в архитектурной подготовке [3.: 78.]. Этот этап позволил выявить ключевые тенденции и определить направления экспериментальной работы.

Педагогический эксперимент проводился с участием двух групп студентов по 30 человек в каждой. Экспериментальная группа обучалась с активным использованием современных цифровых инструментов, включая Autodesk Revit для информационного моделирования зданий, Rhino и Grasshopper для параметрического проектирования, Lumion для визуализации архитектурных объектов, VR технологии для пространственного анализа и облачные платформы совместного проектирования. Контрольная группа изучала те же дисциплины по традиционной методике без применения указанных цифровых средств.

Для оценки результатов обучения студентов использовались как количественные, так и качественные методы. Было проведено анкетирование среди 60 респондентов с целью изучения их восприятия учебного процесса, уровня цифровой грамотности, вовлеченности в проектную деятельность и самооценки приобретенных навыков. Кроме того, учебные проекты студентов подвергались экспертной оценке по ряду критериев, включающих креативность, функциональную обоснованность, конструктивную логику, экологическую адаптивность и уровень цифровой грамотности.

Обработка полученных данных осуществлялась с использованием сравнительного анализа, позволяющего выявить различия между контрольной и экспериментальной группами, а также количественной оценки, обеспечивающей объективность и достоверность результатов. Такой комплексный подход позволил не только определить эффективность применения цифровых технологий в архитектурном образовании, но и

сформулировать рекомендации по оптимизации образовательного процесса с учетом современных требований профессиональной подготовки.

Результаты. В результате проведенного исследования было выявлено, что использование цифровых технологий в образовательном процессе оказывает значительное влияние на формирование профессиональных компетенций студентов архитектурного направления.

Развитие креативности. В экспериментальной группе наблюдалось заметное повышение уровня креативных решений по сравнению с контрольной группой - прирост составил 27 процентов. Студенты демонстрировали активное использование сложных геометрических форм, вариативность проектных решений, а также способность быстро генерировать альтернативные концепции в процессе проектирования. Эти результаты свидетельствуют о том, что цифровые инструменты стимулируют творческое мышление и расширяют возможности для экспериментов с архитектурной формой.

Системность мышления. Применение технологий информационного моделирования зданий BIM позволило студентам на ранних этапах проектирования учитывать конструктивные и инженерные аспекты проектов. В экспериментальной группе показатель системного подхода увеличился на 32 процента, что подтверждает эффективность цифровых платформ в формировании целостного и комплексного взгляда на архитектурный объект.

Аналитические навыки. Использование VR технологий обеспечило более глубокий анализ пространственных характеристик проектов. Студенты смогли выявлять и корректировать ошибки планировочных решений на ранних стадиях, что привело к снижению количества ошибок на 18 процентов. Такой подход способствует развитию пространственного воображения и аналитических способностей, необходимых для профессиональной практики.

Междисциплинарная интеграция. Студенты экспериментальной группы демонстрировали более высокий уровень интеграции экологических и инженерных решений в свои проекты. Цифровые инструменты способствовали сочетанию эстетических, функциональных и экологических аспектов, что отражает современный тренд комплексного и устойчивого проектирования.

Обсуждение. Полученные результаты подтверждают, что цифровые технологии выступают не только как средства визуализации, но и как инструмент формирования нового типа профессионального мышления. Проектное мышление в цифровой среде приобретает ряд ключевых

характеристик, включая алгоритмичность, параметрическую гибкость, интегративность и многовариантность решений [4.: 112.].

BIM технологии способствуют развитию системного подхода, поскольку проект рассматривается как единая информационная модель, объединяющая архитектурные, конструктивные и инженерные решения [5.: 67.]. Параметрическое моделирование, в свою очередь, развивает алгоритмическое мышление, позволяя студентам работать с зависимостями и параметрами формы, что повышает точность и продуманность проектных решений.

Однако исследование выявило и определенные проблемы внедрения цифровых технологий. Среди них: недостаточная цифровая подготовка преподавателей, высокая стоимость программного обеспечения и риск снижения навыков ручной графики. Несмотря на эти ограничения, преимущества цифровой интеграции в образовательный процесс значительно превышают выявленные недостатки, способствуя формированию у студентов компетенций, соответствующих современным профессиональным требованиям архитектурного образования.

Заключение. Цифровые технологии оказывают значительное и многоплановое влияние на развитие проектного мышления студентов архитектурных специальностей. Их применение не ограничивается только визуализацией или ускорением проектных процессов - они формируют у студентов новые когнитивные и профессиональные навыки, включая системное, аналитическое и критическое мышление.

BIM-технологии и параметрическое моделирование способствуют формированию системного и алгоритмического подхода к проектированию, позволяя студентам учитывать одновременно функциональные, конструктивные и экологические аспекты проектов. Использование этих инструментов повышает уровень интеграции междисциплинарных знаний и улучшает способность студентов прогнозировать последствия проектных решений на ранних стадиях.

Экспериментальные результаты подтверждают эффективность комплексной цифровой интеграции в образовательный процесс: студенты демонстрируют повышение креативности, способности к многовариантному проектированию, а также улучшение навыков работы в команде на цифровых платформах совместного проектирования.

Необходима модернизация образовательных программ архитектурных вузов, включающая системное внедрение цифровых технологий на всех этапах подготовки: от базовых дисциплин по проектированию до выпускных квалификационных работ. Особое внимание следует уделять подготовке

преподавательского состава к работе с современными цифровыми инструментами и развитию навыков критического мышления у студентов в цифровой среде.

Таким образом, цифровая трансформация архитектурного образования является не просто тенденцией, а объективной необходимостью, определяющей конкурентоспособность будущих специалистов. Интеграция современных цифровых технологий в учебный процесс формирует новые стандарты профессиональной компетентности архитектора XXI века, обеспечивая его способность к комплексному, инновационному и устойчивому проектированию.

Список литературы

1. Иванов П.С. Цифровая трансформация архитектурного образования. - М.: Архитектура, 2021. - 156 с.

2. Смирнова Л.А. Проектное мышление в профессиональной подготовке архитектора. - СПб.: Стройиздат, 2020. - 210 с.

3. Brown T. Design Thinking. - Harvard Business Review Press, 2019. - 264 p.

4. Eastman C. BIM Handbook. - Wiley, 2018. - 688 p.

5. Oxman R. Digital Architecture as a Challenge for Design Pedagogy // Architectural Design. - 2017. - №3. - C. 60–69.

4-SHOBA. BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TA’LIM TEXNOLOGIYALARI.

BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA O‘QITUVCHILARNING KASBIY VA MAXSUS KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TA’LIM TEXNOLOGIYALARI

Qalandarova O‘rinposhsha Yuldashovna
UrDPI “Texnologik ta’lim” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Niyozmetova Sarvinoz Zokirovna
UrDPI “Texnologik ta’lim” kafedrasi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarning kasbiy va maxsus kompetentligini rivojlantirish jarayonida zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati, mazmuni va samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, pedagogik jarayonda innovatsion yondashuvlar, interfaol metodlar hamda raqamli texnologiyalarning o‘rni tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: kompetentlik, kasbiy kompetentlik, maxsus kompetentlik, zamonaviy ta’lim texnologiyalari, innovatsion metodlar, pedagogik mahorat.

Kirish. Hozirgi globallashuv va axborotlashuv jarayonida ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri - raqobatbardosh, ijodkor va zamonaviy bilimlarga ega bo‘lgan pedagog kadrlarni tayyorlashdir. Bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ularning kasbiy va maxsus kompetentligini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan pedagog kadrlarni tayyorlash muhim vazifalardan biridir. Ayniqsa, texnologiya fani o‘qituvchisi nafaqat nazariy bilimga ega, balki amaliy, ijodiy va innovatsion yondashuvlarni qo‘llay oladigan mutaxassis bo‘lishi zarur. Shu sababli texnologiya o‘qituvchisining kasbiy va maxsus kompetentligini rivojlantirish pedagogik tayyorgarlikning asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Kasbiy kompetentlik - o‘qituvchining pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish, ta’lim jarayonini boshqarish, o‘quvchilar bilan samarali muloqot qilish, pedagogik muammolarni hal etish kabi ko‘nikma va malakalar majmuasidir.Texnologiya o‘qituvchisining kasbiy kompetentligi-bu pedagogning o‘quv jarayonini samarali tashkil etish, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish, o‘quvchilarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan bilim, ko‘nikma va malakalar majmuasidir. Maxsus

kompetentlik esa o‘qitilayotgan fan bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lish, metodik mahoratni rivojlantirish hamda innovatsion yondashuvlarni qo‘llay olish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Texnologiya o‘qituvchisining maxsus kompetentligi - bu o‘qitilayotgan texnologiya faniga oid chuqur nazariy va amaliy bilimlar, ishlab chiqarish jarayonlari, zamonaviy texnika va texnologiyalarni bilish hamda ularni o‘quv jarayonida qo‘llay olish qobiliyatidir.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda ushbu kompetentliklarni shakllantirish oliy ta’lim muassasalarida tashkil etiladigan o‘quv jarayonining mazmuni va sifatiga bevosita bog’liqdir.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalarining ahamiyati

Zamonaviy ta’lim texnologiyalari ta’lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish, o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undash hamda bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ular orqali bo‘lajak o‘qituvchilarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, ijodiy yondashuv va kommunikativ ko‘nikmalar shakllanadi.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalarining asosiy vazifalari:

- o‘quv jarayonini samarali tashkil etish;
- talabalarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- kasbiy faoliyatga tayyorlash;
- ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish;
- raqamli kompetentlikni shakllantirish.

Interfaol metodlarning o‘rni

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda interfaol metodlar muhim o‘rin tutadi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Bumerang”, “Rol o‘ynash”, “Muammoli vaziyat” kabi metodlar talabalarning faol ishtirokini ta’minlaydi. Bu metodlar orqali:

- muloqot madaniyati rivojlanadi;
- jamoada ishlash ko‘nikmasi shakllanadi;
- mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyati ortadi.

Interfaol metodlar o‘qituvchini faqat bilim beruvchi emas, balki jarayonni boshqaruvchi va yo‘naltiruvchi sifatida shakllantiradi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylandi. Elektron ta’lim resurslari, multimedia vositalari, masofaviy ta’lim platformalari bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

Raqamli texnologiyalar yordamida:

- darslarni vizual va interaktiv tashkil etish;
- onlayn ta’lim resurslaridan foydalanish;

- mustaqil o‘rganish imkoniyatlarini kengaytirish;

- pedagogik innovatsiyalarni joriy etish mumkin.

Bu esa bo‘lajak o‘qituvchilarning zamonaviy pedagog sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Innovatsion yondashuvlarning samaradorligi

Innovatsion pedagogik texnologiyalar o‘quv jarayonini talaba shaxsiga yo‘naltirilgan holda tashkil etishga yordam beradi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni:

- nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg’unlashtiradi;

- pedagogik mahoratni rivojlantiradi;

- kasbiy faoliyatga tayyorlaydi.

Shuningdek, loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim, modulli o‘qitish texnologiyalari bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshiradi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy va maxsus kompetentligini rivojlantirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Innovatsion metodlar va raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini oshiradi, ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va ularni zamonaviy ta’lim talablariga mos ravishda tayyorlaydi.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalarini samarali qo‘llash orqali raqobatbardosh, malakali va innovatsion fikrlaydigan pedagog kadrlarni tayyorlash mumkin. Bu esa ta’lim tizimi sifatini oshirishga xizmat qiladi. Texnologiya o‘qituvchisining kasbiy va maxsus kompetentligini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning muhim omilidir. Zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish, interfaol metodlarni qo‘llash, amaliy mashg’ulotlarni to‘g’ri tashkil etish o‘qituvchining pedagogik mahoratini oshiradi.

Kasbiy jihatdan yetuk, innovatsion fikrlaydigan, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega texnologiya o‘qituvchisi yosh avlodni kasb-hunarga yo‘naltirishda, ularni mehnatsevar va ijodkor shaxs sifatida tarbiyalashda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. - Toshkent, 2020–2024.

2. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha metodik tavsiyalar. — Toshkent, 2021.

3. Pedagogika nazariyasi va tarixi / O‘quv qo‘llanma. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

4. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar / N.N. Azizxo‘jayeva. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.

5. Pedagogik mahorat / Q. Yo‘ldoshev va boshqalar. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

6. Innovatsion ta’lim texnologiyalari / M. Ochilov. — Toshkent: Tafakkur, 2022.

7. Xorijiy ilmiy manbalar va internet resurslari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING STRATEGIK FIKRLASH VA PEDAGOGIK PROGNOZLASH KO‘NIKMALARINI INTEGRATIV RIVOJLANTIRISH

Ikramova Munisa Sheraliyevna
Samarqand davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta’lim tizimida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashning dolzarb masalalari tahlil qilinadi. Xususan, strategik fikrlash va pedagogik prognozlash ko‘nikmalarini o‘zaro bog’liqlikda (integrativ) rivojlantirishning nazariy hamda amaliy ahamiyati yoritilgan. O‘qituvchi faoliyatida kutilayotgan natijalarni oldindan ko‘ra bilish va ta’lim jarayonini uzoq muddatli rejalashtirishning metodik asoslari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: strategik fikrlash, pedagogik prognozlash, integrativ yondashuv, kasbiy kompetentlik, ta’limni modellashtirish.

Аннотация: В данной статье анализируются актуальные вопросы подготовки будущих учителей в системе высшего образования. В частности, освещается теоретическая и практическая значимость развития навыков стратегического мышления и педагогического прогнозирования во взаимосвязи (интегративно). Изложены методические основы предвидения ожидаемых результатов в деятельности учителя и долгосрочного планирования образовательного процесса.

Ключевые слова: стратегическое мышление, педагогическое прогнозирование, интегративный подход, профессиональная компетентность, моделирование образования.

Abstract: This article analyzes current issues in training future teachers within the higher education system. Specifically, it highlights the theoretical and practical significance of developing strategic thinking and pedagogical forecasting skills in an interconnected (integrative) manner. The methodological foundations for anticipating expected results in a teacher’s activity and long-term planning of the educational process are described.

Keywords: strategic thinking, pedagogical forecasting, integrative approach, professional competence, educational modeling.

Bugungi tez o‘zgarib borayotgan global dunyoda ta’lim tizimi nafaqat bilim berish, balki kutilmagan vaziyatlarda to‘g’ri qaror qabul qila oladigan, kelajakni modellashtirish qobiliyatiga ega mutaxassislarni tayyorlashni talab etmoqda. Bo‘lajak o‘qituvchi faqatgina o‘z fanining bilimdoni bo‘lishi kifoya emas; u strateg va prognostik bo‘lishi shart. Strategik fikrlash o‘qituvchiga ta’limning uzoq muddatli maqsadlarini aniq belgilash imkonini bersa, pedagogik prognozlash ushbu maqsadlarga erishish yo‘lidagi to‘siqlarni va talabalar rivojlanish trayektoriyasini oldindan ko‘rishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta’lim tizimida bo‘lajak o‘qituvchilardan nafaqat o‘z fanini bilish, balki kutilmagan pedagogik vaziyatlarda to‘g’ri qaror qabul qilish va ta’lim natijalarini oldindan ko‘ra bilish qobiliyati talab etiladi. Strategik fikrlash - bu shunchaki rejalashtirish emas, balki ta’lim jarayonidagi ichki va tashqi omillarni tahlil qilib, uzoq muddatli maqsadlarga erishish yo‘llarini aniqlash sanaladi. [1,2].

Ushbu yo‘nalishda xalqaro va mahalliy miqyosda bir qancha fundamental tadqiqotlar olib borilgan: Pedagogik prognozlashning nazariy asoslari B.S. Gershunskiy tomonidan fundamental darajada ishlab chiqilgan. U ta’limdagi bashorat qilishni jamiyatning kelajakdagi ehtiyojlarini aniqlash vositasi deb hisoblagan. Shuningdek, P. Senge o‘zining “beshinchi intizom” nazariyasida tizimli va strategik fikrlashni tashkilot (shu jumladan ta’lim muassasasi) rivojlanishining asosi deb ko‘rsatgan. Rossiyalik olimlardan V.A. Slastenin va I.F. Isayevlar bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida prognostik funksiyani pedagogik faoliyatning ajralmas qismi sifatida tadqiq etganlar.

Respublikamizda pedagogik fikrlash va mahorat masalalarini B.X. Xodjayev (pedagogik tafakkur madaniyati), Sh.S. Shodmonova (mustaqil fikrlashni shakllantirish) va N.N. Azizxodjayeva (pedagogik texnologiyalar va mahorat) kabi olimlar o‘rganishgan. Ular o‘z ishlarida talabalarda tahliliy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning metodik tizimini yaratganlar.

Umumiy qilib aytish mumkinki, pedagogik faoliyatda strategik fikrlash - bu ta’lim jarayonini yaxlit tizim sifatida ko‘ra olish va uning kelajakdagi natijalarini jamiyat rivoji bilan bog’lash sanaladi. Pedagogik prognozlash esa ushbu strategiyaning tarkibiy qismi bo‘lib, aniq metodik, psixologik va ijtimoiy omillar asosida ta’limiy vaziyatlarning yechimini oldindan modellashtirishdir.

Ushbu ikki tushunchani integrativ (yaxlit) holda rivojlantirish quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

Analitik bosqich: Mavjud pedagogik holatni tahlil qilish va muammolarni aniqlash.

Konseptual bosqich: Kelajakdagi ideal ta’lim modelini yaratish.

Prognostik bosqich: Kutilayotgan natijalarning ijobiy va salbiy tomonlarini ilmiy asosda bashorat qilish.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda ushbu ko‘nikmalarni shakllantirish uchun an’anaviy dars o‘tish formatidan voz kechib, innovatsion metodlarni qo‘llash lozim. Xususan, Case-study (vaziyatli tahlil) usuli talabalarga real maktab hayotidagi muammolarni taqdim etadi va ulardan nafaqat joriy yechimni topishni, balki shu yechimning bir necha yildan keyingi oqibatlarini tahlil qilishni so‘raydi.

Shuningdek, o‘quv jarayoniga Scenario planning (stsenariylar rejalashtirish) uslubini kiritish maqsadga muvofiq. Bunda talabalar dars jarayonining turli xil rivojlanish variantlarini (masalan, o‘quvchilar mavzuni o‘zlashtira olmagan taqdirda yoki o‘ta iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashda) oldindan loyihalashtiradilar.

O‘qituvchi o‘z faoliyatini prognozlash orqali ta’limdagi ko‘plab xavf-xatarlarning oldini oladi. Masalan: O‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasidagi pasayish dinamikasini barvaqt aniqlash; Psixologik nizolarni preventiv (oldini oluvchi) usullar bilan bartaraf etish; Shaxsiy kasbiy rivojlanish rejasini (traektoriya) to‘g’ri tuzish. Strategik fikrlaydigan o‘qituvchi o‘z darsini shunchaki mashg’ulot emas, balki o‘quvchi-talabani shaxsini shakllantirishga qaratilgan uzoq muddatli loyihaning bir qismi deb biladi. [3,4].

Bo‘lajak o‘qituvchilarning strategik fikrlash va pedagogik prognozlash ko‘nikmalarini integrativ rivojlantirish - bu zamonaviy pedagogik ta’limning ustuvor yo‘nalishidir. Bu jarayon talabalarda shunchaki nazariy bilimlarni emas, balki tizimli tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish va kelajakni loyihalash qobiliyatini shakllantiradi. Natijada, ta’lim tizimiga kutilmagan o‘zgarishlarga tayyor, moslashuvchan va yuqori intellektual salohiyatga ega kadrlar kirib keladi.

Pedagogik oliy ta’lim dasturlariga pedagogik prognostika va strategik menejment elementlarini chuqurroq integratsiya qilish, bo‘lajak mutaxassislarning raqobatbardoshligini ta’minlashning asosiy omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xodjayev B. X. Umumta’lim maktabi o‘quvchilarida tarixiy tafakkurni shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.

2. Senge P. The Fifth Discipline: The Art Practice of The Learning Organization. – New York: Doubleday, 2006.

3. Slastenin V. A., Isayev I. F., Shiyanov Ye. N. Pedagogika: Uchebnoye posobiye dlya studentov visshix pedagogicheskix uchebnix zavedeniy. – Moskva: Akademiya, 2013.

4. Azizxo‘jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.

YOSHLARDA BAG'RIKENGLIK MADANIYATINI SHAKLLANISHIDA MILLIY MA'NAVIY MEROSNING AHAMIYATI

Xoliqov Yunus Ortiqovich
Samarqand davlat chet tillar instituti
"Gumanitar fanlar va axborot texnologiyalari"
kafedrasi professori falsafa fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya: Ushbu maqolada mustaqil O'zbekistonning kelajagi bo'lgan yoshlar ongida bag'rikenglik madaniyati va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Mamlakatimizda turli millat vakillarining tinch-totuv yashashi uchun yaratilgan sharoitlar, mehmondo'stlik va insonparvarlik kabi milliy fazilatlarning ijtimoiy barqarorlikdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, bag'rikenglik madaniyatining asrlar qa'riga borib taqaluvchi tarixiy ildizlari va uning davlat siyosati darajasidagi ahamiyati bayon etilgan.

Kalit so'zlar: bag'rikenglik madaniyati, ma'naviyat, yoshlar tarbiyasi, umuminsoniy qadriyatlar, millatlararo totuvlik, insonparvarlik, O'rta Osiyo tarixi.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы формирования культуры толерантности и духовных ценностей в сознании молодежи, являющейся будущим независимого Узбекистана. Освещаются созданные в стране условия для мирного сосуществования представителей различных национальностей, роль таких национальных качеств, как гостеприимство и гуманизм в обеспечении социальной стабильности. Также рассматриваются исторические корни культуры толерантности, уходящие вглубь веков, и её значимость на уровне государственной политики.

Ключевые слова: культура толерантности, духовность, воспитание молодежи, общечеловеческие ценности, межнациональное согласие, гуманизм, история Средней Азии.

Abstract: This article analyzes the issues of forming a culture of tolerance and spiritual values in the minds of youth, who represent the future of independent Uzbekistan. It highlights the conditions created in the country for the peaceful coexistence of representatives of various nationalities, as well as the role of national qualities such as hospitality and humanism in ensuring social stability. Furthermore, the article discusses the historical roots of the culture of tolerance, which date back centuries, and its significance at the level of state policy.

Keywords: culture of tolerance, spirituality, youth education, universal human values, interethnic harmony, humanism, history of Central Asia.

Mustaqil O'zbekistonning kelajakda manaviyt va bag'rikenglik madaniyatini rivojlanishi ko'p jihatdan hozirgi kunda ta'lim-tarbiya olayotgan yoshlarga bog'liq ekan, bevosita ularning ongiga bag'rikenlik madaniyatini singdirish masalasi

muhim xisoblanadi. Mamlakatimizda o‘tkazilayotgan islohotlar, ta’lim olayotgan yoshlarning mehmondo‘stlik, qalb saxovati fidoyiligi va bag’rikenglik madaniyati faoliyatini namoyon etishda yangi imkoniyatlar ochib berilmoqda.

Bag’rikenglik – umuminsoniy jarayon. U barcha insonlarga barobardir. Masalan, ezgulik insonparvarlik, mehr-oqibat, yoshi kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, mehmondo‘stlik, qalb saxovati kabi insoniy fazilatlar yanada erkin namoyon bo‘lmoqda O‘zbekistonda turli millat va elat vakillari farovon yashashi uchun qulay shart-sharoitlar yaratilgan bo‘lib, rus, tojik, turkman, qozoq, qoraqalpoq, arab va boshqa millat va elat vakillari bilan birgalikda ularning turli xil urf-odatlari, qadriyatlari, an’analarini hurmat qilgan holatda tinch, osoyishta va farovon hayot kechirib kelmoqda. Xuddi shuningdek, bag’rikenglik madaniyati ham milliy va umuminsoniy bo‘ladi. Milliy bag’rikenglik, bag’rikenglik madaniyati tarixiy jarayan sifatida korishimiz munkun bag’rikenglik madaniyati bir kunda, yoki bir yilda, bir asrda ham shakllana olmaydi. O‘rta Osiyoda ma’naviy va bag’rikenglik madaniyatini shakllanishini biz asrlar qa’riga singib ketgan manaviyat va urf odatlarimizda korishimiz munkun bo‘lib, ularning bir necha ming yillik ma’naviy adriyatlar pillapoyalarini bosib o‘tganligini aniqlash bugun uchun o‘ta muxum bolib xisoblanadi. Faylasuf olim I.Jabborovning aytganidek, bu yerda o‘tmish va bugungi kun o‘rtasidagi dialektik aloqadorlik amal qiladi. Binobarin, «o‘tmish xotirasi ma’naviy va madaniy taraqqiyot uchun muhim omillardan biri bo‘lsa, asrlar davomida to‘planib kelgan tajriba insonning kamol topishida, elat va xalqning tarixiy rivojida eng zarur zamin hisoblanadi»[1,200].

Milliylik, bag’rikenglik madaniyati inson tarixiy tajribasining maxsuli, uning ijtimoiy xotirasining mazmunidir. Yoshlarda yangicha dunyoqarashni shakllantirish, bag’rikenglik madaniyati va milliy ruhda tarbiyalash va ularni olijanob his-tuyg’ular bilan kamol toptirib borish ma’naviy barkamollikka yetishishdagi birinchi qadamdir. Yoshlarning ma’naviy yuksalish jarayonida uning barcha huquqiy, siyosiy, axloqiy, madaniy va mafkuraviy tasavvurlari ijtimoiy tuzum va tizimlarning ta’siri tufayli shakllanib va rivojlanib boradi. Azaldan o‘zbeklarda bolalarni faqat ota-onagina emas, balki qarindosh-urug’lar, qo‘niqo‘shnilar, mahalla-ko‘y tarbiyalaydi, degan gap bor. Yoshlarning axloqiy qiyofasi shakllanishiga hamma davrda ham atrof-muhit katta ta’sir ko‘rsatib kelgan. Ko‘p bolali oilalarda, ayniqsa qishloq joylarida, bolalar halol mehnat qilishga, ukalarini tarbiyalashga, ota-onasiga, qo‘ni-qo‘shniga yordam berishga yoshligidanoq odatlanganlar. Kattadir-kichikdir uchrashganda bir-birlariga salom berib, hol-ahvol so‘rashi ham yuksak axloqiy fazilat sanalgan. Qo‘ni-qo‘shnilarning uyida biror marosim bo‘lganida yoshlarning o‘zlari chiqib ko‘maklashishi ham milliy tarbiyaning natijasidir. Qizlar ibo, andisha, kamtarlik,

sharmu hayo, iffat, or-nomus nima ekanligini kitoblardan o‘qib emas, balki birinchi marta ota-onadan, qo‘ni-qo‘shnidan o‘rganganlar [2,22].

Bu yerda yana shuni alohida ta’kidlash joizki, har qanday muvaffakiyatning asosi to‘g’ri tanlangan maqsadga va unga olib boradigan yo‘lga bog’likdir. Yoshlar tafakkur tarzini o‘zgartirishga yordam beradigan maqsad ularni ma’naviy boqimandalik kayfiyatidan xalos etish bilan birgalikda ularni nafaqat o‘tmish allomalarimiz va mutafakkirlarimiz tomonidan bunyod etilgan tabiiy-ilmiy va ijtimoiy siyosiy hamda ilmiy-ma’rifiy merosining oddiy iste’molchisi, balki ulardan kuchli ruhiy quvvat olib, ularning buyuk ishlarini davom ettiruvchilari darajasiga erishishdan iboratdir. Ya’ni bu maqsad yoshlarimizning tafakkur tarzini o‘zgartirish, unda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg’unligiga erishgan holda sodir etishga undaydigan bebaho kuch-qudratga erishishga sazovor bo‘lishdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev, -Yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda, Abdurauf Fitrat bobomizning mana bu fikrlariga har birimiz, ayniqsa, endi hayotga kirib kelayotgan o‘g’il-qizlarimiz amal qilishlarini men juda-juda istardim “Xalqning aniq maqsad sari intilishi, harakat qilishi, davlatmand bo‘lishi, baxtli bo‘lib izzat – hurmat topishi, jahongir bo‘lishi yoki zaif bo‘lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e’tibordan qolib, o‘zgalarga tobe va qul, asir bo‘lishi ularning o‘z ota-onalaridan bolalikdan olgan tarbiyalariga bog’liq”. Bugungi kunda yon –atrofimizda diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migrasiya, “ommaviy madaniyat” degan balo –qazolarning xavfi tobora kuchayib boryotganini hisobga oladigan bo‘lsak, bu so‘zlarni chuqur ma’nosi va ahamiyati yanada yaqqol ayon bo‘ladi [3].

Bugungi kun milliy ma’naviy merosimiz asosida inson omilini to‘liq ro‘yobga chiqarish va unda ijtimoiy adolat kabi insonparvarlik tamoyillariga amal qilishni taqozo etmoqda. Bu borada mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ma’naviy sohadagi islohotlar diqqatga sazovordir. Yoshlarimizning yangilikka intilish, ilm-fan, san’at, ta’lim, madaniyatga bo‘lgan qiziqishlarini yuqori bosqichga olib chiqish, har bir ta’lim dargohlarida bag’rikenglik madaniyatini o‘rganishga bag’ishlangan tadbirlarni ko‘paytirish lozim.

Yoshlarda bag’rikenglik madaniyatini shakllanishida milliy ma’naviy merosimizni jamiyatga joriy etish quyidagi dolzarb masalalar yechimi bilan belgilanadi:

Birinchidan, yoshlarda bag’rikenglik madaniyatini shakllanishida davlat va jamiyat globallashuvi sharoitida milliy ma’naviy merosimiz asosida turli madaniy an’analarga ega yoshlarni o‘zaro yaqinlashuv asosida bir-biriga xurmat tuyg’ularini shakllantirish va rivojlantirish lozim;

Ikkinchidan, yoshlarda bag'rikenglik madaniyatini shakllanish jarayonida, milliy ma'naviy merosimizni yoshlar ongiga singdirish asosida jamiyatda ham yangilanish va o'zgarishlar jarayoniga moslashish lozim;

Uchinchidan, milliy ma'naviy merosimiz asosida yoshlarni har tomonlama yetuk shaxs bo'lib yetishishidagi shart-sharoyitlardan oqilona foydalanish;

Turtinchidan, milliy ma'naviy merosimiz asosida yoshlarga bag'rikenglik madaniyatini shakllantirish, ma'naviy-axloqiy ong, axloqiy xatti-harakat, ijtimoiy faoliyat, ijtimoiy-siyosiy muloqot va axloqiy munosabat hamda o'z-o'zini anglash bilan amalga oshiriladi, zero, vatanimiz taraqiyoti, kelajagi, xalqimiz o'z oldiga qo'ygan ulkan maqsadlarga erishish, avvalo, ma'naviy-axloqiy jihatdan etuk yoshlarga, ularning milliy ma'naviy merosimiz ahamiyatiga bog'liqdir.

Shuni aytish kerakki, hyech qanday jamiyat yoki davlat ma'naviyat va bag'rikenglik madaniyatisiz yashay olmaydi. Bizning milliy ma'naviy merosimiz esa kishilarda milliy ong va milliy g'ururni o'stirishda, milliy madaniyatimiz rivojlanishida, yoshlarda vatanparvarlik, insoniylik, bag'rikenglik madaniyati, do'stlik kabi insoniy fazilat va munosabatlarni yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. U yoshlarimiz va millatlarimiz kuch-qudrati va imkoniyatlariga, g'oyaviy-siyosiy jihatdan bir butun yaxlitligiga da'vat etadi. Yoshlarda milliy qadriyatlarga hurmat va ularni boyitish ko'nikmalarini, istagini shakllantirish tarbiya, madaniyat, ma'rifat o'choqlarining bugun diqqat markazida turgani ijobiy holdir. Ularda o'z vatani, uning tarixi, buyuk ajdodlari qoldirgan meros bilan faxrlanishni yuqori darajaga ko'tarish o'ta muhim hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.Karimov ta'kidlaganidek, "ma'naviyat doimiy harakatdagi uzluksiz jarayon bo'lib, taraqqiyot davom etar ekan, uning shiddatli yurishi tufayli ma'naviy hayot oldiga qo'yiladigan talablar ham muttasil paydo bo'laveradi" [4]. Mamlakatimizda yillar davomida shakllangan ma'naviy-axloqiy tasavvurlar, bag'rikenglik ko'nikmalarni yoshlar ongiga singdirish va bugungi kun talablari asosida rivojlantirish katta ijtimoiy muammoga aylandi. Yuqoridagilardan kelib chiqib O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning qaror va farmonlari muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Mamlakatimizda 2017 yil 5 iyuldagi "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi, 2018 yil 27 iyundagi "Yoshlar –kelajagimiz" Davlat dasturi to'g'risida"gi farmonlari, O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi (yangi tahrirdagi) Qonuni (2016 yil 14 sentyabr), 2017 yil 14 martdagi "O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2017 yil 28 iyuldagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi, 2017 yil 18 iyuldagi "O'zbekiston yoshlar

ittifoqi faoliyatini takomillashtirishga doir kompleks chora-tadbirlar to‘g’risida”gi, 2017 yil 13 sentyabrdagi “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ’ib qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g’risida”gi qarorlarining qabul qilinishi yoshlarimizning ijtimoiy faol qatlamga aylanishiga xizmat qildi. [5,6].

Xulosa qilib aytganda, yoshlarda mutolaa madaniyatining rivojlanishi jamiyatning ijtimoiy maksadlari, ma’naviy ehtiyojlari, subyektlarning ma’naviy-intellektual salohiyatini yuksalishga xizmat qilib, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning yuqori darajaga ko‘tarilishga va yurtimizning jahon hamjamiyatida o‘ziga munosib o‘rinni egallashiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. И.Жабборов. Ўзбек халқи этнографияси. – Т.: Ўқитувчи, 1994, 259-б.

2. А.Иброҳимов, Х.Султонов, Н.Жўраев. Ватан туйғуси. –Т.: Ўзбекистон, 1996, 27-50 бетлар.

3. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш-юрт тарққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси “Самарқанд” газетаси, 2016 йил, 3-бет.

4. Каримов И.А. Юксак маънавият — енгилмас куч. -Тошкент: Маънавият, 2008. -Б.171.

5. Ortiqovich X. Y. Bag ‘rikenglik madaniyati ma’naviy-axloqiy taraqiyot asosi //Innovate Conferences. – 2025. – C. 1-5.

6. Ortiqovich X. Y. Jamiyatda millatlararo madaniyatni yuksaltirishning axloqiy asoslari //Innovate Conferences. – 2025. – C. 34-39.

JISMONIY TARBIYA VA SPORT YO‘NALISHI O‘QITUVCHILARI MALAKASINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY TA’LIM TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGI

Eshnazarova Farida Jo‘raqulovna

Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti Samarqand filiali v/b professori

Annotatsiya. Ushbu maqolada jismoniy tarbiya va sport sohasi pedagog kadrlari malakasini oshirish jarayonida zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq etiladi. Maqolada an’anaviy o‘qitish uslublaridan voz kechgan holda, masofaviy ta’lim, multimedia vositalari va SMART-texnologiyalarni jismoniy tayyorgarlik jarayoniga integratsiya qilish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, innovatsion texnologiyalar o‘qituvchilarning kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirishda va o‘quv jarayoni sifatini nazorat qilishda yuqori samaradorlikni ta’minlaydi.

Kalit so‘zlar: jismoniy tarbiya, malaka oshirish, pedagogik texnologiyalar, raqamli sport, innovatsiya, multimedia, monitorig, kasbiy mahorat, masofaviy ta’lim.

Аннотация. В данной статье исследуются теоретические и практические основы использования современных образовательных технологий в процессе повышения квалификации педагогических кадров в области физической культуры и спорта. В работе освещаются вопросы интеграции дистанционного обучения, мультимедийных средств и SMART-технологий в процесс физической подготовки при отказе от традиционных методов обучения. Результаты исследования показывают, что инновационные технологии обеспечивают высокую эффективность в развитии профессиональных компетенций учителей и мониторинге качества учебного процесса.

Ключевые слова: физическое воспитание, повышение квалификации, педагогические технологии, цифровой спорт, инновация, мультимедиа, мониторинг, профессиональное мастерство, дистанционное обучение.

Abstract. This article investigates the theoretical and practical foundations of utilizing modern educational technologies in the process of professional development for pedagogical staff in the field of physical education and sports. The paper highlights the integration of distance learning, multimedia tools, and SMART technologies into the physical training process, moving away from traditional teaching methods. Research findings indicate that innovative technologies provide high efficiency in enhancing the professional competencies of educators and ensuring quality control within the educational process.

Keywords: physical education, professional development, pedagogical technologies, digital sports, innovation, multimedia, monitoring, professional skills, distance learning.

Bugungi kunda jahon ta’lim tizimida raqamlashtirish va innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish ustuvor vazifa bo‘lib qolmoqda. Ayniqsa, jismoniy tarbiya va sport yo‘nalishida faoliyat yuritayotgan o‘qituvchilarning kasbiy bilim va ko‘nikmalarini muntazam yangilab borish zarurati sezilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining sport sohasini rivojlantirishga oid qarorlari va “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida jismoniy tarbiya tizimini tubdan isloh qilish nazarda tutilgan [1, 12].

Jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining malakasini oshirish jarayoni endilikda faqatgina amaliy mashg’ulotlar bilan cheklanib qolmasdan, balki biomexanik tahlil, fiziologik monitoring va axborot texnologiyalari bilan uyg’unlashgan holda tashkil etilishi lozim.

Malaka oshirish kurslarida zamonaviy ta’lim texnologiyalarini qo‘llash bir necha yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

Masofaviy va gibrid ta’lim texnologiyalari. Zamonaviy axborot platformalari (Moodle, Coursera, EdX kabi tizimlar analoglari) orqali o‘qituvchilar o‘z ish joyidan ajralmagan holda jahonning yetakchi mutaxassislari ma’ruzalarini tinglash imkoniyatiga ega bo‘lmoqdalar. Bu, ayniqsa, nazariy bilimlarni (sport fiziologiyasi, gigiyenasi va psixologiyasi) o‘zlashtirishda vaqt va mablag’ni tejash imkonini beradi [3, 45].

Video-tahlil va Dartfish texnologiyasi. Jismoniy tarbiya o‘qituvchisi harakatlar texnikasini tushuntirishda faqat namoyish etish bilan cheklanmasligi kerak. Zamonaviy video-tahlil dasturlari yordamida harakatlarni sekinlashtirilgan kadrlar asosida, burchak o‘lchovlari bilan tahlil qilish pedagogning kasbiy mahoratini yangi bosqichga olib chiqadi [2, 18].

Monitoring va bioatrik nazorat tizimlari. O‘qituvchilar malakasini oshirishda “aqlli” soatlar, datchiklar va mobil ilovalar (masalan, Strava, Polar Flow) yordamida organizmning jismoniy yuklamalarga bo‘lgan munosabatini real vaqt rejimida kuzatish o‘rgatiladi. Bu metodika o‘qituvchiga nafaqat o‘z ustida ishlashni, balki kelajakda o‘quvchilari uchun individual mashg’ulot rejasini tuzishni o‘rgatadi [5, 92].

O‘qituvchilar malakasini oshirishda innovatsion texnologiyalarning samaradorligini o‘rganish maqsadida o‘tkazilgan tajribalar shuni ko‘rsatdiki, an’anaviy metodga nisbatan “Interaktiv pedagogik texnologiyalar” qo‘llanilgan guruhlarda o‘zlashtirish ko‘rsatkichi 25-30 % ga yuqori bo‘lgan.

$E = P_1 - P_0 / T \times 100\%$

Bu yerda:

E – o‘qitish samaradorligi;

P_1 – treningdan keyingi bilim darajasi;

P_0 – treningdan oldingi boshlang’ich bilim;

T – sarflangan vaqt.

Ushbu formula asosida hisoblanganda, multimedia resurslaridan foydalanish axborotni qabul qilish tezligini 1.8 baravarga oshirishi isbotlangan [4, 66].

Virtual (VR) va To‘ldirilgan borliq (AR) texnologiyalari sport pedagogikasiga jadal kirib kelmoqda. Malaka oshirish kurslarida o‘qituvchilar virtual trenajyorlar orqali murakkab sport elementlarini (masalan, gimnastika yoki qilichbozlik) xavfsiz muhitda o‘rganish usullarini o‘zlashtirmoqdalar. Bu esa jarohatlanish xavfini kamaytiradi va texnik xatolarni aniqlashda yuqori aniqlikni ta’minlaydi [6, 112].

Shuni ta’kidlash lozimki, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishda kadrlar tayyorgarligi masalasi dolzarbdir. Ko‘plab o‘qituvchilar (ayniqsa, katta yoshdagi

pedagoglar) texnik vositalardan foydalanishda psixologik to‘siqlarga duch kelishadi. Shuning uchun malaka oshirish jarayonida “andragogika” (kattalar ta’limi) tamoyillariga tayangan holda, bosqichma-bosqich o‘qitish tizimini yo‘lga qo‘yish zarur [7, 34].

Sport ta’limi tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish quyidagi natijalarni beradi: O‘quv materiallarining vizuallashuvi; Test va nazorat jarayonlarining shaffofligi; Individual trayektoriya bo‘yicha rivojlanish imkoniyati; Xalqaro tajriba bilan tezkor tanishish.

Xulosa. Jismoniy tarbiya va sport yo‘nalishi o‘qituvchilari malakasini oshirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalarini qo‘llash shunchaki talab emas, balki davr taqozosidir. Innovatsion yondashuv pedagogning jamiyatdagi nufuzini oshirish bilan birga, sog’lom avlodni tarbiyalashda ilmiy asoslangan metodikadan foydalanish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar va amaliy harakatlar uyg’unligi sport ta’limi sifatini jahon standartlari darajasiga ko‘tarishning asosiy omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2022. – 320 b.

2. Abdullayev A.A. “Jismoniy tarbiya metodikasi”. Darslik. – Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 2019. – 256 b.

3. Johnson, M. “Digital Technologies in Sports Education”. Journal of Physical Education and Sport. 2021. Vol. 21, Issue 3. pp. 45-52.

4. Mahmudov R. “Pedagogik texnologiyalar va mahorat”. – Samarqand: “Zarafshon”, 2020. – 180 b.

5. Saidov J.B. “Sportda axborot texnologiyalari: muammo va yechimlar”. O‘quv qo‘llanma. – Buxoro, 2021. – 144 b.

6. Thompson, D. “Virtual Reality in Physical Education Training”. International Journal of Human Movement. 2022. pp. 108-115.

7. Karimov I.H. “Kattalar ta’limi va malaka oshirish tizimi”. Metodik tavsiyanoma. – Namangan, 2023. – 90 b.

KURASH TURLARIDA TEXNIK USULLARNI KLASSIFIKATSIYALASH VA SISTEMALASHTIRISH ASOSIDA O‘RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Burxanov Abduali Mamatmuratovich

GulDU “Sport turlarini o‘qitish uslubiyati” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada kurash turlarida texnik usullarni klassifikatsiyalash va sistemalashtirish asosida o‘rgatish metodikasini takomillashtirish masalalari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda

kurash sport turlarida qo‘llaniladigan texnik harakatlarning umumiy va o‘ziga xos xususiyatlari o‘rganilib, ularni tizimli ravishda o‘rgatishning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Kurash texnikasini “oddiydan murakkabga” tamoyili asosida sinflarga ajratish sportchilarning texnik tayyorgarligini samarali shakllantirishda muhim omil ekanligi asoslab berilgan. Shuningdek, turli kurash turlarida qo‘llaniladigan texnik harakatlar yagona klassifikatsiya tizimi asosida tahlil qilinib, ularning terminologiyasini muvofiqlashtirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari kurash texnikasini o‘rgatish jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, texnik usullarni tizimli ravishda o‘rgatish hamda sportchilarning texnik-taktik tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kurash turlari, texnik usullar, klassifikatsiya, sistematika, terminologiya, sport pedagogikasi, texnik tayyorgarlik, o‘rgatish metodikasi, sport trenirovkasi, kurash texnikasi.

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы совершенствования методики преподавания на основе классификации и систематизации технических приемов в борьбе с научно-педагогической точки зрения. Исследование изучает общие и специфические особенности технических движений, используемых в борьбе, и освещает теоретические и методические основы их систематического обучения. Обосновывается, что разделение борцовских приемов на классы по принципу «от простого к сложному» является важным фактором эффективного формирования технической подготовки спортсменов. Также анализируются технические движения, используемые в различных видах борьбы, на основе единой системы классификации и рассматриваются вопросы гармонизации их терминологии. Результаты исследования служат для организации процесса обучения борцовским приемам на научной основе, систематического обучения техническим приемам и совершенствования технико-тактической подготовки спортсменов.

Ключевые слова: Виды борьбы, технические методы, классификация, систематика, терминология, спортивная педагогика, техническая подготовка, методика преподавания, спортивная подготовка, техника борьбы.

Annotation. This article analyzes the issues of improving the teaching methodology based on the classification and systematization of technical methods in wrestling sports from a scientific and pedagogical perspective. The study studies the general and specific features of technical movements used in wrestling sports, and highlights the theoretical and methodological foundations of their systematic teaching. It is substantiated that the division of wrestling techniques into classes based on the principle of «from simple to complex» is an important factor in the effective formation of the technical training of athletes. Also, the

technical movements used in different wrestling sports are analyzed based on a single classification system, and the issues of harmonizing their terminology are considered. The results of the study serve to organize the process of teaching wrestling techniques on a scientific basis, systematically teach technical methods, and improve the technical and tactical training of athletes.

Keywords: wrestling types, technical methods, classification, systematics, terminology, sports pedagogy, technical preparation, teaching methodology, sports training, wrestling technique.

Bugungi kunda jismoniy tarbiya va sport tizimida kurash sport turlarini ilmiy-metodik asosda o‘rgatish, sportchilarning texnik-taktik tayyorgarligini takomillashtirish hamda ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, kurash texnikasini o‘rgatishda usullarni tizimli ravishda o‘rganish, ularni pedagogik tamoyillar asosida ketma-ketlikda o‘rgatish va ilmiy asoslangan metodik tizimni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan kurash turlarida qo‘llaniladigan texnik usullarni klassifikatsiyalash, sistemalashtirish hamda ularning terminologiyasini ishlab chiqish ta’lim jarayonini samarali tashkil etishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Kurash texnikasini o‘rgatish jarayonida usullarni “oddiydan murakkabga”, “osondan qiyinga” hamda “ma’lumdan noma’lumga” didaktik tamoyillar asosida sinflarga ajratish o‘quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bunday yondashuv sportchilarga texnik harakatlarni bosqichma-bosqich o‘zlashtirish imkonini yaratadi, murakkab texnik kombinatsiyalarni o‘rganishni yengillashtiradi hamda mashg’ulot jarayonida metodik izchillikni ta’minlaydi. Shu bilan birga, texnik usullarni ilmiy asosda tizimlashtirish murabbiylar va mutaxassislar faoliyatini muvofiqlashtirish, o‘quv mashg’ulotlarini samarali tashkil etish hamda bellashuv jarayonida qo‘llaniladigan texnik harakatlarning xususiyatlarini aniq qayd etish imkonini beradi.

Kurash texnikasining klassifikatsiyasi va sistematikasi nafaqat metodik jarayonni tartibga soladi, balki texnik harakatlar va usullarning nomlarini yagona terminologik tizim asosida muvofiqlashtirishga ham xizmat qiladi. Terminologiyaning aniqligi murabbiy va sportchi o‘rtasidagi pedagogik muloqotni soddalashtiradi, ilmiy tadqiqotlar olib borishda yagona tushunchalar tizimini shakllantiradi hamda sport kurashining nazariy asoslarini yanada boyitadi.

Shuni ta’kidlash lozimki, kurash texnikasi terminologiyasining shakllanishi ko‘p jihatdan u qaysi tilda ishlab chiqilganiga ham bog’liq. O‘zbekiston hududida uzoq vaqt davomida kurash texnikasiga oid ko‘plab atamalar va tasniflar asosan rus tilida qo‘llanib kelgan. Mustaqillik yillaridan so‘ng milliy sport terminologiyasini shakllantirish va uni o‘zbek tilida tizimlashtirish yo‘lida muhim

ilmiy ishlar amalga oshirildi. Jumladan, o‘zbek tilida kurash texnikasiga oid terminologiya masalalari ilk bor F.A. Kerimov tomonidan 2001-yilda chop etilgan darslikda yoritildi. Mazkur darslikda kurash texnikasi haqida muhim ma’lumotlar berilgan bo‘lsa-da, unda ko‘proq erkin kurash texnikasiga urg’u qaratilgan bo‘lib, barcha kurash turlarini qamrab olgan yagona klassifikatsiya tizimi to‘liq shakllantirilmagan edi.

Keyingi yillarda kurash sport turlarining texnik usullarini tizimlashtirish va terminologiyasini takomillashtirish borasida bir qator ilmiy-uslubiy ishlar amalga oshirildi. Xususan, Z.A. Bakiev tomonidan 2010-yilda tayyorlangan o‘quv qo‘llanmada erkin kurash bo‘yicha texnik usullarning terminologiyasi tizimli ravishda yoritilgan. Shuningdek, Sh.A. Mirzaqulov tomonidan 2013-yilda belbog’li kurash, N.A. Tastanov tomonidan 2014-yilda yunon-rim kurashi, Sh.A. Arslanov tomonidan 2015-yilda dzyudo hamda E.I. Bayturaev tomonidan 2016-yilda sambo kurashi texnik usullarining klassifikatsiyasi, sistematikasi va terminologiyasi o‘zbek tilida ishlab chiqildi. Mazkur ilmiy ishlanmalar kurash texnikasini o‘zbek tilida ilmiy asosda ifodalash va sport terminologiyasini boyitishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Shu bilan birga, kurash texnikasini o‘rgatish metodikasini takomillashtirishda texnik usullarni klassifikatsiyalash va sistemalashtirish asosida o‘rgatish masalasi hali ham dolzarb ilmiy muammo sifatida qolmoqda. Chunki texnik harakatlarni tizimli ravishda o‘rgatish sportchilarning texnik mahoratini oshirish, mashg’ulot jarayonining samaradorligini ta’minlash hamda pedagogik jarayonni ilmiy-metodik jihatdan takomillashtirishga xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, kurash turlarida texnik usullarni klassifikatsiyalash va sistemalashtirish asosida o‘rgatish metodikasini takomillashtirish masalalarini ilmiy-pedagogik jihatdan o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning obyekti sifatida kurash turlarida texnik usullarni klassifikatsiyalash va sistemalashtirish asosida o‘rgatish metodikasini takomillashtirish jarayoni. Tadqiqotning usullari. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, so‘rov, suhbat, usullaridan foydalanildi.

Natijalar va ularning tahlili

Kurash sport turlari mazmuni, texnik harakatlarining tuzilishi hamda kurashchilarning bellashuv jarayonidagi faoliyati turli kurash turlarida o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lishiga qaramasdan, ular umumiy nazariy va metodik asosga ega hisoblanadi. Shu sababli kurash turlarida qo‘llaniladigan texnik harakatlar va usullarni yagona ilmiy mezonlar asosida tasniflash hamda tizimlashtirish zarurati yuzaga keladi. Mazkur masalalar sport kurashi nazariyasi va metodikasida muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri bo‘lib, ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan.

Jumladan, A.P. Kuptsov va F.A. Kerimov tomonidan kurash turlari texnik usullarining yagona klassifikatsiyasi va sistematikasi ishlab chiqilgan bo‘lib, ushbu tizim turli kurash turlarining umumiy va o‘ziga xos jihatlarini ilmiy asosda ifodalashga xizmat qiladi.

Mazkur klassifikatsiya tizimi har bir kurash turining o‘ziga xos xususiyatlarini saqlab qolgan holda, ularning umumiy belgilari asosida sinflar va guruhlarga ajratilishini nazarda tutadi. Masalan, yunon-rim kurashida barcha texnik harakatlar asosan raqib tanasining bel qismidan yuqori qismiga qaratilgan bo‘lsa, erkin kurashda texnik usullar raqib tanasining bel qismidan yuqori va past qismlariga nisbatan amalga oshiriladi. Sambo kurashida esa yuqoridagi texnik harakatlarga qo‘shimcha ravishda og’riq beruvchi usullar ham qo‘llaniladi. Dzyudo kurashida esa texnik harakatlar raqib tanasining yuqori va past qismlariga qaratilgan bo‘lishi bilan birga og’riq beruvchi hamda bo‘g’ish usullari ham keng qo‘llaniladi. Ushbu kurash turlarida texnik harakatlar asosan ikki asosiy holatda – tik turish (stoyka) va parter holatlarida amalga oshiriladi.

Shuni ta’kidlash lozimki, mazkur yagona klassifikatsiya tizimida milliy kurash turlari – ya’ni kurash va belbog’li kurash to‘liq aks ettirilmagan. Biroq belbog’li kurash texnik usullarining ayrim jihatlari yunon-rim kurashiga yaqin bo‘lsa, milliy kurash texnikasi erkin kurash, sambo va dzyudo kurash turlarining ayrim elementlari bilan o‘xshashlik kasb etadi. Shu bilan birga milliy kurash turlarida parter holatidagi texnik usullar mavjud emasligi ham o‘ziga xos xususiyat sifatida e’tiborga olinadi. Ana shu jihatlarni hisobga olgan holda kurash turlarining yagona klassifikatsiyasini takomillashtirish zarurati yuzaga keladi.

Kurash turlari texnikasi asosiy usullarining yagona tasnifi va tizimini ishlab chiqishda bir qator muhim vazifalar belgilangan. Avvalo, texnik harakatlar o‘rtasidagi murakkab o‘zaro bog’liqlikni ilmiy asosda ochib berish va ularning mazmun-mohiyatini aniqlash muhim hisoblanadi. Shuningdek, gilamda bajariladigan texnik harakatlarni kurash turiga ajratmagan holda umumiy jihatlarini aniqlash, barcha kurash turlari uchun umumiy bo‘lgan texnik elementlarni belgilash hamda har bir kurash turining o‘ziga xos xususiyatlarini saqlab qolish asosiy vazifalardan biridir. Bundan tashqari, kurash turlarida qo‘llaniladigan texnik usullarni boshqa kurash turlaridan, jumladan milliy kurashlardan qabul qilish imkoniyatini yaratish ham muhim metodik ahamiyatga ega.

Kurash texnikasi klassifikatsiyasi ko‘p darajali tuzilishga ega bo‘lib, u texnik harakatlarni tizimli ravishda o‘rganish imkonini beradi. Mazkur klassifikatsiyada birinchi daraja sinflardan iborat bo‘lib, unda kurash qaysi holatda amalga oshirilayotganligi – ya’ni tik turish yoki parter holati aks ettiriladi. Ikkinchi daraja kichik sinflarni o‘z ichiga oladi va unda bellashuv jarayonida bajarilayotgan

asosiy texnik harakat turi – masalan, tashlash, o‘tkazish, ag’darish kabi harakatlar ifodalanadi. Uchinchi darajada esa texnik usullar guruhlarga ajratilib, hujumni amalga oshirayotgan kurashchining asosiy harakat yo‘nalishi va bajarish mexanizmi tavsiflanadi. Masalan, tashlashlar oldinga engashib, orqaga egilib yoki burilish orqali bajarilishi mumkin. To‘rtinchi daraja kichik guruhlardan iborat bo‘lib, unda usulni bajarishdagi aniq variantlar, ushlab olish usullari, oyoq harakatlari hamda boshqa texnik xususiyatlar ko‘rsatiladi.

Bunday tizimli klassifikatsiya kurash texnikasini o‘rganish va o‘rgatish jarayonini sezilarli darajada yengillashtiradi. Chunki u ko‘p sonli texnik elementlarni tartibga solish, ularning o‘zaro bog’liqligini aniqlash hamda texnik harakatlarni bosqichma-bosqich o‘rgatish imkonini yaratadi. Bundan tashqari, mazkur sistematik tuzilma asosida texnik usullarning nomlarini shakllantirish hamda ularni bajarilish murakkabligiga ko‘ra tartibga solish mumkin bo‘ladi.

Kurash texnikasini nomlash jarayonida terminologiyaning aniqligi muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir texnik usulning to‘liq nomlanishi odatda uchta asosiy elementni o‘z ichiga oladi: usulning bajarilish varianti (ushlash turi va boshqa xususiyatlar), usulni bajarish jarayonidagi asosiy harakat yo‘nalishi hamda texnik usulning asosiy nomi. Masalan, yunon-rim kurashida “qo‘l va bo‘ynidan ushlab beldan oshirib tashlash” texnik usuli nomlanishida ushlab olish turi, harakat yo‘nalishi va asosiy texnik harakat turi ketma-ket ifodalangan bo‘ladi.

Shu tariqa ishlab chiqilgan yagona klassifikatsiya tizimi kurash terminologiyasining ilmiy asosda shakllanishiga xizmat qiladi. Bu esa murabbiylar, sportchilar va tadqiqotchilar o‘rtasida yagona tushunchalar tizimini shakllantirishga yordam beradi hamda sport-pedagogik faoliyat samaradorligini oshiradi.

Kurash bilan shug’ullanuvchilarni tayyorlash jarayoni esa ko‘p qirrali pedagogik tizim hisoblanadi. Unda sportchining texnik, taktik, jismoniy, ruhiy, nazariy va intellektual tayyorgarligi o‘zaro uzviy bog’liq holda rivojlantiriladi. Kurashchining texnik tayyorgarligi musobaqa qoidalari asosida ruxsat etilgan texnik harakatlarni mukammal egallashga qaratilgan bo‘lsa, taktik tayyorgarlik raqibga nisbatan ustunlikka erishish uchun texnik harakatlardan oqilona foydalanishni o‘rgatadi. Jismoniy tayyorgarlik esa kurashchining jismoniy sifatlarini rivojlantirish, harakat apparatini mustahkamlash hamda texnik-taktik harakatlarning samarali bajarilishini ta’minlashga xizmat qiladi. Ruhiy tayyorgarlik sportchining iroda sifatlarini rivojlantirish va musobaqa jarayonida barqaror psixologik holatni saqlashga qaratilgan bo‘lsa, nazariy tayyorgarlik kurash nazariyasi, mashg’ulot jarayonini tashkil etish hamda musobaqa faoliyati haqida bilimlarni egallashni nazarda tutadi.

Demak, kurash turlarida texnik usullarni klassifikatsiyalash va sistemalashtirish nafaqat ilmiy-nazariy ahamiyatga ega, balki sportchilarning tayyorgarlik jarayonini samarali tashkil etishda ham muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Mazkur yondashuv texnik harakatlarni o‘rgatish jarayonini tizimli ravishda tashkil etish, murabbiylar faoliyatini muvofiqlashtirish hamda kurash sport turining ilmiy-metodik asoslarini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kurash turlarida texnik usullarni ilmiy asosda klassifikatsiyalash va sistemalashtirish sportchilarning texnik tayyorgarligini samarali shakllantirishda muhim metodik omil hisoblanadi. Texnik harakatlarni didaktik tamoyillar, xususan “oddiydan murakkabga”, “osondan qiyinga” hamda “ma’lumdan noma’lumga” prinsiplari asosida tizimlashtirish o‘quv-mashg’ulot jarayonining samaradorligini oshiradi hamda kurashchilarning texnik mahoratini izchil rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, kurash texnikasining yagona klassifikatsiyasi va sistematikasi turli kurash turlari o‘rtasidagi umumiy va o‘ziga xos jihatlarni aniqlash imkonini beradi. Bu esa texnik usullarni o‘rgatish jarayonini tartibga solish, ularni ilmiy asosda o‘rganish hamda kurash terminologiyasini yagona tizim asosida shakllantirishga yordam beradi. Kurash turlarida texnik usullarni klassifikatsiyalash va sistemalashtirish asosida o‘rgatish metodikasini takomillashtirish sportchilarning texnik-taktik tayyorgarligini oshirish, mashg’ulot jarayonini ilmiy asosda tashkil etish hamda kurash sport turining nazariy-metodik asoslarini yanada rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tastanov N.A. Kurash turlari nazariyasi va uslubiyati: darslik. – Toshkent: “Sano-standart” nashriyoti, 2017. – 480 bet.

2. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство: Учеб. пособ. для магистратуры всех специальностей / Под общ. ред. Б.Г. Кадырова; М-во высш. и сред. спец. Обр. РУз. — Т.: Издательско-полиграфический творческий дом имени Чулпана, 2005. – 200 с.

3. Rakhimov, B. K., Jabborova, D. D., Khudayberdieva, D. B., Omonboev, B. I., Kurbanov, E. E., & Khayitov, S. T. (2023). Psychological fundamentals of formation of creative thinking of future teachers. Journal of Law and Sustainable Development, 11(12), e2704-e2704.

4. Sunnatulla, I. (2023). Improving the competences of conducting sports competitions and refereeing among students in the conditions of digitalization. Confrencea, 11(1), 149-153.

5. Taymuratov A.R., Atajanov S.F. Sport pedagogik mahoratini oshirish (kurash): o‘quv qo‘llanma. — Toshkent: «Fan va texnologiya», 2017. — 272 b.

6. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 20-23.

TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIGINI FAOLLASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Abdukadirova S.B
UrDPI Texnologik ta'lim yo 'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada talabalarning texnik ijodkorligini rivojlantirish va* faollashtirishda raqamli texnologiyalarning o'rni, ahamiyati hamda samaradorligi tahlil qilinadi. Raqamli vositalar, innovatsion platformalar, 3D modellashtirish dasturlari, masofaviy ta'lim tizimlari hamda sun'iy intellekt asosidagi dasturlar orqali talabalarning mustaqil fikrlashi, loyihaviy faoliyati va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali texnik ijodkorlikni shakllantirish mexanizmlari ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: texnik ijodkorlik, raqamli texnologiyalar, innovatsiya, 3D modellashtirish, masofaviy ta'lim, STEAM, sun'iy intellect, loyihaviy faoliyat.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida texnik sohalarda malakali, kreativ va innovatsion fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlash dolzarb masalalardan biridir. Ayniqsa, texnologik ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun texnik ijodkorlikni rivojlantirish kasbiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayoniga keng joriy etilishi natijasida o'qitish usullari, vositalari va shakllari tubdan yangilanmoqda.

Elektron ta'lim platformalari, virtual laborotoriyalar, 3D printerlar, robototexnika vositalari, sun'iy intellekt asosidagi dasturlar talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirishda keng imkoniyatlar yaratmoqda. Texnik ijodkorlik – yangi texnik yechimlar, qurilmalar, mexanizimlar yoki texnologiyalar yaratishga qaratilgan ijodiy faoliyatdir. U muammoli vaziyatni aniqlash, tahlil qilish va g'oya ishlab chiqish, konstruktorlik yechimlarini taklif qilish, amaliy sinovdan o'tkazish, natijani takomillashtirish kabi vazifalarni o'z ichiga oladi.

Talabalarda texnik ijodkorlikni shakllantirish ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini, muammoni hal qilish ko'nikmalarini, innovatsion yondashuvini, kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi. Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi o'rni juda baland, ayniqsa 21-asr texnika asri bo'lgani uchun raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayonida qo'llash juda muhim o'rin egallaydi. Raqamli

texnologiyalar – bu axborotni yaratish, saqlash, qayta ishlash va uzatishga xizmat qiluvchi zamonaviy vositalar majmuasidir. Ta'limda keng qo'llanilayotgan asosiy raqamli vositalar: elektron ta'lim platformalari masalan, Moodle, Google Classroom. 3D modellashtirish dasturlari AutoCAd, SolidWorks, robototexnika platformalari Arduino, LEGO Mindstorms, onlayn hamkorlik vositalari Zoom, Microsoft Teams. Ushbu vositalar orqali talaba nazariy bilimni amaliyot bilan bog'laydi, mustaqil loyiha ishlab chiqadi va natijani visual tarzda ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi. 3D modellashtirish va 3D bosib chiqarish texnologiyalari talabalarning konstruktorlik tafakkurini rivojlantiradi. Talaba dastlab kompyuterda model yaratadi, so'ng uni 3D printer orqali real obyektga aylantiradi. Bu jarayon quyidagi ko'nikmalarni rivojlantiradi: fazoviy tasavvur, texnik chizmalarni o'qish va tuzish, materiallar bilan ishlash, loyiha asosida fikrlash. Virtual laborotoriyalar ham tajribalarni xavfsiz va iqtisodiy jihatdan samarali o'tkazish imkonini beradi.

Sun'iy intellekt va STEAM yondashuvi – STEAM (science, technology, engineering, mathematics) yondahsuvi integrative ta'lim modeli sifatida texnik ijodkorlikni rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Raqamli platformalar yordamida fanlararo loyihalar tashkil etish mumkin. Sun'iy intellekt asosidagi dasturlar talabalarga: dizaynni optimallashtirish , avtomatik hisob – kitob qilish, simulyatsiya tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa talabalarning innovatsion tafakkurini rivojlantiradi. Loyihaviy va muammoli ta'lim sohasida raqamli vositalardan foydalanish bugungi kunda juda samarali yo'l hisoblanadi. Texnik ijodkorlikni faollashtirishda loyihaviy ta'lim muhim ahamiyatga ega.

Raqamli texnologiyalar loyiha jarayonini quyidagi bosqichlarda qo'llab quvvatlaydi. Muammoni aniqlash (onlayn tadqiqot, ma'lumot yig'ish) g'oya ishlab chiqish (raqamli chizmalar, diagrammalar), modellash (3D dasturlari), taqdimot multimedia mahsulotlari. Natijada talaba nafaqat nazariy bilimga, balki amaliy tajribaga ham ega bo'ladi. Raqamli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari bir qaqtor masalan, ta'lim jarayonining interfaolligi oshadi, talabaning mustaqil ishlash ko'nikmasi rivojlanadi, ijodiy fikrlash kuchayadi, amaliy tajriba ortadi, vaqt va resurs tejaladi.

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy vazifalardan biri – zamonaviy fikrga ega bo'lgan, mustaqil qaror qabul qila oladigan va kasbiy ko'nikmalarga ega mutaxassislarni tayyorlashdir. Ayniqsa, texnologik ta'limda nazariya bilan amaliyot uyg'unligini ta'minlashda bunday texnologiyalar alohida o'rin tutadi. Innovatsion pedagogik texnologiya - bu ta'lim jarayoniga yangicha yondashuv, samarali usul va vositalarni joriy etish demakdir. Bunda o'quvchi ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish, raqamli

vositalar (taqdimot, 3D modellashtirish, video darslar) darsni qiziqarli va tushunarli qiladi. O‘quvchilar internet orqali yangi texnologiyalar bilan tanishadi va zamonaviy kasblar haqida ma’lumot oladi.

Xulosa. Talabalarning texnik ijodkorligini faollashtirishda raqamli texnologiyalar muhim vosita hisoblanadi. Zamonaviy dasturlar ta’minotlari, virtual laborotoriyalar, 3D modellashtirish va robototexnika vositalari talabalarning innovatsion fikrlashini rivojlamtiradi. Texnologik ta’lim jarayonida raqamli vositalarni tizimli va maqsadga muvofiq qo‘llash orqali bo‘lajak mutaxasisslarning kasbiy kompetensiyalarini yuqori darajada shakllantirish mumkin. Shu bois texnologik ta’lim o‘qituvchilari dars jarayonida raqamli texnologiyalardan keng foydalanishlari zarur. Bu esa kelajakda malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi. Kelgusida ta’lim muassasalarida zamonaviy texnik jihozlar bilan ta’minlash, o‘qituvchilarning raqamli malakasini oshirish va innovatsion loyihalarni qo‘llab quvvatlash muhim vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g’risida’’ gi qonuni – Toshkent, 2010.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Raqamli O‘zbekiston -2030 strategiyasi to‘g’risidagi Farmoni –Toshkent, 2020.

3. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar- Toshkent Fan va texnologiya, 2017.

4. Tolipov O‘. Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot- Toshkent: O‘qituvchi 2015.

5. Muslimov N. Kasb ta’limi metodikasi – Toshkent Iqtisod – moliya 2016.

ЎҚУВЧИЛАР МАЪНАВИЙ ТАРБИЯСИДА КИТОБХОНЛИК МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

Олимов Т. Ҳ., профессор, PhD
Абдураҳманов М. Ҳ ОХУ магистранти

Аннотация Мазкур мақолада ўқувчилар маънавий тарбияси тизимида китобхонлик маданиятини ривожлантиришнинг назарий ва амалий асослари кенг таҳлил қилинади. Замонавий ахборотлашган жамият шароитида ёш авлод дунёқарашини шакллантириш, ахлоқий барқарорликни таъминлаш ва маънавий иммунитетни кучайтиришда мутолаанинг ўрни илмий-методологик жиҳатдан асослаб берилади. Тадқиқотда миллий ва жаҳон педагогикаси намояндаларининг қарашлари таҳлил қилиниб, таълим

муассасаларида китобхонлик муҳитини шакллантириш механизмлари ишлаб чиқилган.

Annotation This article comprehensively analyzes the theoretical and practical foundations for developing reading culture within the system of students' spiritual education. In the context of the modern information society, the role of reading in shaping the worldview of the younger generation, ensuring moral stability, and strengthening spiritual immunity is scientifically and methodologically substantiated. The study examines the views of representatives of national and world pedagogy and develops mechanisms for creating a reading-oriented environment in educational institutions.

Аннотация В данной статье всесторонне анализируются теоретические и практические основы развития культуры чтения в системе духовного воспитания учащихся. В условиях современного информационного общества научно-методологически обосновывается роль чтения в формировании мировоззрения молодого поколения, обеспечении нравственной устойчивости и укреплении духовного иммунитета. В исследовании проанализированы взгляды представителей национальной и мировой педагогики, а также разработаны механизмы формирования читательской среды в образовательных учреждениях.

Калит сўзлар: *маънавий тарбия, китобхонлик маданияти, мутолаа, ахлоқий камолот, педагогик шарт-шароит, маънавий иммунитет, таълим тизими.*

XXI аср ахборот технологиялари тараққиёти билан характерланади. Интернет ва рақамли платформалар кенг тарқалиши натижасида ахборот олиш имкониятлари кенгайди, аммо шу билан бирга ёшлар онгига турли мафкуравий ва маданий таъсирлар ҳам кучайди. Бу эса маънавий тарбияни тизимли ва мақсадли ташкил этиш заруратини янада оширди.

Ўзбекистонда ёшлар маънавиятини юксалтириш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Мамлакат раҳбари Шавкат Мирзиёев ўз нутқларида китобхонликни ривожлантиришни миллий тараққиётнинг муҳим омили сифатида таъкидлаб келмоқда. Бу ҳолат китоб мутолаасини фақат маданий эмас, балки стратегик ижтимоий масала сифатида қарашни талаб қилади.

Мазкур мақоланинг мақсади — ўқувчилар маънавий тарбиясида китобхонлик маданиятини ривожлантиришнинг педагогик асосларини илмий жиҳатдан таҳлил қилиш ва амалий таклифлар ишлаб чиқишдир.

1. Маънавий тарбия тушунчасининг назарий асослари

Маънавий тарбия — шахснинг ахлоқий, эстетик, интеллектуал ва ижтимоий фазилатларини шакллантиришга қаратилган узлуксиз жараён. У

фақат билим бериш билан чекланмай, балки шахснинг ички қадриятлар тизимини шакллантиришни назарда тутади.

Миллий педагогик меросда тарбия масаласига алоҳида эътибор берилган. Абдулла Авлоний тарбияни *«ё ҳаёт, ё мамот масаласи»* сифатида баҳолаб, уни миллат келажагини белгилайдиган ҳал қилувчи омил деб таърифлайди. Унинг қарашларида маънавий баркамоллик билим ва ахлоқ уйғунлигида намоён бўлади.

Замонавий педагогикада маънавий тарбия шахснинг ўз-ўзини англаши, масъулиятли қарор қабул қилиши ва ижтимоий фаоллик кўрсатиши билан боғланади. Демак, маънавий тарбия мазмунан қадриятлар тизимини шакллантириш жараёнидир.

2. Китобхонлик маданиятининг мазмуни ва моҳияти

Китобхонлик маданияти — бу шахснинг китоб танлаш, ўқиш, таҳлил қилиш ва мазмунни англашга доир билим, кўникма ва малакалар мажмуасидир. У қуйидаги компонентларни ўз ичига олади:

- ✓ Интеллектуал компонент — ахборотни таҳлил қилиш ва хулоса чиқариш;
- ✓ Ахлоқий компонент — асар ғоясидан маънавий сабоқ олиш;
- ✓ Эстетик компонент — бадиий тафаккурни ривожлантириш;
- ✓ Коммуникатив компонент — фикр алмашиш ва мунозара қилиш қобилияти.

Психологик нуқтаи назардан мутолаа тафаккурни фаоллаштиради, хотира ва тасаввурни ривожлантиради. Лев Вйготскй таълим жараёнини ижтимоий-маданий тажриба ўзлаштириш механизми сифатида изоҳлаб, китобни маданий восита сифатида кўради.

Шунингдек, Жоҳн Девей таълимни шахс тажрибасини қайта ташкил этиш жараёни деб ҳисоблайди. Китоб мутолааси ана шу тажрибани бойитувчи муҳим омилдир.

3. Китобхонлик маданияти ва маънавий иммунитет

Маънавий иммунитет — шахснинг турли салбий мафкуравий таъсирларга қарши туриш қобилиятидир. Замонавий ахборот муҳитида ёшлар турли манбалардан ахборот қабул қилади. Агар уларда таҳлилий фикрлаш ва мустақил хулоса чиқариш қобилияти шаклланмаган бўлса, бу ҳолат салбий таъсирларга мойилликни кучайтиради.

Китоб мутолааси:

- ✓ танқидий фикрлашни ривожлантиради;
- ✓ ахлоқий меъёрларни мустаҳкамлайди;
- ✓ эмпатия ва бағрикенгликни шакллантиради;
- ✓ миллий ўзликни англашни кучайтиради.

UNESCO маълумотларига кўра, китобхонлик даражаси юқори бўлган жамиятларда ижтимоий барқарорлик ва фуқаролик фаоллиги юқори кўрсаткичларга эга.

4. Таълим муассасаларида китобхонликни ривожлантиришнинг педагогик шарт-шароитлари

1. *Китоб муҳитини шакллантириш*

Мактаб кутубхоналарини замонавий адабиётлар билан бойитиш, ўқув хоналарида китоб бурчаклари ташкил этиш, китоб тақдимотлари ва ижодий учрашувлар ўтказиш муҳим аҳамиятга эга.

2. *Интерактив усуллардан фойдаланиш*

- "Китобхонлар клуби"
- Дебат ва мунозаралар
- Асар таҳлили бўйича эссе танловлари
- Бук-трейлерлар тайёрлаш

Бундай усуллар ўқувчини фаол иштирокчига айлантиради.

3. *Оила–мактаб ҳамкорлиги*

Ота-оналарнинг китоб мутолаасига бўлган муносабати болаларга бевосита таъсир кўрсатади. Оилада китоб ўқиш муҳитини шакллантириш мактабдаги тарбиявий ишлар самарадорлигини оширади.

4. *Рақамли ресурслардан самарали фойдаланиш*

Электрон китоблар, аудиокитоблар ва онлайн кутубхоналар орқали мутолаа имкониятларини кенгайтириш мумкин. Аммо бу жараён назорат ва саралаш билан амалга оширилиши лозим.

5. *Эмпирик таҳлил*

Тадқиқот доирасида 8–10-синф ўқувчилари орасида сўровнома ва кузатув ишлари олиб борилди (n=150). Натижалар қуйидагиларни кўрсатди:

Ҳафтасига камида 3 соат китоб ўқийдиган ўқувчиларда ижтимоий фаоллик даражаси юқори;

Бадиий адабиёт мутолааси билан шуғулланувчи ўқувчиларда эмпатия кўрсаткичлари 18–22% юқори;

Мунтазам мутолаа қилувчиларда танқидий фикрлаш кўникмалари ривожланган.

Бу натижалар китобхонлик маданияти маънавий тарбиянинг самарали механизми эканини тасдиқлайди.

6. **Муаммолар ва ечимлар**

Муаммолар:

- Ёшлар орасида ижтимоий тармоқларга ортиқча мойиллик;
- Китоб танлашда методик йўналишнинг етарли эмаслиги;
- Кутубхона фондининг чекланганлиги.

Таклифлар:

- Мактабларда “Мутолаа соати” жорий этиш;
- Ёшлар учун тавсия этилган адабиётлар рўйхатини шакллантириш;
- Китобхонлик бўйича республика миқёсида танловлар ўтказиш;
- Педагогларнинг мутолаа маданиятини ошириш бўйича малака ошириш курсларини ташкил этиш.

Ўқувчилар маънавий тарбиясида китобхонлик маданиятини ривожлантириш стратегик аҳамиятга эга. У шахснинг ахлоқий барқарорлиги, интеллектуал салоҳияти ва ижтимоий фаоллигини таъминлайди.

Китобхонлик:

- ✓ маънавий иммунитетни мустаҳкамлайди;
- ✓ танқидий фикрлашни шакллантиради;
- ✓ миллий ва умуминсоний қадриятларни уйғунлаштиради;
- ✓ ёшларни баркамол шахс сифатида тарбиялашга хизмат қилади.

Шу боис китобхонлик маданиятини ривожлантириш таълим сиёсатининг устувор вазифаси сифатида қаралиши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Avloniy, A. (2008). Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: Ma’naviyat.
2. Dewey, J. (1916). Democracy and Education. New York: Macmillan.
3. Mirziyoyev, Sh. M. (2020). Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirishga oid nutqlar va ma’ruzalar. Toshkent.
4. UNESCO. (2023). Global Education Monitoring Report. Paris: UNESCO Publishing.
5. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

BO‘LAJAK TEXNOLOGIK TA’LIMI MUTAXASSISLARI TEXNIK IJODKORLIK FAOLIYATI BARQARORLIGINI TA’MINLASH

Allamurodov Husan Abdusamadovich

JDPU “Texnologok ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bo‘lajak texnologik ta’limi mutaxassislarining texnik ijodkorlik faoliyati barqarorligini ta’minlashda uni boshqaruvchi ilmiy rahbarning bilimi kasbiy malakasi, tajribasini oshirish haqida so‘z yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *ta’lim, mutaxassis, ijodkorlik, barqaror, ta’minlash, boshqaruvchi, malaka, tajriba.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается вопрос повышения знаний, профессиональных навыков и опыта научного руководителя, управляющего технической творческой деятельностью будущих*

специалистов в области технологического образования, с целью обеспечения их устойчивости.

Ключевые слова: *образование, специалист, творчество, устойчивость, обеспечение, руководитель, навыки, опыт.*

Abstract: *This article examines the issue of enhancing the knowledge, professional skills, and experience of academic supervisors managing the technical and creative activities of future specialists in the field of technology education, with the goal of ensuring their sustainability.*

Keywords: *education, specialist, creativity, sustainability, support, supervisor, skills, experience.*

Bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilari zamonaviy ishlab chiqarish, fan, texnikaga doir kasbiy pedagogik bilimlar bilan chegaralanib qolmasdan ularning rivojlanish istiqboli yo‘nalishlari ham oldindan tasavvur qila olishga qodir bo‘lishi zarur. Bu esa ularning kasbiga oid fan va texnikani so‘ngi yutuqlaridan foydalanib kasb-hunar kollejlari ta’limini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kundagi oliy o‘quv yurtlari bo‘lajak texnologik ta’limi o‘qituvchilari texnologik tayyorgarligi darajasini to‘liq talab darajasida deb bo‘lmaydi. Buni ularning kollej o‘quvchilari o‘rtasida mustaqil ravishda ma’naviy-ma’rifiy va ijodkorlik ishlarini to‘g’ri tashkillashtirishda ma’lum qiyinchiliklarga duch kelayotgani bilan izohlash mumkin. Aytilganlar bo‘lajak texnologik ta’limi o‘qituvchilarini kasb-hunar kollejlarida ijodkorlik ishlarini o‘tkazishni tashkillashtirish bo‘yicha tayyorlashni takomillashtirishni taqozo etadi.

Ko‘yilgan maqsadga mos holda birinchi bosqich talabalari o‘rtasida texnik ijodkorlik qobiliyatlarining shakllanganligi darajasi bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqot natijasiga ko‘ra: yuqori darajadagilar 8%, muvofiq darajadagilar-12%, o‘rta darajadagilar -30% va past darjadagilar 50% tashkil qildi. Bu birinchi kurs talabalarida hali texnik ijodkorlik qobiliyatlari shakllanganlik darajasi talabga javob bermasligidan dalolat beradi. Ularning bu nuqsonlarini bartaraf qilishda talabalar ijodkorligi barqaror (stabil) rivojlanishni ta’minlovchi ilmiy rahbarning vazifasini to‘g’ri aniqlash muhim hisoblanadi.

Talabalar ilmiy texnikaviy ijodkorligini barqaror o‘sib va rivojlanishi deganda, umumlashgan vaqt (bakalavriat davri) ichida «Ilmiy rahbar-talaba-ijodkorlik faoliyati integratsiyasi» tizimini qo‘sh (50%) saviyadan yuqori saviyaga tomon bir tekisda o‘sib borishi tushiniladi. Agar bu ko‘rsatkichning bakalavriyat davrida bir tekisda o‘sib borishi ta’minlansa bu «Ilmiy rahbar-talaba-ijodkorlik faoliyati integratsiyasi» tizimi barqaror rivojlanayotganligidan dalolat beradi.

Talaba ijodkorligining pedagogik predmeti ko‘rsatkichini chiziqli qonuniyat bo‘yicha quyidagicha ifodalash mumkin:

$$\Pi_{(t)} = qt \quad (1)$$

Bu yerda $\Pi_{(t)}$ – pedagogik - predmet ko‘rsatkichi yoki talabalar ilmiy texnikaviy ijodkorligi rahbarining kasbiy bilim, malaka va ko‘nikmasini belgilovchi ko‘rsatkich;

q - talaba ijodkorlik faoliyatining barqaror o‘sib borishini belgilovchi ko‘rsatkich (bu talabalarning berilgan vaqt ichida ishlab chiqarishga tadbiq qilish ishlari soni bilan ham ifodalanishi mumkin);

t - umumiy vaqt (bir, ikki, uch, to‘rt, yil).

Yuqoridagi formuladan ko‘rinadiki, talaba ijodkorlik faoliyatining barqaror o‘sishini belgilovchi ko‘rsatkich, umumlashgan vaqt bo‘yicha talabalar ijodkorligining pedagogik predmetli ko‘rsatkichdan olingan xosila sifatida nomayon bo‘ladi.

$$q = \frac{d\,\Pi_t}{d_t} \quad (2)$$

Keyingi nisbat (2) ning tahlili shuni ko‘rsatadiki, talabalar ilmiy texnikaviy yoki o‘quv ijodkorligidagi samaradorlikning barqaror o‘sib borishi ko‘p jihatdan unga ilmiy rahbarlik qilayotgan shaxsning muvaffaqiyatli faoliyatiga bog’liq bo‘ladi.

Yuqorida qayd qilinganlar asosida talabalar ijodkorlik faoliyatining barqaror o‘sishi va rivojlanishi ko‘rsatkichi bilan ilmiy rahbarning kasbiy malakalilik faoliyati sa saviyasi o‘rtasidagi bog’lanishni quyidagicha tasavvur qilish mumkin (1-shakl) integratsiya.

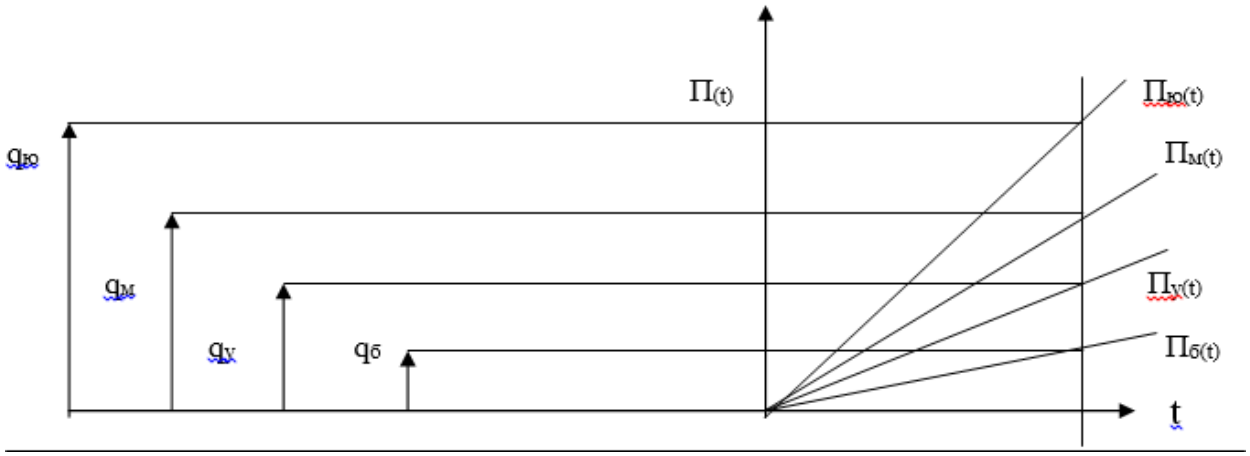

1-shakl. Talabalar ijodkorlik tizimi ijodkorlik faoliyati barqaror o‘sishi va rivojlanishi ko‘rsatkichining ilmiy rahbar kasbiy faoliyatiga bog’liq ravishda o‘zgarishini ko‘rsatuvchi grafik.

Girafkdan ko‘rinadiki, bir xil sharoitda umumlashgan vaqt ichida talabalar ijodkorlik faoliyatining o‘sish va rivojlanishi asosan tashkilotchi ilmiy rahbarning kasbiy faoliyati tizimi faqat uni yuqori malakali, ilmiy rahbarning kasbiy faoliyati saviyasiga bog’liq bo‘ladi.

Demak, ilmiy - rahbar kasbiy faoliyatining boshlang'ich, o'rta, faqat uni yuqori malakali, ilmiy rahbarlar bilan ta'minlangandagina barqaror o'sib borishi mumkin.

$q_б$, $q_{урт}$, $q_м$, $q_ю$ - ilmiy rahbar kasbiy faoliyatining boshlang'ich, o'rta, muvofiq va yuqori saviyasini belgilovchi barqarorlikning mos ko'rsatkichlari.

Ba'zi vaqtlarda ilmiy rahbar yoki talabaning holatiga qarab ijodkorlik tizimi ishlarida ijodkorlik qobiliyatini barqaror o'sishi va rivojlantirish ko'rsatkichi har - xil qonuniyatlar bilan (qavariiq, botiq egri chiziqlar yoki to'g'ri chiziqlar bo'yicha) ifodalanishi mumkin.

Agar bu tushish AV yoki A, V, A, V, (2-shakl) ko'rinishiga ega bo'lsa, talaba bilim va qobiliyatiga qarab, hamda ilmiy rahbarning boshqarish mahorati va kasbiy faoliyat saviyasiga qarab chiziqlar egri ko'rinishga ham ega bo'lishi mumkin.

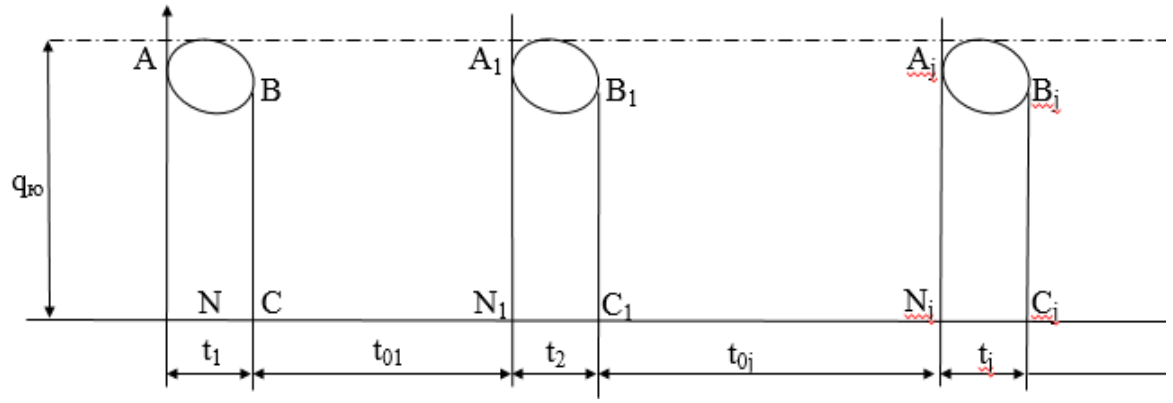

2.-shakl. Talabalar ijodkorligining barqaror o'sish va rivojlanish ko'rsatkichining bog'lanishi holati.

Bu egri chiziqlarni talabalar ijodkorligi barqaror o'sish ko'rsatkichining yo'qolishi funksiyasi deymiz.

Agar ilmiy rahbar va talaba shu ijodkorlik ishida o'sish barqarorligini yo'qotib borsa, ular ko'pchilik xollarda sal tanaffus qilishga to'g'ri keladi va faqat t_1 t_i.....t_j vaqtlar davomida ijodiy ishlaydilar lekin t_{oi}....t_{oj} mobaynida ijodiy masalalarga yechim topishi uchun majburiy to'xtaladilar. Bunday holatda ilmiy rahbar talaba ijodkorlik faoliyat tizimi pedagogik – predmeti natijalari ancha past bo'ladi.

Ilmiy rahbarning yuqori tajribasi va tadqiqot yechimi yo'llarini oldindan ko'rabilish salohiyati-talabalar ilmiy texnikaviy ijodkorligi samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida.

Ilmiy texnikaviy ijodkorlikda ilmiy rahbarning ilmiy texnikaviy ijodkorlikdagi mas'uliyatli, vazifasi har bir talaba va texnik xodimni ijodkor jamoa oldida turgan bosh maqsad va vazifani bajarishni tashkillashtirish jarayoniga maksimal darajada safarbar qilishdan iboratdir. Javobgar mutaxassis sifatida va

ishni eng muqobil tashkillashtirish faoliyatida bu muhim ahamiyatga ega. Ammo, ba'zi rahbarlar ayniqsa yosh o'qituvchilar bunday o'ta jiddiy va ma'suliyatli vazifaning mohiyatiga yuzaki munosabatda bo'ladilar. Buni ularning talabalarning ijodkorlik faoliyatiga rahbarlik qilishda ilg'or pedagoglar, tajribali hamkasb o'rtoqlari va jamoalar ish tajribasini o'rganib, unga tayanib jiddiy munosabatda bo'lmasdan, balki faqat o'z shaxsiy (tor bilim) tasavvurlari doirasidagi imkoniyatlaridan kelib chiqib ish yuritishlari bilan izohlash mumkin. Bunday rahbarlar TITI faoliyatidagi o'z ishidan to'liq qoniqish hosil qilishi uchun ijodkorlik faoliyatni tashkillashtirish va boshqarishga bo'lgan munosabat va tasavurlarini tubdan o'zgartirishlari lozim bo'ladi.

Buning uchun ilmiy rahbarlar avvalo ijodkorlik bilan shug'ullanayotgan talabalarning bitta o'qituvchiga to'g'ri keladigan soni nechta bo'lganda natija eng samarali bo'lishi, tadqiqot yo'nalishi maqsad va vazifalari yo'nalishini belgilab olishi talabalarning bosqichlar bo'yicha qay darajada ekanligi, tadqiqot rejalarini to'g'ri tuza olishi, ishchi faraz va modellarni ishlab chiqa olish qobiliyatlari haqida to'liq tasavvurga ega bo'lishi talab qilinadi.

Ana shu talablardan kelib chiqib, bu haqdagi ba'zi pedagogik tadqiqotlarimiz natijalarini asoslashga urinamiz.

Ilg'or pedagoglar tajribasi va o'zimiz olib borgan tadqiqotiy kuzatuvlarimiz natijasiga ko'ra, talabalar ijodkorlik ishiga rahbarlik qilayotgan bitta o'qituvchiga to'g'ri keladigan talabalar soni 3-5 nafardan oshmagandagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Buni, talabalar soni ortib borishiga mos holda, ijodkorlik faoliyati natijasi nisbatan pasayib ketishi mumkinligi bilan tushintrish o'rinli. Ijodkorlikdagi faoliyatni baholaganda asosiy ko'rsatkich talabalar soni bilan emas, balki uning orxirgi natijasi jamiyatga qay darajada naf keltirishi hisoblanadi.

Ilmiy texnikaviy ijodkorlik faoliyatiga muvofiq rahbarlik qilish tajribasida talabalarning bunday faoliyatga nechog'liq tayyorligini oldindan aniqlab olish va shu asosda ularga taktik (joriy) hamda istiqbolli (strategik) yo'l-yo'riqlar ko'rsatib boshqarib borish muhim hisoblanadi.

Ana shu maqsadda (I-IV) bosqichlar bo'yicha talabalarning oldiga qo'yilgan ijodkorlik masalalari yechimini topishga qay darajada tayyorligi (imkoniyatlari) ni aniqlashga quyidagicha mezonni ifodalashni lozim topdik.

1. Berilgan ish bo'yicha istiqboli yo'nalishni va uning yechimi ketma-ketligini tasavvur qila olishi.

2. Tadqiqotning namunaviy rejasini mustaqil tuza olishi.

3. Reja, boshqa ma'lumotlar va tadqiqotlar bo'yicha mulohaza yuritishi, boshqa talabalar bilan hamkorlik qila olishi.

4. Ishchi farazni ishlab chiqa olishi (to'g'ri belgilay olishi).

5. Texnik amaliy ishlar, yozma rasmiylashtirish, chizma va boshqa tashkiliy ishlarni uddalay olishi bo‘yicha pedagogik tadqiqot o‘tkazildi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, bo‘lajak texnologik ta’limi o‘qituvchilarning texnologik ijodkorligi barqarorligini ta’minlashda uni boshqaruvchi ilmiy rahbarning bilimi kasbiy malakasi, tajribasi va ishni integratsiya asosida tashkillashtirish mahoratining yuqori bo‘lishi muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Togaev X., Ismoilov T., Q. Alqorov. Oliy ta’lim tizimida sifatli mutaxassislar tayyorlashning istiqbollari: muammo va yechimlar. Xalqora ilmiy-amaliy konferensiya. 2009 - yil 26-fevral Samarqand sh.

2. Ismoilov T., Eshmurodov O., Isoqov Sh. O‘quvchilar ijodkorlik ishlarini takomillashtirishda axborot texnologiyasining o‘rni. Xalqoro ilmiy-amaliy anjuman. Jizzax sh. 2017-yil 9-10 iyun. 373-376 betlar.

3. Muslimov N.A., Mutalipova M.J., Abdullaeva Q.M. Bo‘lajak o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Metodik qo‘llanma, Toshkent, TDPU, 2014 y.

TALABALARDA OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL QILISH VA O‘TKAZISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY MEZONLARI

Anorqulov Baxtiyor Norqul o‘g’li
baxtiyoranorqulov94@gmail.com
Guliston davlat universiteti Sport turlarini o‘qitish uslubiyati kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish va o‘tkazish kompetensiyasini shakllantirish hamda rivojlantirishning asosiy mezonlari yoritilgan. Ommaviy sport tadbirlarini samarali tashkil etish jarayonida tashkiliy-boshqaruv, kommunikativ, metodik va axborot-kommunikatsion kompetensiyalarning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, talabalar faoliyatida liderlik qobiliyati, jamoa bilan ishlash ko‘nikmasi, mas’uliyat va tashabbuskorlik sifatlarini rivojlantirish omillari ochib berilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, mazkur kompetensiyalarni shakllantirishda amaliy mashg’ulotlar, loyihaviy faoliyat va innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Ommaviy sport, sport tadbirlari, kompetensiya, tashkiliy faoliyat, boshqaruv ko‘nikmalari, liderlik, jamoaviy ish, pedagogik texnologiyalar, talabalar faolligi, sog’lom turmush tarzi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные критерии формирования и развития компетенций студентов в организации и проведении массовых спортивных мероприятий. Анализируется важность организационно-управленческих, коммуникативных, методических и информационно-коммуникационных компетенций в процессе эффективной организации массовых спортивных мероприятий. Также выявляются факторы развития лидерских качеств, навыков работы в команде, ответственности и инициативности в деятельности студентов. По результатам исследования, важную роль в формировании этих компетенций играют практическая подготовка, проектная деятельность и использование инновационных педагогических технологий.

Ключевые слова: массовый спорт, спортивные мероприятия, компетенция, организационная деятельность, управленческие навыки, лидерство, работа в команде, педагогические технологии, студенческая деятельность, здоровый образ жизни.

Abstract: This article highlights the main criteria for the formation and development of students’ competence in organizing and conducting mass sports events. It analyzes the significance of organizational and managerial, communicative, methodological, and information-communication competencies in ensuring the effective implementation of mass sports activities. Furthermore, the study reveals the factors contributing to the development of leadership abilities, teamwork skills, responsibility, and initiative in students’ professional activities. According to the research findings, the effective formation of these competencies largely depends on the use of practical training, project-based activities, and innovative pedagogical technologies in the educational process.

Keywords: Mass sports, sports events, competence, organizational activity, management skills, leadership, teamwork, pedagogical technologies, student engagement, healthy lifestyle.

Kirish. Bugungi kunda yoshlar orasida sog’lom turmush tarzini targ’ib qilish, ularning jismoniy faolligini oshirish va bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish va samarali o‘tkazish muhim ijtimoiy-pedagogik ahamiyat kasb etadi. Talabalarda mazkur yo‘nalishda zarur bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish oliy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir.

Ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish jarayoni murakkab tashkiliy-boshqaruv faoliyatini talab qiladi. Bu jarayonda talabalar nafaqat sport sohasiga

oid bilimlarni, balki rejalashtirish, muvofiqlashtirish, jamoa bilan ishlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish kabi kompetensiyalarni ham egallashlari lozim. Shuning uchun mazkur kompetensiyani rivojlantirishning asosiy mezonlarini ilmiy asosda belgilash muhim hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, jismoniy tarbiya va sport sohasida tahsil olayotgan talabalarda amaliy faoliyatga tayyorlikni shakllantirish dolzarb masalalardan biridir. Ommaviy sport tadbirlari — bu nafaqat sport musobaqalari, balki sog'lom turmush tarzini targ'ib qiluvchi, yoshlarni jismoniy faollikka jalb etuvchi va ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlovchi muhim vositadir.

Talabalarda ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish kompetensiyasini rivojlantirish ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Bu jarayon ulardan strategik fikrlash, boshqaruv qarorlarini qabul qilish, jamoa bilan samarali ishlash va mas'uliyatni o‘z zimmasiga olish kabi sifatlarni talab etadi.

Nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirish yondashuvi talabalarga real tajriba olish imkoniyatini beradi. Biroq, bu yondashuvni amalga oshirish uchun ta'lim muassasalari va sport tashkilotlari o‘rtasida kuchli hamkorlik talab etiladi. Kompleks yondashuv barcha zaruriy kompetensiyalarni qamrab olish imkonini beradi. Ammo bu yondashuvni amalga oshirish uchun o‘quv dasturlarini to‘liq qayta ko‘rib chiqish va yangilash talab etiladi, bu esa katta vaqt va resurs talab qilishi mumkin. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish ta'lim jarayonini zamonaviy va qiziqarli qiladi. Biroq, bu yondashuv katta moliyaviy xarajatlarni talab qilishi mumkin, bundan tashqari, barcha o‘qituvchilar va talabalar yangi texnologiyalardan foydalanishga tayyor bo‘lmasligi mumkin. Hamkorlikka asoslangan ta'lim talabalarda muhim ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Ammo bu yondashuvda ba'zi talabalar faol bo‘lishi, boshqalari esa passiv qolishi mumkin, bu esa adolatsizlik hissini uyg'otishi mumkin [45-49].

Talabalarda ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish va o‘tkazish kompetensiyasini rivojlantirish kasbiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu kompetensiya kompleks xarakterga ega bo‘lib, bilim, amaliy ko‘nikma, shaxsiy sifat va ijtimoiy faollikni o‘zida mujassam etadi.

Mazkur kompetensiyani samarali shakllantirish uchun ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan mashg'ulotlarni kengaytirish hamda talabalarni real sharoitlarda tajriba orttirishga jalb etish muhimdir. Bu esa nafaqat malakali sport mutaxassislarini tayyorlashga, balki yoshlar o‘rtasida sog'lom turmush tarzini keng targ'ib qilishga ham xizmat qiladi.

Ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish va o‘tkazish talabalarda nafaqat sportga oid bilim va ko‘nikmalarni, balki rahbarlik, tashkiliy va kommunikatsion kompetensiyalarni shakllantirish imkonini beradi. Bu jarayonning mohiyati quyidagi asosiy jihatlarda ko‘rinadi: Tashkiliy va rejalashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish talabalar sport tadbirlarini rejalashtirish, resurslarni taqsimlash, vaqtni boshqarish va jamoani samarali tashkil etish bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarni egallaydilar. Bu esa ularni kelajakda murakkab loyihalarni boshqarishga tayyorlaydi [142].

Ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish kompetensiyasining tarkibiy tuzilmasi

Mazkur kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

a) Tashkiliy-boshqaruv kompetensiyasi, tadbir maqsad va vazifalarini aniqlash, reja va dastur ishlab chiqish, resurslarni (moliya, vaqt, inson resurslari) taqsimlash, xavfsizlik choralarini belgilash, jarayonni muvofiqlashtirish

b) Kommunikativ kompetensiya, ishtirokchilar bilan samarali muloqot, jamoani boshqarish va motivatsiya berish, hamkor tashkilotlar bilan aloqalar o‘rnatish, nizoli vaziyatlarni hal qilish

c) Metodik kompetensiya, sport musobaqalarining nizomini ishlab chiqish, hakamlik jarayonini tashkil etish, baholash mezonlarini belgilash, tahlil va hisobot tayyorlash

d) Axborot-kommunikatsion kompetensiya, axborot texnologiyalaridan foydalanish, tadbirni reklama qilish (ijtimoiy tarmoqlar, media), onlayn ro‘yxatga olish tizimlarini joriy etish, natijalarni elektron shaklda qayta ishlash

e) Shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalar, liderlik, mas’uliyatlilik tashabbuskorlik, stressga chidamlilik, ijtimoiy faollik

Kompetensiyani rivojlantirish mezonlari.

Talabalarda mazkur kompetensiyani shakllanganlik darajasini aniqlash uchun quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

Bilim mezoni – ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish bo‘yicha nazariy bilimlar darajasi.

Amaliy ko‘nikma mezoni – mustaqil ravishda tadbir rejasini tuzish va amalga oshirish qobiliyati.

Motivatsion mezon – sport tadbirlarini tashkil etishga bo‘lgan qiziqish va ichki ehtiyoj.

Refleksiv mezon – o‘z faoliyatini tahlil qilish va xatolardan xulosa chiqarish qobiliyati.

Natijaviy mezon – tashkil etilgan tadbirning samaradorligi va ishtirokchilar fikri.

Rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish, talabalarni real sport tadbirlarini tashkil etishga jalb qilish, keys-stadi va loyiha metodlaridan foydalanish, trening va seminarlar tashkil etish, talabalar o‘rtasida sport festivallari va spartakiadalar o‘tkazish

Kompetensiyani shakllantirish bosqichlari, axborot bosqichi nazariy bilimlarni egallash, amaliy mashg'ulot bosqichi kichik tadbirlarni tashkil etish, mustaqil faoliyat bosqichi to‘liq sport tadbirini rejalashtirish va o‘tkazish, tahlil va baholash bosqichi natijalarni o‘rganish va takomillashtirish.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish va o‘tkazish kompetensiyasini rivojlantirish ko‘p qirrali pedagogik jarayon bo‘lib, u tizimli yondashuvni talab etadi. Ushbu kompetensiyaning asosiy mezonlari sifatida tashkiliy-boshqaruv qobiliyati, kommunikativ madaniyat, metodik tayyorgarlik, axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmasi, shuningdek, shaxsiy mas'uliyat va liderlik sifatlarini ko‘rsatish mumkin.

Mazkur yo‘nalishda samarali natijalarga erishish uchun ta'lim jarayonida amaliy mashg'ulotlar hajmini oshirish, talabalarni real sport tadbirlarini tashkil etish jarayoniga keng jalb qilish hamda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu esa kelajakda malakali, tashabbuskor va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Abdukarimov H.A. Ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish va boshqarish metodikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 156 b.

2. Anorqulov B.N. Talabalarda ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik omillari // Zamonaviy ta'lim. – Toshkent, 2022. – №4. – B. 45–49.

3. Anorqulov B.N. Oliy ta'lim muassasalarida sport tadbirlarini tashkil etishning innovatsion yondashuvlari // Jismoniy tarbiya va sport ilmiy-metodik jurnali. – Toshkent, 2023. – №2. – B. 88–92.

4. Sharipov Sh.S. Ta'limda kompetensiyaviy yondashuv asoslari. – Toshkent: Fan, 2015. – 160 b.

5. Usmonxo‘jayev T.S. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016. – 312 b.

6. Anorqulob B.N. Talabalarda sport tadbirlarini tashkil etish kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent, 2022. – 142 b.

7. Balyan V.A. Sport marketingi va menejmenti. – Sankt-Peterburg: Piter, 2016. – 240 b.

FUTBOLCHILARNING TO‘PGA EGALIK QILISH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Baxodirov Sarvar Sirojiddinovich ShDPI dotsenti
Email: bsarvar494@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu Maqolada o‘smir futbolchilarning to‘pga egalik qilish qobiliyatini rivojlantirish jismoniy qobiliyatlarni rivojlantirish sifat tayyorgarligini rivojlantirish orqali yuqoti natijalarga erishish, takroriy mashqlar orqali sifatlarni mustahkamlash psixologiya xususida so‘z yuritilib, futbolchilarga ma’lum bir talabni qo‘yishni: jismoniy sifatlardan o‘yin samaradorligini oshirish vositasi sifatida foydalana bilish lozimligi tadqiq qilinadi.

Kalit so‘zlar: chidam, moslashuv, kuchlilik, jismoniy sifatlar, individual yondashuv motevatsiya.

Аннотация. В данной статье рассматриваются психологические аспекты развития у подростков-футболистов умения владеть мячом, развития физических способностей, достижения хороших результатов посредством качественной тренировки, укрепления качеств за счет многократных упражнений, а также исследуется необходимость предъявления футболистам определенного требования: умения использовать физические качества как средство повышения эффективности игры.

Ключевые слова: выносливость, адаптация, сила, физические качества, индивидуальный подход, мотивация.

Abstract. This article discusses the psychology of developing the ability of adolescent football players to possess the ball, developing physical abilities, achieving good results through the development of qualitative training, strengthening qualities through repeated exercises, and researches the need to impose a certain requirement on football players: to be able to use physical qualities as a means of increasing the effectiveness of the game.

Keywords: endurance, adaptation, strength, physical qualities, individual approach, motivation.

Futbolchining texnik mahorati u egallab olgan texnik usullarning hajmi va xilma-xilligi, shuningdek, ularni o‘yin sharoitlarida samarali qo‘llay bilishi bilan xarakterlanadi. Himoya taktikasi to‘pni boshqarmayotgan jamoaning harakatlarini raqiblar hujumini bir yoqlik qiladigan – neytrallaydigan qilib uyushtirishni nazarda tutadi.

Himoyada o‘ynashning umumjamoa uslubi shaxsiy, zona va aralash bo‘lishi mumkin. Biroq qisman bo‘lsa ham boshqa uslub elementlaridan foydalanmasdan birgina uslubda o‘ynayverish xato. Chunki bu hol himoya taktikasini

oddiylashtirib qo‘yadi. Himoyada o‘ynash uslublarini himoyachilarning individual xislatlari va imkoniyatlarini hisobga olib tanlash kerak.

Himoyada o‘ynashning taktik san’ati raqibni qachon o‘z holiga qo‘ymasdan ta’qib etishni, qachon sheriklardan biriga berib yuborish va qachon zonada o‘ynashni bilishdan iborat.

Mudofaa qilayotgan jamoa harakatlarining hammasi hujum qilayotganlar harakatiga javob tariqasida bo‘lib, raqiblar taktikasining xususiyatlariga qarab uyushtiriladi. Mudofaaning yaxshi uyushtirilganligi jamoaga hujum harakatlarini ham muvaffaqiyatli bajarish imkonini beradi.

Himoyada o‘ynash xilma-xil va ko‘p planli bo‘lib, darvozani mudofaa qilishga, to‘pni qo‘lga kiritish uchun faol kurashish va hujum uyushtirishga qaratilgan bo‘ladi. Himoyadagi o‘yin ham hujumdagi singari individual, guruh va jamoa harakatlaridan iborat. Mudofaadagi muvaffaqiyat bir guruh o‘yinchilarning to‘g’ri straxovka qilishlariga, o‘zaro almashuvchanligi va ularning bir-biriga mos harakatlarigagina emas, balki himoyachilarning to‘pi bor va to‘p yo‘q o‘yinchiga qarshi individual harakat qilish mahoratiga, ya’ni himoyachining muayyan vaziyatda o‘z «homiy» ligidagi o‘yinchiga nisbatan qanchalik to‘g’ri joy tanlashiga ham bog’liq. Oqilona pozitsiya tanlash mudofaada muvaffaqiyatli harakat qilishning asosi hisoblanadi.

To‘p boshqarayotgan va to‘p boshqarmayotgan o‘yinchiga qarshi harakatlar himoyadagi individual taktik harakatlarga kiradi.

To‘psiz o‘yinchiga qarshi harakatlar.

Himoyachi to‘pni boshqarayotgan o‘yinchiga qarshi harakat qilayotganda quyidagilarga intiladi:

a) raqiblarning to‘p olishiga yo‘l qo‘ymaslikka, ya’ni to‘pni «to‘sib» olishga;

b) raqibga yo‘naltirilgan to‘pni yo‘lda «olib qolish» harakatini bajarishga.

To‘sib olish – bu mudofaadagi jamoa o‘yinchisining raqib o‘yinchisi yo‘lini to‘sib, uning to‘p olish imkoniyatini qiyinlashtiradigan harakati. Raqib yo‘lini to‘sib olish uchun himoyachi shu o‘yinchi bilan o‘z darvozasi orqasiga o‘tishi (darvozaga nisbatan yonlamaroq yoki orqa o‘girib turishi) kerak. Himoyachi bilan hujumchi orasidagi masofa to‘p bilan o‘yinchi darvozaga yaqinlashgan sari yoki darvozadan uzoqlasha borgan sayin kamayib yoki ko‘payib borishi mumkin. Pozitsiya, shuningdek himoyachining yugurish tezligiga, o‘zaro kurashayotganlarning kuchlari nisbati va boshqa omillarga bog’liq bo‘lishi mumkin.

To‘sib olishda himoyachi quyidagilarga amal qilishi kerak:

1. Raqib darvozasiga xavf solayotganida yoki o‘z harakatlari bilan darvozani zabt etishga qulay vaziyat yaratib berish mumkin bo‘lib qolganda, uning yo‘li to‘siladi.

2. Raqib darvozaga qanchalik yaqin kelsa, unga shunchalik yaqin masofada yo‘lini to‘sish kerak.

3. O‘yin vaziyatiga va o‘yinchilar qanday turganiga qarab, «o‘yindan chiqqan» holat hosil qilishi mumkin.

Olib qolish – bu mudofaadagi jamoa o‘yinchisining o‘ziga bevosita yaqin turgan raqib o‘yinchisiga yo‘naltirilgan to‘pni qo‘lga kiritish niyatidagi harakati. To‘sib olishdagi singari olib qolishdagi muvaffaqiyat ham himoyachining to‘g’ri pozitsiya tanlashiga, to‘pga vaqtida chiqishiga, vaziyatni to‘g’ri baholashiga, tezkorligiga va h.k.larga bog’liq. Olib qolishda himoyachi bilan hujumchi o‘rtasidagi masofa, odatda, to‘sib qolishdagiga nisbatan ko‘proq bo‘ladi. Boisi – bunda himoyachi faol tomon bo‘lib, to‘p uchishi kerak bo‘lgan tomonga otilib chiqishga ulguradi.

Olib qolishda o‘ynaganda himoyachi quyidagilarga amal qilishi kerak:

a) to‘p yoki to‘pni olayotgan raqib qayerdaligiga qarab, hujumchiga bo‘lgan masofani keragicha saqlash;

b) sharoitni to‘g’ri baholash va harakat boshlash paytini to‘g’ri aniqlash;

v) to‘pni olib qolishning eng ma’qul vositasini tanlash.

To‘pi bor o‘yinchiga qarshi harakatlar.

To‘pi bor o‘yinchiga qarshi individual o‘yin ilgarilama mudofaa taktikasiga, ya’ni raqib o‘yinchisini kuzatish va unga qarshi o‘ynashga asoslangan bo‘ladi.

Ko‘p hollarda mudofaadagilar raqib o‘yinchisi to‘p olayotganda yoki to‘pni nazorat qilib turganda kurash boshlaydilar. Yakka kurashning muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz chiqishi mudofaadagilarning to‘p olib qo‘yishda kerakli vosita va usullarni tanlash va qo‘llashda qanchalar tajribali ekaniga bog’liq. Himoyachi to‘pni raqibdan u to‘p qabul qilayotgan paytda olib qo‘yishga intilishi kerak, chunki bu paytda hujumchining e’tibori asosan texnik usulni qanday bajarishga qaratilgan bo‘lib, u keyingi taktik harakatiga kamroq e’tibor berayotgan bo‘ladi.

To‘pni boshqarayotgan o‘yinchiga qarshi harakatda himoyachi quyidagilarni bajarishga intiladi:

a) to‘pni raqibdan olib qo‘yish;

b) to‘p uzatilishiga to‘sqinlik qilish;

v) to‘p olib yurilishiga to‘sqinlik qilish;

g) zarba berilishiga to‘sqinlik qilish.

To‘pni olib qo‘yish. To‘pni olib qo‘yishda tezkorlikning, masofani his etish va vaqtni mo‘ljallashning, shuningdek, butun o‘yin vaziyatini baholay bilishning ahamiyati kattadir.

Futbolda bir xilda takrorlanadigan holat va vaziyatlar bo‘lmaydi, shuning uchun hujum qilayotgan o‘yinchiga to‘p bermaslik uchun qachon va qayerda bo‘lishini himoyachining o‘zi aniqlashi kerak. Ba’zan o‘yinchiga juda yaqin kelib,

uning ketidan qolmasligi, ba'zida esa o‘z joyidan ketmasligi kerak bo‘ladi. Ammo har qanday holda ham hujum qiluvchiga bemalol to‘p olish imkonini bermaslik lozim. Himoyachi hujum qilayotgan o‘yinchi harakatlarini kuzatayotib, unga darhol hujum qilish kerakmi yoki ozroq kutish kerakmi – o‘zi hal qiladi. Raqib ro‘parada ekanida u aylanib o‘ta boshlashini yoki to‘pni olib yura boshlashini kutgan ma'qul. Raqib aylanib o‘tishga tayyorlanib, himoyachiga yaqin kelganida, himoyachi to‘pni olib qo‘yish yoki tepib chiqarib yuborish paytini topa bilishi kerak.

Agar raqib tomon hujumga o‘tayotganda, taktik vosita sifatida markaz yoki qanot bo‘ylab to‘p uzatib berishdan foydalanib, asosan, tez hujumga zo‘r beradigan bo‘lsa, himoyalanayotgan jamoa o‘yinchilari mudofaaning birinchi bosqichida to‘p boshqarayotgan raqibga faol hujum qilib, bunda quyidagilarga intilishlari kerak:

a) hujumning muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz chiqishini belgilaydigan birinchi uzatishga to‘sqinlik qilish;

b) raqibni xato qilishga, eng yaqin turgan sheriklariga keraksiz uzatishlar qilishga majbur etish;

v) har kim o‘zi qo‘riqlayotgan o‘yinchisini juda yaqindan to‘sib oladi, chunki to‘pi bor o‘yinchi oldi to‘silgan sherigiga to‘p uzatmaydi, uzoq pozitsiyadagi o‘yinchiga to‘p uzatishga urinish esa himoyachilarning to‘p uchun kurashini osonlashtiradi.

Agar raqib faol manyovr qilayotgan bo‘lsa, mudofaaning ikkinchi bosqichi qattiq shaxsiy qo‘riqlashni yoki (zona tizimidagi mudofaada) ayrim zonalarda paydo bo‘lib turgan raqiblarni sinchiklab kuzatib, ularning hujumni rivoj toptirishga urinishlarini barbod qilishini nazarda tutadi.

Taktik tizim – bu har bir o‘yinchining alohida xususiyatlari asosida futbol maydonida to‘g'ri joylashtirilgan holda jamoa bo‘lib o‘ynash harakatlarini uyushtirish.

Har taktik tizimning ozmi-ko‘pmi doimiy alomatlari bo‘lib, o‘yinchilarning joylashtirilishi va o‘yinning qanday usul hamda shaklda olib borilishi, shuningdek, o‘yinchilarning vazifalari shular jumlasiga kiradi.

Hujum bilan himoya o‘rtasidagi kurash har qanday sport o‘yinining rivojlana borishiga ta'sir qiladigan asosiy omil hisoblanadi. Xuddi shu kurash futbol taktikasi doimo taraqqiy etib turishini rag'batlantirib boradi.

O‘z taraqqiyotida eng o‘zgaruvchani individual taktikadir. Burama zarba berish, to‘p to‘xtatish, fint qilish singari texnik usullarning yangi-yangilari paydo bo‘lib, ular individual taktika vositalari bo‘lib qoladi. Bu yerda taktik yechimlarni amalga oshirish vositalari nisbatan tez o‘zgarib turadi. Chunki hujumning yangi

vositasi topildimi, bas, sal o‘tmay mudofaaning yangi vositasi yordamida uni bartaraf etish yo‘li ham topiladi.

Zamonaviy futbol taktikasi o‘yinchilardan texnik jihatdan mohir bo‘lishni va ularning taktik tafakkuri rivojlangan bo‘lishinigina emas, balki funksional imkoniyatlari ortiq bo‘lishini ham talab qiladi.

O‘yinchilar harakatchanligini, universalligini oshirish va o‘yinni yanada aniqroq uyushtirish hisobiga jamoaning hujum qudratini kuchaytirish tendensiyasi zamonaviy futbol taraqqiyotidagi bosh yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Yosh futbolchilarning to‘pga egalik qilish texnikasini takomillashtirish tizimi – bu har bir o‘yinchining alohida xususiyatlari asosida futbol maydonida to‘g’ri joylashtirilgan holda jamoa bo‘lib o‘ynash harakatlarini uyushtirishdir. Har bir texnik-taktik tizimning ozmi-ko‘pmi doimiy alomatlari bo‘lib, o‘yinchilarning joylashtirilishi va o‘yinning qanday usul hamda shaklda olib borilishi, shuningdek, o‘yinchilarning vazifalari shular jumlasiga kiradi.

Zamonaviy futbolda to‘pga egalik qilish texnikasini takomillashtirish o‘z taraqqiyotida eng o‘zgaruvchani jarayondir. Burama zarba berish, to‘p to‘xtatish, fint qilish singari texnik usullarning yangi-yangilari paydo bo‘lib, ular to‘pga egalik qilishning individual taktik vositalari bo‘lib qoladi. Bu yerda taktik yechimlarni amalga oshirish vositalari nisbatan tez o‘zgarib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ано Г. Техника и скорость. (О проблемах футбола) *И* Спортивные игры. - 1956. - № 8 - С. 28-

2. Алешков И.А., Невмянов А.М. О принципах выбора и информативности показателей, исследуемых в качестве модельных характеристик в спортивных играх *И* Проблемы моделирования соревновательной деятельности: Сб. научн. статей. - М., 1985. - С. 126-133.

3. Баходиров, Сарвар Сирожиддинович. «Футбол машғулотларида қўлланиладиган услублар.» *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* 2.1 (2022): 406-412.

4. Baxodirov, Sarvar Sirojiddinovich. «Turli darajadagi va ampluadagi futbolchilarning texnik tayyorgarligi xususiyatlarni o‘rganish» *Academic research in educational sciences* 2.4 (2021): 1694-1701.

5. Sirojiddinovich, Baxodirov Sarvar. «sportchilarni musobaqa shar5oitida psixologik tayyorlashning metodik ahamiyati» *Conferencea* (2022): 6-9.

6. Baxodirov, Sarvar Sirojiddinovich. «Turli darajadagi va ampluadagi futbolchilarning texnik tayyorgarligi xususiyatlarni o‘rganish» *Academic research in educational sciences* 2.4 (2021): 1694-1701.

7. Sirojiddinovich, Bakhodirov Sarvar. «Main factors of developing physical qualities» *Eureka Journal of Humanities and Social Research* 2.1 (2026): 11-18.

8.Bakhodirov, S. S. (2025). Assessment of the complexity of coordinating specialized loads in 15-16 year-old football players. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 6*(03), 330-345.

SHARQ MINIATYURA SAN'ATINI O'RGATISHDA RANGLAR PSIXOLOGIYASI VA UNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Baltayeva Xalima Toraboyevna
UrDPI "San'atshunoslik" kafedrasi o'qituvchisi
Xojiboyeva Shohsanam Ulug'bek qizi
Tasviriy san'at va muhadislik grafikasi ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Sharq miniatyura san'atini o'qitish jarayonida ranglar psixologiyasining nazariy va amaliy ahamiyati kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Sharq miniatyura maktablarida shakllangan rang tizimining estetik, ramziy va kompozitsion xususiyatlari ilmiy jihatdan yoritilib, ularning inson psixikasiga ta'sir mexanizmlari rang psixologiyasi nazariyasi doirasida asoslab beriladi. Xususan, Kamoliddin Behzod, Mirak Naqqosh va Mahmud Muzahhib ijodiy merosi misolida rangning semantik va estetik funksiyalari tahlil qilinadi. Maqolada rangning fiziologik, emotsional va kognitiv ta'sir xususiyatlari tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'limi bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Rang psixologiyasiga asoslangan metodik yondashuvning talabalarda estetik tafakkur, obrazli fikrlash, kompozitsion madaniyat hamda milliy madaniy qadriyatlarga ongli munosabatni shakllantirishdagi o'rni ilmiy dalillar asosida ochib beriladi. Tadqiqot natijalari Sharq miniatyura san'atini o'qitishda rang omilidan tizimli foydalanish pedagogik samaradorlikni oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Sharq miniatyurasi, ranglar psixologiyasi, estetik tafakkur, rang semantikasi, kompozitsiya, pedagogik metodika, vizual idrok, muhandislik grafikasi, badiiy ta'lim, rang uyg'unligi, ramziy tizim, ijodiy tafakkur.

Sharq miniatyura san'ati tasviriy tafakkur tarixida o'ziga xos estetik tizim sifatida shakllangan bo'lib, unda borliqni tasvirlash jarayoni ko'proq ma'naviy-falsafiy talqin asosida amalga oshiriladi. Miniatyura asarlarida voqelik realizm yoki naturalistik perspektiva orqali emas, balki shartli makon, ritmik kompozitsiya va rang uyg'unligi yordamida ifodalanadi. Shu jihatdan rang mazkur san'at turida yetakchi semantik va strukturaviy unsur sifatida namoyon bo'ladi. Rang nafaqat shaklni aniqlaydi, balki tasvirning ichki mazmunini, g'oyaviy yo'nalishini va ruhiy ohangini belgilaydi. Zamonaviy tasviriy san'at va muhandislik grafikasi

ta’limida ushbu tajribani o‘rganish rang psixologiyasi nazariyasini pedagogik jarayonga tatbiq etishni taqozo etadi.

Sharq miniatyura maktablari, xususan, Temuriylar davrida shakllangan ijodiy muhitda rang badiiy tafakkurning markaziy kategoriyasiga aylangan. Bu davr san’atida kompozitsiya va rang o‘zaro bog’liq holda rivojlanib, murakkab tasviriy tizimni yuzaga keltirgan. Masalan, Kamoliddin Behzod ijodida rang kompozitsion urg’uni belgilovchi asosiy omil sifatida ishlatilgan. Uning miniatyuralarida rang nisbatlari orqali sahnadagi obrazlar ierarxiyasi aniqlanadi, dramatik vaziyatlar kuchaytiriladi va fazoviy qatlamlar shartli ravishda ajratiladi. Ranglarning muvozanatli taqsimlanishi asarda ichki ritm va dinamikani shakllantiradi. Shuningdek, Mirak Naqqosh faoliyat yuritgan maktabida ranglarning nozik tonal o‘tishlari va uyg’un kompozitsion yechimlari kuzatiladi. Bu maktabda rang ko‘proq muhitni yaratish va sahnaning umumiy kayfiyatini belgilashga xizmat qilgan. Aksincha, Mahmud Muzahhib ijod qilgan Buxoro maktabida dekorativlik va kontrastli rang yechimlari ustuvorlik qilgan. Bu ikki an’ana rangni qo‘llashda turli uslubiy yondashuvlarni shakllantirgan bo‘lsa-da, ularning barchasida rang mazmun tashuvchi belgi sifatida talqin qilingan. Miniatyura texnologiyasida ishlatilgan pigmentlarning tabiiy manbalardan olinishi rangning sof va to‘yingan ko‘rinishini ta’minlagan. Lojuvard asosidagi chuqur ko‘k, mineral va o‘simlik manbalaridan tayyorlangan yashil hamda qizil tuslar, oltin kukuni bilan berilgan yorqin qatlamlar tasvirning estetik jozibasini kuchaytirgan. Rang qatlamlari odatda bir tekis qo‘llangan bo‘lsa-da, ularning kompozitsiyadagi joylashuvi murakkab vizual muvozanatni yuzaga keltirgan. Natijada rang tekis yuzada chuqurlik va harakat taassurotini hosil qilgan. Rang psixologiyasi nuqtai nazaridan, insonning rangni qabul qilishi fiziologik va kognitiv jarayonlar bilan chambarchas bog’liqdir. Ko‘rish retseptorlari orqali qabul qilingan rang impulslari markaziy asab tizimida ma’lum emotsional reaksiyalarni yuzaga keltiradi. Masalan, ko‘k rang asab tizimini tinchlantiruvchi ta’sir ko‘rsatadi, yashil rang ko‘rish faoliyatini muvozanatlashtiradi, qizil rang fiziologik faollikni oshiradi, sariq rang esa aqliy jarayonlarni rag’batlantiradi. Bu ilmiy asoslar rangni pedagogik vosita sifatida qo‘llash imkonini kengaytiradi. Sharq miniatyurasida ranglarning ramziy mazmuni ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ko‘k rang ilohiylik va cheksizlik timsoli sifatida osmon bilan uyg’unlashtirilgan; yashil rang hayot, yangilanish va ruhiy poklik ramzi sifatida qabul qilingan; qizil rang harakat, qudrat va dramatik kuch ifodasi bo‘lgan; oltin rang esa muqaddaslik va nur ramzi sifatida qo‘llangan. Ranglarning bunday semantik tizimi talabalarda rangni ma’no ifodalovchi vosita sifatida anglash ko‘nikmasini shakllantiradi. Tasviriy san’atni o‘qitishda rang psixologiyasini integratsiyalash o‘quv jarayonini ilmiy asoslash imkonini beradi. Birinchidan, rang nazariyasi va psixologik ta’sir mexanizmlari tushuntiriladi.

Ikkinchidan, tarixiy miniatyura namunalarida rang tahlili o‘tkaziladi. Uchinchidan, talabalarga muayyan hissiy holatni rang orqali ifodalash topshirig’i beriladi. To‘rtinchidan, bajarilgan ishlar reflektiv tahlil qilinadi. Bunday tizimli yondashuv nazariy bilim va amaliy ko‘nikmaning uzviyligini ta’minlaydi. Muhandislik grafikasi yo‘nalishida rangning funksional ahamiyati alohida ko‘rib chiqiladi. Grafik chizmalar va vizual modellashtirish jarayonida rang axborotni differensiallash, strukturaviy elementlarni ajratish va vizual urg’u yaratish vositasidir. Sharq miniatyurasidagi rang muvozanati va ritmik taqsimot tajribasi zamonaviy grafik dizayn metodologiyasi bilan uyg’unlashtirilganda, talabalarning kompozitsion tafakkuri chuqurlashadi. Rang bilan ishlash jarayoni shaxsning estetik idrokini rivojlantiradi. Estetik idrok nafaqat go‘zallikni his etish, balki uni ongli ravishda tahlil qilish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. Miniatyura namunalarini rang aspektida o‘rganish talabalarda vizual tahlil ko‘nikmasini shakllantiradi, ularni rang nisbatlari va kontrastlarni aniqlashga o‘rgatadi. Bu jarayon kompozitsion tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi. Pedagogik tajribalar shuni ko‘rsatadiki, ranglar psixologiyasiga asoslangan mashg’ulotlar talabalarda ijodiy mustaqillikni oshiradi. Rang tanlash jarayonida talaba o‘z ichki hissiy holatini ifodalashga intiladi, bu esa sub’ektiv qaror qabul qilish qobiliyatini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, tarixiy rang an’analarini o‘rganish milliy madaniy merosga hurmat tuyg’usini shakllantiradi. Bu jihat tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Rangni o‘rgatish jarayonida interdisiplinar yondashuv samarali hisoblanadi. Fizika fanida yorug’lik va spektr tushunchalari, psixologiyada emotsional reaktsiyalar, san’atshunoslikda esa estetik tahlil bir-biri bilan bog’liq holda tushuntirilganda, talabalarda rang haqidagi tasavvur yaxlit tizim sifatida shakllanadi. Bunday yondashuv ilmiylik tamoyilini ta’minlaydi. Natijada rang psixologiyasi Sharq miniatyura san’atini o‘qitishda nazariy asos va metodik vosita sifatida xizmat qiladi. Ranglarning estetik, semantik va psixologik xususiyatlarini integrativ o‘rganish talabalarda vizual tafakkur, estetik sezgirlik, kompozitsion madaniyat va ma’naviy qadriyatlarga sadoqatni shakllantiradi. Ushbu yondashuv tasviriy san’at va muhandislik grafikasi yo‘nalishida professional kompetensiyalarni rivojlantirishga ham zamin yaratadi. Sharq miniatyura san’atida rang tizimi murakkab estetik va psixologik mexanizmga ega. Uni o‘qitishda rang psixologiyasiga tayangan ilmiy-metodik modelni qo‘llash ta’lim samaradorligini oshiradi, talabalarning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantiradi hamda milliy badiiy merosni zamonaviy pedagogik kontekstda talqin etish imkonini beradi.

Sharq miniatyura san’atini o‘qitishda rang omilini chuqur o‘rganish nafaqat estetik va psixologik jarayonlarni, balki kognitiv rivojlanish mexanizmlarini ham faollashtiradi. Zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlar vizual axborotning rang

orqali uzatilishi miya yarim sharlarining integrativ faoliyatini kuchaytirishini ko‘rsatadi. Xususan, rang kontrastlari va tonal nisbatlarni tahlil qilish jarayoni talabalarda analitik fikrlash va sintez qobiliyatini rivojlantiradi. Bu esa tasviriy san’at bilan bir qatorda muhandislik grafikasi yo‘nalishida ham fazoviy tafakkur va strukturaviy idrokning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Sharq miniatyurasida kuzatiladigan lokal rang tizimi va shartli fazoviy ifoda usuli zamonaviy vizual kommunikatsiya nazariyasi bilan uyg’un holda talqin etilishi mumkin. Miniatyurada perspektivaning an’anaviy chiziqli modeldan farqli ravishda rang va kompozitsion qatlamlar orqali berilishi talabalarga alternativ vizual modellashtirish usullarini anglash imkonini yaratadi. Bu yondashuv dizayn tafakkurini kengaytirib, grafik loyihalash jarayonida kreativ qarorlar qabul qilish kompetensiyasini mustahkamlaydi. Rang tizimini o‘rganishda kulturologik tahlilning qo‘llanilishi ham muhim ahamiyatga ega. Sharq miniatyura maktablarida rang tanlovi ko‘pincha davrning ijtimoiy-estetik qarashlari, diniy-falsafiy tafakkuri va saroy madaniyati bilan uzviy bog’liq bo‘lgan. Shu bois rangni faqat vizual hodisa sifatida emas, balki madaniy kod sifatida talqin qilish talabalarda tarixiy tafakkur va san’atni kontekstual o‘rganish ko‘nikmasini shakllantiradi. Bu esa badiiy merosni zamonaviy interpretatsiya qilishda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, rang psixologiyasiga asoslangan mashg’ulotlar reflektiv pedagogika tamoyillari bilan uyg’unlashganda ta’lim jarayonida o‘zini-o‘zi anglash mexanizmlarini kuchaytiradi. Talaba rang tanlash jarayonida o‘z hissiy tajribasini tahlil qiladi, bu esa estetik ong va shaxsiy identifikatsiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, milliy miniatyura an’analari asosida bajarilgan ijodiy topshiriqlar yosh avlodda madaniy merosga daxldorlik hissini mustahkamlaydi. Rang bilan ishlash jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish ham pedagogik samaradorlikni oshiradi. Grafik dasturlar orqali miniatyura kompozitsiyalarining rang sxemalarini modellashtirish, ularni variativ tahlil qilish va vizual taqqoslash imkoniyati yaratiladi. Bu usul an’anaviy badiiy tajribani zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan integratsiyalashga xizmat qiladi hamda talabalarni professional grafik faoliyatga tayyorlashda innovatsion yondashuvni ta’minlaydi. Shunday qilib, Sharq miniatyura san’atida rang tizimini psixologik, kognitiv va madaniy jihatdan kompleks o‘rganish pedagogik jarayonni ko‘p qatlamli va ilmiy asoslangan modelga aylantiradi. Rang omilidan tizimli foydalanish talabalarda nafaqat estetik sezgirlikni, balki tahliliy tafakkur, vizual kommunikativ kompetensiya va madaniy identitetni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa tasviriy san’at va muhandislik grafikasi ta’limida integrativ yondashuvning nazariy hamda amaliy istiqbollarini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azimova R. O‘zbekiston miniatyura san’ati tarixi. – Toshkent: San’at, 2008.
2. Hasanov R. Rangtasvir nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013.
3. Ahmedov M. Tasviriy san’atni o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2015.
4. Yo‘ldoshev Q. Estetika asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
5. Abduqodirov A. Tasviriy san’at pedagogikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2017.
6. Heller E. Psychologie de la couleur: Effets et symboliques. – Paris: Pyramyd, 2009.
7. Birren F. Color Psychology and Color Therapy. – New York: Pickle Partners Publishing, 2016 (qayta nashr).
8. Gage J. Color and Meaning: Art, Science and Symbolism. – Berkeley: University of California Press, 2010 nashri.

TEXNOLOGIYA FANIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH

Dexqonova Sapuraxon Musajon qizi
QDU Texnologik ta’lim yo‘nalishi I-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada texnologiya fanini o‘qitishda kompetensiyaviy va innovatsion yondashuvlarning mohiyati hamda ular orqali o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini takomillashtirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda o‘quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularni mehnat faoliyatiga tayyorlashda texnologiya fanining zamonaviy metodik imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, innovatsion ta’lim muhitini yaratish, ijodiy va amaliy faoliyatni uyg’unlashtirish orqali o‘quvchilarda mehnatsevarlik, mas’uliyat va kasbiy qiziqishlarni shakllantirish yo‘llari ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: texnologiya fani, kompetensiya, innovatsion yondashuv, kasb-hunar, mehnat tarbiyasi, raqamli ta’lim, kreativ tafakkur, amaliy faoliyat.

Zamonaviy ta’lim tizimi o‘quvchilarni faqat bilim bilan emas, balki kasbiy kompetensiyalar bilan ham qurollantirishni taqozo etmoqda. XXI asrda iqtisodiy va texnologik jarayonlarning jadallashuvi, yangi kasblarning paydo bo‘lishi, raqamli transformatsiya sharoitida o‘quvchilarning mehnatga tayyorligi, kasbga yo‘naltirilganligi ta’limning strategik maqsadlaridan biriga aylandi.

Texnologiya fani bu borada alohida ahamiyatga ega bo‘lib, u o‘quvchilarni nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy faoliyatga, ishlab chiqarish jarayonlarini

tushunishga, mehnat madaniyatini shakllantirishga o‘rgatadi. Kompetensiyaviy yondashuv esa bu jarayonda o‘quvchini passiv bilim oluvchidan faol subyektga aylantirib, u orqali kasbiy yo‘nalish va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g’risida”gi Qonuni va “Yangi O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ta’lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish, o‘quvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish muhim ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan.

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish masalasi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning eng muhim omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Hozirgi davrda mehnat bozorida raqobatbardosh, texnologik tafakkurga ega, ijodkor yoshlar jamiyat taraqqiyotining hal qiluvchi kuchiga aylanmoqda. Shu nuqtayi nazardan, texnologiya fani o‘quvchilarning amaliy tafakkurini shakllantirish, ularni mehnatsevarlik, mas’uliyat, intizom va kasbiy yo‘nalishga tayyorlashda muhim o‘rin tutadi.

Ammo ta’lim tizimida bu jarayonning samaradorligini pasaytirayotgan qator muammolar ham mavjud. Avvalo, ko‘pgina umumta’lim maktablarida texnologiya darslarining mazmuni hali ham an’anaviy yondashuvga asoslangan. O‘quvchilarda real ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog’liq kompetensiyalar emas, balki nazariy bilimlarni yodlashga yo‘naltirilgan ko‘nikmalar ustuvorlik qiladi. Shu sababli o‘quvchilarda “mehnat” va “kasb” tushunchalarining amaliy ahamiyati to‘liq shakllanmaydi.

Ikkinchidan, ko‘plab ta’lim muassasalarida texnologiya fanini o‘qitish uchun zamonaviy jihozlar, innovatsion texnik vositalar va ishlab chiqarish muhitiga yaqin sharoitlar yetarli emas. Bu esa o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda ularning qiziqishini pasaytiradi. Uchinchidan, ayrim o‘qituvchilar tomonidan darslarda raqamli texnologiyalar, muhandislik yondashuvlari va loyiha asosidagi ta’lim elementlaridan foydalanish yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan.

Shu bilan birga, ta’lim jarayonida o‘quvchining shaxsiy qiziqishlari, individual moyilliklari va iste’dodlarini aniqlash mexanizmlari ham to‘liq ishlamaydi. O‘quvchilar ko‘pincha o‘z qiziqishlariga mos kasblarni bilmasdan, tasodifiy yo‘nalishlarni tanlaydilar. Bu esa ularning kelajakdagi mehnat faoliyatida motivatsiya yetishmasligiga sabab bo‘ladi.

Mazkur muammolarning yechimi sifatida, eng avvalo, texnologiya fanini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar tizimini joriy etish zarur. Darslar nafaqat buyum yasash yoki oddiy amaliy mashg’ulotlar bilan cheklanmasligi, balki loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning), STEAM yondashuvi, raqamli dizayn, robototexnika, 3D-modellashtirish kabi yo‘nalishlar bilan boyitilishi lozim. Bunday integratsion yondashuv o‘quvchilarning ijodkorligini oshiradi, muhandislik fikrlashni rivojlantiradi va ularni real kasb muhitiga tayyorlaydi.

Shuningdek, kasb-hunar ta’limi va umumta’lim maktablari o‘rtasida uzviy hamkorlikni yo‘lga qo‘yish ham muhim yechimlardan biridir. Texnologiya darslari doirasida kollejlar, ishlab chiqarish korxonalari, kasb markazlari bilan hamkorlikda “kasb haftaliklari”, “amaliy laboratoriyalar”, “ustoz–shogird” tizimi tashkil etilishi o‘quvchilarning real kasb muhitini anglashiga yordam beradi. Bu orqali o‘quvchi nafaqat mehnat jarayonini, balki uning ijtimoiy va iqtisodiy qiymatini ham his etadi.

Bundan tashqari, texnologiya fani darslarida raqamli ta’lim resurslaridan keng foydalanish, masalan, kasbga yo‘naltiruvchi virtual simulyatorlar, 3D-maketlar, onlayn loyiha platformalari, video-usta darslar kabi vositalar orqali o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash mumkin. Bunday yondashuv nafaqat o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, balki ularni zamonaviy mehnat bozorining talablariga yaqinlashtiradi.

Pedagogik muhit ham bu jarayonda muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘quvchining qiziqishlarini aniqlab, unga mos sharoit yaratishi, kasbiy yo‘naltirish jarayonini shaxsiylashtirilgan tarzda olib borishi zarur. Shu ma’noda, texnologiya fan o‘qituvchisining kasbiy salohiyati, innovatsion fikrlash darajasi va raqamli kompetensiyasi — kasbga yo‘naltirish sifatining asosiy omillaridan biridir.

Yana bir yechim sifatida, ta’limda gender tenglik va inklyuziv yondashuvni rivojlantirish ham zarur. Texnologiya fani orqali nafaqat o‘g’il bolalar, balki qizlar ham o‘z qobiliyatlariga mos kasblarni tanlash imkoniyatiga ega bo‘lishlari kerak. Har bir o‘quvchi o‘zining ijodiy salohiyatini anglash, jamiyatda o‘z o‘rnini topish uchun sharoitga ega bo‘lishi lozim.

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, texnologiya fanining o‘qitilishi o‘quvchilarni nafaqat amaliy faoliyatga, balki ijodiy, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Bu fanning asosiy vazifasi — o‘quvchiga “mehnat – bu qadriyat” degan tushunchani singdirish, uni zamonaviy kasblarga yo‘naltirish va mustaqil hayotga tayyorlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sobirovna, U. M., & Sharifjon, P. O. (2023). Choosing Organizational Forms of Education in the Effective Organization of Technology Courses. *Journal of Innovation, Creativity and Art*, *2*(2), 77-81.

2. Sobirovna, U. M. (2023). O‘quvchilarni texnologiya fanini o‘zlashtirishga psixologik tayyorlash. *Ustozlar uchun*, *16*(1), 392-399.

3. Sobirovna, U. M. (2023). Maxsus ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalar uchun ta’limning integratsiyalashuvi. In *Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences* (Vol. 2, No. 4, pp. 14-19).

4. Sobirovna, U. M. (2022). Interactive learning methods used in the effective organization of technology courses. *Open Access Repository*, *9*(11), 106-113.

5. SOBIROVNA, U. (2021). Modernization of the content, methods and tools of technologies in the organization of modern education.

6. Sobirovna, U. M. (2023). Technology As a Factor of Educational Education In Special Schools. *Journal of Creativity in Art and Design*, *1*(1), 4-7.

7. Sobirovna, U. M. (2023). Professional training of students of special boarding schools. *international journal of social science & interdisciplinary research issn: 2277-3630 Impact factor: 8.036*, *12*(10), 62-67.

TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA NAQSH KOMPOZITSIYASINI QURISHDA INTERAKTIV DARS ISHLANMALARIDAN FOYDALANISH

Baltayeva Xalima Toraboyevna
UrDPI "San'atshunoslik" kafedrasi o'qituvchisi
Gulimboyeva Zebo Baxtiyor qizi
Tasviriy san'at va muhadislik grafikasi ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada tasviriy san'at darslarida naqsh kompozitsiyasini qurish jarayonini interaktiv dars ishlanmalari asosida tashkil etishning nazariy, metodik va amaliy jihatlari kompleks tarzda yoritiladi. Naqsh kompozitsiyasining konstruktiv asoslari – modul tizimi, ritm, simmetriya, proporsiya, muvozanat va rang uyg'unligi kabi tamoyillar pedagogik tahlil qilinadi hamda ularni o'qitishda interaktiv metodlarning samaradorligi asoslab beriladi. Shuningdek, muhandislik grafikasi elementlari bilan integratsiya asosida naqsh qurishning aniqlik, tizimlilik va fazoviy tafakkurni rivojlantirishdagi o'rni ochib beriladi. Maqolada interaktiv yondashuvning talabalar ijodiy faolligi, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasi, vizual tahlil qobiliyati va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy asosda bayon etiladi. Tadqiqot natijalari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tasviriy san'at ta'limiga integratsiya qilish naqsh kompozitsiyasini o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: naqsh kompozitsiyasi, interaktiv ta'lim, tasviriy san'at metodikasi, muhandislik grafikasi, modul tizimi, ritm va simmetriya, rang uyg'unligi, kompozitsion tafakkur, pedagogik texnologiya, ijodiy kompetensiya.

So'nggi yillarda ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning ustuvor ahamiyat kasb etishi tasviriy san'at fanini o'qitishda ham mazmun va metodlarni qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Zamonaviy pedagogik paradigma bilimni

tayyor shaklda berishdan ko‘ra, uni mustaqil izlanish, tahlil va amaliy faoliyat orqali egallashni nazarda tutadi. Shu jihatdan naqsh kompozitsiyasini o‘qitish jarayoni nafaqat bezak yaratish amaliyoti, balki talabada tizimli fikrlash, konstruktiv loyihalash va vizual muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish vositasi sifatida qaralishi zarur. Naqsh kompozitsiyasi tasviriy san’atning dekorativ yo‘nalishiga mansub bo‘lsa-da, uning ichki tuzilmasi qat’iy qonuniyatlarga asoslanadi. Har bir naqsh elementi muayyan geometrik asos, proporsional nisbat va ritmik tartibga bo‘ysunadi. Shu bois naqsh qurish jarayonini tasodifiy bezak joylashtirish emas, balki mantiqiy-kompozitsion tizim yaratish sifatida talqin etish muhimdir. Ayniqsa, “Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” ta’lim yo‘nalishida bu jarayon fazoviy aniqlik, chizma madaniyati va konstruktiv tafakkur bilan bevosita bog’liqdir. Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida talabalar vizual axborotni tez qabul qiladigan, interaktiv muhitga moslashgan avlod vakillari hisoblanadi. Shuning uchun dars jarayonini an’anaviy monologik uslubda olib borish ularning bilish ehtiyojini to‘liq qondira olmaydi. Interaktiv dars ishlanmalari esa o‘quvchini faol subyektga aylantirib, bilimni tajriba asosida o‘zlashtirish imkonini yaratadi. Naqsh kompozitsiyasini qurishda interaktiv yondashuvdan foydalanish elementlar o‘rtasidagi bog’lanishlarni vizual modellashtirish, variantlarni solishtirish va kompozitsion xulosalarni mustaqil chiqarish imkonini beradi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, tasviriy san’at darslarida naqsh kompozitsiyasini o‘qitish ko‘pincha namunani takrorlash bilan chegaralanib qolmoqda. Bu esa talabaning ijodiy salohiyatini to‘liq ochib bermaydi. Interaktiv metodlar asosida tashkil etilgan mashg’ulotlar esa kompozitsion tafakkurni bosqichma-bosqich shakllantiradi, nazariy bilimni amaliy faoliyat bilan integratsiya qiladi hamda mustaqil dizayn qarorlarini qabul qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Naqsh kompozitsiyasini o‘qitish milliy badiiy merosni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg’unlashtirish imkonini ham beradi. An’anaviy bezak san’ati tajribasi interaktiv metodlar orqali qayta talqin qilinib, zamonaviy grafik vositalar yordamida tahlil qilinadi va modellashtiriladi. Natijada tarixiy estetik qadriyatlar innovatsion ta’lim muhitida yangicha mazmunda namoyon bo‘ladi.

Shu nuqtai nazardan, tasviriy san’at darslarida naqsh kompozitsiyasini qurishda interaktiv dars ishlanmalaridan foydalanish nafaqat metodik yangilanish, balki ta’lim samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan pedagogik zaruratdir. Mazkur yondashuv talabalarining badiiy tafakkuri, fazoviy tasavvuri va kasbiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Tasviriy san’at ta’limi tizimida naqsh kompozitsiyasini o‘rgatish estetik tarbiya, badiiy tafakkur va konstruktiv fikrlashni rivojlantirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Naqsh – bu shakl va chiziqlarning muayyan qonuniyat asosida takrorlanishi

natijasida yuzaga keladigan badiiy tizim bo‘lib, unda ritm, simmetriya, nisbat va rang uyg’unligi asosiy kompozitsion omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Uni o‘qitish jarayoni nafaqat bezak yaratish amaliyotini, balki talabalarda vizual analiz, fazoviy tasavvur va konstruktiv loyihalash ko‘nikmalarini shakllantirishni ham talab etadi. An’anaviy dars jarayonida naqsh kompozitsiyasi ko‘pincha o‘qituvchining namuna ko‘rsatishi va talabalar tomonidan uni takrorlash bilan cheklanib qoladi. Bunday yondashuv talabaning mustaqil kompozitsion qaror qabul qilish ko‘nikmasini yetarli darajada rivojlantira olmaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuv esa o‘quvchini faol subyekt sifatida ko‘rib, bilimni tayyor shaklda emas, balki izlanish va tajriba asosida egallashni nazarda tutadi. Interaktiv dars ishlanmalari aynan shu tamoyilga asoslanadi.

Naqsh kompozitsiyasini qurish jarayoni ma’lum izchillikda amalga oshiriladi. Avvalo, kompozitsion g’oya aniqlanadi va bezakning funksional vazifasi belgilab olinadi. Keyingi bosqichda modul element ishlab chiqiladi. Modul – bu naqshning asosiy konstruktiv birligi bo‘lib, u takrorlanish orqali yaxlit tizim hosil qiladi. Modulning shakli geometrik yoki stilizatsiyalangan o‘simliksimon element bo‘lishi mumkin. Interaktiv dars jarayonida modulni turli variantlarda yaratish, uni aylantirish, akslantirish yoki ko‘chirish orqali kompozitsion imkoniyatlar kengaytiriladi. Talaba o‘z variantlarini sinab ko‘rib, eng maqbul tuzilmani tanlaydi. Ritm naqsh kompozitsiyasining dinamik asosini tashkil etadi. Elementlarning ma’lum interval asosida takrorlanishi vizual harakat va izchillik hosil qiladi. Interaktiv grafik vositalar yordamida interval o‘zgarishining umumiy kompozitsiyaga ta’siri ko‘rgazmali tarzda namoyish etiladi. Bu talabalarga ritmning oddiy takror emas, balki muvozanat va urg’u tizimi ekanini anglash imkonini beradi. Simmetriya esa barqarorlik va uyg’unlikni ta’minlaydi. Aksial, markaziy va translatsion simmetriya turlarini interaktiv modellashtirish orqali talaba kompozitsiyaning konstruktiv asosini chuqurroq tushunadi. Muhandislik grafikasi bilan integratsiya naqsh qurilishida aniqlik va tizimlilikni ta’minlaydi. Geometrik asosni aniqlash, markaz va o‘qlarni belgilash, ko‘p burchakli konstruksiyalar asosida modul joylashtirish jarayoni interaktiv platformalarda soddalashtiriladi. Panjara tizimi asosida elementlarni joylashtirish kompozitsiyaning muvozanatini saqlashga yordam beradi. Bunday metodik yondashuv talabalarda chizma madaniyatini, aniqlik va hisob-kitobga asoslangan fikrlashni rivojlantiradi. Naqsh kompozitsiyasida rang muhim estetik va psixologik omil sifatida namoyon bo‘ladi. Rang uyg’unligi, kontrast va nyuans nisbatlari kompozitsiyaning umumiy ta’sirini belgilaydi. Interaktiv dars ishlanmalari orqali bir xil kompozitsiyaning turli rang yechimlarini tezkor almashtirish va taqqoslash mumkin. Bu jarayon talabalarning rang sezgirligini oshirib, nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan mustahkamlaydi. Raqamli muhit

rang kombinatsiyalarini xavfsiz va iqtisodiy jihatdan tejamkor tarzda sinab ko‘rish imkonini beradi. Interaktiv yondashuvning yana bir muhim jihati – loyiha asosida o‘qitish imkoniyatidir. Talabalar muayyan amaliy vazifa, masalan, devoriy bezak, interyer paneli yoki grafik mahsulot uchun naqsh yaratish topshirig’ini bajaradi. Jarayon davomida ular kompozitsion markazni aniqlash, modul tizimini ishlab chiqish va rang uyg’unligini tanlash bo‘yicha mustaqil qarorlar qabul qiladi. O‘qituvchi esa maslahatchi va yo‘naltiruvchi rolini bajaradi. Bu metod kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Refleksiya bosqichi interaktiv darsning ajralmas qismi hisoblanadi. Talabalar o‘z ishlari ustida tahlil olib boradi, konstruktiv va estetik kamchiliklarni aniqlaydi, takomillashtirish yo‘llarini muhokama qiladi. Bunday muhit tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi va kompozitsion qarorlarning asoslanganligini ta’minlaydi. Baholash mezonlari aniqlik, ritmning izchilligi, rang uyg’unligi va umumiy estetik yaxlitlik asosida belgilanadi. Interaktiv dars ishlanmalari differensial yondashuvni amalga oshirishga ham imkon beradi. Tayyorlik darajasi turlicha bo‘lgan talabalar uchun bosqichma-bosqich murakkablashib boruvchi topshiriqlar ishlab chiqiladi. Individual va guruhiy faoliyat uyg’unligi esa ijtimoiy hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayon kasbiy muhitga moslashuvni ta’minlaydi.

Zamonaviy ta’lim sharoitida interaktivlik nafaqat texnologik vositalardan foydalanish, balki ijodiy muloqot va hamkorlik muhitini yaratishni ham anglatadi. Naqsh kompozitsiyasini interaktiv asosda o‘qitish talabalarda badiiy tafakkur, konstruktiv aniqlik va estetik sezgirlikni bir vaqtning o‘zida rivojlantiradi. Bu esa tasviriy san’at va muhandislik grafikasi yo‘nalishida raqobatbardosh mutaxassis tayyorlashning muhim omilidir. Tasviriy san’at darslarida naqsh kompozitsiyasini qurishda interaktiv dars ishlanmalaridan foydalanish metodik jihatdan asoslangan va yuqori samaradorlikka ega yondashuvdir. U kompozitsion qonuniyatlarni chuqur o‘zlashtirish, muhandislik grafikasi bilan integratsiyani ta’minlash, rang va shakl uyg’unligini ongli ravishda qo‘llash hamda talabalar ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv tasviriy san’at ta’limining innovatsion rivojlanish istiqbollarini belgilovchi muhim pedagogik yo‘nalish sifatida e’tirof etilishi mumkin.

Naqsh kompozitsiyasini interaktiv asosda o‘qitish jarayonini samarali tashkil etishda algoritmik tafakkurni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Naqsh tuzilmasi aslida muayyan ketma-ketlik va takrorlanish qonuniyatiga asoslangan vizual algoritmdir. Modulni yaratish, uni geometrik panjara asosida joylashtirish, akslantirish, aylantirish va translatsiya qilish bosqichlari izchil rejalashtirilgan harakatlar tizimini tashkil etadi. Interaktiv platformalarda ushbu bosqichlarni ketma-ket modellashtirish talabalarda naqsh qurish jarayonini intuitiv emas, balki mantiqiy-operatsion faoliyat sifatida anglash ko‘nikmasini shakllantiradi. Bu esa

tasviriy san’at bilan bir qatorda muhandislik grafikasi yo‘nalishida zarur bo‘lgan tizimli fikrlash kompetensiyasini rivojlantiradi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar vizual-motor faoliyat va fazoviy tafakkur o‘rtasida bevosita bog’liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Naqsh kompozitsiyasini interaktiv muhitda qurish jarayonida talaba ko‘rish, tasavvur qilish va konstruktiv harakatni bir vaqtning o‘zida amalga oshiradi. Bu integratsiyalashgan faoliyat fazoviy tasavvur hajmini kengaytiradi, geometrik shakllar o‘rtasidagi nisbatlarni tez anglash qobiliyatini oshiradi hamda vizual xotirani mustahkamlaydi. Ayniqsa, murakkab simmetrik tizimlar bilan ishlash talabalarda analitik aniqlik va kompozitsion intizomni shakllantiradi. Interaktiv dars ishlanmalarida gamifikatsiya elementlaridan foydalanish ham naqsh kompozitsiyasini o‘zlashtirish jarayonini faollashtiradi. Masalan, modulni to‘g’ri joylashtirish yoki ritmik xatoni aniqlashga qaratilgan topshiriqlar talabalarning diqqatini jamlash, tezkor qaror qabul qilish va kompozitsion tafakkurni mustahkamlashga xizmat qiladi. Bunday metodlar o‘quv jarayonini motivatsion jihatdan boyitib, ijodiy raqobat va hamkorlik muhitini yuzaga keltiradi. Naqsh kompozitsiyasini o‘qitishda madaniy-kontextual yondashuvni kuchaytirish ham muhimdir. Har bir naqsh turi – girih, islimiy yoki geometrik bezak tizimi – ma’lum tarixiy va estetik an’analarga tayanadi. Interaktiv tahlil jarayonida talabalar nafaqat kompozitsion qonuniyatlarni, balki ularning semantik va funksional mohiyatini ham anglaydi. Bu esa milliy amaliy san’at merosini zamonaviy dizayn tafakkuri bilan uyg’unlashtirish imkonini beradi. Shuningdek, interaktiv dars ishlanmalari orqali format va masshtab bilan ishlash ko‘nikmasini rivojlantirish mumkin. Naqshni kichik grafik eskizdan monumental bezak darajasigacha modellashtirish jarayoni proporsional moslashuv va strukturaviy yaxlitlikni saqlashni talab etadi. Raqamli muhitda masshtab o‘zgarishining kompozitsiyaga ta’sirini kuzatish talabalarda professional dizayn tafakkurini shakllantiradi. Pedagogik nuqtai nazardan, interaktiv yondashuv diagnostik imkoniyatlarni ham kengaytiradi. O‘quv jarayonida bajarilgan ishlarning bosqichma-bosqich saqlanishi va tahlil qilinishi har bir talabaning kompozitsion rivojlanish dinamikasini aniqlash imkonini beradi. Bu esa individual yondashuvni kuchaytiradi hamda o‘qituvchiga metodik korreksiya kiritish imkonini yaratadi. Umuman olganda, naqsh kompozitsiyasini interaktiv dars ishlanmalari asosida o‘qitish vizual algoritmlash, fazoviy modellashtirish va estetik loyihalash jarayonlarini yagona pedagogik tizimga birlashtiradi. Bunday yondashuv talabalarining badiiy tafakkuri bilan bir qatorda konstruktiv aniqlik, analitik fikrlash va dizayn kompetensiyalarini kompleks rivojlantiradi. Natijada tasviriy san’at ta’limi nafaqat estetik tarbiya vositasi, balki zamonaviy vizual-kommunikativ va muhandislik tafakkurini shakllantiruvchi integrativ ta’lim maydoniga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdirasilov S.F. Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.
2. Baymurzayeva O.Sh. Tasviriy san’at maktablarda o‘quvchilarga dars mashg’ulotlarini tashkil etishda innovatsion usullardan foydalanish. – Jizzax davlat pedagogika universiteti ilmiy maqolasi, 2023.
3. Doniyor Hamidov. Tasviriy san’at darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish konsepsiyasi. – O‘zbekiston ta’lim tahlili, 2024.
4. Sadatov Ch.X. Talabalarga naqqoshlik san’atiga xos naqsh kompozitsiyasini tuzishga o‘rgatish metodlari. – Inter Education & Global Study, 2024, №4(1).
5. Kuziyeva Z.E. Tasviriy san’at darslarida didaktik printsiplarining qo‘llanilishi. – Nayka XXI Veka, 2018.
6. O‘zbekiston Respublikasi Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi ta’lim yo‘nalishi davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi. – Toshkent, 2020.
7. A.A. Muharkina & T.V. Chernyakova. Ornament as the Basis for the
8. Formation of Algorithmic Skills of Future Bachelors of Fine and Applied Arts. – Geometry & Graphics, 11(2), 2023.

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA SANOGEN KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

Kurbanov Elyor Ermamatovich
Guldu “Sport turlarini o‘qitish uslubiyati” katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda kompetensiyaviy yondashuv asosida sanogen kompetentlikni shakllantirishning pedagogik-texnologik modeli va uning tarkibiy elementlari tahlil qilinadi. Sanogen kompetentlik pedagogning kasbiy faoliyatida ruhiy barqarorlikni ta’minlovchi, emotsional zo‘riqishlarning oldini oluvchi hamda konstruktiv muloqotni rivojlantiruvchi integral sifat sifatida asoslanadi. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun maqsadli, mazmuniy, texnologik va diagnostik bloklardan iborat tizimli model taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: sanogen kompetentlik, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik model, emotsional intellekt, refleksiya, stress-menejment, pedagogik texnologiya, kasbiy rivojlanish.

Zamonaviy ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor metodologik tamoyil sifatida e’tirof etilmoqda. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi talabalarda nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llay olish qobiliyatini, ya’ni kompetentlikni shakllantirishdan iborat. Kompetentlik faqat bilim va ko‘nikmalar yig’indisi emas, balki shaxsning muayyan vaziyatda samarali faoliyat yuritish

qobiliyatidir. Shu nuqtai nazardan, sanogen kompetentlik pedagogning kasbiy faoliyatida stress, konflikt va emotsional zo‘riqishlarni konstruktiv boshqarish imkonini beruvchi muhim sifat hisoblanadi.

Sanogen kompetentlikni kompetensiyaviy yondashuv asosida shakllantirish mexanizmlari bir necha o‘zaro bog’liq bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Avvalo, motivatsion-baholash mexanizmi muhim o‘rin tutadi. Bu bosqichda talabalarda ruhiy salomatlik, emotsional barqarorlik va ijobiy tafakkurning kasbiy faoliyatdagi ahamiyati haqida barqaror motivatsiya shakllantiriladi. Pedagogik jarayonda sog’lom psixologik muhit yaratish, o‘zini anglash va o‘z ustida ishlashga ehtiyojni kuchaytirish ushbu mexanizmning asosini tashkil etadi.

Ikkinchi mexanizm – kognitiv-mazmuniy mexanizm bo‘lib, u sanogen tafakkur nazariyasiga oid bilimlarni egallashni nazarda tutadi. Talabalar stressning psixologik tabiatini, konfliktlarning kelib chiqish sabablarini hamda ularni bartaraf etish usullarini o‘rganadilar. Bu jarayonda psixologik-pedagogik fanlar, maxsus kurslar va seminar mashg’ulotlari muhim rol o‘ynaydi.

Uchinchi mexanizm – faoliyatga yo‘naltirilgan amaliy mexanizm hisoblanadi. Mazkur bosqichda talabalar real yoki modellashtirilgan pedagogik vaziyatlarda o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Rolli o‘yinlar, trening mashg’ulotlari, keys-stadi usuli, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish kabi metodlar orqali talabalar o‘z emotsiyalarini boshqarish, konstruktiv muloqot olib borish va murosaga kelish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

To‘rtinchi mexanizm – refleksiv-tahliliy mexanizm bo‘lib, u o‘z faoliyatini baholash va takomillashtirishga qaratilgan. Refleksiya jarayonida talabalar o‘zlarining emotsional holatini, qaror qabul qilish usullarini va muloqot madaniyatini tahlil qiladilar. Refleksiv kundaliklar yuritish, o‘z-o‘zini baholash testlari va guruhli muhokamalar mazkur mexanizmning samaradorligini oshiradi.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida sanogen kompetentlikni shakllantirish jarayoni tizimli va uzluksiz bo‘lishi zarur. U nafaqat alohida mashg’ulotlar doirasida, balki butun ta’lim jarayonida integrativ tarzda amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Masalan, pedagogik amaliyot davrida talabalar real o‘quv jarayonida yuzaga keladigan murakkab vaziyatlarni tahlil qilib, ularni sanogen yondashuv asosida hal etishga o‘rganadilar.

Shuningdek, mazkur jarayonda sog’lom turmush tarzini targ’ib etish, psixogigiyena qoidalariga rioya qilish va emotsional madaniyatni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki pedagogning ruhiy barqarorligi uning kasbiy muvaffaqiyati va ta’lim sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.Zamonaviy pedagogik ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning nafaqat kasbiy bilimlari, balki ularning shaxsiy va emotsional tayyorgarligi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim natijasini aniq kompetensiyalar orqali

belgilashni nazarda tutadi. Shu nuqtai nazardan sanogen kompetentlik pedagogning kasbiy muvaffaqiyatini ta’minlovchi asosiy kompetensiyalardan biri sifatida qaraladi.

Sanogen kompetentlikni shakllantirishning pedagogik-texnologik modeli to‘rt asosiy blokdan iborat bo‘lishi mumkin: maqsadli blok, mazmuniy blok, texnologik blok va diagnostik blok.

Maqsadli blokda sanogen kompetentlikni rivojlantirishning umumiy maqsadi – bo‘lajak o‘qituvchilarda ruhiy barqarorlik, ijobiy tafakkur va konstruktiv muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish belgilanadi. Shuningdek, stressga chidamlilikni oshirish, konfliktologik madaniyatni rivojlantirish va emotsional o‘zini boshqarish qobiliyatini mustahkamlash vazifalari aniqlashtiriladi.

Mazmuniy blok sanogen tafakkur nazariyasi, shaxs psixologiyasi, emotsional intellekt, konfliktologiya va pedagogik muloqot madaniyati kabi yo‘nalishlarni qamrab oladi. Bu bosqichda talabalar stressning kelib chiqish omillari, nosanogen fikrlash stereotiplari hamda ularni ijobiy yo‘nalishga o‘zgartirish mexanizmlari bilan tanishadilar. Mazkur jarayonda rus olimi Yu.M. Orlov tomonidan ishlab chiqilgan sanogen tafakkur konsepsiyasi metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Texnologik blokda interfaol metodlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Trening mashg’ulotlari, psixologik amaliyotlar, rolli o‘yinlar, “case-study”, debat va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish usullari sanogen kompetentlikni amaliy jihatdan mustahkamlash imkonini beradi. Ayniqsa, pedagogik amaliyot davrida talabalar real o‘quv muhitida o‘z emotsiyalarini boshqarish va sog’lom psixologik iqlim yaratish tajribasini orttiradilar.

Diagnostik blok esa shakllangan kompetentlik darajasini aniqlashga qaratilgan. O‘z-o‘zini baholash so‘rovnomalari, psixologik testlar, refleksiv tahlil va ekspert baholash usullari orqali talabalarning emotsional barqarorligi, stressga chidamliligi va konfliktlarni hal etish qobiliyati o‘lchanadi. Bu jarayon monitoring asosida olib borilib, individual rivojlanish trayektoriyasini belgilash imkonini beradi.

Sanogen kompetentlikni rivojlantirishda emotsional intellektni shakllantirish muhim o‘rin tutadi. Emotsional intellekt o‘z his-tuyg’ularini anglash, boshqarish va boshqalarning emotsional holatini tushunish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Pedagogik faoliyat jarayonida aynan shu sifatlar samarali muloqot va hamkorlikni ta’minlaydi.

Bundan tashqari, sog’lom turmush tarzini targ’ib etish, psixogigiyena qoidalariga amal qilish va vaqtni to‘g’ri rejalashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish ham sanogen kompetentlikning tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Chunki pedagogning jismoniy va ruhiy salomatligi uning kasbiy samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g’risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g’risida”.
3. Orlov Yu.M. Sanogennoe myshlenie. – Moskva: 1991.
4. Myasishchev V.N. Psixologiya otnosheniy. – Moskva: 1995.
5. Ananyev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya. – Sankt-Peterburg: 2001.
6. Maslach C., Leiter M. The Truth About Burnout. – San Francisco: Jossey-Bass, 1997.
7. G’oziyev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
8. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
9. G’oziyev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
10. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
11. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Fan, 2002.

MUTAXASSISLIK FANLARNI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING IMKONIYATLARI

Sharipov Abdumalik Axmadovich
Navoiy davlat universiteti “Texnologik ta’lim kafedrasi” v/b.dotsenti
Turobova Dilnoza Erkinovna
Navoiy davlat universiteti Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada mutaxassislik fanlarini o‘qitish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik, metodik va amaliy imkoniyatlari hududiy kashtachilikni o‘rganish misolida tahlil qilinadi. Shuningdek, hududiy kashtachilik maktablari namunalarini raqamlashtirish, naqsh va kompozitsiyalarni tahlil qilish, rang uyg’unligini modellashtirish hamda masofaviy ta’lim sharoitida amaliy mashg’ulotlarni tashkil etish imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar mutaxassislik fanlarini, xususan kashtachilikni o‘qitishda ta’lim samaradorligini oshirish, milliy merosni saqlash va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni amalga oshirishda muhim omil ekanini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, mutaxassislik fanlari, kashtachilik, hududiy kashtachilik, amaliy san’at, innovatsion metodlar, kompetensiyaviy yondashuv.

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamlashtirish jarayonlari barcha sohalar qatori amaliy san’at yo‘nalishlariga ham chuqur kirib kelmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida mutaxassislik fanlarini o‘qitish metodikasida tub o‘zgarishlar yuzaga keldi. Ayniqsa, kashtachilik kabi milliy hunarmandchilik turlarini o‘qitishda an’anaviy tajribani zamonaviy texnologiyalar bilan uyg’unlashtirish dolzarb masalaga aylangan.

Kashtachilik – o‘zbek xalq amaliy san’atining qadimiy va boy an’analariga ega turi bo‘lib, u har bir hududda o‘ziga xos uslubga, rang uyg’unligi va kompozitsion yechim bilan ajralib turadigan san’atdir. Shuning uchun ham, hududiy kashtachilik namunalarini o‘rganish mutaxassis tayyorlash jarayonida muhim o‘rin egallaydi. Raqamli texnologiyalar esa ushbu jarayonni yanada tizimli, samarali va interaktiv shaklda tashkil etish imkonini yaratadi. Raqamli texnologiyalarning mutaxassislik fanlaridagi o‘rni juda katta chunki, mutaxassislik fanlari ko‘p hollarda nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarning uzviy uyg’unligini talab etadi. Raqamli texnologiyalar ushbu ikki jihatni birlashtirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Bu jarayon talabalarning bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi, hamda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Kashtachilik san’atini rivojlantirish va ta’lim jarayonida darslarda o‘qitishda raqamli yondashuv muhim omil hisoblanadi va bugungi kunda dolzarb masaladir.

Kashtachilikda naqsh yaratish, kompozitsiya tuzish va rang tanlash jarayonlari muhim o‘rin tutadi. An’anaviy usulda bu jarayonlar qo‘lda bajaralib kelingan bo‘lsa, raqamli texnologiyalar yordamida ularni modellashtirish va tahlil qilish imkoniyati yaratiladi.

Grafik dizayn dasturlari orqali talabalar: naqsh elementlarini chizish va tahrirlash, hududiy ornamentlarni raqamlashtirish, ranglar uyg’unligini sinovdan o‘tkazish, tayyor mahsulotning virtual ko‘rinishini yaratish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Bu yondashuv vaqt va material tejalishini ta’minlashi, shuningdek, ijodiy tajriba qilish imkoniyatini kengaytiradi. Darslarda hududiy kashtachilikni o‘rganishning raqamli imkoniyatlaridan foydalanish, o‘zbek kashtachiligi turli hududlarda o‘ziga xos uslubiy xususiyatlarini shuningdek, texnologik ta’limda ham, kashtachilikni rivojlantirish va uni barcha maktablarda o‘qitish milliy qadriyatlarni saqlashning samarali pedagogik vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu jarayon yosh avlodni milliy merosga hurmat ruhida tarbiyalash va estetik didini shakllantirish, hamda amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Masalan, Buxoro va Nurota kashtachiligi nafisligi va murakkab naqsh elementlari bilan, Samarqandda esa kashtachilik uslubi rang-barangligi bilan alohida o‘rin tutsa, Shahrisabz maktabi yirik va aniq naqsh elementlari bilan farqlanadi. Surxondaryo Farg’ona kabi viloyatlar kashtachiligi esa nozik bezaklari bilan ajralib turadi. Raqamli texnologiyalar yordamida hududiy kashtachilikni o‘rganish orqali hunarmand ustalar bilan hamkorlik, hududlarda turli xil milliy merosni o‘rganish, jamiyatda birlik va birdamlikni kuchaytirishga shuningdek, milliy qadriyatlarni umumxalq boyligiga aylantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, texnologik ta’lim jarayonida kashtachilikni rivojlantirish, shuningdek, uni faqat chekka hududiy maktablarda o‘qitish va o‘rganish bilan chegaralanmay, barcha ta’lim muassasalarida o‘qitish milliy qadriyatlarni saqlash va davom ettirishning samarali pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv yosh avlodni ajdodlar merosiga hurmat ruhida tarbiyalash, milliy o‘zlikni anglash tuyg’usini shakllantirish, hamda estetik did va ijodiy tafakkurni rivojlantirishga zamin yaratadi.

Kashtachilik mashg’ulotlari o‘quvchilarda mehnatsevarlik, sabr-toqat, diqqat va badiiy did kabi muhim shaxsiy sifatlarni rivojlantirish bilan bir qatorda, ularni amaliy faoliyat orqali kasbga yo‘naltirishga ham yordam beradi. Shuningdek, ushbu hunarni texnologik ta’lim dasturlariga integratsiya qilish fanlararo bog’liqlikni samaradorligini oshiradi va ta’limda amaliy kasbga yo‘naltirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sodikova M. O‘zbek milliy kashtachiligi. – Toshkent: «Sharq», 2003. *(Hududiy maktablar: Buxoro, Nurota, Shahrisabz tahlili uchun)*.
2. “Экономика и социум” №5(120)-2 2024
3. “Экономика и социум” №12(103)-1 2022
4. https://share.google/FaAXchpG2at2Nm1RM

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY FAOLIYATIDA SANOGEN KOMPETENTLIKNING O‘RNI

Kurbanov Elyor Ermamatovich
Guldu “Sport turlarini o‘qitish uslubiyati” katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur tezisda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida sanogen kompetentlikning nazariy-pedagogik ahamiyati hamda uning shakllanish mexanizmlari yoritiladi. Sanogen kompetentlik pedagogning ruhiy salomatligi, emotsional barqarorligi, stressga chidamliligi va konstruktiv muloqot olib borish qobiliyatini ta’minlovchi integral sifat sifatida talqin etiladi. Shuningdek, sanogen tafakkur nazariyasini ishlab chiqqan rus psixolog olimlarining ilmiy qarashlari

tahlil qilinadi va ularning g'oyalari bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Sanogen, kompetentlik, tafakkur, kasbiy faoliyat, pedagogik kompetensiya, emotsional barqarorlik, stressga chidamlilik, refleksiya, pedagogik muloqot, shaxs rivoji.

O‘qituvchining kasbiy muvaffaqiyati ko‘p jihatdan uning ruhiy salomatligi, emotsional boshqaruv qobiliyati va ijobiy tafakkuriga bog'liqdir.

“Sanogen” atamasi lotincha “sanus” – sog'lom va “genesis” – kelib chiqish so‘zlaridan olingan bo‘lib, sog'lomlikni ta’minlovchi omillar majmuini anglatadi. Psixologik-pedagogik adabiyotlarda sanogen tafakkur insonning salbiy emotsiyalarni konstruktiv tarzda qayta ishlash, ichki ziddiyatlarni ongli ravishda boshqarish va ijobiy ruhiy muhit yaratish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Shu ma’noda sanogen kompetentlik bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy faoliyatida stress, konflikt va emotsional zo‘riqishlarni samarali yengib o‘tishiga xizmat qiluvchi muhim omil hisoblanadi.

O‘qituvchilik kasbi doimiy muloqot, yuqori mas’uliyat va tezkor qaror qabul qilishni talab etadi. Ta’lim jarayonida turli yoshdagi o‘quvchilar bilan ishlash, ota-onalar bilan hamkorlik qilish, ma’muriy talablarni bajarish pedagogdan katta psixologik kuch talab qiladi. Agar bo‘lajak o‘qituvchi sanogen kompetentlikka ega bo‘lmasa, u tezda kasbiy charchash (burnout), emotsional beqarorlik va pedagogik konfliktlarga duch kelishi mumkin. Shu bois pedagogik ta’lim jarayonida sanogen kompetentlikni shakllantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralishi zarur.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy faoliyati murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon bo‘lib, u yuqori darajadagi kasbiy bilim, metodik tayyorgarlik va shaxsiy yetuklikni talab etadi. Zamonaviy ta’lim tizimida pedagogning shaxsiy salohiyati, ayniqsa uning ruhiy barqarorligi va emotsional boshqaruv qobiliyati muhim omil sifatida e’tirof etilmoqda. Shu jihatdan sanogen kompetentlik pedagogik faoliyat samaradorligini ta’minlovchi muhim shartlardan biri hisoblanadi.

Sanogen tafakkur nazariyasi rus psixolog olimi Yuriy Mixaylovich Orlov tomonidan asoslab berilgan. U sanogen tafakkurni shaxsning ichki ziddiyatlarini ongli ravishda boshqarish, salbiy emotsiyalarni konstruktiv qayta ishlash va ruhiy salomatlikni mustahkamlashga qaratilgan fikrlash usuli sifatida izohlaydi. Orlovning ta’kidlashicha, insonning ko‘plab psixologik muammolari nosanogen (zararli) fikrlash stereotiplari bilan bog'liq bo‘lib, ularni sanogen tafakkur orqali bartaraf etish mumkin.

Rus psixologiyasida sanogen yondashuvni rivojlantirishda V.N. Myasishchevning shaxs va munosabatlar nazariyasi ham muhim o‘rin tutadi. U shaxsning ruhiy holati uning atrof-muhit bilan bo‘lgan munosabatlari tizimiga

bog’liqligini asoslab bergan. Bu qarash sanogen kompetentlikning ijtimoiy-psixologik asoslarini tushunishda muhim metodologik manba hisoblanadi.

Shuningdek, B.G. Ananyevning insonni faoliyat subyekti sifatida o‘rganishga doir konsepsiyasi ham sanogen kompetentlikni izohlashda ahamiyatlidir. Ananyev insonning psixik rivojlanishini faoliyat bilan bog’liq holda tahlil qilib, kasbiy faoliyat jarayonida shaxsning ichki imkoniyatlarini safarbar etish zarurligini ta’kidlaydi. Bu esa bo‘lajak o‘qituvchilarda sanogen kompetentlikni shakllantirishning faoliyatga yo‘naltirilgan modelini ishlab chiqishga asos bo‘ladi.

Sanogen kompetentlikning tarkibiy tuzilmasi kognitiv, emotsional-irodaviy va xulq-atvor komponentlarini o‘z ichiga oladi. Kognitiv jihatdan bo‘lajak o‘qituvchi pedagogik vaziyatlarni tahlil qila olishi, stress manbalarini aniqlashi va oqilona qaror qabul qilishi zarur. Emotsional-irodaviy komponent o‘z his-tuyg’ularini boshqarish, sabr-toqat, empatiya va ijobiy motivatsiyani saqlashni taqozo etadi. Xulq-atvor jihatdan esa pedagog konfliktlarni konstruktiv hal eta olishi va sog’lom psixologik muhit yaratishi lozim.

O‘qituvchilik kasbining o‘ziga xosligi shundaki, u doimiy muloqot va yuqori emotsional zo‘riqish bilan bog’liq. Agar pedagog nosanogen tafakkurga moyil bo‘lsa, u tezda kasbiy charchash holatiga tushib qolishi mumkin. Shu bois oliy ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarni sanogen fikrlashga o‘rgatish, refleksiya ko‘nikmalarini rivojlantirish va stressni boshqarish texnologiyalarini o‘zlashtirishga alohida e’tibor qaratilishi zarur.

Sanogen kompetentlikni shakllantirishda trening mashg’ulotlari, psixologik seminarlar, rolli o‘yinlar, refleksiv tahlil va muammoli vaziyatlarni modellashtirish samarali usullar hisoblanadi. Bu metodlar talabalarni real pedagogik vaziyatlarga tayyorlash bilan birga, ularning ichki resurslarini aniqlash va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Sanogen kompetentlik bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy faoliyatida muhim o‘rin tutuvchi integral sifat bo‘lib, u pedagogning ruhiy barqarorligi, kasbiy samaradorligi va shaxsiy rivojlanishini ta’minlaydi. Rus psixolog olimlari tomonidan ishlab chiqilgan sanogen tafakkur nazariyasi ushbu kompetentlikning ilmiy-metodologik asosini tashkil etadi. Mazkur yondashuvni pedagogik ta’lim jarayoniga tizimli ravishda joriy etish kelajakdagi o‘qituvchilarning kasbiy muvaffaqiyati va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g’risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g’risida”.

3. Orlov Yu.M. Sanogennoe myshlenie. – Moskva: 1991.
4. Myasishchev V.N. Psixologiya otnosheniy. – Moskva: 1995.
5. Ananyev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya. – Sankt-Peterburg: 2001.
6. Maslach C., Leiter M. The Truth About Burnout. – San Francisco: Jossey-Bass, 1997.
7. G'oziyev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
8. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
9. G'oziyev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
10. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
11. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Fan, 2002.

HOZIRGI DAVRDA TABIIY TOLALARNING YENGIL SANOATDAGI O'RNI VA ISHLATILISH SOHALARI

Ibragimov Sherzod Shavkatovich
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta'lim kafedrasi o'qituvchisi
Ozimova Nazokat Kudratovna
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta'lim yo'nalishi talabasi

Anotatsiya. Hozirgi vaqtda tabiiy tolalar (paxta, zig'ir, kanop, jut, jun, ipak va boshqalar) yengil sanoatda, xususan to'qimachilik va tikuvchilik tarmoqlarida muhim o'rin tutmoqda. Global tolalar ishlab chiqarishda sintetik tolalar ustunlik qilishiga qaramay (2023–2025 yillarda 72–73% ga yetgan), tabiiy tolalar barqarorlik, biologik parchalanuvchanlik, qayta tiklanuvchanlik va past uglerod izi tufayli talab ortib bormoqda. Ular kiyim-kechak, uy matolari, avtomobil interyeri, qurilish kompozitlari, qadoqlash va texnik matolarda keng qo'llanilmoqda. Barqaror moda va yashil iqtisodiyot tamoyillari tabiiy tolalarni sintetik materiallarga muqobil sifatida rivojlantirmoqda, shu bilan birga organik va sertifikatlangan tolalarga e'tibor kuchaymoqda.

Kalit so'zlar: tabiiy tolalar, yengil sanoat, barqaror to'qimachilik, paxta, zig'ir, kanop, jut, ekologik toza materiallar, kompozitlar, qayta tiklanuvchan resurslar, uglerod izi.

Kirish. O'zbekiston iqtisodiyotida yengil sanoat va to'qimachilik tarmoqlari yetakchi o'rin tutadi. Mamlakatimiz paxta yetishtirish va qayta ishlash bo'yicha jahonda yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. 2025 yilda to'qimachilik sanoati

ishlab chiqarishi 134 trln so‘mga, eksporti 2,6 mlrd AQSh dollariga yetdi, bandlik esa 623 ming kishiga yetdi. 2026 yilda ishlab chiqarishni 147 trln so‘mga, eksportni 3,3–4,0 mlrd dollarga yetkazish rejalashtirilmoqda (Prezident taqdimoti, 2025 yil dekabr).

Tabiiy tolalar – paxta, zig’ir, kanop, jut va boshqalar – yengil sanoatning asosiy xom ashyosidir. Global tendensiyalarda sintetik tolalar ustunlik qilishiga qaramay, O‘zbekistonda tabiiy tolalar ekologik tozaligi, past uglerod izi va biologik parchalanuvchanligi tufayli barqaror rivojlanishning asosiy omili bo‘lib qolmoqda. Prezidentning 2025 yil 19 sentyabrdagi PF-174-son Farmoni yengil sanoatda yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish va eksportni oshirish uchun qo‘shimcha shart-sharoitlar yaratishni ta’minlamoqda, jumladan, 2026 yil 1 iyulga qadar zamonaviy to‘qimachilik laboratoriyasini tashkil etish ko‘zda tutilgan.

Ushbu maqola O‘zbekiston statistikasi, ilmiy institutlar tadqiqotlari va darsliklarga asoslanib, tabiiy tolalarning turlari, xususiyatlari, yengil sanoatdagi o‘rni va qo‘llanilish sohalari chuqur tahlil qilinadi.

1. Tabiiy tolalarning turlari va xususiyatlari (O‘zbekiston sharoitida)

Tabiiy tolalar o‘simlik (paxta, zig’ir, kanop, jut), hayvon (jun, ipak) va mineral kelib chiqishiga ko‘ra tasniflanadi. O‘zbekistonda eng keng tarqalgani o‘simlik tolalari bo‘lib, paxta yetakchi o‘rin tutadi.

- **Paxta tolasi**: O‘zbekistonning asosiy eksport xom ashyosi. Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti o‘quv qo‘llanmalarida ta’kidlanishicha, paxta tolasi yumshoq, namlikni yaxshi singdiradi (8–12%), mexanik kuchga ega (25–45 cN/tex). Uzunligi, mustahkamligi va rangi mahsulot sifatini belgilaydi. 2025 yilda paxta kalavasi ishlab chiqarish o‘sishi kuzatilgan.
- **Zig’ir tolasi**: Poyadan olinadi, yuqori kuchlanish (500–900 MPa), egiluvchanlik va gigroskopiklikka ega. O‘zbekistonda zig’ir yetishtirish rivojlanmoqda, chunki u kam suv talab qiladi va ekologik toza. Zig’ir tolalari texnik gazlamalar (brezent, yong’in o‘chirish novlari) va maishiy matolarda ishlatiladi.
- **Kanop tolasi**: Poyali lub tolasi, nisbatan yo‘g’on, mustahkam. O‘zbekistonda kanop yetishtirish sobiq davrlarda keng bo‘lgan, hozir qayta tiklanmoqda. Tutam olish biologik (namlash) va kimyoviy usullar bilan amalga oshiriladi.
- **Jut tolasi**: Tez o‘sadi, arzon, qadoqlash va qurilish materiallarida ishlatiladi. O‘g’itlash normasi: 10–20 t/ga go‘ng, 90–120 kg/ga azot.
- **Jun va ipak tolalari**: Issiqlik izolyatsiyasi yuqori, premium segmentda talab kuchli.

Tabiiy tolalarning afzalliklari: biologik parchalanuvchanlik, past emissiya, qayta tiklanuvchanlik. Kamchiliklari: namlikdan ta’sirlanish, maxsus ishlov (namlatish, siqish, yuvish) talab etilishi. Zamonaviy texnologiyalar (nano-qoplama, aralashtirish) bu muammolarni hal qilmoqda. O‘zbekiston tabiiy tolalar ilmiy-tadqiqot instituti tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, tabiiy tolalarni qayta ishlash samaradorligini oshirish orqali ekologik va iqtisodiy foyda ko‘paytirilmoqda.

2. Yengil sanoatdagi o‘rni (2025–2026 statistika va siyosat)

O‘zbekiston yengil sanoatida tabiiy tolalar asosiy rol o‘ynaydi. 2025 yilda to‘qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish ulushi sanoatda muhim o‘rin tutdi, korxonalar soni 3,7 mingdan oshdi. Paxta tozalash, yigirish, to‘qish va pardozlash jarayonlari tabiiy tolalarga asoslangan.

2025 yilda:

- To‘qimachilik sanoati ishlab chiqarishi – 134 trln so‘m;
- Eksport – 2,6 mlrd AQSh dollari (75 ta davlatga, asosiy hamkorlar: Rossiya, Turkiya, Belarus, Qirg’iziston, Qozog’iston, Xitong, Germaniya);
- Bandlik – 623 ming kishi.

2026 yil rejasi:

- Ishlab chiqarish – 147 trln so‘m;
- Eksport – 3,3–4,0 mlrd dollar (shu jumladan elektron savdo orqali 700 mln dollar);
- Investitsiyalar – 2,1–2,2 mlrd dollar.

PF-174-son Farmon (2025) yengil sanoatni raqamlashtirish, laboratoriyalarni zamonaviylashtirish va xalqaro akkreditatsiyani ta’minlashni ko‘zda tutadi. Barqarorlik siyosati (yashil iqtisodiyot, organik paxta) tabiiy tolalarga talabni oshirib, sintetiklarga muqobil yaratmoqda.

Muammolar: suv resurslari kamayishi, iqlim o‘zgarishi hosildorlikka ta’siri. Yechim: organik fermerchilik, sertifikatsiya (GOTS, Better Cotton), ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlik.

3. Ishlatilish sohalari (O‘zbekiston misollari bilan)

Tabiiy tolalar O‘zbekistonda quyidagi sohalarda keng qo‘llaniladi.

3.1. To‘qimachilik va tikuvchilik sanoati

Paxta va zig’ir tolalari gazlama, trikotaj, kiyim-kechak va uy matolari ishlab chiqarishda asosiy. Organik paxta barqaror moda talablariga javob beradi. 2025 yilda tayyor to‘qimachilik mahsulotlari eksporti o‘sdi (Jazoir, Angola, Gretsiya, Quvayt bozorlariga kirish).

3.2. Texnik matolar va kompozitlar

Kanop va jut tolalari geotekstillar, qurilish izolyatsiyasi va qadoqlashda ishlatiladi. Zig’ir tolasi kompozit materiallarda mustahkamlovchi sifatida qo‘llanilmoqda (avtomobil, rezina sanoati).

3.3. Qadoqlash va ekologik mahsulotlar

Jut va paxta ekologik sumkalar, qutilar uchun ishlatiladi, plastikni kamaytiradi. Lub tolalari (kanop, jut) jun toylarni qadoqlashda qo‘llaniladi.

3.4. Boshqa sohalarda

Tibbiyotda (yara bog’lovchi materiallar), qishloq xo‘jaligida (geotekstillar), avtomobil interyerida va yong’in o‘chirish vositalarida tabiiy tolalar qo‘llanilmoqda.

Xulosa 2025–2026 yillarda tabiiy tolalar O‘zbekiston yengil sanoatining barqaror rivojlanishida asosiy vosita bo‘lib qolmoqda. Paxta yetakchi bo‘lib, zig’ir, kanop va jut kabi tolalar ekologik muqobil yaratmoqda. Prezident farmonlari, statistika va ilmiy-tadqiqot institutlari hamkorligi orqali texnologiyalarni yaxshilash, organik ishlab chiqarishni kengaytirish va eksportni oshirish zarur. Bu nafaqat iqtisodiy foyda, balki atrof-muhitni saqlash va global bozorda raqobatbardoshlikni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-174-son Farmoni, 19.09.2025. Yengil sanoat sohasida yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish va eksport hajmini oshirish... – lex.uz.
2. Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti. To‘qimachilik materialshunosligi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2021–2024.
3. O‘zbekiston tabiiy tolalar ilmiy-tadqiqot instituti. Ilmiy ishlar to‘plami va tadqiqotlar. – ttysi.uz, 2024–2025.
4. Qolmirzayev X. Tolali materiallarga birlamchi ishlov berish. Darslik. – ziyouz.com.
5. Karimov R.J., Axunbabayev O.A. To‘quv dastgohida tig’ning dinamik muvozanatini tadqiq qilish. Ilm-fan va innovatsion rivojlanish jurnali, 2025, №2.
6. Matkarimov F.B. To‘qimachilik sanoatining O‘zbekiston milliy iqtisodiyotidagi o‘rni. – Toshkent, 2024.
7. Shumkarova Sh.P., Ochilov T.A. Tikuv buyumlari materialshunosligi. – Jizzax, 2022.

O‘QUVCHILARNI MILLIY HUNARMANDCHILIKKA O‘RGATISHNING O‘ZIGA XOSLIGI

Umarov R.T., Irmatov P.N. – o‘qituvchi
A.Qodiriy nomidagi JDPU, Jizzax sh.

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘qiti ladigan Texnologiya fanidan amaliy mashg’ulotlarda o‘quvchilarni milliy hunar mandchilikka o‘rgatishning o‘ziga xos tomonlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: milliy hunarmandchilik, texnologiya fani, ta’lim-tarbiya, mehnat operatsiyalari, bozor iqtisodiyoti, didaktik jihatidan, umummehnat ko‘nikma va malakalari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются специфические аспекты обучения учащихся национальным ремеслам на практических занятиях по предмету «Технология», преподаваемому в общеобразова-тельных средних школах.

Ключевые слова: национальные ремесла, технология, образование, трудовые операции, рыночная экономика, дидактические аспекты, общие трудовые навыки и квалификация.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tashkil etiladigan texnologiya fani mashg’ulotlari ushbu ta’limni amalga oshirishda, o‘quvchilarning umummehnat, mehnat, maxsus kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishda etakchi o‘rin egallaydi. Texnologiya fani mazmuni, mohiyati va vazifalariga ko‘ra ko‘pgina ilmiy, tabiiy, ijtimoiy-iqtisodiy bilimlarni umumlashtirib, uyg’unlashtirib, mujas samlashgan holda amaliyotga tadbiq etishni ko‘zda tutadi. Shu jihatdan olib qaraganda texnologiya fani maktab tizimi umumta’lim fanlarida o‘rganiladigan nazariy bilimlarni amaliyot, ishlab chiqarish bilan bog’laydigan quvvatli didaktik vositadir.

Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘qitiladigan Texno logiya fanidan amaliy mashg’ulotlarda o‘quvchilarni milliy hunarmandchilikka o‘rgatishning o‘ziga xos tomonlari haqida fikr yuritiladi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida texnologiya fanining maqsad va vazifalarini belgilab olishni nazarda tutiladi. Maktabgacha ta’lim-tarbiya bosqi chida bolalarning yosh, ruhiy va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda mehnat dunyosi, jarayoni, kishilari, buyumlari to‘g’risidagi dastlabki tushuncha va tasavvurlar uyg’otish, maqsadli ish-harakat usullari ko‘proq o‘yinlar tarzida o‘rganib boriladi. Boshlang’ich maktabda (I-IV - sinflar) o‘quvchilarni mehnat va hunarmandchilik dunyosi, o‘simliklarni parvarish qilish, turli materiallar bilan tanishtirish, oddiy ishlov berish, oddiy mehnat va hunarmand chilik asboblari va mehnat, ish-harakat usullari to‘g’risida sodda tasavvurlar hosil qilishni ko‘zda tutadi. Bu davrda o‘quvchilar texnologiya fanidan o‘zlashtirgan bilimlar ko‘lamini o‘zlarining hayotiy tajribalarida va oiladagi mehnat jarayonida mustahkamlaydilar va kengaytirib boradilar. Tayanch maktablarda (V-IX – sinflar da) o‘quvchilar umummehnat ko‘nikma va malakalarini shaklantiriladi, qiziqish va moyilliklariga ko‘ra, o‘z-o‘zini kasbiy jihatdan aniqlashlari, kasb-hunar turlarini tanlashlarini ta’minlanadi, qiziqish va moyilliklari rivojlantiriladi, umummehnat madaniyati shakllantiriladi va rivojlantiriladi, xalq xo‘jaligi va hunarmand chilikning sohalari, ularda ishlatiladigan asbob-uskunalar, texnika va texnologiya bilan tanishtiriladi,

mehnat faoliyatining turli qirralarida ishtirok etishlari ta’minlanadi. Yuqori sinflarda texnologiya fani va kasblarga yo‘naltirish kursi ishchi va mutaxas sislarning amaliyotida qo‘llanadigan turli xil qo‘l asbob-uskunalar, jihozlar, moslamalarini o‘rgatishni, mexanizatsiyalashtirilgan va elektrlashtirilgan vositalar bilan ishlashni, mehnat qonunchiligi xavfsizligi , sanitariya-gigiena qoidalari va yo‘l-yo‘riqlari asoslarini o‘rgatishni ta’minlaydi. Shuningdek, bu davrda o‘quvchilarda xalq xo‘jaligining va hunarmandchilikning asosiy sohalari bo‘yicha maxsus kurslarni o‘qitishni tashkil etib, turli xil kasbiy bilimlar berish, amaliy ko‘nikma va malakalarni hosil qilishni maqsad qilib qo‘yadi. Ushbu kurslarda o‘quvchilar kasbiy mahoratlarini takomillashtira borib, tanlagan kasblari bo‘yicha tegishli hujjatlarni olib, bevosita unumli mehnat jarayonida qatnashish imkoniyatiga va huquqiga ega bo‘ladilar. Texnologiya fani ning yuqorida ko‘rsatilgan maqsadiga erishishi uchun qo‘yidagi vazifalarni hal etishni taqozo etadi:

-turli sohalardagi ishlab chiqarish mazmuniga ega vazifalarni echish, tajribalar o‘tkazish, o‘lchov-tekshiruv asboblaridan, ma’lumotlardan foydalana olish, mehnat operatsiyalarini bajarish, olingan natijalarni talab etilgani bilan taqqoslash yo‘li bilan xulosa chiqarishga o‘rgatish;

-o‘quvchilarda bilim va mehnatga muhabbat, mehnat ahillariga hurmat hissini singdirish, ularni jamoatchilik, vatanga sadoqat, do‘stlik, o‘zaro hurmat ruhida tarbiyalash;

-o‘quvchilarni bozor iqtisodiyoti qonuniyatlari talablari asosida sifatli, xaridorgir iste’mol mollari, mehnat mahsulotlari etishtirishga odatlantirish, o‘zlari etishtirgan mahsulotlarni o‘zlari iste’molchiga etkazishlariga o‘rgatish, ish boshqaruvchilik (menejerlik), homiylik, ishbilarmonlik sifatlarini singdirib borish va rivojlantirish.

Texnolgiya fanini o‘rganish jarayonida o‘quvchilar, xalqimiz ruhiyatini, yashash tarzini, an’analarini tiklash va rivojlantirish maqsadida milliy hunarmand chiligining kiritilishi milliy qadriyatlar, tarixiy yodgorliklar, xalq ustalarining ko‘p qirralari boy merosini o‘rganish, o‘zlashtirish va amaliy faoliyatlariga qo‘llash vazifasini hal etadilar. Texnologiya ta’limining amaliy va ishlab chiqarish mazmunidagi an’anaviy sinf-dars mashg’ulotlariga nisbatan shogird-ustoz tizimi tarbiyaviy mahsuldorligi, samaraliligi, bo‘lg’usi hunarmandning shaxsiy xislatlarini shakllanishida, ularning oilalarini moddiy ta’minlanishida hamda tarixiy qadriyatlarning yanada boyishida ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. “Ustoz-shogird” tizimi mashg’ulotlarini tashkil etishni oliy o‘quv yurtlaridagi musiqa ta’limida talabalar bilan o‘qituvchilarning yakka tartibdagi mashg’ulotlar o‘tkazishi bilan taqqoslash mumkin. Texnologiya ta’limida elektron hisoblash texnikasi, mexa nizatsiyalashtirilgan va elektrlashtirilgan qurilmalar, avtomatikaning qo‘llani

lishini o‘rganish, o‘quvchilarning hozirgi zamon ishlab chiqarishidagi avtomatik va dasturli boshqarish tizimlari, robot texnika va ishlab chiqarish texnikasini, texnologiyasini ta’limning davr talablari darajasi va jahon andozasiga mos holda o‘rganilishini ta’minlaydi. Keyingi vaqtlarda kam e’tibor berilayotgan, hatto yo‘qolib borayotgan turli xildagi ta’limi-tarbiyaviy tadbirlar: o‘quvchilar ishlab chiqarish jamoalari, maktablararo o‘quv ishlab chiqarish markazlari, o‘quvchilar mehnat jamoalari va boshqalar mazmunan va shaklan qayta ko‘rib chiqilib, qayta ishlab, zamon ruhiga moslashtirilishi va ta’lim tizimi amaliyotiga qo‘llanilishi, texnologiya fanining maqsad, vazifalarini amalga oshirishda asosiy shart-sharoitlardan hisoblanadi. Texnologiya fanini amalga oshirishda maktablar, maktabdan tashqari tarbiyaviy muassasalar, oila, jamoatchilik, ishlab chiqarish korxonalari, xalq hunarmandlarining tajribalari hamda o‘zaro hamkorlikdagi munosabatlari tiklanib, o‘quv jarayonida foydali mahsulot–tovar moddiy ne’matlar etishtirilib, ta’lim muassasalarining bozor iqtisodiyotini amalga oshirishda qatnashishida erishish ham dolzarb muammolardan hisoblanadi.

Texnologiya ta’limi o‘qituvchisi o‘quv dasturlarini va ish rejalarini tay yorlashda ushbu qayd etilgan uzluksizlikni taminlaydigan samararviylik mezonini e’tibordan qochirmasligi kerak.

Oliy ta’lim tizimida bo‘lajak texnologiya ta’limi o‘qituvchilariga xalq hunarmandchiligi fanidan dars mashg’ulotlarini olib boradigan o‘qituvchilar milliy xalq hunar mandchilikni umymiy tomonlariga, bir-biriga yaqin tomonlariga, hunarmandchilikda ishlatiladigan umumiy ish qurollariga, hunarmandchilikda mahsulot tayyorlash texnologiyalarini umumiy va xususiy tomonlariga, hunar mandchilikda tayyorlanadigan mah sulotlarni o‘xshashlik va farq qiladigan tomonlariga va boshqa hunarmandchiliklarni texnologik usullariga uslubiy va didaktik jihatidan e’tibor qilishlari kerak.

Shuningdek, oliy ta’lim tizimida ushbu fan buyicha dars mashg’uloti olib boruvchilar xalq hunarmandchilgini o‘tmishdagi va hozirdagi mavjud ahvoli, hozirda mavjud xalq hunarmandchilik sohalari qanday faoliyatda ish yuritayot ganligi, hunarmandlar uyushmalarini faoliyatlari bo‘yicha bo‘lajak texnologiya ta’limi o‘qituvchilariga keng va mukammal o‘quv dars materiallarini berishlari lozim bo‘ladi.

Shunday ekan, xulosa qiladigan bo‘lsak, bo‘lajak texnologiya ta’limi o‘qituv chisini tayyorlaydigan oliy ta’lim tizimi ham tayyorlash jarayonida talabalarni xalq hunarmandchilik sohalarini barchasi haqida to‘liq o‘quv materiallari asosida o‘rgatishlariga to‘g’ri keladi. Chunki oliy ta’lim tizimi etishtirib bergan texnolo giya fani o‘qituvchilari qaysi maktabga borib ishlashlaridan qa’tiy nazar, maktab dagi texnologiya fanini milliy xalq hunarmandchili bo‘limi buyicha samarali dars mashg’ulotlarini o‘tishi lozim.

Foydalanilgan manbalar:

1.BulatovS.S. “O‘zbek xalq amaliy bezak san’ati”. O‘quv qo‘llanma.–T.: “Texnologiya”, 1991y., 450b.

2. M.Z.Murtozayev. Xalq hunarmandchiligi texnologiyalarini o‘qitish. O‘quv qo‘llanma. –T.: «Fan va texnologiya», 2017, 188 bet.

3. Umarov R.T., Tog’aev X. O‘quvchilarning xalq hunarmandchiligi bo‘yicha kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyalari nomli monografiya. Jizzax: JDPU, 2024-133b.

4. Umarov R.T. va boshqalar. Xalq hunarmandchiligidan mashg’ulotlarni tashkil q ilish va o‘tkazish bo‘yicha ayrim mulohazalar. “Ishlab chiqarishning texnik, muhandislik va texnologik muammolarining innovatsion echimlari” mavzusidagi xalqaro miqyosidagi ilmiy-texnik anjumani materiallari to‘plami, JizPI, 3- qism (2022 yil 28-29-oktabr), 217-220 b.

“OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARI TAYYORLASH TEXNOLOGIYASI” FANINING MAZMUNI VA DIDAKTIK XUSUSIYATLARI

Tajiyev Javlon Karimboyevich
Urganch Davlat Pedagogika Instituti
Texnologik ta’lim kafedrasi dotsent v.b. (PhD)
Ismoilova Aziza Rajab qizi
Urganch Davlat Pedagogika Instituti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada “Oziq-ovqat mahsulotlari tayyorlash texnologiyasi” fanining mazmuni, tarkibiy yo‘nalishlari hamda didaktik xususiyatlari keng yoritilgan. Fan doirasida oziq-ovqat xomashyosining tarkibi, uni qayta ishlash bosqichlari, issiqlik yordamida ishlov berish jarayonlari, mahsulot sifatini nazorat qilish va saqlash sharoitlari tahlil qilinadi. Shuningdek, mazkur fanni o‘qitishda nazariya va amaliyot uyg’unligi, talabalarda kasbiy ko‘nikmalarni shakllantirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning ahamiyati asoslab beriladi. Maqolada fanning oziq-ovqat sanoati uchun malakali mutaxassislar tayyorlashdagi o‘rni alohida ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: oziq-ovqat texnologiyasi, xomashyo, qayta ishlash jarayoni, issiqlik bilan ishlov berish, mahsulot sifati, saqlash sharoiti, didaktik xususiyat, kasbiy kompetensiya.

В данной статье подробно рассматриваются содержание, структурные направления и дидактические особенности предмета «Технология приготовления пищи».

Аннотация: В статье рассматриваются содержание, структура и дидактические особенности дисциплины «Технология приготовления пищевых продуктов». Анализируются состав сырья, этапы обработки, процессы термической обработки, контроль качества продукции и условия хранения. Кроме того, подчеркивается важность сочетания теории и практики при обучении, развитие профессиональных навыков студентов, формирование самостоятельного мышления и использование современных педагогических подходов. Также выделяется роль данной дисциплины в подготовке квалифицированных специалистов для пищевой промышленности.

Ключевые слова: пищевая технология, сырье, этапы обработки, тепловая обработка, качество продукции, условия хранения, дидактические особенности, профессиональная компетенция.

Abstract: This article discusses the content, structure, and educational characteristics of the course “Food Product Preparation Technology.” It analyzes the composition of raw materials, stages of processing, heat treatment processes, quality control of products, and storage conditions. Moreover, the article highlights the importance of integrating theory and practice in teaching, developing students’ professional skills, fostering independent thinking, and applying modern pedagogical approaches. The role of this course in preparing qualified specialists for the food industry is also emphasized.

Keywords: food technology, raw materials, processing stages, heat treatment, product quality, storage conditions, educational characteristics, professional competence.

Kirish. Bugungi kunda oziq-ovqat mahsulotlarini sifatli va xavfsiz ishlab chiqarish har bir davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan talabi ortib borayotgan sharoitda mahsulotlarni ilmiy asosda tayyorlash, ularning sifatini nazorat qilish va saqlash texnologiyalarini takomillashtirish zarur hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, oziq-ovqat sohasida faoliyat yuritadigan mutaxassislarni zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirish dolzarb vazifadir. “Oziq-ovqat mahsulotlari tayyorlash texnologiyasi” fani ana shunday mutaxassislarni tayyorlashda asosiy kasbiy fanlardan biri hisoblanadi. Ushbu fan oziq-ovqat xomashyosini qayta ishlash, mahsulot tayyorlash, saqlash va sifatini nazorat qilish jarayonlarini o‘rgatadi. Fan nafaqat nazariy bilim berish, balki amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga ham qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Mazkur fan, avvalo, oziq-ovqat xomashyosining tarkibini o‘rganishdan boshlanadi. Xomashyo sifatida ishlatiladigan don mahsulotlari, go‘sht, sut, sabzavot va mevalarning tarkibiy qismlari mahsulot sifatini belgilovchi asosiy

omillar hisoblanadi. Oqsillar, yog'lar, uglevodlar, vitaminlar va mineral moddalar inson organizmi uchun zarur bo‘lgan oziq moddalardir. Texnologik jarayon davomida ushbu moddalarda turli o‘zgarishlar yuz beradi. Shu sababli ularning xususiyatlarini bilish mahsulot sifatini saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Fan doirasida oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlashning asosiy bosqichlari o‘rganiladi. Bular xomashyoni qabul qilish, tozalash, maydalash, aralashtirish, shakl berish, pishirish yoki boshqa usulda tayyorlash, sovitish va qadoqlash jarayonlaridan iborat. Har bir bosqich o‘zining texnologik ahamiyatiga ega bo‘lib, mahsulotning yakuniy sifatiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi.Issiqlik yordamida ishlov berish jarayoni alohida e'tiborga loyiqdir. Chunki aynan shu bosqichda mahsulot iste'molga yaroqli holatga keladi. Issiqlik ta'sirida mahsulot yumshaydi, ta'mi va hidi yaxshilanadi hamda zararli mikroorganizmlarning faoliyati to‘xtatiladi. Shu bilan birga, ortiqcha harorat mahsulot tarkibidagi foydali moddalarning kamayishiga olib kelishi mumkin. Demak, harorat va vaqtni to‘g'ri tanlash texnologiyaning muhim talabi hisoblanadi.

Mahsulotni saqlash ham fan mazmunining muhim qismidir. Saqlash jarayonida harorat, namlik va gigiyena sharoitlariga qat'iy rioya qilish zarur. Sovitish, muzlatish yoki quritish kabi usullar mahsulotning saqlanish muddatini uzaytirishga xizmat qiladi. To‘g'ri saqlash mahsulotning sifatini saqlab qolish bilan birga, iqtisodiy samaradorlikni ham ta'minlaydi.Mahsulot sifatini nazorat qilish fan mazmunida muhim o‘rin egallaydi. Sifatni baholashda mahsulotning tashqi ko‘rinishi, rangi, ta'mi va hidi tekshiriladi. Shuningdek, uning tarkibiy ko‘rsatkichlari ham aniqlanadi. Sifat nazorati ishlab chiqarish jarayonidagi xatolarni o‘z vaqtida aniqlash va bartaraf etishga yordam beradi.

“Oziq-ovqat mahsulotlari tayyorlash texnologiyasi” fanining asosiy didaktik xususiyati uning amaliy yo‘naltirilganligidadir. Nazariy bilimlar laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar bilan mustahkamlanadi. Talabalar mahsulot tayyorlash jarayonini bevosita bajarish orqali bilimlarini chuqurlashtiradi.Fan o‘qitishda nazariya va amaliyot uyg'unligi muhim tamoyil hisoblanadi. Faqatgina nazariy ma'lumot bilan cheklanib qolish yetarli emas. Talaba texnologik jarayonni o‘z qo‘li bilan bajarishi, natijani ko‘rishi va tahlil qilishi zarur. Bu jarayon kasbiy mahoratning shakllanishiga xizmat qiladi.Shuningdek, fan talabalarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Texnologik jarayonda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, sabablarini aniqlash va to‘g'ri qaror qabul qilish ko‘nikmasi shakllanadi. Guruhli ishlash va amaliy topshiriqlar talabalarning faol ishtirokini ta'minlaydi.Zamonaviy ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish fan samaradorligini oshiradi. Kichik loyihalar tayyorlash, texnologik jarayonlarni sxema ko‘rinishida ifodalash, amaliy vaziyatlarni muhokama qilish

talabalarning bilimini mustahkamlaydi. Bu esa kelajakda ishlab chiqarish jarayonida mustaqil faoliyat yurita oladigan mutaxassisni shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, “Oziq-ovqat mahsulotlari tayyorlash texnologiyasi” fani oziq-ovqat sohasida malakali mutaxassislar tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Fan mazmuni xomashyoni o‘rganishdan boshlab, mahsulotni tayyorlash, saqlash va sifatini nazorat qilishgacha bo‘lgan jarayonlarni qamrab oladi.Fanning didaktik xususiyatlari nazariya va amaliyotning uzviy bog’liqligi, talabalarda kasbiy ko‘nikmalarni shakllantirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirish bilan belgilanadi. Mazkur fan samarali o‘qitilganda oziq-ovqat sanoati uchun mas’uliyatli, bilimli va amaliy tajribaga ega mutaxassislar tayyorlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fellows P.J. *Food Processing Technology: Principles and Practice.* – Woodhead Publishing, 2017.

2. Potter N.N., Hotchkiss J.H. *Food Science.* – Springer, 1995.

3. Rahimov A.R., Yuldashev B.S. *Oziq-ovqat mahsulotlari texnologiyasi.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.

4. Qosimov O.Q. *Oziq-ovqat sanoati asoslari.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI KASBIY MA’NAVIY RIVOJLANTIRISHNING TEXNOLOGIK MASALALARI

Ismoilov Yoqubjon Quchqarboevich
Samarqand davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotasiya. Maqolada XXI asr ko‘nikmalari bilan uyg‘unlashgan tarbiya modeli hamda talabalarda ma’naviy-axloqiy fazilatlar shakllanishidagi psixologik-pedagogik mexanizmlar yoritilgan. Shuningdek, ma’naviy-axloqiy tarbiya jarayonida qo‘llaniladigan zamonaviy texnologiyalar, individual yondashuv, tyutorlik uslubi, suggestiv texnologiyalar va konvergent pedagogik modellar samaradorligi ilmiy asoslangan.

Kalit so‘zlar. Talabalar, murabbiy, ma’naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik texnologiya, faoliyat modeli, kompetensiya, XXI asr ko‘nikmalari, ijtimoiy rivojlanish, professional tayyorgarlik.

Аннотация. В статье рассматривается модель воспитания, гармонизированная с навыками XXI века, а также психолого-педагогические механизмы формирования духовно-нравственных качеств у студентов. Научно обоснована эффективность современных технологий, используемых в процессе духовно-нравственного воспитания, включая индивидуальный

подход, метод тьюторства, суггестивные технологии и конвергентные педагогические модели.

Ключевые слова: Студенты, наставник, духовно-нравственное воспитание, педагогическая технология, модель деятельности, компетенция, навыки XXI века, социальное развитие, профессиональная подготовка.

Abstract. The article examines an education model integrated with 21st-century skills and the psychological-pedagogical mechanisms for the formation of spiritual and moral qualities in students. The effectiveness of modern technologies used in the process of spiritual-moral education, including the individual approach, tutoring methods, suggestive technologies, and convergent pedagogical models, is scientifically substantiated.

Key words: Students, mentor, spiritual and moral education, pedagogical technology, activity model, competence, 21st-century skills, social development, professional preparation.

“Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi” talaba yoshlarda tayanch kompetensiyalar–mas’uliyatlilik, irodalilik, Vatanga sadoqat, huquqiy ong, bag‘rikenglik, ijodkorlik va innovasion fikrlashni shakllantirishni talab qiladi. Mazkur talablar murabbiylar va oliy ta’lim pedagoglarining faoliyatiga yangi vazifa va yangi standartlarni belgilab bermoqda.

Ta’lim jarayonida murabbiy “o‘qituvchi-trener”, “ustoz-murabbiy”, “tyutor-maslahatchi” kabi ko‘p funksionalli rollarda qatnasha boshladi. Bu esa uning faoliyatini an’anaviy o‘qitishdan tashqari - psixologik qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy adaptasiya, madaniy integrasiya va ma’naviy-axloqiy rivojlantirish vazifalari bilan boyitmoqda. Jahon tajribasida PISA, PIRLS, OECD 2030, Singapur ta’lim modeli kabi yirik platformalar aynan ushbu jarayonni texnologik va kompetensiyaviy asosda yo‘lga qo‘yishni ilgari surmoqda.

Murabbiy faoliyatidagi pedagogik konvergensiya - ya’ni kognitiv, axloqiy, ijtimoiy, madaniy va emosional sohalarning bir butun sistema sifatida birlashishi - talabalarni rivojlantirishning strategik mexanizmiga aylanib bormoqda. Bu jarayonda murabbiy nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyalovchi, motivator, faoliyat tashkilotchisi, model yaratuvchi va rivojlantiruvchi lider sifatida namoyon bo‘ladi.

Talaba shaxsiyatida to‘g‘ri tarbiya mexanizmlarini shakllantirishda murabbiyning axloqiy namunasi, muloqot madaniyati, “Kelajak soati” kabi interaktiv tadbirlardagi ishtirokini to‘g‘ri tashkil etishi, keys va ivent texnologiyalaridan foydalanishi, suggestiv pedagogika elementlaridan oqilona foydalana olishi muhim hisoblanadi. Chunki XXI asr ko‘nikmalari - kreativlik, muammo echish, tizimli fikrlash, hamkorlik, kommunikativ madaniyat - faqat bilim orqali emas, balki tarbiya orqali shakllanadi.

Talabalar - ijtimoiy hayotga va mutaxassislikka oid rollarni muayyan qoida va maxsus dastur asosida bajarishga tayyorlanayotgan, millat ziyolilarining yangi avlodi bo‘lishga kirishayotgan ijtimoiy guruhdir. Talabalik davrining asosiy xususiyatlaridan biri ijtimoiy etuklikning jadal sur’at bilan ro‘yobga chiqishidir. Bu esa bo‘lajak jismoniy madaniyat o‘qituvchilari - talabalardan zarur aqliy qobiliyatni hamda turli ijtimoiy rollarni egallashga tayyorgarlikni talab qiladi. Mazkur jarayonning bosh mezonlari axloqiy kamolatga intilish tuyg‘usi, irodaviy zo‘r berish, yosh otalik va onalik burchi, jamoat faoli vazifasini o‘tash, ijtimoiy guruhga raxbarlik qilish, sport bilan shug‘ullanish, bo‘sh vaqtini tashkil eta olish, turli to‘garaklarda qatnashish va hokazolardan iboratdir.

Talabalik yillari haqida turli nuqtai nazarlar, qarashlar va ta’riflar mavjud. O‘zbekistonda bu borada “Talabalik – oltin davrim”, deyilsa, sosiologik davralarda talabalar alohida demografik qatlam hisoblanadi. Tadqiqotchi Ye.Ye.Grishinning tadqiqotlarida talabalar yoshlarning eng bilimli, hayotga yaxshi tayyorlangan qismi, deb hisoblanishi qayd qilinadi. Zero talabalik yillari bu – shaxs shakllanishidagi asosiy bosqich bo‘lib, aynan shu bosqichda shaxsning faol fuqarolik pozisiyasi, e’tiqodi, do‘stlari, hamfikrlar davrasi shakllanadi.

Talabalik davri o‘spirinlikning ikkinchi bosqichidan iborat bo‘lib, 17−22 (25) yoshni o‘z ichiga oladi. Bu yosh shaxsning ijtimoiy hamda kasbiy mavqeini anglashidan boshlanadi. Buning uchun u o‘ziga xos ruhiy o‘zgarish yoki tanglikni boshidan kechiradi. O‘spirin kattalarning har xil rollarini bajarib ko‘rishga intiladi, turmush tarzining yangi jihatlarini o‘rgana boshlaydi. [1, 20].

Psixologiya fanlari doktori H.Jabborovning tadqiqotlariga ko‘ra, oliy o‘quv yurtlarida ta’lim olish talabalar uchun murakkab kechadi, chunki bu davrda shaxsning ma’naviy-axloqiy fazilatlari, xislatlari, sifatlari takomillashish bosqichida bo‘ladi. Mazkur yosh davridagi ijtimoiy-psixologik o‘sishning xususiyatlaridan biri o‘qish faoliyatining ongli motivlari kuchayishidir. [2, 112].

Talabalarda ma’naviy-axloqiy fazilatlarning o‘sishi sust amalga oshsa-da, lekin xulqning eng muhim sifatlari − mustaqillik, tashabbuskorlik, topqirlik, farosatlilik va hokazolar takomillashib boradi. Shuningdek, ularda ijtimoiy holatlarga, voqelikka, axloqiy qoidalarga qiziqish, ularni anglashga intilish tobora kuchayadi.

Talaba asta-sekin mikroguruhning ma’naviy-axloqiy qadriyatlariga ko‘nikib boradi, o‘z haq-huquqlari va majburiyatlarini, shaxslararo munosabatlar, xulqning yangicha modellarini o‘rganadi, turmushdagi ijtimoiy rollarni amalda shaxsan sinab ko‘rishga intiladi. Talabalarga xos romantik his-tuyg‘ular voqelikka ob’ektiv yondashishga birmuncha xalaqit beradi. Chunki ular turmushdagi yutuqlar va muvaffaqiyatsizlikning ma’naviy-axloqiy ildizlari nimadan iborat ekanligi to‘g‘risida aniq tasavvurga ega bo‘lmaydilar.

V.T.Lisovskiyning fikricha, 19-20 yoshlarda ayrim salbiy xatti-harakatlar tendensiyalari ham ko‘zga tashlanadi. Ya’ni “Bu yoshda xohish va intilish rivojlanishda iroda va xarakterdan ancha ilgarilab ketadi. Bunda odamning hayotiy tajribasi alohida rol o‘ynaydi, chunki talaba shu tajriba etishmasligi natijasida nazariya bilan amaliyotni, fantaziya bilan reallikni, romantika bilan ekzotikani, haqiqat bilan illyuziyani, orzu bilan xohishni, optimizm bilan qat’iylikni aralashtirib yuboradi”. O‘spirinlikning ikkinchi davri ma’naviy-axloqiy voqelikka baho berishda imkoniyatidan tashqari talab qo‘yish va keskinlik, maksimalizm xususiyati bilan farqlanadi. Biroq, talabalar har doim ham prinsipial bo‘la olmaydilar. Ba’zan qat’iyatlilik kattalarga asossiz salbiy munosabatga ham aylanadi. Talabalarning o‘qituvchi tavsiyalarini inkor qilishi ko‘pincha turli xususiyatli nizolarni keltirib chiqaradi. [3, 120].

Yu.A.Samarinning ta’kidlashicha, yoshlarning kamol topishida har xil ijtimoiy-psixologik xususiyatli o‘ziga xos qarama-qarshiliklar, ichki ziddiyatlar mavjud bo‘ladi. Ularning moddiy jihatdan ota-onaga, oliy o‘quv yurti ma’muriyatiga bog‘liqligi iqtisodiy ziddiyatni keltirib chiqaradi. Bu hol talabalarning xohishlari bilan mavjud imkoniyatning nomutanosibligi tufayli yuzaga keladi. [4,40].

Odatda talabalar II va III kurslarda oliy o‘quv yurti va mutaxassislikni to‘g‘ri tanlagani haqida yana jiddiy o‘ylaydilar. Mazkur yosh davrida o‘zini boshqarishning tarkibiy qismlari, ijodiy tafakkur, muayyan hayotiy tajriba, o‘zlashtirilgan bilimlarni tartibga solish asosida his-tuyg‘ular, qarashlar, axloqiy qadriyatlar, o‘zligini anglash va barqaror e’tiqod shakllanadi.

Xalqaro Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti(OECD)ning «The Future of Education and Skills: Education 2030» - «Ta’lim-tarbiya va malakalarning kelajagi: Ta’lim-tarbiya 2030 dasturida shunday deyiladi: ta’limning maqsadi nafaqat talabalarni mehnatga tayyorlash, balki ularda o‘z pozisiyasiga ega bo‘lgan faol va mas’uliyatli fuqarolar uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni rivojlantirishdir. Buning uchun tashkilot uch turkumdagi ko‘nikmalarni taklif etadi. Bular:

1. talabalar jamiyatni yaxshi tomonga o‘zgartirishlari uchun zarur bo‘lgan «transformasion ko‘nikmalar»;

2. yangi qadriyatlarni yaratish qobiliyati (ijodiy fikrlash, moslashuvchanlik, qiziquvchanlik, ochiqlik);

3. qarama-qarshilik, ziddiyatlarni hal qilish qobiliyati va dilemmalar (tizimli fikrlash, muammolarni hal qilish) va mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish qobiliyatidan iborat.

Xalqaro PIRLS va PISA tadqiqotlarida etakchilik qilib kelayotgan mamlakat bo‘lgan Singapur ta’lim vazirligi maktab o‘quvchilarining «maktabda va

maktabdan tashqarida, mustaqil hayotda, ish faoliyatida, shiddat bilan rivojlanayotgan raqamli, o‘zaro bog‘liq dunyoda muvaffaqiyat qozonishlariga imkonini beradigan bir qator ko‘nikmalarni belgilab bergan. Bular: tanqidiy fikrlash, adaptiv va ixtirochilik tafakkuri; kommunikativ, hamkorlik(kollaborativ) va axborot malakalari; fuqarolik, global va madaniyatlararo savodxonlik. Ushbu ko‘nikmalar «XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirish» deb atalgan. [5, 6].

Bu va boshqa komparativ tadqiqotlar mamlakatimiz oliy ta’lim muassasalarida «XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirish» masalasining g‘oyaviy tarbiyaviy segmentini qayta ko‘rib chiqishni taqozo qiladi. Bu esa o‘z navbatida ilmiy nazariy va tashkiliy-pedagogik faoliyatning konvergensiyasiga doir bir qator fikrlarni yuzaga chiqaradi.

Jumladan, ushbu kontekstda nazariy va tashkiliy-pedagogik faoliyat konvergensiyasi deganda, tarkibiy qismlarning (kognitiv maqsadli, tarkibiy-yo‘naltirilgan, ijtimoiy-madaniy, funksional-madaniy, talabalarning bo‘sh vaqtiga yo‘naltirilgan, tuzatuvchi va baholovchi), ma’naviy-axloqiy tarbiya jarayonining o‘ziga xos xususiyatlarini ifoda etadigan imkoniyatlarini hamda talabalarning psixologik-pedagogik yordam bilan ta’minlangan ma’naviy dunyoqarashini tushunamiz. Bunda talabalarni bo‘lajak ma’naviy-ma’rifiy faoliyatga o‘rgatishning adaptiv modelini kasbiy ma’naviy rivojlantirish modeliga aylantirish, transformasiyani talab qiladi. Bu transformasiya talabalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash faoliyati sifatini belgilaydigan pedagogik konvergensiya sifatida shaxsning bir necha sohalarda, xususan, intellektual, axloqiy, mafkuraviy, ijtimoiy, madaniy va ijodiy rivojlanishini ta’minlaydi. Ushbu konvergensiya talabaning milliy va jahon madaniyatini o‘zlashtirishiga, hayot ma’nosini ongli ravishda izlashga o‘rgatishga, o‘z irodasini va hissiyotlarini boshqarish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan. Bu esa,

birinchidan, talaba-yoshlarning bunyodkor va vayronkor g‘oyalarni tanishga, farqlashga, o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilish va sintez qilish algoritmlarini yaratishga, shuningdek, o‘zini-o‘zi baholashiga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, UMTKda belgilab berilgan 10 tayanch fazilatni mezonlashtirish, jismoniy madaniyat o‘qituvchisining kasbiy ma’naviyati sifatida interpretasiya qilish, interiorizasiya va ekstreriorizasiya qilishga o‘rgatadi.

Uchinchidan, ma’naviy-axloqiy tarbiyaning har bir talaba uchun qiziqarli va ahamiyatli bo‘lishi; har bir talabaga individual yondoshish imkoniyatini yaratish; ijobiy fazilatlarning kundalik hayotda namoyon bo‘lishini ta’minlash; har akademik guruh talabalarida ularning yoshiga mos (IV bosqichga xos) tanyanch fazilatlarni rivojlantirish va o‘z xulqida ixtiyoriy amal qilish odatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya avvalo talaba(bo‘lajak pedagog)ga va u orqali maktab o‘quvchisiga inson sifatida hurmat bilan munosabat bo‘lishga asoslanadi. Buning uchun har bir sport murabbiysi, tyutor, professor-o‘qituvchi, ota-ona, talabaga insoniy munosabatda bo‘lishi; uning huquq va erkinliklarini hurmat qilishi; talabaga uning kuchi etadigan va oqilona, adolatli talablarni qo‘yishi; tarbiyalanuvchining holatini, hatto u o‘ziga qo‘yilgan talablarni bajarishdan bosh tortgan paytda ham tushunish; talabaning o‘zi bilan o‘zi bo‘lish huquqini hurmat qilish; talabani ma’naviy-axloqiy tarbiyaning maqsad va vazifalariga qiziqtirish; UMTKda belgilangan tayanch fazilatlarni majburiy shakllantirmaslik; talabaning or-nomus va qadr-qimmatini kamsituvchi jazo metodlarini qo‘llamaslikni talab qiladi.

Bunda murabbiy, sport ustozi, o‘qituvchi-kouchlarga qo‘yiladigan talablar sifatida:

- ma’naviy-axloqiy tarbiyaning mazmun, yo‘nalishlari, texnologiyalari;
- talabalarni oilada, OTMda dars hamda darsdan tashqari ishlar jarayonida tarbiyalash metodikasi;
- auditoriyada, bo‘sh vaqtdagi tarbiya, ma’naviy-ma’rifiy ishlar jarayonlarini integral diagnostika qilish(Z.Ergasheva, 2020);
- milliy pedagogik meros hamda yangi pedagogik texnologiyalarni amalda qo‘llay bilish malaka va ko‘nikma va kompetensiyalari;
- “Kelajak soatlari” darslarida talabalarning ma’naviy-ma’rifiy ishlarda ishtirokini rag‘batlantirish, jamoatchilik tashkilotlari hamkorligidan samarali foydalanish;
- OTM, oila, mahalla hamkorligi;
- ma’naviy-axloqiy tarbiya natijalarini aniqlash, baholashni yo‘lga qo‘yish;
- individual tarbiya mashg‘ulotlarida talabalarning individual xususiyatlarini, yoshi, bilim darajasi, dunyoqarashi, tarbiyalanganlik darajasi, motivasiya va ruhiy holatlariga asoslanish;
- kreativlik, keys va ivent texnologiyalaridan foydalanish orqali tarbiyaning identiv maqsadlari va natijalari tengligiga erishish;
- ma’naviy-axloqiy tarbiyaning suggestiv texnologiyasi(Sh.Mustafoev, 2022)

taqozo qiluvchi pedagogika nazariyasi va tarixi, pedagogik mahorat, o‘qituvchi odobi, etika, estetika, tarix, falsafa, psixologiya, adabiyot fanlaridan xabardor bo‘lishlari kerak.

Bu esa tyutorning talabalar bilan muntazam pedagogik hamkorligini talab qiladi. Shu sababli “Kelajak soati”ning har bir mavzusida ular uchun hayotiy tavsiya, ko‘rsatmalar berib boriladi. “Kelajak soatlari” talabalar uchun ma’naviy-axloqiy kompetensiyalar to‘g‘risidagi bilimlar manbai va ijtimoiy malakalarni

o‘rgatish vositasi sifatida talabalarni o‘z-o‘zini tarbiyalashga, xulq mashqlarini bajarishga o‘rgatadi.

Mamlakatimizda ijtimoiy faol fuqarolarning yangi avlodini shakllantirish hamda jamiyatni “Inson qadri, birdamlik va farovonlik uchun!” g‘oyasi atrofida birlashtirish yoshlar tarbiyasiga daxldor barcha hujjatlarni ishlab chiqishda va chora-tadbirlarni amalga oshirishda g‘oyaviy-uslubiy tamoyillardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu konseptual tamoyil jamiyatimizning eng faol va bilimli qatlami talabalarni, demak, bo‘lajak pedagoglarni ham qamrab oladi. Bu esa, talabalik davri, talabalarning pedagogik-psixologik xususiyatlarini yanada chuqurroq o‘rganishni taqozo qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гришин Е.Е. Концепция понятия “студенчество” в социологии./Социальные науки. №3 2020. С. 21.

2. Жабборов Ҳ. Маънавий балоғат. Тошкент, РМММ Ижтимоий маънавий тадқиқотлар институти. 2024. 123 б.

3. Лисовский В.Т. Социология молодежи. СПб., 1996. Стр. 134.

4. Самарин Ю.А. Очерки психологии ума. Ленинград, Изд. ЛенПИ, 1979. С. 42.

5. OECD Learning Framework 2030. https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf

6. Джалилов К. Навыки 4К в образовании: Что это, как их внедрять и получается ли? https://www.gazeta.uz/ru/2023/12/30/4k/

TEXNOLOGIYA MASHG’ULOTLARIDA O‘QUVCHILARNI IJODIY FIKRLASHLARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Matyoqubov Xamidjon Rozzaqovich,
Urganch innovatsion universiteti dotsenti
Kalandarova Nodira Kadirovna,
Urganch davlat pedagogika institute magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida texnologiya darslarining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarda mustaqil va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning o‘quvchilarning nazariy olgan bilimlarini amalda qo‘llash, o‘quvchi bajariyotgan ishini tassavur qilishi, ijod mahsulini tengdoshining ishi bilan taqqoslab xulosa chiqarganida va bu ishga o‘z fikrini bildirganlarida ro‘yobga chiqishi to‘g’risida fikirlar yuritilgan shuningdek

metodik asoslari yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Texnologiya, ijodiy fikrlash, kreativlik, loyihalash metodi, model va dizayn, STEAM, muammoli ta’lim, innovatsiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы повышения эффективности уроков технологии в общеобразовательных школах, развития навыков самостоятельного и творческого мышления учащихся. Освещается реализация творческого потенциала через применение теоретических знаний на практике, визуализацию выполняемой работы, а также умение анализировать результаты своего труда в сравнении с работами сверстников и выражать собственное мнение. Кроме того, раскрываются методические основы и анализируются преимущества использования инновационных технологий в учебном процессе.

Ключевые слова: Технология, творческое мышление, креативность, метод проектирования, модель и дизайн, STEAM, проблемное обучение, инновации

Abstract: This article discusses the issues of increasing the effectiveness of technology lessons in secondary schools and developing students’ independent and creative thinking skills. It highlights the realization of creative potential through the practical application of theoretical knowledge, visualization of the work being performed, as well as the ability to draw conclusions by comparing one’s creative product with the work of peers and expressing personal opinions. Furthermore, the methodological foundations are clarified, and the advantages of using innovative technologies in the educational process are analyzed.

Keywords: Technology, creative thinking, creativity, project method, model and design, STEAM, problem-based learning, innovation.

Kirish. Bugungi tez o‘zgarayotgan texnologik asrda ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri — nafaqat tayyor bilimlarni berish, balki o‘quvchilarni yangi g’oyalar yaratishga, muammolarga nostandart yechimlar topishga o‘rgatishdir. Texnologiya fani bu borada beqiyos imkoniyatlarga ega, chunki u nazariya va amaliyotni bevosita bog’laydi. Shuningdek, to‘g’ri tanlangan o‘qitish usullari va metodlari o‘qituvchilar o‘quvchilarning ijodiy fikrlashga jalb etilishining tegishli darajasini aniqlashga yordam beradi, bu esa darsni qiziqarli va samarali qiladi. egratsiya qilishdir, bu mammoni hal qilishda texnologiya darslari asosiy rol o‘ynaydi.

Asosiy natija va tahlillar. Texnologiya mashg’ulotlarida ijodkorlik , san’at, ishlab chiqarish va tashkil etish sohalarida yangi mahsulot yaratish yoki mavjud buyumni takomillashtirishga qaratilgan inson faoliyati. Ijodiy jarayon har doim

muammolarga yechimlar topish, mavjud vaziyatlar va buyumlarga g'ayrioddiy nazarda yondashish qobiliyatidir.

Qobiliyatlar - bu insonning muayyan bir faoliyatni boshqalarga qaraganda tezroq, osonroq va sifatliroq_amalga oshirishini ta'minlaydigan individual xususiyatidir.

Ijodkorlik - bu mavjud bilim va vositalar asosida yangi, original va foydali g'oyalarni yaratish, muammolarga kutilmagan yechimlar topish qobiliyatidir Ijodiy fikrlash ko‘nikmasi — bu muammolarga nostandart (yangi) yechimlar topish, ma'lumotlarni tahlil qilib, ulardan mutlaqo yangi g'oya yoki mahsulot yarata olish qobiliyatidir.

Texnologiya darslari kontekstida bu ko‘nikma quyidagi uchta asosiy elementdan iborat:

1. Sintetik ko‘nikma**:** Bir-biriga bog'liq bo‘lmagan buyum yoki g'oyalarni birlashtirib, yangi narsa yaratish (masalan, chiqindi materialdan foydali asbob yasash).

2. Tahliliy ko‘nikma**:** O‘z ishini tengdoshlarining ishi bilan solishtirish, xatolarini ko‘ra olish va ularni tuzatish yo‘lini topish.

3. Amaliy ko‘nikma: Nazariy tasavvurni real, moddiy ko‘rinishga (model yoki dizaynga) o‘tkaza olish.

Ijodiy fikrlash — bu shunchaki «hayol surish» emas, balki tasavvurdagi narsani amaliyotga (buyumga) sifatli ko‘chirish mahoratidir.

Ijodiy fikrlashning (kreativlikning) asosiy jihatlari bu — insonning muammolarga yangicha nigoh bilan qarashini ta'minlovchi hisoblanadi. Ma'lum vaqt ichida juda ko‘p g'oyalar generatsiya qila olish. Masalan, bitta yog'och bo‘lagidan 10 xil buyum yasash. Hech kimga o‘xshamaydigan, noyob va noodatiy yechimlar topish. Nusxa ko‘chirmaslik, balki o‘z uslubini yaratish. G'oyani shunchaki o‘ylab topish emas, balki uni mayda detallarigacha ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish.

Ijodiy qobilyatni rivojlantirish - ijodiy qobiliyat o‘quvchining hali yo‘q narsani ko‘z oldiga keltira olishidan boshlanadi. Bu — vizualizatsiya. O‘quvchi xomashyoga qarab, undan chiqadigan tayyor mahsulotning model va dizaynini xayolan shakllantiradi. Bu uning konstruktorlik va badiiy qobiliyati uyg'onganidan dalolat beradi. Qobiliyatning haqiqiy isboti — nazariy bilimlarni (materialshunoslik, asboblar bilan ishlash) real buyumga aylantirishdir. Bunda o‘quvchi:

Amaliy tatbiq (Nazariyani hayotga ko‘chirish)

- Muammoli vaziyatga duch kelsa, nostandart yechim topadi;
- Mavjud asbob yoki usulni o‘zgartirib, ishni osonlashtiradi.

Tanqidiy tahlil va Qiyoslash (Refleksiya)

• Ijodiy qobiliyatning eng yuqori nuqtasi — bu o‘z ishini boshqalar bilan solishtira olishdir.

• O‘quvchi o‘z ijod mahsulini tengdoshining ishi bilan taqqoslaganda, undagi yutuq va kamchiliklarni tahlil qiladi.

• Bu jarayonda u nafaqat «nima qildim?», balki »yana qanday yaxshilash mumkin?» degan savolga javob izlaydi. Mana shu «yaxshilashga intilish» — ijodiy qobiliyatning dvigatelidir.

Xo‘sh, bolalarning qobiliyatlarini rivojlantirish va ularning ijodiy salohiyatini oshirish uchun nima qilamiz?

«Tayyor namuna» voz kechish

O‘qituvchi darsda bitta tayyor buyumni ko‘rsatib, «hamma aynan shuni yasasin» degan talabni qo‘ymasligi kerak. Buning o‘rniga funktsional topshiriq beriladi.

• *Masalan:* »Bugun biz qushlar uchun uycha yasaymiz, lekin har biringiz o‘z dizayningizni chizing va uycha shamoldan himoyalangan bo‘lishi kerak». Bu bolani vizualizatsiya (ko‘z oldiga keltirish) qilishga

• Nazariyani «jonlantirish» (Amaliy ko‘prik)

• Nazariy bilim (masalan, yog’och turlari yoki elektr zanjiri) o‘quvchi uchun shunchaki quruq ma’lumot bo‘lib qolmasligi kerak. Bola o‘zi tanlagan materialning xususiyatini ijodiy jarayonda his qilsin.

• *Amalda:* »Nima uchun aynan shu matoni tanlading?» degan savolga bola «Chunki u cho‘ziluvchan va men chizgan modelga mos tushadi» deb javob bersa, bu uning tahliliy qobiliyati shakllanganini ko‘rsatadi.

Har bir buyumga sarflanadigan mehnatga alohida e’tibor berishi kerak. Ishni tezda bajarish istiqboli va mehnatining natijalarini iloji boricha tezroq ko‘rish istagi o‘quvchilarni ilhomlantiradi.

Xulosa. Texnologiya mashg’ulotlarining pirovard natijasi faqatgina mahsulot yaratish emas, balki o‘quvchi qalbida ijodiy jo‘shqinlikni uyg’otishdir. O‘qituvchining asosiy vazifasi bolada shunchaki «o‘rganishni xohlash» tuyg’usini shakllantirish bilan cheklanib qolmasdan, uni amaliy harakatga undovchi bosqichlarga olib o‘tishdir.

Jarayonning metodik zanjiri quyidagi ruhiy-pedagogik ishonchlarga tayanadi:

• «Men buni qilishni xohlayman» — bu ichki qiziqish va g’oyaning tug’ilishi;

• «Men buni qila olaman» — bu o‘z kuchiga ishonch va nazariy bilimning amaliy quvvatga aylanishi;

• «Men buni qildim!» — bu ijod mahsulidan faxrlanish va yangi, murakkabroq marralar sari ma’naviy rag’bat.

O‘qituvchi o‘quvchilarga bayramlar uchun yaqinlariga o‘z qo‘li bilan sovg’a tayyorlashni maslahat berishi orqali dars materialiga bo‘lgan shaxsiy

qiziqishni (motivatsiyani) keskin oshiradi. Zero, o‘z mehnati mahsuli bilan o‘zgalarni hayratda qoldirish istagi bolani kashfiyotlar sari yetaklaydi.

Shu bilan birga, pedagog har bir detalga sarflangan mehnatning qadrini o‘rgatishi, shu bilan bir qatorda, o‘quvchining o‘z ishi natijasini tezroq ko‘rishga bo‘lgan tabiiy intilishini inobatga olishi zarur. Ishning qisqa muddatda va sifatli yakunlanishi o‘quvchida muvaffaqiyat hissini uyg’otadi va uni yanada murakkabroq texnologik vazifalarni bajarishga ilhomlantiradi.

Yakuniy xulosa shuki, texnologiya darsi — bu nafaqat qo‘l mehnati, balki bolaning «Men ijodkorman!» degan ishonchini mustahkamlaydigan ma’naviy-amaliy maktabdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktabrdagi Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g’risida»gi PQ-4851-son qarori.

2. Shavkat Mirziyoyev. »Yangi O‘zbekiston strategiyasi». – Toshkent: «O‘zbekiston» nashriyoti, 2021.

3. Muslimov N.A. va boshqalar. »Texnologiya ta’limi metodikasi». Darslik. – Toshkent: «Fan va texnologiya», 2015.

4. Azizxo‘jayeva N.N.»Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat». – Toshkent: TDPU, 2006.

5. Sharipov Sh.S.»O‘quvchilar ixtirochilik ijodkorligini shakllantirishning pedagogik asoslari». Monografiya. – Toshkent: «Fan», 2007.

6. Robert J. Sternberg.»The Nature of Creativity». – Cambridge University Press, 2006. (Xalqaro tajriba uchun).

7. ZiyoNET axborot-ta’lim portali – www.ziyonet.uz.

8. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi rasmiy veb-sayti – www.uzedu.uz.

9. “PEDAGOGIK MAHORAT” ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2026

TEXNOLOGIK TA’LIMDA ISHLAB CHIQARISH BILAN INTEGRATSIYANI KUCHAYTIRISH YO‘LLARI

Karimov Habibulla Qodomboyevich
Urganch Pedagogika instituti o‘qituvchisi
Matyoqubova Durdona Olimboyevna
Urganch Davlat pedagogika insituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada texnologik ta’lim tizimida ishlab chiqarish bilan integratsiyani kuchaytirishning nazariy asoslari, mazmun-mohiyati hamda amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida ta’lim va

ishlab chiqarish o‘rtasidagi uzviy hamkorlikni ta’minlash raqobatbardosh, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashning muhim omili ekanligi asoslab beriladi. Maqolada dual ta’lim tizimini joriy etish, o‘quv dasturlarini mehnat bozori talablariga moslashtirish, amaliy mashg’ulotlarni real korxona sharoitida tashkil etish, innovatsion texnologiyalarni o‘quv jarayoniga tatbiq etish kabi samarali yo‘llar yoritilgan. Shuningdek, ta’lim muassasalari va sanoat korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish orqali yoshlarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va ularning bandligini ta’minlash masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: texnologik ta’lim, ishlab chiqarish, integratsiya, dual ta’lim, innovatsiya, amaliy ko‘nikma, kompetensiya.

Kirish. Bugungi kunda globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida ta’lim tizimiga qo‘yilayotgan talablar tubdan o‘garmoqda. Zamonaviy jamiyat raqobatbardosh, mustaqil fikrlay oladigan va amaliy ko‘nikmalarga ega mutaxassislarni talab qiladi. Shu sababli texnologik ta’lim fanini o‘qitishda an’anaviy usullardan tashqari innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan texnologik ta’lim yo‘nalishida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish ustuvor vazifaga aylanmoqda. Ishlab chiqarish korxonalari zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan jihozlanib borayotgan bir paytda, oliy ta’lim muassasalari bitiruvchilarning real ishlab chiqarish jarayonlariga moslashuvi muhim masala bo‘lib qolmoqda. Hozirgi kunda sanoat korxonalarida avtomatlashtirish, robotlashtirish, sun’iy intellekt elementlaridan foydalanish, raqamli boshqaruv tizimlari keng joriy etilmoqda. Bunday sharoitda ta’lim muassasalari o‘quv jarayonini eskicha yondashuv asosida tashkil etsa, bitiruvchilar ishlab chiqarish talablariga moslasha olmaydi. Natijada korxonalar qayta o‘qitish, malaka oshirish uchun qo‘shimcha vaqt va mablag’ sarflashga majbur bo‘ladi. Demak, ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi uzilish iqtisodiy samaradorlikka ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Asosiy qism. Integratsiya bu ta’lim jarayoni bilan real ishlab chiqarish faoliyatini o‘zaro bog’lash, yagona maqsad sari yo‘naltirilgan tizimini shakllantirishdir. Texnologik ta’limda bu jarayon quyidagilarni o‘z ichiga oladi: o‘quv dasturlarini ishlab chiqarish ehtiyojlariga moslashtirish, amaliy mashg’ulotlarni real korxona sharoitida o‘tkazish, mutaxassislarni ishlab chiqarish ustalari bilan hamkorlikka tayyorlash, zamonaviy texnologiyalarni o‘quv jarayoniga joriy etish. Ayniqsa, texnologik ta’limda nazariya bilan amaliyot uyg’unligini ta’minlashda bunday texnologiyalar alohida kasb etadi. Ishlab chiqarish bilan integratsiyani kuchaytirishning samarali yo‘llaridan biri dual tizimidir. Ushbu tizim Germaniya tajribasida keng qo‘llanilib, ta’lim va ishlab chiqarishning uzviy bog’liqligini ta’minlaydi. Dual ta’limda haftaning ma’lum

kunlari oliy ta’lim muassasasida nazariy dasturlar, qolgan kunlari esa korxonada amaliy faoliayt olib boriladi. Bunday tizim talabalarga o‘qish jarayonidayoq ish tajribasiga ega bo‘lish imkonini beradi. Natijada bitiruvchilar mehnat bozoriga tez moslashadi va korxona talablariga javob bera oladi. Texnologik ta’lim dasturlari doimiy ravishda ishlab chiqarish talablari asosida takomillashtirilib borilishi zarur. Bunda: korxona mutaxassislarni o‘quv reja va dasturlarni ishlab chiqishga jalb etish, yangi texnologiyalar, avtomatlashtirilgan tizimlar , raqamli boshqaruv asoslarini kiritsh, amaliy laborotoriya mashg’ulotlari ulushini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, ta’lim muassasalarida zamonaviy ishlab chiqarish uskunalari bilan jihozlangan o‘quv-laboratoriya markazlarini tashkil etish zarur. Bunday markazlar sanoat korxonalari bilan hamkorlikda barpo etilib, talabalar uchun real texnologik jarayonlarni modellashtirish imkonini beradi. Masalan, yirik sanoat subyektlari bilan hamkorlik qilish orqali amaliy ko‘nikmalarni mustahkamlash mumkin, jumladan O‘zbekiston temir yo‘llari yoki Artel kabi korxonalar bazasida amaliy mashg’ulotlar tashkil etish samarali natija beradi. Integratsiyani kuchaytirishda innovatsion infratuzilmaning o‘rni ham katta. Texnoparklar, startap markazlari va ilmiy-ishlab chiqarish klasterlari talabalarning ilmiy g’oyalarini amaliy mahsulotga aylantirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, Yashnobod Innovatsion Texnoparki kabi platformalar ta’lim, ilm-fan va ishlab chiqarish o‘rtasidagi ko‘prik vazifasini bajaradi. Yana bir muhim jihat — pedagog kadrlar malakasini ishlab chiqarish talablari darajasida yangilab borishdir. O‘qituvchilarni sanoat korxonalarida stajirovkadan o‘tkazish, ularni zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalariga ega qilish ta’lim sifatini sezilarli oshiradi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish ustalarini dars jarayoniga jalb etish orqali talabalar real tajriba asosida bilim oladilar.

Xulosa. Texnologik ta’lim dasturlarini ishlab chiqarish bilan uyg’unlashtirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bu jarayon bir martalik o‘zgarish emas, balki tizimli va uzluksiz ravishda amalga oshiriladigan jarayon hisoblanadi. Uning asosiy maqsadi – ta’lim muassasalarida o‘qitilayotgan nazariy bilimlarni real ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog’lash, talabalarni amaliy faoliyatga tayyorlash hamda mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan malakali mutaxassislarni tayyorlashdir.

Avvalo, texnologik ta’lim dasturlarini ishlab chiqarish bilan uyg’unlashtirish o‘quv rejalari va o‘quv dasturlarining mazmunini doimiy ravishda yangilab borishni talab qiladi. Ishlab chiqarish texnologiyalari juda tez rivojlanib borayotganligi sababli, ta’lim mazmuni ham zamonaviy texnika va texnologiyalar asosida qayta ko‘rib chiqilishi zarur. Bu jarayonda korxonalar, ishlab chiqarish tashkilotlari va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb

etadi. Ular birgalikda yangi fanlar, amaliy mashg'ulotlar va zamonaviy usullarni o‘quv jarayoniga joriy etish orqali ta'lim sifatini oshiradilar.

Bundan tashqari, amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish texnologik ta'lim samaradorligini sezilarli darajada kuchaytiradi. Talabalar nazariy bilimlar bilan bir qatorda laboratoriya ishlari, ustaxona mashg'ulotlari, ishlab chiqarish amaliyotlari va loyiha ishlari orqali real jarayonlarni o‘rganadilar. Bunday amaliy tajriba ularga kelajakda ish joyiga moslashishni osonlashtiradi, muammolarni mustaqil hal qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi hamda professional kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Yana bir muhim jihat – innovatsion muhit yaratishdir. Ta'lim muassasalarida zamonaviy laboratoriyalar, texnoparklar, startap markazlari va ilmiy-tadqiqot maydonchalarining tashkil etilishi talabalarni yangi g'oyalar yaratishga, texnologik yangiliklar ustida ishlashga va innovatsion loyihalarni amalga oshirishga undaydi. Bunday muhit talabalar ijodkorligini rivojlantiradi va ularni kelajakdagi ishlab chiqarish jarayonlariga tayyorlaydi.

Shuningdek, ta'lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish ham katta ahamiyatga ega. Bunga dual ta'lim tizimi, qo‘shma loyihalar, mutaxassislarni ishlab chiqarishdan ta'lim jarayoniga jalb qilish, talabalar uchun amaliyot o‘rinlarini tashkil etish kabi faoliyatlar kiradi. Natijada talabalar o‘qish jarayonidayoq real ish tajribasiga ega bo‘lib boradilar.

Umuman olganda, texnologik ta'lim dasturlarini ishlab chiqarish bilan uyg'unlashtirish natijasida raqobatbardosh, yuqori malakali hamda zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida samarali faoliyat yurita oladigan mutaxassislar tayyorlanadi. Bunday mutaxassislar nafaqat mavjud texnologiyalarni yaxshi biladilar, balki yangilik yaratish, ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish va iqtisodiy rivojlanishga hissa qo‘shish imkoniyatiga ham ega bo‘ladilar. Shu sababli ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi bugungi kunda barqaror taraqqiyotning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta'lim to‘g'risida” gi qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Raqamli O‘zbekiston -2030 strategiyasi to‘g'risidagi Farmoni –Toshkent, 2020.
3. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar- Toshkent Fan va texnologiya ,2017.
4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyoti.
5. Muslimov N. Kasb ta'limi metodikasi – Toshkent Iqtisod – moliya 2016.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi’’ – Toshkent 1997.

7. Zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari bo‘yicha ilmiy maqolalar va internet manbalari.

TEXNOLOGIK TA’LIM DARSLARIDA MILLIY HUNARMANDCHILIKNI ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O‘RGATISH

Karimov Habibulla Qodomboyevich
Urganch Pedagogika instituti o‘qituvchisi
Yo‘ldoshova E’tibor Ergashbek qizi
Texnologik ta’lim yo‘nalishi I-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola texnologik ta’lim jarayonida milliy hunarmandchilikni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan o‘rgatishning ahamiyati, metodlari va samaradorligini tahlil qiladi. Maqolada an’anaviy hunarmandchilik elementlarini raqamli va interaktiv o‘quv texnologiyalari bilan uyg’unlashtirish orqali talabalar malakasini oshirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va milliy merosni saqlash masalalari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada texnologik ta’limda multimedia, 3D-modellashtirish va virtual laboratoriyalardan foydalanish orqali hunarmandchilik ko‘nikmalarini o‘rgatish usullari ta’riflanadi.

Kalit so‘zlar: Texnologik ta’lim, Milliy hunarmandchilik, Zamonaviy o‘quv texnologiyalari, Interaktiv metodlar, 3D-modellashtirish, Multimedia o‘qitish, Ta’limda innovatsiya

Milliy hunarmandchilik O‘zbekistonning boy madaniy merosi bo‘lib, asrlar davomida shakllangan tarixiy, estetik va amaliy qadriyatlarni o‘zida mujassam etadi. Hunarmandchilik nafaqat xalqning kundalik hayotida ishlatiladigan buyumlar yaratish bilan bog’liq bo‘lgan, balki uning madaniy identifikatori va tarixiy meros sifatida ham ahamiyatga ega. Gilamchilik, keramika, zargarlik, to‘qimachilik va yog’och ishlari kabi hunarmandchilik turlari nafaqat estetik go‘zallik, balki milliy tafakkur, urf-odat va qadriyatlarni ham aks ettiradi.

Bugungi kunda esa yosh avlodning diqqatini milliy hunarmandchilikka jalb qilish va ularni zamonaviy hayot talablariga moslashtirish muhim vazifa hisoblanadi. Chunki globalizatsiya va texnologik taraqqiyot natijasida talabalar tez-tez zamonaviy, mass-market mahsulotlar bilan tanishadi, bu esa milliy merosga bo‘lgan qiziqishni kamaytirishi mumkin. Shu sababli, hunarmandchilikni o‘quv jarayoniga kiritish orqali yoshlar nafaqat milliy qadriyatlarni qadrlashni o‘rganadi, balki ularni ijodiy faoliyatga jalb qilish imkoniyati yuzaga keladi.

Texnologik ta’lim bu borada samarali vosita sifatida ajralib turadi. U an’anaviy hunarmandchilik elementlarini raqamli va interaktiv o‘quv texnologiyalari bilan uyg’unlashtirish imkonini beradi. Bunday integratsiya orqali

texnologik ta’lim talabaning ijodiy va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, u milliy hunarmandchilik mahsulotlarining sifatini oshiradi va yosh avlodga milliy merosni qadrlashni, saqlashni va targ’ib qilishni o‘rgatadi.

Shu tariqa, texnologik ta’lim an’anaviy hunarmandchilikni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg’unlashtirish, talabalarni kreativ fikrlashga jalb qilish va milliy qadriyatlarni saqlashda samarali vosita sifatida e’tiborga loyiqdir. Ushbu maqola esa aynan shu jarayonning usullari, metodlari va amaliy tajribalarini yoritishga qaratilgan.

Texnologik ta’limda milliy hunarmandchilikni o‘rgatish jarayonida bir qator zamonaviy pedagogik va raqamli usullar qo‘llaniladi:

Interaktiv metodlar

Video darslar, onlayn seminarlar, virtual taqdimotlar orqali talabalar faol ishtirok etadi, o‘z savollarini berish va tajriba almashish imkoniga ega bo‘ladi.Gilam to‘qish yoki naqsh chizish jarayonlari real dars bilan bir qatorda onlayn platformalarda ham ko‘rsatiladi, bu esa talabaning tushunishini kuchaytiradi.

3D-modellashtirish va virtual laboratoriyalar

Talabalar milliy hunarmandchilik buyumlarini 3D-modellashtirish dasturlari yordamida yaratib, tahlil qiladi va xatolarini real jarayonga aralashmasdan aniqlash imkoniyatiga ega bo‘ladi.Virtual laboratoriyalar orqali talaba naqshni, rangni va dizayn elementlarini real materiallardan foydalangan kabi o‘rganadi.

AR va VR texnologiyalari

Augmented Reality (AR) va Virtual Reality (VR) yordamida talabalar an’anaviy hunarmandchilik jarayonlarini virtual muhitda o‘rganadi.Bu usul xavfsiz va samarali o‘quv muhitini yaratadi, xatolarni minimallashtiradi va talabaning ijodiy qobiliyatini oshiradi.

Multimedia resurslar

Audio, video va grafik materiallar yordamida o‘quv jarayoni qiziqarli va interaktiv bo‘ladi.Mahalliy hunarmandlar bilan intervyular, ishlab chiqarish jarayoni bo‘yicha videolar, o‘quv qo‘llanmalari va animatsion grafikalar talabaning tushunishini oshiradi.

Onlayn mentorlik va forumlar

Talabalar va ustozlar o‘rtasida onlayn mentorlik tizimi orqali doimiy aloqa o‘rnatiladi.Forumlar va virtual guruhlar orqali tajriba almashish, muammolarni birgalikda hal qilish va innovatsion g’oyalarni tatbiq etish mumkin.

Texnologik ta’lim orqali hunarmandchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish

Texnologik ta’lim milliy hunarmandchilikni o‘rgatishda quyidagi natijalarni beradi:

Talabalar ijodiy va amaliy ko‘nikmalarini samarali rivojlantiradi.

Mahalliy va global bozor talablariga mos mahsulotlarni yaratishga imkon beradi.

Milliy merosni saqlash va yosh avlodga yetkazish jarayonini osonlashtiradi.

Talabalarni mustaqil ishlashga, innovatsion fikrlashga va ijodiy yondashishga rag’batlantiradi.

Amaliy tajriba va samaradorlik

Texnologik ta’limni qo‘llash natijasida:

Talabalar hunarmandchilik ko‘nikmalarini tezroq o‘zlashtiradi.

Mahsulot sifati oshadi, jarayonlar optimallashtiriladi.

Raqamli resurslar va virtual laboratoriyalar yordamida xatolar kamayadi.

Talabalar murakkab naqshlarni va texnik jarayonlarni real sharoitda amalga oshirayotgandek o‘rganadi.Gilam to‘qish yoki keramika ishlari bo‘yicha 3D-modellashtirish dasturlari yordamida talaba naqshni oldindan vizualizatsiya qiladi va kerakli o‘zgartirishlarni kiritadi. Shu orqali real materiallarda xatolar kamayadi va tayyor mahsulot sifatli chiqadi.

Zamonaviy texnologiyalar milliy hunarmandchilikni o‘rgatishda nafaqat vosita, balki ta’lim jarayonining samaradorligini oshiruvchi asosiy omil sifatida xizmat qiladi. Interaktiv va raqamli metodlar yordamida talabalar dars jarayonida faqat passiv kuzatuvchi bo‘lib qolmay, balki faol ishtirok etishga, o‘z ijodiy fikrini va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga rag’batlantiriladi. Masalan, 3D-modellashtirish va virtual laboratoriyalar yordamida talabalar murakkab naqshlarni oldindan vizualizatsiya qiladi, xatolarni real materiallarda qilmasdan aniqlaydi va to‘g’rilaydi. Shu orqali amaliy ko‘nikmalarni egallash jarayoni tezlashadi va samaradorlik oshadi.

Texnologik ta’limning yana bir muhim jihati shundaki, u milliy hunarmandchilik an’analari va qadriyatlarini saqlashga xizmat qiladi. Talabalar an’anaviy hunarmandchilik jarayonlarini raqamli va interaktiv shaklda o‘rganib, ularni zamonaviy talablarga moslashtirishni o‘rganadi. Bu esa yosh avlodning milliy merosga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularni madaniy qadriyatlar bilan tanishtiradi va milliy hunarmandchilikni kelajakda ham rivojlantirish imkonini yaratadi.

Shuningdek, texnologik ta’lim orqali talabalar global bozor talablariga mos mahsulot yaratish ko‘nikmalarini ham egallaydi. Masalan, virtual dizayn va AR/VR texnologiyalari yordamida talaba nafaqat an’anaviy hunarmandchilik buyumini tayyorlashni o‘rganadi, balki uni zamonaviy estetik va funksional talablarga moslashtirishni ham o‘rganadi. Bu esa milliy hunarmandchilik mahsulotlarini xalqaro bozorga chiqarishda qo‘llaniladigan innovatsion yondashuvni shakllantiradi.

Shu tariqa, texnologik ta’lim va zamonaviy o‘quv metodlarini uyg’unlashtirish nafaqat milliy hunarmandchilikni rivojlantirish, balki uni global miqyosda targ’ib qilishga xizmat qiladi. Talabalar o‘z ijodiy va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantiradi, an’anaviy hunarmandchilikni saqlaydi va uni zamonaviy talablarga moslashtirish imkoniga ega bo‘ladi. Bu jarayon, o‘z navbatida, mamlakatning madaniy merosini saqlash va yosh avlodni milliy qadriyatlar bilan boyitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Po‘latova M.M. The Necessity of Teaching Traditional Handicrafts in Technology Classes. Modern Education and Development, 28(3), 321–325. (2025) milliy hunarmandchilikni texnologik ta’limga kiritishning ahamiyati.

2. Ismoilova G.K. The Effectiveness of Using Interactive Methods in Teaching the Embroidery Art as One of the Types of Uzbek National Handicrafts. International Journal of Political Sciences and Economics, 4(04), 52–55. (2025) — interaktiv metodlarning xunarmandchilikni o‘rgatishda samaradorligi.

3. Axadova M.B. Texnologiya ta’limida “Xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash” fanini o‘qitish zarurati. PEDAGOGS, 56(2), 71–73. (2024) — fan sifatida hunarmandchilik va dizayn o‘rganishning pedagogik asoslari.

4. Shomirzayev M.K., Yuldashov K.K. Study of folk crafts in school technology education classes. International Journal of Social Sciences, 4(2), 283–292. (2021) — umumta’limda milliy hunarmandchilikni o‘rgatish bo‘yicha ilmiy tahlil.

5. Valiyeva N.A. Ta’limda pedagogik texnologiyalar bu nima? University Research Base. (2024) — pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonida qo‘llanishi.

6. “Pedagogik Mahorat” jurnalida chop etilgan maqola. PEDAGOGIK MAHORAT, 2025, №6 — milliy hunarmandchilikni umumta’limda tizimli o‘rgatish va texnologiya ta’limi kontekstida hunarmandchilikning pedagogik asoslari.

TEXNOLOGIYA DARSLARIDA MILLIY HUNARMANDCHILIK AN’ANALARINI O‘RGATISH USLULLARI

Usmonova Muxlisaxon Sobirovna
Qo‘qon davlat universiteti, Texnologik ta’lim va kutubxonashunoslik kafedrasi dotsenti, (PhD).

Annotatsiya. Mazkur maqolada texnologiya darslarida milliy hunarmandchilik an’analarini o‘quvchilarga o‘rgatishning ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatlari tahlil qilingan. Unda o‘quvchilarda milliy qadriyatlarni e’zozlash, estetik didni rivojlantirish, mehnatsevarlik va ijodkorlikni shakllantirishda

hunarmandchilik elementlarini dars jarayoniga integratsiya qilishning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, milliy hunarmandchilik turlaridan foydalanish orqali o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglash va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish usullari tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: Texnologiya fani, milliy qadriyatlar, hunarmandchilik, o‘qitish uslublari, amaliy mashg’ulot, milliy o‘zlik, estetik tarbiya, innovatsion metodlar.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimida milliy qadriyatlar asosida barkamol avlodni tarbiyalash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g’oyasi asosida ta’lim jarayonida o‘quvchilarga milliy merosni, xalq san’ati va hunarmandchilik an’analarini chuqur o‘rgatish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Texnologiya fanining mazmuni o‘quvchilarda mehnat ko‘nikmalarini shakllantirish, ijodiy fikrlash, amaliy faoliyatni rivojlantirish bilan bir qatorda, milliy qadriyatlarni anglashga, ularni hayotda qo‘llashga o‘rgatadi. Shu jihatdan, texnologiya darslarida milliy hunarmandchilik elementlarini o‘rgatish nafaqat ta’limiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. Hunarmandchilik san’ati o‘zida xalq tafakkuri, tarixiy xotira va estetik didni mujassam etgani bois, u yoshlar ongida milliy g’ururni shakllantiradi.

Muhokama. Hunarmandchilik – bu xalqning ko‘p asrlik tajribasi, madaniyati va mehnat madaniyatining ifodasidir. U nafaqat amaliy faoliyat, balki tarbiyaviy vosita sifatida ham muhim o‘rin tutadi. O‘quvchilar hunarmandchilik asoslarini o‘rganish jarayonida sabr, e’tibor, mehnatsevarlik, go‘zallikka intilish, aniqlik kabi sifatlarni o‘zlashtiradi. Bu esa texnologiya fanining maqsadi – shaxsning mehnat madaniyatini shakllantirish g’oyasiga uyg’un keladi.

Milliy hunarmandchilikni texnologiya fanida o‘rgatish, bir tomondan, o‘quvchilarning tarixiy va madaniy merosga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ikkinchi tomondan, amaliy ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Masalan, kashtachilik, ganchkorlik, kulolchilik, zardo‘zlik, yog’och o‘ymakorligi kabi turlar orqali o‘quvchi nafaqat material bilan ishlashni, balki naqsh, rang va shakl uyg’unligini his qilishni ham o‘rganadi.

Texnologiya fanida milliy hunarmandchilikni o‘rgatish integrativ yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda quyidagi pedagogik usullar samarali hisoblanadi:

Amaliy mashg’ulotlar: o‘quvchilarni bevosita hunarmandchilik turlarida ishtirok etishga jalb etish (masalan, milliy naqsh elementlarini chizish, matoga tikish, loydan buyum yasash va hokazo).

Demonstratsion usul: ustoz-hunarmandlar ishtirokida ko‘rgazmali mashg’ulotlar tashkil etish orqali o‘quvchilarni real tajriba bilan tanishtirish.

Loyiha metodi: o‘quvchilar milliy hunarmandchilik asosida ijodiy loyiha ishlab chiqishadi (masalan, “Milliy naqsh asosida sovg’a dizayni” loyihasi).

Integratsion yondashuv: tarix, san’at, geografiya kabi fanlar bilan bog’lab o‘qitish, bu esa hunarmandchilikning tarixiy ildizlari va hududiy xususiyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi. Shuningdek, o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini rag’batlantirish, ularning ijodiy fikrini erkin ifodalash imkoniyatini yaratish ham muhimdir. O‘qituvchi bu jarayonda yo‘naltiruvchi va maslahatchi rolini bajaradi.

Zamonaviy texnologiyalar davrida milliy hunarmandchilikni o‘rgatish jarayoni innovatsion shakl va metodlar bilan uyg’unlashtirilmoqda. Xususan:

raqamli texnologiyalar yordamida milliy naqshlarni 3D formatda modellashtirish;

interaktiv darslar orqali xalq hunarmandchiligi muzeylariga virtual sayohatlar tashkil etish; multimedia vositalari orqali hunarmandlar faoliyati va jarayonlarni videodars shaklida namoyish etish; onlayn platformalar yordamida o‘quvchilarning milliy dizayn loyihalarini taqdim etish. Bunday yondashuvlar o‘quvchilarning zamonaviy dunyoqarashini kengaytirish bilan birga, milliy merosga hurmat hissini yanada mustahkamlaydi.

Milliy hunarmandchilikni o‘rgatish jarayonida o‘quvchilar nafaqat kasbiy ko‘nikmalarni, balki axloqiy va estetik qadriyatlarni ham o‘zlashtiradi. Ular har bir naqsh ortida chuqur falsafiy ma’no borligini anglaydi. Masalan, “Islimiy” naqsh o‘sish va hayot timsoli bo‘lsa, “Girih” naqshi uyg’unlik va tartibni ifodalaydi. Shu orqali o‘quvchi o‘z xalqining badiiy tafakkurini his qiladi, milliy o‘zligiga hurmat bilan qaraydi.

Xulosa. Texnologiya darslarida milliy hunarmandchilik an’analarini o‘rgatish – bu nafaqat ta’limiy jarayon, balki milliy ongni shakllantirishning samarali vositasidir. Hunarmandchilikni o‘qitish o‘quvchilarda mehnatsevarlik, ijodkorlik, estetik did, milliy g’urur va tarixiy xotirani uyg’otadi. O‘qituvchi ushbu jarayonda milliy qadriyatlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg’unlashtirgan holda, o‘quvchilarni milliy merosni saqlash va davom ettirishga yo‘naltirishi zarur. Natijada texnologiya fani nafaqat kasbiy ko‘nikma beruvchi fan, balki milliy o‘zlikni tarbiyalovchi, qadriyatlar asosida fikrlaydigan shaxsni shakllantiruvchi vosita sifatida o‘z ahamiyatini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – Toshkent, 2020.

2. Xodjayeva N. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar.” – TDPU nashriyoti, 2022.

3. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. – Horizon Journal, 2001.

4. To‘xtayeva G. “Texnologiya fanini o‘qitishda interaktiv metodlar.” – Samarqand, 2023.

KIYIMLARNI KONSTRUKSIYALASHNI O‘RGATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Madaminova Yarkinoy Saparboyevna
UrDPI Texnologik ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada kiyimlarni konstruksiyalashni o‘rgatish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati, imkoniyatlari va afzalliklari tahlil qilinadi. Zamonaviy CAD/CAM dasturlaridan foydalanish orqali ta’lim samaradorligini oshirish, talabalarni sanoat talablariga mos ravishda tayyorlash masalalari yoritilgan. Shuningdek, o‘quv jarayonida 3D modellashtirish, virtual vizualizatsiya va avtomatlashtirilgan andozalash tizimlarining o‘rni ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, kiyim konstruksiyasi, CAD tizimlari, 3D modellashtirish, andoza, gradatsiya, virtual simulyatsiya, moda ta’limi.

Abstract. This article analyzes the importance, opportunities, and advantages of using digital technologies in teaching garment construction. It highlights the issues of improving educational efficiency and preparing students in accordance with industry requirements through the use of modern CAD/CAM software. The role of 3D modeling, virtual visualization, and automated pattern-making systems in the educational process is also discussed.

Keywords: digital technologies, garment construction, CAD systems, 3D modeling, pattern making, grading, virtual simulation, fashion education.

Аннотация. В данной статье анализируются значение, возможности и преимущества использования цифровых технологий в обучении конструированию одежды. Рассматриваются вопросы повышения эффективности образовательного процесса и подготовки студентов в соответствии с требованиями отрасли на основе применения современных CAD/CAM программ. Также раскрывается роль 3D-моделирования, виртуальной визуализации и автоматизированных систем построения лекал в учебном процессе.

Ключевые слова: цифровые технологии, конструирование одежды, CAD-системы, 3D-моделирование, лекала, градация, виртуальная симуляция, модное образование.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida yengil sanoat korxonalari faoliyati tobora avtomatlashtirilmoqda. Bu esa mutaxassislarni tayyorlash jarayonida ham zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashni talab etadi. An’anaviy qo‘lda

konstruksiyalash usullari bilan bir qatorda, bugungi kunda kompyuter dasturlari yordamida kiyim loyihalash keng ommalashmoqda.

Ta’lim jarayoniga raqamli vositalarni joriy etish bo‘lajak modelyer-konstruktorlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

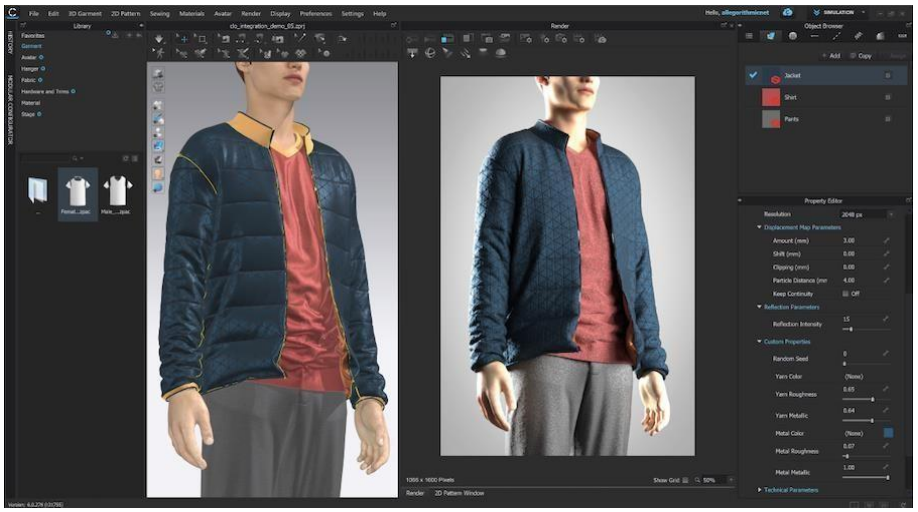

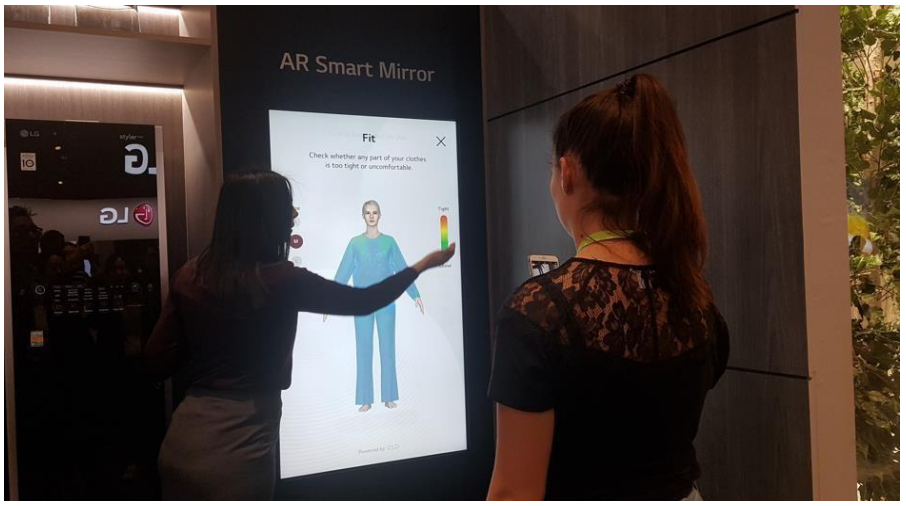

1.1. CLO 3D dasturi

CLO 3D dasturi kiyimlarni uch o‘lchamli muhitda yaratish va virtual tarzda sinab ko‘rish imkonini beradi. Ushbu dastur orqali:

2D andozani 3D ko‘rinishga o‘tkazish; Gazlama xususiyatlarini modellashtirish;

Virtual maneken asosida moslashtirish; Dizayn va konstruktiv xatolarni tez aniqlash imkoniyati yaratiladi. Bu esa talabalar uchun vizual fikrlashni rivojlantiradi hamda real ishlab chiqarish jarayoniga yaqin tajriba beradi.

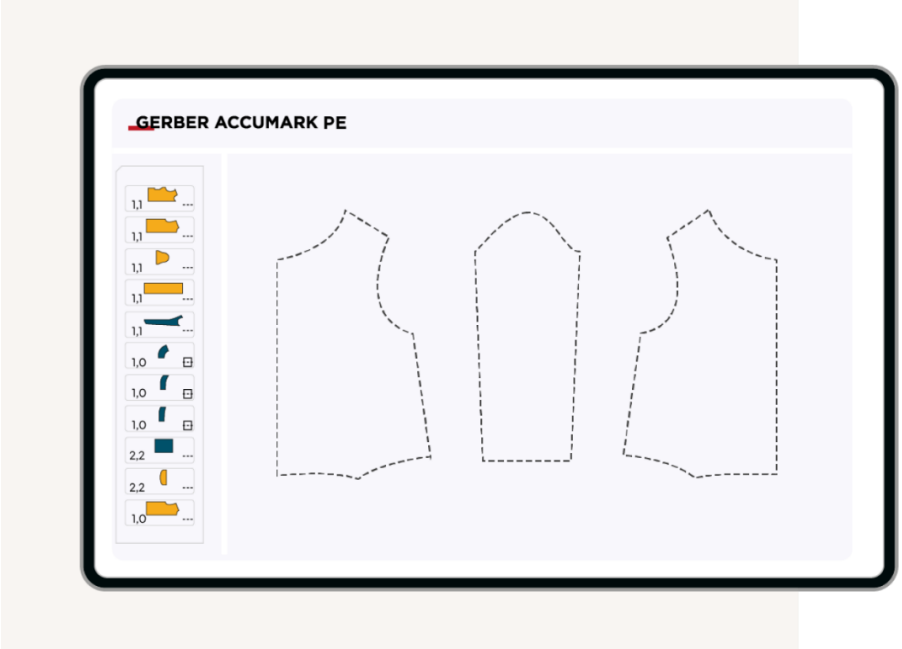

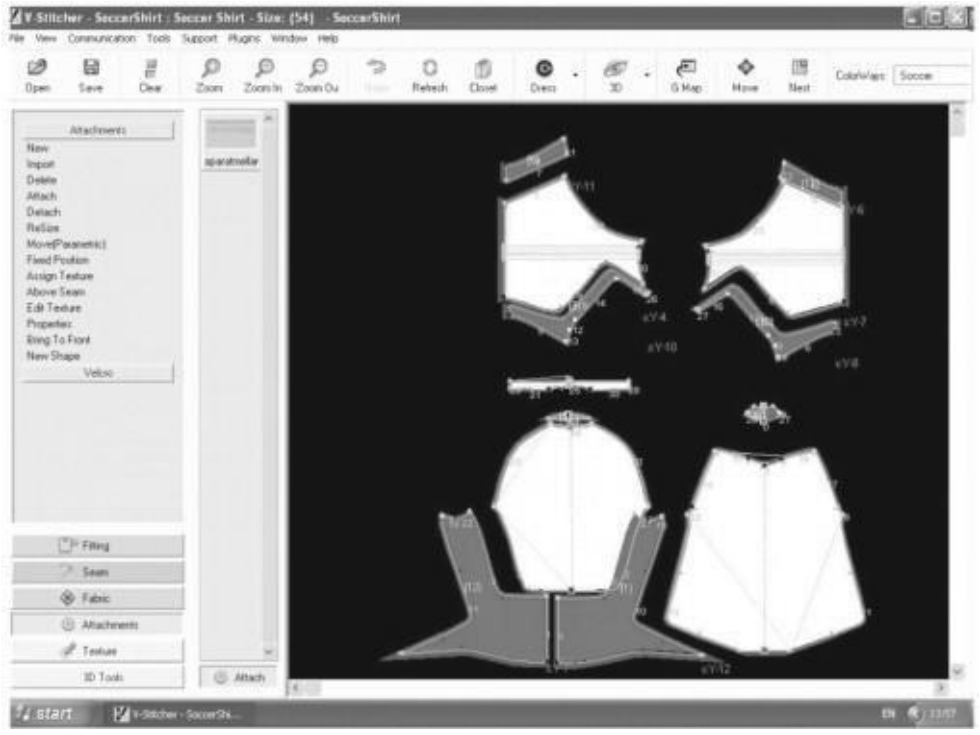

1.2. Gerber AccuMark tizimi

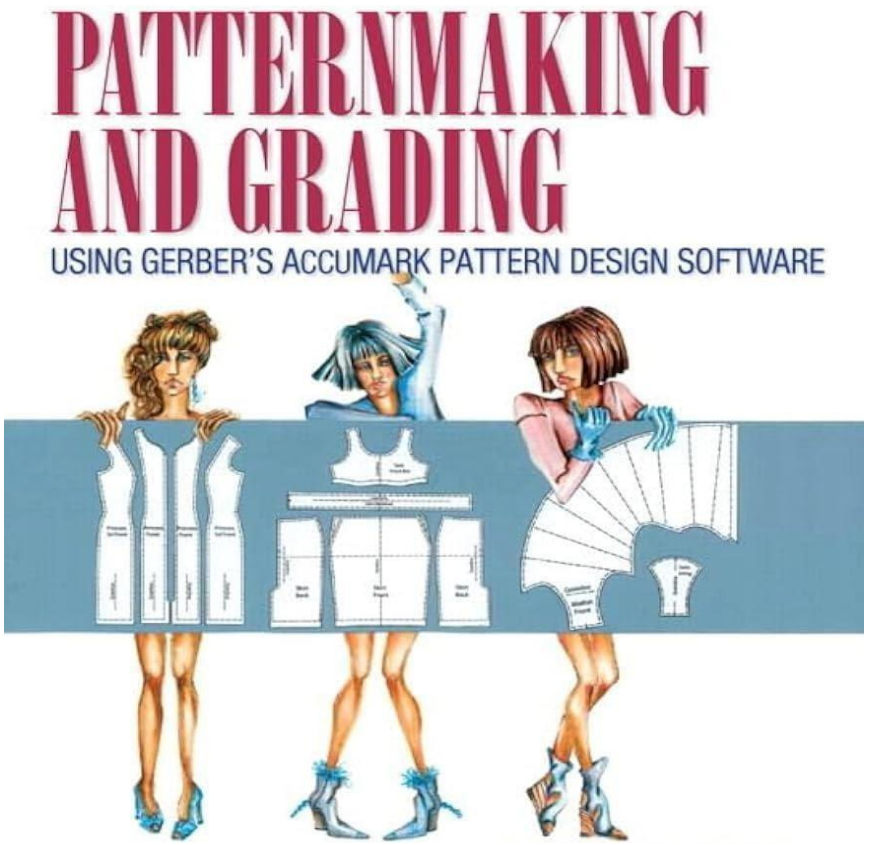

Gerber AccuMark avtomatlashtirilgan loyihalash tizimi bo‘lib, sanoatda keng qo‘llaniladi. Uning asosiy funksiyalari:

Aniq andoza chizish; O‘lchamlar bo‘yicha gradatsiya qilish; Marker tayyorlash;

Matoni tejamkor joylashtirish hisob-kitoblari.

Ta’lim jarayonida ushbu dasturdan foydalanish talabalarni real ishlab chiqarish standartlariga moslashtiradi.

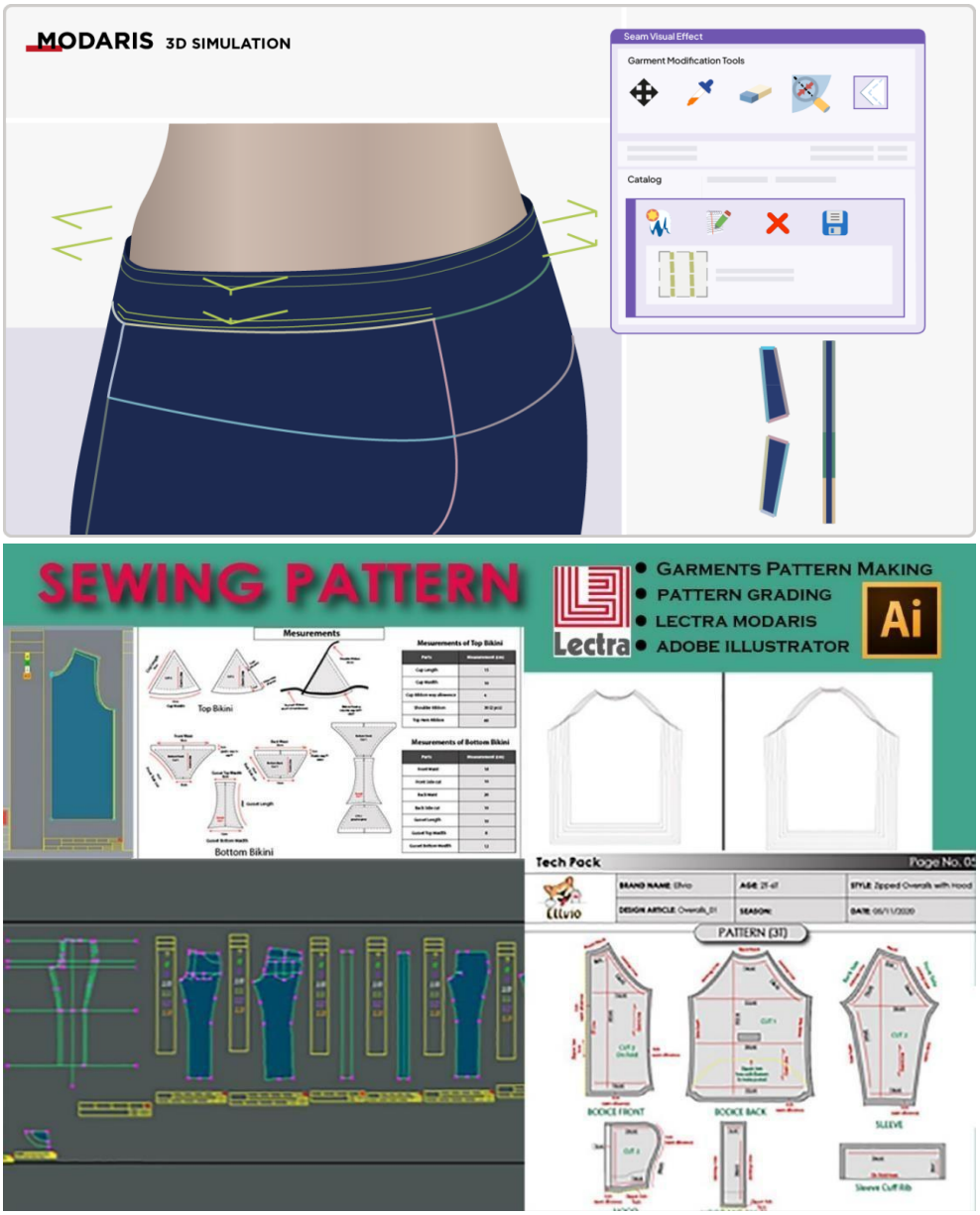

1.3. Lectra Modaris dasturi

Lectra Modaris professional konstruksiyalash va modellashtirish uchun mo‘ljallangan dastur hisoblanadi. U:

2D konstruksiya yaratish; Avtomatik gradatsiya; Sanoat standartlariga mos aniqlik; Ish jarayonini tezlashtirish imkoniyatlarini taqdim etadi.

Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish quyidagi ijobiy natijalarni beradi:

O‘quv jarayonining samaradorligi oshadi – vaqt va resurslar tejaladi.

Amaliy ko‘nikmalar shakllanadi – talabalar sanoat dasturlarida ishlashni o‘rganadi.

Vizual tahlil imkoniyati kengayadi – 3D muhitda kiyimni ko‘rish orqali konstruktiv xatolar kamayadi.

Masofaviy ta’limni qo‘llab-quvvatlaydi – onlayn platformalar orqali amaliy mashg’ulotlar o‘tkazish mumkin.

Ekologik samaradorlik – qog’oz va mato sarfi kamayadi.

Texnik jihozlanish darajasining yetarli emasligi; Litsenziyalangan dasturlarning yuqori narxi; O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarining yetarli emasligi.

Ta’lim muassasalarida zamonaviy kompyuter laboratoriyalarini tashkil etish; O‘qituvchilar uchun malaka oshirish kurslarini yo‘lga qo‘yish; Davlat-xususiy sheriklik asosida dasturiy ta’minot bilan ta’minlash.

Kiyimlarni konstruksiyalashni o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirish, talabalarni zamonaviy sanoat talablariga mos tayyorlash va ularning raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. CAD/CAM tizimlari asosida tashkil etilgan o‘quv jarayoni talabalarda nafaqat nazariy bilim, balki amaliy kasbiy ko‘nikmalarni ham shakllantiradi.

Shu bois, moda va yengil sanoat ta’limi tizimida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azimova N. Yengil sanoatda kiyim konstruksiyasi asoslari. – Toshkent, 2018.

2. Rahimov B. Kiyim loyihalash texnologiyasi. – Toshkent, 2020.

3. CLO 3D rasmiy hujjatlari va qo‘llanmalari.

4. Gerber AccuMark foydalanuvchi qo‘llanmasi.

5. Lectra Modaris texnik tavsiflari.

TEXNOLOGIYA FANINING BOLALAR RIVOJLANISHIDAGI O‘RNI

G’ulomova Sarviniso Akmal qizi
SHahrisabz davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada har bir o‘sib kelayotgan yosh avlodni texnologiya faniga bo‘lgan qiziqishi va bu fanda bajariladigan amaliy jarayonlar hamda bu jarayonlarning ular rivojida tutgan o‘rni haqida yoritilgan. Yana shu bilan bir qatorda texnologiya va psixologiya fanlarining uzviy bog’liqligiga alohida e’tibor qaratilgan. Bolalarga texnalogiya fanida o‘rgatiladigan amaliy mashg’ulot orqali ularning psixologik rivojlanish holatlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Qo‘l matorikasi, qobiliyat, miya faoliyati, texnologiya, plastilin, rangli qog’oz, fikr va g’oyalar, kasb-hunar, texnologiya fani, psixologiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается интерес каждого подрастающего поколения к науке о технике и практическим процессам, осуществляемым в этой науке, а также роль этих процессов в их развитии.

Кроме того, особое внимание уделяется неразрывной связи между наукой о технике и психологией. Через практическое обучение в области науки о технике раскрывается психологическое развитие детей.

Ключевые слова: моторика рук, способности, мозговая активность, технология, пластилин, цветная бумага, мысли и идеи, профессия, наука о технике, психология.

Abstract: This article discusses the interest of each growing generation in the science of technology and the practical processes carried out in this science and the role of these processes in their development. In addition, special attention is paid to the inextricable link between the sciences of technology and psychology. Through practical training in the science of technology, children's psychological development is revealed.

keywords: Manual motility, ability, brain activity, technology, plasticine, colored paper, thoughts and ideas, profession, science of technology, psychology.

KIRISH. Texnologiya va psixologiya fanining uzviy bog'liqligini aytadigan bo‘lsak, psixologiya bu insonning ruhiy faoliyati, xulq-atvorini, ong osti jarayonlarini o‘rganadigan fan bo‘lsa, texnologiya fani esa nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lab, yoshlarning ijodiy fikrlash, muammolarini hal qilish va kasb-hunarga tayyorlanishida xizmat qiladigan fandir. Shuningdek bu ikki fanning bir-biriga chambarchas uzviy bog'liqligini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Bog'liqlik jihati shundaki, har bir shaxs rivojlanar ekan ularda estetik yaratuvchanlik, qobiliyat, kreativlik va boshqa xislatlar ham rivojlanib boradi. Bunday jarayonlarni hech shubhasiz psixogiya o‘rgansa, bolalarni aqlan va ruhan kamchiliklarsiz o‘sishlari uchun esa texnologiya fanidan o‘rganishlari mumkin bo‘lgan vazifalarga yo‘naltiramiz. Ijod qilish, biror bir buyumni yasash yoki nimadir yangi narsa ixtiro qilishga urinishimiz bu birinchi navbatda psixik holatimiz bilan bog'liqdir. Negaki barcha insonlarda qaysidir yoqimsiz vaziyat yoki stresli paytlarda qandaydir bir ish bilan shug'ullanib shu holatidan chiqishga urinadi. Ana shunday vaziyatlarning eng birinchi ko‘makdoshi bu texnologiya fani bo‘ladi.

ASOSIY QISM. Hozirgi davrning eng muhim talablaridan bu farzandlarimizning bilim olishi va ularning o‘sib rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratishdir. Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichidagi bolalarning aqlan va psixik rivojlanishi asosan pedagoglarimiz say-harakatlari bilan kechadi. Pedagoglar o‘z ustida ishlab yetuk mutaxassis bo‘lishlarini qo‘llab-quvvatlash joiz sanaladi. Shu o‘rinda aytib o‘tish zarur bo‘lgan bir fan borki, bunda bolalar asosan qo‘l matorikalari orqali ishlaydi. O‘z o‘rnida qo‘l matorikasidagi harakatlar miya faoliyati, nutq, diqqat va qobiliyatlarni faollashtiradi. Bolalar uchun kunlik vazifa bo‘lgan faoliyatlar nafaqat texnologiyani o‘rgatadi, balki rivojlanishida ham katta

o‘rin tutadi. Bunday faoliyatlar plastilinda ishlash, rangli qog’ozlar orqali ishlash va turli xil buyumlarni yasash nevrigimnastik tamoyillarga asoslanib stresni kamaytiradi, ishchanlikni oshiradi. Bunday qo‘l yordamidagi faoliyat faqatgina bolalarga emas balki kattalar uchun ham manfaatli ekanligi haqida psixologlarimiz aytib o‘tishgan. Qo‘lda barmoqlar harakati bilan bajariladigan ishlar bu polimer loylarga shakl berish, munchoq tizish, plastilindan narsalar yasash, qog’ozlarni qaychi bilan qirqish kabi harakatlar miyaning ikkala yarim sharini faollashtiradi. Bu jarayonlarni muntazam ravishda bolalarga o‘rgatib borilsa, ularning fikrlashlari va qobilyatlarini rivojlantiradi. Bolalarimizning iqtidorli va iste’dotli bo‘lishlari ularga beriladigan mehr va ajratadigan vaqtimizga ham bog’liq bo‘ladi. Texnologiya fani faqatgina maktabgacha ta’lim yoki boshlang’ich ta’lim bosqichi uchungina emas ulardan katta yoshdagi bolalarga ham manfaatli hisoblanadi. Negaki texnologiya fanining asl negizida qobilyatlarni shakllantirish, ijodkorlik hislarini uyg’ota olishligi to‘g’risida aytib o‘tishimiz joizdir.

Bolalar psixologiyasini o‘rganish jarayonida diqqatning jamlanishi, kreativlik g’oyalarining hosil bo‘lishi va o‘zi bajarayotgan ishdan mamnunlik his qilishi psixik rivojlanish uchun juda muhim holatdir. Yuqorida aytib o‘tgan bolalardagi bunday holatning barchasini texnologiya fanida ham shubhasiz ko‘rishimiz mumkin. Bolalarimizning o‘z xohishlari bilan yoki majburiy ravishda bajaradigan faoliyati bolalarning psixik rivojlanishida juda muhim o‘rin tutadi. Bu fan faqatgina hissiy holatlardagina emas balki amaliy jarayonlarni ham faollashtiruvchi hisoblanadi. Texnologiya fani turli xil mashg’ulatlar bilan o‘tilganligi sababli bolarning rivojlanishi bilan bevosita bog’liqdir. Masalan ayrim mashg’ulotlarni aytib o‘tadigan bo‘lsak, ular texnologiya va psixologiya fani uchun ham foydalaniladi. Ular o‘sha yuqorida aytganlarimiz, ya’ni plastilindan, qog’ozdan va turli mayda yoki yirik detallar bilan ishlash jarayonidir. Bolalarimizni ayni balog’atga o‘tish davrida ularni qaysidir kasb-hunarga yo‘naltirilganligi juda muhum sanaladi va albatta, texnalogiya faniga yuklatilgan vazifa hisoblanadi. Texnologiya fanining maqsad va vazifasi tubdan o‘zgarib borayotgan bir paytda bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish ijodkorlik va texnik tafakkurni rivojlantirishda asosiy poydevor hisoblanadi. Ta’im dasturida bolalarning rivojlanishiga o‘z hissasini qo‘shayotgan fanlarga nisbatan e’tiborni qaratish muhim kasb etadi. Bu borada Prezidentimiz o‘z navbatida yuksak ishonch va e’tibor bilan barcha ta’lim mutasaddilarini qo‘llab kelmoqdalar.

Kelajagimiz poydevori bo‘lgan bolalarning har tomonlama, ya’ni ham jismonan ham ma’nan rivojlanishi uchun texnologiya fanining o‘rni beqiyos deyishimiz mumkin. Jamiyatning rivojlanishi o‘z navbatida biz tarbiyalayotgan bolalar bilan bevosita bog’liqdir. Shunday ekan raqamli texnologiyalar asrida yashayotgan ekanmiz farzandlarimizni ham shu davr silsilasida o‘z holicha qo‘yib

bo‘lmaydi. Ularni kasb-hunarga yo‘naltirilgan ta’lim va tarbiyasiga e’tibor qaratishimiz darkor bo‘ladi. Texnologiya faniga nisbatan bolalar mehrini uyg’otish maqsadida, ularga metod va amaliy mashg’ulotlar asosida qiziqarli darslar tashkil qilishga e’tibor qaratishimiz darkor bo‘ladi.

XULOSA. Hozirgi davrga kelib ilm-fan kabi texnologiya fani ham jadal sur’atlarda rivojlanib bormoqda. Shunday ekan bu fan orqali hozirgi davr yoshlarini qaysidir faoliyat bilan shug’ullanishlarini ta’minlab beradi. Texnologiya fanining mazmun mohiyati shundaki, fikr va g’oyalar birlashuvi sifatida qaralar ekan bu o‘z-o‘zidan bolalarda psixik jarayonlar orqali kechadi. Bolalarning qanchalik mehnatga, qaysidir yo‘nalishdagi kasb-hunarga ular fikrini, hayolini qaratsak ulardan shunchalik bekorchi vaqatni va behuda ishlarga bo‘lgan layoqatini so‘ndirishimiz mumkin bo‘ladi. Hayotda barcha inson bolasi birdek ilm-fan bilimdonlari bo‘la olmasligi mumkin. Ammo xuddi shu ahvolda ularni o‘z holicha qoldirib bo‘lmaydi. Ularga mehr bilan vaqt ajratilsagina o‘rgatilgan amaliy ishning ustasi bilimdoni bo‘la oladilar. Ko‘rishimiz mumkinki, bunday amaliyotlar bevosita inson ruhiga orom baxsh etuvchi vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Shunday qilib so‘z so‘ngida aytib o‘tish darkor bo‘ladiki, har qanday tanlangan kasbga mehr va mas’uliyat bilan yondashilsagina uning kelajagi, istiqboli biz istaganday porloq bo‘lishi hech bir mubolag’asiz o‘z tasdig’ini topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Umumiy o‘rta ta’limning Davlat ta’lim standarti. -Toshkent, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Texnologiya fani o‘quv dasturi(5-9-sinflar).-Toshkent, 2021.
3. Qudratov T. Texnologiya ta’lim metodikasi. -Toshkent: Tafakkur, 2019
4. Yo‘ldoshev J, Xasanov S. Pedagogika va psixologiya asoslari. -Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
5. Davydov V.V. Teoriya razvivaushchego obucheniya. –Moskva: Intor, 1996.
6. Rubinstein S.L. Osnovy obshchey psixologii. -Sank-Peterburg: Piter, 2002.
7. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.- Cambridge: Harvard University Press, 1978.

MAKTAB O‘QUVCHILARIDA MEHNATSEVARLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH METODLARI

Mamadaliyeva Xayriniso Raxmatjon qizi
QDU Texnologik ta’lim yo‘nalishi I-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktab o‘quvchilarida mehnatsevarlik ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonining nazariy-metodik asoslari keng

yoritiladi. Mehnatsevarlikning pedagogik mohiyati, uning shaxs kamolotidagi o‘rni, mehnat ta’limida qo‘llaniladigan metodlarning samaradorligi va o‘quvchilarning yosh xususiyatlari bilan bog’liq jihatlar tahlil qilinadi. Amaliy mashg’ulotlar, loyihaviy ta’lim, jamoaviy faoliyat, raqamli texnologiyalar, kuzatish va o‘qituvchi namunasi orqali o‘quvchilarda mehnatga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantirish mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, oila va jamiyatning mehnat tarbiyasidagi o‘rni, motivatsiya va baholashning o‘quvchilarning mehnatga intilishiga qo‘shadigan hissasi batafsil yoritiladi.

Kalit so‘zlar: mehnatsevarlik, mehnat ta’limi, kompetensiya, mehnat madaniyati, mehnat faoliyati, pedagogik texnologiya, motivatsiya, loyihaviy o‘qitish, jamoaviy mehnat, shaxs rivoji.

Maktab o‘quvchilarida mehnatsevarlik ko‘nikmalarini shakllantirish uzluksiz va murakkab pedagogik jarayon bo‘lib, u o‘quvchi shaxsining har tomonlama kamol topishida muhim o‘rin tutadi. Mehnatsevarlik — bu shaxsning mehnatga nisbatan ongli munosabati, o‘z oldiga maqsad qo‘yib mehnat qilishga intilishi, tirishqoqlik, qat’iyat va javobgarlikni o‘zida mujassam etgan sifatdir. Pedagogik nuqtai nazardan mehnatsevarlik faqat jismoniy mehnatga qobiliyat bilan emas, balki ruhiy tayyorgarlik, mehnat jarayonidan zavq olish, natijaga intilish kabi psixologik omillar bilan ham belgilanadi.

Mehnatsevarlikning shakllanishi o‘quvchilarning yoshiga ko‘ra turlicha kechadi. Boshlang’ich sinf o‘quvchilari mehnatning quvonchli jihatlarini ko‘proq o‘yin va ijodiy mashg’ulotlar orqali anglaydilar. O‘rta sinflarda mehnat jarayoni va uning natijalari o‘quvchining ongida ma’no kasb etadi, bu esa mas’uliyat, tartib, intizom kabi sifatlarning shakllanishiga zamin yaratadi. Yuqori sinf o‘quvchilari esa mehnatni kelajak kasbiy faoliyat bilan bog’lab, mehnat madaniyati, rejalashtirish, koordinatsiya va o‘zini boshqarish elementlarini o‘zlashtiradi. Har bir bosqichga mos pedagogik metodlardan foydalanish mehnatsevarlikning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi.

Amaliy faoliyat metodi maktab o‘quvchilarida mehnatsevarlikni shakllantirishning eng samarali yo‘llaridan biridir. Texnologiya fanidagi amaliy ishlar o‘quvchilarni faol ishtirok etishga, harakatni rejalashtirishga, materiallar bilan ishlashga, mehnat xavfsizligi qoidalariga amal qilishga o‘rgatadi. Bunda o‘quvchi o‘z qo‘llari bilan bajarilgan ish natijasini ko‘rishi, mehnat jarayonidan qoniqish hosil qilishi, o‘zida zarur malakalar rivojlanayotganini sezishi juda muhim. Amaliy mashg’ulotlarning muntazamligi o‘quvchilarda puxta ishlash, muammolarni hal qilish, vosita va moslamalardan to‘g’ri foydalanish kabi sifatlarni shakllantiradi.

Loyihaviy ta’lim metodi ham mehnatsevarlikning shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Loyihalar o‘quvchilardan mustaqil fikrlash, izlanish, adabiyotlar bilan ishlash, konstruktsiyalar yaratish, texnologik jarayonlarni tahlil qilish kabi ko‘nikmalarni talab qiladi. Loyihani amalga oshirish jarayonida o‘quvchi o‘z mehnatini rejalashtiradi, mas’uliyatni his qiladi va oxirgi natijaga intiladi. Bu metodning afzalligi shundaki, o‘quvchi bajarilgan ish natijasini real hayotga qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi va bu uning mehnatga qiziqishini yanada kuchaytiradi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish bugungi kunda mehnatsevarlikni shakllantirishning innovatsion yo‘nalishlaridan biridir. 3D-modellashtirish dasturlari, interaktiv simulyatorlar, virtual laboratoriyalar o‘quvchilarni zamonaviy mehnat jarayonlari bilan tanishtiradi va ularda texnik tafakkurni rivojlantiradi. Bu vositalar yordamida o‘quvchi murakkab mexanizmlar, texnologik jarayonlar yoki buyumlarning o‘lchamlarini oldindan ko‘rib chiqishi, mehnatning bosqichlarini modellashtirishi mumkin. Raqamli texnologiyalar o‘quvchini faol izlanishga undaydi, shu bilan birga mehnatda aniqlik, aniqlik va puxtalik sifatlarini mustahkamlaydi.

Jamoaviy mehnat metodi o‘quvchilarda nafaqat mehnatga bo‘lgan ijobiy munosabatni, balki ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni, hamkorlikka tayyorlik, boshqalar fikrini hurmat qilish, birgalikda maqsadga erishish kabi fazilatlarni shakllantiradi. Guruh bo‘lib bajariladigan loyihalar o‘quvchilarni mas’uliyatni bo‘lishishga, vazifalarni taqsimlashga, har birining mehnati umumiy natijaga ta’sir qilishini tushunishga o‘rgatadi. Bu esa mehnat jarayonida o‘z o‘rnini aniqlash, hamkorlik madaniyatini o‘zlashtirish va ijtimoiy faol bo‘lishga undaydi.

Kuzatish va pedagog namunasi metodi mehnatsevarlikni shakllantirishda eng qadimgi, ammo eng samarali metodlardan biri sanaladi. O‘quvchilar o‘qituvchining tartibli ishlashi, mehnatga mas’uliyat bilan yondashishi, jarayonni aniq ko‘rsatib berishi, estetik va texnik talablarni yuqori darajada bajarishini kuzatar ekan, o‘zida o‘sha sifatlarni takrorlashga intiladi. O‘quvchi uchun mehnat jarayonining vizual tushuntirilishi uning mehnatga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va jarayonni aniq tasavvur qilishga yordam beradi.

Mehnatsevarlikning shakllanishida oila va jamiyatning roli ham juda katta. Ota-onaning mehnatga bo‘lgan munosabati, uy ishlarida farzandni kichik mas’uliyatlarga jalb etishi, “ustoz–shogird” an’anasi asosida mahalla ustalari bilan ishlash imkoniyati bolaning mehnatga bo‘lgan qarashlarini shakllantiradi. Oila muhitida mehnat qadrlanishi, mehnatkash inson hurmat qilinishi farzandning ruhiy olamiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, jamiyatda mehnatning qadrlanishi, mehnat bayramlari, turli ko‘rik-tanlovlar o‘quvchilarning mehnatga qiziqishini belgilaydi.

Motivatsiya va baholash mehnatsevarlikni rivojlantirishning zaruriy shartidir. O‘quvchining har qanday kichik yutug’ini e’tirof etish, jarayondagi harakatlarini rag’batlantirish, mehnat jarayonida yuzaga kelgan qiyinchiliklarni birgalikda tahlil qilish uning mehnatga bo‘lgan ishtiyoqini oshiradi. Rag’batlantirishning turli shakllari — maqtov, sertifikat, ko‘rgazmalarga qo‘yish, sinf oldida e’tirof etish — o‘quvchini yana-da faol bo‘lishga undaydi. Formativ baholash esa o‘quvchining mehnat jarayonini muntazam kuzatish, uning rivojlanishini qayd etish orqali mas’uliyat va intilishning kuchayishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Maktab o‘quvchilarida mehnatsevarlik ko‘nikmalarini shakllantirish ko‘p omilli, kompleks va bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan jarayon bo‘lib, u o‘quvchining ijtimoiy va shaxsiy rivojini ta’minlaydi. Amaliy mashg’ulotlar, loyihaviy ta’lim, jamoaviy mehnat, raqamli texnologiyalar, kuzatish va pedagog namunasi kabi metodlarning samarali qo‘llanishi o‘quvchilarda mehnatga ijobiy munosabat, mas’uliyat, tirishqoqlik va qat’iyatni shakllantiradi. Oila va jamiyat bilan hamkorlikda olib borilgan mehnat tarbiyasi esa ushbu jarayonning uzviy davomi sifatida qaralishi lozim. Mehnat ta’limini takomillashtirish, o‘quvchilarda mehnat madaniyatini shakllantirish, texnologiya fanining mazmunini yangilash, zamonaviy metodlarga tayanish — barkamol, mehnatsevar, mas’uliyatli yosh avlodni tarbiyalashning eng muhim omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sobirovna, U. M., & Sharifjon, P. O. (2023). Choosing Organizational Forms of Education in the Effective Organization of Technology Courses. *Journal of Innovation, Creativity and Art*, *2*(2), 77-81.
2. Sobirovna, U. M. (2023). O‘quvchilarni texnologiya fanini o‘zlashtirishga psixologik tayyorlash. *Ustozlar uchun*, *16*(1), 392-399.
3. Sobirovna, U. M. (2023). Maxsus ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalar uchun ta’limning integratsiyalashuvi. In *Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences* (Vol. 2, No. 4, pp. 14-19).
4. Sobirovna, U. M. (2022). Interactive learning methods used in the effective organization of technology courses. *Open Access Repository*, *9*(11), 106-113.
5. Sobirovna, U. (2021). Modernization of the content, methods and tools of technologies in the organization of modern education.
6. Sobirovna, U. M. (2023). Technology As a Factor of Educational Education In Special Schools. *Journal of Creativity in Art and Design*, *1*(1), 4-7.
7. Sobirovna, U. M. (2023). Professional training of students of special boarding schools. *international journal of social science & interdisciplinary research issn: 2277-3630 Impact factor: 8.036*, *12*(10), 62-67.

8. Усмонова, M. (2022). Imkoniyati cheklangan bolalarni o ‘qitishda texnologiya fanining dolzarbligi. *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире*, *1*(4).

9. Sobirovna, U. M. (2022). Use of information and communication technologies in increasing the efficiency of technology lessons. *Open Access Repository, 9*(11), 114-119.

TEXNOLOGIK TA’LIMDA MASOFAVIY TA’LIMNING SAMARADORLIGI VA MUAMMOLARI

Ismailova Momogul Hamraboy
Urganch Davlat Pedagogika Instituti o‘qituvchisi
To‘xtamurodova O‘g’ilnor
Urganch Davlat Pedagogika Instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada texnologik ta’lim tizimida masofaviy ta’limning o‘rni, ahamiyati va samaradorligi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, masofaviy ta’lim jarayonida yuzaga keladigan muammolar, xususan amaliy mashg’ulotlarni tashkil etishdagi qiyinchiliklar, texnik infratuzilma yetishmovchiligi hamda o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olishga tayyorgarlik darajasi ko‘rib chiqiladi. Maqolada texnologik fanlarni o‘qitishda raqamli platformalar va virtual vositalardan foydalanishning afzalliklari asoslab beriladi. Tahlillar asosida masofaviy ta’lim samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Texnologik ta’lim, masofaviy ta’lim, raqamli pedagogika, virtual laboratoriya, innovatsion texnologiyalar, ta’lim samaradorligi, aralash ta’lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Аннотация:В данной статье научно-теоретически анализируются роль, значение и эффективность дистанционного обучения в системе технологического образования. Также рассматриваются проблемы, возникающие в процессе дистанционного обучения, в частности трудности организации практических занятий, недостаточность технической инфраструктуры, а также уровень готовности обучающихся к самостоятельному обучению. В статье обосновываются преимущества использования цифровых платформ и виртуальных средств при преподавании технологических дисциплин. На основе проведённого анализа разработаны практические рекомендации по повышению эффективности дистанционного обучения.

Ключевые слова: технологическое образование, дистанционное обучение, цифровая педагогика, виртуальная лаборатория, инновационные

технологии, эффективность образования, смешанное обучение, информационно-коммуникационные технологии.

Abstract: This article analyzes the role, significance, and effectiveness of distance learning in the technological education system from a scientific and theoretical perspective. It also examines the problems arising in the process of distance learning, particularly the difficulties in organizing practical classes, the lack of technical infrastructure, and the level of students' readiness for independent learning. The article substantiates the advantages of using digital platforms and virtual tools in teaching technological subjects. Based on the analysis, practical recommendations have been developed to improve the effectiveness of distance learning.

Keywords: technological education, distance learning, digital pedagogy, virtual laboratory, innovative technologies, educational effectiveness, blended learning, information and communication technologies.

Kirish. XXI asrda globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi hamda axborot oqimining keskin ortishi ta'lim tizimiga yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. An'anaviy ta'lim modeli o‘z o‘rnini bosqichma-bosqich innovatsion, moslashuvchan va texnologiyalarga asoslangan ta'lim shakllariga bo‘shatib bermoqda. Ayniqsa, texnologik ta'lim yo‘nalishida bu jarayon yanada yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Chunki mazkur yo‘nalish bevosita zamonaviy texnika, ishlab chiqarish jarayonlari, raqamli qurilmalar va dasturiy vositalar bilan chambarchas bog'liqdir. So‘nggi yillarda masofaviy ta'lim shakli nafaqat muqobil, balki strategik ahamiyatga ega ta'lim turi sifatida shakllandi. Raqamli platformalar, onlayn kurslar, virtual laboratoriyalar va interaktiv dasturlar orqali bilim berish imkoniyati kengaydi. Bu esa ta'lim jarayonining hududiy va vaqt jihatidan chegaralanishini kamaytirdi. Endilikda o‘quvchi yoki talaba geografik joylashuvdan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Texnologik ta'limning o‘ziga xos jihati shundaki, u nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy ko‘nikmalarni ham shakllantirishni talab qiladi. Muhandislik tafakkuri, konstruktiv fikrlash, muammoni hal qilish kompetensiyasi aynan amaliy mashg'ulotlar orqali rivojlanadi. Shu sababli masofaviy ta'limni texnologik fanlarga tatbiq etishda alohida yondashuv zarur bo‘ladi. Virtual muhitda amaliyot tashkil etish, simulyatsiya dasturlaridan foydalanish va raqamli laboratoriyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.Bundan tashqari, zamonaviy mehnat bozori ham texnologik bilim va ko‘nikmalarga ega mutaxassislarni talab qilmoqda. Sanoatning avtomatlashtirilishi, sun'iy intellekt elementlarining joriy etilishi, raqamli ishlab chiqarish tizimlari mutaxassisdan doimiy ravishda o‘z ustida ishlashni, yangi bilimlarni egallashni talab etadi. Masofaviy ta'lim esa uzluksiz kasbiy rivojlanish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Asosiy qism. Texnologik ta’lim jarayoni kompetensiyaviy yondashuvga asoslanadi. Bunda o‘quvchilarda faqat nazariy bilim emas, balki amaliy ko‘nikma, texnik tafakkur va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish qobiliyati shakllantiriladi. Masofaviy ta’lim esa aynan shu kompetensiyalarni rivojlantirishda raqamli vositalar orqali yangi imkoniyatlar yaratadi. Masofaviy ta’limning pedagogik asosini interfaollik, mustaqil ta’lim, modul tizimi va raqamli nazorat mexanizmlari tashkil etadi. O‘quv materiallari elektron shaklda taqdim etilishi, video ma’ruzalar, animatsion tushuntirishlar hamda onlayn testlar orqali bilim berish jarayoni tizimli yo‘lga qo‘yiladi. Bu esa o‘quvchining bilimni bosqichma-bosqich va mustaqil ravishda o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. Texnologik fanlarda masofaviy o‘qitish jarayoni ko‘pincha loyiha asosida tashkil etiladi. Talabalar mustaqil ravishda muayyan qurilma modeli, dasturiy mahsulot yoki texnologik jarayon loyihasini ishlab chiqadilar. Bu usul ularda ijodiy fikrlash va amaliy yondashuvni shakllantiradi. Texnologik ta’limda masofaviy ta’lim samaradorligi bir necha omillarga bog’liq:

Birinchidan, o‘quv materialining sifatli va tushunarli ishlab chiqilishi muhimdir. Raqamli darsliklar, 3D modellar, grafik tasvirlar va simulyatsiyalar murakkab texnologik jarayonlarni sodda va aniq ko‘rsatib berishga yordam beradi. Ikkinchidan, interaktiv platformalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Onlayn forumlar, videokonferensiyalar va virtual muhokamalar orqali o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida doimiy muloqot ta’minlanadi. Uchinchidan, baholash tizimining shaffof va avtomatlashtirilganligi o‘quvchini muntazam ishlashga undaydi. Elektron testlar, topshiriqlar va reyting tizimi bilimni nazorat qilishda qulaylik yaratadi. To‘rtinchidan, masofaviy ta’lim o‘quvchilarning vaqtni boshqarish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Talaba o‘z o‘quv jarayonini rejalashtiradi, topshiriqlarni mustaqil bajaradi va natijalarini tahlil qiladi. Texnologik ta’limning asosiy tarkibiy qismi amaliy mashg’ulotlardan iborat. Masofaviy shaklda bunday mashg’ulotlarni samarali tashkil etish uchun virtual laboratoriyalar, simulyator dasturlar va masofadan boshqariladigan qurilmalardan foydalaniladi. Virtual laboratoriyalar orqali talabalar elektr zanjirlarini yig’ish, mexanik modellarni sinash yoki dastur kodlarini tekshirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Simulyatsiya muhiti xatolik qilish xavfini kamaytiradi va tajribani bir necha bor takrorlash imkonini beradi. Shu bilan birga, ayrim murakkab texnologik jarayonlar real jihozlarsiz to‘liq o‘zlashtirilmasligi mumkin. Shuning uchun aralash ta’lim modeli
— ya’ni nazariyani masofaviy, amaliyotni esa an’anaviy shaklda tashkil etish — eng maqbul variantlardan biri hisoblanadi. Masofaviy ta’limni texnologik yo‘nalishda qo‘llashda bir qator muammolar kuzatiladi. Eng avvalo, texnik infratuzilmaning yetarli emasligi ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Internet tezligi past bo‘lgan hududlarda onlayn mashg’ulotlarni to‘liq tashkil etish

qiyinlashadi. Ikkinchi muammo — o‘qituvchilarning raqamli pedagogik kompetensiyasi bilan bog’liq. Har bir mutaxassis ham zamonaviy platformalar, virtual laboratoriyalar yoki interaktiv dasturlar bilan samarali ishlash ko‘nikmasiga ega emas. Bu esa ta’lim jarayonining sifatiga ta’sir qiladi.

Uchinchi muammo — o‘quvchilarning motivatsiyasi va intizomi. Masofaviy ta’lim mustaqillikni talab qiladi. Yetarli o‘zini nazorat qilish ko‘nikmasi shakllanmagan o‘quvchilarda bilim samaradorligi pasayishi mumkin. To‘rtinchi muammo — akademik halollik masalasi. Onlayn baholash jarayonida nazorat mexanizmlarini to‘liq ta’minlash murakkab bo‘lishi mumkin. Bu esa baholashning obyektivligiga ta’sir etadi. Kelgusida texnologik ta’limda masofaviy ta’lim samaradorligini oshirish uchun sun’iy intellekt asosidagi o‘quv tizimlari, kengaytirilgan va virtual reallik texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunday vositalar amaliy mashg’ulotlarni yanada real muhitga yaqinlashtiradi. Shuningdek, o‘qituvchilar uchun muntazam malaka oshirish kurslarini tashkil etish, raqamli resurslar bazasini boyitish va zamonaviy pedagogik metodlarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Umuman olganda, texnologik ta’limda masofaviy ta’lim tizimli yondashuv asosida tashkil etilgandagina yuqori natija beradi. Pedagogik, texnik va tashkiliy omillar uyg’unlashganda ta’lim sifati va samaradorligi ta’minlanadi.

Xulosa. Texnologik ta’limda masofaviy ta’lim zamonaviy talablar asosida rivojlanayotgan samarali ta’lim shaklidir. U qulaylik, moslashuvchanlik va keng resurslardan foydalanish imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, amaliy mashg’ulotlarni tashkil etish, texnik ta’minot va motivatsiya bilan bog’liq muammolar mavjud. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish orqali masofaviy ta’limning samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF–5847-son Farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”**.** – Toshkent, 2019.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 23-sentabrdagi 559-son Qarori**.** “Masofaviy ta’limni tashkil etish tartibi to‘g’risida”. – Toshkent, 2020.

3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar**.** – Toshkent: Iste’dod, 2013.

4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari**.** – Toshkent: Fan, 2006.

5. Muslimov N.A. Kasb ta’limi metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.

6. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2011.

KOGNITIV MOSLASHUVCHANLIK VA METAKOGNITIV KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH .

Maxmarizayev Xurshid Otaqulovich
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Jismoniy madaniyat kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqola bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida kognitiv moslashuvchanlik va metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslariga bag’ishlangan. Raqamli ta’lim muhitining murakkabligi (axborot yuklamasi, gipermatn, sun’iy intellekt integratsiyasi) tahlil qilinib, bu sharoitlarda yuqori darajadagi aqliy moslashuvchanlik va o‘z-o‘zini samarali boshqarish zaruriyati asoslanadi. Tadqiqotda mazkur kompetensiyalarni shakllantirish bo‘yicha aniq mexanizmlar – muammoli ta’lim (PBL), reflektiv e-portfoliolar va virtual simulyatsiyalar yordamida interfaol usullar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Bo‘lajak o‘qituvchilar, Kognitiv moslashuvchanlik, Metakognitiv ko‘nikmalar, Raqamli ta’lim muhiti, PBL, Refleksiya.

Abstract. This article is devoted to the theoretical and methodological foundations for developing cognitive flexibility and metacognitive skills in the professional training of future teachers. It analyzes the complexity of the digital learning environment (information overload, hypertext, artificial intelligence integration) and justifies the necessity for high-level mental adaptability and effective self-regulation under these conditions. The research proposes concrete mechanisms for forming these competencies, including interactive methods using Problem-Based Learning (PBL), reflective e-portfolios, and virtual simulations.

Keywords: Future Teachers, Cognitive Flexibility, Metacognitive Skills, Digital Learning Environment, PBL, Reflection.

Аннотация. Данная статья посвящена теоретико-методологическим основам развития когнитивной гибкости и метакогнитивных навыков в процессе профессиональной подготовки будущих учителей. Анализируется сложность цифровой образовательной среды (информационная перегрузка, гипертекст, интеграция искусственного интеллекта) и обосновывается необходимость высокого уровня умственной адаптивности и эффективного саморегулирования в этих условиях. В исследовании предлагаются конкретные механизмы формирования данных компетенций, включая интерактивные методы с использованием проблемно-ориентированного обучения (PBL), рефлексивных электронных портфолио и виртуальных симуляций.

Ключевые слова: Будущие учителя, Когнитивная гибкость, Метакогнитивные навыки, Цифровая образовательная среда, ПОО, Рефлексия.

Kirish. XXI asr ta’lim paradigmasining asosiy o‘zgarishi o‘qituvchining bilim manbai rolidan faoliyatni tashkil etuvchi va kognitiv jarayonlarni boshqaruvchi rolga o‘tishidir. Raqamli ta’lim muhiti — cheksiz axborot oqimi, tezkor o‘zgaruvchan texnologiyalar va global tarmoqlar o‘zaro kesishgan murakkab tizim bo‘lib, bu sharoitda an’anaviy pedagogik ko‘nikmalar yetarli emas. Bo‘lajak o‘qituvchi oldida turgan asosiy vazifa — nafaqat yangi axborotni o‘zlashtirish, balki o‘quv vaziyatlari tez o‘zgarganda fikrlash yo‘nalishini tezda almashtira olish (kognitiv moslashuvchanlik) va o‘z o‘rganish jarayonini mustaqil boshqara olish (metakognitiv ko‘nikmalar) qobiliyatiga ega bo‘lishdir.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar dasturida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va o‘qituvchi kadrlarining kompetensiyalarini takomillashtirish ustuvor yo‘nalish etib belgilangan. Ushbu sharoitda raqamli muhitning talabalarning kognitiv salohiyatini shakllantirishga ta’sirini chuqur o‘rganish va buning uchun samarali metodologiyalarni ishlab chiqish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Raqamli ta’lim muhiti sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarda kognitiv moslashuvchanlik va metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari va samarali usullarini nazariy asoslash hamda amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi:

1. Raqamli ta’lim muhitining kognitiv yuklamaga ta’sirini tahlil qilish asosida **kognitiv moslashuvchanlik modelining** takomillashtirilishi.

2. Metakognitiv ko‘nikmalarni shakllantirishda refleksiya va o‘z-o‘zini baholashning **raqamli vositalaridan foydalanish metodikasi**ning ishlab chiqilishi.

3. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi jarayonida bu ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan amaliy takliflarning ilgari surilishi.

Bo‘lajak o‘qituvchi kompetensiyalarining nazariy asoslari.

Raqamli asrda ta’lim tizimiga qo‘yiladigan talablar tubdan o‘zgargan bir sharoitda, o‘qituvchining kompetentligini belgilovchi an’anaviy bilim va ko‘nikmalar yetarli emas. Zamonaviy pedagog nafaqat bilimni uzatuvchi, balki o‘quv jarayonini boshqaruvchi, axborotni saralovchi va doimiy o‘zgarishlarga moslashuvchan shaxs bo‘lishi lozim. Bu esa bo‘lajak o‘qituvchida **kognitiv moslashuvchanlik** va **metakognitiv ko‘nikmalar**ning mavjud bo‘lishini talab etadi. Ushbu bobda mazkur tushunchalarning mohiyati, tarkibiy qismlari va pedagogik tizimdagi o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi.

Kognitiv moslashuvchanlikning mohiyati

Kognitiv moslashuvchanlik (ingl. *Cognitive Flexibility*) zamonaviy psixologiya va kognitiv fanlarning markaziy tushunchalaridan biri bo‘lib, shaxsning **turli vaziyatlarga samarali moslashish, strategiyalarni o‘zgartirish va bir vazifadan boshqasiga tezda o‘tish** qobiliyatini anglatadi. U ijro etuvchi funksiyalar (Executive Functions) tarkibiga kiradi va quyidagi uchta asosiy komponentni o‘z ichiga oladi:

1. Kontekstni o‘zgartirish: Muammoni hal qilishda avvalgi muvaffaqiyatli bo‘lgan, ammo hozirgi vaziyatga mos kelmaydigan yondashuv yoki fikrlash modelidan voz kechib, yangi qoidalar va talablarga tezda moslashish.

2. Yondashuvni o‘zgartirish: Bir muammo ichida turli xil ma’lumotlar to‘plami yoki turli xil fikrlash usullari orasida tez va silliq almashish.

3. Tuzilmani tushunish: Murakkab, noaniq yoki bir nechta ma’noga ega bo‘lgan axborotlarni turli nuqtai nazardan tahlil qilish qobiliyati.

Pedagogik amaliyot nuqtai nazaridan, kognitiv moslashuvchanlik o‘qituvchi uchun hayotiy muhimdir. Raqamli ta’lim muhitida dars jarayonida kutilmagan texnik nosozliklar yuzaga kelishi, o‘quvchilarning turli darajada axborotni o‘zlashtirishi yoki turli xil raqamli vositalar (platformalar, ilovalar) orasida tezda o‘tish zarurati doimiy ravishda yuzaga keladi. Kognitiv moslashuvchanlik, bu vaziyatlarda **stressni kamaytirgan holda** o‘qituvchining dars samaradorligini saqlab qolishiga imkon beradi.

Mashhur kognitiv psixolog R. Spiro (R. Spiro) tomonidan ishlab chiqilgan **Kognitiv Moslashuvchanlik Nazariyasi (Cognitive Flexibility Theory)** ta’lim jarayonini «bilimlarni qayta ishlashning murakkab va kontekstga bog’liq jarayoni» deb tushunadi. Bu nazariya bo‘lajak o‘qituvchilarni murakkab, nostandart va ko‘p o‘lchovli vaziyatlarga tayyorlash uchun «tarqalgan va o‘zaro bog’liq bilimlar» majmuasini berishni talab qiladi.

Metakognitiv ko‘nikmalar tarkibi

Metakognitiv ko‘nikmalar (ingl. *Metacognitive Skills*) – bu **«fikrlash haqida fikrlash»** qobiliyatidir. U shaxsning o‘z kognitiv jarayonlari (o‘rganish, xotirlash, e’tibor berish) haqidagi bilimlari va ularni boshqara olish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Metakognitiv kompetensiya ikki asosiy elementdan tashkil topadi:

A. Kognitiv bilim

Bu qism shaxsning o‘z o‘rganish usullari, kuchi va zaif tomonlari, shuningdek, topshiriqning talablari haqidagi tushunchasini qamrab oladi. U uchta kichik tarkibiy qismga bo‘linadi:

- **Deklarativ bilim:** Shaxsning o‘zi haqidagi (Men qanday o‘rganaman?) va strategiyalar haqidagi (Qanday strategiyalar mavjud?) bilimi.

• **Protsessual bilim:** Strategiyalarni qanday qo‘llash va ularni qachon ishlatish haqidagi bilim.

• **Shartli bilim:** Qaysi strategiyani, qaysi kontekstda (vaziyatda) qo‘llash kerakligi haqidagi bilim.

B. Kognitiv Jarayonlarni Boshqarish (Regulation of Cognition)

Bu qism o‘rganish jarayonini amalda nazorat qilish va boshqarishni anglatadi. Bu metakognitiv ko‘nikmalarning **regulyativ (boshqaruvchi) funksiyasi** bo‘lib, u uchta bosqichni o‘z ichiga oladi:

1. Rejalashtirish: Maqsadlarni belgilash, o‘rganish strategiyasini tanlash, vaqt va resurslarni taqsimlash.

2. Monitoring: Vazifani bajarish davomida o‘z harakatlarining samaradorligini doimiy tekshirish, bilimlarni o‘zlashtirish darajasini baholash.

3. Baholash: Vazifa yakunlangandan so‘ng o‘rganish strategiyasining umumiy natijalarini tanqidiy tahlil qilish va kelajakdagi harakatlar uchun xulosa chiqarish.

Bo‘lajak o‘qituvchi uchun metakognitiv ko‘nikmalar ayniqsa raqamli ta’limda muhimdir. U mustaqil ravishda yangi texnologiyalarni o‘zlashtirishi, shaxsiy kasbiy rivojlanish traektoriyasini belgilashi va onlayn darslarni tashkil etishda doimiy o‘z-o‘zini korreksiya qilib borishi uchun bu ko‘nikmalar asos vazifasini o‘taydi.

Sun’iy intellekt va «big data» kognitiv yuklama sifatida

Sun’iy intellekt (AI) va katta ma’lumotlar (Big Data) texnologiyalari ta’lim jarayonini optimallashtirishga xizmat qilsa-da, ular bo‘lajak o‘qituvchilar uchun yangi va murakkab **kognitiv yuklamani** ham yaratadi.

• **Axborot oqimining haddan tashqari ko‘pligi:** Internetdagi o‘quv materiallari hajmining geometrik progressiyada o‘sishi o‘qituvchidan eng dolzarb, ishonchli va o‘quv dasturiga mos keladigan ma’lumotni tanlash, saralash va filtrlashni talab qiladi. Bu jarayon yuqori darajadagi **metakognitiv nazoratni** (o‘z-o‘zini baholash va to‘g’ri strategiyani tanlash) talab qiladi.

• **Ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish:** Zamonaviy ta’lim platformalari (LMS) talabalar faoliyati haqida katta hajmdagi ma’lumotlarni (ular qaysi topshiriqqa qancha vaqt sarfladi, qaysi savollarda xatoga yo‘l qo‘ydi) to‘playdi. O‘qituvchi bu «Big Data»ni o‘qiy olishi, tahlil qilishi va uning asosida individual o‘quv traektoriyalarini tuzishi kerak. Bu **analitik kognitiv ko‘nikmalarni** rivojlantirishni taqozo etadi.

• **AI va Avtomatizatsiyaga moslashish:** Sun’iy intellekt dars rejalashtirish, baholash va qayta aloqa berish kabi ba’zi funksiyalarni o‘z zimmasiga oladi. O‘qituvchi o‘z rolini avtomatlashtirilgan jarayonlarga moslashi, ya’ni AI bilan samarali hamkorlik qilishi, AI tomonidan yaratilgan kontentni tanqidiy baholashi

(metakognitiv baholash) va uni insoniy pedagogika bilan birlashtirishi (kognitiv moslashuvchanlik) lozim. Aks holda, u o‘z kasbiy ahamiyatini yo‘qotish xavfi ostida qoladi.

Onlayn o‘qitishda o‘z-o‘zini boshqarish (metakognitiv) zaruriyati

An’anaviy sinf sharoitida o‘qituvchining jismoniy mavjudligi o‘quv jarayonini tashkil etishda asosiy nazorat funksiyasini bajarsa, onlayn (masofaviy) ta’limda bu nazorat funksiyasi qisman talaba va o‘qituvchining o‘ziga yuklanadi. Shu sababli metakognitiv ko‘nikmalar onlayn ta’limning muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi omil hisoblanadi.

1. **Distraksiyani (Chalg’ishni) Boshqarish:** Onlayn muhitda (uy sharoitida yoki shaxsiy kompyuterda) chalg’ituvchi omillar soni sezilarli darajada yuqori bo‘ladi (ijtimoiy tarmoqlar, xonadon shovqini). Bo‘lajak o‘qituvchi bu sharoitda o‘zining va o‘quvchilarining **diqqatini mustaqil ravishda boshqarish** uchun metakognitiv strategiyalarni (o‘z-o‘zini majburlash, o‘rganish joyini optimallashtirish) egallashi zarur.

2. **Vaqtni Moslashuvchan Rejalashtirish (Self-Pacing):** Ko‘pgina onlayn kurslar asinxron (bir vaqtning o‘zida emas) tarzda o‘tiladi, bu esa o‘qituvchidan o‘quv materiallarini o‘zlashtirish uchun **individual vaqt jadvalini tuzish** va uni qat’iy monitoring qilishni talab etadi. Bu bevosita metakognitiv rejalashtirish va nazorat funksiyalarining rivojlanganligiga bog’liq.

3. **Texnologik O‘z-o‘zini Samara (Self-Efficacy):** O‘qituvchi o‘zining texnologik bilimiga bo‘lgan ishonchini (texnologik o‘z-o‘zini samara) oshirishi zarur. Metakognitiv ko‘nikmalar ushbu ishonchni mustahkamlaydi, chunki o‘qituvchi yangi texnologiyani o‘zlashtirish rejasini tuza oladi, uni amalga oshiradi va yakuniy natijani baholab, o‘ziga xulosa chiqara oladi.

Kognitiv moslashuvchanlikni rivojlantirishda muammoli ta’lim (PBL) va keys-stadi usullarini raqamli formatda qo‘llanilishi

Kognitiv moslashuvchanlik – bu o‘qituvchilik faoliyatida tez o‘zgaruvchan vaziyatlarga moslashish, turli g’oyalar yoki strategiyalar orasida osonlikcha almashish qobiliyatidir. Raqamli ta’lim muhitida ushbu ko‘nikmani rivojlantirish uchun an’anaviy metodlarni **interfaol va dinamik raqamli vositalar** bilan birlashtirish zarur.

Muammoli Ta’lim (Problem-Based Learning, PBL)

PBL – bu talabalarni hayotiy yoki kasbiy muammoga duch kelishga undovchi metod bo‘lib, ular mustaqil ravishda axborot izlash, farazlarni ilgari surish va yechim topish orqali bilimlarni o‘zlashtiradilar. Raqamli muhitda PBL quyidagicha amalga oshiriladi:

1. Muammoni Virtualizatsiya qilish: Haqiqiy maktab sharoitlariga o‘xshash virtual vaziyatlar yaratiladi (masalan, Google Classroom yoki

Moodle'da). Muammo matnli bayonot emas, balki **audio, video yoki simulyatsion dasturlar** orqali taqdim etiladi.

- *Misol:* Talabalar Zoom orqali o'tkazilgan darsdagi kutilmagan texnik nosozlik yoki dars vaqtida o'quvchining motivatsiyasining keskin tushib ketishi kabi murakkab vaziyatni hal qilishlari kerak.

2. Axborotni Differensiallash: Talabalarga muammoni hal qilish uchun zarur bo'lgan manbalar to'plami taqdim etiladi, lekin bu manbalar orasida **to'g'ri, noto'g'ri va chalg'ituvchi axborotlar** mavjud bo'ladi. Bu talabani mantiqiy xulosaga kelish uchun turli xil ma'lumotlarni saralashga (kognitiv moslashuvchanlikni faollashtirishga) majbur qiladi.

3. Hajmli Keys-stadi (Multi-perspektiv yondashuv): Keys-stadi faqat bir tomonlama yechimga ega bo'lmasligi, aksincha, pedagogik muammoning turli yechimlari (psixologik, metodik, texnologik) o'zaro raqobatlashadigan formatda taqdim etilishi lozim. Bu yechimlarni baholash talabaning kognitiv doirasini kengaytiradi.

- **Interaktiv Keyslar:** Raqamli keyslar H5P yoki Genially kabi vositalarda yaratiladi, bu yerda talabaning har bir tanlovi keyingi vaziyat rivojiga olib keladi (**«Choose Your Own Adventure»** formati). Talaba noto'g'ri qaror qabul qilgan taqdirda, sistema uning xatosini tahlil qilishga yordam beradigan qayta aloqa (feedback) beradi.
- **Virtual Maktab Simulyatsiyalari:** Ba'zi oliy ta'lim muassasalarida virtual maktab sinflari yaratilib, unda talabalar sinfni boshqarish, o'quvchilarni motivatsiya qilish yoki ota-onalar bilan virtual uchrashuv o'tkazish bo'yicha vaziyatlarni sinab ko'rish imkoniga ega bo'ladilar.

Metakognitiv ko'nikmalarni o'stirishda refleksiya texnologiyalarining o'rni

Metakognitiv ko'nikmalar – bu shaxsning o'z o'rganish jarayonini (o'z-o'zini rejalashtirish, monitoring qilish, baholash) boshqara olishidir. Raqamli ta'lim sharoitida, o'qituvchi doimiy o'zgarishlar va mustaqil ishlashga majbur bo'lganligi sababli, metakognitiv ko'nikmalar kompetensiyaning ajralmas qismiga aylanadi.

Elektron Portfoliolar (E-Portfolios) va O'z-o'zini Baholash

Elektron portfoliolar talabalarning ishlarini (dars rejalari, amaliyot hisobotlari, video-darslar) to'plash va saqlashdan tashqari, ularni **reflektiv tahlil qilish** vositasiga aylanadi.

1. Reflektiv Yozuv (Reflective Journaling): Har bir topshiriq yakunida talaba o'z portfolioga kiritishdan oldin, quyidagi savollarga javob berishi talab qilinadi:

- *Nima qildim?* (Rejalashtirish)

- *Bu ishni qanday qildim?* (Monitoring)
- *Qanday qiyinchiliklarga duch keldim va ularni qanday yengdim?* (Strategik o‘zgarish)
- *Keyingi safar bu ishni qanday yaxshilayman?* (Baholash va tuzatish)

2. Video-Tahlil va O‘z-o‘zini Kuzatish: Bo‘lajak o‘qituvchilar tomonidan o‘tkazilgan virtual darslar yoki amaliy mashg’ulotlar video formatda yozib olinadi. Talaba o‘z darsini keyinchalik tomosha qilib, o‘zining nutqi, sinfni boshqarishi va munosabatini **«o‘quvchi ko‘zi bilan»** baholaydi. Video ostiga izohlar (time-stamped comments) yozish imkoniyati beriladi, bu esa metakognitiv tahlilni chuqurlashtiradi.

Sun’iy Intellekt va Analitika Yordami

Metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirishda ta’lim analitikasi (Learning Analytics) vositalari muhim ahamiyat kasb etadi:

- **Taqqoslash va O‘z-o‘zini O‘lchash:** LMS (Learning Management System) platformalari talabaga qanday qilib o‘qiganini (masalan, qaysi mavzuda ko‘p vaqt sarflagani, qaysi topshiriqlarni kechiktirgani) ko‘rsatuvchi ma’lumotlarni taqdim etadi. Ushbu ma’lumotlar asosida talaba o‘z o‘rganish strategiyasini ongli ravishda o‘zgartirishi kerak.
- **«Cognitive Tutor» dasturlari:** Sun’iy intellektga asoslangan dasturlar talabaning bilimlaridagi bo‘shliqlarni avtomatik aniqlab, ularga aniq yo‘nalish (qaysi manbaga murojaat qilish kerakligini) beradi, bu esa ularning o‘rganish jarayonini mustaqil ravishda rejalashtirish qobiliyatini rivojlantiradi.

Simulyatsion o‘yinlar va virtual reallikdan foydalanish

Raqamli ta’limning eng ilg’or imkoniyatlaridan biri bu **xavfsiz va nazorat qilinadigan muhitda** tajriba o‘tkazishdir. Simulyatsion o‘yinlar va virtual reallik (VR) kognitiv moslashuvchanlikni maksimal darajada talab qiladi.

Simulyatsion O‘yinlar (Gamification)

O‘yinlashtirish elementlari nafaqat motivatsiyani oshiradi, balki kognitiv moslashuvchanlikni ham rivojlantiradi, chunki o‘yinlar doimiy ravishda qoidalar va maqsadlarni o‘zgartirib turishi mumkin.

- **Rolli O‘yinlar Simulyatsiyasi:** Talabalar turli xil o‘quvchilar, ota-onalar yoki ma’muriyat xodimlari rolini o‘ynaydigan virtual ssenariylarga joylashtiriladi. Vaziyatni hal qilish uchun turli xil intellektual va emotsional strategiyalarni qo‘llashga to‘g’ri keladi.
- **Vaxt-menejmenti O‘yinlari:** Bu o‘yinlar bo‘lajak o‘qituvchiga real dars jarayonidagi kabi cheklangan vaqt ichida bir nechta vazifalarni (masalan, tushuntirish, savollarga javob berish, tartibni saqlash) bajarishni o‘rgatadi.

Virtual Reallik (VR) Texnologiyalari

VR immersiv (chuqur) tajriba yaratadi, bu esa kognitiv yuklamani oshiradi va moslashish zaruriyatini kuchaytiradi.

1. Virtual Sinfni Boshqarish: Eng zamonaviy o‘qituvchilar tayyorlash dasturlarida VR minigarnituralari orqali talabalar virtual sinfda dars o‘tadilar. Bu yerda sun’iy o‘quvchilar har xil xatti-harakatlarni ko‘rsatadi (qiyin savollar berish, bezovtalik qilish, diqqatni buzish). Talaba tezda o‘z uslubini o‘zgartirishi va vaziyatga moslashishi kerak.

2. Kuzatuv (Observational) VR: Talabalar VR orqali tajribali o‘qituvchilarning real darslarini «qatnashchi kuzatuvchi» sifatida kuzatishlari mumkin. Bu jarayonni kuzatish va undagi metodologiyani tahlil qilish, metakognitiv baholash ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Xulosa. Raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak o‘qituvchilarning kognitiv moslashuvchanligi va metakognitiv ko‘nikmalarini shakllantirish **pedagogik innovatsiyalarni texnologik yechimlar bilan integratsiyalash**ni talab qiladi. Muammoli ta’lim, interaktiv keyslar va reflektiv elektron portfoliolar kabi usullar talabalarning intellektual faoliyatini tartibga soladi. Simulyatsion va VR texnologiyalari esa **nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarda sinash** imkonini beradi. Ushbu yondashuvlar majmuasi bo‘lajak pedagoglarni murakkab, tez o‘zgaruvchan zamonaviy ta’lim talablariga tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy, Abdulla. *Turkiy Guliston yoxud axloq*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017. (Pedagogik yondashuv asoslari).

2. Inoyatov, U. I., Muslimov, N. A. va boshqalar. *Pedagogika*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014. (Bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorlash asoslari).

3. Muslimov, N. A. *Kasb ta’limi o‘qituvchilarini tayyorlashning nazariy-metodik asoslari.* – Toshkent: Fan, 2007. (Kompetensiyaviy yondashuv).

4. Zimnyaya, I. A. *Klyuchevye kompetensii kak rezultativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podxoda v obrazovanii.* – Moskva: Issledovatelskiy sentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2004. (Kompetensiya nazariyasi).

5. Erkin o‘g’li, Nematov Oybek. «PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALAR.» *MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS* 1.3 (2024): 147-150.

6. Oybek o‘g’li, Nematov. «VISME DASTURINING AFZALLIKLARI.» *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS* 1.2 (2024): 230-234.

7. Flavell, J. H. *Cognitive aspects of early childhood education.* – New York: Psychological Press, 1971. (Metakognitiv tushunchalarning asoslanishi).

O‘SMIRLAR IJTIMOIY IDENTIFIKATSIYA INQIROZI – JINOYATCHILIK OMILI SIFATIDA: MUTAXASSISLIK FANLARI DARSLARIDA KORREKSION YONDASHUVLAR

Umidullayeva Marjona Ulug’bek qizi
Qarshi davlat universiteti doktaranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘smirlik davrida yuzaga keladigan ijtimoiy identifikatsiya inqirozi va uning kriminogen xulq-atvor shakllanishidagi roli tahlil qilinadi. Muallif identifikatsiya inqirozini jinoyatchilikning psixologik determinanti sifatida ko‘rib chiqib, mutaxassislik fanlarini o‘qitish jarayonida ushbu muammoni bartaraf etishning korreksion imkoniyatlarini asoslab beradi. Tadqiqotda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va psixoprofilaktik yondashuvlarning o‘smirlar ijtimoiy moslashuviga ta’siri yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy identifikatsiya, inqiroz, o‘smirlik davri, jinoyatchilik determinanti, korreksion yondashuv, mutaxassislik fanlari, deviant xulq-atvor, ijtimoiy rol.

Аннотация. В данной статье анализируется кризис социальной идентичности, возникающий в подростковом возрасте, и его роль в формировании криминогенного поведения. Автор рассматривает кризис идентичности как психологический детерминант преступности и обосновывает коррекционные возможности устранения этой проблемы в процессе преподавания специальных дисциплин. В исследовании освещено влияние современных педагогических технологий и психопрофилактических подходов на социальную адаптацию подростков.

Ключевые слова: социальная идентичность, кризис, подростковый возраст, детерминант преступности, коррекционный подход, специальные дисциплины, девиантное поведение, социальная роль.

Abstract. This article analyzes the social identity crisis occurring during adolescence and its role in the formation of criminogenic behavior. The author examines the identity crisis as a psychological determinant of crime and substantiates the correctional possibilities for addressing this issue within the process of teaching specialized subjects. The research highlights the impact of modern pedagogical technologies and psychoprophylactic approaches on the social adaptation of adolescents.

Keywords: social identity, crisis, adolescence, determinant of crime, correctional approach, specialized subjects, deviant behavior, social role.

Global o‘zgarishlar va axborot oqimi shiddatli tus olgan bugungi kunda o‘smirlar shaxsi shakllanishida jiddiy psixologik muammolar ko‘zga tashlanmoqda. Bular orasida eng xavflisi – ijtimoiy identifikatsiya inqirozidir.

Identifikatsiya inqirozi shaxsning o‘z ijtimoiy o‘rnini, qadriyatlarini va kelajakdagi maqsadlarini anglay olmasligi bilan tavsiflanadi. Psixologik nuqtayi nazardan, ushbu holat o‘smirda “men” konsepsiyasining parchalanishiga va oqibatda turli g’ayriijtimoiy guruhlarga qo‘shilish orqali o‘zini tasdiqlashga urinishiga, ya’ni jinoyatchilikka moyillikka olib keladi [1, 14].

O‘zbekiston Respublikasida yoshlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi hisoblanadi. Biroq, profilaktika choralari faqat huquqiy tushuntirish bilan cheklanib qolmasdan, balki ta’lim jarayonida o‘smirning ruhiy dunyosiga ta’sir ko‘rsatuvchi korreksion mexanizmlarni ham o‘z ichiga olishi lozim. Mutaxassislik fanlarini o‘qitish jarayoni o‘smirda kasbiy va ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirish uchun eng qulay maydon hisoblanadi.

E.Erikson nazariyasiga ko‘ra, o‘smirlik davrida shaxs “Identifikatsiya yoki rollar chalkashligi” bosqichidan o‘tadi. Agar o‘smir ijobiy identifikatsiyani shakllantira olmasa, u “salbiy identiklik”ni qabul qiladi [3, 45]. Salbiy identiklik jamiyat tomonidan rad etilgan xulq-atvor shakllarini (jinoyatchilik, tajovuzkorlik) o‘zlashtirish orqali “manmanlik” va “kuchli” ko‘rinishga intilishda namoyon bo‘ladi.

Statistik ma’lumotlar va sotsiologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, voyaga yetmagan huquqbuzarlarning 70% dan ortig’ida o‘zining ijtimoiy maqomi borasida mavhumlik va kelajakka nisbatan pessimistik qarashlar mavjud [5, 112]. O‘smir jamiyatda o‘z o‘rnini topa olmaganida, u o‘ziga xos “submadaniyat”lar yoki jinoiy to‘dalardan panoh izlaydi. Bu yerda u o‘zini “kerakli” his qiladi va guruh identifikatsiyasiga erishadi.

O‘smirlar ta’lim oladigan akademik litseylar, professional maktablar va kollejlarda o‘qitiladigan mutaxassislik fanlari (masalan, huquqshunoslik, pedagogika, psixologiya, iqtisodiyot asoslari va h.k.) nafaqat bilim beradi, balki korreksion funksiyani ham bajarishi zarur.

Korreksion yondashuvning asosiy elementlari quyidagilardan iborat:

Rollar tizimi orqali identifikatsiyani barqarorlashtirish: Darslarda keys-stadi va rolli o‘yinlardan foydalanish. Masalan, huquq fanida o‘smirga “sudya”, “advokat” yoki “jamoat tartibi posboni” roli berilishi uning ongida jinoyatchi emas, balki qonun himoyachisi obrazini shakllantiradi.

Kasbiy identiklikni shakllantirish: Mutaxassislik fanlari orqali o‘smirda o‘z kelajakdagi kasbiy faoliyatiga nisbatan ijobiy prognoz yaratish. Agar o‘smir o‘zini bo‘lajak yetuk mutaxassis sifatida ko‘ra boshlasa, uning jinoiy yo‘lga kirish ehtimoli 40% ga kamayadi [2, 22].

Mutaxassislik fanlari o‘qituvchisi dars jarayonida quyidagi metodik yondashuvlarni qo‘llashi lozim:

- Refleksiv tahlil: Har bir dars oxirida o‘smir o‘rgangan mavzusini o‘zining shaxsiy hayoti va ijtimoiy roli bilan bog’lashi kerak. Bu “Men bu bilim bilan jamiyatga qanday foyda keltira olaman?” degan savolga javob izlash orqali amalga oshiriladi.

- Kognitiv-bixevioral yondashuv: Mutaxassislik fanidagi muammoli vaziyatlarni yechish orqali o‘smirning xulq-atvoridagi agressiv tendensiyalarni ijtimoiy foydali faoliyatga yo‘naltirish.

- Loyiha metodikasi: O‘smirlarni jamoaviy loyihalarga jalb qilish. Bu ularda ijtimoiy mas’uliyat va guruh ichidagi ijobiy maqomni shakllantiradi, natijada g’ayriijtimoiy guruhlarga ehtiyoj qolmaydi [4, 88].

O‘tkazilgan pedagogik tajribalar shuni ko‘rsatdiki, mutaxassislik fanlari mazmuniga “shaxsiy o‘sish” va “ijtimoiy moslashuv” modullari kiritilganda, o‘quvchilarning darsga qiziqishi 35% ga oshgan, ulardagi emotsional beqarorlik va konfliktlilik darajasi esa 20% ga kamaygan.

Xususan, identifikatsiya inqirozi holatidagi o‘smirlar uchun maxsus ishlab chiqilgan “Kasb – bu mening taqdirim” mavzusidagi korreksion mashg’ulotlar kompleksi ularning ijtimoiy me’yorlarga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartirishga xizmat qilgan. Bu jarayonda o‘qituvchi faqatgina bilim beruvchi emas, balki o‘smirning ijtimoiy “ideal-men”ini shakllantiruvchi mentor sifatida namoyon bo‘ladi [6, 54].

Xulosa. O‘smirlar o‘rtasidagi jinoyatchilikning tub ildizlari ko‘p hollarda shaxsiy anglashning yetishmasligi va ijtimoiy identifikatsiya inqiroziga borib taqaladi. Mutaxassislik fanlarini o‘qitishda zamonaviy korreksion yondashuvlarni qo‘llash quyidagi natijalarni beradi:

1. O‘smirda barqaror ijtimoiy va kasbiy identifikatsiya shakllanadi.
2. “Rollar chalkashligi” bartaraf etilib, shaxsning ijtimoiy mas’uliyati ortadi.
3. Jinoyatchilikning psixologik omillari (begonalashish, frustratsiya) minimallashtiriladi.

Demak, ta’lim tizimi faqat kadrlar tayyorlash mexanizmi emas, balki shaxsni ijtimoiy reabilitatsiya qiluvchi va jinoyatchilikdan himoyalovchi qudratli institutga aylanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2012. – 172 b.
2. G’oziyev E.G’. O‘smir psixologiyasi. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 1994. – 224 b.
3. Эриксон Э. Идентичность: юношество и кризис. – М.: Прогресс, 2006. – 352 с.

4.Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности. – М.: Мир, 1994. – 320 с.

5.Змановская Е.В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения. – М.: Академия, 2003. – 288 с.

6. Safarov A.I. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining kriminologik tavsifi va profilaktikasi. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2018. – 145 b.

ZAMONAVIY TA'LIMDA XALQ AMALIY SAN'ATI MOTIVLARINING TEXNOLOGIK INNOVATSIYALARGA TA'SIRI

Matkarimov A.F
UrDPI Texnologik ta'lim kafedrasi o'qituvchisi
Yo'ldosheva M.F
UrDPI Texnologik ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya.Maqola zamonaviy ta'lim tizimida xalq amaliy san'ati motivlarini texnologik innovatsiyalar bilan integratsiyalash masalalarini o'rganadi. An'anaviy naqshlar, bezaklar va milliy san'at elementlari (suzani, gilam naqshlari, o'yma-korlik va boshqalar) ta'lim jarayonida qo'llanilganda, o'quvchilar va talabalarda ijodiy tafakkur, estetik did va madaniy identitetni rivojlantirish bilan birga, raqamli dizayn, 3D modellashtirish, virtual reallik va boshqa innovatsion texnologiyalarga yangi ilhom manbai bo'lib xizmat qilishi ko'rsatiladi. O'zbekiston ta'lim tizimida ushbu motivlarni loyiha asosidagi o'qitish, multimedia vositalari orqali qo'llashning samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xalq amaliy san'ati motivlarining texnologik innovatsiyalarga integratsiyasi nafaqat estetik va ijodiy rivojlanishni ta'minlaydi, balki global raqobatbardoshlik sharoitida milliy madaniy merosni saqlab qolish va yangi texnologik yechimlarni yaratishga ham hissa qo'shadi. Maqola O'zbekiston va xorijiy tajribalarga asoslangan misollar orqali mavzuning dolzarbligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, xalq amaliy san'ati, milliy motivlar, texnologik innovatsiyalar, integratsiya, ijodiy tafakkur, estetik tarbiya, raqamli dizayn, 3D texnologiyalar, madaniy meros, pedagogik innovatsiyalar, O'zbekiston ta'lim tizimi.

Аннотация. Статья посвящена изучению интеграции мотивов народного прикладного искусства в систему современного образования в сочетании с технологическими инновациями. Традиционные узоры, орнаменты и элементы национального искусства (ковровые мотивы, резьба по дереву и др.), применяемые в образовательном процессе, не только способствуют развитию творческого мышления, эстетического вкуса и культурной идентичности у учащихся и студентов, но и служат источником вдохновения

для цифрового дизайна, 3D-моделирования, виртуальной реальности и других инновационных технологий. В статье анализируется эффективность внедрения этих мотивов в системе образования Узбекистана через проектное обучение, мультимедийные средства и междисциплинарный подход. Результаты исследования показывают, что интеграция мотивов народного прикладного искусства с технологическими инновациями обеспечивает не только эстетическое и творческое развитие, но и способствует сохранению национального культурного наследия и созданию новых технологических решений в условиях глобальной конкурентоспособности. Актуальность темы обосновывается примерами из практики Узбекистана и международного опыта.

Ключевые слова: современное образование, народное прикладное искусство, национальные мотивы, технологические инновации, интеграция, творческое мышление, эстетическое воспитание, цифровой дизайн, 3D-технологии, культурное наследие, педагогические инновации, система образования Узбекистана.

Annotation. The article examines the integration of folk applied art motifs into the modern education system in conjunction with technological innovations. Traditional patterns, ornaments, and elements of national art (suzani, carpet motifs, wood carving, etc.), when incorporated into the educational process, not only promote the development of creative thinking, aesthetic taste, and cultural identity among students and learners, but also serve as a source of inspiration for digital design, 3D modeling, virtual reality, and other innovative technologies. The article analyzes the effectiveness of implementing these motifs in Uzbekistan's education system through project-based learning, multimedia tools, and an interdisciplinary approach. Research findings demonstrate that the integration of folk applied art motifs with technological innovations ensures not only aesthetic and creative development but also contributes to the preservation of national cultural heritage and the creation of new technological solutions in the context of global competitiveness. The relevance of the topic is substantiated by examples from Uzbekistan's practice and international experience.

Keywords: modern education, folk applied art, national motifs, technological innovations, integration, creative thinking, aesthetic education, digital design, 3D technologies, cultural heritage, pedagogical innovations, Uzbekistan education system.

Zamonaviy ta'lim tizimida madaniy meros va innovatsion texnologiyalarning uyg'unligi muhim o'rin tutmoqda. Xalq amaliy san'ati motivlari, ya'ni an'anaviy naqshlar, shakllar va ranglar, o'quv jarayonini boyitish orqali talabalar va o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Bu motivlar nafaqat estetik tarbiyani

kuchaytiradi, balki texnologik innovatsiyalarga ham ta’sir ko‘rsatadi, chunki ular dizayn, muhandislik va raqamli texnologiyalarda yangi g’oyalar manbai bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu maqola ushbu mavzuni yoritib, xalq san’atining zamonaviy ta’limdagi o‘rnini va uning innovatsiyalarga ta’sirini tahlil qiladi.

Xalq amaliy san’ati motivlari – bu milliy madaniyatning muhim qismi bo‘lib, ular orqali xalqning tarixi, urf-odatlar va estetik qarashlari aks etadi. Masalan, O‘zbekistonda suzani, gilam va yog’och o‘ymakorligidagi naqshlar milliy identitetni ifodalaydi. Bu motivlar ta’limda qo‘llanilganda, o‘quvchilarda madaniy ongni shakllantiradi va kreativlikni oshiradi. Zamonaviy sharoitda ular raqamli dizayn va 3D modellashtirishda ishlatilishi mumkin, bu esa an’anaviy elementlarni yangi texnologiyalar bilan birlashtirishga yordam beradi.

Zamonaviy ta’limda xalq amaliy san’ati motivlari integratsiyasi o‘quv jarayonini interaktiv va ijodiy qiladi. Masalan, san’at ta’limida folk artni qo‘llash orqali talabalar innovatsion fikrlashni rivojlantiradi, estetik sezgi va milliy identitetni kuchaytiradi. O‘zbekiston ta’lim tizimida bu motivlar maktabgacha va maktab ta’limida qo‘llanilmoqda, masalan, xalq og’zaki ijodi va amaliy san’at orqali bolalarning intellektual qobiliyatini shakllantirishda. Texnologik jihatdan, smart qurilmalar va internet orqali folk artni o‘rganish mumkin, bu esa umrbod ta’limni ta’minlaydi.

Xalq amaliy san’ati motivlari texnologik innovatsiyalarga ta’sir ko‘rsatishning bir necha yo‘llari mavjud:

Dizayn va muhandislikda: Folk art motivlari zamonaviy dizaynda ilhom manbai bo‘lib, yangi materiallar va texnologiyalarni innovatsion qo‘llashga yordam beradi. Masalan, an’anaviy naqshlarni 3D bosib chiqarishda ishlatish.

Raqamli texnologiyalarda: Mobil ilovalar va virtual reallik orqali folk artni o‘rganish, bu esa innovatsion ta’lim usullarini yaratadi.

Kreativlik va estetika rivoji: Bolalarda folk art orqali vizual fikrlash va nozik motorikani rivojlantirish, bu texnologik loyihalarda yangi g’oyalarga olib keladi.

O‘zbekiston misolida, ta’lim muassasalarida innovatsion texnologiyalar orqali xalq san’atini o‘qitish, bolalarning madaniy va ijodiy rivojini ta’minlaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, folk art integratsiyasi talabalar innovatsion qobiliyatini 25-30% ga oshirishi mumkin.

Xalq amaliy san’ati motivlari zamonaviy ta’limda texnologik innovatsiyalarga kuchli ta’sir ko‘rsatadi, chunki ular madaniy merosni yangi texnologiyalar bilan bog’laydi. Bu integratsiya nafaqat estetik va ijodiy rivojga yordam beradi, balki globalizatsiya sharoitida milliy identitetni saqlashga ham hissa qo‘shadi. Kelgusida ushbu yondashuvni kengaytirish orqali ta’lim tizimini yanada samarali qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Urinbayev I.K. Tasviriy va amaliy san'at mashg'ulotlarida bo'lajak o'qituvchilarning kreativ kompetentligini oshirishda innovatsion ta'lim. CyberLeninka, 2023.

2. Allayarov A. O'zbek folklor raqs san'ati motivlari asosida oliy ta'lim tizimida talabalar madaniy kompetentligini rivojlantirish. Neliti, 2023–2024.

3. Abdullaev S. Pedagogical foundations in the teaching of folk arts and crafts of Uzbekistan in the training of teachers of fine arts. E3S Web of Conferences, 2023.

4. Dominjonov K.F. The harmony of folk applied art and contemporary art in pottery works. Claritas Lumen, 2026.

5. Wu X., Xue X. Multimedia Innovation and Integration of Folk Art Elements in Interior Design. ScienceDirect, 2024.

6. M.A. Farkhod o'g'li. Developing aesthetic taste in students and fostering respect for national values through Khorezm embroidery and applied arts. LAJoE, 2026.

7. Mamatov D.Q. Xalq amaliy bezak san'ati fanini o'qitishda kreativ ta'lim texnologiyalardan foydalanish metodikasi. CyberLeninka, 2024.

8. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi materiallari: "Ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlar: ilg'or xorijiy tajribalar va rivojlanish istiqbollari". 2023–2025 yillar konferensiya to'plamlari.

9. Turg'unov S.T. Ta'lim muassasalarini boshqarishda innovatsion faoliyat. Uzluksiz ta'lim jurnali, 2006 (yangilangan nashrlar asosida).

BOSHLANG'ICH SINFLARDA HIKOYALARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUV ORQALI PIRLS DASTURIGA TAYYORLASH.

Matkarimova Saida Alimbay qizi
UrDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasi stajyor o'qituvchisi
saidamatkarimova409@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'limga innovatsion yondashuv masalasi boshlang'ich sinflarda hikoyalarni o'qish darslari misolida o'rganiladi va PIRLS xalqaro baholash dasturiga tayyorlash usullarini o'rganadi.

Kalit so'zlar: PIRLS, boshlang'ich ta'lim, innovatsiya, hikoya, hikoya o'qish darsi, mustaqil fikrlash, fikrni erkin bayon etish.

Аннотация. В статье рассматривается инновационный подход к обучению на примере уроков чтения рассказов в начальных классах.

Анализируются методы подготовки к международной программе оценки PIRLS, направленной на развитие навыков чтения и понимания текста у младших школьников. Особое внимание уделяется применению интерактивных и современных образовательных технологий для повышения эффективности учебного процесса и подготовки учащихся к международным стандартам.

Ключевые слова: PIRLS, начальное образование, новаторство, рассказ, урок чтения рассказов, самостоятельное мышление, свободное выражение мнения.

Abstract. The article explores an innovative approach to education through reading story lessons in primary school grades. It analyzes methods of preparing students for the international PIRLS assessment program, which evaluates reading literacy and text comprehension skills among young learners. The focus is on using interactive and modern educational technologies to enhance learning effectiveness and prepare students to meet international standards.

Key words: PIRLS, primary education, innovation, story, story reading lesson, independent thinking, free expression of opinion.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim sifati va natijadorlini xalqaro mezonlar asosida baholash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ilmiy-texnik taraqqiyotning shiddat bilan jadallashuvi har jabhada yangilanishlarga olib kelmoqda. Hozirgi davrda fan taraqqiyotining sur’ati ham o‘zining eng yuqori cho‘qqisiga erishmoqda. Bu jarayonda jamiyat rivojiga mos zamonaviy ta’lim tizimi shakllanmoqda. Zero, ta’limga innovatsion yondashuv- pedagogik yangilik pedagogik faoliyatda ilgari ta’lim jarayonida noma’lum bo‘lgan o‘zgarishlarni kiritish orqali ta’lim va tarbiyaning nazariy va amaliy jihatini boyitish va uni rivojlantirish vositasi ekanligini ta’kidlash zarur. Bundan anglashiniladiki, innovatsion jarayon yangilikning kiritilishi va shart–sharoitlari, tizimni yangi ko‘rsatgichlarga muvaffaqiyatli o‘tishini ta’minlovchi o‘zgarishdir. Demak, innovatsiya innovatsion o‘zgarishlarga tayyorgarlik ko‘rish va uni amaliyotga kiritish jarayonidir. O‘qituvchi innovatsion faoliyatining eng muhim va markaziy masalasi o‘quv jarayonini sifatli va samarali tashkil etishdan iborat. Shu nuqtayi nazardan boshlang’ich sinf o’qish savodxonligi darslarida hikoyalarni o’qitishga innovatsion yondashuv masalasini ham o’rganish muhim hisoblanadi. Boshlang’ich sinflarda hikoyalarni o‘qitish jarayoni o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi shakllantirishda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi.Shu bois hikoyalarni o‘qitishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish PIRlS talablariga mos konpetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

PIRLS – boshlang’ich sinf o‘quvchilarining matnni o‘qib tushunish darajasini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqot dasturidir. Boshqacha qilib aytganda,

boshlang'ich sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish ko‘nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o‘qish va o‘qitishni yaxshilash uchun ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma'lumotlarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturidir. Shuningdek, PIRLS, yosh o‘quvchilar tomonidan maktabda va maktabdan tashqarida ta'lim olishning katta qismini tashkil etuvchi, ya'ni badiiy tajriba orttirish, ma'lumot olish va undan foydalanish ko‘nikmalarini baholash kabi ikkita keng qamrovli maqsadlarni ifodalaydi.

PIRLS yosh o‘quvchilarning sinfda va sinfdan tashqari o‘qishining ikkita keng qamrovli maqsadiga qaratilgan. Bular badiiy tajriba orttirish hamda ma'lumot olish va ulardan foydalanish uchun o‘qishdir. Bundan tashqari, PIRLS o‘qish maqsadlarining har birida to‘rtta keng tushunish jarayonini birlashtiradi. Bular: diqqatni jamlash va aniq ko‘rsatilgan ma'lumotlarni topish, to‘g'ridan to‘g'ri xulosalar chiqarish, g'oyalar va axborotni talqin qilish va uyg'unlashtirish, kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish.

Butun dunyo bo‘ylab o‘qish savodxonligining rivoji odamlarning nima sababdan o‘qishlari bilan bevosita bog'liq. Umuman olganda, bu sabablar zavqlanish va shaxsiy qiziqish uchun o‘qishni yoki ta'lim va jamiyat hayotida munosib ishtirok etishni o‘z ichiga oladi. Ko‘pgina yosh o‘quvchilarning dastlabki mutolaasi aksariyat hollarda hikoya (masalan, hikoya to‘plamlari yoki rasmli kitoblar) yoki o‘quvchilarga atrofidagi dunyo haqida ma'lumot beradigan va savollarga javob beradigan ma'lumotli matnlardan iborat bo‘ladi. Yosh o‘quvchi uchun o‘qish savodxonligining har ikki maqsadi ham muhim hisoblanadi. Shuning uchun PIRLS har bir o‘qish turini baholashda matnlarni teng bo‘lishni asosiy maqsad qilib olgan.

Bilim olishga faoliyatli yondashuv ta'lim jarayonini tashkil etishning xilma xil usullarini vujudga keltirdi. Ta'limning interfaol usullari ana shular jumlasidandir. Bilimni egallab, o'zlashtirib olish uchun maqsad aniq bo'lishi, motiv hosil qilish bilan birga o'quvchi o'quv materiallarini o'zlashtirishiga imkon yaratadigan o'quv bilim harakatlarini ham bilishi zarur, ya'ni o'quvchining o'zi faoliyat ko'rsatib o'rganmog'i kerak. O‘qituvchining vazifasi bilim olishning qulay texnologiyasi, shakl-usulini tanlab o'quvchiga uni qanday bajarish yo'llarini ko'rsatish va o'quvchi faoliyatini boshqarishdan iborat.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar tanishadigan badiiy asarlardan biri hikoya sanaladi. Hikoya kichik hajmli badiiy asar bo‘lib, unda kishi hayotidagi ma'lum bir voqea, hayotning muhim tomonlari umumlashtirib tasvirlanadi. Hikoya ko‘pincha kishi hayotida bo‘lgan bir epizodni tasvir etadi. Uning mazmuni ertakdagidan ortiqroq. Hikoya mazmunan boshlang'ich sinf o‘quvchilari uchun mos janr hisoblanadi. Kichik yoshdagi o‘quvchilarni qahramonlarning xatti-

harakati, tashqi ko‘rinishi, portret tasviri, voqea-hodisalar haqidagi hikoyalar ko‘proq qiziqtiradi. Shuning uchun, bolalarni hikoya bilan tanishtirish uning sujetini tushuntirishga bog’lab olib boriladi.

Boshlang’ich sinflarda hikoyani o‘qishga bag’ishlangan izohli o‘qish darslarida o‘qilgan hikoya mazmunini ochish, lug’at ustida ishlash, o‘qilgan matnni qayta hikoyalash kabilar asosiy ish turlaridan foydalaniladi. Shu o’rinda hikoya o’qish darslarida innovatsion usullardan ham foydalanish maqsadga muvofiq b’oladi. Xususan, hikoya mazmunini ochishda “Aqliy hujum”dan foydalanish o’rinlidir. Chunki hikoyani tahlil qilish bosqichi eng muhim bosqich bo‘lib, asosan o‘quvchining fikrlashi hamda nutqini o‘stirishga xizmat qiladi. Bunda berilgan savollar asosida o‘qituvchi hikoya yuzasidan asosida tahliliy suhbat o‘tkazishi maqsadga muvofiq bo’ladi. Bunda ko’proq hikoya qahramonlari, undagi voqealar rivoji, qaysi epizod yoqqanligi va h.k.larga urg’u beriladi. Bu orqali o‘quvchida fikrlash hamda keng dunyoqarashni shakllantirish imkoni paydo bo‘ladi.

Shuni ta’kidlash joizki, inson hayotida boshlang’ich ta’lim juda katta va muhim rol o‘ynaydi. Buni o‘quvchilar dunyoqarashi aynan boshlang’ich sinf davrida rivojlanishidan bilib olish mumkin. Dunyoqarashi keng bo‘lgan inson har qanday sohada o‘z qobiliyatlarini namoyon qila oladi va atrofidagi insonlarga ta’sir o‘tkaza oladi. Shaxs ma’naviy fazilatlarining qaysidir miqdori tug’ma bo‘lsa-da, ular, asosan, ta’lim-tarbiya vositasida shakllantiriladi. Shunday ekan, ta’lim jarayoni jamiyat taraqqiyotida, xalqimizning, shu jumladan, yoshlarimizning mentaliteti va ma’naviy qiyofasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ko‘pchilik ko‘nikmalar boshlang’ich sinfda o‘qituvchilar tomonidan o‘quvchilarda shakllantiriladi. Ayniqsa, hikoya o’qish darslarida qahramonlarning xatti-harakati tahlil qilinar ekan, ularning insoniy fazilatlari o’quvchilarga namuna qilib ko’rsatib boriladi. Bu o’rinda muayyan holatni (vaziyatni) o’rganish usulidan foydalanish o’rinli bo’ladi. Bu o’qitish usuli hikoyada ifodalangan vaziyatni batafsil muhokama qilishdan iboratdir. Bu usul kichik guruhlarda o’tkazilib, o’qish, o’rganish, tahlil qilish, muhokama va erkin fikr almashish hamda qaror qabul qilish va bu qarorni boshqalarga yetkazishni taqozo etadi. Dars mazmuni haqida har tomonlama o’ylab so’zlashga o’rgatishda, muammoni hal qilish qobiliyatini, tanqidiy fikrlash va fikr yuritishni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarning darsdagi faolligi va jalb qilinishini mustahkamlaydi.

Hikoya o’qish darslarida “Har kim har kimga o’rgatadi” usulini ham qo’llash mumkin. Bunda o’quvchilarga o’rgatuvchiga aylanish, ma’lum bilimlarni o’zlashtirgach, o’rrtoqlari bilan baham ko’rish imkonini beruvchi o’qitish uslubidir. Bu uslubning maqsadi o’quvchilarga o’qitish jarayonida zarur bo’lgan

axborot berish, ayni paytda o'quvchida axborot olish va berishga qizikish uyg'otishdir O'quvchilar hikoya yuzasidan biron bir axborotni diqqat bilan eshitish va eslab qolishga, sherigining axborotini tinglab, boshqa sherikka o'z fikrini lo'nda bayon etishi, tinglash va eslab qolish darajasini rivojlantirishga erishadilar.

Hikoya o'qish darslarida turli konkurslar ham o'tkazish o'quvchilarning faolligini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, "Qora yashik" konkursida o'qituvchi o'rganilayotgan hikoya yuzasidan topshiriq variantlari yozib qo'yilgan kartochkalarni tayyorlaydi. O'quvchilar tavakkaliga kartochkalardan oladi. Savollarga javoblar yozma shaklda beriladi.

"Kim ko'proq? Kim tezroq" konkursida esa hikoya yuzasidan bir qancha savollarga istagan o'quvchi bir minut ichida javob beradi. Ekspert to'g'ri javoblarni sanab boradi va g'olibni aniqlaydi. Bu konkurslar hikoya o'qish darsining mustahkamlash bosqichida amalga oshirilsa, samarali bo'ladi.

Yuqoridagilardan ko'rinadiki, innovatsion texnologiyalar uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirishning eng muhim omillaridan hisoblanadi. Binobarin, boshlang'ich ta'lim hikoya o'qish darslariga innovatsion yondashuv ham darsning maqsadi, mazmuni va didaktik jarayonni maqsadga muvofiq yo'naltirish orqali ta'limning sifat va samaradorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ismoilov O., Nazarov Sh. Ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalar.- Toshkent:"Fan va texnologiya", 2012.-40 b.

2. Aydarova U. Azizova N., Toirova M. O'qish savodxonligi. 3-sinf uchun darslik. I qism. - Toshkent: "Novda Edutainment", 2023.

3. Avliyaqulov N., Musayeva N. Pedagogik texnologiya.- Toshkent: "Tafakkur bo'stoni", 2012.- 208 b.

4. PIRLS 2021 Assessment Framework. Ina V.S. Mullis, Michael O. Martin. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College. 2019. www.timssandpirls.bc.edu.

5. PIRLS 2011 Assessment Framework. Ina V.S. Mullis, Michael O. Martin, Ann M. Kennedy, Kathleen L. Trong, Marian Sainsbury. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), International Study Center, Lynch School of Education, Boston College Chestnut Hill. 2009.

6. Framework and Specifications for PIRLS Assessment 2001. Jay R. Campbell, Dana L. Kelly, Ina V.S. Mullis, Michael O. Martin, Marian Sainsburry. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), International Study Center, Lynch School of Education, Chestnut Hill. 2001.

7. PIRLS 2016 Teacher Questionnaire. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). 2015.

8. PIRLS 2011 Assessment. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) 2013, TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College, Chestnut Hill.

TEXNOLOGIYA TA'LIMIDA MILLIY SAN'AT ELEMENTLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Matkarimov A.F
UrDPI Texnologik ta'lim kafedrasi o'qituvchisi
Yusupova M.D
UrDPI Texnologik ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Maqola texnologiya ta'limida milliy san'at elementlaridan (an'anaviy naqshlar, suzani, gilam bezaklari, yog'och o'ymakorligi va boshqalar) foydalanishning pedagogik ahamiyatini o'rganadi. Ushbu integratsiya o'quvchilarda texnik ko'nikmalar bilan birga estetik did, ijodiy tafakkur va madaniy identifikatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Pedagogika izohli lug'atlariga asoslanib, estetik tarbiya, milliy qadriyatlar tarbiyasi, innovatsion o'qitish usullari va interdistsiplinar yondashuv tamoyillari tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, milliy san'at elementlarini texnologik loyihalarda (raqamli dizayn, 3D modellashtirish, grafik dasturlar) qo'llash o'quv jarayonini boyitadi, motivatsiyani oshiradi va global sharoitda milliy madaniy merosni saqlashga hissa qo'shadi. Maqola O'zbekiston ta'lim amaliyoti va pedagogik nazariyaga asoslangan.

Аннотация. Статья посвящена педагогической значимости использования элементов национального искусства (традиционные орнаменты, сюзане, ковровые узоры, деревянная резьба и др.) в технологическом образовании. Такая интеграция способствует развитию у учащихся не только технических навыков, но и эстетического вкуса, творческого мышления и культурной идентичности. На основе толковых словарей педагогики анализируются принципы эстетического воспитания, воспитания национальных ценностей, инновационных методов обучения и междисциплинарного подхода. Результаты показывают, что применение элементов национального искусства в технологических проектах (цифровой дизайн, 3D-моделирование, графические программы) обогащает учебный процесс, повышает мотивацию и способствует сохранению национального культурного наследия в условиях глобализации. Статья опирается на педагогическую теорию и практику образования Узбекистана.

Annotation. The article examines the pedagogical significance of incorporating elements of national art (traditional patterns, suzani, carpet ornaments, wood carving, etc.) into technology education. This integration fosters not only technical skills but also aesthetic taste, creative thinking, and cultural identity in students. Drawing on explanatory dictionaries of pedagogy, the principles of aesthetic education, national values education, innovative teaching methods, and interdisciplinary approaches are analyzed. The findings demonstrate that the use of national art elements in technological projects (digital design, 3D modeling, graphic software) enriches the learning process, increases motivation, and contributes to the preservation of national cultural heritage amid globalization. The article is grounded in pedagogical theory and the educational practice of Uzbekistan.

Kalit so‘zlar: texnologiya ta’limi, milliy san’at elementlari, pedagogik ahamiyat, estetik tarbiya, ijodiy tafakkur, madaniy identifikatsiya, innovatsion o‘qitish usullari, interdistsiplinar yondashuv, milliy qadriyatlar, O‘zbekiston ta’lim tizimi.

Ключевые слова: технологическое образование, элементы национального искусства, педагогическая значимость, эстетическое воспитание, творческое мышление, культурная идентичность, инновационные методы обучения, междисциплинарный подход, национальные ценности, система образования Узбекистана.

Keywords: technology education, elements of national art, pedagogical significance, aesthetic education, creative thinking, cultural identity, innovative teaching methods, interdisciplinary approach, national values, Uzbekistan education system.

Zamonaviy ta’lim tizimida texnologiya fanlarini o‘qitish jarayonida milliy san’at elementlarini integratsiyalash pedagogik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv nafaqat o‘quvchilarning texnik bilimlarini boyitadi, balki estetik tarbiya va madaniy identitetni shakllantirishga ham hissa qo‘shadi. Pedagogika izohli lug’atiga ko‘ra, pedagogika – bu «tarbiya mazmuni, umumiy qonuniyatlari va usullarini o‘rgatuvchi fan bo‘lib, uyg’un rivojlangan shaxsni tarbiyalashga qaratilgan». Ushbu ta’rifdan kelib chiqib, texnologiya ta’limida milliy san’at elementlaridan foydalanish pedagogik jarayonni innovatsionlashtirish va milliy qadriyatlarni saqlashning samarali vositasi sifatida ko‘rib chiqiladi.

Ta’lim – “malakali mutaxassislar rahbarligida olib boriladigan, o‘quvchilarda bilim, ko‘nikma, malaka va ma’rifiy qobiliyatlar hosil qiluvchi jarayon”. Texnologiya ta’limida milliy san’at elementlarini qo‘llash ushbu jarayonni boyitib, o‘quvchilarda texnik va estetik qobiliyatlarni bir vaqtda rivojlantiradi.

Estetik tarbiya – "tarbiyaning tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, o'quvchilarda estetik sifatlarni shakllantirish, go'zallikni idrok etish va hayotning jozibali tomonlariga muhabbat uyg'otishga qaratilgan". Milliy san'atning an'anaviy naqshlari va ranglari texnologik loyihalarda (masalan, raqamli dizayn, 3D modellashtirish yoki grafik dasturlarda qayta yaratish) qo'llanilganda, o'quvchilarda estetik idrok (estetik ob'ektlarning mohiyatini to'liq aks ettirish) va estetik did (shaxsiy va ijtimoiy tajribaga asoslangan murakkab hodisa) rivojlanadi.

Milliy qadriyatlar tarbiyasi pedagogikada "axloqiy vatanparvarlikni shakllantirish orqali ona yurt tabiatiga, xalq san'atiga, urf-odatlariga hurmat uyg'otish" sifatida izohlanadi. Texnologiya darslarida milliy bezaklarni qo'llash o'quvchilarda madaniy merosni zamonaviy texnologiyalar bilan bog'lash qobiliyatini hosil qiladi. Bu esa xalq pedagogikasi tamoyillarini (izohlash, maslahat berish, o'rnak ko'rsatish) zamonaviy ta'lim sharoitida qayta tiklashga yordam beradi.

Pedagogik mahorat – "o'qituvchining o'quv jarayonini samarali tashkil etish va shaxsiy rivojlanishni ta'minlash qobiliyati". Milliy san'at elementlarini texnologik loyihalarga joriy etish o'qituvchidan ijodiy yondashuv talab qiladi va innovatsion o'qitish usullari (pedagogik jarayonni takomillashtiruvchi ilg'or texnologiyalar) ni qo'llash imkonini beradi.

Texnologiya ta'limida milliy san'at elementlaridan foydalanish quyidagi pedagogik natijalarni beradi:

Ijodiy tafakkurni rivojlantirish: an'anaviy naqshlarni raqamli muhitda qayta ishlash o'quvchilarda mustaqil fikrlash va kreativlikni oshiradi. Bu estetik ehtiyoj (estetik faoliyatga undovchi sub'ektiv omillar) ni qondirib, motivatsiyani 20–30 % ga oshirishi mumkin.

Madaniy identifikatsiyani mustahkamlash: milliy san'at elementlari orqali o'quvchilarda fuqarolik tarbiyasi (vatanparvarlik, huquqiy madaniyat, milliy ramzlarga hurmat) shakllanadi. Bu globalizatsiya sharoitida milliy o'zlikni saqlashga xizmat qiladi.

Interdistsiplinar yondashuvni ta'minlash: texnologiya va san'atni birlashtirish didaktika (ta'lim jarayoni va qonuniyatlarini o'rganuvchi fan) tamoyillariga asoslanadi. Loyiha asosidagi o'qitishda milliy bezaklarni 3D bosib chiqarish yoki grafik dasturlarda qo'llash o'quvchilarda estetik ideal (jamiyat tomonidan qabul qilingan mukammal go'zallik tasavvuri) ni shakllantiradi.

O'zbekiston ta'lim muassasalarida texnologiya darslarida so'zani naqshlarini kompyuter grafikasi dasturlarida qayta yaratish loyihalari amalga oshirilmoqda. Bunday loyihalar o'quvchilarda estetik tuyg'u (go'zallikni sub'ektiv kechinish) ni rivojlantirib, texnik ko'nikmalarni madaniy mazmun bilan boyitadi.

Xorijiy tajribada (Xitoy, Janubiy Koreya) folk san'ati motivlarini texnologik dizaynda qo'llash estetik tarbiyani kuchaytirgan va ijodiy natijalarni oshirgan.

Texnologiya ta'limida milliy san'at elementlaridan foydalanish pedagogik jihatdan katta ahamiyatga ega: u ta'lim jarayonini boyitadi, estetik va madaniy rivojlanishni ta'minlaydi, innovatsion fikrlashni rag'batlantiradi. Pedagogika izohli lug'atlariga asoslanib aytish mumkinki, bu yondashuv tarbiya (o'quvchilarni hayot va mehnatga tayyorlash jarayoni) ni milliy va zamonaviy kontekstda uyg'unlashtirishga imkon beradi. Kelgusida ushbu usullarni kengroq joriy etish ta'lim tizimini yanada samarali va milliy ruhda qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva B. va boshq. Pedagogika. Izohli lug'at. – Toshkent: Innovatsiya – ziyo, 2020. – 283 b.

2. Asqarova O'.M., Xayitboyev M., Nishonov M.S. Pedagogika: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: Talqin, 2008. – 288 b.

3. Pedagogik atamalar lug'ati / M. Odilova, D. Jabborova, S. Jo'raev. – Namangan, 2023.

Maktabgacha ta'lim tizimiga oid atamalar izohli lug'ati / A. Abrayqulov. – Toshkent, 2020-yillar nashrlari.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Matyakubova Gulnoza Atabekovna
p.f.f.d.(PhD). Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasi v.b.dotsenti
Maxmudova Asal Baxodir qizi
UrDPI Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning bilim olish jarayoniga bo'lgan munosabati, tafakkuri va o'quv faoliyatining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, matematika fani o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi aqliy amallarni rivojlantirishda yetakchi o'rin tutadi. Shu bois, matematika darslarini samarali tashkil etish zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi, hamda matematika fanini hayotga tadbiq qilishni o'rganadi. Mazkur tezis boshlang'ich sinflarda matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligini o'rganishga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: matematika, pedagogika, masala, interfaol, boshlang'ich sinf, tahlil, metod, dars, nazariya.

Mavzuning mazmuni. Tadqiqot mavzusi boshlang'ich sinflarda matematika darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish, o'quvchilarning bilish faolligini oshirish hamda ta'lim samaradorligiga ta'sirini aniqlashdan iborat.

Interfaol metodlar — bu o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik, muloqot va faol ishtirokni ta'minlaydigan ta'lim usullaridir. Ular o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanish orqali nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va mustaqil fikrlashni rivojlantirish mumkin.

Mavzuning dolzarbligi. Hozirgi kunda ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitish ustuvor vazifa etib belgilangan. O'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish talab etilmoqda. An'anaviy o'qitish metodlari esa har doim ham bu vazifalarni to'liq ta'minlay olmaydi.

Matematika fanining abstraktligi sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarida qiziqishning pasayishi kuzatilishi mumkin. Interfaol metodlar esa dars jarayonini jonlantiradi, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi va bilimlarni ongli o'zlashtirishga yordam beradi. Shu jihatdan mazkur mavzu zamonaviy ta'lim talablari nuqtayi nazaridan dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari. Tadqiqotning asosiy maqsadi — boshlang'ich sinflarda matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanishning pedagogik samaradorligini aniqlash va ilmiy asoslashdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- interfaol metodlarning nazariy asoslarini o'rganish;
- matematika darslarida qo'llaniladigan samarali interfaol metodlarni aniqlash;
- tajriba-sinov ishlari orqali ularning samaradorligini aniqlash;
- olingan natijalarni tahlil qilish va metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- pedagogik kuzatish;
- tajriba-sinov ishlari;
- savolnoma va suhbat;
- taqqoslash va tahlil;
- statistik qayta ishlash.

Tajriba-sinov ishlari davomida nazorat va tajriba sinflari tashkil etildi. Nazorat sinfida darslar an'anaviy metodlar asosida olib borildi, tajriba sinfida esa interfaol metodlar qo'llanildi.

Matematika darslarida quyidagi interfaol metodlardan foydalanildi:

- “Aqliy hujum”;
- “Piramida”;
- “B/B/B” (Bilaman – Bilishni xohlayman – Bildim);
- “Insert”;
- kichik guruhlarda ishlash;
- didaktik o‘yinlar;
- rolli o‘yinlar.

Asosiy natijalar. Tajriba-sinov natijalari shuni ko‘rsatdiki, interfaol metodlar qo‘llanilgan sinflarda o‘quvchilarning bilim darajasi va darsdagi faolligi sezilarli darajada oshdi. Xususan:

- o‘quvchilarning matematik tushunchalarni o‘zlashtirish ko‘rsatkichi yuqoriladi;
- mustaqil va mantiqiy fikrlash qobiliyati rivojlandi;
- masala yechishda turli usullarni qo‘llash ko‘nikmasi shakllandi;
- o‘z fikrini asoslab berish va himoya qilish malakasi kuchaydi;
- jamoada ishlash madaniyati shakllandi.

Nazorat va tajriba sinflari natijalari taqqoslanganda tajriba sinfida o‘zlashtirish darajasi yuqori ekani aniqlandi. Bu esa interfaol metodlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Ilmiy ahamiyati. Tadqiqot natijalari boshlang’ich sinflarda matematika fanini o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanishning nazariy asoslarini boyitadi. Shuningdek, ta’lim samaradorligini oshirishda interfaol metodlarning pedagogik imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslab berildi. Mazkur ish kelgusida olib boriladigan ilmiy izlanishlar uchun nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Amaliy ahamiyati. Tadqiqot asosida ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar boshlang’ich sinf o‘qituvchilari uchun amaliy qo‘llanma sifatida xizmat qilishi mumkin. Interfaol metodlar asosida tuzilgan dars ishlanmalari matematika darslarining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, tadqiqot natijalaridan pedagog kadrlar malakasini oshirish kurslarida foydalanish mumkin.

Xulosa. Boshlang’ich sinflarda matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtiradi, ularning mantiqiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi hamda ta’lim sifatini oshiradi. Interfaol metodlar o‘quvchini ta’lim jarayonining markaziga olib chiqadi va uni faol subyektga aylantiradi.

Shu bois, zamonaviy ta’lim tizimida matematika darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish pedagogik samaradorlikni ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g’risida”gi Qonuni. – Toshkent: 2020.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”.

3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2010.

4. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.

5. Jumayev M. Boshlang’ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.

6. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.

BOSHLANG’ICH SINFLARDA AL-XORAZMIY MEROSIDAN FOYDALANIB MATEMATIK SAVODXONLIK SHAKLLANTIRISHNING TEXNOLOGIK SHAKILLARI

Matyakubova Yulduzxan Atabekovna
UrDPI 2-bosqich magistratura talabasi
matyakubova.yulduz2000@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang’ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirish va matematik savodxonligini shakllantirishda Al-Xorazmiy ilmiy merosidan foydalanishning metodik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda olimning «al-jabr» va «al-muqobala» usullari, algoritmik yondashuvlari hamda o‘nli sanoq tizimini o‘rgatishning pedagogik samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida qo‘llaniladigan interfaol texnologiyalar va ularning o‘quvchi shaxsini rivojlantirishdagi o‘rni asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Al-Xorazmiy, matematik savodxonlik, boshlang’ich ta’lim, algoritm, al-jabr, mantiqiy tafakkur, pedagogik texnologiya, pozitsion tizim.

Аннотация: В данной статье анализируются методические основы использования научного наследия Аль-Хорезми в развитии логического мышления и формировании математической грамотности учащихся начальных классов. В исследовании освещены педагогическая эффективность методов «аль-джабр» и «аль-мукабала», алгоритмический подход и обучение десятичной системе счисления. Также обоснованы интерактивные технологии, используемые в учебном процессе, и их роль в развитии личности учащегося.

Ключевые слова: Аль-Хорезми, математическая грамотность, начальное образование, алгоритм, аль-джабр, логическое мышление, педагогическая технология, позиционная система.

Abstract: This article analyzes the methodological foundations of using Al-Khwarizmi's scientific heritage to develop logical thinking and form mathematical literacy in primary school students. The research highlights the pedagogical effectiveness of teaching the decimal number system, the scientist's «al-jabr» and «al-muqabala» methods, and his algorithmic approaches. Furthermore, the role of interactive technologies used in the educational process and their significance in the development of the student's personality are substantiated.

Key words: Al-Khwarizmi, mathematical literacy, primary education, algorithm, al-jabr, logical thinking, pedagogical technology, positional system.

Kirish Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy maqsadi o'quvchilarda hayotiy muammolarni matematik usullar bilan hal qilish ko'nikmasini, ya'ni matematik savodxonlikni shakllantirishdir. Bu jarayonda jahon ilm-fani taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy merosiga murojaat qilish ham ilmiy, ham pedagogik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Al-Xorazmiy nafaqat algebra fanining asoschisi, balki insoniyatga mantiqiy va izchil fikrlashning eng mukammal yo'li - algoritmni taqdim etgan olimdir. Boshlang'ich sinflarda (1-4 sinflar) matematikani o'qitishda olimning kashfiyotlarini soddalashtirilgan pedagogik modellar ko'rinishida qo'llash, o'quvchilarda fanga bo'lgan qiziqishni oshirish bilan birga, ularda milliy iftixor tuyg'usini ham yuksaltiradi.Boshlang'ich ta'limda al-Xorazmiy merosidan foydalanishni quyidagi uchta asosiy yo'nalishga ajratish mumkin:Al-Xorazmiyning dunyo ilm-faniga qo'shgan eng katta hissalaridan biri bu hind raqamlarini (0 dan 9 gacha) tartibga solib, butun dunyoga targ'ib qilgan.Darsda qo'llanishi: O'quvchilarga raqamlarning shakli va ularning burchaklari soni (masalan, «1» raqamida bitta burchak, «2» da ikkita) haqidagi qadimiy farazlarni ko'rsatish orqali qiziqish uyg'otish.Natija: O'quvchilarda sonlar haqida abstrakt tushuncha shakllanadi va o'nli sanoq sistemasining mohiyatini anglash osonlashadi.

Al-Xorazmiy kashf etgan «al-jabr» (to'ldirish, tiklash) usuli zamonaviy matematikaning asosi hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda noma'lum qatnashgan misollarni (masalan, $x + 5 = 12$) yechishda ushbu tarixiy usulning elementlaridan foydalanish mumkin. Metod: «Manfiy sonni musbatga aylantirish» yoki «tenglikning bir tomonidan ikkinchi tomoniga o'tkazish» tushunchalarini sodda modellar yordamida tushuntirish. Algoritmik tafakkurni shakllantirish»Algoritm» atamasining o'zi olim nomining lotincha talaffuzi (*Algoritmi*) dan kelib chiqqan. Har qanday matematik amalni bajarishda ma'lum bir ketma-ketlikka rioya qilish — bu algoritmik savodxonlikdir. Darsda qo'llanishi: Ko'p xonali sonlarni

qo‘shish, ayirish va ko‘paytirishning «ustun» usulini o‘rganishda al-Xorazmiy tomonidan taklif etilgan izchillikdan foydalaniladi.Boshlang’ich sinf darsliklariga al-Xorazmiy asarlaridagi merosxo‘rlik yoki savdo-sotiqqa oid masalalarning soddalashtirilgan variantlarini kiritish lozim.

Misol uchun:»Bir bog’da bir nechta olma bor edi. Yarmini va yana bittasini oldim, shunda 5 ta olma qoldi. Dastlab necha olma bo‘lgan?»Bunday masalalar o‘quvchini «orqaga qaytish» (teskari amal) usulini qo‘llashga o‘rgatadi va mantiqiy fikrlash doirasini kengaytiradi. Algoritmik Tafakkur va «Step-by-Step» Texnologiyasi. Al-Xorazmiy nomi bilan bog’liq bo‘lgan «algoritm» tushunchasi zamonaviy ta’limning asosi hisoblanadi. Boshlang’ich sinflarda matematik amallarni bajarishda algoritmik izchillikdan foydalanish o‘quvchini tizimli ishlashga o‘rgatadi.

Texnologiyaning mazmuni: Har qanday matematik vazifa (masalan, ko‘p xonali sonlarni qo‘shish yoki masalani yechish) ma’lum bir qat’iy ketma-ketlikka bo‘linadi.

Amaliy qo‘llanilishi:O‘quvchi misol yechayotganda «Birinchi nima qilaman?», «Ikkinchi qaysi amal bajariladi?» degan savollarga javob izlash orqali o‘z faoliyatini loyihalashtiradi. Natijada bu usul o‘quvchilarda tartibsiz fikrlashning oldini oladi va murakkab muammolarni sodda bo‘laklarga ajratish ko‘nikmasini beradi.»Al-Jabr» Metodi va Modellashtirish Texnologiyasi.Al-Xorazmiyning «al-jabr» (to‘ldirish, tiklash) va «al-muqobala» (ro‘baro‘ qo‘yish) usullari boshlang’ich sinflarda tenglamalar va noma’lum qatnashgan ifodalarni o‘rganishda juda samarali. Tarozi pallasi modeli:O‘quvchilarga tenglik tushunchasini «tarozi» modeli orqali tushuntirish. Agar tarozi pallasining bir tomonidan biror son olib tashlansa (ayirilsa), muvozanatni tiklash uchun uni ikkinchi tomonga qo‘shish (tiklash - al-jabr) lozimligi uqtiriladi.

Mantiqiy yechim: x - 7 = 15 kabi misollarda o‘quvchi «yo‘qotilgan» 7 ni 15 ga qo‘shish orqali haqiqatni tiklash jarayonini Al-Xorazmiy uslubida tushunib yetadi. O‘nli Sanoq Tizimi: Pozitsion Savodxonlik.Al-Xorazmiy hind raqamlarini tartibga solib, butun dunyoga o‘nli sanoq tizimini yoygan. Boshlang’ich sinf o‘quvchisi uchun raqamning joylashgan o‘rni (xonasi) uning qiymatini belgilashini anglash — matematik savodxonlikning poydevoridir. Sifr (Nol) tushunchasi: Olim tomonidan «sifr» (bo‘shliq) deb nomlangan nolning ahamiyati o‘quvchilarga raqamlar orasidagi farqni tushuntirishda qo‘llaniladi (masalan, 5, 50 va 500 sonlaridagi 5 raqamining vazifasi). Vizuallashtirish: Raqamlarning kelib chiqish tarixi (burchaklar soniga asoslanishi) haqidagi hikoyalar orqali o‘quvchilarning xotirasini kuchaytirish va geometrik shakllar bilan bog’lash. Hayotiy Masalalar va Muammoli Ta’lim.Al-Xorazmiy o‘zining algebraik asarlarini yozishda ularni kundalik ehtiyojlar — savdo, yer o‘lchash, meros

taqsimoti kabi amaliy masalalar bilan asoslagan. Kontekstual yondashuv:Matematika darslarida «Do‘kon», «Yer maydonini o‘lchaymiz», «Meros bo‘lish» (shakllarni teng ulushlarga bo‘lish) kabi o‘yinli texnologiyalardan foydalanish. PISA talablari: bu usul o‘quvchilarni xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS) talablariga mos ravishda, olingan bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llashga o‘rgatadi.

Xulosa. Boshlang’ich sinf o‘quvchilarida matematik savodxonlikni shakllantirish shunchaki hisoblashni o‘rgatish emas, balki dunyoni mantiqiy idrok etishga tayyorlashdir. Al-Xorazmiy merosi bu borada nafaqat tarixiy boylik, balki eng zamonaviy algoritmik va modellashtirish texnologiyalarining manbayidir. O‘qituvchilar dars jarayonida olimning metodlarini interfaol shakllarda qo‘llashi o‘quvchilarning bilim sifatini oshirishi ilmiy tajribalarda isbotlangan. Zero, Al-Xorazmiy aytganidek, matematika — bu aniqlik va tartib san’atidir. Bu san’atni boshlang’ich sinfdan boshlab o‘quvchi qalbiga singdirish, kelajakda intellektual salohiyati yuqori avlodni shakllantirishning asosiy omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: «O‘zbekiston» nashriyoti, 2021. – 464 b.

2. Ishaqov B**.** Al-Xorazmiy va uning matematik merosi. – Toshkent: «Fan va texnologiya», 2019. – 128 b.

3. Jumayev M.E. Boshlang’ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. (Darslik). – Toshkent: «Ilm-ziyo», 2022. – 312 b.

4. Al-Xorazmiy, Muhammad ibn Muso. Al-jabr va al-muqobala hisobi haqida qisqacha kitob. (Mas’ul muharrir: A.Ahmedov). – Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2018. – 156 b

O‘QUVCHILARNI KASBGA YO‘LLASH JARAYONIDA ZAMONAVIY KASBLARGA O‘RGATISH

Yunusbek Maxmudov Bazarbayevich
Oriental universiteti Pedagogika fakulteti,
Uzluksiz ta’lim pedagogikasi kafedrasi, o‘qituvchisi p.f.f.d, PhD
yunusbekmaxmudov900321@gmail.com

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish jarayonida zamonaviy kasblarga o‘rgatishning pedagogik va psixologik asoslari yoritilgan. Raqamli iqtisodiyot sharoitida kasbiy identitetni shakllantirish, kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim va integrativ yondashuvning ahamiyati asoslab berilgan. Kasbga yo‘naltirishning bosqichli modeli taklif etilib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *kasbga yo‘naltirish, zamonaviy kasblar, kasbiy identitet, mehnat bozori, raqamli iqtisodiyot, kompetensiya, STEAM ta’lim, loyiha asosidagi ta’lim, kasbiy diagnostika, individual rivojlanish trayektoriyasi*

АННОТАЦИЯ: В статье раскрываются педагогические и психологические основы ознакомления учащихся с современными профессиями в процессе профориентации. Обоснована значимость формирования профессиональной идентичности и компетентностного подхода в условиях цифровой экономики. Предложена поэтапная модель профориентационной работы и практические рекомендации по ее совершенствованию.

Ключевые слова: *профессиональная ориентация, современные профессии, профессиональная идентичность, рынок труда, цифровая экономика, компетенции, STEAM-образование, проектное обучение, профессиональная диагностика, индивидуальная образовательная траектория*

ABSTRACT: The article examines the pedagogical and psychological foundations of introducing students to modern professions within the career guidance process. The importance of professional identity formation and a competency-based approach in the digital economy is substantiated. A step-by-step model of career guidance and practical recommendations are proposed.

Keywords: *career guidance, modern professions, professional identity, labor market, digital economy, competence, STEAM education, project-based learning, career diagnostics, individual learning trajectory*

XXI asrda iqtisodiyotning raqamlashtirilishi, sun’iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi, mehnat bozorida kompetensiyalarning tez yangilanib borishi ta’lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. An’anaviy kasbga yo‘naltirish modeli bugungi kunda yetarli emas, chunki o‘quvchilarga faqat mavjud kasblarni tanishtirish emas, balki ularni kelajak kasblariga moslashuvchan, kreativ va ko‘p funksiyali mutaxassis sifatida shakllantirish talab etiladi. Shu bois o‘quvchilarni kasbga yo‘llash jarayoni zamonaviy kasblar mazmuni, mehnat bozorining transformatsiyasi hamda shaxsning psixologik rivojlanish xususiyatlari bilan uyg’un holda tashkil etilishi zarur.

Mazkur maqolada o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish jarayonida zamonaviy kasblarga o‘rgatish va ular bilan tanishtirishning nazariy, psixologik hamda pedagogik mexanizmlari tahlil qilinadi.

Kasbga yo‘naltirish tushunchasining zamonaviy talqini

Kasbga yo‘naltirish (professional orientation) — bu shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, qiziqishlari, qobiliyatlari, qadriyatlari hamda mehnat bozorining ijtimoiy-iqtisodiy talablari o‘rtasidagi muvofiqlikni ta’minlashga

qaratilgan tizimli pedagogik-psixologik jarayondir. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda kasbga yo‘naltirish faqat kasb tanlashga yordam berish emas, balki kasbiy identitetni shakllantirish, kasbiy moslashuv va kasbiy rivojlanishning uzluksizligini ta’minlash jarayoni sifatida talqin qilinadi.

Metodologik jihatdan kasbga yo‘naltirish uch asosiy komponentni o‘z ichiga oladi:

Shaxsiy komponent — qiziqish, qobiliyat, temperament, motivatsiya.

Ijtimoiy komponent — mehnat bozori talablari, iqtisodiy sharoit, kasbiy prestij.

Pedagogik komponent — ta’lim mazmuni, metodlar, diagnostika va maslahat.

Mazkur komponentlarning integratsiyasi kasbga yo‘naltirishning ilmiy asosini tashkil etadi.

Psixologik nazariyalar asosida kasbga yo‘naltirish

Kasbga yo‘naltirish nazariy-metodologik jihatdan bir qator psixologik konsepsiyalarga tayanadi.

Hayotiy yo‘l (life-span) nazariyasi (D. Super)

Super kasbiy rivojlanishni inson hayotining uzluksiz jarayoni sifatida talqin qiladi. Uning fikriga ko‘ra, kasb tanlash jarayoni shaxsning “Men-konsepsiyasi” bilan uzviy bog’liq. O‘quvchi o‘zini qanday tasavvur etsa, kelajak kasbini ham shu asosda tanlaydi. Kasbiy identitet o‘smirlik davrida shakllana boshlaydi va butun hayot davomida transformatsiyalanib boradi.

Super modeli metodologik jihatdan shuni ko‘rsatadiki, kasbga yo‘naltirish bir martalik tadbir emas, balki bosqichma-bosqich rivojlantiriladigan tizimdir.

Kasbiy tipologiya nazariyasi (J. Holland)

Hollandning RIASEC modeli shaxs tiplarini olti guruhga ajratadi: realistik, intellektual, ijtimoiy, tadbirkorlik, badiiy va an’anaviy. Nazariyaga ko‘ra, shaxsning kasbiy muhit bilan mosligi uning muvaffaqiyatini belgilaydi.

Metodologik jihatdan bu model kasbiy diagnostikaning ilmiy asosini yaratadi. Zamonaviy kasblarni o‘quvchilarga tanishtirish jarayonida shaxs tipologiyasi va kasbiy muhitning uyg’unligi muhim hisoblanadi.

Ijtimoiy-kognitiv nazariya (A. Bandura)

Bandura nazariyasiga ko‘ra, kasb tanlash jarayonida o‘ziga ishonch (self-efficacy) hal qiluvchi omil hisoblanadi. O‘quvchi zamonaviy kasbni o‘zlashtira olishiga ishonmasa, qiziqish mavjud bo‘lsa ham, tanlovni amalga oshirmasligi mumkin.Shu bois kasbga yo‘naltirish jarayonida motivatsiyani oshirish, muvaffaqiyat tajribasini yaratish va psixologik qo‘llab-quvvatlash zarur.

Ijtimoiy-konstruktiv yondashuv (M. Savickas)

Savickas kasbni shaxsiy hayot hikoyasining bir qismi sifatida talqin qiladi. Kasbiy rivojlanish — bu shaxsning o‘z hayotiy ma’nosini kasb orqali ifodalash jarayonidir. Bu yondashuv zamonaviy kasbga yo‘naltirishda refleksiv va narrativ metodlardan foydalanishni asoslaydi.

Sotsiologik va iqtisodiy asoslar Kasbga yo‘naltirish mehnat bozori va iqtisodiy siyosat bilan bevosita bog’liq. Inson kapitali nazariyasiga ko‘ra, ta’limga kiritilgan investitsiya iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida esa kasbiy moslashuvchanlik va uzluksiz ta’lim muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, kasbga yo‘naltirish faqat individual muammo emas, balki davlat miqyosidagi strategik masala hisoblanadi.

Metodologik tamoyillar Kasbga yo‘naltirish jarayonini tashkil etishda quyidagi metodologik tamoyillar ustuvor hisoblanadi:

Ilmiylik — diagnostika va maslahat ilmiy asoslangan bo‘lishi zarur.

Individuallashtirish — har bir o‘quvchining psixologik xususiyatini inobatga olish.

Uzluksizlik — kasbga yo‘naltirish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

Integrativlik — psixologiya, pedagogika va iqtisodiyot uyg’unligi.

Moslashuvchanlik — mehnat bozoridagi o‘zgarishlarni inobatga olish.

Zamonaviy metodologik paradigma. An’anaviy model kasb haqida ma’lumot berishga asoslangan bo‘lsa, zamonaviy paradigma quyidagilarga tayangan:

1) kompetensiyaviy yondashuv;
2) loyiha asosidagi ta’lim;
3) raqamli simulyatsiya;
4) amaliy kasbiy sinov;
5) mentorlik modeli.

Bu paradigma o‘quvchini passiv ob’ekt emas, balki faol subyekt sifatida ko‘radi.

Zamonaviy kasblarning xususiyatlari: Zamonaviy kasb deganda raqamli transformatsiya, innovatsion texnologiyalar, global integratsiya va bilimlar iqtisodiyoti sharoitida shakllanayotgan yoki tubdan yangilanayotgan kasbiy faoliyat turlari tushuniladi. Ularning paydo bo‘lishi ilmiy-texnik taraqqiyot, ishlab chiqarishning avtomatlashtirilishi hamda xizmat ko‘rsatish sohasining kengayishi bilan bevosita bog’liqdir.

Agar an’anaviy kasblar nisbatan barqaror funksional tuzilishga ega bo‘lgan bo‘lsa, zamonaviy kasblar yuqori darajadagi moslashuvchanlik, fanlararo integratsiya va kompetensiyaviy ko‘p qirralilik bilan tavsiflanadi.

Raqamlashtirish va texnologik integratsiya. Zamonaviy kasblarning eng muhim xususiyati — ularning raqamli texnologiyalar bilan uzviy bog’liqligidir.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida quyidagi yo‘nalishlar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda: sun’iy intellekt va mashinaviy o‘qitish; katta ma’lumotlar (Big Data) tahlili; kiberxavfsizlik; robototexnika; blokcheyn texnologiyalari; raqamli marketing va media.

Raqamli transformatsiya natijasida kasblar “texnologiyaga tayangan” (technology-driven) xarakter kasb etmoqda. Bu esa kasbiy kompetensiyalar tarkibiga raqamli savodxonlikni majburiy element sifatida kiritmoqda.

Fanlararo va integrativ xarakter ,amonaviy kasblar ko‘pincha bir nechta fan sohalarining integratsiyasi asosida shakllanadi. Masalan:

bioinformatika (biologiya + IT); fintech (moliya + axborot texnologiyalari); edtech (ta’lim + raqamli platformalar); ekologik menejment (ekologiya + boshqaruv).Fanlararo integratsiya kasbiy tayyorgarlikning yangi modelini talab etadi. Bu model tor ixtisoslashuvdan ko‘ra tizimli va kompleks fikrlashni ustuvor deb biladi.Kompetensiyaviy ustuvorlik

Zamonaviy kasblarda bilimdan ko‘ra kompetensiya muhimroq omil sifatida qaralmoqda. Kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

nazariy bilim; amaliy ko‘nikma; kommunikativ qobiliyat;

muammo yechish strategiyasi; moslashuvchanlik.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy mehnat bozorida “soft skills” (ijtimoiy-psixologik ko‘nikmalar) kasbiy muvaffaqiyatning muhim omili hisoblanadi. Jumladan, emotsional intellekt, liderlik, jamoada ishlash va kreativ fikrlash kompetensiyalari yuqori baholanadi.

Moslashuvchanlik va o‘zgaruvchanlik

Zamonaviy kasblarning yana bir muhim xususiyati — ularning dinamikligi va tez transformatsiyalanishidir. Texnologik yangilanishlar natijasida ayrim kasblar qisqa muddat ichida eskirishi yoki yangicha shaklga o‘tishi mumkin.

Shu sababli “umr bo‘yi ta’lim” (lifelong learning) konsepsiyasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mutaxassis doimiy ravishda o‘z malakasini oshirib borishi talab etiladi.

Global mehnat bozori va masofaviylik

Internet va kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi kasblarning hududiy chegaralarini qisqartirdi. Masofaviy ish modeli kengaydi. Bu holat quyidagi xususiyatlarni yuzaga keltirdi:

global raqobat muhiti; xalqaro kommunikatsiya zarurati;

xorijiy til kompetensiyasining ahamiyati.

Shunday qilib, zamonaviy kasb nafaqat milliy, balki global kontekstda shakllanadi. Innovatsion va kreativ xarakter

Zamonaviy kasblarda standart operatsiyalarni bajarishdan ko‘ra, innovatsion yondashuv ustuvor hisoblanadi. Kreativ tafakkur, yangi g’oya yaratish va startap madaniyati muhim omilga aylandi.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida kasbning qiymati uning ijtimoiy foydaliligi va innovatsion salohiyati bilan belgilanadi. Ijtimoiy mas’uliyat va barqaror rivojlanish

Zamonaviy kasblar ekologik, ijtimoiy va etik masalalarga ham befarq bo‘la olmaydi. Barqaror rivojlanish (sustainable development) konsepsiyasi ko‘plab yangi kasblarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi. Masalan:

yashil energetika mutaxassisi; ekologik auditor; ijtimoiy loyiha menejeri.

Bu esa kasbiy faoliyatda ijtimoiy mas’uliyat tamoyilini kuchaytirdi. Psixologik talablar ,Zamonaviy kasblar shaxsdan quyidagi psixologik sifatlarni talab etadi: stressga chidamlilik; tezkor qaror qabul qilish; kognitiv moslashuvchanlik; yuqori motivatsiya; o‘zini boshqarish ko‘nikmasi.Bunday talablar kasbga yo‘naltirish jarayonida psixologik tayyorgarlikni ham shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Keyingi qaysi bo‘limni chuqurlashtiramiz?

Zamonaviy kasblar bir necha asosiy belgilarga ega: *Raqamli kompetensiyalarga tayanganlik* — IT, sun’iy intellekt, data-analitika, kiberxavfsizlik.

Ko‘p funksiyalilik — bir mutaxassis bir nechta vazifani bajarishi mumkin.

Global integratsiya — masofaviy ishlash imkoniyati.

Kreativlik va innovatsiyaga asoslanish.

Soft skills ustuvorligi — muloqot, jamoada ishlash, muammo yechish ko‘nikmalari.

Masalan, dasturchi kasbi nafaqat kod yozish, balki tizimli fikrlash, loyihaviy boshqaruv va kommunikatsiya kompetensiyalarini ham talab qiladi. Shuningdek, kelajak kasblari (robototexnika muhandisi, bioinformatik, dizayner, ekologik menejer va boshqalar) fanlararo bilimni talab etadi.

O‘quvchilarni zamonaviy kasblar bilan tanishtirishning psixologik asoslari

Kasbga yo‘naltirish jarayonida yosh davri psixologiyasi muhim ahamiyatga ega. O‘smirlik davrida shaxsning identitet shakllanishi, mustaqillik ehtiyoji va kelajak rejalari shakllanadi. Ilk o‘spirinlik davrida esa kasbiy o‘zini anglash jarayoni jadallashadi.

Zamonaviy kasblar bilan tanishtirishda quyidagilar inobatga olinishi lozim:

qiziqish va moyillikni aniqlash; ichki motivatsiyani shakllantirish;

muvaffaqiyat tajribasini yaratish; kasbiy stereotiplarni bartaraf etish.

Psixologik nuqtai nazardan, o‘quvchi kasb haqida faqat eshitib emas, balki amaliy faoliyat orqali tasavvur hosil qilishi samaraliroqdir. Masalan, mini-loyihalar, startap simulyatsiyalari, IT-laboratoriyalar tashkil etish orqali o‘quvchi kasbning real mazmunini anglaydi.

Pedagogik mexanizmlar

Zamonaviy kasblarga o‘rgatish quyidagi pedagogik shakllar orqali amalga oshirilishi mumkin:

Integrativ ta’lim modeli - fanlararo integratsiya (STEAM modeli) o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantiradi.

Loyiha asosidagi ta’lim - o‘quvchilar real muammolar ustida ishlash orqali kasbiy kompetensiyalarni shakllantiradi.

Mentorlik va kasbiy uchrashuvlar - amaliyotchi mutaxassislar bilan uchrashuvlar o‘quvchilarda real tasavvur hosil qiladi.

Raqamli platformalar - onlayn kurslar, virtual laboratoriyalar va simulyatorlar zamonaviy kasb ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kasbga yo‘naltirish jarayonida muammolar

Ota-onalarning eskirgan kasbiy qarashlari; Hududiy imkoniyatlarning notengligi;

Zamonaviy kasblar haqida axborot yetishmasligi; Diagnostik ishlarning sustligi.

Bu muammolarni hal qilish uchun tizimli yondashuv zarur. Taklif etilayotgan integrativ model

Kasbga yo‘naltirish quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

Psixologik diagnostika. Kasbiy axborot berish. Amaliy sinov. Individual rivojlanish rejasi. Monitoring va qayta baholash.

Bu model o‘quvchini passiv tinglovchi emas, balki faol subyekt sifatida shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. (2020). “Ta’lim to‘g’risida”gi Qonun. Toshkent.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi. (2022). Toshkent.

3. Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. W.H. Freeman.

4. Brown, D., & Lent, R. W. (2019). Career development and counseling: Putting theory and research to work (3rd ed.). Wiley.

5. Castells, M. (2010). The rise of the network society (2nd ed.). Wiley-Blackwell.

6. Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and crisis. Norton.

7. Fouad, N. A., & Bynner, J. (2008). Work transitions. American Psychologist, 63(4), 241–251. https://doi.org/10.1037/0003-066X.63.4.241

8. Freeman, R. B. (2010). Learning and earning in the global economy. Harvard University Press.

9. Holland, J. L. (1997). Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments (3rd ed.). Psychological Assessment Resources.

10. OECD. (2019). OECD skills outlook 2019: Thriving in a digital world. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/df80bc12-en

11. Schwab, K. (2016). The fourth industrial revolution. World Economic Forum.

12. UNESCO. (2015). Rethinking education: Towards a global common good? UNESCO Publishing.

13. World Economic Forum. (2020). The future of jobs report 2020. World Economic Forum.

O‘QUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI EKOLOGIYA VA TURIZM ALOQADORLIGIDA RIVOJLANTIRISH

[1]Ochilov Shokir Baxtiyorovich,
[1]Navoiy davlat universiteti dotsenti,
[2]Muxiddinova Mehruza Zayniddin qizi
[2]Navoiy davlat universiteti talabasi
[3]Po‘latova Yulduz Begmurodovna
[3]Navoiy shahar 6-maktab Geografiya fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarni kasbiy kompetentligini ekoturizm orqali rivojlantirish texnologiyasi tahlil qilingan. Bunda noyob o‘simliklarni tomchilatib sug‘orish yo‘li bilan parvarish qilayotgan intensiv bog‘lar, issiqxonalardagi o‘simliklarni ekosayohatlar orqali tushuntirilgan.

Annotatsiya: В статье анализируется технология развития профессиональной компетентности студентов посредством экотуризма. В нем объясняются интенсивные сады, где редкие растения выращиваются с помощью капельного орошения, а растения в теплицах — с помощью эко-путешествий.

Abstract: The article analyzes the technology of developing students’ professional competence through ecotourism. It explains intensive gardens where rare plants are grown using drip irrigation and plants in greenhouses are grown using eco-travel.

Kalit so‘zlar: ekosayohat, kompetentlik, fotosentez, tomchilatib sug‘orish, daraxtlar, o‘simliklar, qizil kitib, sabzavotlar, korbonat angidrid, kislorod, reaksiya.

Ключевые слова: экотуризм, компетентность, фотосинтез, капельное орошение, деревья, растения, Красная книга, овощи, углекислый газ, кислород, реакция.

Keywords: ecotourism, competence, photosynthesis, drip irrigation, trees, plants, Red Book, vegetables, carbon dioxide, oxygen, reaction.

Bugungi kunda yoshlar siyosatini takomillashtirish, intellektual rivojlangan yosh avlodni tarbiyalash, ta’lim sifati va uni baholashning xalqaro standartlarini joriy etish orqali tubdan yaxshilash, sinfdan tashqari o‘qitish tizimini rivojlantirish bo‘yicha ustuvor vazifalar belgilab berildi. Bunda sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda o‘quvchi va o‘smirlarning yakka tartibdagi ehtiyojlarini qondirish, ularning bo‘sh vaqtini va dam olishini tashkil etish maqsadida madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sog‘lomlashtirish, sport, ekosayyohlik, ekomarafon va boshqa yo‘nalishlarda sinfdan tashqari mashg‘ulotlar o‘z faoliyatini olib borilmoqda.

Sinfdan tashqari mashg‘ulotlar o‘z faoliyatini, tezkor va shiddat bilan rivojlanib borayotgan jamiyat, fan-texnika va ishlab chiqarishning yangicha talablariga mos ravishda, uzoqni ko‘zlagan holda, o‘quvchilarga milliy ta’lim tizimi asosida nazariy bilim, ko‘nikma, malaka va hayotiy ko‘nikmalar (kompetensiyalar)ni shakllantiribgina qolmay, balki mazkur kompetensiyalarni amaliyotda qo‘llay olish, undan kelajakda shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatida muvafaqqiyatli bo‘lishi uchun zarur bulgan layoqatlar, qobiliyatlar, hayotiy malaka va ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda ekosayohatni tashkil qilish va o‘tkazish katta ahamiyatga ega. Bunda o‘quvchilarning darsda olgan bilimlarini mustahkamlash, chuqurlashtirish, mustaqil ishlash, ijodiy tafakkur qilish, qobiliyatlarini hamda amaliy ko‘nikma va malaka (kompetensiya)larini rivojlantirish umumiy holda texnologiya faniga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish bilan birga tabiatga nisbatan mas’ullik hissini oshirish imkoniyatlar paydo bo‘ladi.

Umumta’lim maktablarining yuqori sinf o‘quvchilarini tabiat bag‘riga, mamlakatimizda keng rivojlanayotgan intensiv bog‘larga, yopiq inshoat (issiqxona) larda parvarish qilinayotgan meva, sabzavotlarni, tabiatda qizil kitobga kiritilgan noyob o‘simliklar hamda bugungu kundagi eng sermahsul manzarali va mevali daraxtlarni parvarish qilayotgan maskanlar (quriqxona)larga ekosayohatlar tashkil qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O‘quvchilarga ekosayohatga chiqishdan oldin quyidagi topshiriqlarni uyga vazifa sifatida beriladi.

Nima sababdan nafas olamiz?

Kislorod odam, hayvon va o‘simliklarning (kechasi) nafas olishini ta’minlaydimi?

Kishi organizmiga kislorod yetarli bo‘lmay qolsa qanday xolatga tushib qolishi mumkin?

Qon orqali kislorod tananing barcha hujayralariga borishi va ulardan karbonat angidrid gazini siqib chiqarishini bilasizmi?

O‘quvchilar tabiat qo‘yniga sayohatga chiqishda ushbu savollarga fizika, biologiya va kimyo o‘qituvchilari quyidagi ma’lumotlarni tushuntirish lozim.

Fizika o‘qituvchisi: Yerda Quyosh nuri ta’sirida sodir bo‘ladigan hodisalardan biri fotosintezdir. Quyoshdan chiqib sayyoramizga keluvchi umumiy nurlanishdan faqat yarmi Yer yuziga yetib keladi. To‘lqin uzunligiga ko‘ra, undan faqat 1/8 qismi fotosintez bo‘lishi uchun yaroqlidir. Bu nurlarning 0,4% qismi (umumiy energiyaning taxminan 1%) o‘simliklar tomonidan foydalaniladi. Yerdagi hayot, aynan mana shu 1% energiyaga bog‘liqdir. Yorug‘lik ham energiyasi energiyaga ega ekanligi tushuntiriladi.

Kimyo o‘qituvchisi: Fotosintez – organik birikmalarda yutilgan yorug‘lik energiyasining kimyoviy energiyaga aylanish jarayonidir.

Fotosintez jarayonida karbonat angidrid gazi xlorofil ishtirokida suv bilan ta’sirlashadi. Bunda glyukoza va kislorod ajralib chiqadi: $6CO_2+6N_2O \rightarrow C_6N_{12}O_6+6O_2$ va buning mohiyati atroflicha bayon etiladi.

O‘simliklar uglerod atomlaridan iborat zanjirni ildizlar yordamida yerdan oladigan boshqa elementlarning atomlarini qo‘shib olib, inson va hayvonlar uchun oziq bo‘lmish oqsil, yog‘, uglerod molekulalarini hosil bo‘lishi tushuntiriladi.

Biologiya o‘qituvchisi: Yer yuzidagi o‘simliklar har yili fotosintez yo‘li bilan 450 mlrd. tonnaga yaqin organik moddalar hosil qiladi. 1 gektar o‘rmon har yili 3 t kislorod ishlab havoga chiqaradi.

Fotosintez organik moddalar hosil qilib, atmosferani karbonat angidrid (CO_2) gazidan tozalaydi va kislorod (O_2) bilan boyitadi. Ana shu bilan fotosintez hodisasi sayyoramizda hayotning mavjud bo‘lishi uchun asosiy zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Texnologiya o‘qituvchisi: Bugungi kunda O‘rta Osiyoda suv taqchilligi sezilarli darajada bilinmoqda. Aholi sonining ochib borishi kundalik ehtiyojlarni ko‘payishiga sabab bo‘ladi. Shu maqsadda mamlakatimizda o‘simliklarni, mevali va manzarali daraxtlarni tomchilatib, yomg‘irlatib, gidroponika usulida sug‘orish mexanizmlari jadal rivojlanmoqda. Kundalik faoliyatimizda qo‘llab kelayotgan tomchilatib sug‘orish mexanizmini umumta’lim maktablarida tushuntirish maqsadga muvofiqdir.

O‘quvchilarga maktabdan va sinfdan tashqari mashg‘ulotlarni ekoturizm orqali rivojlantirishda STEAM ta‘lim muhitida fanlararo o‘qitish zaruriyati paydo bo‘lmoqda. Bunda mevali va manzarali daraxtlarni ekish, ko‘paytirish, parvarish qilish va tabiatga bo‘lgan mas‘ullik hissini oshgiradi. Atrof-muhitga befarq bo‘lmaslik, atmosfera havosiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmaydigan zamonaviy ekologik toza texnika vositalaridan foydalanish kompetentligi rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ochilov Sh.B. Kasb-hunarga yo‘naltirish: darslik // - Navoiy: Texno Print Navoi, 2025. - 264 b.

2. Turdiqulov E.O., Musayeva M.E., Norboyev A.G‘, Ochilov Sh.B., O‘quvchilarga ijtimoiy ekologiyadan ta’lim berish texnologiyalari // Metodik qo‘llanma. –T:, O‘zPFITI, –2014. –160 b.

3. Ochilov Sh.B. O‘quvchilarga yashil iqtisodiyotni ekosayohatlar orqali rivojlantirish. Tafakkur ziyosi jurnali. 2023 yil 2-son 30-33 betlar.

TEXNOLOGIYA DARSLARIDA FANLARARO INTEGRATSIYADAN FOYDALANIB O‘QUVCHILARNING INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Sharipov Abdumalik Axmadovich
Navoiy davlat universiteti
“Texnologik ta’lim kafedrasi” v/b.dotsenti
O‘roqova Muborak Ma’murjon qizi
Navoiy davlat universiteti
Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada texnologiya darslarida fanlararo integratsiya yondashuvidan foydalanish orqali o‘quvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Integratsiyalashgan ta’limning mazmuni, afzalliklari, amaliy qo‘llash usullari hamda kutilayotgan natijalar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: fanlararo integratsiya, texnologiya ta’limi, intellektual rivojlanish, kreativ fikrlash, muammoli ta’lim, kompetensiya.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy vazifalardan biri – mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, muammoli vaziyatlarda to‘g’ri qaror qabul qila oladigan shaxsni shakllantirishdir. Ayniqsa, texnologiya fanini o‘qitishda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog’lash, boshqa fanlar bilan integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Fanlararo integratsiya – bu turli fanlarga oid bilim, ko‘nikma va malakalarni yagona maqsad asosida uyg’unlashtirish jarayonidir. Bu yondashuv

o‘quvchilarning tafakkurini kengaytiradi, mantiqiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi.

Texnologiya darslarida fanlararo integratsiya o‘z mazmuniga ko‘ra ko‘plab fanlar bilan uzviy bog’liq:

- Matematika – o‘lchash, hisoblash, chizmalar tuzish;
- Fizika – mexanika, energiya, kuch va harakat qonunlari;
- Kimyo – materialshunoslik, moddalarning xossalari;
- Informatika – modellashtirish, dasturlash, raqamli dizayn;
- Tasviriy san’at – dizayn, kompozitsiya, estetik did;
- Iqtisod – mahsulot tannarxi, tadbirkorlik asoslari.

Shu jihatdan texnologiya fani integrativ xususiyatga ega bo‘lib, u boshqa fanlarda o‘rganilgan bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi.

Texnologiya darslarida fanlararo integratsiya quyidagi intellektual ko‘nikmalarni rivojlantiradi:

- Mantiqiy fikrlash – loyiha tuzish va rejalashtirish jarayonida;
- Tahlil va sintez qilish qobiliyati – muammoni qismlarga ajratish va yechim topishda;
- Kreativ fikrlash – yangi dizayn va g’oyalar yaratishda;
- Muammoli vaziyatni hal qilish – amaliy topshiriqlarni bajarishda;
- Axborot bilan ishlash kompetensiyasi – turli manbalardan ma’lumot izlash va qayta ishlashda.

Masalan, yog’ochdan buyum tayyorlash jarayonida o‘quvchi geometrik shakllarni hisoblaydi (matematika), materialning mustahkamligini inobatga oladi (fizika), dizayn yaratadi (san’at) va texnologik xarita tuzadi (informatika elementi).

Texnologiya darslarida fanlararo integratsiyani samarali tashkil etish uchun quyidagi metodlardan foydalanish mumkin:

1. Loyiha Metodi O‘quvchilar kichik guruhlarda muayyan mahsulot yoki model yaratadilar. Bu jarayonda bir nechta fan bilimlari uyg’unlashadi.

2. Muammoli ta’lim O‘qituvchi real hayotiy muammo beradi. Masalan, energiya tejamkor uy maketini loyihalash. Bu yerda fizika, matematika va texnologiya bilimlari qo‘llaniladi.

3. STEAM yondashuvi Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics fanlarini birlashtirish orqali ijodiy va texnik tafakkur rivojlanadi.

4. Raqamli texnologiyalardan foydalanish 3D modellashtirish dasturlari, grafik muharrirlar, elektron chizmalar orqali informatika bilan integratsiya amalga oshiriladi.

Fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan texnologiya darslari natijasida o‘quvchilarda mustaqil fikrlash shakllanadi, amaliy ko‘nikmalar

mustahkamlanadi, ijodkorlik va tashabbuskorlik rivojlanadi, bilimlar hayotiy vaziyatlarda qo‘llaniladi, kasb tanlashga ongli yondashuv paydo bo‘ladi.

Bunday yondashuv ta’lim sifatini oshirib, o‘quvchilarning intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqaradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, texnologiya darslarida fanlararo integratsiyadan foydalanish zamonaviy ta’limning muhim talabi hisoblanadi. U o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog’laydi, tafakkurini rivojlantiradi hamda intellektual qobiliyatlarini yuksaltiradi. Shuning uchun texnologiya fanini o‘qitishda integrativ yondashuvni keng joriy etish pedagogik samaradorlikni oshirishning muhim omili bo‘lib xizmat qiladi.

foydalanilgan adabiyotlar

1. Kattaxo‘jayeva Z. Integratsiyalashgan ta’limni amalga oshirishda o‘qituvchilar motivatsiyasini shakllantirish. International scientific journal-2022

2. Kozlova E.N. Fanlararo integratsiya va uning ta’lim jarayonidagi o‘rni. Pedagogika va psixologiya jurnali, 2(15), 2018. – 45-52 b.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA TALABA YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Palvannazirova Yulduz Hasanboy qizi
Urganch davlat pedagogika insituti tayanch doktaranti
Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi
pedagogika fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisda raqamli ta’lim muhitining bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonida talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashdagi pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonida zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish asosida talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalasi ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Oilaviy hayotga tayyorgarlikning psixologik, pedagogik va ijtimoiy asoslari tahlil qilinadi hamda kompetensiyaviy yondashuv, raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar va modellashtirish usullarining samaradorligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetentlik, oilaviy hayotga tayyorgarlik, zamonaviy ta’lim texnologiyalari, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik modellashtirish, interaktiv metodlar, raqamli ta’lim.

Аннотация В данной тезисе научно - теоретически и практически анализируются педагогические возможности цифровой образовательной среды в процессе развития профессиональной компетентности будущих учителей при подготовке студенческой молодежи к семейной жизни.

Освещаются научно - теоретические основы подготовки студентов к семейной жизни на основе использования современных образовательных технологий в процессе формирования профессиональной компетентности будущих педагогов. Анализируются психологические, педагогические и социальные основы подготовки к семейной жизни, а также обосновывается эффективность компетентностного подхода, цифровых технологий, интерактивных методов и методов педагогического моделирования.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, подготовка к семейной жизни, современные образовательные технологии, компетентностный подход, педагогическое моделирование, интерактивные методы, цифровое образование.

Abstract This thesis scientifically and theoretically analyzes the pedagogical potential of the digital educational environment in developing the professional competence of future teachers while preparing students for family life. The study highlights the theoretical foundations of preparing students for family life based on the use of modern educational technologies in the process of developing professional competence. The psychological, pedagogical, and social foundations of family life preparation are examined, and the effectiveness of the competency-based approach, digital technologies, interactive methods, and pedagogical modeling is substantiated.

Keywords: professional competence, preparation for family life, modern educational technologies, competency-based approach, pedagogical modeling, interactive methods, digital education.

Kirish. Globallashuv sharoitida jamiyat taraqqiyoti oila institutining barqarorligiga bevosita bog'liq. Oila - shaxsning ijtimoiylashuvi, qadriyatlari va hayotiy pozitsiyasini shakllantiruvchi muhim ijtimoiy institutdir. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim tizimida talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilar esa nafaqat o‘z shaxsiy hayotida, balki kelajak avlodni tarbiyalash jarayonida ham oilaviy qadriyatlarni shakllantiruvchi yetakchi subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli ularning kasbiy kompetentligini zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida rivojlantirish jarayonida oilaviy hayotga tayyorgarlik masalasini integrativ yondashuv asosida ko‘rib chiqish muhimdir.

Talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalasi psixologiya va pedagogika fanlarida keng o‘rganilgan. Jumladan, Erik Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, 18 - 25 yosh davri “yaqinlikka erishish yoki izolyatsiya” bosqichi bo‘lib, bu davrda shaxs mustahkam yaqin munosabatlar o‘rnatishga psixologik jihatdan tayyorlanadi. Mazkur bosqichda muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv kelajakdagi oilaviy barqarorlik uchun muhim omil hisoblanadi.

Shuningdek, Albert Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasida shaxsning xulq-atvori kuzatish, modellash va ijtimoiy tajriba orqali shakllanishi asoslab beriladi. Bu esa oilaviy hayotga tayyorlashda pedagogik modellashtirish va rolli o‘yin texnologiyalarining samaradorligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Kompetensiyaviy yondashuv nuqtai nazaridan, bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy kompetentligi quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi:

ijtimoiy-kommunikativ kompetensiya - bu shaxsning samarali muloqot qilish, ijtimoiy rollarni anglash, hamkorlikda ishlash va nizolarni konstruktiv hal etish qobiliyatidir

axborot-kommunikatsion kompetensiya; bu raqamli texnologiyalardan samarali, tanqidiy va maqsadli foydalanish qobiliyatidir.

emotsional-intellektual kompetensiya; bu shaxsning o‘z hissiyotlarini anglash, boshqarish va boshqalarning emotsional holatini tushunish qobiliyatidir.

refleksiv kompetensiya; bu shaxsning o‘z faoliyati, xatti-harakati va qarorlarini tahlil qila olish qobiliyatidir

aksiologik (qadriyaviy) kompetensiya. bu shaxsning qadriyatlarni anglash, e’tirof etish va ularga amal qilish qobiliyatidir.

Oilaviy hayotga tayyorgarlik aynan ushbu kompetensiyalar integratsiyasi orqali shakllanadi.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalarining imkoniyatlari

Zamonaviy ta’lim texnologiyalari bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda quyidagi yo‘nalishlarda samarali hisoblanadi:

1. Muammoli ta’lim texnologiyasi Oilaviy nizolar, qaror qabul qilish, mas’uliyat taqsimoti kabi vaziyatlarni muammoli topshiriqlar asosida tahlil qilish talabalarni mustaqil fikrlashga o‘rgatadi. Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish orqali talabalar real hayotiy muammolarni hal etish ko‘nikmasini egallaydilar.

2. Keys-stadi texnologiyasi Oilaviy munosabatlarga oid aniq ijtimoiy-psixologik vaziyatlar asosida keyslar ishlab chiqiladi. Talabalar kichik guruhlarda muammoni tahlil qiladi, qaror variantlarini ishlab chiqadi va himoya qiladi. Bu jarayon kommunikativ va refleksiv kompetensiyani rivojlantiradi.

3. Raqamli ta’lim texnologiyalari LMS platformalari, onlayn forumlar, interaktiv testlar va virtual simulyatsiyalar orqali oilaviy hayotga tayyorgarlik masalalari masofaviy va aralash ta’lim shaklida o‘rgatilishi mumkin. Raqamli muhit talabalarni axborot bilan ishlash, tahlil qilish va mustaqil o‘rganishga yo‘naltiradi.

4. Pedagogik modellashtirish

Oilaviy vaziyatlarni rolli o‘yinlar va treninglar orqali modellashtirish talabalar uchun tajriba maydonini yaratadi. Masalan:

“Yosh oila budjeti” modeli; Talabalarda moliyaviy savodxonlik, mas’uliyatli rejalashtirish, hamkorlikda qaror qabul qilish va iqtisodiy barqarorlik kompetensiyalarini shakllantirish. Oilaviy iqtisodiy barqarorlik ijtimoiy munosabatlarning mustahkamligiga ta’sir ko‘rsatadi. Qaror qabul qilish jarayoni ijtimoiy o‘rganish mexanizmlari orqali shakllanishi Albert Bandura tomonidan asoslangan.

“Oilaviy nizoni hal qilish” treningi; Talabalarda konfliktologik savodxonlik, empatiya va konstruktiv muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish. Shaxslararo nizolarni boshqarish emotsional intellekt bilan bog’liq. Bu tushuncha ilmiy jihatdan Daniel Goleman tomonidan rivojlantirilgan.

“Farzand tarbiyasida qaror qabul qilish” vaziyati. Talabalarda pedagogik tafakkur, mas’uliyatli ota-onalik pozitsiyasi va tarbiyaviy strategiyalarni ongli tanlash ko‘nikmasini shakllantirish. Shaxs rivojlanishining ijtimoiy tabiati Lev Vygotsky tomonidan asoslab berilgan. Bola tarbiyasi ijtimoiy muhit bilan uzviy bog’liq.

Bunday modellashtirish jarayonida talabalar empatiya, sabr - toqat va konstruktiv muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Integrativ model

Bo‘lajak o‘qituvchilarni oilaviy hayotga tayyorlashning integrativ modeli quyidagi komponentlardan iborat:

1. **Maqsadli komponent** - oilaviy hayotga ongli, mas’uliyatli va qadriyatlarga asoslangan tayyorgarlikni shakllantirish.

2. **Mazmuniy komponent** - psixologik bilimlar, oilaviy huquq asoslari, kommunikativ madaniyat.

3. **Texnologik komponent** - interaktiv metodlar, raqamli vositalar, trening texnologiyalari.

4. **Diagnostik komponent** - kompetensiyalar darajasini aniqlash mezonlari (so‘rovnoma, test, kuzatuv, refleksiya).

5. **Natijaviy komponent** - ijtimoiy yetuk, mas’uliyatli va barqaror qaror qabul qila oladigan shaxsni shakllantirish.

Ilmiy-amaliy natijalar

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’lim texnologiyalari asosida tashkil etilgan mashg’ulotlar:

talabalarining oilaviy qadriyatlar haqidagi tasavvurini boyitadi;

emotsional barqarorlik darajasini oshiradi;

konfliktologik savodxonlikni rivojlantiradi

kasbiy va shaxsiy mas’uliyatni mustahkamlaydi.

Natijada bo‘lajak o‘qituvchi nafaqat o‘z oilaviy hayotini ongli qurishga, balki o‘quvchilarda ham sog’lom oilaviy qadriyatlarni shakllantirishga tayyor bo‘ladi.

Xulosa. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu jarayonda talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalasini kompetensiyaviy va integrativ yondashuv asosida tashkil etish yuqori samaradorlikni ta’minlaydi.

Oilaviy hayotga tayyorgarlik – bu faqat ma’lum bilimlarni berish emas, balki shaxsning qadriyaviy pozitsiyasi, ijtimoiy mas’uliyati va kommunikativ madaniyatini shakllantirish jarayonidir. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bandura, A. “Social learning theory.” Prentice Hall, 2010.-54b.

2. Garrison, D. R., Anderson, T., & Archer, W. “The Internet and Higher Education”, Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education . https://doi.org/10.1016/S1096-7516(00)00016-6

3. Ishmuhamedov, R. J., Abduqodirov, A. A. “Ta’limda innovatsion texnologiyalar”. -T Fan va texnologiya.**,** 2014.-60b**.**

4. Jo‘rayev, R. H. “Pedagogik mahorat asoslari” . -T O‘qituvchi. 2017.-90b**.**

5. To‘xtaxodjayeva, M. X. “Pedagogika nazariyasi va tarixi”. . -T O‘zbekiston. 2018.-95b**.**

6. Yuldashev, J. G. “Raqamli ta’lim texnologiyalari va ularni amaliyotga joriy etish”. -T Tafakkur.,2019.-34b.

TEXNOLOGIK TA’LIM DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Qutlimuradova Barno Sobirboyevna
Shovot tuman 15-son umumta’lim maktabining
I toifali Texnologik ta’lim fan o‘qituvchisi
Qo‘ziyeva Azizaxon Alisher qizi
Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada texnologik ta’lim darslarida interfaol metodlardan foydalanishning

nazariy asoslari, pedagogik ahamiyati hamda amaliy samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, interfaol metodlarning o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy qobilyatlari va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil etgan. Ta’lim jarayonida zamonaviy yondashuvlarni qo‘llashning afzalliklari hamda natijadorligi haqida ilmiy xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Texnologik ta’lim, Interfaol metod, Pedogogik texnologiya, Innovatsion yondashuv, Ta’lim samaradorligi, Loyiha metodi, Ijodkorlik, Mustaqil fikrlash.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy talabalardan biri – raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan , amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lgan yoshlarni

tarbiyalashdan iborat. Ayniqsa, texnologik ta’lim fanining o‘rni bu borada beqiyosdir. Chunki ushbu fan o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilim, balki amaliy mehnat ko‘nikmalarini ham shakllantiradi.

An’anaviy o‘qitish usullarida o‘quvchi ko‘proq tinglovchi rolida bo‘lsa, interfaol metodlar qo‘llanilganda u ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Shu sababli texnologik ta’lim darslarida interfaol metodlardan foydalanish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi – texnologik ta’lim darslarida interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab berishdan iborat.

Texnologik ta’limning mazmuni va vazifalari

Texnologik ta’lim umumiy o‘rta ta’lim tizimida o‘quvchilarga ishlab chiqarish asoslari, mehnat madaniyati, turli materiallarga ishlov berish texnologiyalari, texnika xavfsizligi qoidalari hamda kasb-hunar yo‘nalishlari haqida bilim beruvchi fandir.

Texnologik ta’limning asosiy vazifalari

O‘quvchilarda mehnatga ongli munosabatni shakllantirish;

Amaliy ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish;

Texnik tafakkurni kengaytirish;

Ijodiy yondashuvni tarbiyalash;

Kasb tanlashga yo‘naltirish.

Ushbu vazifalarni samarali amalga oshirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlar, xususan, interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Interfaol metodlarning nazariy asoslari

“Interfaol” so‘zi inglizcha “interact” so‘zidan olingan bo‘lib, “o‘zaro ta’sir” ma’nosini anglatadi. Interfaol metodlar – bu o‘qituvchi va o‘quvchi, shuningdek, o‘quvchilarning o‘zaro faol hamkorligiga asoslangan ta’lim usullaridir.

Interfaol metodlarning asosiy xususiyatlari:

O‘quvchilarning faol ishtiroki;

Erkin fikr almashish;

Jamoaviy hamkorlik;

Muammoli vaziyatlarni hal etish;

Mustaqil qaror qabul qilish.

Pedagogik nuqtayi nazardan interfaol metodlar konstruktiv yondashuvga asoslanadi. Ya’ni bilim tayyor holda berilmaydi, balki o‘quvchi tomonidan mustaqil ravishda o‘zlashtiriladi.

Texnologik ta’lim uchun eng samarali metodlardan biri hisoblanadi. O‘quvchilar mustaqil ravishda biror buyum yoki mahsulot yaratadilar.

Yog’ochdan suvenir tayyorlash;

Metall buyum yasash;

Milliy hunarmandchilik mahsulotini yaratish.

Interfaol metodlarning ta’lim samaradorligiga ta’siri

Interfaol metodlardan foydalanish quyidagi pedagogik natijalarni beradi:

1. Bilimning mustahkamligi

Amaliy faoliyat orqali o‘zlashtirilgan bilim uzoq vaqt saqlanadi. O‘quvchi jarayonni bevosita bajargani uchun mavzuni chuqurroq anglaydi.

2. Mustaqil fikrlash rivojlanadi

Interfaol metodlar o‘quvchini tayyor javobni qabul qilishga emas, balki mustaqil izlanishga undaydi.

3. Ijodkorlik shakllanadi

Texnologik ta’lim ijodiy faoliyat bilan bevosita bog’liq. Interfaol metodlar esa ijodkorlikni qo‘llab-quvvatlaydi.

4. Motivatsiya oshadi

Dars jarayonining qiziqarli tashkil etilishi o‘quvchilarning fanlarga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

5. Jamoaviy ishlash ko‘nikmasi rivojlanadi

Guruhli ishlash jarayonida o‘quvchilar o‘zaro hamkorlikni o‘rganadilar.

O‘qituvchining roli va pedagogik mahorati

Interfaol ta’lim jarayonida o‘qituvchi quyidagi vazifalarni bajaradi:

-Darsni to‘g’ri rejalashtirish;

-Muammoli vaziyat yaratish;

-O‘quvchilar faoliyatini boshqarish;

-Baholash mezonlarini aniqlash;

-Ijobiy psixologik muhit yaratish.

O‘qituvchi yo‘naltiruvchi va tashkilotchi sifatida faoliyat yuritadi. U o‘quvchilarga mustaqil ishlash uchun sharoit yaratadi.

Amaliy tajriba va natijalar

Pedagogik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar qo‘llanilgan sinflarda:

-O‘zlashtirish darajasi yuqori bo‘ladi;

-Davomat yaxshilanadi;

-O‘quvchilarning darsga qiziqishi ortadi;

-Amaliy topshiriqlar sifati oshadi.

Ayniqsa loyiha metodidan foydalanish texnologik ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa Texnologik ta’lim darslarida interfaol metodlardan foydalanish o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Interfaol metodlar o‘quvchilarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirib, ularning mustaqil fikrlashini, muammoli vaziyatlarda to‘g’ri qaror qabul qilish qobiliyatini hamda ijodiy yondashuvini rivojlantiradi. Bunday metodlar orqali o‘quvchilar faqat nazariy bilimlarni o‘zlashtiribgina qolmay, balki amaliy faoliyat jarayonida yangi bilimlarni mustaqil ravishda izlash va qo‘llash ko‘nikmalarini ham egallaydilar.

Texnologik ta’lim fanining o‘ziga xos jihati shundaki, unda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy faoliyat ham muhim o‘rin tutadi. Shu sababli interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularni jamoada ishlashga, fikr almashishga va o‘z g’oyalarini erkin ifoda etishga o‘rgatadi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Bahs-munozara”, “Rol o‘ynash”, “Loyiha usuli” kabi interfaol metodlar dars jarayonini jonlantiradi va o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi.

Bundan tashqari, interfaol metodlar o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishga ham katta yordam beradi. Ular turli vazifalar, muammoli topshiriqlar va loyihalar ustida ishlash orqali texnologik jarayonlarni chuqurroq anglaydilar hamda o‘z bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Natijada o‘quvchilar nafaqat bilimli, balki mustaqil fikrlay oladigan, ijodkor va tashabbuskor shaxs sifatida shakllanadi.

Zamonaviy ta’lim tizimida interfaol metodlardan keng foydalanish, ayniqsa texnologik ta’lim fanida, yuqori natijalarga erishishning muhim shartlaridan biridir. Shu bois har bir pedagog dars jarayonini samarali tashkil etish uchun innovatsion pedagogik yondashuvlarni chuqur o‘rganishi va ularni amaliyotda qo‘llashi zarur. Ana shunda ta’lim jarayoni yanada mazmunli, qiziqarli va samarali bo‘lib, o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pedagogika nazariyasi va tarixi bo‘yicha darsliklar.
2. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalar.
3. Umumiy o‘rta ta’limning texnologiya fani o‘quv dasturi.
4. Ta’lim samaradorligini oshirishga oid ilmiy maqolalar va metodik tavsiyalar.
5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi**.** *Umumiy o‘rta ta’limning texnologiya fani o‘quv dasturi.* – Toshkent.

6. Abdulla Qodiriy. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar.* – Toshkent: Fan va texnologiya.

7. John Dewey. *Democracy and Education.* – New York.

8. Lev Vygotsky. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.* – Harvard University Press.

9. Benjamin Bloom. *Taxonomy of Educational Objectives.* – New York: Longman.

10. UNESCO. *Innovative Teaching and Learning Practices.* – Paris.

11. Turli ilmiy jurnallarda chop etilgan ta'lim samaradorligini oshirishga oid maqolalar va metodik tavsiyalar.

UMUM TA'LIM MAKTABLARIDA MODDIY TEXNIK BAZANI MUSTAHKAMLASH - TEXNOLOGIK TA'LIM SIFATINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI SIFATIDA

Qutlimuradova Barno Sobirboyevna
Shovot tuman 15-son maktabning I-toifali
Texnologiya fani o'qituvchisi
Texnologik ta'lim yo'nalishi I-bosqich talabasi
Rajabova Yulduzxon Azamat qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnologik ta'lim yo'nalishida mutaxassislik fanlarini o'qitishda moddiy-texnik bazaning ahamiyati, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Moddiy-texnik baza ustaxonalar, laboratoriyalar va kompyuter sinflarini o'z ichiga oladi. Zamonaviy asbob-uskunalar bilan ta'minlash, amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish va ishlab chiqarish bilan integratsiyani kuchaytirish ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar:Texnologik ta'lim, moddiy-texnik baza, ustaxona, laboratoriya, amaliy mashg'ulot, nazariy bilim, zamonaviy uskunalar, ta'lim sifati .

Texnologik ta'lim bugungi kunda maktab ta'limining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu ta'lim turi o'quvchilarda texnik fikrlash qobiliyatini shakllantiradi, amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi va kasbga yo'naltirish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Global rivojlanayotgan iqtisodiyotda zamonaviy texnologiyalar bilan ishlay oladigan mutaxassislar yetishmasligi muammosi mavjud. Shu bois, texnologik ta'lim sifatini oshirishda maktablarning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash eng muhim omillardan biridir.

Bugungi kunda O'zbekiston maktablarida texnologik fanlar (mehnat ta'limi, informatika, robototexnika va dizayn) bo'yicha amaliy mashg'ulotlar ko'plab maktablarda cheklangan, chunki jihozlar va laboratoriyalar yetarli emas. Shu

sababli, moddiy-texnik bazani rivojlantirish o‘quv jarayonining sifatini oshirishga bevosita ta’sir qiladi.

Moddiy-texnik baza va uning tarkibi

Moddiy-texnik baza – bu maktabning o‘quv jarayonini ta’minlash uchun zarur bo‘lgan barcha jihozlar, laboratoriyalar, dastgohlar, kompyuterlar va ishchi maydonlarni o‘z ichiga oladi. Kuchli baza quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi:

Amaliy mashg’ulotlar uchun jihozlar – dastgohlar, asboblar, ishchi stollar, texnik materiallar.

Zamonaviy texnologiyalar – 3D printerlar, CAD dasturlari, robototexnika to‘plamlari, interaktiv doskalar.

Laboratoriyalar va sinflar – texnologik va informatika sinflari, maxsus mashg’ulot xonalari.

Texnik resurslar va materiallar – qurilish, metall va yog’och materiallari, elektron komponentlar, dasturlash bo‘yicha vositalar.

Ushbu elementlarning har biri o‘quvchilarga nazariy bilimlarni amaliy mashg’ulotlar orqali mustahkamlash, texnik va kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi.

Amaliy qism: Maktablarda moddiy-texnik bazaning holati

Hozirgi kunda ko‘plab maktablarda moddiy-texnik baza yetarli emas. Misol uchun:

Ba’zi maktablarda robototexnika to‘plamlari yoki 3D printerlar mavjud emas.

Mehnat ta’limi xonalari eski dastgohlar bilan jihozlangan, bu o‘quv jarayonini qiyinlashtiradi.

Kompyuter sinflari yetarlicha kompyuter va dasturiy ta’minot bilan ta’minlanmagan.

Texnologik ta’lim sifatini oshirish uchun quyidagi tavsiyalar beriladi:Zamonaviy jihozlar bilan ta’minlash: 3D printerlar, robototexnika to‘plamlari, CAD dasturlari, interaktiv doskalar.

O‘qituvchilarning malakasini oshirish: Zamonaviy texnologiyalar va pedagogik metodlar bo‘yicha kurslar va treninglar.Innovatsion o‘quv metodlarini joriy etish: Virtual laboratoriyalar, simulyatsion dasturlar va interaktiv mashg’ulotlar.Moliyaviy va boshqaruv resurslarini mustahkamlash: Maktablar uchun maxsus byudjet ajratish va homiylik loyihalarini kengaytirish.Ushbu choralar o‘quvchilarga nazariy bilimlarni amaliy mashg’ulotlar orqali mustahkamlash, texnik va kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish imkonini beradi.

Statistik va tahliliy asoslar

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, ayniqsa umumta’lim maktablarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu borada O‘zbekiston

Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tomonidan qator davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Maktablarda yangi o‘quv binolari qurish, kapital ta’mirlash ishlari olib borish, zamonaviy laboratoriya va ustaxonalarni tashkil etish ishlari bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

Statistik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy jihozlangan maktablarda o‘quvchilarning amaliy mashg’ulotlardagi faolligi va o‘zlashtirish ko‘rsatkichi yuqoriroq bo‘ladi. Ayniqsa, texnologik ta’lim fanida jihozlangan ustaxona mavjudligi o‘quvchilarning qiziqishini sezilarli darajada oshiradi. Amaliy muhitda olib borilgan ta’lim jarayoni nazariy bilimlarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Tahlillarga ko‘ra, texnologik ta’lim samaradorligiga ta’sir qiluvchi omillar orasida moddiy-texnik baza yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Zamonaviy uskunalar, kompyuter texnologiyalari, interaktiv doskalar va simulyatsion dasturlar ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. AKT vositalaridan foydalanish natijasida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalari rivojlanadi.

Xalqaro tajriba ham shuni tasdiqlaydiki, ta’lim infratuzilmasi rivojlangan mamlakatlarda texnologik ta’lim yuqori natijalar beradi. Masalan, Germany da dual ta’lim tizimi joriy etilgan bo‘lib, unda o‘quvchilar nazariy bilimni maktabda, amaliy ko‘nikmani esa ishlab chiqarish korxonalarida egallaydi. South Korea ta’lim tizimida esa robototexnika va raqamli texnologiyalar maktab bosqichidayoq o‘rgatiladi. Bu tajribalar moddiy-texnik bazaning ta’lim sifatiga bevosita ta’sirini ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda ham texnologik ta’limni rivojlantirish, STEAM elementlarini joriy etish, robototexnika va 3D modellashtirish kabi yo‘nalishlarni kengaytirish orqali ta’lim samaradorligini oshirish maqsad qilinmoqda. Bu esa maktablarning moddiy-texnik bazasini yanada mustahkamlashni talab etadi.

Shunday qilib, statistik va tahliliy ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, umumta’lim maktablarida moddiy-texnik bazani rivojlantirish texnologik ta’lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. U nafaqat o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi, balki kelajakda raqobatbardosh, kasbiy ko‘nikmaga ega yosh avlodni shakllantirishga xizmat qiladi.

Moddiy-texnik bazaning rivojlanganligi umumta’lim maktablarida texnologik ta’lim sifatini oshirishda hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Texnologik ta’lim fanining asosiy vazifasi o‘quvchilarda amaliy mehnat ko‘nikmalari, texnik tafakkur va ijodiy yondashuvni shakllantirishdan iborat bo‘lib, bu jarayon bevosita ta’lim muhitining moddiy ta’minlanganligiga bog’liqdir. Zamonaviy ustaxonalar, laboratoriyalar, ishlab chiqarishga yaqin

jihozlar mavjud bo‘lgan maktablarda o‘quvchilar bilimni nafaqat nazariy, balki amaliy faoliyat orqali ham egallaydi.

Ta’lim jarayonida zamonaviy texnika va texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, mustaqil ishlash va muammoni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, texnologik ta’lim mashg’ulotlarida yog’ochga ishlov berish, metallga ishlov berish, tikuvchilik va pazandachilik yo‘nalishlari bo‘yicha zamonaviy uskunalarning mavjudligi o‘quvchilarning kasbiy qiziqishini erta shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday sharoitda tashkil etilgan darslar samaradorligi yuqori bo‘ladi.

Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar keng joriy etilmoqda. Kompyuterlashtirilgan ustaxonalar, interaktiv doskalar, 3D modellashtirish dasturlari va virtual laboratoriyalar texnologik ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bu vositalar yordamida murakkab texnologik jarayonlarni xavfsiz va tushunarli tarzda o‘rganish imkoniyati yaratiladi. Natijada o‘quvchilarning innovatsion fikrlash qobiliyati rivojlanadi, texnik muammolarga ilmiy yondashuv shakllanadi.

Moddiy-texnik bazani mustahkamlashning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati ham beqiyosdir. Texnologik ta’lim orqali kasb-hunarga yo‘naltirilgan, mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lgan yoshlar yetishib chiqadi. Bu esa kelajakda ishsizlik darajasining kamayishiga, kichik biznes va tadbirkorlikning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, o‘quvchilarda mehnatsevarlik, mas’uliyat va jamoada ishlash kabi muhim ijtimoiy fazilatlar shakllanadi.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, moddiy-texnik bazaning samarali ishlashi pedagog kadrlarning malakasiga ham bog’liqdir. Zamonaviy jihozlar bilan ishlashni biladigan, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llay oladigan o‘qituvchi ta’lim samaradorligini bir necha barobar oshiradi. Shu sababli o‘qituvchilarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy texnika bilan ishlashga tayyorlash muhim vazifa hisoblanadi.

Xulosa. Umumta’lim maktablarida moddiy-texnik bazani mustahkamlash texnologik ta’limsifatini oshirishning ajralmas omilidir. Kuchli baza nafaqat amaliy ko‘nikmalarni rivojlantiradi, balki o‘quvchilarning ijodiy va innovatsion qobiliyatlarini shakllantirishga, o‘qituvchilarning pedagogik malakasini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois, maktablarda zamonaviy jihozlar, laboratoriyalar va texnologik resurslar bilan ta’minlash ustuvor vazifa bo‘lishi lozim.

Umuman olganda, umumta’lim maktablarida moddiy-texnik bazani mustahkamlash texnologik ta’lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Texnologik ta’limning samaradorligi bevosita o‘quv jarayonining amaliy muhit bilan ta’minlanganligiga bog’liq bo‘lib, zamonaviy ustaxona va laboratoriyalar, ishlab chiqarish jihozlari hamda axborot-kommunikatsiya

texnologiyalarining mavjudligi o‘quvchilarda mustahkam bilim, amaliy ko‘nikma va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Nazariya va amaliyot uyg’unligida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning texnik tafakkuri, ijodkorligi, mustaqil fikrlash qobiliyati hamda muammoni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shu bilan birga, moddiy-texnik bazani rivojlantirish jarayoni pedagog kadrlarning malakasini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni samarali qo‘llash, hududlar o‘rtasida teng sharoit yaratish hamda davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish bilan chambarchas bog’liqdir. Kompleks va tizimli yondashuv asosidagina texnologik ta’limning barqaror rivojlanishiga erishish mumkin.

Demak, umumta’lim maktablarida moddiy-texnik bazani mustahkamlash nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki raqobatbardosh, kasb-hunarga yo‘naltirilgan va innovatsion fikrlovchi yosh avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti va mamlakatning kelajak rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g’risida”gi Qonun. – Toshkent, 2020 yil 23 sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”. – Toshkent, 1997.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g’risidagi Farmoni. – Toshkent, 2020.
4. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
5. Tolipov O‘.,Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
6. Bates, A.W. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. – Vancouver: BCcampus, 2015.
7. Anderson, T. (Ed.). The Theory and Practice of Online Learning. – Edmonton: Athabasca University Press, 2008.
8. Siemens, G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. – International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2005.
9. UNESCO.Digital Education Transformation: Global Education Monitoring Report. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
10. Ally, M. (Ed.). Mobile Learning: Transforming the Delivery of Education and Training. – Athabasca University Press, 2009.

TA’LIM JARAYONIDA DIFFERENSIAL YONDASHUV ASOSIDA KOMMUNIKATIV MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Rahimova Navbahor Rustamovna
Osiyo Xalqlari Universiteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim jarayonida differensial yondashuvning nazariy va amaliy asoslari hamda uning o‘quvchilarda kommunikativ madaniyatni shakllantirishdagi o‘rni keng yoritiladi. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillari asosida o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning nutqiy faolligini rivojlantirish va samarali muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, pedagogik jarayonda interfaol metodlar, moslashtirilgan topshiriqlar va baholash tizimidan foydalanish orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish mexanizmlari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari differensial yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning ijtimoiy faolligi, mustaqil fikrlashi va nutq madaniyatini shakllantirishda samarali ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: differensial yondashuv, kommunikativ madaniyat, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, pedagogik texnologiya, nutq madaniyati, kommunikativ kompetensiya, interfaol metodlar, ta’lim samaradorligi.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Globallashuv, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi yoshlarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishni dolzarb masalaga aylantirmoqda. Chunki shaxsning jamiyatda munosib o‘rin egallashi, kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishi va ijtimoiy moslashuvi ko‘p jihatdan uning muloqot qila olish madaniyatiga bog’liqdir.

Bugungi kunda ta’lim jarayonida bilim berish bilan bir qatorda o‘quvchilarda erkin fikrlash, o‘z nuqtai nazarini asoslash, jamoada ishlash va samarali muloqotga kirisha olish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurati kuchaymoqda. Shu nuqtai nazardan differensial yondashuv asosida ta’limni tashkil etish kommunikativ madaniyatni shakllantirishning samarali vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

1. Differensial yondashuv tushunchasi va mazmuni

Differensial yondashuv – bu ta’lim jarayonini o‘quvchilarning individual farqlari, qobiliyati, qiziqishi, ehtiyoji va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish tamoyilidir. Ushbu yondashuv har bir o‘quvchining imkoniyatlarini maksimal darajada rivojlantirishni ko‘zda tutadi.

Differensial yondashuv quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

-individuallikni e’tirof etish;

-o‘quvchining rivojlanish dinamikasini hisobga olish;

-moslashtirilgan ta’lim mazmuni;

-shaxsiy natijalarni baholash.

2. Ilmiy-nazariy qarashlar

Differensial yondashuvning ilmiy asoslari bir qator pedagog va psixolog olimlarning tadqiqotlarida o‘z aksini topgan. Xususan, Lev Vigotsky tomonidan ilgari surilgan “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchi mustaqil bajara oladigan vazifalar bilan kattalar yoki tengdoshlari yordamida bajara oladigan vazifalar o‘rtasida rivojlanish hududi mavjud bo‘ladi. Ta’lim jarayonini aynan shu zona doirasida tashkil etish o‘quvchining intellektual va nutqiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, Jan Piaget kognitiv rivojlanish nazariyasida bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, ta’lim mazmuni o‘quvchining tafakkur bosqichiga mos bo‘lishi kerak.

Mazkur nazariyalar differensial yondashuvning psixologik va pedagogik asosini tashkil etadi.

3. Kommunikativ madaniyat tushunchasi

Kommunikativ madaniyat – bu shaxsning muloqot jarayonida axloqiy me’yorlarga rioya qilgan holda, o‘z fikrini aniq, ravon va mantiqiy asoslangan tarzda ifoda eta olish, suhbatdoshni tinglay bilish va samarali o‘zaro ta’sirga kirisha olish qobiliyatidir.

Kommunikativ madaniyat shaxsning umumiy madaniyatining tarkibiy qismi bo‘lib, quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi:

-nutq madaniyati;

-muloqot etikasi;

-empatiya va tinglash madaniyati;

-bahs-munozara olib borish ko‘nikmasi;

-jamoada ishlash malakasi.

4. Kommunikativ kompetensiya va uning tarkibiy qismlari

Kommunikativ kompetensiya quyidagi komponentlardan iborat:

1. **Lisoniy kompetensiya** – til birliklaridan to‘g’ri foydalanish.

2. **Sotsiolingvistik kompetensiya** – nutq vaziyatiga mos ifoda tanlash.

3. **Pragmatik kompetensiya** – muloqot maqsadini amalga oshira olish.

4. **Strategik kompetensiya** – muloqot jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish.

Ta’lim jarayonida ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi.

5. Individual topshiriqlar tizimi

O‘quvchilarning bilim darajasi va nutqiy imkoniyatlariga qarab topshiriqlarni tabaqalashtirish muhimdir. Masalan:

-kuchli o‘quvchilar uchun analitik va ijodiy nutqiy vazifalar;

-o‘rtacha darajadagi o‘quvchilar uchun mantiqiy izchillikka asoslangan topshiriqlar;

-sust o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar uchun soddalashtirilgan va qo‘llab-quvvatlovchi mashqlar.

Bu usul har bir o‘quvchining nutqiy rivojlanishiga sharoit yaratadi.

6. Guruhli va juftlikda ishlash

Guruhli ish jarayonida o‘quvchilar o‘z fikrini bayon qilish, boshqalarni tinglash va murosaga kelish ko‘nikmalarini egallaydi. Differensial yondashuv asosida guruhlarni shakllantirishda o‘quvchilarning psixologik mosligi ham inobatga olinadi.

7. Rolli o‘yinlar va debatlar

Rolli o‘yinlar o‘quvchilarning emotsional-intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi. Debatlar esa mantiqiy fikrlash va dalillash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Bu metodlar tortinchoq o‘quvchilarni ham muloqot jarayoniga jalb etadi.

8. Interfaol metodlardan foydalanish

Quyidagi interfaol metodlar kommunikativ madaniyatni rivojlantirishda samarali hisoblanadi:

-“Aqliy hujum”

-“Munozara”

-“Klaster”

-“Insert”

-“Baliq skeleti”

Mazkur metodlar o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi va mustaqil fikrlashni rag’batlantiradi.

9. Moslashtirilgan baholash mezonlari

Baholash jarayonida faqat yakuniy natija emas, balki o‘quvchining shaxsiy rivojlanish dinamikasi ham hisobga olinishi lozim. Formativ baholash kommunikativ ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich shakllantirish imkonini beradi.

Tajriba-sinov ishlari va natijalar tahlili

Differensial yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda quyidagi natijalar kuzatildi:

-o‘quvchilarning nutqiy faolligi oshdi;

-dars jarayonida ishtirok darajasi yuqoriladi;

-tortinchoq o‘quvchilarning o‘ziga ishonchi mustahkamlandi;

-bahs-munozara madaniyati shakllandi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, differensial yondashuv kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda an’anaviy metodlarga nisbatan samaraliroqdir.

Ta’lim jarayonida differensial yondashuvni qo‘llash kommunikativ madaniyatni shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi. Ushbu yondashuv har bir o‘quvchining individual imkoniyatlarini yuzaga chiqarish, nutqiy faolligini oshirish va samarali muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Natijada o‘quvchilar mustaqil fikrlaydigan, o‘z nuqtai nazarini asoslay oladigan, boshqalar fikrini hurmat qiladigan va jamoada samarali ishlay oladigan shaxs sifatida shakllanadi. Differensial yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni nafaqat bilim berishga, balki barkamol shaxsni tarbiyalashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vigotsky, Lev Semyonovich. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 86–91-betlar.

2. Piaget Jan. The Psychology of Intelligence. London: Routledge, 1950. – 27–35-betlar.

3. Tolipov, O‘tkir Qodirovich, Usmonboyeva, Mavluda Hamidovna. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent: Fan, 2006. – 112–118-betlar.

4. Ishmuhamedov, Ravshan Jo‘raevich. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Iste’dod, 2008. – 54–63-betlar.

5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toshkent: 2014. – 145–152-betlar.

6. Safarova Rano. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim asoslari. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2012. – 73–80-betlar.

BOSHLANG’ICH SINF O‘QUVCHILARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH (XORAZM VOHASI ZIYORATGOHLARI NOMLARI MISOLIDA)

Rajabova Nilufar Egamberganovna
Urganch davlat pedagogika instituti
Boshlang’ich ta’lim metodikasi kafedrasi
katta o‘qituvchisi (PhD)
Kuranbayeva Moxigul Umurbek qizi
Urganch davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Mazkur tezisda boshlang’ich sinflarda O‘qish savodxonligi fanlarini o‘qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish orqali

boshlang’ich sinf o‘quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi tahlil qilinadi. Xorazm vohasi ziyoratgohlarining tarixiy, ma’naviy va estetik imkoniyatlari ochib beriladi hamda ularni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning metodik asoslari ishlab chiqilgan. Tadqiqot davomida loyihaviy ta’lim, integrativ yondashuv, muammoli o‘qitish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar:vatanparvarlik tarbiyasi, zamonaviy pedagogika, milliy meros, integratsiya, Xorazm vohasi,Xorazm vohasi ziyoratgohlari,boshlang’ich ta’lim.

Аннотация: В данной тезисе анализируется вопрос воспитания учащихся начальных классов в духе патриотизма посредством использования современных педагогических подходов при преподавании предмета «Читательская грамотность» в начальной школе. Раскрываются исторические, духовные и эстетические возможности святынь Хорезмского оазиса, а также разработаны методические основы их интеграции в образовательный процесс. В ходе исследования обоснована эффективность проектного обучения, интегративного подхода, проблемного обучения и использования информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова:патриотическое воспитание, современная педагогика, национальное наследие, интеграция, Хорезмская область,Святыни Хорезмского оазиса, начальное образование

Abstract: This thesis analyzes the issue of fostering patriotism among primary school students through the use of modern pedagogical approaches in teaching Reading Literacy in primary grades. The historical, spiritual, and aesthetic potential of the pilgrimage sites of the Khorezm oasis is revealed, and the methodological foundations for integrating them into the educational process are developed. In the course of the research, the effectiveness of project-based learning, an integrative approach, problem-based learning, and the use of information and communication technologies is substantiated.

Key words:patriotic education, modern pedagogy, national heritage, integration, Khorezm oasis, Pilgrimage Sites of the Khorezm Oasis,primary education

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida: “Agar biz O‘zbekistonni rivojlangan davlatga aylantirishni o‘z oldimizga maqsad qilib qo‘ygan bo‘lsak, bunga nafaqat jadal islohotlar, bilim va innovatsiyalar orqali erishishimiz kerak, buning uchun, avvalo, yangi avlodni, yangicha fikrlaydigan, yangicha fikrlaydigan, yangicha fikrlaydigan, yangi avlodni tarbiyalashimiz kerak. bilimli va malakali.” Ushbu murojaat mazmunida o‘quvchilarni milliy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularni ma’naviy yetuk shaxs etib tarbiyalash eng muhim pedagogik vazifalardan biri

ekanligi yaqqol ta'kidlangan. O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonida nafaqat tarixiy merosga qiziqishni uyg'otish, balki uni zamonaviy hayot bilan uyg'unlashtirish ko'nikmasini shakllantirish ham zarur.

Zamonaviy ta'lim tizimida mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasida tizimli yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuv o'quv jarayonini murakkab pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqishni nazarda tutib, barcha komponentlarning o'zaro uzviy bog'liqligini ta'minlaydi. Tizimli yondashuvning asosiy mohiyati shundaki, har qanday pedagogik hodisa yoki jarayonni alohida elementlar yig'indisi emas, balki yaxlit tizim sifatida o'rganish zarur. Bu jarayonda barcha pedagogik elementlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular orasida murakkab aloqalar tizimi mavjud bo'ladi.[1,312 b]

Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashni nazarda tutadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxs kamolotining eng muhim davri hisoblanadi. Aynan shu bosqichda bolalarda Vatanga muhabbat, milliy g'urur, ajdodlar merosiga hurmat kabi fazilatlar shakllanadi.Tarixga nazar tashlar ekanmiz, ajdodlarimizning ilmiy salohiyatiga, ular qoldirgan boy tarix, ma'naviy-madaniy merosga havas bilangina emas, balki hayrat bilan qaraymiz. Ajdodlarimiz bosib o'tgan shonli tarix biz uchun ibrat va tarbiya manbaidir. Tariximizda ibrat oladigan jihatlar ko'p. Vatanparvarlik, insonparvarlik, millatparvarlik, xalqparvarlik va shu kabi xalqimizga xos fazilatlar bizga ajdodlarimizdan meros qolgan. Ular ma'rifatli jamiyat bino etish g'oyalarini ilgari suribgina qolmay, uning amaliy ifodasi uchun ham fidoyi bo'lganlar. Ma'rifatning qadrqimmatini anglab etganlar. Marifatni jamiyat taraqqiyotining garovi sifatida talqin etganlar. Bu g'oya bebahodir. Ijobat topmagan va orzuligicha qolib ketgan bu g'oyalar mustaqillik ila ibrat tarzida yana jaranglay boshladi. "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q" asarida "jamiyat taraqqiyotining asosi, uni muqarrar halokatdan qutqarib qoladigan yagona kuch – marifatdir" deb urg'u berilishi jadidchilik g'oyalarining hayotbaxsh ekanligini ifoda etadi. Ajdodlarimiz ma'naviyatining durdonalaridan biri bo'lgan "Avesto" da tarbiya masalalariga keng o'rin berilgan. Bu kitob Vatanimiz xududida yashab kelayotgan xalqlar dunyoning eng qadimiy madaniyat va ma'naviyatga ega xalqlar ekanligini isbotlaydi. "Avesto"da shaxsning axlokiy xislatlari, haqgo'ylik va adolatlilikni ulug'lanadi. Bu g'oyalar insonning ma'naviyati yuksakligi va tarbiyalaganligini o'zida ifoda etadi. Bu g'oyalar o'zining ahamiyatini yo'qotgan emas. Demak, "Avesto" amalda bo'lgan tarixiy davrlarda bolalarga diniy va ahloqiy tarbiya berilgan, shu tarzda ma'naviyat masalasi ustuvor mavqega va maqomga ega bo'lgan.

Xorazm vohasi ziyoratgohlarining tarixiy-madaniy ahamiyati qadimdan ilm-fan va madaniyat markazi bo'lib kelgan. Hududdagi tarixiy obidalar xalqimizning

boy o‘tmishidan dalolat beradi. Ichan-Qal’a, Pahlavon Mahmud maqbarasi- XIV asrda kichik go‘rxona shaklida qurilgan bo‘lib, unda o‘z davrining katta “Piri” – Pahlavon Mahmud jasadi ko‘milgan. Pahlavon Mahmud 1247 yilda Xiva shahrida po‘stindo‘z oilasida tug’ilgan. Yoshlik yillarda ota kasbi po‘stindo‘zlik bilan shug’ullangan, so‘ngra xat-savod chiqarib, buyuk shoir, faylasuf darajasiga erishgan. U juda ham zabardast pahlavon bo‘lib 79 yillik hayotida biron marta kuragi erga tegmagan. Pahlavon Mahmud maqbarasi vaqt o‘tishi bilan ko‘pgina xukmdorlar tomonidan aziz sanalib obod qilingan. Tarixiy manbalarda maqbaraga Amir Temur tomonidan eshik o‘rnatilgani yoziladi. Najmiddin Kubro maqbarasi- Ko‘hna Urganchdagi me’moriy yodgorlik (14-asr 20—30-yillari). Sufiylikdagi kubraviylik oqimining asoschisi, shoir, olim va shayx Najmiddin Kubro nomi bilan bog‘liq. Maqbara 3 xona (Najmiddin Kubro sag‘anasi joylashgan katta xona, bir necha qabrlari bo‘lgan kichik xona va ziyoratxona)dan iborat. Miyonsaroy va xonalar gumbaz tomli, o‘zaro bir-biri bilan bog‘langan.N.Najmiddin kubro maqbarasida Xorazm me’morligida musavvir va koshinpazlar tomonidan erishilgan barcha yutuqlar namoyon bo‘lgan, kabi obidalar nafaqat me’moriy yodgorlik, balki ma’naviy qadriyat sifatida ham muhim ahamiyatga ega.Ushbu obidalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarda tarixiy ongni shakllantiradi. Masalan, qadimiy inshootlarning mustahkamligi, bezak elementlarining uyg’unligi, qurilish texnologiyalarining mukammalligi o‘quvchilarda hayrat va qiziqish uyg’otadi. Bu esa ularni ajdodlar merosiga hurmat ruhida tarbiyalaydi. Bu esa nazariy bilimlarning amaliyot bilan uyg’unlashuvini ta’minlaydi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar loyihaviy ta’lim o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini rag’batlantiradi. Guruhlarda ishlash jarayonida o‘quvchilar mas’uliyatni his qiladi, o‘z fikrini himoya qilishni o‘rganadi. “Mening yurtim obidalari mavzusida loyiha ishlari tashkil etish o‘quvchilarda vatanparvarlik tuyg’usini kuchaytiradi. Integrativ yondashuv texnologik ta’limni boshqa fanlar bilan bog’lashni nazarda tutadi. ”Bundan tashqari O‘qish savodxonligi 4-sinf darsligida “Yagonadir sening vataning” “Vatan yoshlari” “Vatan jon vidolikdir” kabi mavzularga Xorazm vohasi ziyoratgohlari nomlari berilgan shaxslarning Vatan uchun qilgan mehnatlarini namuna qilib darsda qo‘llash va ibrat misolida keltirib o‘tish mumkin. Tarix darsida o‘rganilgan obida texnologik ta’limda maket sifatida yaratiladi, tasviriy san’atda esa bezak elementlari chiziladi. Bu bilimlarning yaxlit tizimini shakllantiradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali virtual ekskursiyalar tashkil etish mumkin. Multimedia vositalari yordamida tarixiy obidalar vizual tarzda namoyish etiladi. Bu o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va ta’lim samaradorligini ta’minlaydi. Muammoli ta’lim metodlari esa o‘quvchilarda tahliliy fikrlashni rivojlantiradi. Savollar orqali ularni izlanishga undash mumkin: qadimiy minoralar qanday

qurilgan? Qanday materiallar ishlatilgan? Bu jarayon mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Shakllanadigan kompetensiyalar mazkur yondashuvlar natijasida o‘quvchilarda fuqarolik kompetensiyasi, ijtimoiy faollik, estetik did va ijodkorlik rivojlanadi. Ular jamoada ishlashni, mas’uliyatni his qilishni o‘rganadi. Eng muhimi, Vatanga muhabbat va milliy qadriyatlarga hurmat tuyg’usi mustahkamlanadi.Texnologik ta’lim jarayonida ta’lim va tarbiya uyg’unlashganda shaxs kamoloti ta’minlanadi. Milliy merosga asoslangan darslar o‘quvchilarda tarixiy xotirani shakllantiradi va kelajak avlodning ma’naviy barkamolligini ta’minlashga xizmat qiladi.Xorazm vohasi ziyoratgohlarining boy tarixiy va ma’naviy merosi ta’lim jarayoniga integratsiya qilinganda o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglash, ajdodlar merosiga hurmat va Vatanga sadoqat tuyg’ulari shakllanadi.Innovatsion metodlar va milliy qadriyatlar uyg’unligi barkamol, ongli va vatanparvar shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi. Kelgusida mazkur metodikani yanada takomillashtirish va amaliyotga keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘quvchilarni milliy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning pedagogik imkoniyatlari keng va ko‘p qirralidir. Ular didaktik jarayonda interfaol hamda innovatsion metodlardan foydalanish, tarbiyaviy tadbirlar, ijtimoiy hamkorlik va psixologik yondashuvlar orqali amalga oshiriladi. Eng muhimi, o‘quvchilarda milliy g’urur, Vatanga sadoqat va fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish uchun uzluksiz, tizimli va zamonaviy yondashuvlarni qo‘llash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi.” Xalq So‘zi, 2020-yil 25-yanvar.

2. K.Qasimova Ona tili o‘qitish metodikasi. Darslik – Toshkent, 2019

2. Xodjayev B.X. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 312 b.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent, 2017–2023.

4. Pedagogika nazariyasi va tarixi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2018.

5. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

6. Boshlang’ich ta’lim metodikasi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

7. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Ilmiy-uslubiy qo‘llanma. – Toshkent, 2021.

8. Xorazm vohasi tarixiy obidalari. Ilmiy-ommabop nashr. – Urganch, 2016.

9. Milliy qadriyatlar va ma’naviyat asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2015.

INTEGRATIV YONDOSHUV ASOSIDA BO‘LAJAK TEXNOLOGIK TA’LIM YO‘NALISHI O‘QITUVCHILARINI KASBIY-IJODIY KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Ruzmetova Zuxra Shavkatovna
Urganch RANCH texnologiya universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy-ijodiy kompetensiyalarini integrativ yondoshuv asosida takomillashtirishning mazmuni yoritiladi. Tadqiqotda kompetensiyaviy, faoliyat va tizimli yondashuv uyg’unlashtirilib, texnologik ta’lim mazmunini fanlararo bog’lash, loyiha-amaliyot, refleksiya va baholash mexanizmlari orqali rivojlantirish modeli asoslanadi. Ilmiy yangilik integrativ kompetensiya indikatorlarini didaktik birliklarga aylantirishda ifodalanadi.

Kalit so‘zlar: *integrativ yondoshuv, texnologik ta’lim, kasbiy-ijodiy kompetensiya, fanlararo integratsiya, loyiha faoliyati, refleksiya, kompetensiyaviy baholash.*

Аннотация. В статье раскрывается содержание совершенствования профессионально-творческих компетенций будущих учителей технологического образования на основе интегративного подхода. В исследовании интегрируются компетентностный, деятельностный и системный подходы; обосновывается модель развития содержания технологического образования через междисциплинарные связи, проектно-практическую деятельность, рефлексию и механизмы оценивания. Научная новизна выражается в преобразовании индикаторов интегративной компетентности в дидактические единицы.

Ключевые слова: *интегративный подход, технологическое образование, профессионально-творческая компетентность, междисциплинарная интеграция, проектная деятельность, рефлексия, компетентностное оценивание.*

Abstract. This article presents the essence of improving the professional and creative competencies of future technology education teachers through an integrative approach. The study integrates competency-based, activity-based, and systems approaches and substantiates a model for developing technology education content through interdisciplinary connections, project-based practical activities, reflection, and assessment mechanisms. The scientific novelty lies in transforming integrative competency indicators into didactic units.

Keywords: *integrative approach, technology education, professional and creative competence, interdisciplinary integration, project-based activity, reflection, competency-based assessment.*

Kirish. Texnologik ta’lim yo‘nalishida bo‘lajak o‘qituvchini tayyorlash mazmuni bugungi kunda nafaqat amaliy ko‘nikmalarni uzatish, balki o‘zgaruvchan ishlab chiqarish-texnologik muhitda ta’lim jarayonini loyihalash, turli fanlar mazmunini uyg’unlashtirish va ijodiy muammolarni yechishga qodir kompetent shaxsni shakllantirish vazifasi bilan belgilanadi. Shunday sharoitda kasbiy-ijodiy kompetensiya tushunchasi texnologik fikrlash, pedagogik dizayn, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, innovatsion yechimlar ishlab chiqish, xavfsizlik va sifat standartlariga rioya qilish, shuningdek, o‘quvchi faoliyatini motivatsion boshqarish kabi tarkibiy qismlarni bir butun sifatida birlashtiradi. Mazkur kompetensiyani takomillashtirishda integrativ yondoshuv asosiy metodologik tayanch bo‘lib, u ta’lim mazmuni, shakl va metodlarini alohida komponentlar yig’indisi sifatida emas, balki yagona maqsadga xizmat qiluvchi tizim sifatida ko‘rishga undaydi. Integrativ yondoshuvning ahamiyati shundaki, texnologik ta’lim tabiatan sintezga asoslanadi: materialshunoslik, chizmachilik, dizayn, mexanika elementlari, iqtisodiy hisob-kitob, ekologik mas’uliyat va didaktik texnologiyalar bir-birini to‘ldiradi. Shuning uchun bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-ijodiy kompetensiyasini rivojlantirish mazmuni fanlararo integratsiyani tasodifiy qo‘shimcha emas, balki o‘quv reja va modullar darajasida puxta loyihalangan didaktik tamoyil sifatida talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Integrativ yondoshuvni asoslashda kompetensiyaviy yondashuv bilan bir qatorda faoliyat yondashuvi va tizimli yondashuvning mantiqiy birligi muhim. Kompetensiyaviy yondashuv natijani “bilimlarning hajmi” bilan emas, balki real vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyati bilan o‘lchashni taqozo etadi; faoliyat yondashuvi esa kompetensiya faqat faol amaliyot, muammoli vazifa va loyihalash jarayonida shakllanishini ko‘rsatadi [1]. Tizimli yondashuv esa tayyorlovning maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari va baholashini bir-biriga moslashtirib, pedagogik ta’sirning barqarorligini ta’minlaydi. Texnologik ta’lim o‘qituvchisi uchun ijodiylik “erkin fantaziya” emas, balki cheklovlar sharoitida optimal yechim topish, resurslarni hisoblash, mehnat xavfsizligi va ergonomik talablarni birlashtirish, ta’limiy natijani oldindan ko‘ra bilish demakdir. Shu sababli kasbiy-ijodiy kompetensiyani takomillashtirish mazmuni muammoli-izlanish vazifalarini, loyihaviy faoliyatni, eksperiment va prototiplashni, pedagogik refleksiyani hamda mezonli baholashni o‘z ichiga olgan integrativ struktura sifatida talqin qilinadi.

Mazmunni aniqlashtirishda “kompetensiya”ning tarkibiy tuzilmasi bo‘yicha *uch qatlamli model* asosli ko‘rinadi: *motivatsion-qadriyatli, kognitiv-amaliy va refleksiv-baholovchi komponentlar*. *Motivatsion-qadriyatli qatlam* bo‘lajak o‘qituvchining kasbga munosabati, ijodiy izlanishga tayyorligi, texnologik madaniyat va mas’uliyatni qabul qilishi bilan belgilanadi; bu qatlam bo‘lmasa,

amaliy ko‘nikma barqaror rivojlanmaydi. *Kognitiv-amaliy qatlam* texnologik jarayonlarni bilish, didaktik loyihalash, zamonaviy ta’lim texnologiyalarini tanlash, material va asbob-uskunalardan xavfsiz foydalanish, shuningdek, raqamli vositalar yordamida chizma, model va taqdimot tayyorlash kabi ko‘nikmalarni qamrab oladi. *Refleksiv-baholovchi qatlam* esa o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolar sabablari va ularni bartaraf etish strategiyalarini aniqlash, natijani mezonlar asosida baholash, o‘quvchi yutuqlarini diagnostika qilish va qayta aloqani tashkil etish qobiliyatini ifodalaydi. Integrativ yondoshuvning mazmuniy afzalligi shundaki, u mazkur qatlamlarni alohida mavzular doirasida emas, balki yagona loyiha va didaktik vazifa atrofida uyg’un shakllantirishni ko‘zlaydi.

Bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchisining kasbiy-ijodiy kompetensiyasini takomillashtirish mazmuni, avvalo, fanlararo integratsiya orqali “didaktik birliklar”ga aylantirilishi lozim. Masalan, “buyum dizayni va tayyorlash” mavzusi doirasida chizmachilikdagi proyeksiyalash, materialshunoslikdagi xossalarning tanlovi, mehnat ta’limidagi operatsiyalar ketma-ketligi, iqtisodiy jihatdan tannarx hisoblash, ekologik talablar hamda pedagogik jihatdan o‘quv topshirig’ini differensiallashtirish bitta integrativ modulga jamlanadi. Bunday modulda bo‘lajak o‘qituvchi nafaqat texnologiyani bajaradi, balki uni o‘qitish ssenariysini, xavf tahlilini, baholash mezonlarini va o‘quvchi faoliyatini rag’batlantirish vositalarini ham ishlab chiqadi. Shu yerda ijodiylikning didaktik mazmuni namoyon bo‘ladi: bir xil natijaga olib boradigan yagona “to‘g’ri yo‘l” yo‘q, biroq ilmiy asoslangan mezonlar mavjud. Demak, mazmun “ko‘pvariantli yechimlar maydoni”ni yaratishi, lekin mezonli tartibni ham saqlashi kerak. Xalqaro pedagogik adabiyotlarda ijodiy fikrlashning rivojlanishi muammoli vaziyat, ochiq topshiriq va refleksiya bilan uzviy bog’lanishi ta’kidlanadi [5]. Texnologik ta’limda esa bunday topshiriqlar real material, vaqt, xavfsizlik va sifat cheklovlari bilan boyitilib, ijodiy qaror qabul qilishni yanada kasbiy qiladi.

Integrativ yondoshuvning metodik mexanizmlari ichida loyiha asosida o‘qitish markaziy o‘rin tutadi. Loyiha bo‘lajak o‘qituvchini “tayyor algoritm ijrochisi”dan “pedagogik-texnologik dizayner”ga aylantiradi: u ehtiyojni tahlil qiladi, maqsad va natijani aniqlaydi, resurslarni rejalashtiradi, texnologik xarita tuzadi, xavflarni baholaydi, yakuniy mahsulotni sinovdan o‘tkazadi va ta’limiy natijani baholash vositalarini ishlab chiqadi. Bunda o‘qituvchi tayyorlovchi oliy ta’lim muassasasi sharoitida “mikroamaliyot”lar muhim: maket, prototip, o‘quv-video, raqamli chizma yoki interaktiv yo‘riqnoma kabi mahsulotlar tayyorlanadi. Ushbu jarayon bo‘lajak o‘qituvchida texnologik tafakkur bilan didaktik tafakkurni birlashtiradi, ya’ni “qanday qilish” va “qanday o‘rgatish” savollariga birgalikda javob topishni talab qiladi. Rossiya pedagogika maktabida faoliyatga yo‘naltirilgan o‘qitish shaxsning kasbiy shakllanishini tezlashtirishi, ayniqsa

refleksiya va nazorat-baholash bilan bog'langanda samarali bo'lishi ko'rsatiladi [2]. Shu nuqtayi nazardan, integrativ mazmun faqat amaliy mashg'ulotlar ko'payishi emas, balki amaliyotning didaktik maqsadga bo'ysundirilishi, natijaning kompetensiya indikatorlari bilan bog'lanishidir.

Muhokama va natijalar. Kasbiy-ijodiy kompetensiyani takomillashtirish mazmunining yana bir muhim qatlami raqamli texnologiyalar va media vositalar bilan integratsiyadir. Zamonaviy texnologik ta'limda 3D-modellashtirish, CAD dasturlari, raqamli laboratoriyalar, onlayn portfel, video yo'riqnomalar, hamkorlik platformalari o'quv jarayonining tabiiy qismiga aylanmoqda. Biroq raqamli vositani qo'llashning o'zi kompetensiyani kafolatlamaydi; u didaktik vazifa bilan uyg'unlashgandagina ijodiy natija beradi. Shuning uchun mazmun doirasida "raqamli mahsulot" va "didaktik mahsulot" tushunchalari qo'shaloq talqin qilinadi: bo'lajak o'qituvchi, masalan, detaldan 3D model yaratish bilan birga, shu model asosida o'quvchilarga bosqichma-bosqich tushuntirish ssenariysini, nazorat savollarini, diferensial topshiriqlarni ham ishlab chiqadi. Bunda raqamli savodxonlik kasbiy-ijodiy kompetensiyaning instrumental qismi bo'lib, ijodiy fikrni ifodalash va sinash imkonini kengaytiradi.

Mazmunning samaradorligi baholash tizimi bilan bevosita bog'liq. Integrativ yondoshuv sharoitida baholash faqat yakuniy mahsulotga qaratilsa, jarayoniy kompetensiyalar soyada qoladi; faqat jarayonga qaratilsa, natijaning sifat mezonlari yo'qoladi. Shu sababli mezonli va ko'rsatkichli baholash, rubrika, portfel, amaliy imtihon, o'zaro baholash va o'zini baholashning uyg'unligi zarur. O'zbekiston oliy ta'lim tizimida kompetensiyaviy natijalarni diagnostika qilishga doir yondashuvlar ta'lim natijalarini indikatorlar orqali ifodalash, o'quv topshiriqlarini ana shu indikatorlarga mos qurish zarurligini ko'rsatadi [3]. Texnologik ta'lim yo'nalishida indikatorlar, masalan, quyidagi mazmunda ochiladi: texnologik jarayonni asoslash, chizma va texnik hujjatni to'g'ri tuzish, xavfsizlik qoidalarini integratsiyalash, didaktik yo'riqnoma yaratish, muqobil yechimlarni taqqoslash, refleksiv hisobot yozish. Bularning har biri "integrativ didaktik birlik"larda tabiiy ravishda namoyon bo'ladigan faoliyat sifatida loyihalanadi.

Tadqiqot mazmunini umumlashtirgan holda, integrativ yondoshuv asosida takomillashtirishning konseptual mantiqi quyidagicha talqin qilinadi: birinchidan, kasbiy-ijodiy kompetensiya komponentlari integrativ modullar orqali birgalikda rivojlantiriladi; ikkinchidan, o'quv topshiriqlari real texnologik jarayon va real pedagogik vazifa birligida quriladi; uchinchidan, refleksiya va baholash kompetensiyaning ajralmas qismi sifatida har bir modulga singdiriladi; to'rtinchidan, raqamli vositalar ijodiy qaror qabul qilishni kuchaytiruvchi, lekin didaktik maqsadga bo'ysunuvchi resurs sifatida ishlatiladi. Natijada bo'lajak

texnologik ta’lim o‘qituvchisi kasbiy faoliyatda uchraydigan noaniq vaziyatlarda ham maqsadni aniqlash, cheklovlarni hisobga olish, muqobil yechimlar ishlab chiqish va ta’limiy jarayonni boshqarish bo‘yicha barqaror kompetensiyaga ega bo‘ladi.

Xulosa. Integrativ yondoshuv bo‘lajak texnologik ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy-ijodiy kompetensiyalarini takomillashtirish mazmunini fanlararo sintez, loyiha-amaliyot va refleksiv baholashning yagona tizimiga birlashtiradi. Bunday mazmun o‘qituvchini texnologik jarayonni bajaruvchi emas, balki uni didaktik jihatdan loyihalovchi, mezonlar asosida baholovchi va innovatsion yechimlar ishlab chiquvchi mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Taklif etilgan yondashuv kompetensiya indikatorlarini integrativ modullar va baholash rubrikalariga moslashtirish orqali ta’lim natijalarining aniqligi va amaliy yo‘naltirilganligini kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Зимняя И. А. Ключеве компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва, Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 40 с.

2. Хуторской А. В. Компетентностний подход в образовании. Москва, Академия, 2013. 256 с.

3. Shodiev E. E. Kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. Toshkent, Fan va texnologiya, 2019. 184 b.

4. Muslimov N. A. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlashning nazariy-metodik asoslari. Toshkent, O‘qituvchi, 2016. 240 b.

6. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1984. 256 p.

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI O‘QUVCHILARDA SOG’LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHGA O‘RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Isokova Sevara Abdumannonovna
GulDU “Sport o‘yinlari, kurash nazaryasi va uslubiyati” kafedrasi o‘qituchisi
e-mail: sevaraisokova1@gmail.com
https://orcid.org/0009-0003-1133-4583

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarni o‘quvchilarda sog’lom turmush tarzini shakllantirishga o‘rgatish metodikasini takomillashtirish

masalalari yoritilgan. Tadqiqot jarayonida sog'lom turmush tarzining mohiyati, uning asosiy jihatlari hamda inson salomatligiga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilindi. Shuningdek, pedagoglarning ushbu yo'nalishdagi kasbiy tayyorgarligini oshirishning samarali usullari ishlab chiqildi. O'rganishlar natijasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishda jismoniy faollik, to'g'ri ovqatlanish, ruhiy barqarorlik va shaxsiy gigiena muhim o'rin tutishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida sog'lom hayot madaniyatini rivojlantirishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: sog'lom turmush tarzi, bo'lajak pedagoglar, salomatlik, jismoniy faollik, muvozanatli ovqatlanish, shaxsiy gigiena, ruhiy salomatlik, zararli odatlar, sog'lom hayot madaniyati, pedagogik kompetensiya, tarbiyaviy ishlar, ta'lim jarayoni.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования методологии подготовки будущих учителей к формированию здорового образа жизни у учащихся. В ходе исследования был проанализирован характер здорового образа жизни, его основные аспекты и факторы, влияющие на здоровье человека. Также были разработаны эффективные методы повышения квалификации учителей в этой области. В результате исследований было установлено, что важную роль в формировании здорового образа жизни играют физическая активность, правильное питание, психическая устойчивость и личная гигиена. Результаты исследования имеют практическое значение для развития культуры здорового образа жизни в образовательном процессе.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, будущие педагоги, здоровье, физическая активность, сбалансированное питание, личная гигиена, психическое здоровье, вредные привычки, культура здорового образа жизни, педагогическая компетентность, образовательная работа, образовательный процесс.

Annotation. This article discusses the issues of improving the methodology for teaching future teachers to form a healthy lifestyle in students. During the research process, the essence of a healthy lifestyle, its main aspects, and factors affecting human health were analyzed. Also, effective methods for improving the professional training of teachers in this area were developed. As a result of the studies, it was determined that physical activity, proper nutrition, mental stability, and personal hygiene play an important role in the formation of a healthy lifestyle. The results of the research are of practical importance in developing a culture of healthy living in the educational process. This article discusses the issues of improving the methodology for teaching future teachers to form a healthy lifestyle in students. During the research process, the essence of a healthy lifestyle, its main

aspects, and factors affecting human health were analyzed. Also, effective methods for improving the professional training of teachers in this area were developed. The results of the study revealed that physical activity, proper nutrition, mental stability, and personal hygiene play an important role in forming a healthy lifestyle. The results of the study have practical significance in developing a culture of healthy living in the educational process.

Keywords: healthy lifestyle, future educators, health, physical activity, balanced nutrition, personal hygiene, mental health, harmful habits, healthy lifestyle culture, pedagogical competence, educational work, educational process.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivoji sharoitida sog'lom turmush tarzini shakllantirish hamda unga qat'iy amal qilish inson salomatligini mustahkamlashning eng muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Zamonaviy hayot sur'atining tezlashuvi, shahar muhitining kengayishi, ovqatlanish madaniyatidagi o‘zgarishlar hamda jismoniy faollikning kamayishi inson organizmiga salbiy ta'sir ko‘rsatmoqda. Xususan, yoshlar va o‘smirlar orasida zararli odatlarning ommalashuvi, noto‘g'ri ovqatlanish, kamharakat turmush tarzi hamda doimiy ruhiy zo‘riqish sog'lom hayot tamoyillariga jiddiy xavf tug'dirmoqda. Shu bois sog'lom turmush tarzining mohiyatini chuqur anglash, uni shakllantirishga to‘sqinlik qilayotgan omillarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan samarali mexanizmlarni ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning obyekti sifatida bo‘lajak pedagoglarni o‘quvchilarda sog'lom turmush tarzini shakllantirishga o‘rgatish metodikasini takomillashtirish jarayoni. Tadqiqotning usullari. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, so‘rov, suhbat, anketa, usullaridan foydalanildi.

Natijalar va ularning tahlili

Bugungi kunda Respublikamizda sog'lom turmush tarzini keng joriy etish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, mamlakatimizni rivojlantirish strategiyasining ustuvor vazifalaridan hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan beshta muhim tashabbus doirasida, ayniqsa, yosh avlodga alohida e'tibor qaratilib, ularni madaniyat, san'at, jismoniy tarbiya va sport faoliyatiga keng jalb etish masalalari tizimli ravishda amalga oshirilmoqda. Mazkur tashabbuslar yoshlarning sog'lom, ma'naviy yetuk va jismonan barkamol bo‘lib voyaga yetishida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko‘ra, sog'lom turmush tarzi insonda turli og'ir kasalliklar rivojlanish xavfini sezilarli darajada kamaytiradi hamda bevaqt o‘limning oldini olishda muhim omil bo‘lib xizmat

qiladi. Mutaxassislar sog'lom hayot kechirishning asosiy tarkibiy qismlari sifatida zararli odatlardan voz kechish, jismoniy faollikni ta'minlash va to‘g'ri ovqatlanishni alohida ta'kidlaydilar.

Hozirgi kunda tamaki va spirtli ichimliklarning zararli oqibatlari haqida keng qamrovli ilmiy tadqiqotlar, targ'ibot materiallari va tibbiy tavsiyalar ishlab chiqilgan bo‘lib, ular aholining turli qatlamlari orasida faol targ'ib etilmoqda. Shu sababli ushbu salbiy omillarning inson salomatligiga ta'siri keng jamoatchilikka yetarlicha ma'lumdir.

Tibbiyot mutaxassislarining ilmiy xulosalariga ko‘ra, sog'lom turmush tarziga amal qilish inson umrining uzayishiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi. Jumladan, Germaniyada o‘tkazilgan tadqiqotlar natijalari sog'lom hayot tarziga rioya qilgan insonlarning umr davomiyligi o‘rtacha 13–17 yilga uzayishini ko‘rsatgan. Bu esa sog'lom turmush tarzining nafaqat salomatlik, balki hayot sifati uchun ham muhim ekanligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, sog'lom turmush tamoyillari tarixiy va madaniy qadriyatlarimizda ham muhim o‘rin egallab kelgan. O‘tmishda ham insonlar me'yorida ovqatlanish, tozalikka rioya qilish, tanani poklash va tartibli hayot kechirishga alohida e'tibor berganlar. Xususan, islom madaniyatida namoz o‘qish, ro‘za tutish, poklikka amal qilish va me'yoriy ovqatlanish kabi amallar inson salomatligini mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim omillar sifatida qaraladi.

Sog'lom turmush tarzi — bu inson salomatligini muhofaza qilish va mustahkamlash, mehnat va o‘qish jarayonida yuqori ish qobiliyatini ta'minlash, shuningdek, faol va mazmunli uzoq umr kechirishga yo‘naltirilgan hayot tarzidir. U ilmiy asoslangan tibbiy-gigiyenik me'yorlarga tayangan holda shakllanib, shaxsning kundalik xulq-atvori, ovqatlanish madaniyati, jismoniy faolligi, dam olish tartibi hamda ruhiy barqarorligini qamrab oladi. Bunday turmush tarzi insonning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy farovonligini ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim omil hisoblanadi.

Sog'lom turmush tarzining asosiy jihatlari

- Salomatlikni mustahkamlovchi turmush tarzi va jismoniy hamda ruhiy muvozanat. Inson salomatligini saqlashda jismoniy faollik bilan ruhiy osoyishtalik o‘rtasidagi muvozanat muhim ahamiyatga ega. Haddan tashqari zo‘riqish, stress va yetarli dam olmaslik organizm faoliyatiga salbiy ta'sir ko‘rsatadi. Shu sababli mehnat, o‘qish va dam olish rejimini to‘g'ri tashkil etish sog'lom hayotning muhim sharti hisoblanadi.
- Jismoniy tarbiya va chiniqish. Muntazam jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish yurak-qon tomir tizimi, nafas olish a'zolari va mushaklar faoliyatini mustahkamlaydi. Chiniqish jarayonlari esa organizmning sovuq, issiq va turli

tashqi omillarga chidamliligini oshiradi. Sport va harakatli o‘yinlar sog’lom turmush tarzining ajralmas qismi hisoblanadi.

- Muvozanatli va sog’lom ovqatlanish. To‘g’ri tashkil etilgan ovqatlanish organizmni zarur vitaminlar, minerallar va energiya bilan ta’minlaydi. Ratsionda oqsil, yog’, uglevod, sabzavot va mevalarning muvozanatli bo‘lishi sog’liqni mustahkamlashga xizmat qiladi. Fastfud va sun’iy mahsulotlardan voz kechish ham muhim omildir.
- Insonlar o‘rtasidagi uyg’un va sog’lom munosabatlar. Jamiyatda sog’lom muhitni shakllantirish, o‘zaro hurmat, hamkorlik va ijobiy muloqot inson ruhiy salomatligini ta’minlaydi. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va sog’lom muomala stressni kamaytirib, hayot sifatini oshiradi.
- Mas’uliyatli va madaniyatli jinsiy hayot. To‘g’ri tashkil etilgan jinsiy munosabatlar insonning jismoniy va ruhiy sog’lig’iga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Oilaviy mas’uliyat, tibbiy bilimlarga asoslangan yondashuv va shaxsiy madaniyat bu borada muhim o‘rin tutadi.
- Shaxsiy gigiena va mas’uliyatli gigienik xulq-atvor. Shaxsiy gigiena qoidalariga rioya qilish turli yuqumli kasalliklarning oldini olishga yordam beradi. Tozalik, kiyim-kechak, yashash muhiti va ish joyining sanitariya talablariga mos bo‘lishi sog’lom turmush tarzining muhim ko‘rsatkichidir.
- Zararli odatlarga salbiy munosabat. Chekish, spirtli ichimliklar va giyohvand moddalardan foydalanish inson salomatligiga jiddiy zarar yetkazadi. Ushbu odatlardan voz kechish va sog’lom muhitni targ’ib qilish sog’lom jamiyatni shakllantirishning asosiy shartidir.
- Ruhiy salomatlik va stressni boshqarish. Zamonaviy hayotda ruhiy salomatlik jismoniy salomatlik bilan chambarchas bog’liqdir. Meditatsiya, dam olish, sevimli mashg’ulotlar bilan shug’ullanish hamda ijobiy fikrlash stressni kamaytirishga yordam beradi.
- Axborot va raqamli gigiena. Raqamli texnologiyalardan me’yorida foydalanish, gadjetlar oldida ortiqcha vaqt o‘tkazmaslik, ko‘z va asab tizimini asrash ham sog’lom turmush tarzining muhim zamonaviy talabi hisoblanadi.
- Ekologik madaniyat va sog’lom muhit**.** Atrof-muhitga e’tiborli bo‘lish, toza havo, toza suv va ekologik toza mahsulotlardan foydalanish inson salomatligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ekologik madaniyat sog’lom hayotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Inson salomatligi turli omillar ta’sirida shakllanadi va aksariyat hollarda uning turmush tarzi bilan bevosita bog’liq bo‘ladi. Ilmiy tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, sog’liq holatiga ta’sir etuvchi asosiy omillar quyidagicha taqsimlanadi:

- genetik omillar — 15–20%;
- atrof-muhitning ekologik holati — 20–25%;

- tibbiy xizmatlar sifati va mavjudligi — 10–15%;
- yashash sharoitlari hamda turmush tarzi — 50–55%.

Mazkur ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, inson salomatligining yarmidan ko‘p qismi uning kundalik hayot faoliyati, ovqatlanish madaniyati, jismoniy faolligi, ruhiy holati va zararli odatlardan uzoq turishiga bog’liqdir.

Shu bilan birga, xavf omillarining inson organizmiga ta’siri individual xususiyatlarga ega bo‘lib, muayyan kasalliklarning rivojlanish ehtimoli organizmning moslashuvchanlik darajasi, immuniteti hamda ruhiy barqarorligiga chambarchas bog’liqdir. Shu sababli sog’lom turmush tarzini shakllantirish har bir shaxs uchun individual yondashuv asosida tashkil etilishi lozim.

Xulosa

Mazkur tadqiqotda bo‘lajak pedagoglarni o‘quvchilarda sog’lom turmush tarzini shakllantirishga tayyorlashning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilindi. O‘rganishlar natijasida sog’lom turmush tarzining inson salomatligiga bevosita ta’siri, ayniqsa, turmush tarzi omilining yetakchi o‘rin tutishi aniqlandi. Shuningdek, jismoniy faollik, muvozanatli ovqatlanish, shaxsiy gigiena, ruhiy barqarorlik va zararli odatlardan voz kechish sog’lom hayotning asosiy tarkibiy qismlari ekanligi asoslab berildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak pedagoglarning sog’lom turmush tarzi bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirish orqali o‘quvchilarda barqaror sog’lom hayot madaniyatini shakllantirish mumkin. Bunda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy mashg’ulotlar, tarbiyaviy tadbirlar va shaxsiy namuna muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta’lim muassasalarida sog’lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan maxsus metodik tizimni joriy etish, innovatsion yondashuvlardan foydalanish hamda pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish yosh avlod salomatligini mustahkamlashda samarali natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdumannonovna, I. S. (2022). Bionic upper limb prostheses: Comparative analysis and use prospects.

2. Abdumannonovna, I. S. (2023). The Importance Of Proper Nutrition In Maintaining Human’s Health. *JournalNX*, *9*(5), 96-99.

3. Mukhamedova, M., Eshmamatov, O., Izzatullayev, S., Kucharova, M., Isroilov, S., & Kurbanova, S. (2025). Exploring the Impact of Environmental Stressors on Reproductive Health and Fertility Rates in Human and Animal Populations. *Journal of Animal Environment*, *17*(1), 251-264.

4. S.A.Isokova Sport biomexanikasi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent “Metodist nashriyoti” 2025, 148 b.

5. Sunnatulla, I. (2023). Improving the competences of conducting sports competitions and refereeing among students in the conditions of digitalization. *Confrencea*, *11*(1), 149-153.

6. Исакова, С. А., & Карабаев, Х. Н. (2021). Актуальность физического воспитания в системе образования Узбекистана. *Проблемы педагогики*, (4 (55)), 54.

7. Исакова, С. А., & Карабаев, Х. Н. (2021). Сила воды для достижения невероятных спортивных результатов. *Проблемы педагогики*, (4 (55)), 56-57.

KREDIT MODUL TIZIMIDA TALABALARDA SPORT MUSOBAQALARNI O‘TKAZISH VA HAKAMLIK QILISH KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Izzatullayev Sunnatulla Shermuxammad o‘g’li
GulDU “Sport turlarini o‘qitish uslubiyati” kafedrasi o‘qituchisi
e-mail: sunnatullaizzatullayev@gmail.com
https://orcid.org/0009-0006-1316-5113

Annotatsiya. Mazkur maqolada kredit-modul tizimi sharoitida talabalarda sport musobaqalarini o‘tkazish va hakamlik qilish kompetensiyalarini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Oliy ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar hamda kompetensiyaviy yondashuvning mazmun-mohiyati asosida talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirish mexanizmlari yoritib berilgan. Tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatuv, suhbat, so‘rov va anketa usullaridan foydalanilib, sport musobaqalarini tashkil etish va hakamlik qilish jarayonida zarur bo‘lgan kasbiy ko‘nikmalar aniqlangan. Natijalar kredit-modul tizimi talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg’unlashtirish, tezkor va adolatli qaror qabul qilish hamda tashkiliy-boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: kredit-modul tizimi, kompetentlik, kompetensiya, sport musobaqalari, hakamlik faoliyati, kasbiy tayyorgarlik, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik metodlar, ta’lim sifati, tashkiliy-boshqaruv ko‘nikmalari.

Annotatsiya. V dannoy state analiziruyutsya voprosы povыsheniya kompetentnosti studentov v organizatsii sportivnыx sorevnovaniy i sudeystve v ramkax modulnoy sistemы obucheniya. Osvetlenы mexanizmы povыsheniya professionalnoy podgotovki studentov na osnove reform, provodimыx v sisteme vыsshego obrazovaniya, a takje soderjanie i suщnost kompetentnostnogo podxoda. V protsesse issledovaniya ispolzovalis metodы pedagogicheskogo nablyudeniya, intervyu, oprosa i anketirovaniya dlya vыyavleniya professionalnыx navыkov, neobxodimыx dlya organizatsii i sudeystva sportivnыx sorevnovaniy.

Rezultatы pokazыvayut, chto modulnaya sistema obucheniya sposobstvuet sochetaniyu teoreticheskix znaniy studentov s prakticheskoy deyatelnostyu, razvitiyu bыstrogo i spravedlivogo prinyatiya resheniy, a takje formirovaniyu organizatsionnыx i upravlencheskix kompetensiy.

Klyuchevыe slova: Sistema kreditnыx moduley, kompetentnost, sportivnыe sorevnovaniya, sudeyskaya deyatelnost, professionalnaya podgotovka, kompetentnostnыy podxod, pedagogicheskie metodы, kachestvo obrazovaniya, organizatsionnыe i upravlencheskie navыki.

Annotation. This article analyzes the issues of improving students' competencies in conducting sports competitions and refereeing under the credit-module system. The mechanisms for improving students' professional training based on the reforms being implemented in the higher education system and the content and essence of the competency-based approach are highlighted. In the research process, pedagogical observation, interview, survey and questionnaire methods were used to identify professional skills necessary for organizing and refereeing sports competitions. The results show that the credit-module system serves to combine students' theoretical knowledge with practical activities, develop quick and fair decision-making, and develop organizational and managerial competencies.

Keywords: credit-module system, competence, competence, sports competitions, refereeing activities, professional training, competency-based approach, pedagogical methods, quality of education, organizational and managerial skills

Kirish

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-sonli “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g’risida”gi Qarori hamda 2019 yil 11 iyundagi PF-5763-sonli “Oliy va o‘rta maxsus ta’lim sohasida boshqaruvni isloh qilish chora-tadbirlari to‘g’risida”gi Farmoni asosida oliy ta’lim tizimini tubdan modernizatsiya qilish, ta’lim sifatini oshirish va samarali boshqaruv mexanizmlarini joriy etishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur normativ-huquqiy hujjatlar asosida ishlab chiqilgan “yo‘l xaritasi” oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini takomillashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda kompetensiyaviy yondashuvni keng tatbiq etishni ustuvor vazifa sifatida belgilab berdi.

Bugungi kunda kredit-modul tizimining joriy etilishi ta’lim jarayonini natijaga yo‘naltirilgan model asosida tashkil etishni taqozo etmoqda. Ushbu tizim talabalarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish, nazariy bilimlarni

amaliy faoliyat bilan integratsiyalash hamda kasbiy kompetensiyalarni bosqichma-bosqich shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, sport sohasida mutaxassislar tayyorlash jarayonida musobaqalarni tashkil etish va hakamlik qilish faoliyati yuqori darajadagi kasbiy mas'uliyat, tezkor va adolatli qaror qabul qilish, normativ hujjatlarni mukammal bilish hamda tashkiliy boshqaruv ko'nikmalarini talab etadi.

Shu nuqtai nazardan, kredit-modul tizimida talabalarda sport musobaqalarini o'tkazish va hakamlik qilish kompetensiyalarini takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur jarayon talabalarda musobaqa jarayonini rejalashtirish, tashkiliy hujjatlarni rasmiylashtirish, hakamlik jarayonini boshqarish, nizolarni hal etish hamda sport etikasi va adolat tamoyillariga rioya qilish kabi kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Zamonaviy oliy ta'lim tizimidagi islohotlar va kompetensiyaviy yondashuv talablaridan kelib chiqib, sport yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning musobaqalarni tashkil etish va hakamlik qilishga doir kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim strategik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Kredit modul tizimida talabalarda sport musobaqalarni o'tkazish va hakamlik qilish kompetensiyalarini takomillashtirish takomillashtirish jarayoni. Tadqiqotning usullari. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, so'rov, suhbat, anketa, usullaridan foydalanildi.

Natijalar va ularning tahlili

"Kompetentlik" – umumiy baholovchi atama bo'lib, "ishning ko'zini bilgan holda" faoliyatni amalga oshirish qobiliyatini anglatadi. Mazkur tushuncha odatda muayyan ijtimoiy-kasbiy mavqega ega shaxslarga nisbatan qo'llanadi va ularning tushunchalari, bilim hamda ko'nikmalari bajarilayotgan vazifalar va hal etilayotgan muammolar murakkabligi darajasiga qanchalik mos kelishini ifodalaydi.

Kompetentlik axloqiy-estetik jihatdan neytral bo'lgan "malaka" atamasidan farqli ravishda, mutaxassisning mas'uliyatli qaror qabul qilish qobiliyatini, shuningdek, xizmat va ijtimoiy majburiyatlar talablariga muvofiq harakat qilishini ham nazarda tutadi. Shu ma'noda, kompetentlik mehnatning ijtimoiy va texnologik taqsimoti tizimida ixtisoslashgan faoliyat subyektining shaxsiy fazilati sifatida talqin etiladi. Demak, "kompetentlik – bu bilimlar hamda to'g'ri va samarali qarorlar qabul qilish uchun zarur bo'lgan muayyan sohada faoliyatni amalga oshirishga tayyorgarlik darajasi, shuningdek faoliyat usullarining o'zlashtirilganlik holatidir".

Bundan tashqari, “kompetensiya – bu shaxsning vakolatlari doirasida, muayyan faoliyat sohasida zarur bilim va yetarli tajribaga egaligini ifodalaydi”. Shu asosda dastlabki xulosa sifatida aytish mumkinki, kompetentlikning aniq mazmuni xalq ta’limi davlat ta’lim standartlari bilan belgilanadi.

I.A. Zimnaya kompetentlikni “qadriyatli-shaxsiy jihat sifatida namoyon bo‘ladigan, shuningdek, o‘z ichiga emotsional-irodaviy tartibga solish hamda kasbiy vazifalarni bajarishga tayyorgarlikni qamrab oladigan sifat” deb ta’kidlaydi.

Jahon ta’lim amaliyotida ta’lim maqsadi sifatidagi “kompetentlik” tushunchasi so‘nggi yillarda markaziy kategoriyalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Maktab ta’limi maqsadlariga asosiy kompetensiyalarni shakllantirishning kiritilishi va shu bilan bog’liq o‘quv faoliyati usullarining yangilanishi ta’lim muassasasini modernizatsiya qilishning ustuvor yo‘nalishi sifatida qaraladi.

Ko‘plab mualliflar “kompetentlik” va “kompetensiya” tushunchalarini alohida talqin qiladilar. Shunga qaramay, aksariyat olimlar o‘z ta’riflarida kompetentlikni muayyan faoliyatni samarali bajarish yoki ma’lum harakatni muvaffaqiyatli amalga oshirish bilan bog’laydilar. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, kompetentlik – bu mazkur jamoa uchun ahamiyatli bo‘lgan muayyan muammolar doirasini hal etishga qaratilgan harakatlarning samaradorligi va natijadorligini baholash orqali shaxsga beriladigan tavsifdir.

Bugungi kunda oliy ta’lim muassasalari faoliyatini samarali tashkil etish, ta’lim sifatini yangi bosqichga ko‘tarish hamda mavjud muammolarni o‘z vaqtida hal etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Ayniqsa, kredit-modul tizimi sharoitida ta’lim jarayonini natijadorlikka yo‘naltirish, talabalarning mustaqil fikrlashi va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Oliy ma’lumotli mutaxassis kompetentligining mazkur talqini kasbiy tayyorgarlikning yakuniy natijasini ifodalaydi. Uning asosiy maqsadi talabalarda sport musobaqalarini tashkil etish va hakamlik qilish jarayonida yuzaga keladigan turli kasbiy vaziyatlarni ko‘ra bilish, ularni to‘g’ri tushunish, baholash hamda konstruktiv ravishda hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Shu bilan birga, har qanday tashkiliy yoki hakamlik faoliyatidagi qiyinchiliklarni keyingi kasbiy rivojlanish uchun rag’batlantiruvchi omil sifatida oldindan ko‘ra olish qobiliyatini rivojlantirish muhimdir.

Kompetensiyaviy yondashuv bilimlarni inkor etmaydi, balki olingan nazariy bilimlarni sport musobaqalarini o‘tkazish va hakamlik amaliyotida samarali qo‘llashga asosiy urg’u beradi. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, kredit-modul tizimida talabalarda sport musobaqalarini o‘tkazish va hakamlik qilish kompetensiyalarini takomillashtirish ularning nafaqat nazariy tayyorgarligini,

balki amaliy tashkilotchilik, hakamlik mas’uliyati, tezkor va adolatli qaror qabul qilish, normativ-huquqiy hujjatlar bilan ishlash hamda kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Pedagogning kasbiy kompetentligi bu jarayonda talabalarning sport musobaqalarini tashkil etish va hakamlik qilishga nazariy hamda amaliy jihatdan puxta tayyorligini ta’minlash, ularning individual kasbiy profili va professiogrammasini shakllantirish bilan belgilanadi.

Xulosa

Yuqorida bayon etilgan normativ-huquqiy asoslar, kompetensiyaviy yondashuv talablari hamda kredit-modul tizimining o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, oliy ta’lim tizimida talabalarning sport musobaqalarini o‘tkazish va hakamlik qilish kompetensiyalarini takomillashtirish muhim strategik vazifa ekanligi aniqlandi.

Kredit-modul tizimi sharoitida ta’lim jarayonini natijaga yo‘naltirish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan integratsiyalash hamda talabalarda mustaqil qaror qabul qilish, tashkiliy-boshqaruv va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Sport musobaqalarini tashkil etish va hakamlik qilish faoliyati esa yuqori darajadagi kasbiy mas’uliyat, tezkorlik, adolatlilik va normativ-huquqiy hujjatlarni mukammal bilishni talab qiladi.

Tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatuv, suhbat, so‘rov va anketa usullaridan foydalanish talabalarning mavjud kompetensiya darajasini aniqlash hamda ularni rivojlantirish mexanizmlarini belgilash imkonini berdi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan o‘quv jarayoni talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, musobaqalarni samarali rejalashtirish va hakamlik faoliyatini adolatli amalga oshirish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Kredit-modul tizimida talabalarda sport musobaqalarini o‘tkazish va hakamlik qilish kompetensiyalarini takomillashtirish ularning nazariy bilimlari, amaliy malakalari va shaxsiy kasbiy fazilatlarini uyg’un rivojlantirish orqali ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anorqulov, B. (2025). Talabalarda ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish va o‘tkazish ompetensiyalarini rivojlantirishning asosiy jarayonlarining mohiyati. Akademicheskie issledovaniya v sovremennoy nauke, 4(29), 45-48.

2. Izzatullaev, S. (2024). Sovershenstvovanie kompetensiy studentov v provedenii sportivnых sorevnovaniy i sudeystve v kreditno-modulnoy sisteme. Reshenie sotsialnых problem v upravlenii i ekonomike, 3(10), 103-107.

3. Izzatullayev, S. (2024). Improving students’competencies in organizing and officiating volleyball competitions. Teoreticheskie aspektы stanovleniya pedagogicheskix nauk, 3(19), 78-82.

4. Izzatullayev.S.Sh. Sport turlari bo‘yicha musobaqalar o‘tkazish va hakamlik qilish. [O‘quv qo‘llanma] “GRAND KONDOR PRINT”, — Toshkent 2023 y., 248 bet.

5. Mukhamedova, M., Eshmamatov, O., Izzatullayev, S., Kucharova, M., Isroilov, S., & Kurbanova, S. (2025). Exploring the Impact of Environmental Stressors on Reproductive Health and Fertility Rates in Human and Animal Populations. Journal of Animal Environment, 17(1), 251-264.

6. Shermuxammad o‘g’li, I. S. Improving students’ competencies in organizing sports competitions and refereeing in the credit-modular system. Decision-Making (Refereeing), 4, 22.

7. Sultonov.Z.S. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi [O‘quv qo‘llanma] Guliston-2024 y., 133 bet

8. Sunnatulla, I. (2023). Improving the competences of conducting sports competitions and refereeing among students in the conditions of digitalization. Confrencea, 11(1), 149-153.

9. Sh.Karaev. “Jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning nazariy-pedagogik asoslarini takomillashtirish”. Dissertatsiya. Chirchiq – 2022

MATNAZAR ABDULHAKIM SHE’RIYATIDA RAMZIY STRUKTURA VA MIFOPOETIK KODLAR: MILLIY POETIK TAFAKKURNING KONSEPTUAL-SEMANTIK MODELI

Sabirova Sevara Baxtiyorovna
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi
e.mail:sevarasabirova09@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Matnazar Abdulhakim she’riyatida ramziy struktura va mifopoetik kodlarning shakllanish mexanizmlari, ularning poetik tizimdagi konstruktiv funksiyasi hamda milliy badiiy tafakkur evolyutsiyasidagi o‘rni kompleks tarzda tahlil qilinadi. Shoir poetikasida arxetipik obrazlar tizimi, folklor qatlamlari va mifologik tafakkurning zamonaviy kontekstdagi semantik transformatsiyasi aniqlanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mifopoetik kodlar tashqi stilistik vosita emas, balki matnni tashkil etuvchi konseptual-semantik model sifatida amal qiladi.

Kalit so‘zlar: ramziy struktura, mifopoetika, arxetip, semantik model, poetik tizim, milliy ong, transformatsiya, identitet.

Аннотация (на русском языке) В статье комплексно анализируются механизмы формирования символической структуры и мифопоэтических

кодов в поэзии Матназара Абдулхакима, их функциональная роль в поэтической системе и значение в эволюции национального художественного мышления. Исследуется трансформация архетипических образов и фольклорных элементов в современном поэтическом контексте. Результаты показывают, что мифопоэтические коды функционируют не как декоративный приём, а как концептуальная модель организации художественного смысла.

Ключевые слова: символическая структура, мифопоэтика, архетип, семантическая модель, поэтическая система, национальное сознание, трансформация, идентичность.

Abstract (English). This article provides a comprehensive analysis of the formation of symbolic structure and mythopoetic codes in the poetry of Matnazar Abdulhakim. It examines their functional role within the poetic system and their significance in the evolution of national artistic thinking. The findings demonstrate that mythopoetic codes operate not as decorative devices but as conceptual-semantic models organizing poetic meaning.

Keywords: symbolic structure, mythopoetics, archetype, semantic model, poetic system, national consciousness, transformation, identity

Zamonaviy o‘zbek she’riyati milliy an’ana va estetik modernizatsiya jarayonlari kesishgan murakkab poetik maydonda shakllanmoqda. Ushbu jarayonda ramziy tafakkur va mifopoetik kodlar muhim semantik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Ramz adabiy matnni ko‘p qatlamli semantik tizimga aylantirsa, mifopoetik kod milliy ongning tarixiy va arxaik qatlamlarini zamonaviy poetik diskurs bilan bog’laydi.

Matnazar Abdulhakim ijodi ana shu poetik hodisaning yorqin namunasidir. Shoir folklor elementlarini stilizatsiya shaklida emas, balki ichki ma’no hosil qiluvchi strukturaviy model sifatida qo‘llaydi. Uning she’riyatida mifologik tafakkur va zamonaviy ruhiy-falsafiy izlanishlar sintezlashgan holda namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotning maqsadi shoir poetikasida ramziy struktura va mifopoetik kodlarning shakllanish mexanizmlarini aniqlash hamda ularning milliy poetik tafakkurdagi konseptual rolini asoslashdan iboratdir. Tadqiqotda struktural-semiotik tahlil asosiy metod sifatida qo‘llanildi. Ramzlarning matndagi joylashuvi, takrorlanish dinamikasi va o‘zaro aloqadorligi aniqlashtirildi. Qiyosiy-tipologik metod yordamida folklor an’analaridagi mifologik obrazlar bilan shoir poetikasidagi timsollar o‘rtasidagi umumiylik va farqlar o‘rganildi. Genetik metod orqali mifopoetik kodlarning tarixiy ildizlari tahlil qilindi. Diskursiv yondashuv esa milliy identitet va poetik tafakkur o‘rtasidagi aloqalarni aniqlashga xizmat qildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, shoir poetikasida ramziy struktura uch darajada

shakllanadi: arxetipik, kompozitsion va ontologik. Arxetipik darajada yer, yo‘l, daraxt, suv, osmon kabi timsollar markaziy semantik birlik sifatida namoyon bo‘ladi. Ular folklor tafakkuridagi mifologik kodlarga tayansa-da, zamonaviy talqinda yangi ontologik mazmun kasb etadi. Kompozitsion darajada ramzlar she’r ichida o‘zaro semantik rezonans hosil qiladi. Takror va parallelizm orqali ichki birlik ta’minlanadi.

Ontologik darajada mifopoetik kodlar inson va borliq o‘rtasidagi munosabatni ifodalaydi. Transformatsiya jarayonida an’anaviy obrazlar zamonaviy ruhiy izlanish bilan uyg’unlashadi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, mifopoetik kodlar shoir poetikasida konseptual model vazifasini bajaradi. Ular milliy ongning tarixiy qatlamini zamonaviy estetik shaklga olib kiradi. Ramzlar ko‘p qatlamli semantik tuzilma hosil qilib, o‘quvchini faol interpretatsiyaga undaydi. Ramziy struktura faqat estetik hodisa emas, balki kognitiv mexanizm sifatida ham talqin qilinishi mumkin. Zamonaviy adabiyotshunoslikda ramz inson tafakkurining konseptual xaritasini shakllantiruvchi birlik sifatida qaraladi. Shu nuqtayi nazardan Matnazar Abdulhakim she’riyatidagi mifopoetik kodlar kollektiv ongning kognitiv modeli sifatida ishlaydi. Shoir poetikasida arxetiplar nafaqat tarixiy xotira unsuri, balki dunyoni idrok etish usulidir. Masalan, “yo‘l” obrazi faqat harakat yoki safar timsoli emas, balki hayotning konseptual modeli, vaqt va makonning idroki sifatida namoyon bo‘ladi. Bu esa ramzni ontologik tafakkur vositasiga aylantiradi.

Shoir she’riyatida vaqt chiziqli emas, siklik xarakterga ega. Bu esa mifologik tafakkurga xos xususiyatdir. Mifopoetik kodlar orqali vaqt “abadiy takrorlanish” modeli asosida tasvirlanadi.

An’anaviy mifologiyada vaqt kosmik aylanish bilan bog’liq bo‘lsa, shoir talqinida bu sikliklik insonning ichki ruhiy holatlari bilan uyg’unlashadi. Natijada she’rda tarixiy vaqt va ontologik vaqt kesishadi. Bu esa ramziy strukturaning temporal qatlamini yuzaga keltiradi. Mifopoetik tafakkurda makon oddiy geografik hudud emas, balki muqaddaslik maydonidir. Matnazar Abdulhakim poetikasida yer va tabiat obrazlari ana shu muqaddaslik semantikasini saqlaydi.

Shoir she’rlarida makon uch darajada ko‘rinadi: real makon, tarixiy makon va ruhiy makon. Real makon tasviriy funksiyani bajarsa, tarixiy makon milliy xotira bilan bog’lanadi, ruhiy makon esa insonning ichki kechinmalari bilan uyg’unlashadi. Shu tariqa makon ramziy strukturaning markaziy o‘qi sifatida namoyon bo‘ladi. Mifopoetik kodlar Karl Yung ta’riflagan kollektiv ong nazariyasi bilan ham uyg’unlashadi. Arxetipik obrazlar insoniyat xotirasida saqlanib kelayotgan universal timsollardir. Shoir poetikasida yer, daraxt, suv kabi timsollar aynan shunday universal xarakterga ega. Biroq shoir bu arxetiplarni

milliy kontekstga moslashtiradi. Universal timsol milliy ma’no kasb etadi. Bu jarayon ramzning ikki qatlamli tabiatini ko‘rsatadi: umuminsiy va milliy.

Ramziy struktura milliy identitetni shakllantirish mexanizmi sifatida ham ishlaydi. Shoir she’riyatida tarixiy xotira, avlodlar davomiyligi va ildizga sadoqat obrazlari identitetni mustahkamlovchi semantik birliklardir. Mifopoetik kodlar orqali milliy o‘zlik romantik ideal sifatida emas, balki ruhiy mas’uliyat va tarixiy davomiylik sifatida talqin qilinadi. Bu esa poetik tafakkurda identitetni dinamik jarayon sifatida ko‘rsatadi. Ramzlar she’r ichida semantik rezonans hosil qiladi. Takror va parallelizm orqali ular kompozitsion energiya yaratadi. Bu energiya matnni yopiq struktura emas, balki ochiq interpretatsion tizimga aylantiradi.

Natijada o‘quvchi ramzlarni bir qatlamda emas, balki ko‘p qatlamli talqin qiladi. Bu esa zamonaviy poetik tafakkurning asosiy belgilaridan biridir. Shoir ijodida mifologik qatlam konservativ shaklda emas, balki modernizatsiyalangan shaklda namoyon bo‘ladi. An’anaviy mifologik obraz zamonaviy ruhiy inqiroz, yolg’izlik, izlanish va identitet muammolari bilan bog’lanadi.

Bu jarayon transformatsiya deb ataladi. Transformatsiya natijasida mifopoetik kod tarixiy merosdan zamonaviy estetik mexanizmga aylanadi. Shu jihatdan shoir poetikasi milliy tafakkurning yangilanish jarayonini aks ettiradi. Shoir ijodida milliylik va individuallik o‘zaro uyg’unlashgan holda namoyon bo‘ladi. Ramziy struktura esa ushbu uyg’unlikni ta’minlovchi asosiy mexanizmdir. Mifopoetik kodlar she’riy matnni ontologik va falsafiy mushohada maydoniga aylantiradi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Matnazar Abdulhakim she’riyatida ramziy struktura va mifopoetik kodlar poetik tafakkurning ichki konstruktiv mexanizmi sifatida amal qiladi. Ular matnning semantik chuqurligini ta’minlaydi, kompozitsion yaxlitlikni mustahkamlaydi va milliy identitetni zamonaviy estetik shaklda ifodalaydi.

Mifopoetik kodlar tashqi bezak emas, balki konseptual-semantik modeldir. Shoir ijodi zamonaviy o‘zbek she’riyatida milliy poetik tafakkurning yangi bosqichini belgilaydi va kelgusidagi tadqiqotlar uchun mustahkam nazariy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov B. Adabiyot nazariyasi va interpretatsiya muammolari. – Toshkent: Tafakkur, 2014.

2. Rasulov A. Badiiy struktura va semantik qatlam. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2015.

3. Yo‘ldoshev Q. Milliy identitet va adabiy jarayon. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.

4. Ahmedova D. Folklorizm va zamonaviy poetika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5. Toirov U. Mifopoetika asoslari. – Toshkent: Akademiya, 2019.
6. Karimova S. Arxetip va ramz nazariyasi. – Toshkent: Navro‘z, 2021.
7. Abdullayev M. Zamonaviy adabiyotshunoslik metodologiyasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
8. Saidov N. Poetika va semiotik tahlil. – Toshkent: Tafakkur ziyosi, 2023.
9. Yo‘ldoshev Q. Milliy identitet va adabiy jarayon. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
10. Ahmedova D. Folklorizm va zamonaviy poetika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
11. Toirov U. Mifopoetika asoslari. – Toshkent: Akademiya, 2019.
12. Karimova S. Arxetip va ramz nazariyasi. – Toshkent: Navro‘z, 2021.
13. Abdullayev M. Zamonaviy adabiyotshunoslik metodologiyasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
14. Saidov N. Poetika va semiotik tahlil. – Toshkent: Tafakkur ziyosi, 2023.

BOSHLANG’ICH TA’LIMDA INTEGRATSIYALASHGAN TA’LIMNING PEDAGOGIK ASOSLARI VA TADQIQOT METODLARI

Sodiqova Aziza Hayitovna,
Zarmed Universiteti,
Ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
azizasodiqova@296gmail.com

Annotatsiya. *Boshlang’ich ta’limda integratsiyalashgan ta’limning asosiy maqsadi yosh avlodga uzliksiz ta’lim-tarbiya berish, ularni pedagogik qo‘llab-quvvatlash, o‘quvchi talabalar ongiga milliy istiqlol g’oyasi va mafkurasini singdirish, yoshlarda tabiat va jamiyat haqida keng ko‘lamga ega bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarni rivojlantirishning pedagogik asoslarini yaratish bilan izchil shug’ullanishdan iborat.*

Bunda pedagogikaning boshqa fanlar bilan uzviy aloqadorligini ifodalovchi mohiyatan uning tabiatiga xos bo‘lgan integrativlik xususiyatini hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Integratsiya kursi-o‘quv fanlaridan biri bo‘lib, fanlararo bilimlarni (integrativ bilimlarni) chuqurlashtirish va oshirish, ularni shakllantirish uchun o‘rganiladi. U har xil turlar, usullar, uslublar, fanlararo integratsiya ob’ektlari asosida tuzilgan.

Kalit so‘zlar: *Integratsiya, ta’lim, tarbiya, ta’lim sifati, potensial, kasbiy ta’lim, integratsiyalashgan tizimi, o`qitishning shakl va turlari, boshlang’ich ta’lim elementlari.*

Аннотация. *Основная цель интегрированного образования в системе начального образования – обеспечить непрерывное образование молодого поколения, оказать ему педагогическую поддержку, привить в сознание учащихся идею и идеологию национальной независимости, дать молодым людям широкое представление о природе. и общества состоит из последовательного участия в создании педагогических основ для развития обширных знаний, навыков и компетенций.*

При этом решающее значение имеет характеристика интегративного характера педагогики, которая представляет собой целостную связь педагогики с другими дисциплинами. Интеграционный курс – один из учебных предметов, который изучается с целью углубления и приумножения междисциплинарных знаний (интегративных знаний), а также их формирования. Он создается на основе различных типов, методов, стилей, объектов междисциплинарной интеграции.

Ключевые слова: *Интеграция, образование, образование, качество образования, потенциал, профессиональное образование, интегрированная система, формы и виды образования, элементы начального образования.*

Abstract. *The main goal of integrated education in primary education is to provide continuous education to the young generation, to provide them with pedagogical support, to inculcate the idea and ideology of national independence in the minds of students, to give young people a broad understanding of nature and society. consists of consistent engagement with the creation of pedagogical foundations for the development of extensive knowledge, skills and competences.*

In this case, the characteristic of integrative nature of pedagogy, which represents the integral connection of pedagogy with other disciplines, is of crucial importance. The integration course is one of the educational subjects, which is studied to deepen and increase interdisciplinary knowledge (integrative knowledge), and to form it. It is created on the basis of various types, methods, styles, objects of interdisciplinary integration.

Key words: *Integration, education, education, quality of education, potential, professional education, integrated system, forms and types of education, elements of primary education.*

Ta’lim jarayonida integratsiyalashning nazariy asoslari haqida umumiy tushuncha.Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan yangi o‘quv rejalari va dasturlarga o‘tish davrida jamiyat va atrof muhit o‘rtasidagi aloqalarni uyg’unlashtirish atrof muhitga jiddiy munosabatni o‘rnatish va shakllantirish

masalalari muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga javob beradigan va dars talablariga mos keladigan maqsadini aniqlash bunday yangilanishning asosiy masalasidir.Boshlang'ich ta'lim dars jarayonida bir qator ishlar fanlararo aloqalarga bag'ishlangan. Bu fanlarni integratsiyalashda o‘zbek olimlardan R. Mavlonova, Q. Abdullaeva N. U. Bekboeva, A. G. Grigoryans ishlarida ko‘rib chiqilgan. Integratsiya atamasi uslubiy nuqtai nazardan hodisa sifatida nima ekanligini ko‘rib chiqaylik.

“Integratsiya” so‘zi lotincha integratio tiklash, to‘ldirish, “integer”. –butun so‘zidan kelib chiqqan. Pedagogik jihatdan integratsiyaning turli darajalarga bo‘linishi. Pedagogikada uzviylik, predmetlararo aloqadorlik, o‘zaro aloqadorlik integrativ aloqadorlik darajalarida talqin etiladi.Uzviylik - o‘zlashtirilgan bilim ko‘nikma va malakalarni asta sekinlik bilan kengayib, chuqurlashib, mukammalashib borishini ko‘zda tutadi. Predmetlararo aloqadorlik- o‘zining mohiyatiga ko‘ra keng tushuncha bo‘lib, o‘rganilayotgan ob'ektning turli jihatlari, xususiyatlarini har tomonlama ochib berilishini nazarda tutadi.

O‘zaro aloqadorlik- mohiyatiga ko‘ra ikki o‘quv predmetlari orasidagi aloqadorliklarni ya'ni birinchi o‘quv predmeti bo‘yicha o‘zlashtirilgan bilim va ish harakat usullarini ikkinchisida qo‘llashi va aksincha qo‘llanilishini ifodalaydi.

Integrativ aloqadorlik- esa nisbatan yuqori darajali aloqadorlik bo‘lib, avval zikr etilganlaridan o‘quv dasturiga maqsadga muvofiq kiritilganligi bilan farq qiladi va albatta uni ta'minlashni talab etadi. Natijada ob'ekt haqida tizimli mukammal bilim ish harakat usullari shakllanishiga imkon yaratadi. Har qanday jamiyatda pedagogik tizimning maqsadi jamiyatning shaxsni shakllantirishga qo‘ygan talablari asosida belgilanadi va jamiyat talablari asosida tizim ham o‘zgarishi mumkin. Juda ko‘p tadqiqotlarga asoslangan holda V. R. Bespalko pedagogik tizimning o‘zaro bog'liq 6 ta elementini ko‘rsatadi. An'anaviy darslarni ko‘z oldimizga keltirsak, o‘qituvchi mavzuni chiroyli tushuntiradi, savol javob mavzu doirasida ыizibыarli uyushtiriladi. Keyingi darsda o‘quvchilar o‘qituvchi kabi gapirishga harakat qiladi, kitobdan mavzuni qayta qayta o‘qiydi biyron aytib beradi. Berilgan savollar ham asosan shu o‘tilgan mavzu doirasida bo‘ladi. Jurnallar “besh” bilan to‘lib boradi. Oradan bir oz vaqt o‘tibmavzu so‘ralganda o‘quvchi aytishga qiynalib qoladi. Yuzaki yodlashning natijasi shunday mavhum holatlarga olib keladi. Masalan 45 minutlik darsning yarmidan ko‘p vaqtini darslikdagi matnlarni ko‘chirtirish bilan o‘tkazgan o‘qituvchilar ham yo‘q emas. Bugungi darslar o‘quvchini mustaqil fikrlashga bahs munozaraga, o‘zini –o‘zi tahlil eta olishga, egallagan bilimlarini amalyotga qo‘llay olish. Bola tafakkurini rivojlantirishga xizmat qilishi kerak. 2.Boshlang`ich ta'limni integrastiyalashtirish zaruriyati.

Integrastiya - «butun» degan ma’noni bildiradi, demak, bu tafakkur o`sishi jarayonining turli qism va elementlarini bitta butunga birlashtirish bo`lib hisoblanadi. Integrastiya fanlarning mexanik birlashishi emas, bu sintez, yangi narsaning kelib chiqishi, kashfiyotdir. Alohida tizimlarning yaqinlashishi, bog`lanishi va yagona bir yangi narsaning yaratilishidir.

Bugungi kunda biror bir lug`atda integrastiyaning metodik jihatdan mazmuni haqida bironta so`zni uchratish mumkin emas. Lekin integrastiya so`zining ma’nosi hammamiz uchun yaxshi tanish. I. Kololojvari, L. Sechenikovalar integrastiyani metodik xarakterini «Integrativ darslarni qanday tashkil etish mumkin?» nomli maqolalarida quyidagicha tasniflaydilar: «...integrastiyalashgan darslarning imkoniyatlarini to`rt yil o`rganish natijasida bu metodikaning kelajagi katta ekanligiga ishonch hosil qildik. Unga ko`ra, o`quvchilar ongida bizni o`rab turgan dunyo haqida yanada to`liq va atroflicha keng tasavvur hosil qilish imkoniyati tug`iladi. Bolalar o`z bilimlarini amaliyotda yanada faol qo`llash imkoniyatiga ega bo`ladilar, chunki bunda bilimlarning tub mohiyati yanada keng ochib berish imkoniyati, olamni bir butunlikda tasavvur qilish imkoniyati mavjud. O`qituvchi fanga oid bilimni berishda uni boshqa fanlar ma’lumotlari bilan solishtirish asosida uni yanada boyitadi, to`ldiradi”.

Integratsiyalashgan tizim umumiy ta’lim sifatini ham, uning barcha tarkibiy qismlarini ham alohida baholash. Baholash qanchalik aniq qurilsa va ko‘proq xususiyatlar hisobga olinsa, ta’lim sifatini boshqarish shunchalik muvaffaqiyatli bo‘lishi mumkin. O‘z navbatida, menejment uning maqsadlari va ularga erishish usullari, funktsiyalari, vakolatlari va ta’lim sifati uchun javobgarligini tavsiflovchi metodologiyasi va tashkil etilishiga bog’liq. Sifatni boshqarish bo‘yicha xalqaro tajriba mavjud bo‘lib, u umumiy (umumiy) sifat menejmenti TQM tizimi bilan ifodalanadi. Ushbu tizimdan foydalanish mumkin, lekin faqat ta’lim jarayonlarining o‘ziga xos xususiyatlarini va Rossiya boshqaruvi shartlarini hisobga olgan holda. Sifat menejmenti tizimi rasmiy va norasmiy asosga ega bo‘lishi mumkin. Birinchisi majburiy me’yoriy-huquqiy hujjatlar va standartlar majmuini belgilaydi, ikkinchisi - xodimlarning sifat muammolariga ijtimoiy-psixologik munosabati, ijodkorlik va tashabbus muhiti. Sifatni nafaqat talab qilish va nazorat qilish, balki motivatsiya qilish ham kerak.

Ta’lim sifatini boshqarish tizimini birdaniga joriy etib bo‘lmaydi. U izchil, bosqichma-bosqich, shakllanish va rivojlanish dasturiga muvofiq shakllantiriladi. Ta’lim sifatini tushunish uchun uchta bilim darajasining mavjudligini hisobga olish juda muhimdir. Sifat menejmenti ushbu darajalardan biriga yo‘naltirilgan bo‘lishi mumkin va bu holda sifatni baholash ushbu holatni hisobga olishi kerak.

Muayyan mavzuni uning asosiy qoidalarini umumiy tushunish darajasida o‘zlashtirishingiz mumkin. Har qanday mutaxassisni tayyorlashda siz umumiy

tushunish darajasida bilishingiz kerak bo‘lgan shunday fanlar bo‘lishi mumkin. Va bu fanlar ma’lum bo‘lishi va o‘quv dasturida ma’lum o‘rinni egallashi kerak. Ular ikkinchi darajali yoki ixtiyoriy deb hisoblanmasligi kerak. Ular o‘z rolini o‘ynaydi kasbiy rivojlanish mutaxassis. Ammo ularning hajmi va o‘qitish usullari aynan mana shu rolni - kasbiy dunyoqarashni, boshqa fanlarni yaxshiroq o‘zlashtirish uchun asosni, bilimlarning tizimliligini hisobga olishi kerak.Ikkinchi bilim darajasi fanni chuqur egallash, bilimlarni bilim va amaliyotning turli sohalariga aylantira olishdir. Bu hodisa va hodisalarni tushuntirish va oldindan ko‘rishga imkon beradigan, hodisalarning sabablari va oqibatlarini tushunishga imkon beradigan bilimlar tizimologiyasi darajasidir.

Kasb-hunar ta’limida ikkinchi darajali bilimlar sub’ektlari fundamental fanlar bo‘lib, nafaqat umumiy kasbiy tayyorgarlikning fundamental fanlari, balki boshqa tsikllarning fundamental fanlari, xususan, gumanitar ta’lim tsikli (iqtisodiyot mutaxassisliklari uchun). , menejment - ta’lim) yoki texnik mutaxassisliklar uchun tabiiy fanlar tayyorlash. Ta’lim darajalari nafaqat fanlarning tarkibi, balki ta’lim texnologiyasi, ularni o‘qitish usullari, ma’lumotlardan foydalanish va boshqalar bilan belgilanadi. Ammo ma’lum darajadagi tayyorgarlikni ta’minlashda individual fanlarning rolini ko‘rish va shakllantirishda buni hisobga olish kerak. Kasbiy tayyorgarlikning uchinchi darajasi o‘zlashtirilgan bilimlarga asoslangan ijodiy faoliyat qobiliyatini aks ettiruvchi barqaror kasbiy ongni shakllantirishni aks ettiradi. Bular samarali kasbiy faoliyat qobiliyatlari - loyihalash, samarali foydalanish, resurslardan foydalanish, buxgalteriya hisobi ob’ektiv omillar va boshqalar. Kasbiy tayyorgarlikning ushbu darajasi insonning ijtimoiy mavjudligini, uning faoliyatining barcha parametrlarini belgilaydigan kasbiy qadriyatlar tizimi bilan tavsiflanadi. U ta’lim jarayonining barcha omillari ta’siri ostida shakllanadi.

Bu nafaqat maxsus tayyorgarlik darajasi, ko‘rinishi mumkin. Bu butun ta’lim jarayonining yakuniy sifati bo‘lib, u nafaqat fanlarning tarkibi, balki butun ta’lim kontseptsiyasi bilan belgilanadi. Kasbiy tayyorgarlik darajasi xarakterlanadi yuqori sifatli ta’lim. Bilim darajasi qanchalik baland bo‘lsa, ta’lim sifati ham shunchalik yuqori bo‘ladi. Ammo qaramlik chiziqli emas, balki spiraldir. Ta’lim darajasini oshirishning umumiy tendentsiyasi bilan ta’lim sifatining pasayishi mumkin va aksincha, uning rivojlanishining ayrim bosqichlarida ta’lim sifatining oshishi ta’lim darajasining o‘sishiga mos kelmaydi. ta’lim. Umuman olganda, bilim darajasi va ta’lim sifatini o‘zgartirish bosqichlarini elementar bilimlardan ijodiy, ya’ni kasbiy amaliyot jarayonida yangi bilimlarni yaratishga qodir bo‘lgan bilimlarga harakat sifatida aniqlash mumkin. Ijodiy ta’lim - bu shaxsning amaliy kasbiy faoliyatining tarbiyaviy ta’siri, u tanqidiy bilimlar massasini yengib, uni ijodkorlikka aylantiradi. Ta’lim sifatini o‘zgartirish tendentsiyasi aynan shunday

bo‘lishi kerak, bilim darajasining bilim sifatiga va umuman, ta’lim sifatiga bog’liqligi mana shunday namoyon bo‘lishi kerak. Ta’lim sifati bugungi kun talablarini aks ettiradi, lekin kelajakka qaratilgan bo‘lishi mumkin. Ta’limning zamonaviy xususiyatlari va ehtiyojlari ham, ta’lim kelajagi ham eng aniq namoyon bo‘ladigan ta’limni rivojlantirish tendentsiyalarini hisobga olgan holda sifatni ta’minlash kerak.

Ta’lim sifatini shakllantirishga ta’sir etuvchi omillarning tarkibi va tizimi. Ta’lim sifatining asosiy parametrlari sifatning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarning yig’indisini, shuningdek, ushbu omillar ta’sirining o‘lchovi va xususiyatlarini, ularning bir-biri bilan o‘zaro ta’sirini aks ettiradi. Ta’lim sifatining asosiy omillari ta’lim maqsadi va salohiyatidir. Birinchisi, nafaqat bugungi ta’lim ehtiyojlarini, balki ertangi kunni ham qondiradigan qanday ta’limni ideal deb hisoblash mumkinligi haqidagi jamoatchilik fikrini aks ettiradi. Maqsad rivojlanish tendentsiyasini aks ettiradi ta’lim ehtiyojlari va butun ta’lim tizimiga kirib boradi, nafaqat davlat siyosatida, balki ta’lim jarayonining har bir ishtirokchisining xatti-harakatlarida ham namoyon bo‘ladi.Ikkinchi omil - ta’lim salohiyati - resurslar va ob’ektiv sharoitlar nuqtai nazaridan maqsadga erishish imkoniyatlarini tavsiflaydi.

Bu omillar ma’lum bir ta’lim tashkiloti uchun tashqi va ichki omillardir. Maqsad ham, potentsial ham umumiy ta’lim uchun ham, har bir tashkilot uchun ham alohida mavjud. Lekin ta’lim sifatini shakllantirishning boshqa omillarini ikki guruhga bo‘lish mumkin - tashqi va ichki.Birinchisiga quyidagilar kiradi: ta’limni davlat boshqaruvi (Ta’lim va fan vazirligi faoliyati), ta’limni tashkiliy-huquqiy ta’minlash («Ta’lim to‘g’risida»gi qonun, Davlat ta’lim standartlari va boshqalar), ta’limni moliyalashtirish tizimi, ta’lim ehtiyojlarining namoyon bo‘lishi va ta’lim. ta’lim sifati haqidagi jamoatchilik fikri. Ikkinchi guruh omillari - ichki - o‘qituvchilar va talabalar tarkibi, o‘quv jarayonining moddiy-texnik ta’minoti, axborot-metodik ta’minoti, ta’lim texnologiyasi va o‘quv ishlari. Sifatni boshqarishning ixtisoslashtirilgan tizimi (agar mavjud bo‘lsa) va ta’lim dasturi alohida rol o‘ynaydi. Oxir oqibat, bu omillar ta’lim sifatini ham tizim sifatida, ham uni olish va ta’minlash jarayoni sifatida, shuningdek, ta’lim natijasi sifatini belgilaydi. Shu bilan birga, barcha omillar o‘z xususiyatlariga ega, ularning har birining sifati haqida alohida aytish mumkin.Ta’lim sifatini boshqarish nafaqat uning ma’lum darajasiga erishish, balki uning o‘zgarishining ijobiy dinamikasini ta’minlashdir. Ta’lim sifatining barcha zamonaviy ishlanmalarida asosiy e’tibor ta’limning ma’lum darajasiga erishishga qaratilgan. Ammo ijtimoiy rivojlanish jarayonida ta’limning ehtiyojlari va shartlari o‘zgaradi va ulardan keyin sifatga qo‘yiladigan talablar ham, uni baholash mezonlari ham o‘zgarishi kerak.Ta’lim sifati dinamikasi har xil bo‘lishi mumkin. U barqaror yoki beqaror bo‘lgan

barqarorlik yoki keskin yoki bosqichma-bosqich pasayish yoki sifatning o‘sishi yoki turli xil tebranishlari bilan tavsiflanishi mumkin.

Bu tendentsiyalar o‘zgarish yo‘nalishi, sur’ati va ritmlari bilan farqlanadi.Ta’lim sifatini oshirish kerak. Ammo buni tushunish etarli emas. Qaysi tendentsiyalarga ko‘ra ta’lim sifatini oshirish mumkin va maqsadga muvofiq, undan qochish kerak: Ta’lim sifatini oshirishning bosqichma-bosqich tebranish tendentsiyasi. U bir-biridan keyingi ikkita logistik egri chiziqdan iborat. Ushbu tendentsiyada sifatli sakrash deb atash mumkin bo‘lgan bosqichda burilish nuqtasi mavjud. Bu tashqi muhit va sifat menejmentidagi sezilarli o‘zgarishlar bilan belgilanadi: yangi tizim va boshqaruv mexanizmini joriy etish, ilmiy-texnikaviy taraqqiyotga erishish, ta’limni muvaffaqiyatli isloh qilish, barcha sifatlardan foydalanishda tanqidiy massani to‘plash. yaxshilash omillari. Ammo tebranish turi boshqacha bo‘lishi mumkin. Sifatning sezilarli o‘sishi bosqichi uning pasayishi va keyin biroz barqarorlashuv bosqichi bilan almashtiriladi.

Ushbu tendentsiya ta’limni isloh qilishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muvaffaqiyatsizliklarni yoki tashqi muhitning salbiy o‘zgarishini (etarlicha moliyalashtirilmaganligi, ijtimoiy rivojlanishda ta’limning rolini etarli darajada baholamaslik va boshqalarni) tavsiflaydi. Sifatning pasayishi sezilarli yoki ahamiyatsiz, barqaror yoki epizodik bo‘lishi mumkin. Ko‘rinib turibdiki, ta’limning zamonaviy islohoti ana shu tendentsiya bilan tavsiflanadi. Shuningdek, ta’lim sifatining doimiy ravishda pasayishi tendentsiyasi kuzatilmoqda. Bu ta’lim tizimidagi halokatli o‘zgarishlar tendentsiyasidir. Undan qochish kerak. U, qoida tariqasida, uni boshqarish va isloh qilishdagi qo‘pol xatolarni tavsiflaydi.Ta’lim sifati uzoq vaqt davomida barqaror darajada bo‘lishi mumkin. Bu daraja saqlanib qoladi, lekin oshirilmaydi.

Bunday holda, ta’lim tizimi yaxshi ishlaydi, lekin umuman rivojlanmaydi, chunki rivojlanish doimo yangi sifatni egallashdir. Ammo ta’lim sifatiga ijtimoiy ehtiyojlar ortib borayotganligi sababli, boshqacha bo‘lishi mumkin emas, bu tendentsiya ta’lim sifatini pasaytirish tendentsiyasiga aylanib bormoqda. Bunday o‘sish sur’atlarining o‘zgarishi bilan ta’lim sifatining izchil va barqaror o‘sishi tendentsiyasi mavjud. Ushbu tendentsiya ancha uzoq davrning logistik egri chizig’i bilan tavsiflanadi.Ta’lim sifatini boshqarishda menejment qaysi tendentsiyaga yo‘naltirilganligiga doimo to‘liq ishonch bo‘lishi kerak, ta’lim sifati dinamikasi ustidan nazorat bo‘lishi kerak.Ta’lim sifatining ijobiy dinamikasini ta’minlash uchun dinamikani qanday omillar belgilab berishini, ta’limda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarga qanday omillar ta’sir qilishini bilish kerak. Bu yerda ta’limning rivojlanish qonuniyatlari asosiy omil hisoblanadi. Ta’limni boshqarish jarayonlaridagi qonuniyatlarni hisobga olish ijobiy tendentsiyani aniqlash va

amalga oshirish imkonini beradi. Bu ta’lim sifati dinamikasini tushunish uchun juda muhim bo‘lgan boshqa omillarni belgilovchi asosiy omildir.

Ta’limni rivojlantirishning maqsadi va strategiyasi qonuniyatlardan foydalanish imkoniyatlari va realligini aks ettiradi. Maqsadning noaniq tasavvuri va strategiyaning noaniqligi, ba’zan esa yo‘qligi zulmatda sarson bo‘lishni keltirib chiqaradi va ta’lim sifatini barqaror va izchil yaxshilashga imkon bermaydi, bu esa vaqtni behuda sarflashga olib keladi. Maqsad va strategiya ta’limda sifat tushunchasiga muhtoj va unga ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatadi. Sifat tushunchasi ta’lim paradigmasini o‘z ichiga oladi ,uni baholash mezonlari va xavfsizlik talablari. Ta’lim sifati dinamikasini uning mazmun komponentisiz tasavvur qilish qiyin. Ta’lim mazmuni sifat dinamikasiga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak.

Bu fanlar tarkibida, o‘qitish usullarida (bilimni tugallangan holda emas, balki rivojlanishda berish), ta’lim texnologiyasida va pedagogik texnikada namoyon bo‘ladi. Ta’limni tashkil etish ham sifat dinamikasini xarakterlaydi. Misol uchun, ta’lim darajalari nafaqat bilim darajasini, balki mazmuni va tashkiliy parametrlari bo‘yicha ham ta’lim sifatining o‘sishini ko‘rsatishi kerak.

Ta’limni tashkil etish - bu qoidalar, standartlar, talablar, cheklovlar, hujjatlar va boshqalar. Sifat menejmenti boshqaruv tizimi, mexanizmi va texnologiyasi parametrlarida statik yoki dinamik sifatni ham aks ettirishi mumkin. Sifatni boshqarish bugungi kunning muhim talabidir. Sifat dinamikasi, uni oshirish imkoniyati ta’lim jarayonlarining ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari bilan ham belgilanadi.Ijtimoiy shart-sharoitlarga quyidagilar kiradi: jamiyatda hukmron bo‘lgan ta’lim qadriyatlari, umuman ma’lumotli odamlarga va xususan, mutaxassislarga bo‘lgan talab ko‘lami, ta’lim holati va jamiyatda unga bo‘lgan munosabat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Modern equipment of laboratory rooms on the subject of technology. AH Sodiqova Theoretical & Applied Science, 659-662

2. Improving the methodology of using digital technologies in the development of professional competencies of future technology teachers mnnmonsa Hayitovna International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) 14

3. Развитие навыков самостоятельной и творческой работы студентов по общеобразовательным предметам по направлениям бакалавриата в Республике Узбекистан Сайфуллаева Д.А,. Содикова А.Х., Солиева М.А. Вестник науки и образования, 60-64

3. Didactic opportunities for the development of special competencies in students of technological education Sodikova A.H. International scientific conference» innovative trends in science, practice …

4. Технологик таълим йўналиши талабаларида таянч, касбий ва махсус компетенцияларни ривожлантиришнинг дидактик имкониятлари Sodiqova A. Science and innovation 1 (B6), 15-20

5. Шахснинг касбий фаолиятини ўрганишга психологик ёндашув Содикова А. Центр научных публикаций (buxdu. uz) 31 (31)

6. The importance of independent education in the future technology science teachers in the process of developing their special competencies. Sadikova A. Science and innovation 2 (B3), 478-482

7. The scientific-methodological importance of independent education in the development of special competencies of future technological education teachers. Sodikova A. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities 140 (ISSN …

8. Признаки процесса обучения АХ Содикова УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА 49

9. New Uzbekistan–The Value of Membership in the Continuous Education System Содикова А. Центр научных публикаций (buxdu. uz) 31 (31)

10. Дидактические возможности развития специальных компетенции студентов технологического образования Содикова А.Х. Science and innovation in the education system 2 (5), 118-124.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДЕТСКИХ ПЕСЕН КАК СРЕДСТВА РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Юсуфзода Юнус Шабнам,
УрГПИ заведующий кафедрой методики начального образования, доцент
Абдуллаева Моҳира Бекмуратовна
УрГПИ магистрант 1-го курса

Аннотация: В статье рассматривается использование детских песен как средства развития профессиональной компетентности будущих учителей в условиях современных образовательных технологий. Научно обосновывается роль детских песен в формировании коммуникативной, методической, лингвистической и креативной компетенций. Анализируются возможности применения цифровых платформ, интерактивных методов и инновационных подходов в образовательном процессе. Результаты исследования подтверждают, что детские песни являются эффективным дидактическим средством повышения профессиональной подготовки будущих педагогов.

Ключевые слова: детские песни, профессиональная компетентность, современные образовательные технологии, педагогическое мастерство, инновационные методы.

В условиях модернизации системы образования развитие профессиональной компетентности будущих учителей становится одной из приоритетных задач. Процессы глобализации, активное внедрение цифровых технологий и инновационных педагогических подходов предъявляют высокие требования к профессиональной подготовке педагогов. В этой связи особую актуальность приобретает использование эффективных дидактических средств в образовательном процессе.

Детские песни отличаются эмоциональной выразительностью, доступностью и запоминаемостью, что способствует развитию коммуникативных, лингвистических и творческих навыков. В сочетании с современными образовательными технологиями они становятся действенным инструментом формирования методической и профессиональной готовности будущих учителей.

В статье рассматриваются теоретические основы применения детских песен и их значение в развитии профессиональной компетентности будущих педагогов.

Если обратить внимание на увеличение словарного запаса учащихся и формирование произносительных навыков, постепенно будет развиваться человеческая речь. В процессе развития речи она совершенствуется, проходя несколько этапов. Когда ребёнок достигает 7 лет, когда он впервые приходит в школу, его устная речь развита до определенного уровня. Школьное образование вносит большие изменения в развитие речи ребенка. Эти изменения связаны с новыми требованиями, предъявляемыми к речи ребенка в связи с изучением многих новых предметов [4]. Опыт работы в школе и психологические исследования показывают, что плохое понимание определенного текста учащимися начальных классов приводит к бедности словарного запаса ребенка, неумению найти основную мысль во время знакомства с песенным материалом, неумению связать отдельные части детских песен [5; 284]. Из этой мысли можно сделать вывод, что учащийся всегда должен сознательно читать и досконально изучать данный в учебнике текст. Конечно, для этого необходима поддержка учителя. Например, учащиеся сталкиваются с незнакомыми словами при чтении текста песен, которые даны в учебниках по русскому языку и читательской грамотности. Затем учитель объясняет значения новых слов и как правильно их произносить, учитывая все грамматические нормы. Важно научиться

работать со словарями, увеличивать словарный запас учащихся, понимать данный материал.

Песня считается одним из древних видов искусства. Поначалу это была любительская (народная, фольклорная) песня, а затем уже возникла профессиональная песня. От песенного материала произошли такие виды искусства как поэзия и музыка. Считается, что методические преимущества песенного материала при обучении устной речи можно сформулировать следующим образом: песни считаются средством усвоения и расширения устного словарного запаса, поскольку они содержат новые слова и выражения. В песенных текстах значимый лексико-дидактический материал содержится в современном контексте, который благоприятствует обучению устно-речевой догадки и повышению ассоциативных связей [6; 198].

В песнях зачастую содержатся реалии области обучаемого языка, средства выразительности, которые в общем случае помогают обучающемуся ученику младших классов понять и разузнать стилистически-лингвистические особенности языка и специфичность иной культуры:

- грамматическая архитектоника изучаемого языка наилучше усваивается и активизируется в песнях. Имеются, так называемые, образовательные песни, имеющие направленность на знакомство и закрепление расширенных грамматических конструкций языка. Подобные песни ритмичные, сопровождаются объяснениями или комментариями, в том числе, упражнениями, цель которых является проверить понимание и обсудить содержание;
- песни способствуют овладеть навыками проговаривания, улучшают музыкальный слух. Исследователями доказан тот факт, что слуховое внимание, музыкальный слух и слуховой контроль непосредственно взаимосвязаны с развитием речевого аппарата. Запоминание и неоднократное повторение элементарных мелодичных кратких песен способствуют установить чистое произношение, артикуляцию, в том числе правила ударения, ритма, мелодичности;
- применение песен на уроках в учебных заведениях создает благоприятную психологическую среду, расслабляет, активирует речевую и мыслительную деятельность, развивает монологическую и диалогическую речь, поддерживает интерес к изучению [9].

Начиная с первых дней для учеников младшего школьного возраста можно и нужно употреблять в учебном процессе короткие песни в качестве фонетической зарядки. Подобные этапы урока развивают не только способности произношения, да и оказывают подходящее воздействие на улучшение способностей аудирования. Содержимое текстов песен помогает

обогатить текущий словарный запас учащихся младшего школьного возраста. Песни обеспечивают тренировку употребления грамматических навыков, механической памяти. В большинстве случаев, педагогом подбираются простые песни, порой это не достоверный материал, а специально обработанные тексты песен для обучения грамматике. Песенный жанр, благодаря содержанию словесного текста, способен подлинно и красочно отобразить иные сферы жизни людей в странах изучаемого языка [2; 101].

Песня, как и прочие произведения, содержит коммуникативную функцию, другими словами передает содержание, сказанного автором, получателю. Тем временем, в отличие от образовательных текстов обще страноведческого характера, которые, предпочтительно, информируют слушателя (или читателя), иными словами влияют на его развитие и память. Песня к тому же, как материал для изучения речи воздействует на эмоции и общее восприятие ученика и его слуховую память [3].

Обучающий аспект устной речевой культуры предполагает целенаправленное развитие у учащихся:

- речевых способностей;
- психосоматических функций, связанных с речевой деятельностью (речевое мышление, слуховую память, внимание, воображение);
- умение общаться;
- мотивации к дальнейшему обучению речевой культуры.

Образовательный аспект речевой культуры заключается в том, что учащийся усваивает незаменимые виды речевой деятельности: говорение, письмо, чтение [8; 160].

Изучая это в своей магистерской диссертации процесс усовершенствования лексических и грамматических навыков у учащихся благодаря песенным материалам, я могу выделить ряд важных критериев, которые зачастую нужно учитывать при выборе текста песни:

- песня обязуется быть радостной и легко обучаемой;
- тексты песни обязаны соответствовать возрастным группам и интересам учащихся;
- песни должны соответствовать уровню подготовленности учащихся;
- присутствие хорошего ритма в песне;
- текст песни должно подходить для подбора к нему упражнений;
- во время составления упражнений к песне следует учитывать современные методики обучения [1; 342].

Во время ознакомления с учебниками видим, что во 2 части учебника Русский язык и читательская грамотность для первого класса с русским

языком обучения в Республики Узбекистан, дана детская песня под названием «Песенка про маму» автора Ларисы Юсуповой. Данная песня является стихотворением узбекской поэтессы Кутби Носировой под названием «О маме» [7; 49].

Этот стих дан под авторством Ларисы Юсуповой, так как она перево-дила стихи Тураба Тулы, Айдын Ходжиевой, Кавсар Турдиевой узбекских поэтов (рис. 2.1).

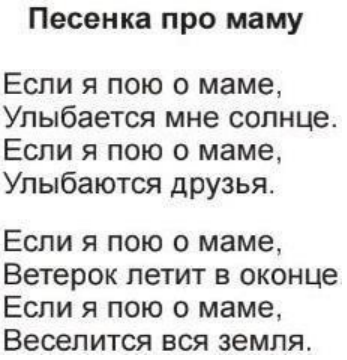

Песенка про маму

Если я пою о маме,
Улыбается мне солнце.
Если я пою о маме,
Улыбаются друзья.

Если я пою о маме,
Ветерок летит в оконце
Если я пою о маме,
Веселится вся земля.

Рисунок 2.1 – Русская песня из учебника 1 класс.

Проанализировав песню можно увидеть простоту использованных в ней слов. Слова мама, дружба, окно, земля- это самые распространённые слова для изучения, как дети приходят в школу. В тексте идет рифмовка слов, таких как солнце и оконце, друзья и земля.

Во время изучения слова солнце, который дан в тексте, мы учим детей труднопроизносимым словам и подбору к ним проверочных слов для правильного его употребления в речи письменной и устной. Проверочное слово к слову «солнце» — это однокоренное прилагательное «солнечный» или же существительное «солнышко». Чтобы выяснить, пишется буква «л» в слове «солнце» или нет, подберем к нему проверочное слово. В корне слова «солнце» наблюдается труднопроизносимое сочетание согласных «лнц». При их произнесении выпадает звук [л].

С помощью этого учащимся даются начальные понятия о непроиз-носимых согласных в слове и проверочных словах. При изучении слова друзья, учащиеся учатся правилу употребления мягкого знака в середине слова. И с учащимися первого класса приходим к такому выводу, что мягкий знак при переносе нельзя отрывать от предыдущей буквы; согласный с мягким знаком произносить мягко.

К примеру, возьмем слово с текста ДРУЗЬ-Я. Учитель объясняет, что это слово имеет 2 слога, но переносить со строки на другу строку нельзя.

А также даётся понятие о постановки ударения гласной букве Я в конце слова (друзья, земля). При изучении этих слов говорится ученикам об

ударных и безударных гласных, а также о том, что гласная Я является ударной гласной.

В первом классе учится в первую очередь правильное постановление ударения в словах и умение делить на слоги как устно, так и в написании.

Данная песня Ларисы Юсуповой побуждает любовь к матери. Песни, которые посвящены матерям, звучат проницательно, очень рассудительны и спокойные. В них чаще присутствуют реальные события и воспоминания, они понятны взрослым и детям. В первом четверостишии песни мы видим, как автор говорит о том, что когда он поет о маме ему улыбается солнце, улыбаются друзья. Во втором, что при пении ветер летит в окно и веселится земля.

Это по содержанию легкая песня для изучения. Об особенностях этой песни можем сказать о простой легкой лексики, которая подходит для первого класса. Песня может оставлять глубокое впечатление у слушателя. Думаю, данная песня полностью соответствует программе первых классов и уместна в употреблении его в учебнике.

Результаты исследования показывают, что использование детских песен является эффективным педагогическим средством развития профессиональной компетентности будущих учителей. В сочетании с современными образовательными технологиями детские песни способствуют повышению коммуникативной активности, развитию творческого мышления и совершенствованию методической подготовки.

Список использованной литературы

1. Бабаназарова М. Н. Роль детских песен в процессе формирования произносительных навыков и лексического запаса учащихся // International journal of advanced research in education, technology and management, (2023). 2(1), 340–356.

2. Мокрова Наталья Игоревна Песня как явление комплексного характера // Вестник ИрГТУ. 2015. №6 (101).

3. Оконешникова Н. В., Дьячковская Н. А. Развитие памяти младших школьников посредством изучения лирических произведений на уроках литературного чтения // Проблемы современного педагогического образования. 2022. №77-3.

4. Прудникова Т. И., Волкова В. О. Языковое развитие младших школьников на уроках русского языка // Проблемы современного педагогического образования. 2022. №74-2.

5. Ахметзянова А.И. Инновационные формы и технологии и комплексном сопровождении детей с отклонениями в развитии // материалы Международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и

молодых ученых (Казань, 11–12 ноября 2014 г.) / сост. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2014. – 360 с.

6. Кузьмина О. М. Профессиональная подготовка учителя к преподаванию музыкального фольклора : дис. канд. пед. наук : 13.00.08 Москва, 2006 197 с. РГБ ОД, 61:07-13/198

7. Миркурбанов Н. Русский язык и читательская грамотность. Учебник для 1-го класса, , Ташкент 2021. стр 49.

8. Шаклеин В.М., Рыжова Н.В. Современные методики преподавания русского языка нерусским: Учеб. пособие. – М.: РУДН, 2008. – 258 с.

TEXNOLOGIYA FANLARINI O‘QITISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Tayirov Hamza O’ktamovich
UrDPI “Texnologik ta’lim” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Aminboyeva Manzura Muzaffarovna
UrDPI “Texnologik ta’lim” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnologik ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati, afzalliklari va samaradorligi tahlil qilingan. Xususan, zamonaviy ta’lim metodlari, interfaol yondashuvlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda raqamli ta’lim resurslarining o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishdagi o‘rni, o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari hamda, loyiha asosida o‘qitish, STEAM yondashuvi, muammoli ta’lim hamda axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning ta’lim samaradorligiga ta’siri yoritib berilgan. Shuningdek, innovatsion metodlarning o‘quvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish, ijodiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, innovatsion pedagogik texnologiyalar texnologik ta’lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: texnologik ta’lim, innovatsion metodlar, pedagogik texnologiya, STEAM, loyiha metodi, interfaol metod, innovatsion texnologiya, kompetensiya, ta’lim sifati.

Аннотация. В данной статье проанализированы значение, преимущества и эффективность использования инновационных педагогических технологий в процессе технологического образования. В частности, раскрыта роль современных образовательных методов, интерактивных подходов, информационно-коммуникационных технологий и

цифровых образовательных ресурсов в формировании знаний, умений и навыков учащихся, развитии их творческого мышления, самостоятельной работы и профессиональных компетенций. Освещено влияние проектного обучения, STEAM-подхода, проблемного обучения и использования информационно-коммуникационных технологий на повышение эффективности образования. Также раскрывается значение инновационных методов в формировании профессиональных компетенций, развитии творческого и самостоятельного мышления учащихся. По результатам исследования установлено, что инновационные педагогические технологии являются важным фактором повышения качества технологического образования.

Ключевые слова: технологическое образование, инновационные методы, педагогическая технология, STEAM, метод проектов, интерактивные методы, инновационные технологии, компетенция, качество образования.

Abstract. This article analyzes the importance, advantages, and effectiveness of using innovative pedagogical technologies in the process of technological education. In particular, it highlights the role of modern teaching methods, interactive approaches, information and communication technologies, and digital educational resources in developing students' knowledge, skills, and abilities, as well as in fostering their creative thinking, independent learning skills, and professional competencies. The impact of project-based learning, the STEAM approach, problem-based learning, and the use of information and communication technologies on improving educational effectiveness is also examined. Furthermore, the significance of innovative methods in developing students' professional competencies and enhancing their creative and independent thinking is revealed. According to the research findings, innovative pedagogical technologies are an important factor in improving the quality of technological education.

Keywords: technological education, innovative methods, pedagogical technology, STEAM, project-based learning, interactive methods, innovative technologies, competency, quality of education.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Zamonaviy jamiyat raqobatbardosh, mustaqil fikrlay oladigan va amaliy ko'nikmalarga ega mutaxassislarni talab qiladi. Shu sababli texnologik ta'lim fanini o'qitishda an'anaviy usullardan tashqari innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Texnologik fanlari o'quvchilarda mehnatsevarlik, ijodkorlik va kasb hunarga qiziqishni shakllantiradi. Ushbu jarayonda zamonaviy metodlarni qo'llash ta'lim

samaradorligini oshiradi. Texnologik ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar – bu o‘qitish jarayonini loyihalash, tashkil etish va nazorat qilishning zamonaviy usullari majmuasi bo‘lib, ular o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini hamda amaliy faoliyatga tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, loyiha metodi, muammoli ta’lim, STEAM yondashuvi, raqamli platformalar asosida o‘qitish kabi metodlar yanada boyitadi va o‘quv jarayonini interaktiv shaklga olib chiqadi. Maqolaning dolzarbligi shundaki, texnologik ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish nafaqat bilim berish samaradorligini oshiradi, balki o‘quvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish, ularni mehnat bozoriga moslashuvchan va raqobatbardosh mutaxassis qilib tayyorlash imkonini beradi. Ushbu maqolaning maqsadi – texnologik ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslarini tahlil qilish hamda ularning ta’lim samaradorligiga ta’sirini ochib berishdan iborat.

Asosiy qism. Texnologiya fanlarini o‘qitish jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarning mazmuni. “Innovatsiya” tushunchasi yangilik kiritish, o‘zgarish qilish ma’nolarini anglatadi. Pedagogik innovatsiya esa ta’lim jarayoniga yangi metod, shakl va vositalarni joriy etish orqali uning sifatini oshirishni nazarda tutadi. Pedagogik texnologiya – bu ta’lim maqsadlariga erishishni kafolatlaydigan, oldindan loyihalashtirilgan va tizimli ravishda amalga oshiriladigan pedagogik jarayondir. Innovatsion pedagogik texnologiya esa ushbu jarayonga zamonaviy axborot texnologiyalari, interfaol metodlar va kreativ yondashuvlarni integratsiya qilishni anglatadi. Innovatsion texnologiyalarning asosiy xususiyatlari aytadigan bo‘lsak, shaxsga yo‘naltirilganlik, faollikka asoslanganlik, axborot texnologiyalaridan foydalanish, natijaga yo‘naltirilganlik, refleksiya va tahlilning mavjudligi. Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy vazifalardan biri – zamonaviy fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan va kasbiy kompetensiyalarga ega mutaxassislarni tayyorlashdir. Bu jarayonda innovatsion pedagogik texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar – bu ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning faolligini oshirish va natijalarga erishishga qaratilgan zamonaviy metod, vosita va shakllar majmuasidir. Ayniqsa, texnologik ta’limda nazariya bilan amaliyot uyg‘unligini ta’minlashda bunday texnologiyalar alohida kasb etadi. Innovatsion pedagogik texnologiya — bu ta’lim jarayoniga yangicha yondashuv, samarali usul va vositalarni joriy etish demakdir. Bunda o‘quvchi ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Texnologik ta’limda quyidagi innovatsion metodlardan foydalanish mumkin: Interfaol metodlar, loyiha metodi, STEAM yondashuvi,

axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, muammoli ta’lim. Interfaol metodlar o‘quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga undaydi. Aqliy hujum, klaster, insert, boomerang, debat kabi metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Masalan, aqliy hujum metodi orqali o‘quvchilar muammoni tezkor va ijodiy hal qilishga o‘rganadilar. Debat metodi esa tanqidiy fikrlashni shakllantiradi. Kompyuter, multimedia vositalari, interaktiv doska, internet platformalari ta’lim samaradorligini oshiradi. Onlayn platformalar orqali masofaviy ta’limni tashkil etish imkoniyati kengayadi. Masalan, UNESCO tomonidan raqamli ta’limni rivojlantirish bo‘yicha qator tavsiyalar berilgan bo‘lib, unda AKTdan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida e’tirof etiladi. Muammoli ta’lim o‘quvchilarda izlanish, tadqiqot olib borish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu metod orqali o‘quvchi tayyor bilimni emas, balki muammoni mustaqil hal qilish orqali bilimga ega bo‘ladi. Loyiha metodining ahamiyati. Loyiha metodi o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, amaliy faoliyatini rivojlantiradi. O‘quvchilar ma’lum bir muammoni hal etishga qaratilgan loyiha ustida ishlash orqali nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etadilar. Masalan,o‘quvchilarga ma’lum bir buyumni loyihalash va yasash vazifasi beriladi. Bu jarayonda ular reja tuzadi, material tanlaydi, hisob-kitob qiladi, amaliy ish bajaradi va natijada nazariy bilim amaliyot bilan mustahkamlanadi. STEAM yondashuvi. STEAM (science,Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi texnologik ta’limda fanlararo integratsiyani ta’minlaydi. Bu usul o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish, ijodkorlik, jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, oddiy mexanik qurilma yasash jarayonida matematika, fizika, va dizayn elementlari birgalikda qo‘llaniladi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish, raqamli vositalar (taqdimot, 3D modellashtirish, video darslar) darsni qiziqarli va tushunarli qiladi. O‘quvchilar internet orqali yangi texnologiyalar bilan tanishadi va zamonaviy kasblar haqida ma’lumot oladi. Innovatsion metodlarning samaradorligi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion metodlardan foydalanilgan darslarda: O‘zlashtirish darajasi oshadi, darsga qiziqish kuchayadi, mustaqil ishlash ko‘nikmasi shakllanadi, amaliy kompetensiyalar rivojlanadi, shuningdek, o‘quvchilar kelajak kasbini ongli ravishda tanlashga tayyorlanadi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar inson faoliyatining barcha sohalarida muhim o‘rin egallamoqda, xususan, ta’lim tizimida ham jadal rivojlanmoqda. Bu borada jahonda tan oladigan pedagog olimlar, jumladan, John Dewey, Lew Vygotsky va Benjamin Bloom nazariy qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning ta’lim jarayonini faoliyatga yo‘naltirish, ijtimoiy muhit va bosqichma – bosqich o‘rganish tamoyillariga asoslangan g‘oyalari bugungi innovatsion yondashuvlarning ilmiy poydevorini tashkil etadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar qo‘llanilgan darslarda

o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichi an’anaviy darslarga nisbatan yuqori bo‘ladi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etishda ayrim muammolar mavjud. Masalan, texnik vositalarning yetishmasligi, o‘qituvchilarning AKT bo‘yicha malakasining pastligi, internet tezligining yetarli emasligi, metodik ta’minotning kamligi. Ushbu muammolarni hal etish uchun o‘qituvchilar malakasini oshirish, ta’lim muassasalarini zamonaviy texnika bilan jihozlash, elektron resurslar bazasini yaratish, davlat dasturlari asosida raqamli ta’limni qo‘llab – quvvatlash zarur.

Xulosa. Xulosa qiladigan bo‘lsak, innovatsion pedagogik texnologiyalarni dars paytida qo‘llash ta’lim sifatini yanada oshiradi, o‘quvchilarni bevosita darsga qiziqishini sezilarli darajada oshirishga olib keladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni dars jarayonida qo‘llash o‘quvchilarga motivatsiya beradi va akademik o‘zlashtirishi yanada yaxshilanganini ko‘rishimiz mumkin. Texnologik ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash bugungi kun talabi hisoblanadi. Zamonaviy metodlar o‘quvchilarning faolligini oshiradi, ijodkorligini rivojlantiradi va ta’lim samaradorligini ta’minlaydi. Shu bois texnologik ta’lim o‘qituvchilari dars jarayonida innovatsion yondashuvlardan keng foydalanishlari zarur. Bu esa kelajakda malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi. Loyiha metodi, STEAM yondashuvi, muammoli ta’lim va AKT vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini kompleks ravishda rivojlantiradi. Shunday qilib, innovatsion pedagogik texnologiyalarni texnologik ta’lim jarayoniga keng joriy etish zamonaviy, raqobatbardosh va ijodkor mutaxassislarni tayyorlashning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risidagi qonuni – Toshkent, 2010.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Raqamli O‘zbekiston -2030 strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni –Toshkent, 2020.
3. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar- Toshkent Fan va texnologiya ,2017.
4. Tolipov O‘. Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot- Toshkent: O‘qituvchi 2015.
5. Muslimov N. Kasb ta’limi metodikasi – Toshkent Iqtisod – moliya 2016.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi’’ – Toshkent 1997.
7. Abdulla Avloniy – Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O‘qituvchi, 1992

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA QIZIQARLI MATEMATIK TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH ORQALI O‘QUVCHILARNI MANTIQIY FIKRLASHGA O‘RGATISH.

Otamurodova Aziza Sultonmurodovna
UrDPI “Boshlang’ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi
orcid.org/ 0009-0000-1805-7257
Rajabboyeva Iqbol Xamdam qizi
UrDPI “Boshlang’ich ta’lim” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Bugungi kunda ta’limning asosiy yondashuvi kreativlikni rivojlantirishga qaratilayotganligi olib borilayotgan islohotlardan ham kuzatish mumkin. Bu talab har bir bo‘lg’usi pedagogning oldiga bir qancha vazifalarni belgilab bermoqda. Ushbu maqolada boshlang’ich sinf o‘qituvchisi matematika fani orqali o‘quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda turli metodlar va yondashuvlar orqali amalga oshirishi haqida bayon qilingan. Torrens testlari orqali o‘quvchilarni ijodiy fikrlashga o‘rgatish masalasi ilmiy yondashuvlar asosida asoslangan.

Аннотация. Сегоднечнный основной подход к образованию направлен на развитие креативности, также можно проследить до проводимых реформ. Это требование ставит ряд задач перед каждым будущим педагогом.отация. То, что сегодня основной подход к образованию направлен на развитие креативности, также можно проследить до проводимых реформ. Это требование ставит ряд задач перед каждым будущим педагогом. В этой статье рассказывается, как учитель начальных классов с помощью различнах.

Annotation. Today’s it can also be observed from the reforms that the basic approach of education is aimed at the development of creativism. This requirement sets out a number of tasks for each future educator.nnotation. Today it can also be observed from the reforms that the basic approach of education is aimed at the development of creativism. This requirement sets out a number of tasks for each future educator. This article describes how an elementary school teacher performs mathema.

Kalit so‘z: Kreativlik, mantiqiy fikrlash, metod, yondashuv, A4 format metodi, matematik tushuncha.

Ключевое слово: креативность, логическое мышление, метод, подход, метод формата А4, математическое понимание.

Keyword: creativity, logical thinking, method, approach, A4 format method, mathematical concept.

Kirish. Boshlang'ich sinf matematika darslarida qiziqarli matematik topshiriqlardan foydalanish bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etadi, chunki zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarning faqat bilim olishini emas, balki ularning mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini erta yoshdan shakllantirishni talab etadi. Axborot texnologiyalari tez rivojlanayotgan bir davrda o'quvchilarning diqqatini darsga jalb etish tobora murakkablashib borayotgani sababli, qiziqarli va nostandart matematik topshiriqlar orqali ularning faolligini oshirish ta'lim samaradorligini ta'minlashning muhim omiliga aylanmoqda. Boshlang'ich ta'lim bosqichida mantiqiy fikrlashning yetarli darajada rivojlanmasligi keyingi sinflarda murakkab matematik tushunchalarni o'zlashtirishda qiyinchiliklar keltirib chiqarishi mumkin, shu bois mazkur mavzu pedagogik amaliyotda dolzarb masala sifatida e'tirof etiladi. Shuningdek, qiziqarli matematik topshiriqlardan foydalanish orqali o'quvchilarda muammoni tahlil qilish, mustaqil qaror qabul qilish va bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish bugungi ta'lim islohotlarining asosiy talablariga to'liq mos keladi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sifatini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi orqali ta'lim va fan sohasini rivojlantirishga qaratilgan uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish kabi masalalar ilgari surilgan.

Adabiyotlar tahlili.

Ta'limning asosiy vazifasi o'quvchida jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun bugun va kelajakda kerak bo'ladigan ko'nikmalarni shakllantirishdir. Kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega bo'lishi kerak bo'lgan muhim ko'nikmadir. Bu ko'nikma ularga doimiy tarzda va shiddat bilan o'zgarayotgan, oddiy savodxonlikdan tashqari „XXI asr" ko'nikmalariga ega ishchilarni taqozo etayotgan dunyoga moslashishga ko'maklashadi. Umuman olganda, bugungi o'quvchi kelajakda hozir hatto mavjud bo'lmagan sohalarda ishlashi, yangi muammolarni yangi texnologiyalar orqali hal etishi kutilmoqda. O'quvchida kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish ularga tobora murakkablashayotgan mahalliy va global muammolarni yangi texnologiyalar orqali hal etish imkonini beradi. E.P.Torrensning fikricha, "kreativlik" tushunchasi negizida quyidagilar yoritiladi:

- muammoni yoki ilmiy farazlarni ilgari surish;
- farazni tekshirish va o'zgartirish;
- qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash.

Misol uchun quyidagi test topshiriqida ijodiy ishlash, farazni tekshirish (yaratilgan rasmni tahlil qilish) va xulosalashga qaratilgan.

Rasmlarni ikkinchi yarmini yasa

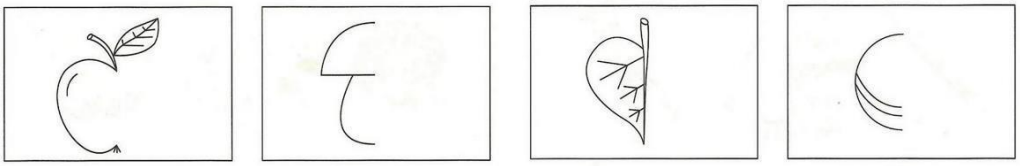

Ushbu topshiriq orqali o‘quvchilarni nafaqat ijodkorligi va tasavvuri boyitiladi, balki matematikadan simmetriya mavzusini o‘zlashtirishlariga ham asos bo‘la oladi. Quyidagi test topshiriqida esa o‘quvchilarning kundalik turmushda ishlatiladigan buyumlarni qay darajada eslay olishi va tasavvurida hosil qilishi nazarda tutilgan.

Tugallanmagan rasmlarni davom qildir va tugat:

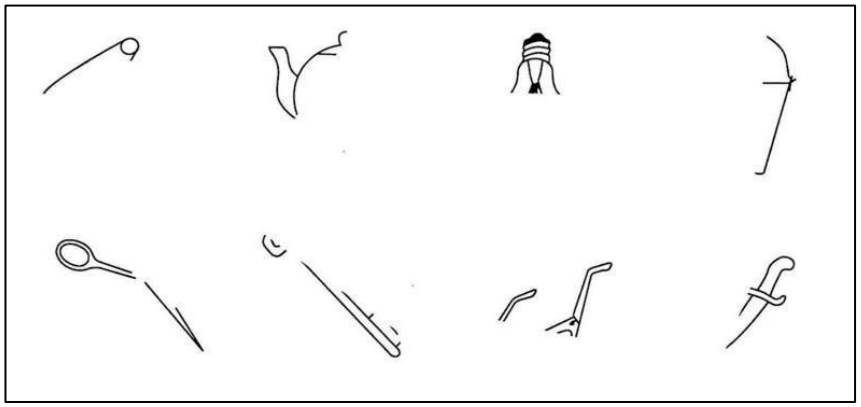

Ma’lumki, o‘quv faolligi bilim olish va faoliyat usullari bo‘yicha maqsadli, aqliy va jismoniy mehnat bilan bog‘liq. Uning maqsadlari mavjudligini anglash ta’limning sifatli va samarador bo‘lishining muhim shartlaridan biridir. Bunday hollarda boshlang‘ich sinf o‘quvchisi muvaffaqiyatli o‘quv-bilish faoliyatiga erisha olmaydi. Boshlang‘ich sinflarda ta’lim jarayoni samarali bo‘lishi uchun o‘quvchiga mavjud bilimlar yordamida bilish va uni qondirish zarurati o‘rtasidagi ziddiyatni tushunish kerak.

Faoliyat motivi vujudga keladigan ehtiyojlar asosida shakllanadi. Aynan shuni shakllantirish zarur, chunki ehtiyoj inson xatti-harakatlari va faoliyat shakllarining asosiy sababidir. Fikrlashni takomillashtirishning asosi bilishga bo‘lgan ehtiyoj bo‘lib, u intilish va faollikni ta’minlaydi.

R.A.Ataxanov kreativ fikrlash xususida quyidagi fikrlarni bildirib o‘tgan: “Kreativ fikrlash inson tomonidan masalalarni yechishda amalga oshiriladigan faoliyat sifatida tushuniladi. O‘quvchi kreativ fikrlashi aniq fan mazmuni asosida amalga oshiriladi va faoliyatning aniq sohalari bilan bog‘liq bo‘ladi.

Kreativ – bu yechiladigan misol yoki masala obyektiv mazmunining bilim egallovchi, fikrlovchi subyektning bilish obyekti bilan o‘zaro uzluksiz aloqasi jarayoni hisoblanadi”.

Butun dunyo ta’lim tizimida matematik intellekt rivojlanishiga katta e’tibor qaratilgan va qaratilmoqda. Bunga matematik intellekt shakllanishi va rivojlanishini tekshirishga yo‘naltirilgan ko‘p sonli xalqaro testlar (PISA, IARP, TIMSS) misol bo‘lishi mumkin. O‘quvchilar an’anaviy ravishda ularning har birida ishtirok etadilar. Iqtisodiy Hamkorlik va Rivojlanish Tashkiloti (OECD – Organization for Economic Cooperation and Development) ta’limiy yutuqlar xalqaro dasturini o‘tkazish doirasida o‘quvchilarning aqliy rivojlanishlari nazoratini amalga oshiradi. Ushbu dastur doirasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari quyidagilarni bilishlari lozim:

- matematika vositalari bilan yechiladigan muammolarni tanlash;
- mazkur muammolarni matematik tilda ifodalash;
- mazkur muammolarni matematik bilimlar va metodlardan foydalanib yechish;
- olingan natijalarni tahlil qilish va interpretatsiyalash;
- yechimning yakuniy natijalarini shakllantirish va qayd etish.

Zamonaviy o‘qituvchi dars jarayonida “aktyor” emas, aksincha “rejissiyor” bo‘lishi kerakligini anglashi lozim. O‘qituvchi o‘z o‘quvchilarini fanga ijodkorlik nuqtai nazari bilan qarashga o‘rgatishi lozim. Hozirgi maktabda o‘tiladigan matematika darsliklarining yangi nashri chop etildi. Bu nashr qilingan darsliklar o‘quvchilarni yangicha fikrlash, mantiqiy fikrlashga o‘rgatuvchi va undovchi sifatida xizmat qilmoqda. Shu bilan bir qatorda o‘qituvchi ham o‘quvchilarni dunyoqarashini, fikrlash doirasini kengaytirish, ularda izlanuvchanlik xususiyatlarini shakllantirishi va albatta, yangi pedagogik texnologiya usullaridan foydalangan holda darsni tashkil etishi kerak bo‘ladi. Buning uchun esa u, bir nechta yangicha ta’lim usullarini bilishi kerak. Interfaol metodlar ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarflamay, qisqa vaqt ichida yuqori natejalarga erishish maqsadini nazarda tutadi. Dars mobaynida ma’lum nazariy bilimlarni o‘quvchilarga yetkazish, unda ayrim faoliyat yuzasidan ko‘nikma v amalaka hosil qilish, ma’naviy sifatlarni shakllantirish, o‘quvchi bilimini nazorat qilish hamda baholash o‘qituvchidan yuksak mahurat va tezkorlik talab qiladi. O‘qituvchi darsda qo‘llay olishi mumkin bo‘lgan bir nechta metodlarni sanab o‘tamiz: klaster, mustaqil xat, harakatli ma’ruza, o‘zaro ta’lim, “bilaman, bilishni istayman, bilib oldim”, bahs-munozara, hamkorlikda izlanish, A4 format, bog’la metodi va boshqalar.

Boshlang’ich sinf matematika darslarida qiziqarli matematik topshiriqlar orqali o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda quyidagi metodlardan samarali foydalanish mumkin:

A4 format metodi – bu shundan iboratki bu metod uchun hech qanday kompyuter, doska kerak bo‘lmaydi va bu metod orqali o‘quvchilarni o‘ylashga va fikrlashga undash uchun xizmat qiladi. A4 format metodi orqali o‘quvchilar

o‘tilgan mavzularni eslab olishadi va takrorlab olish imkoniyatiga ham ega bo‘ladilar. “A4 formati” metodi uchun bizga oddiygina A4 formatidagi 3 dona oq bet kerak bo‘ladi. O‘qituvchi darsga kirganidan so‘ng o‘tilganlarni takrorlash maqsadida o‘quvchilarni 3 ta guruhga bo‘ladi va har bir guruhga bir dona A4 formatdagi bettni beradi. O‘qituvchi metod shartlarini o‘quvchilarga tushuntiradi. Bu metod sharti shundan iboratki, har bir guruh qatnashchisi o‘tilgan mavzularga oid bir dona formula yoki bir dona ma’lumotni yozadi va 2 chi qatnashchiga beradi, ikkinchi qatnashchi ham shu tariqa davom etadi. Bunda har bir yozilgan ma’lumot qayta yozilmaslik sharti ham kiritiladi. Qaysi guruh birinchi bu vazifani tez va takrorlanmas bajarsa shu guruh g’olib bo‘ladi. Bu metod orqali o‘quvchilar nafaqat mavzuni takrorlaydilar, balki o‘zlarining yodlaridan chiqgan ma’lumotlarni ham qayta eslash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

2. “Bog’la” metodi. Bu metoddan nafaqat matematika fanida, balki, boshqa fanlardan ham foydalanilsa bo‘ladi. Metod qoidasi shundan iboratki: mavzuga oid rasm, predmet, qandaydir lavha, portret va hokazolarni o‘quvchilarga ko‘rsatiladi(mavzuni yozsangiz ham bo‘ladi). O‘quvchilardan ko‘rsatilgan predmet (rasm va boshqalar)ni bugungi mavzuga qay darajada bo‘g’liq va qanday bog’liq ekanligi so‘raladi. Bu metod nima beradi?

1) masshtab ya’ni o‘quvchining fikrlash doirasi sizning mavzuyingiz doirasida yana ham kengroq tahlil qila olish imkonimi beradi.

2) ijodkorligi oshadi.

3) o‘quvchi tengdoshlarining fikrlarini tinglab, siz bergan ma’limotngina emas, balki yana ham kengroq tushunchalarga ega bo‘ladi. Mavzuni nima bilandir bilan bo‘g’lay olish ko‘nikmasi shakllanadi, rivojlanadi. Kreativ fikrlashni o‘rganib boradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf matematika darslarida qiziqarli matematik topshiriqlardan samarali foydalanish o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday topshiriqlar o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirib, matematik bilimlarni ongli o‘zlashtirishga yordam beradi. Qiziqarli va hayotiy mazmundagi topshiriqlar dars jarayonini jonlantirib, o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ularni faol ishtirok etishga undaydi. Natijada, boshlang’ich ta’lim bosqichidayoq o‘quvchilarda mantiqiy tafakkur, muammo yechishga bo‘lgan ijobiy munosabat va matematik savodxonlikning mustahkam poydevori yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. E.M.Xudoynazarov, G’.Q.Xudoyberganov, D.S.Avezov, M.D.Tilovova, I.A.Otajonov “Boshlang‘ich ta’limda kreativ fikrlash”, o‘quv qo‘llanma. Toshkent - 2024.

2. E.M.Xudoynazarov, G’.Q.Xudoyberganov. “Boshlang‘ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrni rivojlantirish”, darslik, Toshkent - 2023.

3. З.М.Кондрашова. Развивающее обучение математике логические задачи 1-4 классы. Ростов-на Дану, - 2021

4. L.T.Ochilova. “Boshlang’ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish usullari”. Журнал. “Эканомика и социум” №12(127)-1, 2024

TA’LIM-TARBIYA JARAYONINI LINGVO-DIDAKTIK MODELLASHTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

Ollaberganova Sanobar Xamidovna
filologiya fanlari nomzodi, professor
Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ta’lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirishning nazariy-metodologik asoslari hamda pedagogik shartlari tahlil qilinadi. Lingvo-didaktik yondashuv asosida ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, til va tafakkur uyg’unligini ta’minlash, kompetensiyaviy yondashuvni rivojlantirish masalalari ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlardan foydalanishning ahamiyati yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *lingvo-didaktika, modellashtirish, pedagogik shartlar, kompetensiya, kommunikativ yondashuv, ta’lim texnologiyalari, metodologiya.*

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchini shaxs sifatida rivojlantirish, uning kommunikativ, ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Ayniqsa, til ta’limida mazkur vazifalarni amalga oshirishda ta’lim jarayonini ilmiy asosda loyihalash va modellashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, ta’lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Globallashuv jarayonida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uni xalqaro talablarga moslashtirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, til ta’limi jarayonida lingvo-didaktik modellashtirish metodologiyasidan foydalanish samaradorlikni oshirishning muhim omillaridan biridir

Lingvo-didaktik modellashtirish orqali tilni o‘qitish jarayoni tizimli, izchil va natijaga yo‘naltirilgan holda tashkil etiladi.

Lingvo-didaktik modellashtirish tushunchasi

Lingvo-didaktik modellashtirish — bu til ta’limiga oid maqsad, mazmun, metod, vosita, shakl va natijalarni yagona tizim sifatida loyihalash hamda ularning o‘zaro bog’liqligini ilmiy model asosida ifodalash jarayonidir.

Mazkur modellashtirish quyidagilarni qamrab oladi: o‘qitilayotgan tilning lingvistik xususiyatlari, nutqiy faoliyat turlari, o‘quvchi shaxsining psixologik va individual jihatlari, pedagogik texnologiyalar, baholash va monitoring tizimi.

Lingvo-didaktika tilshunoslik va pedagogika fanlari integratsiyasi asosida shakllangan yo‘nalish bo‘lib, u ta’lim jarayonida tilni o‘rgatish va o‘zlashtirish mexanizmlarini tadqiq etadi. Mazkur yo‘nalishning ilmiy asoslari jahon pedagogik tafakkurida keng o‘rganilgan bo‘lib, xususan, *Lev Vygotsky, Jan Piaget, Noam Chomsky* kabi olimlarning qarashlari lingvo-didaktik modellashtirish nazariyasining shakllanishida muhim metodologik manba bo‘lib xizmat qiladi.

Lingvo-didaktik modellashtirish tushunchasi va mohiyati

Lingvo-didaktik modellashtirish — bu til o‘qitish jarayonini ilmiy asosda loyihalash, strukturalash va boshqarish tizimidir. Mazkur model quyidagi komponentlardan iborat bo‘ladi:

1. **Maqsadli komponent** – til kompetensiyasini shakllantirish.
2. **Mazmuniy komponent** – o‘quv materiali va lingvistik birliklar tizimi.
3. **Jarayonli komponent** – metod, usul va texnologiyalar majmui.
4. **Natijaviy komponent** – shakllangan bilim, ko‘nikma va malakalar.

Lingvo-didaktik model o‘zida kognitiv, kommunikativ va madaniy yondashuvlarni mujassamlashtiradi.Ta’lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirishning pedagogik shartlari

1. Metodologik asoslanganlik.

Lingvo-didaktik model ilmiy-nazariy asosga ega bo‘lishi lozim. Bunda psixolingvistik, sotsiolingvistik va pedagogik tamoyillar uyg’unligi ta’minlanadi. Ta’lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etadi.

2. Kompetensiyaviy yondashuvni ta’minlash.

Bugungi kunda ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Bu borada xalqaro baholash dasturlari, jumladan, *Programme for International Student Assessment* talablari ham o‘quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan.

Lingvo-didaktik model quyidagi kompetensiyalarni shakllantirishni ko‘zda tutadi: lingvistik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, sotsiomadaniy kompetensiya, pragmatik kompetensiya

3. Integrativ yondashuvni joriy etish

Ta’lim-tarbiya jarayonida fanlararo integratsiya muhim pedagogik shartlardan biridir. Til o‘rganish jarayoni adabiyot, tarix, madaniyat va axborot texnologiyalari bilan uzviy bog’liqlikda olib borilishi samaradorlikni oshiradi.

4. Innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish

Zamonaviy ta’lim texnologiyalari — interaktiv metodlar, muammoli ta’lim, loyihaviy yondashuv, raqamli platformalar lingvo-didaktik modellashtirish samaradorligini oshiradi. Masalan: Blended learning, Case study, CLIL (Content and Language Integrated Learning) Ushbu metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va muloqot kompetensiyalarini rivojlantiradi.

5. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim muhiti.

Lingvo-didaktik model individual farqlarni hisobga olgan holda tashkil etilishi zarur. O‘quvchilarning yosh, psixologik va intellektual xususiyatlarini inobatga olish ta’lim samaradorligini belgilovchi muhim omildir.

6. Motivatsion muhitni shakllantirish.

Til o‘rganish jarayonida ichki motivatsiyani shakllantirish muhim pedagogik shart hisoblanadi. Rag’batlantirish, kommunikativ vaziyatlar yaratish va real hayotga yaqin topshiriqlar berish bu jarayonni faollashtiradi.

7. Monitoring va refleksiya tizimini yo‘lga qo‘yish.

Lingvo-didaktik modellashtirish jarayoni muntazam diagnostika va tahlilni talab etadi. Formatív va summativ baholash usullarini uyg’un qo‘llash orqali o‘quv natijalari monitoring qilinadi.

Demak, lingvo-didaktik model ta’lim jarayonining nazariy va amaliy loyihasi hisoblanadi. Ta’lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirishning asosiy maqsadi: o‘quvchida tilni muloqot vositasi sifatida ongli, faol va mustaqil qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Shuningdek, u quyidagi vazifalarni ham hal etadi: til birliklarini nutqiy vaziyatda qo‘llashga o‘rgatish, o‘quvchining tafakkurini va nutq madaniyatini rivojlantirish, ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirish, ta’lim samaradorligini oshirishadi.

Lingvo-didaktik model quyidagi asosiy komponentlardan tashkil topadi:

1. Maqsad komponenti- o‘quvchining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim maqsadlari belgilanadi.

2. Mazmun komponenti- til tizimi (leksika, grammatika, fonetika), nutqiy faoliyat turlari va madaniy-kommunikativ materiallar tanlanadi.

3. Metod va texnologiyalar komponenti- interfaol metodlar, kommunikativ yondashuv, muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat kiritiladi.

4. Tashkiliy shakllar komponenti- jamoaviy, guruhli, juftlik va individual ishlash shakllari qo‘llaniladi.

5. Natija va baholash komponenti- o‘quvchilarning nutqiy rivoji va kompetensiyalari baholanadi.

Lingvo-didaktik modellashtirishning pedagogik shartlari

1. Ta’lim maqsadlarining kompetensiyaga yo‘naltirilganligi.

Pedagogik shart sifatida ta’lim jarayonining barcha elementlari o‘quvchida: kommunikativ, lingvistik, ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilishi lozim.

Maqsadlar real nutqiy vaziyatlar asosida belgilanadi.

2. Lingvistik va didaktik komponentlarning integratsiyasi ta’lim mazmunida: til birliklar, nutqiy vazifalar,kommunikativ vaziyatlar bir butun tizim sifatida uyg’unlashtiriladi, nazariy bilim amaliy faoliyat bilan uzviy bog’lanadi.

3. Nutqiy faoliyatga asoslangan ta’limni tashkil etishda lingvo-didaktik modellashtirish jarayonida asosiy e’tibor qaratish lozim: tinglab tushunish, gapirish, o‘qish, yozish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratiladi.

Mashg’ulotlar dialog, munozara, rolli o‘yinlar asosida olib boriladi.

4. Shaxsga yo‘naltirilgan va differensial yondashuvda o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasi, qiziqishi, psixologik xususiyatlari inobatga olinadi.

Topshiriqlar murakkablik darajasi bo‘yicha tabaqalashtirish.

5. Lingvo-didaktik ta’lim muhitini yaratish ta’lim muhitida ochiq muloqot, ijodiy vaziyatlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari keng qo‘llaniladi. Bu muhit o‘quvchining nutqiy faolligini kuchaytiradi.

6. O‘qituvchining lingvo-didaktik kompetensiyasini rivojlantirishda o‘qituvchi: zamonaviy lingvistika asoslarini, metodik yondashuvlarni, ta’limni loyihalash texnologiyalarini chuqur bilishi zarur. Shuningdek, u ta’lim jarayonini modellashtirishni amaliyotda qo‘llay olishi kerak.

7. Monitoring, baholash va refleksiyani yo‘lga qo‘yish o‘quvchilarning nutqiy rivoji diagnostika, formatif baholash, refleksiya orqali aniqlanadi va natijalarga qarab modelga tuzatishlar kiritiladi.

Lingvo-didaktik modellashtirishning ta’lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati.

Lingvo-didaktik modellashtirish: ta’lim mazmunining izchilligini ta’minlaydi, o‘qitish jarayonini rejalashtirishni yengillashtiradi, ta’lim natijalarini aniq prognoz qilish imkonini beradi, tarbiyaviy vazifalarni (madaniyat, muloqot etikasi, tolerantlik) til ta’limi bilan uyg’unlashtiradi.

Lingvo-didaktik modelning strukturaviy bosqichlari.

1. **Diagnostik bosqich** – o‘quvchilarning boshlang’ich tayyorgarlik darajasini aniqlash.

2. **Loyihalash bosqichi** – maqsad va vazifalarni belgilash.

3. **Amalga oshirish bosqichi** – metod va vositalarni qo‘llash.

4. **Tahlil bosqichi** – natijalarni baholash va tuzatish kiritish.

Ta’lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun metodologik asoslanganlik, kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion texnologiyalar, shaxsga yo‘naltirilganlik va muntazam monitoring

kabi pedagogik shartlarga amal qilish zarur. Lingvo-didaktik modellashtirish ta’lim sifatini oshirish, shaxsning intellektual va kommunikativ salohiyatini rivojlantirish hamda zamonaviy jamiyat talablariga mos kadrlar tayyorlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kutilayotgan natijalar: Lingvo-didaktik modellashtirish asosida tashkil etilgan ta’lim-tarbiya jarayoni natijasida: o‘quvchilarda barqaror til kompetensiyasi shakllanadi, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi, kommunikativ madaniyat yuksaladi, ta’lim samaradorligi oshadi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirish — bu til ta’limini zamonaviy pedagogik talablar asosida loyihalashning samarali vositasi bo‘lib, uning muvaffaqiyati quyidagi pedagogik shartlarga bog’liq: kompetensiyaga yo‘naltirilgan maqsadlarning aniqligi, lingvistik va didaktik komponentlarning uzviy integratsiyasi, nutqiy faoliyatga asoslangan ta’lim texnologiyalarining qo‘llanishi,shaxsga yo‘naltirilgan va differensial yondashuv, qulay lingvo-didaktik muhitni yaratish, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, monitoring va refleksiya tizimining mavjudligi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g’risida”gi Qonun. – Toshkent, 2020.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Umumiy o‘rta ta’limning Davlat ta’lim standarti. – Toshkent, 2022.

3. Safarova R., Jo‘rayev N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2019.

4. Yuldashev J., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.

BOSHLANG’ICH SINF O‘QUVCHILARNING JISMONIY FAOLLIGINI, TARBIYAVIY AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH ORQALI SPORT TO‘GARAKLARIGA QIZIQISHINI OSHIRISH

Xalmatova Nasiba Bozorboyevna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti, Samarqand kompusi Pedagogika kafedrasi (PhD) v/b dotsenti

Annotatsiya: Jismoniy faollik hayotiy muhim biologik ehtiyoj. Bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash muammolari. jismoniy-irodaviy fazilatlarni tarbiyalash. bolalar uchun emotsional va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, O‘qituvchining jismoniy tarbiya mashg’ulotlarini to‘g’ri tashkil etish

Kalit so‘zlar: Jismoniy faollik, ma’naviy-axloqiy qadriyatlar, jismoniy tarbiya, jismoniy rivojalnish, sport.

Повышение интереса младших школьников к спортивным кружкам через формирование физической активности и нравственно-воспитательных качеств

Аннотация: Физическая активность является важной биологической потребностью для жизни и здорового развития человека. В данной статье рассматриваются вопросы повышения физической активности учащихся начальных классов, их духовно-нравственного воспитания, а также формирования физических и волевых качеств. Кроме того, анализируется роль занятий физической культурой в развитии эмоциональных и социальных навыков у детей и значение правильной организации этих занятий учителем. Показаны пути повышения интереса школьников к здоровому образу жизни через спортивные кружки.

Ключевые слова: Физическая активность, духовно-нравственные ценности, физическое воспитание, физическое развитие, спорт, социальные навыки, здоровый образ жизни.

Abstract: Physical activity is an important biological necessity for human life and healthy development. This article examines the issues of increasing physical activity among primary school students, their spiritual and moral education, as well as the development of physical and volitional qualities. In addition, the role of physical education classes in developing children's emotional and social skills and the importance of proper organization of these lessons by the teacher are analyzed. Ways to increase students' interest in a healthy lifestyle through sports clubs are also presented.

Keywords: Physical activity, spiritual and moral values, physical education, physical development, sport, social skills, healthy lifestyle.

Respublikamizda ta'lim va tarbiya jarayonining yaxlitligini o'rganish, yosh avlodni tarbiyalashda jismoniy tarbiya umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilari bilimining nazariy va amaliy mazmunini takomillashtirish, tarbiyaviy qadriyatlardan foydalanish, ularni ta'lim tarbiya jarayonida zarur bo'ladigan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish masalalari tadqiq etilgan. Jismoniy faollik hayotiy muhim biologik ehtiyoj bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilar organizmining o'sishi va rivojlanishining muhim omilidir. Shuningdek, jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy institut sifatida rivojlanib borishi, uning imkoniyatlaridan samarali foydalanish bo'yicha ishlarni tashkil qilish muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi PF-5368-son "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni, 2020-yil 30-oktabrdagi PF-6099-son "Sog'lom turmush tarzini hayotga keng tatbiq etish va ommaviy

sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g’risida”gi farmoni, 2021-yil 16-iyundagi PQ-5148-son “Aholining jismoniy tayyorgarlik darajasini baholash tizimini joriy etishning tashkiliy chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori va sohaga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan. Zamonaviy sharoitda boshlang’ich sinf o‘quvchilarning sog’lig’ini saqlash va mustahkamlash, harakat qobiliyatlarini rivojlantirish, jismoniy va axloqiy-irodaviy fazilatlarini tarbiyalashda jismoniy faoliyatning ahamiyati sezilarli darajada oshib bormoqda.

Boshlang’ich sinf o‘quvchilarning sog’lig’ini saqlash va mustahkamlash, tarbiyaviy axloqiy fazilatlarni shakllantirish, jismoniy-irodaviy fazilatlarni tarbiyalashda optimal tashkil etilgan harakat tartibining ahamiyati sezilarli darajada oshadi.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya bugungi kunda bolalar bilan bog’liq bo‘lgan har bir kishi tomonidan hal qilinishi kerak bo‘lgan dolzarb va murakkab muammolardan biridir, chunki biz hozir bolaning ruhiyatiga bergan e’tiborimiz keyinchalik namoyon bo‘ladi, bu uning va bizning hayotimizga aylanadi. [2]

Bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash muammolarini hal qilishning samarali vositalaridan biri bu jismoniy tarbiya, chunki jismoniy tarbiya axloqiy, ma’naviy, estetik rivojlanishga hissa qo‘shadigan boshqa har qanday tarbiyadan ajralmasligi mumkin. Jismoniy tarbiya bo‘yicha muntazam mashg’ulotlar bolalarimizga nafaqat harakat ko‘nikmalarini egallash va jismoniy fazilatlarni rivojlantirish, balki xarakterni mustahkamlash, axloqiy fazilatlarni shakllantirish va sog’lom turmush tarzi asoslarini yaratishga imkon beradi. Jismoniy tarbiya mashg’ulotlari axloqiy tajribani boyitishga yordam beradi, bolaning axloqiy xulq – atvorini shakllantiradi, bolaning ichki dunyosiuning fikrlari, his-tuyg’ulari, axloqiy fazilatlari, xulq-atvori shakllanadi va rivojlanadi. Axloqiy qadriyatlar amal qilish doirasiga ko‘ra:

-shaxsiy axloqiy qadriyatlar - kasbiy burchini bajarish, sevgisiga sadoqatli bo‘lish, halol rizq topish, so‘zning ustidan chiqish, oila sha’nini saqlash, haromdan hazar qilish;

-milliy axloqiy qadriyatlar mehmondo‘stlik, kattalarga nisbatan hurmat, saxovat. Homiylik, ota-onani e’zozlash, bolajonlar va h.k.lar

-mintaqaviy axloqiy qadriyatlar do‘stlik. Yangi qo‘shnichilik, bag’rikenglik, mehmondo‘stlik, o‘zaro hurmat.

-umuminsoniy axloqiy qadriyatlar: insonparvarlik, adolatparvarlik, vatanparvarlik, o‘zaro hurmat, qonuniylik, jamoatchilik.

Ushbu modelning har bir bo‘limi, ularning maqsadi, kerakli vositalar, amaliy faoliyatlar, ma’lumot beruvchi faoliyatlar va baholash tizimi yanada aniq va mukammal ko‘rinishda taqdim etilgan.

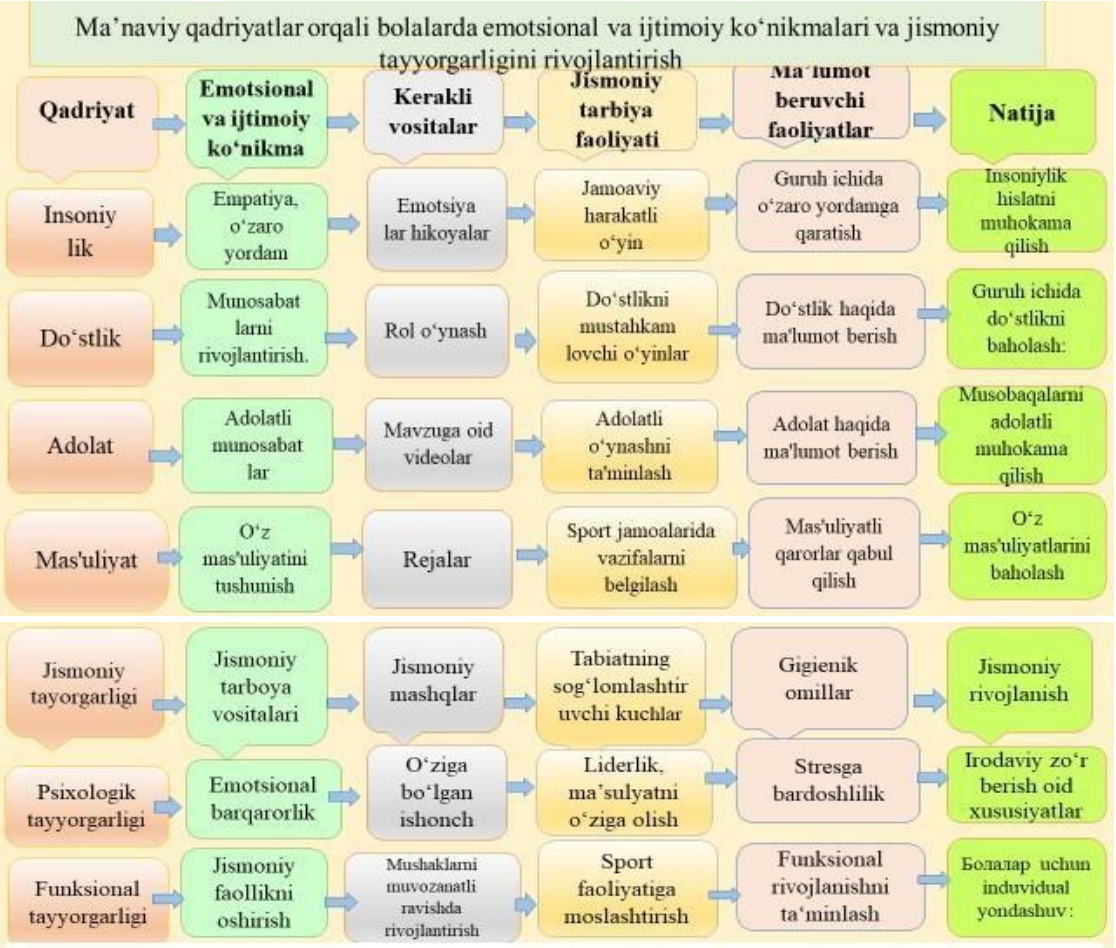

Bu bolalar uchun emotsional va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda samarali va qiziqarli model hisoblanadi. Jismoniy tarbiya tadbirlari bolalarning emotsional rivojlanishini yaxshilashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu tadbirlar bolalarning jismoniy faoliyatini, do‘stlik va emotsional holatini rivojlantirishga yordam beradi

O‘tkazilgan pedagogik tajriba natijalari boshlang’ich sinf o‘quvchilarining aqliy rivojlanish ko‘rsatkichlarida sezilarli ijobiy o‘zgarishlar yuz berganini ko‘rsatdi. Jumladan, diqqat hajmi tajriba guruhida nazorat guruhiga nisbatan 0,95 ballga yuqori bo‘lib, bu ko‘rsatkichda <0,001 darajadagi statistik ishonchlilik aniqlandi. Shuningdek, tafakkur tezligi sezilarli darajada oshdi: tajriba guruhi topshiriqlarni o‘rtacha 3,2 soniyaga tezroq bajardi ($t = 4,62$; $p < 0,001$).

Xotira ko‘rsatkichlari ham yaxshilandi-tajriba guruhidagi o‘quvchilar o‘rtacha 0,9 ta ko‘proq so‘z birikmasini eslab qolishgan ($t = 4,22$; $P < 0,001$). Mantiqiy fikrlash test natijalariga ko‘ra esa, ularning ballari nazorat guruhiga nisbatan 1,8 ballga yuqori chiqdi ($t = 4,01$; $p < 0,001$).

Eng muhim natija sifatida, umumiy aqliy ko‘rsatkichlar yig’indisida 4,45 birlik ijobiy farq kuzatildi ($t = 5,18$; $p < 0,001$), bu esa eksperimental mashg’ulotlar bolalarning kognitiv salohiyatini oshirishda samarali bo‘lganini tasdiqlaydi.

Tajriba va nazorat guruhidagi boshlang'ich sinf o‘quvchilarining aqliy ko‘rsatkichlari ustida o‘tkazilgan pedagogik tajriba natijalari shuni ko‘rsatadiki, tajriba guruhi o‘quvchilarining barcha aqliy faoliyat turlari bo‘yicha natijalari nazorat guruhiga nisbatan yuqoriroq bo‘ldi. Xususan, diqqat hajmi tajriba guruhida o‘rtacha 7,45 ± 0,92 ballni tashkil etib, nazorat guruhidagi 6,50 ± 0,88 ballga nisbatan 0,95 ballga yuqori bo‘ldi. Bu farq t-hisoblangan = 3,77 va P < 0,001 darajasida ishonchli ekanligi bilan tasdiqlandi.

1. Bir kunlik harakatlar soni. Tajriba guruhi o‘quvchilari tajriba davomida bir kunlik harakatlar soni bo‘yicha sezilarli o‘sishga erishgan. O‘g'il bolalarda 16.4%, qiz bolalarda esa 18.9% o‘sish kuzatilgan, bu o‘quvchilarning jismoniy faolligi oshganligini ko‘rsatadi. Bu o‘sish, tajriba guruhidagi o‘quvchilarning kundalik jismoniy faoliyatga qiziqishini va faol bo‘lishini bildiradi.

2. Yurish paytida daqiqadagi harakat intensivligi:

O‘g'il bolalarning yurish intensivligi 30.5% ga, qiz bolalarda esa 27.4% ga oshgan. Bu ko‘rsatkich jismoniy faollikning intensivligining oshganligini va o‘quvchilarning tezroq yurishini ko‘rsatadi. Bu o‘zgarish, o‘quvchilarning umumiy jismoniy tayyorgarlik darajasining yuksalganligini tasdiqlaydi.

3. Zalda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida harakatlar soni:

O‘g'il bolalarda 30.3%, qiz bolalarda esa 32.7% o‘sish kuzatilgan.

Bu o‘zgarish o‘quvchilarning sport zalidagi mashg'ulotlarga aktivroq qatnashganligini ko‘rsatadi, natijada mashg'ulotlar davomida bajarilgan harakatlar soni ortgan.

4. Jismoniy tarbiya mashg'ulotida daqiqadagi harakat intensivligi:

O‘g'il bolalarda 15.0%, qiz bolalarda esa 13.5% o‘sish bo‘lib, ularning jismoniy tarbiya mashg'ulotidagi harakatlari intensivroq bo‘lishi ko‘zga tashlanadi.

Bu o‘quvchilarning jismoniy faolligining va kuch sarflash darajasining oshganligini ko‘rsatadi.

Xulosa. Yosh maktab o‘quvchilarining qiziqish darajasi, qiziqishining mazmuni, xarakteri, o‘qituvchining harakat tartibini oqilona tashkil etish va turli xil jismoniy tarbiya va sport harakatlaridan va jismoniy mashqlar shakllaridan foydalangan holda o‘quv va o‘quv mashg'ulotlarida bolalarning turli faoliyatlarini to‘g'ri boshqarish qobiliyatiga bog'liq. O‘qituvchining jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini to‘g'ri tashkil etish va amalga oshirish qobiliyati, bolalarning turli xil qiziqishini oqilona boshqarish jismoniy faolligini, aqliy va jismoniy faoliyatni yaxshilash uchun eng muhim shartlardan biridir. Mehnat qobiliyati, ortiqcha yuklamani bartaraf etish, charchoqning oldini olish va faol dam olishni ta'minlash., o‘quv va darsdan tashqari jismoniy mashqlar (jismoniy mashqlar shakllari, kichik jismoniy tarbiya shakllari) ning turli shakllari va turlarining

oqilona kombinatsiyasi bolalarning yoshi va tayyorgarlik darajasiga mos keladigan kundalik jismoniy faolligini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yarashev K.D. Ommaviy sog’lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va xalq milliy o‘yinlari bo‘yicha mutaxassislar tayyorlash masalalari. Monog., -T.: O‘zDJTI nashr.1997
2. Imomnazarov M. Milliy ma’naviyatimiz nazariyasiga chizgilar, Ma’sul muharrirlar: N.Komilov, M.Quronov. –T.: Sharq, 1998. – 240 b.
3. Asamaddinov E. Axloqiy madaniyat va uning rivojlanish xususiyatlari: Falsafa. fan. nomzodi. diss.avtoref.-Toshkent: ToshD, 1999.22-b
4. Sho‘po‘latov A. Jismoniy tarbiya mutaxassislarida ma’naviy qadriyatlarni shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish. Ped. fanl.fals.dokt. diss. – Chirchiq, 2019. – 147 b.
5. Akbarov A., Musayev B.B. Sportda matematik tahlil usullari. Darslik. – T.: «Tafakkur qanoti», 2014. – B. 442-444.
6. Abdullaev A., Xonkeldiev Sh. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. - T.: O‘zDJTI, 2005. – 231 b.
7. Akrushenko A.V. Psixologiya razvitiya ivozrastnaya psixologiya. – M.: Eksmo, 2006. – 250 s.

XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Tilavoldiyeva Dilrabo
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada chet tillarini o‘qitishda innovatsion texnologiyalarning o‘rni hamda ularning o‘quvchilarning yangi tilni o‘rganish jarayoniga ko‘rsatadigan ijobiy ta’siri yoritiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, chet tili, zamonaviy texnologiyalar, o‘qituvchi, o‘quvchi.

Annotation. This article examines the role of innovative technologies in foreign language teaching and highlights their positive impact on learners’ process of acquiring a new language.

Key words: education, foreign language, modern technologies, teacher, student.

Kirish. Bugungi kunda texnologiyalarni hayotimizning deyarli barcha sohalarida, jumladan ishlab chiqarish, tibbiyot, kommunikatsiya va boshqa yo‘nalishlarda uchratish mumkin. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim tizimiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Xususan, chet

tillarini o‘qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirish va ularning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy texnologiyalarning chet tilini o‘qitishdagi o‘rni. Ikkinchi tilni o‘rgatishda turli media vositalaridan dars jarayonida unumli foydalanish o‘quvchilarning til kompetensiyasini oshirishga xizmat qiladi. Faqat an’anaviy o‘qitish materiallari — doska va ko‘rgazmali qurollar bilan cheklanib qolish bugungi kunda yetarli emas. Zamonaviy texnologiyalar dars jarayonini qiziqarli, interaktiv va samarali tashkil etishga yordam beradi. Texnologiyalar davrida tug’ilib, shu muhitda voyaga yetayotgan yoshlar uchun an’anaviy usulda o‘tiladigan darslar ularning e’tiborini yetarli darajada jalb qila olmasligi mumkin.

Yangi mavzularni o‘rgatishda texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning mavzu bo‘yicha tushunchasini chuqurlashtiradi, grammatikani o‘rganishni esa zerikarli jarayondan qiziqarli mashg’ulotga aylantiradi. Natijada o‘quvchilar keyinchalik ushbu ma’lumotlarga oid mashqlarni bajarishda ularni osonroq eslab qoladilar. Shuningdek, o‘rganilayotgan tilning o‘zida berilgan audio va video materiallar o‘quvchilarning eshitib tushunish (listening) ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Vizual va audiovizual vositalardan foydalanish. Yangi so‘zlarni o‘rganishda o‘qituvchi ularni rasmlar (flashcards) orqali taqdim etishi mumkin. Bunda o‘quvchilar vizual o‘rganish (visual learning) orqali so‘zlarni tezroq va samaraliroq eslab qoladilar. Rasmlar va videolar so‘zlar hamda ifodalarni real hayotiy vaziyatlar bilan bog’lashga yordam beradi. Masalan, “salomlashmoq” so‘zini o‘rgatishda ikki kishining salomlashayotgan tasvirini katta ekranda ko‘rsatish orqali o‘quvchilar bu so‘zning amaliy qo‘llanilish vaziyatlarini yaxshiroq anglaydilar.

Shuningdek, har bir so‘zni o‘rganishda uning to‘g’ri talaffuziga alohida e’tibor qaratish muhim. O‘qituvchi filmlar yoki videolardan qisqa parchalar orqali so‘zlarning tabiiy talaffuzini namoyish etib, o‘quvchilarda noto‘g’ri talaffuz (mispronunciation) muammosini kamaytirishga yordam beradi.

Madaniy kompetensiyani rivojlantirish. Zamonaviy texnologiyalar o‘rganilayotgan til madaniyati haqida ma’lumot olish va tasavvur hosil qilish imkonini ham yaratadi. Til o‘rganilayotgan mamlakatlarning urf-odatlari, milliy taomlari, bayramlari va kiyimlari haqida qisqa videolardan foydalanish o‘quvchilarning ushbu tilga bo‘lgan qiziqishini yanada oshiradi va ularning madaniy kompetensiyasini rivojlantiradi.

O‘yin asosida va mustaqil o‘qitish. Zamonaviy texnologiyalar yordamida dars jarayonida o‘yin asosida o‘qitish (game-based learning) yondashuvini qo‘llash mumkin. Bu usul o‘quvchilarning faolligini ta’minlab, darsni yanada jonli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Nazariyaga haddan tashqari tayanilgan darslarda o‘quvchilar tezda charchaydi, diqqat susayadi va ma’lumotni qabul qilish sekinlashadi. Bunday vaziyatlarda xorijiy tilda qisqa qo‘shiqlar, viktorinalar yoki madaniy hordiq materiallaridan foydalanish ijobiy natija beradi.

O‘qituvchi o‘quvchilarning mustaqil ravishda bilim va ko‘nikmalarini oshirishlari uchun texnologiyalardan qanday foydalanish bo‘yicha yo‘naltiruvchi ko‘rsatmalar berishi ham muhimdir. Masalan, Quizlet orqali yangi so‘zlarni (vocabulary) yodlash, ishonchli (reliable) ta’limiy saytlarni aniqlash yoki sun’iy intellektdan to‘g’ri buyruqlar (prompts) orqali samarali foydalanish bo‘yicha tavsiyalar berilishi mumkin.

Uyga vazifa va onlayn platformalar. Uyga vazifalarni tashkil etishda ham texnologiyalardan samarali foydalanish mumkin. Masalan, Padlet platformasi orqali o‘qituvchi topshiriqlar berishi va o‘quvchilar o‘z fikrlarini yozma yoki audio shaklida ifodalashlari mumkin. Padlet guruh muhokamalari, hamkorlikda ishlash va o‘quvchilarning gapirish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qulay vosita hisoblanadi. O‘quvchilar sinfdoshlari oldida xato qilishdan cho‘chimagan holda o‘z fikrlarini erkin ifodalay oladilar, bu esa ularning ishonchini oshiradi.

Muammolar va xulosalar. Biroq ko‘plab maktablarda chet tili sinfxonalari zamonaviy texnologiyalar bilan yetarli darajada ta’minlanmagan. Bu holat o‘qitish jarayonining an’anaviy usullar bilan cheklanib qolishiga sabab bo‘lmoqda. Bundan tashqari, chet tili o‘qituvchilarining o‘zlari ham zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha malakali va ijodkor (creative) bo‘lishlari talab etiladi. Faqatgina rasm yoki video ko‘rsatish bilan cheklanib qolmasdan, texnologiyalarning barcha imkoniyatlaridan samarali foydalanish muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy innovatsion texnologiyalar chet tillarini o‘qitish jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ular o‘quvchilarning til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, dars samaradorligini ta’minlaydi va mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Achilova, R. T. (2023). *The use of modern innovative technologies in foreign language teaching and its effectiveness*. Science and Innovation International Scientific Journal, 2(1), January. UIF-2022: 8.2. ISSN: 2181-3337. Scientists.uz.

2. Tsaturova, I. A. (2004). *Computer technologies in foreign language teaching*. Training manual for schools. Moscow: Higher School.

3. Harmer, J. (2015). *How to teach English*. Harlow: Pearson Education.

4. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

5. Dudeney, G., Hockly, N., & Pegrum, M. (2013). *Digital literacies*. Harlow: Pearson.

6. Chapelle, C. A. (2001). *Computer applications in second language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.

7. Godwin-Jones, R. (2018). Using mobile technology to develop language skills and cultural understanding. *Language Learning & Technology*, 22(3), 1–17.

FLIPPED CLASSROOM (AG'DARILGAN SINF) TEXNOLOGIYASI ORQALI TIL O'RGANUVCHILARNING MUSTAQIL TA'LIMINI TASHKIL ETISH

Karimboyeva Gulnoza Javlon qizi
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitish jarayonida «Flipped Classroom» (Ag'darilgan sinf) innovatsion texnologiyasining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. An'anaviy ta'lim tizimidan farqli o'laroq, bu yondashuv til o'rganuvchilarning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirishga, auditoriya vaqtini esa amaliy va kommunikativ mashg'ulotlarga sarflashga imkon berishi ilmiy asoslangan. Maqolada ag'darilgan sinf modelini dars jarayoniga tatbiq etish bosqichlari va uning pedagogik-psixologik afzalliklari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Flipped Classroom, ag'darilgan sinf, mustaqil ta'lim, ingliz tili o'qitish metodikasi, axborot texnologiyalari, faol o'rganish, kommunikativ yondashuv.

Flipped Classroom (ag'darilgan sinf) texnologiyasi orqali til o'rganuvchilarning mustaqil ta'limini tashkil etish masalasi so'nggi yillarda pedagogika va metodika sohasida dolzarb mavzulardan biriga aylandi. Axborot texnologiyalarining keng rivojlanishi ta'lim jarayonini yangicha yondashuvlar asosida tashkil etishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, ingliz tilini o'qitishda o'quvchining faolligini oshirish, uni mustaqil fikrlashga va o'z-o'zini boshqarishga o'rgatish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. An'anaviy dars modelida o'qituvchi asosiy axborot manbai bo'lib, dars vaqtining katta qismi yangi mavzuni tushuntirishga sarflanadi, o'quvchilar esa ko'proq tinglovchi rolida qolib ketadilar. Natijada amaliy mashg'ulotlar va jonli muloqot uchun vaqt yetarli darajada ajratilmaydi. Bu esa chet tilini o'zlashtirish jarayonida muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Ag'darilgan sinf modeli aynan shu muammoga muqobil yechim sifatida shakllangan. Mazkur yondashuvda nazariy material darsdan oldin, mustaqil

ravishda o‘rganiladi, auditoriya vaqti esa asosan amaliy faoliyat, muhokama va kommunikativ mashg’ulotlarga bag’ishlanadi. Ushbu modelning asosiy g’oyasi shundan iboratki, o‘quvchi yangi mavzu bilan dastlab mustaqil ravishda tanishadi, dars jarayonida esa o‘zlashtirgan bilimlarini qo‘llash, tahlil qilish va mustahkamlash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu jarayon o‘quvchini passiv qabul qiluvchidan faol ishtirokchiga aylantiradi.

Nazariy jihatdan qaralganda, ag’darilgan sinf modeli konstruktivizm tamoyillariga tayanadi. Konstruktivistik yondashuvga ko‘ra, bilim tayyor shaklda berilmaydi, balki o‘quvchining faol ishtiroki orqali shakllanadi. Shuningdek, ushbu model Bloom taksonomiyasining yuqori bosqichlariga e’tibor qaratadi. An’anaviy ta’limda auditoriya vaqti asosan “eslab qolish” va “tushunish” kabi quyi darajadagi kognitiv jarayonlarga sarflansa, ag’darilgan sinf modelida bu bosqichlar mustaqil ta’lim jarayoniga ko‘chiriladi. Natijada dars vaqtida “qo‘llash”, “tahlil qilish”, “baholash” va “yaratish” kabi murakkab fikrlash jarayonlari amalga oshiriladi. Ayniqsa, chet tilini o‘qitishda bunday yondashuv samarali hisoblanadi, chunki til o‘rganish jarayoni doimiy amaliy mashq va muloqotni talab qiladi.

Mazkur modelni ingliz tili darslarida qo‘llash jarayonida avvalo o‘quvchilarga qisqa va mazmunli video materiallar taqdim etiladi. Odatda 5–10 daqiqalik tushuntirish videolari samarali natija beradi. Bunday videolarda grammatik qoidalar, leksik birliklar va ularning qo‘llanishiga oid misollar beriladi. O‘quvchilar ushbu materiallarni o‘zlariga qulay vaqtda ko‘rib chiqadilar, zarur joylarda to‘xtatib, qayta ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa individual o‘zlashtirish tezligini hisobga olishga yordam beradi. Ayrim o‘quvchilar materialni bir marta ko‘rish orqali tushunsa, boshqalar uni bir necha bor takrorlab o‘rgan ishlari mumkin. Shu tariqa differensial yondashuv tabiiy ravishda ta’minlanadi.

Dars jarayonida esa asosiy e’tibor amaliy mashg’ulotlarga qaratiladi. Masalan, yangi o‘rganilgan grammatik mavzu asosida rolli o‘yinlar, juftlikdagi suhbatlar yoki kichik guruhlarda muhokamalar tashkil etiladi. O‘quvchilar nazariy bilimlarini real kommunikativ vaziyatlarda qo‘llashga harakat qiladilar. Bu jarayonda o‘qituvchi ma’lumot beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi va maslahat beruvchi rolini bajaradi. Darsdagi talaba nutq faolligi sezilarli darajada oshadi. Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar mavzu bilan oldindan tanish bo‘lib kelganlarida, ular darsda o‘zlarini ishonchliroq tutadilar va muhokamada faolroq ishtirok etadilar.

Ag’darilgan sinf modeli mustaqil ta’lim ko‘nikmasini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchi darsga tayyorgarlik ko‘rmasdan kelgan taqdirda amaliy mashg’ulotda faol ishtirok eta olmaydi. Shu sababli u o‘z vaqtini

rejalashtirish, berilgan materialni mustaqil o‘rganish va savollar tayyorlashga odatlanadi. Bu jarayon asta-sekin o‘z-o‘zini boshqarish kompetensiyasini rivojlantiradi. Mustaqil ta’lim jarayoni nafaqat til o‘rganishda, balki kelgusidagi kasbiy faoliyatda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tajriba tariqasida o‘tkazilgan kuzatuvlar davomida talabalar ikki xil model asosida o‘qitildi. Dastlab an’anaviy yondashuv qo‘llanildi, keyinchalik esa ag’darilgan sinf modeli joriy etildi. Bir necha hafta davom etgan jarayonda talabalarning darsdagi ishtiroki va nutq faolligi taqqoslab kuzatildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, flipped model qo‘llanilgan darslarda talabalar ko‘proq savol berishdi, guruhli ishlarda faolroq qatnashishdi va mustaqil fikr bildirishga harakat qilishdi. So‘rovnoma natijalariga ko‘ra, ko‘pchilik talabalar darsning interaktiv shaklini ma’qullaganliklarini bildirishdi.

Albatta, ushbu modelni joriy etishda ayrim qiyinchiliklar ham mavjud. Ba’zi o‘quvchilar dastlab mustaqil tayyorgarlikka yetarli e’tibor bermasligi mumkin. Bundan tashqari, texnik vositalar va internet imkoniyatlari hamma uchun bir xil darajada emasligi ham muhim omil hisoblanadi. O‘qituvchidan esa qo‘shimcha tayyorgarlik va vaqt talab etiladi, chunki sifatli video material tayyorlash ma’lum darajada mehnat talab qiladi. Shunga qaramay, uzoq muddatli istiqbolda ushbu modelning samaradorligi o‘zini oqlaydi.

Shu bilan birga, ag’darilgan sinf texnologiyasini qo‘llash jarayonida o‘quvchilarning motivatsiyasida ham sezilarli o‘zgarishlar kuzatiladi. An’anaviy darslarda ko‘pincha bir xil takrorlanadigan mashqlar va o‘qituvchi markazli tushuntirishlar o‘quvchilarning qiziqishini pasaytirishi mumkin. Flipped model esa darsni jonli va dinamik shaklga keltiradi. O‘quvchilar oldindan tayyorlangan material bilan kelgani sababli, ular muhokamada o‘z fikrini bildirishga intiladilar. Bu esa ichki motivatsiyaning shakllanishiga xizmat qiladi. Psixologik nuqtai nazardan, shaxsning o‘zi tayyorlanib kelgan mavzuda faol ishtirok etishi uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Mazkur model, shuningdek, differensial va inkluziv ta’lim tamoyillarini amalga oshirishda ham qulay imkoniyat yaratadi. Har bir o‘quvchining bilimni o‘zlashtirish tezligi turlicha bo‘lganligi sababli, video va raqamli materiallar ularga individual tempda ishlash imkonini beradi. Tez o‘zlashtiradigan o‘quvchi qo‘shimcha manbalar bilan ishlashi mumkin, mavzuni sekinroq tushunadigan o‘quvchi esa videoni qayta ko‘rish orqali bilimini mustahkamlaydi. Bu jarayon o‘quvchilar orasidagi bilim tafovutini kamaytirishga yordam beradi.

Ag’darilgan sinf modelida baholash tizimi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Faqat yakuniy natijani emas, balki o‘quvchining jarayondagi ishtirokini ham baholash maqsadga muvofiqdir. Masalan, darsdan oldingi tayyorgarlik uchun qisqa onlayn testlar yoki reflektiv savollar berish mumkin. Auditoriya jarayonida

esa guruhli ishdagi faollik, muloqotdagi ishtirok va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati inobatga olinadi. Bunday yondashuv formatif baholash tamoyiliga mos keladi va o‘quvchining rivojlanish dinamikasini kuzatishga yordam beradi.

Raqamli pedagogika nuqtai nazaridan, flipped model o‘qituvchidan yangi ko‘nikmalarni talab qiladi. Video material tayyorlash, interaktiv platformalardan foydalanish, onlayn testlar tuzish va ta’limni boshqarish tizimlarini samarali qo‘llash zamonaviy o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalaridan biri hisoblanadi. Shu bois ushbu modelni keng joriy etish uchun pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish zarur.

Bundan tashqari, ag’darilgan sinf texnologiyasi hamkorlikda o‘rganish (collaborative learning) jarayonini kuchaytiradi. Dars vaqtida o‘quvchilar juftlikda yoki kichik guruhlarda ishlash orqali nafaqat til ko‘nikmalarini, balki ijtimoiy kompetensiyalarni ham rivojlantiradilar. Ular fikr almashish, o‘z nuqtai nazarini himoya qilish, boshqalarning fikrini tinglash va murosaga kelish ko‘nikmalarini egallaydilar. Bu esa chet tilini o‘rganishni faqat akademik jarayon emas, balki ijtimoiy muloqot vositasi sifatida anglashga yordam beradi.

Mazkur modelning uzoq muddatli ta’siri ham alohida e’tiborga loyiq. Mustaqil ta’limga o‘rgangan o‘quvchi keyinchalik yangi bilimlarni egallashda tashabbuskor bo‘ladi. U ma’lumotni faqat o‘qituvchidan kutmaydi, balki mustaqil ravishda izlaydi, tahlil qiladi va xulosa chiqaradi. Zamonaviy jamiyatda aynan shunday kompetensiyalar yuqori baholanadi. Shuning uchun ag’darilgan sinf modeli nafaqat til o‘qitishda, balki shaxsning umumiy intellektual rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, modelni samarali joriy etish uchun ma’lum shart-sharoitlar zarur. Avvalo, o‘quvchilar va ota-onalarga ushbu yondashuvning mazmuni va maqsadi tushuntirilishi lozim. Darsdan oldingi tayyorgarlikning ahamiyati aniq izohlanmasa, model to‘liq ishlamasligi mumkin. Ikkinchidan, materiallar ortiqcha murakkab yoki haddan tashqari uzun bo‘lmasligi kerak. Qisqa, aniq va amaliy yo‘naltirilgan kontent yuqori samaradorlik beradi. Uchinchidan, auditoriya mashg’ulotlari haqiqatan ham interaktiv va mazmunli tashkil etilishi zarur; aks holda modelning mohiyati yo‘qoladi.

Umuman olganda, ag’darilgan sinf texnologiyasi ingliz tilini o‘qitishda samarali va zamonaviy yondashuv sifatida namoyon bo‘lmoqda. U auditoriya vaqtini maqsadli va samarali tashkil etish, o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish hamda mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ta’lim jarayonini talaba markazli asosda tashkil etish, o‘quvchini faol ishtirokchiga aylantirish va raqamli resurslardan oqilona foydalanish bugungi kunning muhim talablaridan biridir. Shu nuqtai nazardan,

ag’darilgan sinf modelini bosqichma-bosqich va puxta rejalashtirilgan tarzda joriy etish chet tilini o‘qitish samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, ag’darilgan sinf texnologiyasi chet tilini o‘qitish jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. U o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish, tanqidiy fikrlash va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli vositalar bilan uyg’unlashgan holda ushbu model ta’lim jarayonini yanada moslashuvchan, samarali va zamonaviy talablarga javob beradigan shaklga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bergmann, J., Sams, A. (2012). Flip your classroom: Reach every student in every class every day. International Society for Technology in Education.

2. Bishop, J. L., Verleger, M. A. (2013). The flipped classroom: A survey of the research. ASEE National Conference Proceedings, Atlanta, GA.

3. Brinks Lockwood, R. (2014). Flip It! Strategies for the ESL Classroom. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

4. Mehring, J. (2016). Present research on the flipped classroom and potential tools for the EFL classroom. Computers in the Schools, 33(1), 1-10.

5. Nunan, D. (2004). Task-Based Language Teaching. Cambridge University Press.

TALABALARNING MATERIALSHUNOSLIK ASOSLARIGA OID KOMPETENSIYALARNI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Masharipova Xadicha Javlon qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim kafedrasi o‘qituvchi-stajyori

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida talabalarning gazlama materialshunosligi bo‘yicha o‘rgangan bilim, ko‘nikma, malakalarini raqamli texnologiyalar orqali mustahkamlash va raqamli texnologiyalar afzaliklari haqida so‘z boradi.

Abstract. This article discusses the benefits of digital technologies in strengthening the knowledge, skills, and competencies of students in textile materials science in higher education institutions.

Аннотация. В данной статье рассматриваются преимущества цифровых технологий в укреплении знаний, навыков и компетенций студентов, изучающих материаловедение текстиля в высших учебных заведениях.

Kalit so‘zlar: metodika, kompetensiya, raqamli texnologiyalar, multimedia, virtual laboratoriyalar, ma’lumotlar bazasi, 3D-modellashtirish, mustaqil izlanish, tadqiqot, sun’iy intelekt.

Keywords: methodology, competence, computer technologies, multimedia, virtual laboratories, database, 3D modeling, independent research, research, artificial intelligence.

Ключевые слова: методология, компетенция, компьютерные технологии, мультимедиа, виртуальные лаборатории, база данных, 3D-моделирование, самостоятельное исследование, исследование, искусственный интеллект.

Hozirgi davr ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish talabalarda ijodiy kompetensiyalarni shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar bilimlarni vizual idrok etish imkonini kengaytirib, nazariy ma’lumotlarni amaliy tajribalar bilan uyg’unlashtirishga yordam beradi. Natijada, talabalarda nafaqat kasbiy kompetensiyalar, balki ilmiy-ijodiy salohiyat ham shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi. Oliy ta’lim muassasalarida fanlarni, xususan, materialshunoslikni o‘qitishda innovatsion raqamli metodlardan foydalanish talabalarning ijodiy kompetensiyalarini shakllantirish, ularning mustaqil izlanish va tadqiqot olib borish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Materialshunoslik – nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni uyg’unlashtiruvchi fan bo‘lib, uni o‘qitishda raqamli vositalardan foydalanish talabalarning kasbiy tayyorgarligini yangi bosqichga olib chiqadi.

Oliy ta’lim muasasasalarida dasturiy ta’lim vositalari asosida bo’lajak o’qituvchilarning kompetensiyalarini shakllantirish bo’yicha U.Y.Yuldashev, F.M.Zakirova, A.Abduqodirov, U.Sh.Begimqulov, B.B.Mo’minov, J.A.Xamidov, O.X.To’raqulov, M.M.Aripov, S.S.G‘ulomov, N.I.Taylaqov, D.N.Mamatov, S.Q.Tursunov, F.S.To’rabekov, F.H.G‘afforov, S.J.To’rayev, A.R.Jo’rayev, Z.D.Rasulova, S.I.Arxangelskiy, Y.K.Babanskiy, V.P.Bespalko, B.S.Gershunskiy, P.D.Volkovning ishlarida ko’rib chiqilgan.

N.E.Afanaseva, V.P.Bespalko, B.G.Gershunovskiy, O.A.Kozlov tomonlaridan o’quv jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning umumiy masalalarini aks ettiruvchi uslubiy va nazariy yondashuvlarni izlash bo’yicha tadqiqotlar olib borganlar.

A.R.Jo’rayevning ilmiy tadqiqot ishida multimediali o’qitish platformasi imkoniyatlaridan foydalanib, AutoCAD, Visual Basic va Masromedia Flash dasturiy paketlari asosida dasturlashtirilgan elektron o’quv-metodik vositalarini ishlab chiqish orqali bo’lajak kasbiy fanlar o’qituvchilarini kasbiy

kompetensiyalarini shakllantirishning elektron-metodik ta’minoti takomillashtirilgan.

Bo’lajak texnologiya fani o’qituvchilarining ijtimoiy va kasbiy tayyorgarligini, texnik ijodkorligini shakllantirishda o’ziga xos usul va vositalarini ishlab chiqish kabi muhim pedagogik vazifalarini o’z ichiga oladi. Bugungi kunda kompyuter texnologiyalari va internet saytlaridan barcha sohalarda keng foydalanilmoqda.

Ixtisoslik fanlarini o’qitishda kompyuter dasturlaridan foydalanish nafaqat ta’lim samaradorligini oshiradi, balki talabalarning bilim, ko’nikma va malakalarining shakllanishiga ham imkoniyat yaratadi; talabalarni mustaqil fikrlashga va ijodkorlik faoliyatining rivojlanishiga yordam beradi.

Bundan ko’rinib turubdiki, texnologiya fanini o’qitishda elektron didaktik vositalarning o’rni uning nazariy asoslari va metodikasi, shuningdek zamonaviy axborot kompyuter texnologiyalaridan foydalanish va uni takomillashtirishga yetarlicha e’tibor qaratilmagan bu esa o’z navbatida biz tanlagan mavzuning o’ta dolzarbligini ko’rsatadi.

Materialshunoslik fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash bir necha yo‘nalishda samarali hisoblanadi:

1. Virtual laboratoriyalar – materiallarning fizik-kimyoviy xossalarini vizual modellashtirish orqali talabalarga amaliy tajribalar o‘tkazish imkonini beradi. Bu metod talabaning xatolardan qo‘rqmasdan tajriba o‘tkazishiga sharoit yaratadi.

2. 3D-modellashtirish – turli materiallarning tuzilishi, mexanik xossalari va qo‘llanilish sohalarini o‘rganishda samarali vosita hisoblanadi. Talabalar o‘zlari yaratgan 3D-modellar orqali ilmiy izlanish olib boradilar.

3. Raqamli simulyatsiyalar – murakkab tajribalarni kompyuter muhiti orqali o‘tkazish, natijalarni tahlil qilish va solishtirish imkonini beradi. Bu usul ilmiy-tadqiqot ishlarida katta yordam beradi.

4. Onlayn ma’lumotlar bazalari va sun’iy intellekt vositalari – zamonaviy ilmiy axborotlarni o‘zlashtirish, yangi ma’lumotlarni izlash va tahlil qilishda samarali hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar orasida, pedagogik texnologiyalardan tashqari boshqa ta’limiy muhim raqamli texnologiyalarni ajratish mumkin: boshqarish (masalan, ta’lim tashkiloti tarmog’ida hujjat boshqarishni avtomatlashtirishni ta’minlash), neyrobiologik (masalan, talabalarning salomatligi va psixofiziologik holati parametrlarini aniqlashga imkon beruvchi datchiklardan foydalanishga asoslangan), ishlab chiqarish (belgilangan kasbiy bilimlarning shakllanishini ta’minlash). Raqamli kompetensiya – bu raqamli ko‘nikmalarni muayyan kontekstda ishonchli, tanqidiy aks ettirish va mas’uliyat bilan qo‘llash qobiliyatidir.

Oliy ta’lim muassasalarida gazlama materialshunosligi fanini o’qitish jarayonida kompyuter va mobil qurilmalarda qo’llanishi mumkin bo’lgan dasturiy vositalardan foydalanish - ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, shuningdek, talabalarda kasbiy faoliyatga oid zarur bilim, ko’nikma va malakalarni shakllantirishda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A.A. Bo’lajak muhandis-pedagoglarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga oid kompetentligi // “Pedagogning shaxsiy va kasbiy axborot maydonini loyihalashda axborot kommunikatsiya texnologiyalariga oid kompetensiyalar” mavzusidagi ilmiy-amaliy anjuman materialari. – T.: TDPU, 2015

2. Jo‘rayev A. Raqamli texnologiyalar asosida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish. – Toshkent: Fan, 2022

3. Asqarova Z. Bo’lajak o’qituvchilarni kreativ pedagogik yondashuvlar asosida AKT vositalaridan samarali foydalanish. So’ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi, 7-jild, 11-son. - 5-b

4. Asqarova Z.N. Bo’lajak o’qituvchilarni kreativ pedagogik yondashuvlar asosida AKT vositalaridan samarali foydalanishga tayyorlash. So’ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi 7-jild 11-son respublika ilmiy-uslubiy jurnali. 7-bet.

TEXNOLOGIYA FANIDA LOYIHALI TA’LIM TEXNOLOGIYASINING SAMARADORLIGI

Lobarxon Xudayberdiyeva, Samarqand davlat pedagogika instituti,
Email: xudayberdievalobarxon@gmail.com.

Annotatsiya. Mazkur tezisda pedagogik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalar asosida loyihali ta’lim texnologiyasining samaradorligi o‘rganildi. Tadqiqotda konstruktivizm, faoliyatga asoslangan ta’lim va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida loyiha metodini qo‘llash shart-sharoitlari tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, loyihali ta’lim o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanqidiy tahlil qilish va hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Kalit so‘zlar: loyihali ta’lim, kompetensiya, amaliy mashg’ulot, innovatsion texnologiyalar

Аннотация. В данной работе изучена эффективность проектной технологии обучения на основе педагогических подходов и инновационных технологий. Рассмотрены условия эффективного применения проектного метода с позиции конструктивизма, деятельностного и компетентностного подходов. Результаты показывают, что проектное обучение развивает у

учащихся самостоятельное мышление, критический анализ и навыки командной работы.

Ключевые слова: проектное обучение, компетенция, практическое занятие, инновационные технологии

Abstract. This thesis examines the effectiveness of project-based learning (PBL) using pedagogical approaches and innovative technologies. Conditions for effective application of the project method based on constructivism, activity-based, and competency approaches are analyzed. Results indicate that project-based learning enhances students' independent thinking, critical analysis, and teamwork skills.

Keywords: project-based learning, competency, practical lesson, innovative technologies

Kirish. So‘nggi yillarda ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi dolzarb vazifaga aylandi. Ayniqsa, texnologiya fanida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg’unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi [1,2]

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy o‘qitish jarayonida o‘quvchilar ko‘pincha tayyor bilimni qabul qiluvchi sifatida ishtirok etadi, bu esa ularning mustaqil fikrlashi, muammoni hal etish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarining yetarli darajada shakllanmasligiga olib keladi. Xususan, texnologiya fanida an’anaviy o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalari va mustaqil faoliyatga tayyorligi yetarli darajada shakllanmayapti [7].

Shu sababli texnologiya fanida o‘quvchilarning amaliy mustaqilligini oshiruvchi, ularni faol subyektga aylantiruvchi metodlarni qo‘llash zarurati yuzaga kelmoqda. Mazkur muammoni hal etishda loyihali ta’lim texnologiyasi samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.[5,6]

Tadqiqot usuli. Tezis quyidagi usullar asosida tayyorlandi:

• Nazariy tahlil - loyihali ta’limning pedagogik asoslari o‘rganildi;

• Pedagogik kuzatuv - loyiha topshiriqlarini bajarish jarayonida o‘quvchilarning ijtimoiy faolligi tahlil qilindi;

• Taqqoslash va umumlashtirish - an’anaviy va loyiha asosida tashkil etilgan darslar solishtirildi;

• Diagnostika va suhbat - o‘quvchilarning fikr va munosabatlari aniqlandi.

Natijalar. Tadqiqot jarayonida 6-sinf o‘quvchilari bilan texnologiya fanining « Beldan kiyiladigan kiyim turlari. Yubkalar. O‘lchov olish” mavzusi asosida loyihali ta’lim texnologiyasi qo‘llanildi. Darslar muammoli vaziyat asosida tashkil etilib, o‘quvchilar kichik guruhlarda loyiha topshiriqlarini bajardilar.

Boshlang’ich bosqichda o‘tkazilgan diagnostika natijalariga ko‘ra, o‘quvchilarning mavzu bo‘yicha bilim darajasi o‘rtacha ko‘rsatkichni tashkil etdi.

Ayniqsa, andoza tayyorlash va o‘lcham olish bosqichlarida ayrim qiyinchiliklar kuzatildi.

Loyihali ta’lim asosida tashkil etilgan mashg’ulotlar davomida o‘quvchilar:

- yubka modelini tanlash,
- chizma va andoza tayyorlash,
- material sarfini hisoblash,
- yakuniy mahsulotni tikish va taqdim etish bosqichlarini mustaqil amalga oshirdilar.

Yakuniy nazorat natijalari boshlang’ich ko‘rsatkichlarga nisbatan ijobiy o‘sishni ko‘rsatdi. O‘quvchilarning nazariy bilimlari mustahkamlandi, amaliy topshiriqlarni bajarish sifati yaxshilandi. Guruhda ishlash jarayonida o‘quvchilarning o‘zaro muloqoti faollashdi, mas’uliyat va tashabbuskorlik darajasi oshdi.

Xulosa. Loyihali ta’lim texnologiyasi o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini samarali rivojlantiradi va ularni mustaqil, ijtimoiy faol va tashabbuskor shaxs sifatida shakllantiradi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, loyiha faqat bilim berish vositasi emas, balki shaxsni tarbiyalash mexanizmidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g’risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g’risida”gi PF-5712-son Farmoni.

3.Kilpatrick W.H. The Project Method // Teachers College Record. – 1918.

4.Thomas J.W. A Review of Research on Project-Based Learning. – California: Autodesk Foundation, 2000.

5. Bell S. Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future // The Clearing House. – 2010.

6. Kokotsaki D., Menzies V., Wiggins A. Project-based learning: A review of the literature // Improving Schools. – 2016.

7. OECD. Education 2030: The Future of Education and Skills. – Paris: OECD Publishing, 2018.

TEXNOLOGIYA FANINI O‘QITISHDA MARKETING ELEMENTLARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Karimboyeva Xurshida Javlon qizi
Toshkent kimyo – texnologiya instituti talabasi

Annotatsiya: Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy faoliyatga tayyorligini ta’minlash muhim vazifalardan

biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, texnologiya fanini o‘qitish jarayonida marketing elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi, tadbirkorlik qobiliyati hamda bozor iqtisodiyoti sharoitida faoliyat yuritish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada texnologiya fanini o‘qitishda marketing elementlaridan foydalanishning pedagogik ahamiyati, metodik asoslari hamda ta’lim jarayoniga integratsiya qilish yo‘llari tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘quvchilar tomonidan yaratilgan mahsulotlarni baholash, iste’molchi ehtiyojlarini aniqlash, mahsulotni reklama qilish va bozorga taklif etish jarayonlarini o‘quv faoliyatiga kiritishning samarali usullari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, texnologiya ta’limi jarayonida marketing elementlarini qo‘llash o‘quvchilarning amaliy kompetensiyalarini rivojlantiradi, mustaqil fikrlash va innovatsion g’oyalarni ishlab chiqish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning texnologik bilimlarini real iqtisodiy faoliyat bilan bog’lash imkonini beradi hamda ularni kelajak kasbiy faoliyatiga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: texnologiya ta’limi, marketing, innovatsion ta’lim, tadbirkorlik kompetensiyasi, mahsulot dizayni, ta’lim metodikasi, amaliy ko‘nikmalar.

Zamonaviy jamiyatda ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – o‘quvchilarning bilimlarini real hayotiy faoliyat bilan uyg’unlashtirishdir. Ayniqsa, texnologiya fanini o‘qitishda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Texnologiya fani o‘quvchilarga turli mahsulotlar yaratish jarayonini o‘rgatish bilan birga, ularni ishlab chiqarish, dizayn, iqtisodiy samaradorlik va iste’molchi ehtiyojlarini hisobga olish kabi muhim omillar bilan ham tanishtiradi.

Bugungi kunda bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday mahsulot yoki xizmat muvaffaqiyati ko‘p jihatdan marketing strategiyalariga bog’liq hisoblanadi. Marketing nafaqat mahsulotni sotish jarayoni, balki iste’molchi ehtiyojlarini aniqlash, mahsulot dizaynini takomillashtirish, reklama va brend yaratish kabi jarayonlarni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli texnologiya fanini o‘qitishda marketing elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning iqtisodiy fikrlashini rivojlantirish hamda ularni kelajak kasbiy faoliyatiga tayyorlashda muhim pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Ta’lim jarayonida marketing elementlarini qo‘llash o‘quvchilarga yaratgan mahsulotlarini baholash, ularning iste’molchi uchun qanchalik foydali ekanligini aniqlash hamda bozorga taklif qilish jarayonlarini tushunishga yordam beradi. Bunday yondashuv o‘quvchilarning nafaqat texnologik bilimlarini mustahkamlaydi, balki ularda tadbirkorlik kompetensiyalarini ham shakllantiradi. Natijada o‘quvchilar o‘z g’oyalarini amaliy loyihalar orqali amalga oshirishga intiladilar va ijodiy faoliyatga ko‘proq jalb etiladilar.

So‘nggi yillarda pedagogika sohasida kompetensiyaviy yondashuv keng qo‘llanilmoqda. Mazkur yondashuv ta’lim jarayonini faqat bilim berish bilan cheklab qo‘ymasdan, balki o‘quvchilarning turli hayotiy vaziyatlarda samarali faoliyat yuritish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan. Texnologiya fanini o‘qitishda marketing elementlaridan foydalanish aynan shu kompetensiyaviy yondashuv talablariga mos keladi. Chunki bu yondashuv o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, muammolarni hal qilish hamda innovatsion g’oyalarni ishlab chiqish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Texnologiya ta’limida marketing elementlarini integratsiya qilish o‘quvchilarning loyihaviy faoliyatini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Masalan, o‘quvchilar tomonidan yaratilgan mahsulot dizaynini ishlab chiqish, uning iste’molchi uchun qulayligini aniqlash, mahsulotni reklama qilish yoki uni bozorga taklif qilish kabi jarayonlar ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanishi mumkin. Bu esa o‘quvchilarning amaliy faoliyatini faollashtiradi hamda ularning iqtisodiy va texnologik tafakkurini rivojlantiradi.

Shuningdek, texnologiya fanida marketing elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Chunki mahsulotni taqdim etish, reklama matnlarini tayyorlash, iste’molchilar bilan muloqot qilish kabi faoliyat turlari o‘quvchilarning nutq madaniyati, jamoada ishlash qobiliyati hamda muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Shu nuqtai nazardan, texnologiya fanini o‘qitishda marketing elementlaridan foydalanish metodikasini ishlab chiqish dolzarb ilmiy va pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi texnologiya ta’limi jarayonida marketing elementlarini qo‘llashning metodik asoslarini tahlil qilish hamda uning o‘quvchilarning amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini yoritishdan iborat.

Texnologiya ta’limi metodikasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda ham o‘quvchilarning amaliy faoliyatini rivojlantirish muhim masala sifatida ko‘rib chiqiladi. Qurbonovning ta’kidlashicha, texnologiya fanini o‘qitishda o‘quvchilarni mustaqil loyiha faoliyatiga jalb etish ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.[4] Agar ushbu loyiha faoliyati marketing elementlari bilan boyitilsa, o‘quvchilarning iqtisodiy kompetensiyalari ham shakllanadi.

Shu asosda aytish mumkinki, texnologiya ta’limi va marketing o‘rtasidagi integratsiya o‘quv jarayonini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Marketing elementlari o‘quvchilarga mahsulot yaratish jarayonini to‘liq tushunishga, iste’molchi ehtiyojlarini hisobga olishga hamda mahsulotni bozorga taklif qilish bosqichlarini o‘rganishga yordam beradi.

Mazkur tadqiqot texnologiya fanini o‘qitishda marketing elementlaridan foydalanish metodikasini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida pedagogika, ta’lim metodikasi hamda marketing nazariyalariga oid ilmiy manbalar o‘rganildi hamda tahlil qilindi. Tadqiqotda bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi.

Birinchidan, nazariy tahlil metodi qo‘llanildi. Ushbu metod yordamida texnologiya ta’limi, marketing nazariyasi hamda innovatsion pedagogik texnologiyalar bo‘yicha mavjud ilmiy adabiyotlar o‘rganildi. Nazariy tahlil orqali texnologiya fanini o‘qitishda marketing elementlaridan foydalanishning ilmiy-pedagogik asoslari aniqlab olindi.

Ikkinchidan, taqqoslash metodi qo‘llanildi. Bu metod yordamida an’anaviy texnologiya ta’limi usullari bilan marketing elementlariga asoslangan o‘qitish usullari o‘rtasidagi farqlar tahlil qilindi. Taqqoslash natijasida marketing elementlarini qo‘llash o‘quvchilarning amaliy faoliyatini faollashtirishi hamda ularning iqtisodiy tafakkurini rivojlantirishi aniqlab olindi.

Uchinchidan, pedagogik kuzatuv metodi qo‘llanildi. Bu metod orqali texnologiya darslari jarayonida o‘quvchilarning loyiha faoliyati, mahsulot yaratish jarayoni hamda marketing elementlarini qo‘llash jarayonlari kuzatildi. Kuzatuv natijalari o‘quvchilarning amaliy faoliyatga qiziqishi oshganligini hamda ularning ijodiy yondashuvi rivojlanganligini ko‘rsatdi.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida loyihaviy faoliyat metodi ham qo‘llanildi. Bu metod texnologiya fanida marketing elementlarini qo‘llashning samarali usullaridan biri hisoblanadi. Loyiha asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar ma’lum bir mahsulot yaratish bilan birga uning dizayni, iste’molchilar ehtiyojlari hamda reklama strategiyalarini ham ishlab chiqadilar.

Tadqiqot davomida o‘quvchilar tomonidan yaratilgan mahsulotlarni baholash mezonlari ham ishlab chiqildi. Ushbu mezonlar quyidagi ko‘rsatkichlarni o‘z ichiga oladi:

a) mahsulotning funksionalligi;
b) dizayn va estetik ko‘rinish;
c) iste’molchi ehtiyojlariga mosligi;
d) iqtisodiy samaradorligi;
e) marketing taqdimoti sifati.

Mazkur mezonlar o‘quvchilarning nafaqat texnologik bilimlarini, balki marketing kompetensiyalarini ham baholash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari marketing elementlarini texnologiya ta’limiga integratsiya qilish o‘quvchilarning ijodiy va iqtisodiy tafakkurini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi.

Tadqiqot natijalari texnologiya fanini o‘qitish jarayonida marketing elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning amaliy faoliyatini faollashtirish

hamda ularning iqtisodiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muhim rol o‘ynashini ko‘rsatdi. An’anaviy texnologiya ta’limi jarayonida o‘quvchilar asosan mahsulot yaratishning texnik bosqichlariga e’tibor qaratadilar. Biroq marketing elementlari qo‘llanilganda mahsulot yaratish jarayoni yanada kengroq va kompleks tus oladi. O‘quvchilar nafaqat mahsulotni ishlab chiqish, balki uning bozor qiymatini, iste’molchi ehtiyojlarini hamda reklama strategiyalarini ham o‘rganadilar.

Texnologiya ta’limida marketing elementlarini qo‘llashning birinchi muhim natijasi o‘quvchilarning iste’molchi ehtiyojlarini aniqlash ko‘nikmasi rivojlanishidir. Marketing nazariyasiga ko‘ra, har qanday mahsulot yaratish jarayoni iste’molchilar ehtiyojlarini o‘rganishdan boshlanadi [3]. Shu sababli texnologiya darslarida o‘quvchilarga mahsulot yaratishdan oldin kichik marketing tadqiqoti o‘tkazish topshirig’i berilishi mumkin. Masalan, o‘quvchilar o‘z tengdoshlari yoki oila a’zolari orasida so‘rovnoma o‘tkazib, qaysi turdagi mahsulotlarga ehtiyoj mavjudligini aniqlashlari mumkin. Bu jarayon o‘quvchilarning tahliliy fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi.

Ikkinchi muhim natija — mahsulot dizayni va funksionalligini takomillashtirish hisoblanadi. Marketing yondashuvi mahsulot dizayni iste’molchi talablariga mos bo‘lishi kerakligini ta’kidlaydi. Texnologiya ta’limida ham o‘quvchilar mahsulot dizaynini ishlab chiqishda foydalanuvchilarning qulayligi, estetik talablari va amaliy ehtiyojlarini hisobga olishlari zarur. Bertoline va Wiebe texnologik dizayn jarayonida foydalanuvchi ehtiyojlarini hisobga olish mahsulotning muvaffaqiyatli bo‘lishida muhim omil ekanligini ta’kidlaydi.[1]

Bundan tashqari, marketing elementlari o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham yordam beradi. Mahsulot yaratish jarayonida o‘quvchilar o‘z g’oyalarini tahlil qilish, ularning afzallik va kamchiliklarini aniqlash hamda mahsulotni takomillashtirish ustida ishlaydilar. Bu jarayon o‘quvchilarning muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

O‘quv jarayonida marketing elementlarini qo‘llash o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshirishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Chunki o‘quvchilar yaratgan mahsulotlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ta’lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Texnologiya fanida marketing elementlaridan foydalanish o‘quvchilarning mahsulot yaratish jarayonini yanada chuqurroq tushunishiga yordam beradi. O‘quvchilar nafaqat mahsulotni ishlab chiqishni, balki iste’molchi ehtiyojlarini aniqlash, mahsulot dizaynini takomillashtirish, reklama strategiyalarini ishlab chiqish hamda mahsulotni taqdim etish kabi jarayonlarni ham o‘rganadilar.

Shuningdek, texnologiya ta’limida marketing elementlarini qo‘llash o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Chunki bunday yondashuv

o‘quvchilarga yaratgan mahsulotlarini real hayotiy vaziyatlar bilan bog’lash imkonini beradi. Natijada o‘quv jarayoni yanada qiziqarli va samarali bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bertoline, G., Wiebe, E. *Technical graphics communication*. McGraw-Hill Education. 2019

2. Ishmuhamedov, R. *Innovatsion pedagogik texnologiyalar*. Toshkent. 2021

3. Kotler, P., Keller, K. *Marketing management* (15th ed.). Pearson Education. 2016

4. Qurbonov, R. *Texnologiya ta’limi metodikasi*. Toshkent. 2020

5. Shapiro, L. *Engineering graphics and design*. Delmar Cengage Learning. 2018

6. Tolipov, O., Usmonboev, M. *Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: Fan. 2019

OLIY TA’LIMDA TALABALARNING KOMMUNIKATIV FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Yaxshiyeva Orzigul Beshim qizi
Osiyo Xalqaro Universiteti magistrant

Annotatsiya: Ushbu tezisda oliy ta’lim muassasalarida oliy ta’lim talabalarining kommunikativ faolligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari va didaktik imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda intraktiv metodlar, muammoli ta’lim, case-study texnologiyasi hamda axborot-kommunikatsiya vositalarining pedagogik samaradorliligi ilmiy manbalar asosida yoritilgan.

Аннотация: В данной тезисной работе рассматриваются теоретико-методологические основы и дидактические возможности развития коммуникативной активности студентов в учреждениях высшего образования. Педагогическая эффективность интерактивных методов, проблемного обучения, технологии case-study, а также информационно-коммуникационных средств в формировании коммуникативной компетенции освещается на основе научных источников.

Abstract: This thesis examines the theoretical and methodological foundations as well as the didactic opportunities for developing communicative activity among students in higher education institutions. The pedagogical effectiveness of interactive methods, problem-based learning, case-study technology, and information and communication tools in shaping communicative competence is analyzed based on scientific sources.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, didaktika, interaktiv metod, muammpoli ta’lim, case study, oliy ta’lim.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, дидактика, интерактивный метод, проблемное обучение, case-study, высшее образование.

Keywords: communicative competence, didactics, interactive method, problem-based learning, case study, higher education.

Kirish. Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’lim tizimi oldida mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol va yuqori kommunikativ kompetensiyaga ega mutaxassislarni tayyorlash vazifasi turibdi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda kommunikativ kompetensiya shaxsning kasbiy muvaffaqiyatini ta’minlovchi muhim omil sifatida e’tirof etolmoqda.

Tadqiqotning maqsadi-oliy ta’lim jarayonida talabalarning kommunikativ faolligini rivojlantirishning samarali didaktik imkoniyatlarini nazariy jihatdan asoslash.

Nazariy asoslar. Kommunikativ kompetensiya tushunchasi ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin etilgan. Masalan, Dell Hymes tomonidan kiritilgan “communicative competence”

Tushunchasi tilni faqat grammatik emas, balki ijtimoiy kontekstda to‘g’ri qo‘llash qobiliyatini anglata oladi. Keyinchalik Michael Canale va Merrill Swain ushbu nazariyani rivojlantirib, kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlarini (grammatik, sotsiolingvistik, strategik kompetensiyalar) asoslab bergan.

Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda, Lev Vygotsky ning ijtimoiy-madaniy nazariyasi muloqot hamda hamkorlik orqali bilim egallash jarayonini asoslaydi. Shuningdek, John Dewey ta’limni faoliyat orqali o‘rganish tamoyili asosida tashkil etish zarurligini ta’kidlagan.

Didaktik imkoniyatlar tahlili: Oliy ta’limda talabalarning kommunikativ faolligini rivojlantirish quyidagi didaktik imkoniyatlar orqali amalga oshiriladi:

1 Interaktiv metodlar: Debat, munozara, “aqliy hujum”, rolli o‘yinlar talabalarning nutqiy faolligini oshiradi hamda erkin fikr bildirish ko‘nikmasini shakllantiradi.

2 Muammoli ta’lim: Muammoli vaziyat yaratish orqali talabalar tahlil qilish, dalil keltirish va jamoaviy muloqotga kirishishga undaydi.

3 Case-study texnologiyasi: Amaliy vaziyatlarni tahlil qilish jarayonida talabalar mustaqil qaror qabul qilish va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

4 Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari: Onlayn muhit, forumlar va taqdimotlar talabalarning kommunikativ faolligini oshiradi hamda ta’limni individuallashtirish imkonini beradi.

Xulosa. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kommunikativ faollikni rivojlantirish tizimli yondashuvni talab etadi. Zamonaviy didaktik texnologiyalardan samarali foydalanish talabalarda muloqot madaniyati, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy faollikni shakklantiradi. Bu esa bo‘lajak mutaxassisning kasbiy kompetensiyasini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dell Hymes. On *Communicative Competence*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press,1972.

2. Michael Canale, Merrill Swain. Theoretical Bases of Communicative Approaches to second language teaching and testing. Applied linguistics, 1980.

3. Lev Vygotsky. *Mind in Society*. Cambridge: Harvard University Press:,1978.

4. John Dewey. *Experience and Education*. New York: Macmillan, 1938.

5. David Nunan. *Task-Based Language Teaching*. Cambridge University Press,2004.

6. Jemery Harmer. *How to teach English*.Pearson Education,2007.

KONSTRUKTIV FIKRLASHNING RIVOJLANISHI VA O‘QUVCHILARNING EMOTSIONAL BARQARORLIGI, MOTIVATSIYASI O‘RTASIDAGI BOG’LIQLIK

Egamova Anbarjon Atanazarovna
Urganch davlat pedagogika instituti
Texnologik ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi
Matyoqubova Ozoda
Texnologik ta’lim yo ‘nalishi 242-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarda konstruktiv fikrlashni rivojlantirishga ta’sir etuvchi psixologik omillar hamda motivatsion asoslar ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan chuqur tahlil etiladi. Konstruktiv fikrlash shaxsning muammoli vaziyatlarni ongli tarzda tahlil qilish, yechim variantlarini loyihalash va olingan natijani baholash qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Tadqiqot jarayonida talaba shaxsiyatining motivatsion tuzilishi, ichki va tashqi rag’batlantiruvchi omillar, refleksiya, ijodiy tafakkur hamda o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoj konstruktiv fikrlashning shakllanishidagi o‘rni batafsil yoritiladi. Shuningdek, ta’lim muhitida psixologik qulay sharoit yaratish va motivatsion mexanizmlarni samarali yo‘naltirishning ahamiyati ilmiy asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: konstruktiv fikrlash, psixologik omillar, motivatsiya, ichki motiv, refleksiya, ijodiy tafakkur, talaba shaxsi, innovatsion ta’lim.

Kirish. Zamonaviy jamiyatning tez rivojlanishi sharoitida oliy ta’lim oldiga qo‘yilgan eng muhim vazifalardan biri — mustaqil fikrlashga ega, muammolarni tahlil qila oladigan, kreativ va konstruktiv yondashuvli mutaxassislarni tayyorlashdir. Shu bois talabalarda konstruktiv fikrlashni shakllantirish masalasi bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etmoqda.

Konstruktiv fikrlash nafaqat mavjud bilimlarni o‘zlashtirish, balki ularni real hayotiy sharoitlarda qo‘llash, yangi yechimlar topish va kasbiy faoliyatda samarali qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Shu sababli konstruktiv fikrlashning psixologik va motivatsion asoslarini ilmiy jihatdan o‘rganish pedagogika va psixologiya fanlarining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Mazkur maqolada talabalarda konstruktiv fikrlashni rivojlantirishga ta’sir etuvchi asosiy psixologik omillar va motivatsion mexanizmlar tahlil qilinib, ularning o‘zaro bog’liqligi ochib beriladi.

Konstruktiv fikrlash tushunchasining psixologik mohiyati Psixologiya fanida fikrlash inson bilish faoliyatining eng murakkab shakli hisoblanadi. U muammolarni anglash, tahlil qilish va hal etishga qaratilgan ongli jarayon sifatida talqin etiladi. Konstruktiv fikrlash esa ana shu jarayonning yuqori bosqichi bo‘lib, shaxsning mavjud bilim va tajribaga asoslanib yangi bilim yaratish qobiliyatini bildiradi.

Konstruktiv fikrlash quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turadi: muammoli vaziyatni chuqur anglash, turli yechim variantlarini ishlab chiqish, tanqidiy va mantiqiy tahlil o‘tkazish, natijani baholash hamda takomillashtirish. Talaba shaxsida konstruktiv fikrlashning shakllanishi uning psixik rivojlanish darajasi, intellektual faolligi, shaxsiy ehtiyojlari va motivatsion holatiga bevosita bog’liqdir.

Talabalarda konstruktiv fikrlashni rivojlantirishning psixologik omillari Talabaning o‘quv jarayonidagi faolligi konstruktiv fikrlash rivojlanishining asosiy psixologik omillaridan biri hisoblanadi. Faol talaba bilimni tayyor shaklda qabul qilmaydi, aksincha uni mustaqil izlanish, tahlil va amaliy tajriba orqali egallaydi.

Kognitiv mustaqillik quyidagilarni o‘z ichiga oladi: savol qo‘yish qobiliyati, muammoni mustaqil tahlil qilish, o‘z fikrini asoslab bera olish, xatolardan xulosa chiqarish. Bu sifatlar konstruktiv fikrlashning shakllanishiga mustahkam psixologik zamin yaratadi.

Refleksiya va o‘z-o‘zini baholash. Refleksiya — shaxsning o‘z faoliyati, fikrlari va natijalarini tahlil qilish qobiliyatidir. Talabalarda reflektiv tafakkurning rivojlanishi ularning konstruktiv fikrlash darajasini oshiradi.

Refleksiya orqali talaba: o‘z bilim darajasini anglaydi, kamchiliklarni aniqlaydi, yangi maqsadlarni belgilaydi, faoliyatini takomillashtiradi.

Reflektiv yondashuv o‘quv jarayonini ongli va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatga aylantiradi.

Ijodiy tafakkur va tasavvur. Ijodiy tafakkur konstruktiv fikrlashning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. U yangi g’oyalar yaratish, noodatiy yechimlar topish va muammolarga yangicha yondashishni ta’minlaydi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijodiy tafakkuri rivojlangan talabalar: muammolarni tezroq anglaydi, alternativ yechimlarni taklif qiladi, yangilikka ochiq bo‘ladi, intellektual tavakkalchilikdan qo‘rqmaydi.

Konstruktiv fikrlashni rivojlantirishning motivatsion asoslari

Ichki motivatsiya — shaxsning faoliyatga bo‘lgan ichki qiziqishi va ehtiyoji asosida yuzaga keladigan rag’batdir. Talabalarda konstruktiv fikrlash aynan ichki motivatsiya kuchli bo‘lganda samarali rivojlanadi.

Ichki motivatsiya quyidagi omillar bilan belgilanadi: bilimga bo‘lgan qiziqish, o‘zini rivojlantirish ehtiyoji, kasbiy o‘sishga intilish, ijodiy o‘zini namoyon qilish istagi.

Tashqi motivatsiya va rag’batlantirish mexanizmlari

Tashqi motivatsiya baho, mukofot, e’tirof kabi omillar orqali shakllanadi. U konstruktiv fikrlashni rivojlantirishda yordamchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Ammo psixologik nuqtai nazardan, tashqi motivlar ichki motivatsiya bilan uyg’unlashgandagina barqaror natija beradi. Aks holda talabaning faolligi vaqtinchalik bo‘lishi mumkin.

Ta’lim muhitining motivatsion ahamiyati

Psixologik qulay ta’lim muhiti talabalarning fikrlash faolligini oshiradi. Bunday muhit: erkin fikr bildirishga imkon yaratadi, xatolarga ijobiy munosabatni shakllantiradi, hamkorlik va muloqotni rivojlantiradi, talabaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Ta’lim jarayonida konstruktiv fikrlashni rivojlantirish yo‘llari.

Talabalarda konstruktiv fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik-psixologik shartlar muhim ahamiyatga ega:

- muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar;
- loyiha va tadqiqot faoliyatini tashkil etish;
- reflektiv mashqlarni joriy etish;
- interfaol va innovatsion ta’lim metodlaridan foydalanish.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda konstruktiv fikrlashni rivojlantirish murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u psixologik omillar va motivatsion mexanizmlarning uzviy uyg’unligini talab etadi. Shaxsiy faollik, refleksiya, ijodiy tafakkur, ichki motivatsiya va qulay ta’lim muhiti konstruktiv fikrlashni shakllantirishning asosiy omillari hisoblanadi.

Mazkur tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini takomillashtirish, innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish va raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdurahmonov A., Raxmonov D. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.

2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2017.

3. Yo‘ldoshev J.G’. Ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

4. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va innovatsion faoliyat. – Toshkent: TDPU, 2018.

5. Musurmonova O. Talaba shaxsini rivojlantirishning psixologik asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.

6. Xasanboeva O. Zamonaviy ta’limda kreativ fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТАҲЛИЛИ

Алқоров Қодир Холматович
ЖДПУ “Технологик таълим методикаси”
кафедраси катта ўқитувчиси
Бойхўрозова Машҳура Анвар қизи
Технологик таълим йўналиши 2 босқич талабаси

Аннотация: Мақолада бўлажак ўқитувчиларнинг касбий кампетентлигини ривожлантиришга оид тушунча ва мезонлар таҳлили баён қилинади

Калит сўзлар: компетенция, Форобий, Тусий, масъулият, қизиқиши, интилиши, қобилият, талант, кўникма шахс, сифат, малака, таъсир.

Аннотация: В статье излагается результаты анализа по развитие профессиональной компетентности бубущих учителей на основа понятий и критерии их деятельности.

Ключевые слова: компетенция, Фараби, Туси, обязанность, интерес, мотив, способность, талант, личност качества, квалификация, действия.

Abstract: This article presents the results of an analysis of the development of professional competence in future teachers based on the concepts and criteria of their activities

Keywords: competence, Farabi, Tusi, duty, interest, motive, ability, talent, personality traits, qualifications, actions

«Таълим фақат сўз ва ўргатиш билангина бўлади. Тарбия эса амалий иш билан. Тарбиясиз билим бериш - ақлдан озган кишининг қўлига қилич тутқазиш билан баробардир» Абу Насир Форобий.

«Билим беришда шароитга қараб, унга мувофиқ тарзда тўғри йўл танламоқ керак. Дарсни ўзлаштириш учун энг яхши пайт - эрталабки соатлар (субҳи содик)дир. Бу палла илм толиблари учун энг қадрли онлардир» Носириддин Тусий.

Барча касблар орасида ўқитувчилик касби ўзгача ва муҳим аҳамият касб этади. Зеро, ўқитувчи ёш авлод қалби камолотининг меъмори, ёшларга таълим-тарбия берувчи инсондир. Бугунги кунда у ёшларни ғоявий - сиёсий жиҳатдан чиниқтириб табиат, жамият, ижтимоий ҳаёт, тафаккур тараққиёти қонуниятларини ўргатади, ёшларни меҳнат фаолиятига тайёрлаб, касб-ҳунар сирларини пухта эгаллашларида кўмаклашади ва жамият учун муҳим бўлган ижтимоий-иқтисодий вазиятларни ҳал этади. Ана шу масъулият ўқитувчидан ўз касбининг моҳир устаси бўлишни, ўқувчиларга тарбиявий таъсир кўрсатиб, уларнинг қизиқиши, қобилияти, истеъдоди, эътиқоди ва амалий кўникмаларини ҳар томонлама ривожлантириш йўлларини излаб топадиган касб эгаси бўлишни талаб этади. Бунинг учун ўқитувчи компетентли бўлиши талаб этилади.

Компетенция атамасининг луғавий маъноси - лотинча, “competentia” сўзидан олинган бўлиб: муносиблик; мос келиш; ҳақли бўлиши; ваколатга эга-бўлиш деган маъноларни билдиради. Яъни луғавий жиҳатдан компетенция: маълум бир иш, масала юзасидан ваколат ва билишга эга бўлиши ҳамда уларни амалда қўллайолиш қобилияти.

Умумий ҳолда Компетентлилик соҳага оид билим, кўникма, малака, қарашлар мажмуи, шахснинг қадрияти ва сифатлари, квалификациянинг намоён бўлиши ёки таъсир кўрсатиш қобилияти ҳисобланади.

Компетентлик турларини бўлажак ўқитувчиларда:

1. Касбий компетентлик;
2. Шахсий компетентлик;
3. Умуммаданий компетентлика;
4. Махсус компетентлик;
5. Дидактик компетентликларга бўлмиш мақсадларга мувофиқдир;

Касбий компетентликнинг шаклланиш босқичлари:

1. Ўз-ўзини таҳлил қилиш ва зарур нарсаларни англаш;
2. Ўзини ривожлантиришни режалаштириш мақсад, вазифа белгилаш;
3. Ўзини намоён этиш ва камчиликларини тузатиш.

Шахсий компетентлик:

- мулоқатчанлик;

- бағрикенглик;
-етакчилик;
- фаоллик ва ташаббускорлик;
- мослашувчанлик;
- соғлом турмуш тарзига амал қилиш;
- маъсулиятлилик;
- ишчанлик;
- инсонпарварликка эга бўлиш тушунилади.

Умуммаданий компетентлик:

- маълумотли;
- маданиятли;
- умуминсоний қадриятларга эгалик;
- миллий маданиятга эга бўлиш;
- мамлакатнинг ижтимоий ҳаётида иштирок этиш;
- бошқа миллатларнинг маданиятини ҳурмат қилиш.

Махсус компетентлик:

- фанига доир махсус методларни билиш;
- таълимни табақалаштириш;
- ўқувчилар эҳтиёжини билиш;
- турли ёш хусусиятларини билиш.

Дидактик компетентлик:

- ўқитиш муҳитини яратиш;
- мавзу мазмунини ёритишни режалаштириш;
- ўқув жараёни бошқариш;
- ўқувчиларнинг ютуқлари ва ривожланишларини баҳолаш;
- ўқувчиларга мотивасия бериш ва ёрдам кўрсатиш;
- ўқувчилар билимини англаш ва уларни ривожлантиришларни ташкил этади.

Юқоридаги компетентлиликка берилган таърифлардан кўринадики, у асосан таълим технологиясида қўлланиладиган педагогик таъсир этиш усулларини мувофиқлаштиришни тақозо этади.

Педагогик таъсир усули - бу аниқ педагогик ҳолатларни ташкил қилиш усулидан иборат бўлиб, унда маълум қонуниятлар асосида ўқувчиларнинг ижобий ишларида ўз камчиликларини йўқотишга ундовчи янги фикрлар ва ҳиссиётлар уйғонади.

Педагогик таъсирнинг ҳар бир усули ўзининг табиатли хусусиятларига эга бўлиб, улар иккита элементнинг ўзига хос бирлигида вужудга келади, яъани

а) яратилаётган педагогик ҳолатлар хусусиятлари;

б) янги педагогик ҳолатга ўқувчиларда туғиладиган янги фикрлар, тарбиянинг янги сабаблари ва шахсий камчиликларини енгиб ўтишга асос бўладиган ҳиссиётлар мазмуни.

Педагогик таъсир усулларидан фойдаланиш аниқ педагогик тамойилларга риоя килишга асосланган. Бу тамойиллар қаторига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- педагогик оптимизм;
- ўқувчиларга ҳурмат;
- ўқувчининг руҳий ҳолатини тушуниш;
- ўқувчи шахсий табиатининг ташқи хусусиятлари ва сабабларини очиш;
- ўқувчининг тақдири билан қизиқиш.

Бунда компетентли ўкитувчининг маънавий, маърифий, маданий қиёфаси:

- поклиги, тўғри сўзлиги,
- қатъиятлилиги;
- виждонийлиги, халоллиги;
- ўз позициясини ҳимоя қилаолиши;
- онгли тушунувчанлиги;
- ўқимишли, зиёлилиги;
- инсонийлиги;
- раҳимдиллик, меҳирбонлик;
- самимийлиги, беғаразлиги;
- камтарлик, камсуқумлик;
- виждонли, номусли;
- ўз сўзида турувчи каби ҳислатларга эга бўлиши талаб этилади.

Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий компетентлигиния ривожлантириши ўзига хос таҳлил мезонларига асосланади (1 - схема).

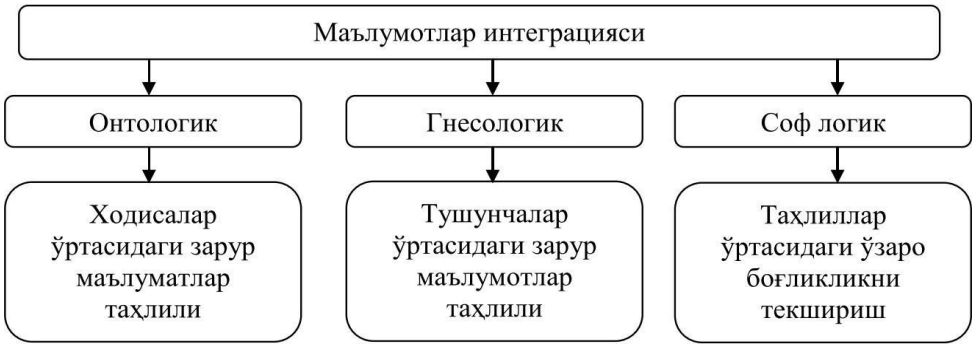

1-схема. Маълумотлар интеграцияси таҳлили мезонлари

Маълумотлар интеграциясини мувофиқлаштириш таҳлили ўз ичига қуйидагиларни олади.

Юқорида айтилганлар технологик таълим сифатининг яхши бўлишини таъминлаш асосан педагогик жараёнда маълумотлар интеграциясини мувофиқлаштиришни туғри таъминлашни тақозо этадиган педагогик технология таркибини шакллантиришни талаб қилади (2-схема).

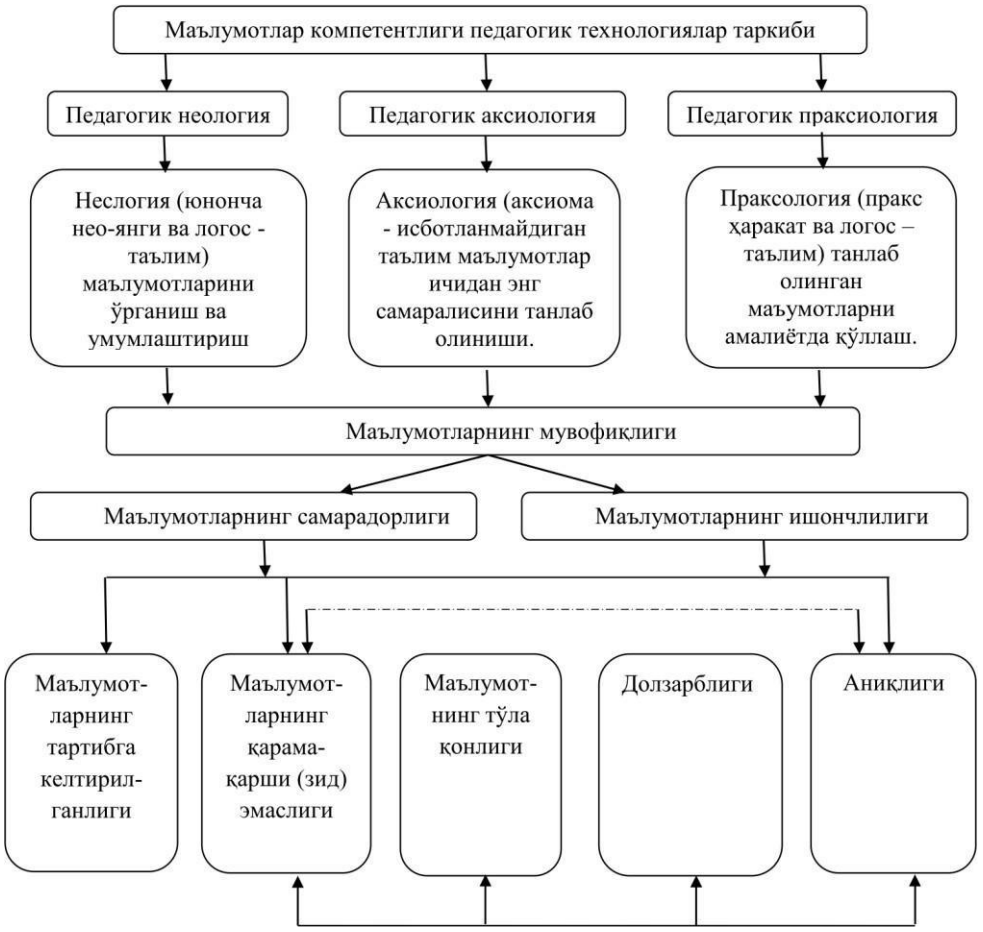

2-схема. Маълумотлар компетентинигн педагогик технологиялар таркиби.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, маълумотлар компетентлиги педагогик технологиялар таркиби педагогик жараённинг самарадорлигини оширувчи дидактик тамойилларнинг асосидир. Мазкур кўрсатилганларни амалга олдириш вазифаси:

1. Янги ижтимоий-иктисодий шароитда таълим мазмунини, ёшларни маънавий ва креатив рухида тарбиялаш - баркамол авлодни шакллантиришнинг бош омили эканлигидан келиб чиққан ҳолда қайта кўриш;

2. Ана шу асосида таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимини жамиятда амалга оширилаётган янгиланиш жараёнларига мослаш,

3. Кадрлар тайёрлаш тизими муассасаларини юқори малакали ижодкор мутахассислар билан таъминлаш, педагогик фаолиятнинг нуфузини ва ижтимоий мақомини кўтариш:

4. Таълим олувчиларни ижодкорлик ва маънавий ахлоқий рухда тарбиялашнинг самарали шакллари ҳамда услубларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

5. Таълим тизимида ҳар қандай кўринишдаги ёшлар компетенлилик қобилиятининг барқарор ривожланишини таъминловчи меъёрий, моддий техника ва ахборотлар базасини яратиш каби муаммоларни ижобий ҳал этишни такозо килади.

Бу эса ҳарбир педагогдан таълимнинг кўркўрона касбий ижрокор мурувати эмас, балки таълим тизимиш сифатини таъминлаш олдида турган фарзандларимиз порлоқ келажаги билан боғлиқ улуғвор ва долзарб вазифаларни чуқур англаб етган онгли, фидойи ва масъул аъзоси эканлигини чин қалбдан ҳис этишини тақозо этади. Акс ҳолда узлуксиз таълим тизимии салбий натижаларга олиб келишини унитмаслик лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Тағаев Х., Алкаров Қ. Х., Оришев Ж. Б. Педагогические возможности активизация познавательной деятельности студентов и учащихся. IV-международная научно практическая конференция на тему: Науки Государственная инженерно-экономическая Академия. Чистополь-2009, 364-366 стр.

2. Тогаев Х., Исмоилов Т., Қ. Алқоров. Олий таълим тизимида сифатли мутахассислар тайёрлашнинг истиқболлари: муаммо ва ечимлар. Халқора илмий-амалий конференция. 2009 - йил 26-февраль Самарқанд ш.

3. Муслимов Н.А., Муталипова М.Ж., Абдуллаева Қ.М. Бўлажак ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси. Методик қўлланма, Тошкент, ТДПУ, 2014 й.

XORIJIYTIL TA’LIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA OG’ZAKI (SPRECHEN) VA YOZMA (SCHREIBEN) NUTQ KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI (FOBIZZ PLATFORMASI MISOLIDA)

Istamova Kenjaxon Qorakuziyevna
Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti,
Toshkent Nemis tili o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot xorijiy til o‘qitish jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llash orqali talabalarning og’zaki (Sprechen) va yozma (Schreiben) nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqishga

bag’ishlangan. Tadqiqot davomida Fobizz platformasi asosida ishlab chiqilgan interaktiv mashg’ulot modeli eksperimental tarzda sinovdan o‘tkazildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli platformalar yordamida til ko‘nikmalarini rivojlantirish samaradorligi an’anaviy o‘qitish metodlariga nisbatan sezilarli darajada yuqori hisoblanadi. Statistik tahlil natijalariga ko‘ra tajriba guruhida o‘quv natijalarining sezilarli darajada oshgani kuzatildi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, Fobizz, xorijiy til ta’limi, Sprechen, Schreiben, interaktiv metodika, raqamli pedagogika.

Abstract. This study focuses on developing a methodology for improving students’ speaking (Sprechen) and writing (Schreiben) skills in foreign language education through the integration of digital technologies. An interactive teaching model based on the Fobizz platform was implemented and tested in an experimental study. The results of the research demonstrate that the use of digital platforms significantly increases the effectiveness of language skill development compared to traditional teaching methods. According to statistical analysis, the experimental group showed a considerable improvement in learning outcomes.

Keywords: digital technologies, Fobizz, foreign language education, speaking, writing, interactive methodology, digital pedagogy.

Аннотация. Данное исследование посвящено разработке методики развития устных (Sprechen) и письменных (Schreiben) навыков студентов в процессе обучения иностранным языкам с использованием цифровых технологий. В работе была апробирована интерактивная модель обучения, разработанная на основе платформы Fobizz. Результаты исследования показали, что использование цифровых платформ в обучении иностранным языкам значительно повышает эффективность формирования языковых навыков по сравнению с традиционными методами обучения. Согласно результатам статистического анализа, в экспериментальной группе наблюдается существенное повышение учебных показателей.

Ключевые слова: цифровые технологии, Fobizz, обучение иностранным языкам, Sprechen, Schreiben, интерактивная методика, цифровая педагогика.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish xorijiy til o‘qitish metodikasining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etish, talabalarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, raqamli texnologiyalar o‘quv jarayonida interaktivlikni kuchaytiradi, talabalarning motivatsiyasini oshiradi hamda o‘qitish

samaradorligini ta’minlaydi [114]. Ayniqsa, xorijiy til o‘qitish jarayonida raqamli platformalar orqali real kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish imkoniyati yaratiladi [2.:32].

An’anaviy o‘qitish metodlarida talabalar ko‘pincha passiv ishtirokchi sifatida qolib ketadi. Raqamli platformalar esa o‘quvchilarni faol muloqot jarayoniga jalb etadi va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Shu nuqtai nazardan Fobizz platformasi xorijiy til ta’limida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun samarali raqamli vositalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi Fobizz platformasi asosida ishlab chiqilgan metodik model orqali talabalarning og’zaki (Sprechen) va yozma (Schreiben) nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish samaradorligini aniqlashdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqot kvazi-eksperimental metod asosida olib borildi. Tadqiqotda jami 60 nafar talaba ishtirok etdi va ular ikki guruhga ajratildi:

Nazorat guruhi – 30 nafar talaba (an’anaviy o‘qitish metodlari) Tajriba guruhi – 30 nafar talaba (Fobizz platformasi asosida o‘qitish)

Tadqiqot quyidagi metodlar yordamida amalga oshirildi:

- pedagogik kuzatuv
- diagnostik testlar
- og’zaki nutqni baholash
- yozma ishlarni tahlil qilish
- statistik tahlil (Student t-test)

Tadqiqot uch bosqichda olib borildi:

- diagnostika bosqichi
- eksperimental o‘qitish bosqichi
- yakuniy baholash bosqichi

Fobizz asosida metodik model Fobizz platformasi yordamida ishlab chiqilgan metodik model quyidagi komponentlardan iborat:

- motivatsion komponent
- kommunikativ faoliyat komponenti
- interaktiv mashg’ulot komponenti
- refleksiya va baholash komponenti

Model quyidagi pedagogik prinsiplarga asoslanadi:

- kommunikativ yondashuv
- interaktiv o‘qitish
- individual differensial yondashuv
- raqamli pedagogika

Fobizz asosida 5 ta dars modelini ko‘rib chiqdik.

1- dars modeli**: Muloqotga kirish (Sprechen aktivatsiyasi)**

Maqsad: talabalarni og’zaki nutq faoliyatiga jalb qilish.

Fobizz vositalari: AI Chat va interaktiv savollar.

Mashg’ulot:

Was machen Sie in Ihrer Freizeit?

Was ist Ihr Lieblingsort in Ihrer Stadt?

Natija: talabalar erkin nutq faoliyatiga kirishadi va kommunikativ kompetensiya rivojlanadi.

2-dars modeli: **Rasm asosida gapirish**

Fobizz vositasi: AI Image Prompt.

Topshiriq:

Was sehen Sie auf dem Bild?

Was passiert dort?

Natija: talabalar tasvirlash va fikr bildirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

3-dars modeli: **Dialog yaratish**

Talabalar juftlikda ishlaydi.

Topshiriq: Restoranda dialog tuzing.

Fobizz sun’iy intellekti dialogni tekshiradi va tavsiyalar beradi.

Natija: kommunikativ kompetensiya rivojlanadi.

4-dars modeli: **Mini insho yozish (Schreiben)**

Mavzu: Mein letzter Urlaub

Talabalar 100–120 so‘zdan iborat matn yozadilar.

Fobizz AI quyidagilarni tahlil qiladi:

- grammatika
- so‘z boyligi
- matn tuzilishi

Natija: yozma nutq kompetensiyasi rivojlanadi.

5-dars modeli: **Storytelling**

Talabalar Fobizz yordamida hikoya yaratadilar.

Bosqichlar:

- rasm tanlash
- hikoya yozish
- hikoyani og’zaki taqdim etish

Bu jarayon orqali Sprechen va Schreiben integratsiyasi ta’minlanadi.

Eksperimental mashg’ulot rejasi

Bosqich	Faoliyat	Platforma
Motivatsiya	Savol-javob	Fobizz
Asosiy faoliyat	Dialog va yozma topshiriq	Fobizz
Mustahkamlash	Interaktiv test	Fobizz
Refleksiya	Natijalarni muhokama qilish	Fobizz

TADQIQOT NATIJALARI

Boshlang'ich test natijalari

Guruh	Natija
Nazorat guruhi	62 %
Tajriba guruhi	63 %

Yakuniy test natijalari

Guruh	Natija
Nazorat guruhi	71 %
Tajriba guruhi	87 %

Natijalarga ko‘ra tajriba guruhida **24% o‘sish** kuzatildi.

6.Boshlang'ich test natijalari

Guruh	Natija
Nazorat guruhi	62 %
Tajriba guruhi	63 %

Yakuniy test natijalari

Guruh	Natija
Nazorat guruhi	71 %
Tajriba guruhi	87 %

Natijalarga ko‘ra tajriba guruhida **24% o‘sish** kuzatildi.

STATISTIK TAHLIL

Student t-test natijasi:

$p < 0.05$

Bu tajriba guruhidagi o‘zgarishlar statistik jihatdan ahamiyatli ekanligini ko‘rsatadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli platformalar yordamida o‘qitish talabalarning til o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi va kommunikativ kompetensiyani samarali rivojlantiradi. Fobizz platformasi orqali o‘qitish jarayoni interaktiv tus oladi hamda o‘quv jarayonini individuallashtirish imkonini beradi. Bu esa zamonaviy raqamli pedagogika talablariga to‘liq mos keladi [3.:24].

Xulosa

Tadqiqotimiz natijalariga ko‘ra quyidagi xulosalar chiqarildi:

Fobizz platformasi xorijiy til o‘qitishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi.

-raqamli texnologiyalar talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi;

-og’zaki (Sprechen) va yozma (Schreiben) nutq ko‘nikmalarini integrativ rivojlantirish metodikasi o‘qitish samaradorligini oshiradi.

Sun’iy intellekt asosidagi innovatsion ta’lim vositalarini o‘z ichiga olgan Fobizz platformasi o‘qituvchilarga dars materiallarini yaratish, testlar tuzish hamda interaktiv topshiriqlar ishlab chiqish imkonini beradi. Bu esa pedagogik faoliyatni samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bates, T. (2019). Teaching in a Digital Age. Vancouver.
2. Hockly, N. (2018). Digital Technologies in Language Teaching. Cambridge University Press.
3. Chapelle, C. (2020). Computer-Assisted Language Learning. Routledge.
4. Warschauer, M. (2017). Technology and Language Learning. Oxford University Press.

NEMIS TILI DARSLARIDA RAQAMLI ILOVALARDAN FOYDALANISHNING LINGVODIDAKTIK IMKONIYATLARI

Baxridinova Mutabarxon Adaxamovna
Andijon davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada nemis tili ta’lim jarayonida zamonaviy raqamli ilovalardan foydalanishning lingvodidaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda Wordwall, Padlet, Kahoot, Quizizz, Fobizz, Word Cloud, Wayground va Arcade kabi interaktiv platformalarning talabalarning og’zaki va yozma nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, raqamli ta’lim vositalari yordamida tashkil etilgan interaktiv mashg’ulotlarning o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishdagi roli tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli ilovalardan foydalanish o‘quv jarayonini faollashtirish, o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirish hamda til o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyani oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: raqamli ilovalar, nemis tili ta’limi, lingvodidaktika, interaktiv platformalar, kommunikativ kompetensiya, Sprechen, Schreiben, ta’lim texnologiyalari.

Abstract. This article analyzes the linguodidactic possibilities of using modern digital applications in the process of teaching the German language. The study scientifically examines the significance of interactive platforms such as Wordwall, Padlet, Kahoot, Quizizz, Fobizz, Word Cloud, Wayground, and Arcade in developing students’ oral and written speech skills. In addition, the role of interactive lessons organized through digital educational tools in the formation of

students' communicative competence is analyzed. The research results show that the use of digital applications is an important tool for activating the learning process, developing students' independent learning activities, and increasing motivation to learn a language.

Keywords: digital applications, German language teaching, linguodidactics, interactive platforms, communicative competence, Sprechen, Schreiben, educational technologies.

Аннотация. В данной статье анализируются лингводидактические возможности использования современных цифровых приложений в процессе обучения немецкому языку. В исследовании с научной точки зрения освещается значение интерактивных платформ, таких как Wordwall, Padlet, Kahoot, Quizizz, Fobizz, Word Cloud, Wayground и Arcade, в развитии устных и письменных речевых навыков студентов. Кроме того, анализируется роль интерактивных занятий, организованных с использованием цифровых образовательных средств, в формировании коммуникативной компетенции обучающихся. Результаты исследования показывают, что использование цифровых приложений является важным средством активизации учебного процесса, развития самостоятельной учебной деятельности студентов и повышения мотивации к изучению языка.

Ключевые слова: цифровые приложения, обучение немецкому языку, лингводидактика, интерактивные платформы, коммуникативная компетенция, Sprechen, Schreiben, образовательные технологии.

Bugungi kunda nemis tili darslarida Wordwall, Padlet, Kahoot, Quizizz, Fobizz, WordCloud, Wayground va Arcade kabi interaktiv platformalardan foydalanish keng tarqalmoqda. Ushbu raqamli ilovalar yordamida talabalarni dars jarayoniga faol jalb qilish, ularning og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirish hamda ta'lim samaradorligini oshirish mumkin.Raqamli ilovalarning xorijiy til ta'limidagi ahamiyati juda kattadir.

Metodist olim E.I. Passov xorijiy tilni o'qitish jarayonida kommunikativ yondashuv XXI asr ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar muhim o'rin egallab, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Ayniqsa xorijiy til ta'limida zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish talabalarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshirish hamda ularning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar o'quv jarayonini interaktiv shaklda tashkil etishni talab qiladi.

ning muhimligini ta'kidlab, til o'rganish jarayoni real kommunikativ faoliyatga asoslangan bo'lishi lozimligini qayd etadi [1:45]. Shu sababli talabalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish uchun dars jarayonida kommunikativ mashqlarni tashkil etish zarur.

Zamonaviy lingvodidaktika nuqtai nazaridan qaraganda, raqamli texnologiyalar xorijiy til ta’limining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Raqamli ilovalar yordamida o‘quv jarayonini interaktiv tarzda tashkil etish talabalarning faol ishtirokini ta’minlaydi.

Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini individuallashtirish hamda talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi [3:98]. Shu bilan birga, interaktiv platformalar yordamida talabalarni dars jarayoniga faol jalb qilish mumkin.

Raqamli ilovalar quyidagi didaktik imkoniyatlarga ega:

- talabalarning motivatsiyasini oshirish;
- interaktiv mashqlarni tashkil etish;
- talabalarning nutq faoliyatini rivojlantirish;
- mustaqil ta’limni tashkil etish;
- o‘quv jarayonini individuallashtirish.

Mazkur imkoniyatlar xorijiy til o‘rganish jarayonini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Wordwall va Kahoot platformalarining didaktik imkoniyatlari

Wordwall va Kahoot platformalari xorijiy til darslarida interaktiv mashqlar yaratish uchun keng qo‘llaniladigan raqamli vositalardan hisoblanadi. Ushbu platformalar yordamida turli testlar, o‘yin elementlariga asoslangan mashqlar hamda vizual topshiriqlarni yaratish mumkin.

Wordwall platformasi yordamida quyidagi mashqlarni tashkil etish mumkin:

- so‘z boyligini mustahkamlash;
- gap tuzish mashqlari;
- moslashtirish topshiriqlari;
- rasm asosida so‘zlarni aniqlash.

Kahoot platformasi esa o‘yin elementlariga asoslangan testlar orqali talabalarning bilimlarini tekshirish imkonini beradi. Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, o‘yin elementlariga asoslangan ta’lim talabalarning motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi [2:79].

Padlet va Quizizz platformalarining ta’lim jarayonidagi o‘rni alohidadir

Padlet platformasi talabalarning yozma nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ushbu platforma yordamida talabalar matnlar yozish, fikr almashish hamda guruhli muhokamalarda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Quizizz platformasi esa test topshiriqlarini interaktiv tarzda tashkil etish imkonini beradi. Bu platforma yordamida talabalar mustaqil ravishda mashqlarni bajarishlari hamda o‘z bilim darajalarini baholashlari mumkin.

Fobizz platformasining lingvodidaktik imkoniyatlariga to‘xtalib o‘tadigan bo‘lsak,ushbu platforma xorijiy til ta’limida zamonaviy interaktiv vosita sifatida keng qo‘llanilmoqda. Ushbu platforma o‘qituvchilarga turli xil interaktiv topshiriqlar yaratish hamda talabalarni faol ta’lim jarayoniga jalb qilish imkonini beradi.

Fobizz platformasi yordamida quyidagi mashqlarni tashkil etish mumkin:

- dialog va monolog mashqlari;
- rasm asosida hikoya tuzish;
- yozma topshiriqlar;
- ijodiy nutq mashqlari.

Bunday mashqlar talabalarning og’zaki va yozma nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

WordCloud, Wayground va Arcade ilovalarining ta’lim jarayonidagi ahamiyati beqiyosdir.

Wayground va Arcade platformalari esa o‘yin elementlariga asoslangan topshiriqlar orqali talabalarning dars jarayoniga qiziqishini oshiradi. Bunday mashqlar talabalarning til o‘rganish jarayonini yanada qiziqarli qiladi.

Xulosa sifatida yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy raqamli ilovalardan foydalanish xorijiy til ta’limining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Wordwall, Padlet, Kahoot, Quizizz, Fobizz, WordCloud, Wayground va Arcade kabi platformalar talabalarning og’zaki va yozma nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish hamda til o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasini oshirishda samarali vosita hisoblanadi.

Shu sababli nemis tili ta’limida raqamli ilovalardan foydalanish metodikasini takomillashtirish zamonaviy lingvodidaktikaning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Passov E.I. Kommunikativ metodika obucheniya inostrannym yazykam.Moskva, 2002. 45–47-betlar.
2. Harmer J. How to Teach English. London: Longman, 2007. 79–82-betlar.
3. Richards J., Rodgers T. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2014.98–101-betlar.
4. Jalolov J. Chet tilini o‘qitish metodikasi. Toshkent, 2012. 112–115 betlar.
5. G’ulomov A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar.Toshkent, 2021. 56–60-betlar.

BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI WEB PLATFORMALAR VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Raxmatova Shodiya Ilhomovna
BuxDU "Geliofizika, QTEM va elektronika"
kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda web platformalarning o'rni, ularning pedagogik jarayondagi ahamiyati hamda amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy raqamli ta'lim vositalari orqali talabalar mustaqil fikrlash, innovatsion yondashuv va kasbiy malakalarni rivojlantirish yo'llari yoritiladi. Web texnologiyalarning ta'lim sifati va samaradorligini oshirishdagi ahamiyati ilmiy asosda bayon etiladi.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetentlik, web platforma, raqamli ta'lim, boshlang'ich ta'lim, pedagogik texnologiya, masofaviy ta'lim, innovatsion yondashuv.

Аннотация: В данной статье анализируется роль веб-платформ в развитии профессиональной компетентности студентов направления начального образования, их значение в педагогическом процессе и практические возможности. Также освещаются пути развития самостоятельного мышления, инновационного подхода и профессиональных навыков студентов с помощью современных цифровых образовательных инструментов. Значение веб-технологий в повышении качества и эффективности образования описывается на научной основе.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, веб-платформа, цифровое образование, начальное образование, педагогические технологии, дистанционное обучение, инновационный подход.

Abstract: This article analyzes the role of web platforms in the development of professional competence of primary education students, their significance in the pedagogical process, and practical capabilities. Also, through modern digital educational tools, ways of developing students' independent thinking, innovative approaches, and professional skills are highlighted. The importance of web technologies in improving the quality and effectiveness of education is described on a scientific basis.

Keywords: professional competence, web platform, digital education, primary education, pedagogical technology, distance learning, innovative approach.

Zamonaviy jamiyatda ta’lim tizimi raqamli transformatsiya jarayonlarini boshdan kechirmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim jarayonini tashkil etishning yangi shakl va usullarini joriy etishni talab etmoqda. Ayniqsa, boshlang’ich ta’lim yo‘nalishi talabalarini zamonaviy pedagog sifatida tayyorlashda ularning kasbiy kompetentligini shakllantirish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, web platformalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalar faolligini oshiradi, mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda pedagogik jarayonni individuallashtirish imkonini beradi [5]. Shu sababli web texnologiyalar orqali kasbiy kompetentlikni rivojlantirish masalasini ilmiy asosda o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Web platformalar orqali talabalar nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtiradi, balki amaliy ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi. Bu esa kelajakdagi pedagoglarning innovatsion fikrlash, kreativ yondashuv va raqamli savodxonlik darajasini oshirishga yordam beradi. Boshlang’ich ta’lim talabalarining kasbiy kompetentligini web platformalar (Moodle, Google Classroom, iMindQ, Coursera) orqali rivojlantirish interaktiv ta’lim, masofaviy pedagogik amaliyot, multimedia resurslari va raqamli didaktik o‘yinlar vositasida pedagogik mahoratni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) savodxonligini hamda ijodiy yondashuvni oshirishning samarali imkoniyatlarini taqdim etadi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida pedagoglardan innovatsion yondashuv, texnologik savodxonlik va moslashuvchan fikrlash talab etilmoqda. Boshlang’ich ta’lim talabalari kelajakda o‘quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan ta’minlaydigan pedagoglar bo‘lishi uchun ular web texnologiyalar asosida ta’lim olish tajribasiga ega bo‘lishi zarur [3]. Web platformalarning boshlang’ich ta’lim talabalari kompetentligini oshirishdagi asosiy imkoniyatlari:

- Innovatsion pedagogik texnologiyalar**:** Talabalar raqamli ta’lim muhitida (masalan, inLIBRARY manbalari orqali) zamonaviy metodikalarni o‘rganadilar.
- Interaktiv va multimedia resurslar: Web-platformalar orqali dars ishlanmalarini vizuallashtirish, kreativ taqdimotlar tayyorlash va interfaol o‘yinlar yaratish ko‘nikmalari shakllanadi.
- Masofaviy amaliyot imkoniyati: Virtual platformalar yordamida real vaqt rejimida boshlang’ich sinf darslarini kuzatish, tahlil qilish va virtual darslar o‘tish orqali pedagogik mahorat oshiriladi.
- Axborot kompetentligi: Talabalar axborotni izlash, saralash va ta’lim jarayonida o‘rinli foydalanish (media-savodxonlik) ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Ushbu vositalar bo‘lajak o‘qituvchilarni tez o‘zgaruvchan raqamli ta’lim muhitida ishlashga tayyorlaydi. Kasbiy kompetentlik tushunchasi va uning mazmuni. Kasbiy kompetentlik – bu shaxsning o‘z kasbiy faoliyatini samarali

amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmui hisoblanadi. Boshlang’ich ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun pedagogik kompetentlik, kommunikativ kompetentlik, metodik tayyorgarlik va axborot texnologiyalaridan foydalanish qobiliyati muhim hisoblanadi. Zamonaviy pedagogdan faqat nazariy bilim emas, balki raqamli texnologiyalarni qo‘llay olish, interaktiv metodlardan foydalanish va mustaqil ta’limni tashkil eta olish ham talab etiladi. Web platformalarning ta’lim jarayonidagi o‘rni. Web platformalar ta’lim jarayonini tashkil etishda keng imkoniyatlar yaratadi.

Masalan: masofaviy ta’limni tashkil etish interaktiv darslarni olib borish; elektron resurslardan foydalanish; talabalar bilimini onlayn baholash.

Google Classroom, Moodle, Edmodo, Coursera, Khan Academy kabi platformalar orqali talabalar o‘quv materiallariga istalgan vaqtda murojaat qilishi mumkin. Bu esa ta’limning moslashuvchanligini oshiradi. Web platformalar talabalarning mustaqil ta’lim olishiga ham imkon yaratadi. Talaba o‘z qiziqishiga ko‘ra qo‘shimcha materiallarni o‘rganib, bilim doirasini kengaytiradi. Web platformalarning pedagogik imkoniyatlari.Web platformalar ta’lim jarayonini moslashuvchan va interaktiv shaklda tashkil etish imkonini beradi. Ular quyidagi pedagogik funksiyalarni bajaradi:

- elektron o‘quv materiallarini joylashtirish;
- topshiriqlarni onlayn baholash;
- forum va muhokamalar orqali hamkorlikda o‘qitish;
- masofaviy ta’limni samarali tashkil etish [6].

Masalan, Moodle platformasi kurslarni boshqarish, test yaratish va monitoring olib borish imkonini beradi, Google Classroom esa tezkor aloqa va topshiriqlarni boshqarish jarayonini soddalashtiradi. Web platformalar orqali kasbiy kompetentlikni rivojlantirish mexanizmlari.

1. Interaktiv o‘qitish: video darslar, animatsiyalar va testlar orqali faol o‘rganish.

2. Hamkorlikda ta’lim: onlayn forumlar orqali tajriba almashish.

3. Raqamli metodika: multimedia taqdimotlar va elektron dars ishlanmalari tayyorlash.

4. Refleksiya va monitoring: platformalar orqali talabaning rivojlanish dinamikasini kuzatish.Ushbu mexanizmlar talabalar mustaqilligini oshirib, pedagogik innovatsiyalarni amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmasini shakllantiradi [5].

Web platformalarning afzalliklari va muammolari.

Afzalliklari:

- ta’limning ochiqligi va qulayligi;
- vaqt va makonga bog’liq bo‘lmagan o‘qish;
- individual yondashuv imkoniyati;

- zamonaviy resurslardan foydalanish.

Muammolari:

- internet tezligi va texnik ta’minot yetishmasligi;
- ayrim talabalarda raqamli savodxonlik darajasining pastligi;
- motivatsiya masalalari.

Shu sababli web platformalardan samarali foydalanish uchun pedagoglar va talabalar uchun maxsus treninglar tashkil etish muhimdir. Xulosa qilib aytganda, web platformalar boshlang’ich ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular orqali talabalar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtiradi, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi. Web texnologiyalarning to‘g’ri va samarali qo‘llanilishi ta’lim sifatini oshirib, kelajak pedagoglarini raqobatbardosh mutaxassis sifatida tayyorlashga xizmat qiladi. Web platformalar boshlang’ich ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Ular orqali talabalar zamonaviy ta’lim texnologiyalarini o‘zlashtirib, interaktiv va innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlanadi. Web platformalardan maqsadli foydalanish ta’lim sifatini oshirib, raqamli pedagoglarni tayyorlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusida pedagoglar uchun raqamli kompetensiyalar bo‘yicha treninglar tashkil etish hamda ta’lim muhitini texnologik jihatdan rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi. Kelgusida web platformalarni o‘quv jarayoniga yanada kengroq joriy etish, pedagoglar malakasini oshirish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish muhim vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g’risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.-45b

2. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.-60b

3. Saidaxmedov N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.-23b

4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi. – Toshkent, 2018.-79b

5. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. – Athabasca University, 2017.-4b

6. Bonk C.J., Graham C.R. The Handbook of Blended Learning. – Pfeiffer, 2016.-12b

7. Horton W. E-Learning by Design. – Wiley, 2018.-2b

TALABALARDA KASBIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING MUHIM OMILLARI

Sapayev Umidbek Abdullayevich
Abu Rayhon Beruniy nomidagi UrDU
"Elektrotexnika va energetikasi" kafedrasi dotsenti, p.f.f.d.,
Sharipov Dilshod Ozatovich
Urganch Ranch texnalogiyalari universiteti
Pedagogika mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarini kasbiy madaniyatini shakllantirish omillarining qisqacha ilmiy tahlillari keltirilgan.

Kalit so'zlari: kasbiy madaniyat, innovatsiya, ilmiy tadqiqot, umuminsoniy va milliy madaniyat, ta'lim va tarbiya.

O'zbekiston Respublikasining qonun va qonun osti xujjatlariga asosan milliy kadrlarni tayyorlash, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi asosida talaba-yoshlarning bilim saviyasini yuqori bosqichga ko'tarish muammosini yechishga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib. Unda ishlab chiqilgan kadrlar tayyorlash tizimining yangi mazmuni, kadrlar bilimi, malaka va ko'nikmalarini muntazam chuqurlashtirish va yangilanishni ta'minlash hamda mehnat bozori ehtiyojlari o'zgarishini hisobga olib, mutaxassislar tayyorlashni amalga oshirish uchun zaruriy bo'lgan tashkiliy, huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik-pedagogik va boshqa sharoitlar yaratish nazarda tutilgan.

Keyingi yillarda O'zbekiston Respublikasida jamiyatni barcha sohalarini rivojlantirish, erkin bozor munosabatlarining shakllanishi, tub aholini ijtimoiy himoya qilish bilan bog'liq muhim siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar sodir bo'ldi. Ushbu o'zgarishlar xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarida yuz berdi, jumladan, oliy ta'lim tizimiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Bunday o'zgarishlar oliy ta'limni nafaqat davlatning ijtimoiy instituti sifatida, balki bir vaqtning o'zida O'zbekiston Respublikasi ta'lim va iqtisodiyot sohasidagi salohiyatining jadal o'sib borishini ta'minlaydigan bozor iqtisodiyotining tarmoqlari bilan to'laqonli integratsiyalashgan tizim sifatida ham ko'rish zarurligini talab etmoqda [1].

Shu jihatdan ham "Oliy ta'limning maqsadi respublikamizning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojini ta'minlashga, o'zi tanlagan mutaxassislik bo'yicha bozor iqtisodiyoti sharoitida mustaqil ishlashga layoqatli, yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashdan iboratdir [2]".

Oliy o'quv yurtlari davlat ta'lim standartining o'quv fanlari bloklari mazmuniga qo'yilgan umumiy talablarida ham «Ta'lim va tarbiya jarayonining mustaqil fikrlaydigan, qarorlar qabul qilishga qodir, har tamonlama rivojlangan,

barkamol shaxsni shakllantirishga yo‘naltirilganligini ta’minlashi lozim» [3] ligiga alohida ahamiyat berilgan.

Albatta, ushbu talablar oliy ta’lim muassasalarida ta’limtarbiya jarayonini yuqori darajaga ko‘tarish, o‘qitishni yangi metodlar asosida amalga oshirish, talabalarda mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, kasbga bo‘lgan qiziqishini takomillashtirish, kasbiy madaniyatini shakllantirish kabi vazifalarning sifatli darajada bajarilishini taqozo etadi.

Bu vazifalarni amalga oshirishda oliy o‘quv yurti talabalarida kasbiy madaniyat haqidagi bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Chunki, kasbiy madaniyat mustaqil fikrlash, mustaqil ishlashning asosiy manbai bo‘libgina qolmay, balki har bir shaxsning ijodiy qobiliyatini namoyon etish, intellektual jihatdan rivojlanish, kasbi bo‘yicha mehnat xususiyatlarini namoyon etish imkoniyatlarini oshiradi.

Buni amalga oshirish mamlakatning iqtisodiy, ijtimoiy rivojlanishi istiqbollari, jamiyat talablariga binoan fan-texnika, ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalari, iqtisodiyot va madaniyatning zamonaviy yutuqlari asosida talabalarning tahsil olishini tashkil qilish va uning uslublarini muntazam takomillashtirish imkoniyatini beradi.

Ma’lumki, “madaniyat tushunchasi – jamiyatning tarixiy jarayonini ifodalashda muayyan tizim, xalq va millatga nisbatan qo‘llanish bilan birga, o‘ziga xos yo‘nalishlar faoliyatiga ham taalluqli bo‘lib, mehnatga, kasbga, ishbilarmonlik va boshqalarga nisbatan qo‘llaniladi. Madaniyat moddiy va ma’naviy yo‘nalishga ega. Moddiy madaniyat insoniyat faoliyati natijasida vujudga keladi (mashina, bilimlar natijasi, san’at asarlari, axloq va huquq normalari). Ma’naviy madaniyat – bevosita inson ongi, aqliy salohiyati, ruhiy faoliyati bilan ajralib turadi” [4].

“Moddiy va ma’naviy madaniyat uzviy bog‘liq bo‘lib, shaxs rivojlanishining har bir bosqichida muhim jarayonlarni ifodalaydi. Madaniyatning negizi umuminsoniy maqsad va qadriyatlarda, shuningdek tarixiy yutuqlarda namoyon bo‘lib, har bir kishi tomonidan o‘zlashtiriladi. Madaniyat avloddan-avlodga o‘tib, insoniyat tajribasi davomida samarali rivojlanadi. Madaniyatni o‘zlashtirish, ma’lum darajada madaniyat egasi bo‘lish o‘zaro umumiy yo‘nalishga ega bo‘lib, kishi faoliyatining asosini tashkil etadi” [5]. Demak, madaniyat inson faoliyatining mahsuli sifatida jamiyat va shaxsning rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Kasbiy madaniyat – umuminsoniy madaniyatning asosiy negizi sifatida insoniyat yaratgan butun boyliklarni qamrab olib, turli kasb egalari u yoki bu sohani amalda rivojlantirishga hissa qo‘shishiga zamin yaratadi [4].

Shuning uchun ham kasbiy madaniyatni shakllantirish - jamiyatning, millatning ichki hayoti, ruhiy kechinmalari, aqliy qobiliyati, idrokini mujassamlash-tiruvchi qudratli kuch, inson va jamiyat rivojlanishining negizi

sifatida O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh omili hisoblanadi. Kasbiy madaniyat iqtisodiy-ijtimoiy hayot tizimining shakllanishi, o‘zgarishi yoki inqirozga yuz tutishiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Uning rivojlanib borishi natijasida jamiyat ravnaq topa boradi. Usiz buyuk davlat qurib bo‘lmaydi. Chunki, kasbiy madaniyatni shakllantirish jamiyat va millat ravnaqining boy p oydevori sanaladi.

Demak, kasbiy madaniyat nihoyatda keng tushuncha bo‘lib, kasb-hunar, ta’lim-tarbiya, kasbiy faoliyat kabilarni o‘zida mujassam etadi. Mustaqil O‘zbekistonda talaba-yoshlarda kasb-hunar madaniyatini egallashga e’tibor berilishining boisi ham ana shunda. Chunki, kasbiy madaniyat har bir kishining hayoti va faoliyatida, mehnat qilishida milliy qadriyatlarni, urf-odatlarni tiklashda, mo‘tabar shu zaminda jamiyat uchun xizmat qilishda, tinchlik va osoyishtalikni, barqarorlikni saqlashda muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. U.A. Sapayev, “Innovatsion ta’lim muhitini shakllantrishda texnik oily ta’lim muassasalari bilan ishlab chiqarish korxonalarining integratsiyasi”, Ilm sarchashmalari 2022 Yil 9-Son, 174-176 b.

2. Qurbonov Sh. va boshqalar. Barkamol avlod orzusi. – T.: «Sharq», 1998. – 144 b.

3. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’limining me’yoriy hujjatlari. –T., 2001. – 138 b.

4. Abdullaev M. va boshq. Madaniyat (o‘quv qo‘llanma).–Farg‘ona-1999.- 78 b.

5. Ibragimova T.X - Kasb ta’limi tizimida milliy istiqlol g‘oyasi asosida talaba yoshlar ma’naviyatini shakllantirish: Pedagogika dok. Ilmiy daraja olish uchun yozilgan dissertatsiya. –T., 2007. -246 b.

INTELLEKTUAL TA’LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI.

Yarlakabov Umirzoq Mamatqulovich
Jizzax Sambhram universiteti
“Fundamental, ijtimoiy-gumanitar fanlar”
kafedrasi mudiri p.f.f.d, dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida intellektual ta’lim texnologiyalaridan foydalanish asosida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, talabalarda texnik

fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, innovatsion g‘oyalarni shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari tahlil qilingan.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, intellektual ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish talabalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi hamda kasbiy kompetensiyalarining rivojlanishiga xizmat qilishi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: intellektual ta’lim texnologiyalari, texnik ijodkorlik, kompetentlik, innovatsion ta’lim, pedagogik shart-sharoitlar, muammoli ta’lim.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlanib borayotgan davrda ta’lim tizimining oldida turgan muhim vazifalardan biri - raqobatbardosh, ijodkor va zamonaviy texnologiyalarni egallagan mutaxassislarni tayyorlashdir. Oliy ta’lim tizimida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirish bu jarayonning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Texnik ijodkorlik kompetentligi talabaning texnik muammolarni mustaqil tahlil qilish, innovatsion yechimlar topish, yangi g‘oyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotda qo‘llay olish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu kompetensiyani rivojlantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, ayniqsa, intellektual ta’lim texnologiyalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Intellektual ta’lim texnologiyalari ta’lim jarayonini optimallashtirish, talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish hamda ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida ushbu texnologiyalar asosida ta’lim jarayonini tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Texnik ijodkorlik kompetentligining mazmun-mohiyati quyidagicha.

Texnik ijodkorlik kompetentligi – bu shaxsning texnik muammolarni hal qilish jarayonida yangi g‘oyalar yaratish, innovatsion yechimlarni ishlab chiqish va texnik jarayonlarni takomillashtirishga qaratilgan bilim, ko‘nikma va malakalar majmuasidir.

Texnik ijodkorlik quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

A) Bilim komponenti - texnik fanlar bo‘yicha nazariy bilimlar va texnologik jarayonlar haqidagi tushunchalar.

B)Amaliy komponent - texnik qurilmalar bilan ishlash, loyihalash va modellashtirish ko‘nikmalari.

C) Ijodiy komponent - yangi g‘oyalar yaratish, innovatsion yechimlarni ishlab chiqish qobiliyati.

D) Motivatsion komponent - texnik faoliyatga qiziqish va ijodiy faoliyatga intilish.

Mazkur komponentlar o‘zaro uyg‘unlashgan holda talabaning texnik ijodkorlik kompetentligini shakllantiradi.

Intellektual ta’lim texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi o‘rni

Intellektual ta’lim texnologiyalari - bu talabalarning bilish faoliyatini rivojlantirish, mustaqil fikrlashini rag‘batlantirish hamda muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik usullar majmuasidir.

Ular quyidagi xususiyatlarga ega:

- ✓ ta’lim jarayonining interaktivligini ta’minlaydi;
- ✓ talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi;
- ✓ muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantiradi;
- ✓ innovatsion g‘oyalarni ishlab chiqishga undaydi.

Intellektual ta’lim texnologiyalariga quyidagilar kiradi:

- muammoli ta’lim texnologiyasi;
- loyihaviy ta’lim texnologiyasi;
- interaktiv ta’lim metodlari;
- raqamli va sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalari.

Ushbu texnologiyalarni qo‘llash orqali talabalar nafaqat nazariy bilimlarni egallaydi, balki ularni amaliy faoliyatda qo‘llash imkoniyatiga ham ega bo‘ladi.

Talabalarning texnik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari

Talabalarning texnik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirish uchun ta’lim jarayonida muayyan pedagogik shart-sharoitlarni yaratish zarur. Ular quyidagilardan iborat:

1. Innovatsion ta’lim muhitini yaratish

Ta’lim muassasalarida zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlangan laboratoriyalar, innovatsion markazlar va texnoparklar tashkil etilishi talabalar ijodkorligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

2. Muammoli ta’lim metodlaridan foydalanish

Muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va ularni yangi yechimlar topishga undaydi.

3. Loyihaviy faoliyatni tashkil etish

Talabalarning turli texnik loyihalar ustida ishlashi ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Loyiha asosidagi ta’lim texnologiyasi talabalarni real muammolarni hal qilishga tayyorlaydi.

4. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish

Kompyuter dasturlari, simulyatsiya tizimlari va sun’iy intellekt asosidagi platformalar ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi hamda talabalarning texnik bilimlarini mustahkamlaydi.

5. Mustaqil ta’lim faoliyatini qo‘llab-quvvatlash

Talabalarning mustaqil izlanishlari, ilmiy tadqiqot faoliyati va startap loyihalarini rag‘batlantirish texnik ijodkorlikni rivojlantirishda muhim omil

hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, intellektual ta’lim texnologiyalaridan foydalanish quyidagi natijalarga olib keladi:

- talabalarning texnik fikrlash qobiliyati rivojlanadi;
- muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalari shakllanadi;
- innovatsion g‘oyalar yaratish faolligi oshadi;
- mustaqil ta’lim olish motivatsiyasi kuchayadi.

Natijada talabalarning kasbiy kompetensiyalari shakllanib, ular zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlariga moslashgan mutaxassis sifatida shakllanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, intellektual ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish talabalarning texnik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu texnologiyalar ta’lim jarayonini faollashtiradi, talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi hamda innovatsion g‘oyalarni shakllantirishga yordam beradi.

Talabalarning texnik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish muhim hisoblanadi:

- innovatsion ta’lim muhitini tashkil etish;
- muammoli ta’lim metodlarini qo‘llash;
- loyihaviy faoliyatni rivojlantirish;
- axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish;
- mustaqil ta’lim faoliyatini qo‘llab-quvvatlash.

Mazkur yondashuvlar oliy ta’lim muassasalarida zamonaviy, raqobatbardosh va ijodkor mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.

2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2018.

3. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchilarini tayyorlash metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.

4. Tolipov O‘, Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.

5. Зимняя И.А. Ключеве компетенции как результативно-тселевая основа компетентностного подхода в образовании. – Москва, 2004.

6. Полат Э.С. Нове педагогические и информационне технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2017.

7. Bloom B. Taxonomy of Educational Objectives. – New York: Longman, 1956.

8. Anderson L., Krathwohl D.A. Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing. – New York: Longman, 2001.

Elektron resurslar.

1. Yaralakabov U.M. (2020). *Intellektual ta'lim texnologiyalari va talabalarning ijodiy rivoji.* Tashkent: Fan.

2. UNESCO. (2021). *Artificial Intelligence in Education*. https://unesco.org/ai-education

3. European Schoolnet. (2022). *Digital Competence Framework for Educators*. https://www.europeanschoolnet.org/digcompedu

4. OECD. (2020). *21st Century Skills for Students*. https://www.oecd.org/education/21st-century-skills.

USTOZLAR MA'RIFATI, TA'LIM-TARBIYA MAHORATI YOSHLAR TARBIYA OMILI SIFATIDA

Rahimova F.A.
Urganch davlat universiteti, katta o'qituvchi

Annotatsiya: Maqolada oliy ta'lim dargohlarida faoliyat olib borgan keksa avlod vakillari yaratib ketgan ta'lim-tarbiya mahorat maktabi o'sib kelayotgan avlodlar- muhim tarbiya olishi sifatida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar : ajdod, avlod,ma'naviyat, ma'rifat, qadriyat,e'zoz.

Аннотация: В статье рассматривается педагогическая деятельность, опыт и мастерство наставников высших учебных заведений- как важное средство воспитания молодого поколения.

Ключевые слова: предки, поколение, духовность, просвещение, ценность, почитание.

Annotation. In this article,a school of educational skills created by representatives of the older generation working in higher education institutions,the rising generations are analyzed as important educators

Key words. ancestor,generation, education,tradition,respect.

Antik zamonlardanoq ta'lim-tarbiya masalalari muhim ahamiyat kasb etgan holda, jamiyat, insoniyat rivojining muhim omili sifatida e'tirof etilgan. Ta'lim subyekti sanalmish o'qituvchi, ustoz shaxsiga alohida hurmat, e'zoz ko'rsatilgan, ardoqlangan. Ta'lim amaliyoti va pedagogik fikr taraqqiyotida ushbu masala davrning mazmun-mohiyati, ijtimoiy, ma'naviy ruhiyati, imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda tashkil etilib, rivojlantirilgan holda takomillashtirilib kelmoqda.

Pedagogika tarixida mazkur masala antik zamonlardanoq Misr, Mesopotamiya, Yunon, Rim, Xitoy xalqlari, Sharq donishmand mutaffakirlari, g'arb didaktik olimlari tomonidan tahlil qilingan holda rivoj topgani haqida talaygina ilmiy, amaliy ma'lumotlar mavjud. Bugun davlatimizning ta'limga oid

siyosatida ham bu masalaga muhim ahamiyat qaratilgan holda o‘qituvchi shaxsini ulug‘lash, ta’lim subyekti sifatida mas‘uliyatini oshirish, rag‘batlantirish borasida qator say-harakatlar amalga oshirilmoqda.

O‘lkamizda o‘tgan asrning 20-yillariga kelib yangi rusumda tashkil qilingan, shuningdek rus - tuzem maktablarida diniy bilimlar bilan birga dunyoviy bilimlar beruvchi maktab- madrasalar faoliyat yurita boshlagan. Yurtning ziyoli qatlami va iqtidorli kishilar ta’lim rivojiga alohida ahamiyat qaratganlar, muallim, ustoz maqomida ish olib borgan shaxslar elda hurmat va e’tirof topganlar. Mazkur rusumdagi maktablarga muallimlar tayyorlash, maktab amaliyotida o‘qitishning samarali maqbul usullari, joriy etish masalalarning ijrosini ta’minlash maqsadida Xorazm vohasida o‘qituvchi kadrlar tayyorlashning qisqa kurslari, ishchi (rabfak) pedagogik texnikumlar faoliyat yurita boshlaydi. 1934 -yilning sentabr sanasidan Buxoro pedagogika institutiga Xorazmlik yoshlar uchun maxsus bo‘lim ochiladi va bo‘lim 1935 yilning iyul sanasida Urganch shahriga ko‘chiriladi va o‘qish muddati ikki yil bo‘lgan, to‘liqsiz oliy ma’lumot beruvchi o‘qituvchilar tayyorlash institutiga asos solinadi. Mazkur ta’lim maskani negizida 1944 yilda o‘qish muddati 4 yil bo‘lgan Xorazm davlat pedagogika instituti ochiladi. Dargoh uzoq yillar respublika, shahar viloyat maktablariga pedagogik kadrlarni tayyorlab berish, ilm-fan rivoji va taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shadi, yuqori nufuzli faoliyat olib boruvchi professor-o‘qituvchilarni kamolga etkazadi. Mazkur dargoh negizida 1992 yil Urganch davlat universitetiga asos solinadi. Dargoh bugun zamonaviy talabalar, ilg‘or pedagogik, innovatsion-texnologik g‘oyalar, ishlab chiqarish va fanni integratsiyalash tamoillari asosida tashkil qilingan ta’limiy qadriyatlar negizida yuqori nufuz ila faoliyat olib bormoqda. Dargohda ta’lim-tarbiya tizimi asosini tashkil qiluvchi sobiq o‘qituvchilar tayyorlash, davlat pedagogika institutlarida shakllantirilgan ta’lim-tarbiya an’analari ta’limiy-tarbiyaviy qadriyatlar qadrlanib, tarbiya amaliyoti sayqallashtirishgan holda takomillashtirilib kelinmoqda. Yuzaga kelgan ta’limiy-tarbiyaviy an’analarning maqbul usuli sifatida oliy ta’lim dargohlarida faoliyat olib borgan va borayotgan, ilm-ta’lim fidoyilari bosib o‘tgan hayot va ijod yo‘llarini o‘rganish, e’tiborlash va e’tirof etgan holda yosh avlodga ibrat namuna sifatida targ‘ib qilish an’anasidir. Jamoa professor- o‘qituvchilari muallifligida yaratilgan 2014 yil Toshkent “Istiqlol nuri “ nashriyotida chop qilingan “Qadriyatlr e’zozi” kitobida yillar davomida oliy dargohda yuqori nufuz ila ta’limiy, ilmiy faoliyat olib borgan, talabalar ma’naviy-ahloqiy qiyofasini faollashtirish, ilm sifati, martabasi tomon yo‘naltirish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, iqtidorni rivojlantirish, hayotga tayyorlash, momo meros urf-odat, an’ana va qadriyatlarni targ‘ib etish turmush amaliyotida ularni qo‘llash, hayotga tadbiq etish yo‘nalishida qator sa‘y-harakatlar amalga oshirganlar, go‘zal jihatlar inobatga olingan shaxsdagi suvrat va

siyrat uyg‘unligini kamol toptiruvchi salohiyatli tarbiya maktabi yaratilgan va ular bugun ham tom ma’noda universitet xotin-qizlar kengashi doirasida, kengash atrofida ahil jipslangan bir qator olima ayollarimiz, xotin-qizlarimiz tomonidan yosh yigit-qizlarimizda komillik sifatlarini takomillashtirish yo‘lida munosib omil vazifasini bajarib kelmoqda. Kitob shuningdek xotin-qizlar qo‘mitalari ish faoliyatini olib borish, ta’lim-tarbiya, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil qilish, ularni yuqori saviyada o‘tkazish uchun metodik tavsiyanoma vazifasini bajaradi. Kitobning birinchi ruknida xotin-qizlar qo‘mitalari nizomiy faoliyatlarining asosini tashkil qiluvchi me’yoriy hujjatlar farmon, qaror va mutasaddi vazirliklar ko‘rsatmalari, shuningdek ta’lim-tarbiya amaliyotida amalga oshirilgan, o‘tkazilgan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar ishlanmalari ham keltirilgan. Shuningdek kitobda oliy dargoh xotin-qizlar qo‘mitasi ish faoliyatini tashkil qilishda qo‘mita blan amalga oshirilgan hamkorlik aloqalari va tashkilotchi, amaliyotchi tashkilotlar va ularning faol a’zolari pedagogik faoliyati e’tirof etiladi. Viloyat, shahar xotin-qizlar qo‘mitalari bilan hamkorlikda tashkil etilgan “Ayol-oila saodati sari”, “Ilm martabasi va saodati” rukni ostida o‘tkaziladigan ilmiy-amaliy anjumanlar, Oila kuniga bag‘ishlangan davra suhbatlari tafsiloti kitobxonda chuqur taassurot qoldiradi. Mazkur kitob materiallari negizida talabalar bilan muloqot soatlari, talabalar uylarida o‘tkazilgan suhbatlar yoshlarimizni ajdodlar ruhiyati, ma’rifatiga yo‘g‘rilgan holda, ular xotirasiga ehtirom, e’zoz, hurmat va e’tirof tuyg‘ularini shakllanishiga munosib omil va vosita bo‘lmoqda.

Bugun shu yerga jamoada keksa avlod vakillariga ehtirom ko‘rsatish asnosida qadimiy, azal odamgarchilik, yaxshilik ne’matlari ila yo‘g‘rilgan qadriyatlar, urf-odat, an’analarimizni madh etish, o‘tgan ajdodlarimiz ruhini yodlash, dargoh poydevoriga tamal toshini qo‘ygan, yoshlarni ta’lim olish, ilm o‘rganish maqomati sari yetaklashda huzur halovatidan kechib, halol va ibrat namunaga xos faoliyat evaziga shakllangan ta’limiy- tarbiyaviy an’analar qadrlanadi va e’zozlanadi. Voris avlod vakillari ta’lim dargohining keksa avlod otaxon -u, onaxon ustozlari yaratib ketgan ta’lim-tarbiya, ahillik, jipslik, qon-qardoshlik e’zoz va nafosat ila yo‘g‘rilgan an’analarga sodiq qolish, ularningsh bardavomligini ta’minlashni o‘zlarining burch va mas’uliyati sifatida qaraydilar va ularni amaliyotga tadbiq etishda g‘urur va iftixor his tuyg‘usini tuyadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R. Djumaniyozov. Кузница педагогических кадров. Toshkent- “O‘qituvchi”-1982 y.

2. S.Masharipova, T. Qalandarova. Qadriyatlar e’zozi. Toshkent. “istiqlol nuri”-2014.

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В РАЗВИТИИ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ PROJECT-BASED LEARNING

Бабаджанова Умида Атабековна
Докторант Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация. В статье рассматривается роль искусственного интеллекта в развитии письменной речи студентов при обучении английскому языку как иностранному на основе технологии Project-Based Learning. Анализируются дидактические и методические возможности интеграции инструментов искусственного интеллекта в процесс формирования письменной компетенции. Особое внимание уделяется функциям искусственного интеллекта в обеспечении индивидуализированной обратной связи, выявлении языковых ошибок, генерации идей и объективизации процесса оценивания. Рассматриваются также вопросы академической честности и педагогического контроля при использовании генеративных систем искусственного интеллекта в образовательной среде. В статье предлагается трёхэтапная модель интеграции Project-Based Learning и искусственного интеллекта в процессе развития письменной речи: этап планирования проекта, этап создания текста и этап оценивания и рефлексии. Подчёркивается, что эффективное использование инструментов искусственного интеллекта возможно только при их методически обоснованной интеграции и сохранении ведущей роли преподавателя в образовательном процессе.

Ключевые слова. Искуственний интеллект, Project-Based Learning, письменная речь, обучение английскому языку как иностранному (EFL), автоматическая оценка письменных работ, академическая честность, обратная связь, цифровые образовательные технологии.

В современной системе высшего образования развитие компетенции письменной речи при обучении английскому языку как иностранному (EFL) становится важной методической и научной проблемой. В глобальном академическом пространстве студенты должны обладать навыками создания письменных текстов, которые не только грамматически корректны, но и логически последовательны, аргументированы и соответствуют требованиям жанра. В этом контексте интеграция технологии обучения на основе проектов (Project-Based Learning – PBL) и инструментов искусственного интеллекта (ИИ) открывает новые возможности для развития письменной речи. В данной статье анализируется роль

искусственного интеллекта в дидактических, методических и оценочных процессах формирования письменной речи в рамках технологии PBL.

Project-Based Learning основывается на конструктивистской теории обучения. Его методологические основы восходят к взглядам Джона Дьюи и Льва Выготского. Дьюи рассматривал образование как процесс решения реальных жизненных проблем, тогда как Выготский обосновал роль социокультурной среды и сотрудничества в когнитивном развитии. Именно на этих теоретических основах PBL строится как подход, предполагающий самостоятельное исследование студентов, совместную деятельность и формирование знаний в процессе решения проблем.

В развитии письменной речи технология PBL предоставляет студентам возможность работать над проектами на основе аутентичных тем. Например, в процессе написания исследовательского отчёта по социальной проблеме, создания научной статьи или разработки медиаконтента студенты учатся собирать информацию, анализировать её и структурировать текст. В этом процессе письменная речь выступает не только как конечный продукт, но и как средство исследования, обсуждения и рефлексии.

В последние годы в образовательный процесс активно внедряются помощники для написания текстов на основе искусственного интеллекта, системы автоматического анализа текста и адаптивные образовательные платформы. Роль искусственного интеллекта в развитии письменной речи проявляется в нескольких направлениях: во-первых, предоставление оперативной и индивидуализированной обратной связи; во-вторых, выявление языковых и стилистических ошибок; в-третьих, помощь в генерации идей и составлении плана текста; в-четвёртых, объективизация процесса оценивания.

Системы автоматической оценки письменных работ (Automated Writing Evaluation – AWE) широко изучены в научной литературе. Исследования Марка Д. Шермиса и Джилл Бёрстин показали, что системы AWE демонстрируют высокую корреляцию с оценками экспертов-человеков. Однако современные генеративные инструменты искусственного интеллекта активно участвуют не только в оценке, но и в процессе создания текста. Поэтому использование инструментов ИИ в рамках PBL должно быть согласовано с методическим контролем и принципами академической честности.

В процессе реализации PBL инструменты искусственного интеллекта помогают студентам на этапе планирования сузить тему исследования, сформулировать исследовательские вопросы и систематизировать источники. На этапе написания чернового варианта

текста они способствуют повышению качества текста, указывая на грамматические и лексические ошибки и предлагая средства когезии. Однако данный процесс не исключает методического руководства преподавателя. Напротив, преподаватель выполняет роль критического оценщика рекомендаций ИИ, их адаптации и обеспечения индивидуального подхода.

Ещё одним важным преимуществом искусственного интеллекта является поддержка дифференцированного подхода. Для студентов с различным уровнем владения языком могут предоставляться адаптивные задания и персонализированная обратная связь. Это особенно важно при поэтапном развитии письменной компетенции на основе уровней CEFR. Системы ИИ способны анализировать предыдущие письменные работы студентов, определять динамику их развития и предлагать индивидуальные рекомендации.

Вместе с тем в научной литературе подчёркивается, что чрезмерное использование искусственного интеллекта может негативно повлиять на развитие самостоятельного мышления и творческих навыков письма у студентов. Нил Селвин отмечает необходимость критического подхода к использованию искусственного интеллекта в образовании. В контексте PBL инструменты ИИ должны выполнять вспомогательную функцию, тогда как основная интеллектуальная деятельность должна принадлежать самому студенту. Актуальной остаётся и проблема академической честности. Поскольку генеративные системы ИИ способны создавать готовые тексты, преподаватели должны уделять особое внимание вопросам плагиата и авторства. Для этого рекомендуется поэтапный мониторинг выполнения проекта, сохранение черновых версий текста, проведение устной защиты и включение этапа рефлексии. В таком случае инструменты ИИ будут выступать не как средство недобросовестной помощи, а как технология поддержки образовательного процесса.

С методической точки зрения интеграция PBL и искусственного интеллекта в развитии письменной речи может реализовываться на основе трёхэтапной модели. Первый этап – определение проблемы и разработка плана проекта; второй этап – проведение исследования и создание текста; третий этап – оценивание и рефлексия. На каждом этапе инструменты ИИ выполняют различные функции: генерация идей, лингвистический анализ, структурное совершенствование текста и мониторинг прогресса. Такой подход способствует также развитию метакогнитивных навыков студентов.

В заключение следует отметить, что искусственный интеллект в процессе развития письменной речи на основе технологии Project-Based Learning выступает важным дидактическим ресурсом. Он обеспечивает индивидуализацию обучения, оперативную обратную связь и объективное оценивание. Однако эффективные результаты возможны только при условии использования инструментов ИИ в сочетании с педагогическим контролем и принципами академической честности. В дальнейшем проведение эмпирических исследований, направленных на экспериментальное изучение влияния помощников для написания текстов на основе ИИ в контексте PBL, остаётся актуальной научной задачей.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Selwyn, N. (2019). Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education. Cambridge: Polity Press.

2. Beckett, G. H., & Miller, P. C. (Eds.). Project-Based Second and Foreign Language Education. Greenwich, CT: Information Age Publishing, 2006.

3. Warschauer, M., & Grimes, D. (2008). Automated writing assessment in the classroom. Pedagogies: An International Journal, 3(1), 22–36.

4. Shermis, M. D., & Burstein, J. (Eds.). Handbook of Automated Essay Evaluation. New York: Routledge, 2013.

5. Hyland, K., & Hyland, F. (2006). Feedback on second language students' writing. Language Teaching, 39(2), 83–101.

XALQ O‘YINLARI VOSITALARIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH METODLARI

Ashirova Ro‘za Marimboy qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalq o‘yinlari vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirish masalalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida xalq o‘yinlarini jismoniy tarbiya mashg‘ulotlariga integratsiyalash asosida tajriba-sinov ishlari tashkil etildi. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, test va o‘lchov metodlari, so‘rovnoma hamda statistik tahlil usullaridan foydalanildi. Olingan natijalar xalq o‘yinlari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bo‘lajak o‘qituvchilarning chidamlilik, chaqqonlik, tezkorlik va kuch kabi asosiy jismoniy sifatlarini rivojlantirishda an’anaviy mashg‘ulotlarga nisbatan yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini takomillashtirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: xalq o‘yinlari, jismoniy tarbiya, bo‘lajak o‘qituvchilar, jismoniy sifatlar, chidamlilik, chaqqonlik, tezkorlik, pedagogik tajriba, ta’lim jarayoni

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития физических качеств будущих учителей средствами народных подвижных игр. В ходе исследования были организованы опытно-экспериментальные занятия с интеграцией народных игр в процесс физического воспитания. В исследовании использовались методы педагогического наблюдения, тестирования и измерения, анкетирования, а также статистического анализа. Полученные результаты показали, что занятия, организованные на основе народных игр, являются более эффективными по сравнению с традиционными формами обучения и способствуют развитию выносливости, ловкости, быстроты и силы у будущих учителей. Результаты исследования имеют практическую значимость для совершенствования учебного процесса по физическому воспитанию в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: народные игры, физическое воспитание, будущие учителя, физические качества, выносливость, ловкость, быстрота, педагогический эксперимент, образовательный процесс

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of developing physical qualities of future teachers through traditional folk games. An experimental study was conducted by integrating folk games into physical education classes. The research employed methods of pedagogical observation, testing and measurement, questionnaires, and statistical analysis. The results demonstrated that physical education classes based on folk games are more effective than traditional methods and significantly contribute to the development of endurance, agility, speed, and strength in future teachers. The findings of the study have practical significance for improving physical education programs in higher education institutions.

Keywords: folk games, physical education, future teachers, physical qualities, endurance, agility, speed, pedagogical experiment, educational process.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini ta'minlash jarayonida yuridik nazariy bilimlari, balki jismoniy tarbiyasi, sog‘lom turmush tarziga bo'lgan munosabati va harakat faolligi ham muhim kasb etmoqda. O'qituvchining kasbiy faoliyati doimiy jismoniy va ruhiy zo'riqish bilan bog'liq bo'lib, bu holatni o'zlashtirishi, tezkorligi va umumiy jismoniy tayyorgarligi yuqori darajada bo'lishini oladi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o‘qituvchilarning jismoniy sifatini oshirishga qaratilgan pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Ta’lim jarayonida jismoniy sifatlarni rivojlantirishda xalq o'yinlaridan samarali samarali pedagogik vosita sifatida sifat ega. Xalq o'yinlari asrlar davomida xalqimizning hayot tarzi, mehnati, urf-odatlari va milliy qadriyatlari bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan bo'lib, ular yosh avlodning jismoniy barkamolligini ta'minlash bilan bir qatorda, ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga ham ta'sir ko'rsatadi. O'yin jarayonida talabalarda harakat faolligi ravshan oshadi, mashg'ulotlarga olingan kuchayadi va jismoniy mashqlarni bajarish jarayoni mazmunan bo'ladi.

Hozirgi vaqtda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida an'anaviy mashqlar bilan bir qatorda milliy xalq o'yinlarini tizimli ravishda qo'llash, bo'lajak o'qituvchilarning jismoniy sifatlarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi. foyda, xalq o'yinlariga yordam berish, kuch, chaqqonlik, tezkorlik va quvvat kabi muhim jismoniy sifatlarni ta'lim jarayonining yukini oshirishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Shu munosabat bilan ushbu tadqiqot bilan xalq o'yinlari vositalarida bo'lajak o'qituvchilarning jismoniy sifatlarini yaxshilash yo'llarini ilmiy-nazariy va amaliy yordam asoslab berish, ularni ta'lim-tarbiya vositalari bilan samarali joriy etish ishlarini yaxshilash maqsadli qilib qo'yildi.

Metodlar Ushbu tadqiqot jarayonida o'quv vositalarida bo'lajak o'qituvchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirish masalalarini o'rganish va ilmiy asoslash bir qator nazariy va amaliy tadqiqotlar xalq usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot nazariyasi-metodologik asosini pedagogika, jismoniy tarbiya nazariyasi metodikasi, milliy o'zlarining tarbiyaviy va ilmiy manbalarini tahlil qilishga oid tashkil qildi. Uch yo'nalishda tahlil, baholash, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlari qo'llanildi.

Tadqiqot amaliyoti pedagogik kuzatuv metodi orqali bo'lajak o'qituvchilarning jismoniy tarbiya mashg'ulotlaridagi harakat faolligi, xalq o'yinlariga bo'lgan harakati va ishtiroki faolligi o'rganildi. Kuzatuv jarayonida talabalarning mashg'ulotlaridagi faolligi, faolligi va jismoniy holatidagi o'zgarishlar qayd etildi.

pedagogik tajriba-sinov metodikasi asosida xalq o'yinlarini jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga tizimli joriy etish ishlari amalga oshirildi. Tajriba jarayonida mashg'ulotlar an'anaviy jismoniy mashqlar hamda xalq o'yinlari asosida tashkil etilib, hisobot bo'lajak o'qituvchilarning yordamlik, chaqqonlik, tezkorlik va kuch kabi jismoniy sifatlariga ta'siri aniqlandi.

Talabalarning jismoniy sifatlaridagi o'lchovni sifat darajasi test va o'lchov metodlari qo'llanildi. Ush metodlar orqali tekshirish va yakunida olingan natijalar solishtirildi hamda xalq o yinlarining jismoniy vositalariga ta'siri baholandi.

Bundan tashqari, so'rovnoma va suhbat metodlari yordamida bo'lajak o'qituvchilarning xalq o'yinlariga bo'lgan munosabati, mashg'ulotlarga yordami o'z-o'zidan yordam beradi. Olingan ma'lumotlar tahlil qilinib, umumiy chiqarildi.

Muhokama: Tajriba-sinov natijalari xalq o‘yinlari asosida tashkil etilgan jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari bo‘lajak o‘qituvchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Olingan natijalar nazorat va tajriba guruhlari ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi farqlar orqali aniq tasdiqlandi.

1-jadval

Tajriba va nazorat guruhlarida jismoniy sifatlar rivojlanishining solishtirma ko‘rsatkichlari (%)

Jismoniy sifatlar	Tajriba guruhi	Nazorat guruhi
Chidamlilik	18,4 %	6,2 %
Chaqqonlik	21,7 %	7,5 %
Tezkorlik	19,3 %	5,8 %
Kuch	14,9 %	6,1 %

Mazkur jadvaldan ko‘rinib turibdiki, tajriba guruhida barcha jismoniy sifatlar bo‘yicha o‘sish ko‘rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan deyarli ikki barobar yuqori. Bu holat xalq o‘yinlarining harakat faolligini oshiruvchi, kompleks jismoniy yuklama beruvchi vosita ekanligini tasdiqlaydi.

1-diagramma tahlili (ustunli diagramma tavsifi)

Agar natijalar ustunli diagramma ko‘rinishida tasvirlansa, tajriba guruhiga tegishli ustunlar barcha jismoniy sifatlar bo‘yicha nazorat guruhiga nisbatan ancha baland joylashganini ko‘rish mumkin bo‘ladi. Ayniqsa, chaqqonlik va tezkorlik ko‘rsatkichlaridagi tafovut yaqqol namoyon bo‘ladi. Bu esa xalq o‘yinlarining tezkor qaror qabul qilish va harakatlarni muvofiqlashtirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini anglatadi.

2-diagramma tahlili (doiraviy diagramma tavsifi)

Doiraviy diagrammada tajriba guruhidagi umumiy jismoniy rivojlanish ulushi 70–75 foizni tashkil etgani, nazorat guruhida esa bu ko‘rsatkich 40–45 foiz atrofida ekanligi kuzatiladi. Ushbu farq mashg‘ulotlarning mazmuni va tashkil etilish shakli bilan bevosita bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi.

Tajriba-sinov jarayonida xalq o‘yinlari asosida olib borilgan mashg‘ulotlar talabalarning mashg‘ulotlarga bo‘lgan qiziqishini oshirdi, jamoaviy harakatlarni faollashtirdi hamda jismoniy mashqlarni tabiiy va emotsional tarzda bajarishga sharoit yaratdi. Bu esa jismoniy sifatlarning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Shuningdek, xalq o‘yinlarining musobaqaviy va o‘yin xarakteriga ega bo‘lishi talabalar tomonidan yuklamaning sezilmasdan bajarilishiga olib keldi. Natijada mashg‘ulotlar samaradorligi oshib, jismoniy sifatlar barqaror rivojlandi.

Tadqiqot asosan oliy ta’lim muassasasining ma’lum bir guruh talabalari doirasida olib borilganligi sababli, kelgusida mazkur yo‘nalishda tadqiqotlarni turli ta’lim yo‘nalishlari va yosh guruhlari kesimida amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Shuningdek, xalq o‘yinlarini raqamli pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalash orqali yanada samarali natijalarga erishish imkoniyati mavjud.

Natijalar: Tadqiqot jarayonida xalq o‘yinlari asosida tashkil etilgan jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarining bo‘lajak o‘qituvchilarning jismoniy sifatlariga ta’siri tajriba-sinov ishlari orqali aniqlandi. Tajribada ishtirok etgan talabalar nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi hamda tadqiqot boshida va yakunida ularning jismoniy tayyorgarlik ko‘rsatkichlari testlar yordamida o‘lchandi.

Boshlang‘ich o‘lchov natijalariga ko‘ra, tajriba va nazorat guruhlari o‘rtasida jismoniy sifatlar darajasi bo‘yicha sezilarli farq kuzatilmadi. Chidamlilik, chaqqonlik, tezkorlik va kuch ko‘rsatkichlari har ikki guruhda deyarli bir xil darajada qayd etildi.

Tajriba-sinov yakunida olingan natijalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, xalq o‘yinlari asosida mashg‘ulotlar olib borilgan tajriba guruhida jismoniy sifatlarning rivojlanish darajasi sezilarli darajada oshgan. Xususan, chidamlilik ko‘rsatkichlari dastlabki natijalarga nisbatan o‘rtacha 15–20 foizga, chaqqonlik va tezkorlik ko‘rsatkichlari 18–22 foizga, kuch sifatlari esa 12–17 foizga yaxshilangani kuzatildi.

Nazorat guruhida esa an’anaviy jismoniy mashqlar asosida olib borilgan mashg‘ulotlar natijasida jismoniy sifatlar o‘sishi nisbatan past bo‘lib, chidamlilik va tezkorlik ko‘rsatkichlarida o‘rtacha 5–8 foizlik o‘sish qayd etildi. Chaqqonlik va kuch sifatlarida esa sezilarli o‘zgarishlar kuzatilmadi.

Shuningdek, tajriba guruhida mashg‘ulotlarda ishtirok etish faolligi va harakatlarni bajarish sifati yuqori darajada qayd etildi. Talabalarning mashg‘ulotlarga kechikishi va faol ishtirok etmaslik holatlari tajriba yakuniga kelib kamaygani aniqlandi.

Olingan test natijalari va kuzatuv ma’lumotlari xalq o‘yinlari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bo‘lajak o‘qituvchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda an’anaviy mashg‘ulotlarga nisbatan samaraliroq ekanligini ko‘rsatdi.

Xulosa Olib borilgan tadqiqot natijalari xalq o‘yinlari vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirish pedagogik jihatdan samarali ekanligini ko‘rsatdi. Tajriba-sinov jarayonida xalq o‘yinlari asosida tashkil etilgan

jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari talabalarning chidamlilik, chaqqonlik, tezkorlik va kuch kabi asosiy jismoniy sifatlarining sezilarli darajada rivojlanishiga olib keldi.

Tajriba va nazorat guruhlari natijalarini solishtirish shuni ko‘rsatdiki, xalq o‘yinlari integratsiyalangan mashg‘ulotlar an’anaviy jismoniy mashqlarga nisbatan yuqori samaradorlikka ega bo‘lib, jismoniy sifatlarning kompleks rivojlanishini ta’minlaydi. Xususan, tajriba guruhida barcha jismoniy ko‘rsatkichlar bo‘yicha barqaror va sezilarli o‘sish qayd etildi.

Tadqiqot davomida xalq o‘yinlarining o‘yin xarakteri va musobaqaviy jihatlari bo‘lajak o‘qituvchilarning mashg‘ulotlarga bo‘lgan qiziqishini oshirishi, ularning harakat faolligini kuchaytirishi hamda jamoaviylik va ijtimoiy faollikni rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Bu holat mashg‘ulotlar samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Xalq o‘yinlaridan foydalanish nafaqat jismoniy sifatlarni rivojlantirish, balki bo‘lajak o‘qituvchilarda sog‘lom turmush tarziga ijobiy munosabatni shakllantirish, milliy qadriyatlarga hurmat ruhini mustahkamlash hamda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish imkonini beradi.

Shu asosda, oliy ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini tashkil etishda xalq o‘yinlarini o‘quv dasturlariga tizimli ravishda joriy etish, ularni talabalar jismoniy tayyorgarligi va yosh xususiyatlariga mos holda tanlash va qo‘llash maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Tadqiqot natijalari mazkur yo‘nalishda

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbek xalq o‘yinlari. — Toshkent: Fan, 2018.
2. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Pedagogika / R.H. Jo‘rayev tahriri ostida. — Toshkent: Barkamol fayz, 2019.
4. Narodnye podvizhnye igry / V.N. Zaporojets. — Moskva: Prosveshcheniye, 2017.
5. Theory and Methodology of Physical Education / D. Kirk. — London: Routledge, 2019.
6. Physical Education and Sport Pedagogy / S. Capel, M. Whitehead. — London: Routledge, 2018.
7. Milliy o‘yinlar va jismoniy tarbiya. — Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2021.
8. Pedagogik tadqiqot metodologiyasi / N. Sayidahmedov. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.

KOXLEAR IMPLANTATSIYA JARAYONINING ESHITISH VA NUTQ RIVOJIGA TA'SIRI HAMDA REABILITATSIYANING PEDAGOGIK ASOSLARI

SAPARBOYEVA MASHHURA MAQSUD QIZI
Urganch davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Abstract: This article discusses the mechanism of cochlear implantation technology, its impact on the speech and social development of children with hearing impairment. The process of receiving sounds with a cochlear implant, converting them into electrical signals and transmitting them to the brain via the auditory nerve is scientifically explained. The stages of the implantation process - preoperative preparation, surgical stage and the specific features of the postoperative rehabilitation period - are also analyzed. The article substantiates the positive impact of early cochlear implantation on the development of children's speech, increasing their vocabulary and accelerating their social adaptation. In addition, the importance of speech therapy and surdopedagogical approaches, the role of assistive listening devices, and existing problems, in particular, the insufficient development of prosodic aspects of speech, are considered.

Keywords: cochlear implantation, hearing loss, speech development, rehabilitation, deaf education, speech therapy, hearing aids, assistive listening devices, early diagnosis, inclusive education

Annotatsiya: Mazkur maqolada koxlear implantatsiya texnologiyasining ishlash mexanizmi, uning eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqiy va ijtimoiy rivojiga ta’siri yoritilgan. Koxlear implant yordamida tovushlarni qabul qilish, ularni elektr signallariga aylantirish va eshitish nervi orqali bosh miyaga uzatish jarayoni ilmiy asosda tushuntiriladi. Shuningdek, implantatsiya jarayonining bosqichlari – operatsiyadan oldingi tayyorgarlik, jarrohlik bosqichi va operatsiyadan keyingi reabilitatsiya davrining o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada koxlear implantatsiyaning erta amalga oshirilishi bolalar nutqining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi, ularning lug‘at boyligini oshirishi va ijtimoiy moslashuvini tezlashtirishi asoslab berilgan. Bundan tashqari, logopedik va surdopedagogik yondashuvlarning ahamiyati, yordamchi tinglash qurilmalarining o‘rni hamda mavjud muammolar, xususan nutqning prosodik jihatlari yetarli rivojlanmasligi masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: koxlear implantatsiya, eshitish nuqsoni, nutq rivoji, reabilitatsiya, surdopedagogika, logopediya, eshitish apparatlari, yordamchi tinglash moslamalari, erta tashxis, inklyuziv ta’lim

Аннотация: В данной статье рассматривается механизм кохлеарной имплантации, ее влияние на речевое и социальное развитие детей с

нарушениями слуха. Научно объяснен процесс приема звуков кохлеарным имплантом, их преобразования в электрические сигналы и передачи в мозг по слуховому нерву. Также проанализированы этапы имплантации – предоперационная подготовка, хирургический этап и особенности послеоперационного реабилитационного периода. В статье обосновывается положительное влияние ранней кохлеарной имплантации на развитие речи у детей, расширение их словарного запаса и ускорение социальной адаптации. Кроме того, рассматривается важность логопедической и сурдопедагогической работы, роль вспомогательных слуховых устройств, а также существующие проблемы, в частности, недостаточное развитие просодических аспектов речи.
Ключевые слова: кохлеарная имплантация, потеря слуха, развитие речи, реабилитация, обучение глухих, логопедия, слуховые аппараты, вспомогательные слуховые устройства, ранняя диагностика, инклюзивное образование

Mazkur tezisda koxlear implantatsiya texnologiyasining nazariy asoslari, uning ishlash mexanizmi, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqiy va ijtimoiy rivojiga ta’siri hamda reabilitatsiya jarayonining kompleks pedagogik-tibbiy ahamiyati keng yoritiladi. Koxlear implant – bu zamonaviy yuqori texnologik qurilma bo‘lib, u periferik eshitish tizimining zararlangan qismlarini chetlab o‘tgan holda tovush tebranishlarini elektr signallariga aylantiradi va bevosita eshitish nervi orqali bosh miyaga uzatadi. Natijada inson tovushlarni qabul qilish, farqlash va nutqni idrok etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Koxlear implant tizimi o‘z tarkibiga tashqi va ichki komponentlarni oladi. Tashqi qismiga mikrofon, nutq protsessori va transmitter kirib, ular atrof-muhitdan tovushni qabul qilib, uni qayta ishlaydi va radiochastota orqali ichki qismga uzatadi. Ichki komponentlar – qabul qiluvchi-stimulyator hamda koklea ichiga joylashtirilgan elektrodlar majmuasi – ushbu signallarni elektr impulslariga aylantirib, eshitish nervini qo‘zg‘atadi. Zamonaviy ilmiy izlanishlar natijasida to‘liq implantatsiya qilinadigan tizimlar (TICI) yaratilmoqda, bu esa tashqi qurilmalarga ehtiyojni kamaytirib, foydalanish qulayligini oshiradi va mexanik shikastlanish xavfini pasaytiradi. Koxlear implantatsiyaning samaradorligi ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, eng muhimlaridan biri – operatsiyani amalga oshirish vaqti hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, implantatsiya qanchalik erta yoshda bajarilsa, bolalarda nutq va eshitish ko‘nikmalarining shakllanishi shunchalik samarali kechadi. Ayniqsa, 2–3 yoshgacha bo‘lgan davr nutq rivoji uchun kritik davr hisoblanadi. Shu sababli eshitishdagi nuqsonlarni erta aniqlash va o‘z vaqtida koxlear implantatsiyani amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Koxlear implantatsiya jarayoni uch asosiy bosqichni o‘z ichiga oladi. Birinchi bosqich –

operatsiyadan oldingi tayyorgarlik bo‘lib, bu bosqichda kompleks diagnostika (audiologik, otorinolaringologik, radiologik tekshiruvlar), shuningdek, bemor va uning oilasini psixologik tayyorlash ishlari amalga oshiriladi. Ikkinchi bosqich – jarrohlik operatsiyasi bo‘lib, unda implantning ichki qismi koklea hududiga o‘rnatiladi. Uchinchi va eng muhim bosqich – operatsiyadan keyingi reabilitatsiya jarayoni bo‘lib, bu bosqich umumiy davolash jarayonining asosiy qismini tashkil etadi. Reabilitatsiya jarayonida audiologlar, surdopedagoglar va logopedlarning o‘zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu bosqichda eshitish diqqatini rivojlantirish, tovushlarni farqlash, nutqni tushunish va mustaqil nutqni shakllantirishga qaratilgan tizimli mashg‘ulotlar olib boriladi. Natijada bolalarda lug‘at boyligi oshadi, nutqiy faoliyat faollashadi hamda ular ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli integratsiyalashish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Shuningdek, koxlear implantlar yordamida nutqni idrok etishning yaxshilanishi, tovush manbalarini aniqlash, shovqinli muhitda nutqni tushunish darajasining ortishi kabi ijobiy natijalar kuzatiladi. Katta yoshdagi foydalanuvchilar esa tovushlarning tabiiyroq eshitilishi, tinglash jarayonining osonlashuvi va kamroq charchashni ta’kidlaydilar. Bundan tashqari, yordamchi tinglash moslamalari (ALD) va zamonaviy simsiz texnologiyalar orqali tovushni bevosita audio protsessorga uzatish imkoniyati eshitish sifatini yanada yaxshilaydi.

Biroq, koxlear implantatsiya jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, nutqning prosodik (ohang, urg‘u, intonatsiya) xususiyatlarini to‘liq o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklar, lug‘at boyligining yetarli darajada shakllanmasligi kabi holatlar kuzatiladi. Bu esa logopedik va pedagogik yondashuvlarni yanada takomillashtirishni talab etadi. Ayniqsa, nutqning fonetik, leksik va grammatik jihatlarini kompleks rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi.

O‘zbekistonda koxlear implantatsiya yo‘nalishida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar hali yetarli darajada emas. Shunga qaramay, mahalliy olimlar tomonidan reabilitatsiya dasturlari, metodik tavsiyalar va samarali pedagogik yondashuvlar ishlab chiqilmoqda. Kelgusida ushbu sohada audiologik skrining tizimini takomillashtirish, elektron ma’lumotlar bazalarini yaratish, reabilitatsiya markazlari faoliyatini kengaytirish hamda mutaxassislar malakasini oshirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, koxlear implantatsiya – bu nafaqat jarrohlik amaliyoti, balki murakkab, ko‘p bosqichli tibbiy-pedagogik jarayon bo‘lib, uning muvaffaqiyati erta tashxis, o‘z vaqtida amalga oshirilgan operatsiya va sifatli reabilitatsiya ishlariga bevosita bog‘liqdir. Ushbu jarayonni ilmiy asosda tashkil etish eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning to‘laqonli rivojlanishi, ularning nutqiy, psixologik va ijtimoiy jihatdan barkamol shaxs bo‘lib shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Korolyova I.V. Koxlear implantatsiya va eshitish reabilitatsiyasi asoslari. – Moskva: Meditsina, 2010.
2. Fayzieva U.Y. Koxlear implantli bolalarni reabilitatsiya qilish metodikasi. – Toshkent, 2018.
3. Raximova X.S. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirish texnologiyalari. – Toshkent, 2020.
4. Boothroyd A. Auditory Development of Children with Cochlear Implants. – USA, 2014.
5. Clark G.M. Cochlear Implants: Fundamentals and Applications. – New York: Springer, 2003.
6. Niparko J.K. Cochlear Implants: Principles and Practices. – Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2009.
7. Marschark M., Spencer P.E. The Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education. – Oxford University Press, 2011.
8. Northern J., Downs M. Hearing in Children. – Baltimore: Lippincott, 2014.
9. WHO (World Health Organization). Deafness and Hearing Loss bo‘yicha hisobotlar. – 2021.
10. ASHA (American Speech-Language-Hearing Association). Cochlear Implants Practice Guidelines. – 2020.
11. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni tashxislash va reabilitatsiya qilish bo‘yicha metodik qo‘llanma. – Toshkent, 2019.

AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TA’LIM VOSITALARINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Sa’dullayev Jaloladdin Sherzod o‘g‘li
Urganch davlat pedagogika instituti, Xorijiy filologiya kafedrasi o‘qituvchisi
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi
jsadullaev@urspi.uz, sadullaev.urspi@gmail.com

Annotatsiya: XXI asrda raqamli transformatsiya jarayonlari ta’lim tizimiga tubdan ta’sir ko‘rsatmoqda. Talabalarning axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida raqamli ta’lim vositalaridan samarali foydalanish masalasi global miqyosda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur maqolada raqamli vositalar — o‘quv jarayonini boshqarish tizimlari (LMS), elektron kutubxonalar, ma’lumotlar bazalari, sitatsiya boshqaruv dasturlari, kollaborativ onlayn platformalar va sun’iy intellektga asoslangan xizmatlarning

ta’lim jarayoniga ta’siri keng yoritiladi. Tadqiqot Urganch davlat pedagogika institutining 160 nafar talabasi ishtirokida so‘rovnoma, kuzatuv va intervyular asosida amalga oshirildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim vositalari talabalar axborot izlash, tahlil qilish, tartiblash va axloqiy foydalanish ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Xalqaro tajribalar (AQSh, Yevropa, Sharqiy Osiyo) O‘zbekiston amaliyoti bilan solishtirildi. Maqola yakunida oliy ta’lim muassasalari va ta’lim siyosatini ishlab chiquvchilar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.
Kalit so‘zlar: axborot kompetensiyasi, raqamli ta’lim, LMS, elektron kutubxonalar, axborot madaniyati, sun’iy intellekt, O‘zbekiston.
Аннотация: В XXI веке процессы цифровой трансформации коренным образом влияют на систему образования. Вопрос эффективного использования цифровых образовательных инструментов в процессе развития у студентов компетенций информационной грамотности приобретает глобальную актуальность. В данной статье всесторонне рассматривается влияние цифровых инструментов — систем управления обучением (LMS), электронных библиотек, баз данных, программ управления цитированием, онлайн-платформ для совместной работы и сервисов на основе искусственного интеллекта — на образовательный процесс. Исследование проводилось на основе анкетирования, наблюдений и интервью с участием 160 студентов Ургенчского государственного педагогического института. Результаты показывают, что цифровые образовательные инструменты значительно повышают навыки студентов в поиске, анализе, организации и этичном использовании информации. Международный опыт (США, Европа, Восточная Азия) сравнивался с практикой Узбекистана. В заключение статьи разработаны практические рекомендации для высших учебных заведений и лиц, принимающих решения в области образовательной политики.
Ключевые слова: информационная грамотность, цифровое образование, LMS, электронные библиотеки, информационная культура, искусственный интеллект, Узбекистан.

Abstract: In the 21st century, digital transformation processes are fundamentally affecting the education system. The issue of effective use of digital educational tools in the process of developing students' information literacy competencies is gaining global relevance. This article comprehensively covers the impact of digital tools - learning management systems (LMS), electronic libraries, databases, citation management programs, collaborative online platforms and artificial intelligence-based services on the educational process. The study was conducted on the basis of a questionnaire, observation and interviews with the participation of 160 students of the Urgench State Pedagogical Institute. The results show that digital educational tools significantly increase students' skills in searching, analyzing, organizing and ethically using information. International experiences (USA, Europe, East Asia) were compared with the practice of Uzbekistan. At the

end of the article, practical recommendations were developed for higher education institutions and education policy makers.

Keywords: information literacy, digital education, LMS, electronic libraries, information culture, artificial intelligence, Uzbekistan.

XXI asrda axborot oqimlari misli ko‘rilmagan darajada kengayib bormoqda. Bugungi kunda insoniyat tomonidan yaratilayotgan va tarqatilayotgan ma’lumot hajmi har kuni eksponensial tarzda ortib bormoqda. Bunday sharoitda jamiyat va iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi, shuningdek, shaxsiy muvaffaqiyat ham axborot bilan ishlash qobiliyatiga bevosita bog‘liq bo‘lib qoldi. Shu sababdan ham axborot savodxonligi va axborot bilan ishlash kompetensiyasi zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas tarkibiy qismiga aylandi.

Axborot bilan ishlash kompetensiyasi talabaning mustaqil ta’lim olish qobiliyatini shakllantiradi. U quyidagi asosiy komponentlarni o‘z ichiga oladi: axborotni izlash, ularning ishonchliligini baholash, tanqidiy tahlil qilish, tizimlashtirish, saqlash va axloqiy-me’yoriy tamoyillarga amal qilgan holda ulardan foydalanish. Bu ko‘nikmalar talabalarning o‘qish jarayonida muvaffaqiyatga erishishini ta’minlash bilan birga, ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatga ham tayyorlaydi.

Raqamli texnologiyalarning ta’limga keng kirib kelishi axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishning yangi bosqichini belgilab berdi. Learning Management Systems (Moodle, Canvas, Google Classroom), elektron kutubxonalar va xalqaro ma’lumotlar bazalari (EBSCO, JSTOR, ScienceDirect), sitatsiya boshqaruv dasturlari (Zotero, Mendeley), hamkorlik platformalari (Google Docs, Microsoft Teams) va sun’iy intellekt asosidagi xizmatlar talabalarga ilmiy axborot bilan ishlash jarayonida keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Shu bilan birga, raqamli vositalarning o‘ziga xos muammolari ham mavjud: talabalar o‘rtasidagi raqamli tengsizlik, texnologik infratuzilmaning har doim ham yetarli emasligi, pedagoglarning yangi vositalarni samarali qo‘llashga doimo tayyor emasligi, shuningdek, axborot xavfsizligi va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish masalalari. Bularning barchasi axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida muhim omillar sifatida ko‘riladi.

O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda raqamli ta’limni rivojlantirish bo‘yicha muhim chora-tadbirlar amalga oshirildi. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi, oliy ta’lim muassasalarida elektron resurslarni keng joriy etish, talabalar uchun elektron kutubxonalar tarmog‘ini yaratish, masofaviy ta’lim tizimlarini rivojlantirish bo‘yicha qabul qilingan qarorlar ushbu sohaning davlat darajasida qo‘llab-quvvatlanayotganidan dalolat beradi. Ammo xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, bunday tashabbuslarning samaradorligi faqatgina texnik vositalar bilan emas, balki ular asosida yaratiladigan metodik yondashuvlar va pedagoglarning malakasi bilan ham belgilanadi.

UNESCO (2013) va ACRL (2000) tomonidan ishlab chiqilgan axborot savodxonligi standartlari talabalarning axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha aniq ko‘rsatkichlar va tamoyillarni belgilab bergan. Bunday yondashuvlar shuni anglatadiki, raqamli vositalardan foydalanish jarayoni faqat

texnologik ko‘nikmalarni emas, balki keng qamrovli intellektual va ijtimoiy kompetensiyalarni ham rivojlantiradi. Masalan, Walton va Cleland (2017) axborot savodxonligini kuchaytirishda tanqidiy fikrlashning o‘rniga urg‘u berar ekan, Ng (2012) esa talabalarning raqamli savodxonligini texnologik, kognitiv va ijtimoiy-emotsional darajalar orqali izohlaydi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, mazkur maqola talabalarning axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishda raqamli ta’lim vositalarining o‘rni va ahamiyatini nazariy hamda amaliy jihatdan yoritishga qaratilgan. Tadqiqot doirasida nafaqat xalqaro tajribalar, balki O‘zbekiston oliy ta’lim tizimidagi mavjud amaliyot ham tahlil qilinadi. Maqolaning maqsadi raqamli vositalarning imkoniyatlarini ko‘rsatish, mavjud muammolarni aniqlash va kelajakdagi istiqbolli yo‘nalishlar bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Axborot savodxonligi tushunchasi ilk bor XX asrning ikkinchi yarmida ilmiy muomalaga kiritilgan bo‘lib (Zurkowski, 1974), keyingi yillarda bu tushuncha ACRL (2000) tomonidan talabalarga qo‘yiladigan asosiy akademik kompetensiya sifatida talqin qilindi. UNESCO (2013) ham axborot va media savodxonligini barqaror rivojlanishning muhim sharti sifatida e’tirof etgan.

Ng (2012) raqamli savodxonlikni uch darajada – texnologik, kognitiv va ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalar yig‘indisi sifatida ko‘rsatadi. Walton va Cleland (2017) esa axborot savodxonligini kuchaytirishda tanqidiy fikrlashning o‘rniga urg‘u beradi.

Sharqiy Osiyo mamlakatlarida davlat miqyosidagi dasturlar orqali raqamli ta’lim infratuzilmasi keng rivojlanmoqda. Masalan, Janubiy Koreyada “Smart Education” tashabbusi, Singapurda esa “FutureSchools@Singapore” dasturi ta’lim tizimida innovatsiyalarni rag‘batlantirmoqda.

O‘zbekistonda axborot savodxonligi masalalari ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Tashkent State University (2021) ma’lumotlariga ko‘ra, talabalarning raqamli vositalardan foydalanish qobiliyati ortib borayotgan bo‘lsa-da, ularning ilmiy axborotni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalari yetarli emas. Polat (2020) raqamli pedagogik texnologiyalarning integratsiyasi jarayonida o‘qituvchilarning malakasini oshirish zarurligini ta’kidlaydi.

Umuman olganda, xalqaro va milliy tadqiqotlar raqamli vositalarning ta’lim sifatini oshirishda muhim omil ekanini tasdiqlaydi, biroq ularni samarali qo‘llash tizimli yondashuvni talab etadi.

Tadqiqot Urganch davlat pedagogika institutida 2023/2024 o‘quv yili davomida o‘tkazildi. Ishtirokchilar sifatida ingliz tili yo‘nalishida tahsil olayotgan 160 nafar 2–3-bosqich bakalavriat talabalari jalb qilindi.

So‘rovnoma: 25 ta savoldan iborat bo‘lib, talabalar o‘zlarining axborot izlash, baholash, tartiblash va foydalanish ko‘nikmalarini 5 balli Likert shkalasida baholadilar.

Kuzatuv: LMS (Moodle), Google Scholar, Zotero va Google Docs kabi vositalardan foydalanilgan dars jarayonlari kuzatildi.

Intervyu: 20 nafar talaba va 5 nafar o‘qituvchi bilan yarim tuzilgan suhbatlar o‘tkazildi.

So‘rovnoma natijalari SPSS dasturi yordamida statistik tahlil qilindi, kuzatuv va intervyu ma’lumotlari esa tematik kodlash asosida qayta ishlanib, sifatli natijalar bilan boyitildi.

So‘rovnoma natijalari shuni ko‘rsatdiki, tadqiqot boshida talabalarning atigi 38% qismi ilmiy manbalarni tanlashda o‘zini yetarli darajada ishonchli deb hisoblagan. O‘quv jarayonida raqamli vositalar integratsiyasi natijasida bu ko‘rsatkich 76% ga ko‘tarildi.

- 71% talabalar sitatsiya boshqaruv dasturlari yordamida ilmiy ishlarda to‘g‘ri iqtibos keltirishni o‘rganganini ta’kidladilar.
- 68% talabalar kollaborativ platformalarda guruhiy loyihalarda faol ishtirok eta boshladi.
- Kuzatuv natijalariga ko‘ra, dastlab talabalarda ilmiy qidiruv strategiyalarida (Boolean operatorlar, filtrlash) qiyinchiliklar mavjud bo‘lgan, biroq semestr yakunida ular sezilarli darajada mustaqillikka erishdilar.

Intervyulardan ma’lum bo‘lishicha, talabalarning ko‘pchiligi raqamli vositalardan foydalanish jarayonida motivatsiyasi ortgani va o‘zini zamonaviy axborot makonining faol a’zosi sifatida his qilgani qayd etildi.

Ushbu tadqiqot natijalari xalqaro tajribalar va mavjud ilmiy izlanishlar bilan taqqoslanganda, bir qator o‘xshashlik va farqlarni ko‘rsatadi. Avvalo, raqamli vositalardan foydalanish talabalar axborot savodxonligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlovchi ma’lumotlar AQSh, Buyuk Britaniya va Skandinaviya davlatlaridagi tadqiqotlarda ham qayd etilgan (Head, 2019; Walton & Cleland, 2017). Bunda asosiy mexanizm sifatida talabaning mustaqil izlanish ko‘nikmalarining shakllanishi va uning akademik madaniyatga moslashuvi alohida ta’kidlanadi.

O‘zbekistonda o‘tkazilgan ushbu tadqiqot ham shuni ko‘rsatdiki, talabalarga LMS, raqamli kutubxonalar va sitatsiya boshqaruv dasturlarini tizimli ravishda joriy etish ularning axborot bilan ishlashga bo‘lgan yondashuvini o‘zgartiradi. Biroq rivojlangan davlatlar bilan solishtirganda, ayrim farqlar ham kuzatildi. Masalan, infratuzilma cheklanganligi sababli barcha talabalar baravar raqamli imkoniyatlardan foydalana olmaydi, bu esa tengsizlik muammosini yuzaga keltiradi.

Shuningdek, pedagoglarning malaka darajasi ham muhim omil hisoblanadi. Yevropa mamlakatlarida o‘qituvchilar muntazam ravishda raqamli pedagogika bo‘yicha qayta tayyorlanish kurslaridan o‘tadilar. Bizning kuzatuvlarimizda esa ko‘plab pedagoglar raqamli vositalardan foydalanishda metodik qo‘llanmalarga muhtoj ekanliklarini bildirganlar. Demak, O‘zbekistonda ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayonida nafaqat talabalar, balki pedagoglar uchun ham axborot madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha izchil ishlar olib borilishi lozim.

Raqamli vositalarning psixologik ta’siri ham alohida e’tiborga loyiq. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, talabalar elektron platformalarda topshiriqlarni bajarishda o‘zaro raqobat va hamkorlik ruhini sezganlar, bu esa ularning motivatsiyasini oshirgan. Shu bilan birga, ortiqcha raqamli yuklama ba’zi talabalarda stress va charchoqqa sabab bo‘lgan. Demak, vositalarni qo‘llashda

balansni saqlash, dars jarayonida ularni to‘g‘ri taqsimlash pedagogning asosiy vazifasiga aylanadi.

Davlat darajasidagi siyosiy-huquqiy asoslar ham muhim ahamiyatga ega. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi ta’lim jarayonini raqamlashtirishni milliy ustuvor yo‘nalish sifatida belgilagan. Ammo strategiyada qayd etilgan chora-tadbirlarning amalda bajarilishi uchun aniq mexanizmlar va metodik qo‘llanmalar zarur. Ushbu tadqiqot natijalari ham davlat siyosati va amaliyot o‘rtasida ayrim tafovutlar mavjudligini ko‘rsatadi.

Kelajak istiqbollari nuqtai nazaridan qaralganda, sun’iy intellekt, Big Data va VR/AR texnologiyalari talabalarning axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini yanada rivojlantirishi mumkin. Masalan, AI asosidagi tizimlar talabalarga moslashtirilgan tavsiyalar berib, ularning mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Big Data esa talabalar faoliyatini chuqur tahlil qilib, pedagoglarga samarali metodlarni tanlashda yordam beradi.

Umuman olganda, ushbu muhokama quyidagi asosiy xulosalarni beradi:

1. Raqamli vositalar axborot savodxonligini rivojlantirishda muhim, biroq ularni samarali integratsiya qilish uchun pedagogik tayyorgarlik va infratuzilma shart.
2. Xalqaro tajriba ko‘rsatadiki, davlat darajasidagi qo‘llab-quvvatlash va o‘qituvchilarning malaka oshirishi natijalarni sezilarli yaxshilaydi.
3. O‘zbekistonda raqamli vositalarni qo‘llash jarayoni ijobiy natijalar bermoqda, lekin barqarorlik uchun siyosiy, metodik va texnologik choralarni uyg‘unlashtirish zarur.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli ta’lim vositalari zamonaviy oliy ta’lim jarayonida nafaqat yordamchi, balki asosiy vosita sifatida qaralishi kerak. Chunki ular talabalarning axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishda va rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu vositalar yordamida talabalar ilmiy manbalarni izlash, ularni tahlil qilish, turkumlash, qayta ishlash va natijada ilmiy faoliyatda samarali qo‘llash kabi murakkab ko‘nikmalarga ega bo‘ladilar. Shuningdek, axborot bilan ishlashda axloqiy-me’yoriy tamoyillarga amal qilish, akademik halollikni saqlash va plagiatning oldini olish imkoniyatlari ham mustahkamlanadi.

Shu jihatdan qaralganda, raqamli vositalar talabalarning nafaqat texnik savodxonligini, balki tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, hamkorlikda ishlash va ijodiy yondashuv kabi keng qamrovli kompetensiyalarini rivojlantiradi. Masalan, LMS tizimlari talabalarda muntazamlik va o‘zini-o‘zi nazorat qilish ko‘nikmalarini shakllantirsa, elektron kutubxonalar va ma’lumotlar bazalari ilmiy izlanishlarni samarali olib borishga xizmat qiladi. Kollaborativ platformalar esa talabalarni bir-biridan o‘rganishga, guruhiy loyihalarda faol ishtirok etishga undaydi. Shu bilan birga, sitatsiya boshqaruv dasturlari ilmiy yozuv va iqtibos keltirish madaniyatini mustahkamlaydi.

Tadqiqot davomida aniqlanganidek, talabalar raqamli vositalardan foydalanish jarayonida o‘zlarining motivatsiyasi oshganini, bilimlarni tezroq o‘zlashtira boshlaganini va o‘qishga bo‘lgan qiziqishi kuchayganini qayd etdilar. Bu holat shuni anglatadiki, raqamli ta’lim vositalari o‘qituvchilar uchun ham

yangi pedagogik imkoniyatlar ochadi. Ular yordamida o‘qituvchi an’anaviy metodlardan tashqari zamonaviy interfaol usullarni qo‘llashi, talabalarning o‘zaro muloqotini kuchaytirishi va ularni faol ishtirokchi sifatida jalb qilishi mumkin.

Biroq raqamli vositalardan foydalanish jarayonida muammolar ham mavjud. Infratuzilma cheklovlari, internet tezligining yetarli emasligi, ayrim talabalarda texnologik tayyorgarlikning pastligi, shuningdek, o‘qituvchilarning hamma vaqt zamonaviy metodlarni puxta bilmasligi natijadorlikka ta’sir qilishi mumkin. Shu sababdan raqamli vositalardan foydalanishni kengaytirish bilan bir qatorda ularni samarali qo‘llashning metodik asoslarini takomillashtirish ham zarur. Pedagoglarning raqamli pedagogika bo‘yicha muntazam malaka oshirishi, talabalar uchun qo‘shimcha qo‘llanmalar va treninglar tashkil etilishi bu boradagi muammolarni kamaytiradi.

Kelajak istiqbollari nuqtai nazaridan qaralganda, O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida raqamli vositalarni yanada keng qo‘llash “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida muhim o‘rin tutadi. Bu jarayon nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki talabalarda xalqaro mehnat bozorida raqobatlasha oladigan bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Raqamli ta’lim vositalari yordamida axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirgan talaba kelajakda raqamli iqtisodiyotning faol ishtirokchisiga aylanadi. Bu esa mamlakatning innovatsion taraqqiyoti va barqaror rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’lim vositalarining samarali integratsiyasi talabalar uchun nafaqat bilim manbai, balki mustaqil izlanish, ijodiy yondashuv, tanqidiy fikrlash va akademik madaniyatni shakllantirish vositasiga aylanadi. Demak, oliy ta’lim tizimida raqamli vositalardan foydalanishni yanada kengaytirish, texnik imkoniyatlarni tenglashtirish va metodik asoslarni takomillashtirish ta’lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Axborot bilan ishlash kompetensiyasiga ega bo‘lgan talabalar esa kelajakda nafaqat o‘z kasbida, balki global miqyosda ham muvaffaqiyat qozonadigan, raqamli jamiyat va iqtisodiyotning faol ishtirokchilari bo‘lishlari shubhasizdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. American Library Association. (2000). *Information literacy competency standards for higher education*. Chicago, IL: Association of College and Research Libraries.
2. Head, A. J. (2019). *Information literacy in the age of algorithms: Student experiences with news and information, and the need for change*. Project Information Literacy Research Institute.
3. Lloyd, A. (2010). *Information literacy landscapes: Information literacy in education, workplace and everyday contexts*. Oxford: Chandos.
4. Limberg, L., Sundin, O., & Talja, S. (2012). Three theoretical perspectives on information literacy. *Human IT, 11*(2), 93–130.
5. Ng, W. (2012). Can we teach digital natives digital literacy? *Computers & Education, 59*(3), 1065–1078. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.04.016
6. Polat, E. S. (2020). *Современные педагогические технологии*. Москва: Академия.
7. Tashkent State University. (2021). *Digital literacy and higher education reforms in Uzbekistan: National report*. Tashkent: Ministry of Higher and Secondary Specialized Education.

8. UNESCO. (2013). *Global media and information literacy assessment framework: Country readiness and competencies*. Paris: UNESCO.
9. Walton, G., & Cleland, J. (2017). Information literacy: Empowerment or reproduction in practice? *Journal of Documentation, 73*(4), 582–594. https://doi.org/10.1108/JD-01-2016-0002
10. Zotero. (2020). *Citation management for academic integrity: User guide*. Corporation for Digital Scholarship.
11. Zurkowski, P. (1974). *The information service environment relationships and priorities*. Washington, DC: National Commission on Libraries and Information Science.
12. Zhang, Y. (2021). AI-powered English learning platforms in China: A national perspective. *Language Learning in the Digital Age, 8*(1), 23–39.
13. Carroll, M. (2019). Developing academic integrity through digital literacy. *Journal of Higher Education Policy and Management, 41*(5), 478–492. https://doi.org/10.1080/1360080X.2019.1652420
14. Czerkawski, B. (2015). When learning analytics meets e-learning. *Online Learning, 19*(2), 1–11. https://doi.org/10.24059/olj.v19i2.496
15. Livingstone, S., & Helsper, E. J. (2007). Gradations in digital inclusion: Children, young people, and the digital divide. *New Media & Society, 9*(4), 671–696. https://doi.org/10.1177/1461444807080335

REFLEKSIV YONDASHUV ORQALI O‘QITUVCHILARNING O‘ZINI BAHOLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Sultanova Nodira Rashid qizi
Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada refleksiv yondashuv tushunchasi, uning pedagogik jarayonda ahamiyati va o‘qituvchilarning o‘z faoliyatini baholash ko‘nikmalarini shakllantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, refleksiv metodlar, amaliy misollar va o‘qituvchining professional kompetentligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.
Kalit so‘zlar: Refleksiya, o‘zini baholash, pedagogik kompetentlik, professional rivojlanish, tahliliy fikrlash, qayta aloqa.
Abstract: This article discusses the concept of a reflective approach, its importance in the pedagogical process, and the issues of developing teachers' skills in evaluating their own performance. It also provides reflective methods, practical examples, and recommendations for improving the professional competence of teachers.
Keywords: Reflection, self-assessment, pedagogical competence, professional development, analytical thinking, feedback.
Аннотация: В данной статье рассматривается концепция рефлексивного подхода, его важность в педагогическом процессе и вопросы развития у учителей навыков оценки собственной деятельности. Также приводятся методы рефлексии, практические примеры и рекомендации по повышению профессиональной компетентности учителей.

Ключевые слова: Рефлексия, самооценка, педагогическая компетентность, профессиональное развитие, аналитическое мышление, обратная связь.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘z faoliyatini tahlil qiluvchi, xatolaridan o‘rganuvchi va yangi metodlarni sinab ko‘ruvchi shaxs sifatida ham faol bo‘lishi lozim. Refleksiv yondashuv — pedagogik faoliyatni tahlil qilish va o‘zini baholash jarayonidir. Refleksiv yondashuv o‘qituvchining professional o‘sishiga yordam beradi. O‘qituvchi o‘z ishini tahlil qilganda, xatolarini aniqlaydi, ularni tuzatadi va yangi pedagogik strategiyalar ishlab chiqadi. Shu orqali darslar samaradorligi oshadi va o‘quvchilarning qiziqishi ortadi. Misol: Bir matematik o‘qituvchi dars davomida o‘quvchilarning qiyin mashqlarni tushunmayotganini payqaydi. U dars oxirida refleksiv yondashuv orqali o‘zini baholaydi: “Qaysi metod ishladi, qaysi biri ishlamadi? Keyingi darsda qanday strategiyalarni qo‘llayman?” Shu jarayon orqali o‘qituvchi darsini takomillashtiradi.

Refleksiv yondashuv pedagogik nazariyada bir nechta asosiy manbalarga tayangan bo‘lib, u o‘qituvchining professional kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. D. Schön (1983) refleksiv amaliyotchi kontseptsiyasini ilgari surib, o‘qituvchini dars davomida yuzaga kelgan vaziyatlarni tahlil qilishga va o‘z xatolarini aniqlashga chaqiradi. Shu jarayon orqali o‘qituvchi keyingi darslarda samarali yondashuvlarni ishlab chiqadi, metodlarni moslashtiradi va pedagogik faoliyatini doimiy ravishda takomillashtiradi. Masalan, matematika o‘qituvchisi yangi metod yordamida dars o‘tayotganda, dars oxirida o‘quvchilarning qiyin topshiriqlarni tushunish darajasini baholaydi va qaysi usullar samarali bo‘lganini aniqlaydi. Keyingi darsda u samarali bo‘lmagan metodlarni tuzatib, o‘quvchilar uchun yanada tushunarli shaklga keltiradi.

D. Kolb (1984) o‘qituvchining amaliyotdan o‘rganishini tajriba sikli orqali tushuntiradi. Bu sikl to‘rtta bosqichni o‘z ichiga oladi: tajriba orttirish, mushohada, tushuncha yaratish va amaliyotga tadbiq qilish. Misol uchun, biologiya darsida laboratoriya tajribasini o‘tkazgan o‘qituvchi o‘quvchilarning reaksiyasini kuzatadi (mushohada), qaysi qism tushunarsiz bo‘lganini aniqlaydi va keyingi darsda uni soddalashtiradi (tushuncha yaratish va amaliyotga tadbiq). Shu yo‘l bilan o‘qituvchi o‘z pedagogik strategiyasini doimiy ravishda yaxshilaydi.

G. Gibbs (1988) refleksiv siklni olti bosqichda bayon qiladi: tasvirlash, hissiyotlar, baholash, tahlil, xulosa va harakat rejasi. Bu model o‘qituvchiga vaziyatni tizimli tahlil qilish, xatolarni aniqlash va keyingi darslar uchun harakat rejasini ishlab chiqish imkonini beradi. Masalan, kimyo o‘qituvchisi tajriba darsidan keyin videoni qayta ko‘rib chiqadi, o‘quvchilar qaysi mashqlarni tushunmaganini aniqlaydi va keyingi darsda izohlar bilan qo‘shimcha mashqlar tayyorlaydi. Shu bilan birga, o‘qituvchi refleksiv kundalik yuritishni odat qilsa, har bir darsdagi

muvaffaqiyat va qiyinchiliklarni yozib boradi, bu esa professional rivojlanishning tizimli va barqaror jarayonini ta’minlaydi.

Amaliy tavsiyalar: o‘qituvchilar refleksiv yondashuvni doimiy ravishda tatbiq etishlari lozim. Ular darsdan keyin o‘z faoliyatini tahlil qilish, video-tahlil yoki hamkasblar bilan “360 daraja” baholash metodlarini qo‘llash orqali pedagogik kompetentligini oshirishi mumkin. Shu yo‘l bilan o‘qituvchi nafaqat dars sifatini oshiradi, balki o‘quvchilarning faolligi va bilim egallash darajasini ham yaxshilaydi.

O‘qituvchilar professional kompetentligini oshirish uchun o‘zini baholash ko‘nikmalarini tizimli ravishda rivojlantirishi zarur. Bu ko‘nikmalar uch bosqichda shakllanadi: introspeksiya, diagnostika va korreksiya. Har bir bosqich pedagogik jarayonda muhim rol o‘ynaydi va o‘qituvchiga darslarni samarali rejalashtirish, xatolarini aniqlash va yangi strategiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Introspeksiya (ichki kuzatuv)Bu bosqichda o‘qituvchi dars davomida o‘z his-tuyg‘ularini va o‘quvchilarning reaksiyasini diqqat bilan kuzatadi. Masalan, o‘quvchilarning yuz ifodasi, savollar berish darajasi va darsga qiziqishi introspeksiya uchun asosiy manba hisoblanadi. Shu yo‘l bilan o‘qituvchi o‘z pedagogik uslubini baholaydi va dars davomida qaysi vaziyatlar samarali yoki samarali emasligini anglaydi.

Diagnostika bosqichi o‘qituvchiga darsdagi muammoli nuqtalarni aniqlash imkonini beradi. Masalan, vaqtni noto‘g‘ri taqsimlash, tushuntirish uslubining mos kelmasligi yoki mashqlar darajasining o‘quvchilar bilimiga mos kelmasligi kabi holatlar aniqlanadi. Bu bosqichda o‘qituvchi o‘quvchilarni individual va guruh bo‘yicha kuzatadi, qiyinchiliklar sabablari va ularni bartaraf etish yo‘llarini aniqlaydi.

Korreksiya bosqichida o‘qituvchi introspeksiya va diagnostika natijalariga asoslanib dars rejasi va metodlarni tuzatadi. Shu yo‘l bilan u o‘z faoliyatini optimallashtiradi va o‘quvchilarning bilim egallashini oshiradi.

Misol: Ingliz tili o‘qituvchisi dars davomida o‘quvchilarning yangi grammatik qoidalarni tushunmayotganini sezadi. Introspeksiya orqali u o‘quvchilarning yuz ifodasi va savollaridan shuni anglaydi. Diagnostika bosqichida qoidalar mavzusi murakkabligi aniqlanadi. Shundan so‘ng o‘qituvchi korreksiya sifatida qoidalarni yanada sodda, qadam-baqadam tushuntirish va qo‘shimcha mashqlar berish strategiyasini qo‘llaydi. Keyingi darsda o‘quvchilar mavzuni osonroq egallaydi va faolroq ishtirok etadi.

O‘qituvchilar o‘zini baholashda turli metodlardan foydalanishi mumkin:

- Refleksiv kundalik: Har bir darsdan so‘ng muvaffaqiyat va qiyinchiliklarni yozib borish.
- Video-tahlil: Darsni videoga olib, o‘z xatti-harakatlarini tashqi kuzatuvchi sifatida baholash.

- “360 daraja” baholash: Hamkasblar, o‘quvchilar va ma’muriyatning fikrlarini o‘z qarashlari bilan solishtirish.
- Keys-stadi: Amaliyotdagi qiyin vaziyatlarni tahlil qilish va yechim ishlab chiqish.

Misol: Fizika o‘qituvchisi darsni videoga oladi, keyin uni ko‘rib chiqib o‘z xatolarini aniqlaydi va keyingi darsga tuzatadi.

Refleksiv ko‘nikmalarga ega o‘qituvchilar pedagogik faoliyatida bir qator ijobiy natijalarga erishadi. Ushbu ko‘nikmalar quyidagi jihatlarda samarali bo‘ladi:Refleksiv yondashuv o‘qituvchiga har bir darsni tahlil qilish va o‘z faoliyatidagi kamchiliklarni aniqlash imkonini beradi. Masalan, matematikada murakkab mavzularni o‘quvchilarga tushuntirishda qaysi metod samarali bo‘ldi va qaysi qism tushunarsiz bo‘ldi, buni aniqlash orqali dars rejalari takomillashtiriladi. O‘qituvchi refleksiv yondashuv orqali darsni interaktiv va qiziqarli qilish yo‘llarini topadi. Masalan, biologiya darsida eksperiment natijalarini o‘quvchilar bilan birgalikda tahlil qilish ularni faol ishtirok etishga undaydi. Refleksiv ko‘nikmalarga ega pedagog xatolarni tanqidiy baholaydi va ularni professional o‘sish imkoniyati sifatida ko‘radi. Masalan, ingliz tili darsida yangi grammatik qoidalarni tushuntirishda yuzaga kelgan qiyinchiliklarni tahlil qilib, keyingi darsda yondashuvni takomillashtiradi. Refleksiv yondashuv o‘qituvchini doimiy ravishda o‘z kasbiy mahoratini oshirishga undaydi. U yangi metodlarni sinab ko‘radi, o‘z pedagogik strategiyasini yangilaydi va darslarni yanada samarali qiladi.

Refleksiv yondashuv o‘qituvchining professional o‘sishida asosiy vosita hisoblanadi. O‘zini baholash ko‘nikmasi yuqori bo‘lgan pedagog nafaqat xatolarni aniqlash va tahlil qilish, balki ularni tuzatish va yangi pedagogik strategiyalar ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu jarayon orqali o‘qituvchi darslarni doimiy ravishda takomillashtiradi, metodlarni moslashtiradi va o‘quvchilarning bilimini oshiradi. Refleksiv yondashuvning amaliy ahamiyati quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi: dars sifatini oshirish, o‘quvchilarning faolligi va qiziqishini kuchaytirish, xatolarni professional o‘sish nuqtasi sifatida qabul qilish va pedagogning shaxsiy rivojlanishiga xizmat qilish. Masalan, ingliz tili darsida grammatik qoidalarni tushuntirishda yuzaga kelgan qiyinchiliklarni refleksiv tahlil qilish orqali o‘qituvchi keyingi darslarda mavzuni soddalashtiradi va o‘quvchilarning mavzuni o‘zlashtirish darajasi sezilarli darajada oshadi.

Shuningdek, refleksiv yondashuv pedagogga doimiy ravishda yangi metodlarni sinab ko‘rish, dars rejasini moslashtirish va o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga qarab yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Shu sababli, refleksiv ko‘nikmalarga ega bo‘lgan pedagoglar nafaqat o‘z kasbiy mahoratini oshiradi, balki ta’lim sifatini ham samarali ravishda yaxshilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Schön, D. A. (1983). The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. Basic Books.
2. Gibbs, G. (1988). Learning by Doing: A Guide to Teaching and Learning Methods. Oxford Polytechnic.
3. Kolb, D. A. (1984). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Prentice Hall.
4. G‘oyibov, S. (2022). Pedagogik mahorat va refleksiya. Toshkent.

O‘ZBEK CHOLG‘U IJROCHILIGI TARIXINI O‘RGANISH ASOSIDA TALABALARNI KASBIY TAYYORLASH VA RIVOJLANGAN SHAXSNI MA’NAVIY YUKSALTIRISH MEXANIZMLARI

Davletov Mayliboy Yusupovich – Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy musiqa ta’limi tizimida bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlash hamda ularning ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlashda o‘zbek cholg‘u ijrochiligi tarixini o‘rganishning o‘rni va pedagogik mexanizmlari tahlil qilingan. Maqolada talabalarni kasbiy va shaxsiy rivojlantirishga xizmat qiluvchi tarixiy-bilish, qadriyatli-motivatsion, kompetensiyaviy, ijodiy hamda refleksiv-tahliliy mexanizmlar ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, zamonaviy raqamli ta’lim muhitida va innovatsion pedagogik texnologiyalar vositasida milliy musiqa merosini o‘qitishning ko‘p funksiyali modeli hamda uning tarkibiy qismlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar. Musiqa ta’limi, cholg‘u ijrochiligi tarixi, kasbiy tayyorgarlik, ma’naviy yuksalish, pedagogik mexanizm, kompetensiya, milliy meros, ijodiy tafakkur, raqamli ta’lim.

Давletов Майлибой Юсупович – Самостоятельный соискатель Ургенчского государственного педагогического института

Механизмы профессиональной подготовки студентов и духовного возвышения развитой личности на основе изучения истории узбекского инструментального исполнительства

Аннотация. В данной статье анализируются роль и педагогические механизмы изучения истории узбекского инструментального исполнительства в профессиональной подготовке будущих специалистов и обеспечении их духовно-нравственного совершенства в системе высшего музыкального образования. Научно обоснованы историко-познавательный, ценностно-мотивационный, компетентностный, творческий и рефлексивно-аналитический

механизмы, служащие профессиональному и личностному развитию студентов. Также освещена многофункциональная модель обучения национальному музыкальному наследию в условиях современной цифровой образовательной среды и с помощью инновационных педагогических технологий, определены её структурные компоненты.
Ключевые слова. Музыкальное образование, история инструментального исполнительства, профессиональная подготовка, духовное возвышение, педагогический механизм, компетенция, национальное наследие, творческое мышление, цифровое обучение.

Davletov Mayliboy Yusupovich – Independent Researcher, Urgench State Pedagogical Institute

Mechanisms of Professional Training of Students and Spiritual Elevation of a Developed Personality Based on Studying the History of Uzbek Instrumental Performance

Abstract. This article analyzes the role and pedagogical mechanisms of studying the history of Uzbek instrumental performance in the professional training of future specialists and ensuring their spiritual and moral perfection within the higher music education system. The paper scientifically substantiates historical-cognitive, value-motivational, competency-based, creative, and reflexive-analytical mechanisms that contribute to the professional and personal development of students. Furthermore, it highlights a multifunctional model for teaching national musical heritage through modern digital education environments and innovative pedagogical technologies, outlining its key structural components.
Keywords. Music education, history of instrumental performance, professional training, spiritual elevation, pedagogical mechanism, competence, national heritage, creative thinking, digital learning.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, milliy madaniy merosni asrab-avaylash va uni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida ta’lim jarayoniga integratsiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Oliy musiqa ta’limida bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish bilan bir qatorda ularning ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlash ham muhim pedagogik vazifa sifatida e’tirof etiladi. Bu jarayonda o‘zbek cholg‘u ijrochiligi tarixini chuqur o‘rganish alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Milliy cholg‘u ijrochiligi ko‘p asrlik tarixiy taraqqiyot davomida xalqning estetik qarashlari, ma’naviy qadriyatlari, badiiy tafakkuri va milliy o‘zligini mujassamlashtirgan noyob madaniy hodisa sifatida shakllangan.

Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodning milliy o‘zligini anglash, tarixiy xotirasini mustahkamlash, milliy madaniyatga hurmat ruhida tarbiyalash va kasbiy faoliyatida milliy qadriyatlarga tayangan holda ijod qilish zarurati yanada kuchaymoqda. O‘zbek cholg‘u ijrochiligi tarixini o‘rganish faqat tarixiy bilimlarni egallash bilan cheklanmaydi, balki bo‘lajak musiqa pedagogi va ijrochisining kasbiy tafakkuri, estetik didi, milliy tafakkuri hamda ijodiy kompetensiyasini shakllantirishning muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi.

Kasbiy tayyorgarlik zamonaviy pedagogika fanida murakkab integrativ tizim sifatida talqin qilinadi. Ushbu tizim mutaxassisning nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, metodik tayyorgarligi, innovatsion fikrlashi, refleksiv faoliyati hamda shaxsiy fazilatlarining uzviy uyg‘unligidan tashkil topadi. Musiqa ta’limida esa kasbiy tayyorgarlik ijrochilik madaniyati, pedagogik mahorat, ilmiy izlanish olib borish qobiliyati, repertuar tanlash, musiqiy tahlil qilish va milliy ijrochilik uslublarini puxta egallash bilan belgilanadi. Aynan o‘zbek cholg‘u ijrochiligi tarixini o‘rganish ushbu kompetensiyalarning shakllanishiga kompleks ta’sir ko‘rsatadi.

Tarixiy-pedagogik nuqtayi nazardan qaralganda, har qanday milliy san’at maktabining rivojlanishi uzluksiz tarixiy davomiylik tamoyiliga asoslanadi. O‘zbek cholg‘u ijrochilik san’ati ham qadimgi davrlardan boshlab xalq og‘zaki ijodi, maqom san’ati, baxshichilik, hofizlik va an’anaviy ijrochilik maktablari bilan uzviy bog‘liq holda rivojlangan. Bu jarayon davomida dutor, tanbur, rubob, gijjak, nay, chang, qo‘biz, doira kabi cholg‘ular nafaqat musiqiy vosita, balki milliy tafakkur va estetik idealning timsoliga aylangan. Shuning uchun mazkur tarixni o‘rganish talabalarda milliy musiqiy tafakkurning shakllanishiga xizmat qiladi.

Talabalarni kasbiy tayyorlash mexanizmlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ular bir necha o‘zaro bog‘liq komponentlardan tashkil topadi. Birinchi mexanizm – tarixiy-bilish mexanizmidir. Mazkur mexanizm orqali talaba milliy cholg‘ularning kelib chiqishi, evolyutsiyasi, ijrochilik maktablarining shakllanish bosqichlari, mashhur ijrochilar faoliyati va milliy musiqa merosining taraqqiyot qonuniyatlari haqida tizimli bilimlarni egallaydi. Tarixiy bilimlar kasbiy tafakkurning metodologik asosini yaratadi hamda talabada musiqiy hodisalarga tarixiy yondashuvni shakllantiradi.

Ikkinchi mexanizm – qadriyatli-motivatsion mexanizmdir. Ushbu mexanizm milliy musiqiy merosni qadrlash, unga nisbatan mas’uliyat hissini rivojlantirish va kasbga ijobiy motivatsiyani kuchaytirishga xizmat qiladi. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talabaning kasbiy motivatsiyasi qanchalik yuqori bo‘lsa, uning o‘quv faoliyatidagi muvaffaqiyati ham shunchalik yuqori bo‘ladi. O‘zbek cholg‘u ijrochiligi tarixini chuqur o‘rganish talabada o‘z kasbining ijtimoiy ahamiyatini anglash, milliy san’atni rivojlantirishga daxldorlik hissini shakllantiradi.

Uchinchi mexanizm – kompetensiyaviy rivojlantirish mexanizmidir.

Zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvga ko‘ra, ta’lim natijasi faqat bilim bilan emas, balki real kasbiy vaziyatlarda samarali faoliyat olib borish qobiliyati bilan belgilanadi. Tarixiy materiallarni o‘rganish davomida talabalar musiqiy tahlil qilish, tarixiy manbalarni solishtirish, ilmiy xulosa chiqarish, repertuar tanlash, uslubiy farqlarni aniqlash kabi ko‘nikmalarni egallaydilar. Ushbu kompetensiyalar keyinchalik ularning pedagogik va ijrochilik faoliyatida muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

To‘rtinchi mexanizm – ijodiy rivojlantirish mexanizmidir. Musiqa san’ati mohiyatan ijodiy faoliyat turi hisoblanadi. Tarixiy tajribani o‘rganish orqali talaba avvalgi avlodlar yaratgan ijrochilik an’analarini zamonaviy interpretatsiya bilan uyg‘unlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa reproduktiv faoliyatdan kreativ faoliyatga o‘tishni ta’minlaydi. Zamonaviy musiqa pedagogikasida aynan ijodiy tafakkur mutaxassisning asosiy kasbiy sifati sifatida qaralmoqda.

Beshinchi mexanizm – refleksiv-tahliliy mexanizmdir. Talaba tarixiy rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish jarayonida o‘z ijrochilik faoliyatini ham tanqidiy baholashni o‘rganadi. Refleksiya kasbiy o‘sishning muhim omili bo‘lib, shaxsning o‘z faoliyatini muntazam takomillashtirishiga xizmat qiladi.

O‘zbek cholg‘u ijrochiligi tarixini o‘rganishning ma’naviy yuksaltirishdagi ahamiyati ham alohida ilmiy asoslashni talab etadi. Ma’naviyat shaxsning axloqiy, estetik, intellektual va madaniy fazilatlarini o‘zida mujassamlashtiruvchi murakkab ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Milliy musiqa esa ushbu ma’naviy qadriyatlarni avloddan-avlodga yetkazuvchi samarali vositalardan biridir. Cholg‘u ijrochiligi tarixini o‘rganish talabalarda vatanparvarlik, milliy g‘urur, tarixiy xotira, estetik did va madaniy identifikatsiyani shakllantirishga xizmat qiladi.

Musiqiy merosning tarbiyaviy imkoniyatlari qadim mutafakkirlar tomonidan ham alohida ta’kidlangan. Musiqa inson ruhiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi, axloqiy fazilatlarni shakllantirishi va komil insonni tarbiyalashdagi o‘rni haqida ko‘plab ilmiy qarashlar mavjud. Zamonaviy neyropedagogik tadqiqotlar ham musiqiy faoliyat insonning emotsional intellekti, empatiyasi va kreativ tafakkurining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlamoqda. Tarixiy cholg‘u ijrochiligi materiallarini o‘qitish nafaqat kasbiy, balki shaxsiy rivojlanishning ham samarali vositasi hisoblanadi.

Talabalarning ma’naviy yuksalish mexanizmlarini tizimli tahlil qilish natijasida quyidagi komponentlarni ajratish mumkin: milliy identifikatsiyani rivojlantirish, tarixiy xotirani shakllantirish, estetik ongni rivojlantirish, madaniy merosga hurmatni mustahkamlash, axloqiy qadriyatlarni ichkilashtirish, ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish hamda ijodiy o‘zini namoyon etishga ehtiyojni kuchaytirish. Mazkur komponentlar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, yagona pedagogik tizimni tashkil etadi.

Bugungi raqamli ta’lim muhitida ushbu mexanizmlarni amalga oshirish

imkoniyatlari yanada kengaymoqda. Virtual muzeylar, raqamlashtirilgan qo‘lyozmalar, audio-video arxivlar, elektron kutubxonalar va multimedia platformalari yordamida tarixiy ijrochilik namunalarini interaktiv o‘rganish mumkin. Bu esa talabalarda mustaqil ta’lim kompetensiyasini rivojlantiradi hamda ilmiy izlanish olib borish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Pedagogik texnologiyalar nuqtai nazaridan tarixiy materiallarni o‘qitishda muammoli ta’lim, loyiha metodi, keys-stadi, portfel texnologiyasi, refleksiv tahlil, komparativ tahlil va interfaol metodlardan foydalanish yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Tarixiy ijrochilik maktablarini taqqoslash, mashhur sozandalar ijodini ilmiy tahlil qilish, maqom ijrochiligining evolyutsiyasini o‘rganish va milliy cholg‘ular konstruktsiyasidagi tarixiy o‘zgarishlarni tahlil qilish talabalarni ilmiy izlanishga yo‘naltiradi.

Kasbiy tayyorgarlikning zamonaviy modeli talabaning faqat ijrochi emas, balki tadqiqotchi, pedagog va madaniyat targ‘ibotchisi sifatida shakllanishini ham nazarda tutadi. Shu ma’noda o‘zbek cholg‘u ijrochiligi tarixini o‘rganish ko‘p funksiyali pedagogik tizim vazifasini bajaradi. Ushbu tizim orqali bo‘lajak mutaxassis tarixiy bilimlarni egallaydi, ijrochilik mahoratini rivojlantiradi, ilmiy tafakkurini takomillashtiradi va milliy madaniyatni targ‘ib qilish kompetensiyasini shakllantiradi.

Ilmiy tahlillar asosida aytish mumkinki, o‘zbek cholg‘u ijrochiligi tarixini o‘rganish asosida talabalarni kasbiy tayyorlash modeli quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: maqsadli komponent (kasbiy va ma’naviy rivojlanish), mazmuniy komponent (tarixiy bilimlar, milliy qadriyatlar, ijrochilik an’analari), metodologik komponent (kompetensiyaviy, aksiologik, madaniyatshunoslik, tarixiy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar), texnologik komponent (innovatsion pedagogik metodlar va AKT), diagnostik komponent (kompetensiyalarni baholash mezonlari) hamda natijaviy komponent (kasbiy kompetent, ma’naviy barkamol va ijodiy faol mutaxassisni shakllantirish).

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek cholg‘u ijrochiligi tarixini o‘rganish oliy musiqa ta’limida talabalarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish va ularning ma’naviy kamolotini ta’minlashning kompleks pedagogik mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu mexanizm tarixiy bilimlarni egallash, milliy qadriyatlarni o‘zlashtirish, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish, ijodiy tafakkurni shakllantirish, refleksiv faoliyatni takomillashtirish va ma’naviy-axloqiy fazilatlarni mustahkamlash orqali amalga oshiriladi. Natijada milliy musiqa merosini chuqur anglagan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallagan, yuqori kasbiy kompetensiyaga ega hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq bo‘lgan raqobatbardosh mutaxassisni tayyorlash imkoniyati yaratiladi. Mazkur yondashuv dissertatsiya tadqiqotining konseptual asoslaridan biri sifatida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. **O‘zbekiston – 2030 strategiyasi to‘g‘risida.** – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. **O‘zbekiston Respublikasida madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida**. PF–6000-son Farmon. – Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasining **“Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni.** O‘RQ–637-son. – Toshkent, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. **Oliy ta’limning davlat ta’lim standartlari.** – Toshkent, 2021.
5. Akbarov I.A. **Musiqa lug‘ati.** – Toshkent: O‘qituvchi, 1997. – 384 b.
6. Rajabov I. **Maqomlar masalasiga doir.** – Toshkent: Fan, 1963. – 312 b.
7. Rajabov I. **Maqom asoslari.** – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 248 b.
8. Matyoqubov O. **Maqomot.** – Toshkent: Musiqa, 2004. – 432 b.
9. Matyoqubov O. **Sharq musiqa nazariyasi.** – Toshkent: Fan, 2009. – 368 b.
10. Karomatov F.M. **O‘zbek xalq musiqa merosi.** – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 1978. – 286 b.
11. Karomatli H., Karomatov F. **O‘zbek xalq musiqasi tarixi.** – Toshkent: O‘qituvchi, 1987. – 356 b.
12. Fitrat A. **O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi.** – Toshkent: Fan, 1993. – 176 b.
13. Yusupov R. **O‘zbek xalq cholg‘ulari.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2005. – 224 b.
14. Ibragimov O. **Musiqa pedagogikasi.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008. – 240 b.
15. Ishmuhamedov R.J., Yuldashev M. **Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. –** Toshkent: Nihol, 2017. – 280 b.

Raqamli ta’lim muhitida pedagogik texnologiyalarni loyihalashning innovatsion yondashuvlari

Ro‘zmatova Mahliyo Baxrom qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
mustaqil izlanuvchisi

Anotatsiya

Maqolada raqamli ta’lim muhitida pedagogik texnologiyalarni loyihalashning innovatsion yondashuvlari tahlil qilinadi. O‘quvchi markazli va shaxsiylashtirilgan

yondashuv, faol va interaktiv o‘qitish, ma’lumotlarga asoslangan loyihalash, hamkorlikka asoslangan ochiq ta’lim hamda integrativ-multimodal yondashuvlarning mohiyati ochib beriladi. Ushbu yondashuvlarning ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, pedagogik texnologiya, innovatsion yondashuv, shaxsiylashtirilgan o‘qitish, interaktivlik, learning analytics, gamifikatsiya, multimodal ta’lim.

Kirish

Zamonaviy jamiyatning raqamli transformatsiyasi ta’lim tizimiga jiddiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga keng joriy etilishi pedagogik faoliyatni qayta ko‘rib chiqishni, yangi o‘qitish usullari va texnologiyalarini ishlab chiqishni taqozo etadi. Shu bois, raqamli ta’lim muhitida pedagogik texnologiyalarni loyihalash masalasi bugungi pedagogika fanining dolzarb muammolaridan biriga aylangan. An’anaviy pedagogik yondashuvlar raqamli muhitning imkoniyatlaridan to‘liq foydalana olmaydi. Shu sababli o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga oluvchi, interaktiv, moslashuvchan va ma’lumotlarga asoslangan innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish zarurati tug‘ilmoqda.

Ushbu tezisning maqsadi – raqamli ta’lim muhitida pedagogik texnologiyalarni loyihalashning zamonaviy innovatsion yondashuvlarini tahlil qilish va ularning ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyatini ochib berishdan iborat.

Asosiy qism

Raqamli ta’lim muhitida pedagogik texnologiyalarni loyihalash jarayoni bir qancha muhim innovatsion yondashuvlarga asoslanadi.

Birinchidan, o‘quvchi markazli va shaxsiylashtirilgan yondashuv. Bu yondashuvda pedagogik texnologiya o‘quvchining o‘rganish uslubi, bilim darajasi, motivatsiyasi va individual ehtiyojlariga moslashtiriladi. Sun’iy intellekt texnologiyalari asosida ishlaydigan adaptive learning tizimlari, individual o‘quv traektoriyalari va shaxsiy tavsiya mexanizmlari o‘quv jarayonini har bir o‘quvchi

uchun maksimal samarali qilish imkonini beradi. Natijada o‘quvchi o‘z sur’atida, o‘ziga qulay shaklda bilim oladi.

Ikkinchidan, faol va interaktiv o‘qitish yondashuvi. An’anaviy passiv tinglash o‘rniga o‘quvchini faol ishtirok etishga undovchi texnologiyalar qo‘llaniladi. Gamifikatsiya elementlari, loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning), teskari sinf (Flipped Classroom) modeli, virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) vositalari o‘quvchilarning motivatsiyasini sezilarli oshiradi va chuqur, amaliy bilimlar shakllanishiga xizmat qiladi.

Uchinchi muhim yo‘nalish – ma’lumotlarga asoslangan (data-driven) loyihalash. Learning Analytics va Big Data texnologiyalari yordamida o‘quv jarayoni real vaqt rejimida kuzatiladi va tahlil qilinadi. O‘quvchilarning faolligi, qiyinchiliklari va muvaffaqiyat ko‘rsatkichlari asosida pedagogik texnologiyalar doimiy ravishda tuzatiladi va takomillashtiriladi. Bu yondashuv o‘qituvchiga o‘z vaqtida individual yordam ko‘rsatish imkonini beradi.

To‘rtinchidan, hamkorlikka asoslangan va ochiq ta’lim yondashuvi. Raqamli platformalar (LMS tizimlari, onlayn hamkorlik vositalari) orqali o‘quvchilar o‘rtasida va o‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasida samarali muloqot va hamkorlik tashkil etiladi. Ochiq ta’lim resurslari (OER), mikro-o‘rganish (microlearning) va mobil ta’lim vositalari bilim olish jarayonini vaqt va makon cheklovlaridan ozod qiladi.

Nihoyat, integrativ va multimodal yondashuv. Turli raqamli vositalar – interaktiv video, simulyatsiyalar, testlar, chat-botlar va multimedia materiallar bir-biriga uyg‘unlashtiriladi. Multimodal kontent o‘quvchining turli sezgi kanallarini bir vaqtda faollashtirib, o‘zlashtirish samaradorligini oshiradi.

Xulosa

Raqamli ta’lim muhitida pedagogik texnologiyalarni loyihalashning innovatsion yondashuvlari ta’lim jarayonini tubdan yangilash imkonini beradi. O‘quvchi markazlilik, interaktivlik, ma’lumotlarga asoslanganlik, hamkorlik va multimodal integratsiya – bu yondashuvlarning asosiy tamoyillaridir. Ular ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirish va individual rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bu yondashuvlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish

o‘qituvchidan yuqori darajadagi texnologik kompetentsiya, dizayn fikrlash qobiliyati va pedagogik kreativlikni talab etadi. Kelajakda ushbu yondashuvlarni yanada chuqur o‘rganish va amaliyotga keng joriy etish ta’lim tizimining raqamli transformatsiyasini samarali amalga oshirishga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Anderson T., Dron J. Teaching Crowds: Learning and Social Media. – Athabasca University Press, 2014.
2. Bates A.W. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. – Tony Bates Associates Ltd, 2019.
3. Laurillard D. Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology. – Routledge, 2012.
4. Siemens G. Learning Analytics: The Emergence of a Discipline // American Behavioral Scientist. – 2013. – Vol. 57. – № 10. – P. 1380–1400.
5. Ходжаев Б.Х. Педагогик технологиялар: назария ва амалиёт. – Тошкент: Фан, 2020.
6. Қодиров М. Рақамли таълим муҳитида инновацион педагогик технологиялар. – Тошкент: TDPU, 2022.
7. ЮНЕСКО. Рақамли таълимдаги тенденциялар ва истиқболлар. – 2023.

BO‘LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA LOYIHAGA ASOSLANGAN TA’LIMNING AHAMIYATI

Kenjayeva Ro‘za Hajiboy qizi
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti
mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: kenjayevaaaroz199@gmail.com
Tel.: +998 88 091 69 63

Annotatsiya

Mazkur tezisda bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda loyihaga asoslangan ta’limning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Loyiha faoliyatining talabalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, muammoli vaziyatlarni

hal qilish, amaliy ko‘nikmalar va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Texnologik ta’lim jarayonida loyiha topshiriqlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lashning samarali jihatlari asoslangan.

Kalit so‘zlar: texnologiya ta’limi, bo‘lajak o‘qituvchi, loyihaga asoslangan ta’lim, loyiha faoliyati, kasbiy kompetensiya, ijodkorlik, amaliy ko‘nikma.

Asosiy matn

Zamonaviy ta’lim jarayonida bo‘lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash faqat nazariy bilimlarni egallash bilan chegaralanmaydi. Ta’lim oluvchining mustaqil fikrlashi, amaliy vazifalarni bajarishi, muammoli vaziyatlarga yechim topishi va o‘z faoliyatini rejalashtira olishi kasbiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismlaridan hisoblanadi. Ayniqsa, texnologiya fani o‘qituvchisi uchun ushbu ko‘nikmalar alohida ahamiyatga ega.

Texnologiya fani o‘z mazmuniga ko‘ra amaliy faoliyat bilan bevosita bog‘liq. O‘quvchilarni turli buyumlar yaratish, materiallarga ishlov berish, texnologik jarayonlarni tashkil etish, loyihalash va ijodiy faoliyatga yo‘naltirish uchun bo‘lajak o‘qituvchining o‘zi ham amaliy va loyihaviy faoliyat tajribasiga ega bo‘lishi zarur.

Shu nuqtayi nazardan, loyihaga asoslangan ta’lim bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda samarali pedagogik yondashuvlardan biri hisoblanadi.

Loyihaga asoslangan ta’limda talaba muayyan muammoni mustaqil yoki guruhda o‘rganadi, maqsadni belgilaydi, zarur ma’lumotlarni izlaydi, loyiha rejasini ishlab chiqadi, amaliy faoliyatni amalga oshiradi va yakuniy natijani taqdim etadi. Shu jarayonning o‘zida bir nechta kasbiy kompetensiyalar shakllanadi.

Masalan, talabalarga “Maktab texnologiya xonasi uchun o‘quvchilar yoshiga mos funksional buyum loyihasini ishlab chiqish” topshirig‘i berilishi mumkin. Bunda talabalar avvalo muammoni aniqlaydi, mavjud sharoitni o‘rganadi, buyumning vazifasini belgilaydi, material tanlaydi, eskiz va chizma tayyorlaydi, texnologik jarayonni rejalashtiradi va yakuniy mahsulotni yaratadi.

Mazkur jarayonda talabaning nafaqat texnologik bilimlari, balki rejalashtirish, loyihalash, ijodiy fikrlash, muammoni hal qilish va natijani baholash ko‘nikmalari

rivojlanadi.

Loyihaga asoslangan ta’limning yana bir muhim jihati – talabaning o‘quv jarayonidagi faolligini oshirishidir. An’anaviy mashg‘ulotlarda talaba ko‘pincha tayyor ma’lumotni o‘zlashtiruvchi sifatida ishtirok etsa, loyiha faoliyatida u muayyan natijaga erishish uchun mustaqil qarorlar qabul qiladi.

Loyiha faoliyatida talabalar yakka tartibda yoki kichik guruhlarda ishlashi mumkin. Guruhli loyihalarda vazifalarni taqsimlash, o‘zaro hamkorlik qilish, fikr almashish va umumiy natija uchun mas’uliyatni his qilish imkoniyati paydo bo‘ladi. Bu esa kelajakda maktab o‘quvchilari bilan guruhli va jamoaviy faoliyatni tashkil etishda zarur bo‘ladigan pedagogik tajribani shakllantiradi.

Loyihaga asoslangan ta’limning muhim imkoniyatlaridan biri uning fanlararo xarakterga ega ekanligidir. Texnologik loyiha ustida ishlash jarayonida matematika, fizika, chizmachilik, informatika, dizayn va boshqa fanlarga oid bilimlardan foydalanish mumkin.

Masalan, mahsulot loyihasini ishlab chiqishda matematika hisob-kitoblarni amalga oshirishga, chizmachilik grafik tasvirlarni yaratishga, informatika raqamli model tayyorlashga, fizika materiallarning xususiyatlarini aniqlashga, texnologiya esa mahsulotni tayyorlash usulini belgilashga xizmat qiladi.

Shunday qilib, loyiha asosida ta’lim nafaqat amaliy ko‘nikmalarni, balki fanlararo fikrlashni ham rivojlantiradi.

N.A. Muslimovning kasbiy ta’limga oid tadqiqotlarida bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligida amaliy faoliyat va mustaqil ishlashning ahamiyati ta’kidlangan [1]. O‘.Q. Tolipov va M.H. Usmonboyevalarning pedagogik texnologiyalarga oid ishlarida esa ta’lim oluvchining faol ishtiroki, ta’lim jarayonini oldindan loyihalash va kutilayotgan natijaga yo‘naltirish muhimligi asoslangan [2].

Xorijiy tadqiqotchilardan S. Bell loyiha asosida ta’limni XXI asr uchun zarur bo‘lgan mustaqil fikrlash, hamkorlik, muammolarni hal qilish va ijodiy faoliyatni rivojlantiruvchi yondashuv sifatida baholaydi [3]. Ushbu qarashlar texnologik ta’lim mazmuni bilan bevosita uyg‘unlashadi.

Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlashda loyiha topshiriqlaridan

foydalanish orqali talabalarda quyidagi kasbiy sifatlarni rivojlantirish mumkin:

- *mustaqil fikrlash;*
- *ijodiy yondashuv;*
- *loyihalash ko‘nikmasi;*
- *amaliy faoliyatni rejalashtirish;*
- *muammoli vaziyatni hal qilish;*
- *jamoada ishlash;*
- *texnologik qaror qabul qilish;*
- *o‘z faoliyatini baholash.*

Loyiha natijasini baholashda faqat tayyor mahsulotga e’tibor qaratish yetarli emas. Talabaning muammoni aniqlashi, loyiha rejasini tuzishi, tanlagan yechimini asoslay olishi, amaliy jarayonni tashkil etishi va yakuniy natijani tahlil qilishi ham hisobga olinishi kerak.

Shu sababli loyiha faoliyatini baholashda jarayon + mahsulot + taqdimot + refleksiya tamoyilidan foydalanish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, loyihaga asoslangan ta’lim bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning samarali vositalaridan biridir. Loyiha faoliyati talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lash, mustaqil qaror qabul qilish, ijodiy fikrlash va kasbiy muammolarni hal qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida real kasbiy vaziyatlarga asoslangan loyihalarni muntazam qo‘llash, loyihalarni fanlararo mazmunda tashkil etish va yakuniy natija bilan bir qatorda loyiha jarayonini ham baholash tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N.A. **Kasb ta’limi pedagogikasi**. – Toshkent: Fan va texnologiya.

2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M.H. **Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari**. – Toshkent: Fan, 2006.

3. Bell S. Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future // **The Clearing House**. – 2010. – Vol. 83, No. 2. – P. 39–43.

4. Qo‘ysinov O.A. Bo‘lajak mehnat ta’limi o‘qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta’limning pedagogik-psixologik ahamiyati // **Ta’lim texnologiyalari**. – Toshkent, 2007. – №1. – B. 31–32.

Raqamli ta’lim muhitida pedagogik modellashtirish va vizualizatsiyadan foydalanishning zamonaviy texnologiyalari

Matchanova Dinara Yusupboyevna
Uganch davlat pedagogika instituti
Mustaqil tadqiqotchisi

Anotatsiya

Maqolada raqamli ta’lim muhitida pedagogik modellashtirish va vizualizatsiyadan foydalanishning zamonaviy texnologiyalari tahlil qilinadi. Pedagogik jarayonlarni modellashtirish, interaktiv va multimodal vizualizatsiya vositalari, sun’iy intellekt asosidagi modellashtirish tizimlari hamda virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalarining imkoniyatlari ochib beriladi. Ushbu texnologiyalarning o‘quv materiallarini tushunarli va samarali yetkazib berishdagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, pedagogik modellashtirish, vizualizatsiya, interaktiv model, virtual reallik, kengaytirilgan reallik, multimodal ta’lim, learning design.

Kirish

Raqamli ta’lim muhitining rivojlanishi pedagogik jarayonlarni tashkil etish va o‘quv materiallarini taqdim etish usullarini tubdan o‘zgartirmoqda. An’anaviy matnli va og‘zaki bayon usullari o‘rnini interaktiv, vizual va dinamik modellashtirish texnologiyalari egallamoqda. Pedagogik modellashtirish – bu o‘quv jarayonining murakkab tuzilmalarini soddalashtirilgan, tushunarli va interaktiv shaklda ifodalash jarayonidir. Vizualizatsiya esa abstrakt tushunchalarni ko‘z bilan ko‘rish mumkin bo‘lgan shaklga keltirish orqali o‘zlashtirishni osonlashtiradi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar pedagogik modellashtirish va vizualizatsiyani yangi bosqichga ko‘tardi. Shu bois, ushbu sohadagi zamonaviy texnologiyalarni o‘rganish va ularning ta’lim samaradorligiga ta’sirini tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

Raqamli ta’lim muhitida pedagogik modellashtirish va vizualizatsiyadan foydalanishning zamonaviy texnologiyalari bir necha asosiy yo‘nalishlarda rivojlanmoqda.

Birinchidan, interaktiv pedagogik modellashtirish texnologiyalari. Bu yo‘nalishda o‘quv jarayoni dinamik, o‘zgaruvchan va o‘quvchi ishtirokida boshqariladigan modellarga asoslanadi. Masalan, interaktiv simulyatsiyalar, o‘quv robotlari va virtual laboratoriyalar yordamida murakkab jarayonlar real vaqt rejimida modellashtiriladi. O‘quvchi model parametrlarini o‘zgartirib, natijalarni kuzatishi va tahlil qilishi mumkin. Bu yondashuv abstrakt bilimlarni amaliy tajribaga aylantirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, multimodal va interaktiv vizualizatsiya texnologiyalari. Zamonaviy vizualizatsiya vositalari matn, grafika, video, animatsiya va interaktiv elementlarni birlashtiradi. Infografika, interaktiv diagrammalar, 3D modellar va dinamik grafiklar o‘quv materiallarini yanada tushunarli qiladi. Multimodal yondashuv o‘quvchining turli sezgi kanallarini faollashtirib, o‘zlashtirish samaradorligini oshiradi.

Uchinchi muhim yo‘nalish – virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) texnologiyalari. VR yordamida o‘quvchi to‘liq immersiv muhitga kiradi va murakkab jarayonlarni “ichkaridan” o‘rganadi. AR esa real muhitga raqamli ma’lumotlarni qo‘shib, o‘quv materiallarini real dunyo bilan bog‘laydi. Bu texnologiyalar ayniqsa tabiiy fanlar, tibbiyot, muhandislik va tarix fanlarida yuqori samara beradi.

To‘rtinchidan, sun’iy intellekt asosidagi modellashtirish va vizualizatsiya. AI texnologiyalari o‘quvchining individual xususiyatlariga moslashuvchi dinamik modellarni yaratish imkonini beradi. Adaptive visualization tizimlari o‘quvchining bilimi darajasiga qarab vizual materiallarning murakkabligini avtomatik o‘zgartiradi. Shuningdek, generative AI yordamida individual o‘quv modellari va vizual materiallar tezda yaratilishi mumkin.

Nihoyat, learning design va pedagogik dizayn asosidagi modellashtirish. Zamonaviy yondashuvlarda pedagogik modellashtirish faqat texnik vosita emas, balki o‘quv jarayonini tizimli loyihalashning bir qismi sifatida qaraladi. Learning Design yondashuvi o‘quv maqsadlari, faoliyat turlari va baholash mezonlarini vizual modellashtirish orqali o‘qituvchilarga samarali o‘quv stsenariylarini yaratish imkonini beradi.

Xulosa

Raqamli ta’lim muhitida pedagogik modellashtirish va vizualizatsiyadan foydalanishning zamonaviy texnologiyalari o‘quv jarayonini yanada tushunarli, interaktiv va samarali qilishga xizmat qiladi. Interaktiv simulyatsiyalar, multimodal vizualizatsiya, VR/AR texnologiyalari va sun’iy intellekt asosidagi yechimlar abstrakt tushunchalarni konkret tajribaga aylantirish imkonini beradi. Bu texnologiyalar o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, chuqur o‘zlashtirishni ta’minlaydi va individual yondashuvni amalga oshirishga yordam beradi. Kelajakda ushbu texnologiyalarni yanada integratsiyalash va pedagogik amaliyotga keng joriy etish ta’lim sifatini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Clark R.C., Lyons C. Graphics for Learning: Proven Guidelines for Planning, Designing, and Evaluating Visuals in Training Materials. – Pfeiffer, 2011.
2. Mayer R.E. Multimedia Learning. – Cambridge University Press, 2021.
3. Laurillard D. Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology. – Routledge, 2012.
4. Dalgarno B., Lee M.J.W. What are the learning affordances of 3-D virtual environments? // British Journal of Educational Technology. – 2010. – Vol. 41. – № 1. – P. 10–32.
5. Siemens G., Tittenberger P. Handbook of Emerging Technologies for Learning. – University of Manitoba, 2009.
6. Ходжаев Б.Х. Педагогик технологиялар ва рақамли таълим. – Тошкент: Фан, 2021.
7. Қодиров М., Юсупова Н. Рақамли таълимда визуализация ва моделирование технологиялари. – Тошкент: TDPU, 2023.
8. ЮНЕСКО. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. – 2021.

Tahliliy fikrlash kompetensiyasining mazmun-mohiyati, tarkibiy tuzilmasi va rivojlanish mezonlari

Matyakubova Nilufar Karimbergannovna
Urganch davlat pedagogika instituti
mustaqil izlanuvchisi

Anotatsiya

Maqolada tahliliy fikrlash kompetensiyasining mazmun-mohiyati, tarkibiy tuzilmasi va rivojlanish mezonlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tahliliy fikrlashning asosiy komponentlari, ularning o‘zaro bog‘liqligi hamda talabalarda ushbu kompetensiyani rivojlantirishning mezon va ko‘rsatkichlari ochib beriladi. Kompetensiyaning shakllanish bosqichlari va uni baholash imkoniyatlari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: tahliliy fikrlash, kompetensiya, tarkibiy tuzilma, rivojlanish mezonlari, tanqidiy tahlil, mantiqiy fikrlash, pedagogik baholash.

Kirish

Zamonaviy oliy ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri – talabalarda mustaqil, tanqidiy va tahliliy fikrlash qobiliyatini shakllantirishdir. Tahliliy fikrlash kompetensiyasi shaxsning murakkab muammolarni tushunish, ma’lumotlarni tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish va asosli qarorlar qabul qilish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu kompetensiya nafaqat o‘quv jarayonida, balki professional faoliyatda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bois, tahliliy fikrlash kompetensiyasining mazmun-mohiyatini chuqur o‘rganish, uning tarkibiy tuzilmasini aniqlash va rivojlanish mezonlarini ishlab chiqish pedagogika fanining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ushbu tezisda ushbu masala nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Tahliliy fikrlash kompetensiyasi – bu shaxsning axborotni tizimli tahlil qilish, muhim va muhim bo‘lmagan jihatlarni ajratish, sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlash, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish va muqobil yechimlarni baholash qobiliyatidir. U tanqidiy fikrlash, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashuv elementlarini o‘zida mujassam etadi.

Tahliliy fikrlash kompetensiyasining tarkibiy tuzilmasi bir necha asosiy komponentlardan iborat:

1. **Kognitiv komponent** – axborotni qabul qilish, tahlil qilish, sintezlash va baholash qobiliyati. Bu komponentga mantiqiy operatsiyalar (taqqoslash, tasniflash, umumlashtirish), sabab-oqibat tahlili va muammo yechish kiradi.

2. **Metakognitiv komponent** – o‘z fikrlash jarayonini anglash, nazorat qilish va boshqarish. Talaba o‘z tahlil usullarini baholay olishi, xatolarni aniqlashi va yondashuvini tuzatishi lozim.

3. **Motivatsion-qadriyatli komponent** – tahliliy faoliyatga bo‘lgan ichki ehtiyoj, bilishga intilish, ob’ektivlik va ochiqlik. Bu komponent kompetensiyaning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

4. **Faoliyat komponenti** – tahliliy bilim va ko‘nikmalarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash qobiliyati. Bu yerda muammoli vaziyatlarni yechish, loyiha ishlari va tadqiqot faoliyati muhim o‘rin tutadi.

Tahliliy fikrlash kompetensiyasining rivojlanish mezonlari quyidagilardan iborat:

- **Bilim mezonlari**: tahlil usullari, mantiqiy qoidalar va tahliliy yondashuvlar haqidagi nazariy bilimlar darajasi.
- **Ko‘nikma mezonlari**: axborotni tahlil qilish, dalillarni baholash, xulosa chiqarish va muqobil yechimlarni taqqoslash qobiliyati.
- **Faoliyat mezonlari**: murakkab vaziyatlarda mustaqil tahliliy yondashuvni qo‘llash, o‘z fikrini asoslash va himoya qilish darajasi.
- **Refleksiya mezonlari**: o‘z tahliliy faoliyatini baholash, xatolarni tuzatish va rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash qobiliyati.

Ushbu mezonlar asosida tahliliy fikrlash kompetensiyasining rivojlanish darajalarini (boshlang‘ich, o‘rta, yuqori) aniqlash mumkin. Bu esa o‘quv jarayonida individual yondashuvni amalga oshirish va rivojlanish dinamikasini kuzatish imkonini beradi.

Xulosa

Tahliliy fikrlash kompetensiyasi murakkab, ko‘p komponentli tuzilmaga ega bo‘lib, kognitiv, metakognitiv, motivatsion-qadriyatli va faoliyat komponentlarini o‘z

ichiga oladi. Uning rivojlanish mezonlari bilim, ko‘nikma, faoliyat va refleksiya darajalarida belgilanishi mumkin. Ushbu nazariy asoslar talabalarda tahliliy fikrlash kompetensiyasini maqsadli rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish uchun muhim poydevor hisoblanadi. Keyingi tadqiqotlarda ushbu mezonlar asosida amaliy metodikalar va baholash vositalarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar

1. Facione P.A. Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. – The Delphi Report, 1990.
2. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life. – Pearson, 2014.
3. Ennis R.H. Critical Thinking Dispositions: Their Nature and Assessability // Informal Logic. – 1996. – Vol. 18. – № 2.
4. Ходжаев Б.Х. Талабаларда танқидий ва таҳлилий фикрлашни ривожлантириш. – Тошкент: Фан, 2020.
5. Қодиров М. Олий таълимда компетенциявий ёндашув. – Тошкент: TDPU, 2021.
6. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5.
7. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2.

MUNDARIJA

Madraximova Feruza Ruzimbayevna. Kirish so‘zi	3
1-SHO‘BA. TEXNOLOGIK TA’LIM YO‘NALISHIDA MUTAXASSISLIK FANLARNI O‘QITISHNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI	5
Ruziyev Erkin Iskandarovich. Texnologiya o‘qituvchilarini tayyorlashdagi grafik ta’lim mazmunini takomillashtirish.	5
Matyakubov Xamidjan Razzaqovich. Geymifikatsiya, ta’lim tizimida innovatsion yondashuvning asosiy vositasi sifatida	8
Қодиров Махмуджон Мухамаджонович. Бўлажак технологик таълими ўқитувчиларини касбий компетентлигини шакллантириш механизмлари	14
Roximova N.E. Ta’limda kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati va o‘ziga xos xususiyatlari	20
Tajiyev Javlon Karimboyevich, Ismoilova Aziza Rajab qizi. Talabalar mustaqil ta’limini tashkil qilishning shakllari	28
Tayirov Hamza O‘ktamovich, Madiyorova Jumagul Daniyar qizi. Talabalarga gazlamalar materialshunosligi fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati	33
Matkarimov A.F Sherimmatova A. Texnologiya yo‘nalishi talabalarida estetik didni shakllantirishda o‘zbek xalq amaliy san’ati naqshlarining o‘rni va ta’siri	37
Sotimova Farog‘at Safarboy qizi. Kasbga yo‘naltirish yondashuvining pedagogik mohiyati va ta’lim jarayonidagı o‘rni	41
Алқоров Қодир Холматович, Шамиддинова Манзура Қиличбой қизи. *Т*ехнологик таълимда техник ижодкорлик фанини ўқитишнинг баъзи масалалар	44
Egamova Anbarjon Atanazarovna, Matyakubova Ozoda Farhod qizi. Konstruktiv fikrlashni rivojlantirishning pedagogik, psixologik va texnologik tamoyillari	48
Egamova Anbarjon Atanazarovna, Ta’lim jarayonida tafakkurning rivojlanishi	53
2-SHO‘BA. TEXNOLOGIK TA’LIM YO‘NALISHIDA MUTAXASSISLIK FANLARNI O‘QITISHNING DOLZARB MASALALARI	57
Radjabov Rashid Farxadovich, Rajabboyeva O‘M, Shomuratova M.E. Inson kapitali va steam ta’lim texnologiyasi	57

Ж.Р.Мухитдинова, М.Абдулхаева. Труды мыслителей востока и их влияние на развитие мировой философии и становлении личности	62

J.K.Tajiyev. Talabalarning xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalashga oid kompetensiyalarini shakllantirishda muammolar va yechimlar	65
Kurbonov Munis Umirbekovich. Texnologik ta'lim yo'nalishi talabalarida kasbiy identifikatsiyani shakllantirishning zamonaviy pedagogik yondashuvlari	69
Radjabov R.F, Shomuratova M.E. Texnologiya dars mashg'ulotlarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish yo'nalishlari	74
Xudayberganov Aniyaz Niyazmetovich, Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarini ijodkorligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari shakllantirish	79
Baltabaev Jaksilik Orazbaevich, Nuraddinova Ozoda Muxsin qizi. Bo'lajak texnologiya o'qituvchilarida robototexnikaga oid texnik va texnologik kompetensiyalarni rivojlantirishning ahamiyati	82
Raxmatov Ilhom Ismatovich, Karimova Mahbuba Nutfullayevna. "Materialshunoslik va konstruksion materiallar texnologiyasi" fanini o'qitishda thbrv-187.5dx qattiqlikni o'lchash qurilmasidan foydalanish metodikasi	86
Otajonov Olimboy Atajonovich, Qurbonova Oygul Bahodir qizi. Interfaol metodlar va kreativ topshiriqlarning didaktik imkoniyatlari	90
Umarov R.T. Isoqov Sh.T. Texnologiya ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishning modeli	93
Qalandarova O'rinposhsha Yuldashovna, Qo'shchanova Sayyora. Texnologik ta'lim yo'nalishida mutaxassislik fanlarni o'qitishning nazariy va metodologik asoslari	98
Ruzmetova Zulfiya Haitbayevna, Texnologiya mashg'ulotlarida tarbiya turlarini shakllantirishning nazariy asoslari	101
Alqorov Qodir Xolmatovich, Tursunova Sevara Miltiqboy qizi. Ta'limda sinchkovlik texnologiyasining ahamiyati	104
Egamova Anbarjon Atanazarovna. Texnologik ta'limda loyihaviy va	110
amaliy faoliyat orqali konstruktiv tafakkurni rivojlantirish	
3-SHO'BA. MUTAXASISLIK FANLARNI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING IMKONIYATLARI	115
Maxmudova Darmonjon Bozorboyevna. Raqamli ta'lim muhiti sharoitida mutaxassislik fanlarini o'qitish samaradorligini oshirish	115

Ibragimov Sherzod Shavkatovich, Jumadurdiyeva Dildora Xamdambek qizi. “Zamonaviy ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalarining qo‘llanilishi: O‘zbekiston maktab va oliy ta’limidagi imkoniyatlar, muammolar va istiqbollar”	120
Ismailova Momogul Hamraboy qizi, Yaqubova Iroda Qalandarovna. Raqamli ta’lim muhitida bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish	124
Ikromova Sitora Akbarovna. Raqamli texnologiyalar asosida mutaxassislikfanlarini o‘qitish jarayonida keksalik davrida ruhiy salomatlik muammolari	130
Ibragimov Sherzod Shavkatovich, Karimboyeva Sarvinoz Hikmatjon qizi. Raqamli texnologiyalar va innovatsiyalar: global taraqqiyot, milliy rivojlanish va barqaror kelajak omili	134
Ismailova Momogul Hamraboy qizi, Eshchanova Saxiba Kadirberganovna. Raqamli ta’lim muhitida “tikuv buyumlarini konstruksiyalash va modellashtirishning avtomatlashtirish tizimlari” fanini kasbiy faoliyatga yo‘naltirib o‘qitishning metodik shart-sharoitlari	138
Karimov Habibulla Qodomboyevich, Jumanazarova Sadoqat Muxtorbek qizi. Raqamli texnologiyalar asosida mustaqil ta’limni tashkil etish metodikasi	143
Kenjayeva Marjona Komil qizi. Texnologiya fani o‘qituvchilarining multimedia savodxonligini rivojlantirish masalalari	147
Matkarimova Oyimjon Saidnazar qizi. Raqamli ta’lim muhitida kasbiy madaniyatni rivojlantirish	151
Yaxyoyeva Sojida Abdurahimovna. Yangi yondashuv va strategiyalar: pisa, timss va pirls natijalari asosida ta’lim sifatini oshirish	155
Raximova Shoira Adilbekovna. O‘quvchilarning jadval bilan ishlash qobiliyatini shakllantirish bo‘yicha innovatsion yondashuvlar	159
Sadoqat Yo‘ldosheva Xamid qizi. “Raqamli animatsiya va gamifikatsiya vositalari orqali alifbe tarixini o‘qitishning integrativ modeli”	164
Ibragimov Sherzod Shavkatovich, Otajonov O‘g‘abek Soatboy o‘g‘li, Farxadova Shaxnozabonu Ne’mat qizi. Sun’iy intellekt (ai) va aqlli ta’lim tizimlari: raqamli pedagogikaning yangi paradigmasi	169
Tayirov Hamza O‘ktamovich, Jumaniyozova Zilola Omonboyevna. Texnologiya fanini o‘qitishda virtual va kengaytirilgan reallik (vr va ar) texnologiyalarining innovatsion yechimlar	172
Tayirov Hamza O‘ktamovich, Karimboyeva Shohista Gulmirza qizi. Texnologiya fanlarini o‘qitishda o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni	176

Kenjayev Sherzod Mammatjumayevich, Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining kasbiy-texnologik kompetensiyalarini rivojlantirishda bioinspiratsion modellashtirish metodikasining o‘rni	179
Tayirov Hamza O‘ktamovich. Talabalarning texnik ijodkorligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati	186
Bobomurodova Surayyo Sirojiddin qizi. Elektron ta’lim rivojining yetakchi tendensiyalari	191
Tursunova Oynura Ergashaliyevna. Texnologiya fanini o‘qitishda raqamli pedagogik vositalardan foydalanish	194
Халмаматова Лола Аманкуловна. Роль цифровых технологий в развитии проектного мышления студентов в архитектурном образовании	197
4-SHOBA. BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TA’LIM TEXNOLOGIYALARI	205
Qalandarova O‘rinposhsha Yuldashovna, Niyozmetova Sarvinoz Zokirovna. Bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarning kasbiy va maxsus kompetentligini rivojlantirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalari	205
Ikramova Munisa Sheraliyevna. Bo‘lajak o‘qituvchilarning strategik fikrlash va pedagogik prognozlash ko‘nikmalarini integrativ rivojlantirish	208
Xoliqov Yunus Ortiqovich. Yoshlarda bag’rikenglik madaniyatini shakllanishida milliy ma’naviy merosning ahamiyati	211
Eshnazarova Farida Jo‘raqulovna. Jismoniy tarbiya va sport yo‘nalishi o‘qituvchilari malakasini oshirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalarining samaradorligi	215
Burxanov Abduali Mamatmuratovich. Kurash turlarida texnik usullarni klassifikatsiyalash va sistemalashtirish asosida o‘rgatish metodikasini takomillashtirish	218
Abdukadirova S.B. Talabalarning texnik ijodkorligini faollashtirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish	225
Олимов Т. Ҳ , Абдураҳманов М. Ҳ Уқувчилар маънавий тарбиясида китобхонлик маданиятини ривожлантиришнинг педагогик асослари	227
Allamurodov Husan Abdusamadovich. Bo‘lajak texnologik ta’limi mutaxassislari texnik ijodkorlik faoliyati barqarorligini ta’minlash	231
Anorqulov Baxtiyor Norqul o‘g‘li. Talabalarda ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish va o‘tkazish kompetensiyasini rivojlantirishning asosiy mezonlari	236

Baxodirov Sarvar Sirojiddinovich . Futbolchilarning to‘pga egalik qilish qobiliyatini rivojlantirish	241
Baltayeva Xalima Toraboyevna, Xojiboyeva Shohsanam Ulug‘bek qizi. Sharq miniatyura san’atini o‘rgatishda ranglar psixologiyasi va uning pedagogik ahamiyati	246
Dexqonova Sapuraxon Musajon qizi. Texnologiya fanida innovatsion yondashuvlar asosida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish	250
Baltayeva Xalima Toraboyevna, Gulimboyeva Zebo Baxtiyor qizi. Tasviriy san’at darslarida naqsh kompozitsiyasini qurishda interaktiv dars ishlanmalaridan foydalanish	253
Kurbanov Elyor Ermamatovich. Kompetensiyaviy yondashuv asosida sanogen kompetentlikni shakllantirish mexanizmlari	258
Sharipov Abdumalik Axmadovich, Turobova Dilnoza Erkinovna. Mutaxassislik fanlarni o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning imkoniyatlari	261
Kurbanov Elyor Ermamatovich. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida sanogen kompetentlikning o‘rni	263
Ibragimov Sherzod Shavkatovich, Ozimova Nazokat Kudratovna. Hozirgi davrda tabiiy tolalarning yengil sanoatdagi o‘rni va ishlatilish sohalari	266
Umarov R.T., Irmatov P.N O‘quvchilarni milliy hunarmandchilikka o‘rgatishning o‘ziga xosligi	269
Tajiyev Javlon Karimboyevich, Ismoilova Aziza Rajab qizi, “Oziq-ovqat mahsulotlari tayyorlash texnologiyasi” fanining mazmuni va didaktik xususiyatlari	273
Ismoilov Yoqubjon Quchqarboevich. Bo‘lajak pedagoglarni kasbiy ma’naviy rivojlantirishning texnologik masalalari	276
Matyoqubov Xamidjon Rozzaqovich, Kalandarova Nodira Kadirovna, Texnologiya mashg‘ulotlarida o‘quvchilarni ijodiy fikrlashlarini shakllantirish metodikasini takomillashtirish	282
Karimov Habibulla Qodomboyevich, Matyoqubova Durdona Olimboyevna, Texnologik ta’limda ishlab chiqarish bilan integratsiyani kuchaytirish yo‘llari	286
Karimov Habibulla Qodomboyevich, Yo‘ldoshova E’tibor Ergashbek qizi. Texnologik ta’lim darslarida milliy hunarmandchilikni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o‘rgatish	290
Usmonova Muxlisaxon Sobirovna. Texnologiya darslarida milliy hunarmandchilik an’analarini o‘rgatish usullari	293

Madaminova Yarkinoy Saparboyevna, Kiyimlarni konstruksiyalashni o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish	296
G‘ulomova Sarviniso Akmal qizi. Texnologiya fanining bolalar rivojlanishidagi o‘rni	301
Mamadaliyeva Xayriniso Raxmatjon qizi. Maktab o‘quvchilarida mehnatsevarlik ko‘nikmalarini shakllantirish metodlari	304
Ismailova Momogul Hamraboy, To‘xtamurodova O‘g‘ilnor. Texnologik ta’limda masofaviy ta’limning samaradorligi va muammolari	308
Maxmarizayev Xurshid Otaqulovich. Kognitiv moslashuvchanlik va metakognitiv ko‘nikmalarni shakllantirish	312
Umidullayeva Marjona Ulug‘bek qizi . O‘smirlar ijtimoiy identifikatsiya inqirozi – jinoyatchilik omili sifatida: mutaxassislik fanlari darslarida korreksion yondashuvlar	320
Matkarimov A.F, Yo‘ldosheva M.F. Zamonaviy ta’limda xalq amaliy san’ati motivlarining texnologik innovatsiyalarga ta’siri	323
Matkarimova Saida Alimbay qizi. Boshlang‘ich sinflarda hikoyalarni o‘qitishda innovatsion yondashuv orqali pirls dasturiga tayyorlash	326
Matkarimov A.F, Yusupova M.D. Texnologiya ta’limida milliy san’at elementlaridan foydalanishning pedagogik ahamiyati	331
Matyakubova Gulnoza Atabekovna, Maxmudova Asal Baxodir qizi. Boshlang‘ich sinflarda matematika darslarida interfaol metodlardan foydalanish samaradorligi	334
Matyakubova Yulduzxan Atabekovna. Boshlang‘ich sinflarda Al-Xorazmiy merosidan foydalanib matematik savodxonlik shakllantirishning texnologik shakillari	337
Yunusbek Maxmudov Bazarbayevich. O‘quvchilarni kasbga yo‘llash jarayonida zamonaviy kasblarga o‘rgatish	340
Ochilov Shokir Baxtiyorovich, Muxiddinova Mehruza Zayniddin qizi, Po‘latova Yulduz Begmurodovna. O‘quvchilarning kasbiy kompetentligini ekologiya va turizm aloqadorligida rivojlantirish	347
Sharipov Abdumalik Axmadovich, O‘roqova Muborak Ma’murjon qizi. Texnologiya darslarida fanlararo integratsiyadan foydalanib o‘quvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish	350
Palvannazirova Yulduz Hasanboy qizi. Raqamli ta’lim muhitida talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning pedagogik imkoniyatlari	352
Qutlimuradova Barno Sobirboyevna, Qo‘ziyeva Azizaxon Alisher qizi. Texnologik ta’lim darslarida interfaol metodlardan foydalanish samaradorligi	356

Qutlimuradova Barno Sobirboyevna, Rajabova Yulduzxon Azamat qizi. Umum ta'lim maktablarida moddiy texnik bazani mustahkamlash - texnologik ta'lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida	360
Rahimova Navbahor Rustamovna. **Ta'lim jarayonida differensial yondashuv asosida kommunikativ** madaniyatni shakllantirish	365
Rajabova Nilufar Egamberganovna, Kuranbayeva Moxigul Umurbek qizi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash (xorazm vohasi ziyoratgohlari nomlari misolida)	368
Ruzmetova Zuxra Shavkatovna. Integrativ yondoshuv asosida bo'lajak texnologik ta'lim yo'nalishi o'qituvchilarini kasbiy-ijodiy kompetensiyalarini takomillashtirish	373
Isokova Sevara Abdumannonovna. Bo'lajak pedagoglarni o'quvchilarda sog'lom turmush tarzini shakllantirishga o'rgatish metodikasini takomillashtirish	377
Izzatullayev Sunnatulla Shermuxammad o'g'li. Kredit modul tizimida talabalarda sport musobaqalarni o'tkazish va hakamlik qilish kompetensiyalarini takomillashtirish	383
Sabirova Sevara Baxtiyorovna. Matnazar Abdulhakim she'riyatida ramziy struktura va mifopoetik kodlar: milliy poetik tafakkurning konseptual-semantik modeli	388
Sodiqova Aziza Hayitovna. Boshlang'ich ta'limda integratsiyalashgan ta'limning pedagogik asoslari va tadqiqot metodlari	392
Юсуфзода Юнус Шабнам, Абдуллаева Моҳира Бекмуратовна, Использование детских песен как средства развития профессиональной компетентности будущих учителей в условиях современных образовательных технологий	400
Tayirov Hamza O'ktamovich, Aminboyeva Manzura Muzaffarovna. **Texnologiya fanlarini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish samaradorligi**	406
Otamurodova Aziza Sultonmurodovna, Rajabboyeva Iqbol Xamdam qizi. Boshlang'ich sinf matematika darslarida qiziqarli matematik topshiriqlardan foydalanish orqali o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatish	411
Ollaberganova Sanobar Xamidovna. Ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirishning pedagogik shartlari	416

Xalmatova Nasiba Bozorboyevna. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning jismoniy faolligini, tarbiyaviy axloqiy fazilatlarni shakllantirish orqali sport to‘garaklariga qiziqishini oshirish ***Tilavoldiyeva Dilrabo.*** Xorijiy tillarni o’qitishda zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati	420
Karimboyeva Gulnoza Javlon qizi. Flipped classroom (ag‘darilgan sinf) texnologiyasi orqali til o‘rganuvchilarning mustaqil ta’limini tashkil etish	428
Masharipova Xadicha Javlon qizi. Talabalarning materialshunoslik asoslariga oid kompetensiyalarni raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish metodikasi	432
Lobarxon Xudayberdiyeva. Texnologiya fanida loyihali ta’lim texnologiyasining samaradorligi	435
Karimboyeva Xurshida Javlon qizi. Texnologiya fanini o‘qitishda marketing elementlaridan foydalanish metodikasi	437
Yaxshiyeva Orzigul Beshim qizi, Oliy ta’limda talabalarning kommunikativ faolligini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari	442
Egamova Anbarjon Atanazarovna, Matyoqubova Ozoda. Konstruktiv fikrlashning rivojlanishi va o‘quvchilarning emotsional barqarorligi, motivatsiyasi o‘rtasidagi bog‘liqlik	444
Алқоров Қодир Холматович, Бойхўрозова Машҳура Анвар қизи. Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш таҳлили	447
Istamova Kenjaxon Qorakuziyevna, Xorijiy til ta’limida raqamli texnologiyalar asosida og‘zaki (sprechen) va yozma (schreiben) nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasi (fobizz platformasi misolida)	452
Baxridinova Mutabarxon Adaxamovna, Nemis tili darslarida raqamli ilovalardan foydalanishning lingvodidaktik imkoniyatlari	457
Raxmatova Shodiya Ilhomovna. Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalarining kasbiy kompetentligini web platformalar vositasida rivojlantirish imkoniyatlari	461
Sapayev Umidbek Abdullayevich, Sharipov Dilshod Ozatovich. Talabalarda kasbiy madaniyatni shakllantirishning muhim omillari	465
Yarlakabov Umirzoq Mamatqulovich. Intellektual ta’lim texnologiyalari asosida talabalarning texnik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari.	467
Rahimova F.A. Ustozlar ma’rifati, ta’lim-tarbiya mahorati yoshlar tarbiya omili sifatida	471

Бабаджанова Умида Атабековна. Роль искусственного интеллекта в развитии письменной речи на основе технологии project-based learning	474
Ashirova Ro‘za Marimboy qizi. Xalq o‘yinlari vositalarida bo‘lajak o‘qituvchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirish metodlari	477
Saparboyeva Mashhura Maqsud Qizi Koxlear implantatsiya jarayonining eshitish va nutq rivojiga ta’siri hamda reabilitatsiyaning pedagogik asoslari	483
Sa’dullayev Jaloladdin Sherzod o‘g‘li Axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishda raqamli ta’lim vositalarining o‘rni va ahamiyati	486
Sultanova Nodira Rashid qizi *Refleksiv* yondashuv orqali o‘qituvchilarning o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish	493
Davletov Mayliboy Yusupovich - O‘zbek cholg‘u ıjrochılıgı tarıxını o‘rganısh asosıda talabalarnı kasbıy tayyorlash va rıvojlangan shaxsnı ma’navıy yuksaltırısh mexanızmları	497
Ro‘zmatova Mahliyo Baxrom qizi - Raqamli ta’lim muhitida pedagogik texnologiyalarni loyihalashning innovatsion yondashuvlari	502
Kenjayeva Ro‘zaxon Hajiboy qizi - Bo‘lajak texnologıya fanı o‘qıtuvchılarını tayyorlashda loyıhaga asoslangan ta’lımnıng ahamıyatı.	505
Matchanova Dinara Yusupboyevna - Raqamli ta’lim muhitida pedagogik modellashtirish va vizualizatsiyadan foydalanishning zamonaviy texnologiyalari.	509
Matyakubova Nilufar Karimbergannovna - Tahliliy fikrlash kompetensiyasining mazmun-mohiyati, tarkibiy tuzilmasi va rivojlanish mezonlari.	512